

Сања Шуљагић

ЗАСНИВАЊЕ СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Сања Шуљагић

ЗАСНИВАЊЕ СРПСКОГ
НАЦИОНАЛНОГ
ИДЕНТИТЕТА

Београд, 2012.

др Сања Шуљагић

ЗАСНИВАЊЕ СРПСКОГ
НАЦИОНАЛНОГ
ИДЕНТИТЕТА

ПОЛИТИЧКИ И КУЛТУРОЛОШКИ
АСПЕКТИ РАЗВОЈА СЕЛА У СРБИЈИ

Београд, 2012.

др Сања Шуљагић
ЗАСНИВАЊЕ СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА
Политички и културолошки аспекти развоја села у Србији

Рецензенти

Др Живојин Ђурић
Др Драган Марковић
Др Радослав Гаћиновић

Издавач

Институт за политичке студије, Београд

За издавача

Др Живојин Ђурић

Обрада текста

eseloge d.o.o.

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Штампарија

eseloge d.o.o.

Тираж:

300 примерака

Насловна страница: Фреска Ноје обделава виноград, манастир Дечани, задужбина краља Стефана Трећег Немањића Дечанског и цара Душана Немањића

Последња страница: Фреска Пастири – детаљ рођења Христовог, манастир Сопоћани, задужбина краља Стефана Уроша Првог Немањића

Ова монографија је резултат рада на пројекту Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција (179009) финансиран од стране Министарства просвете и науке Републике Србије

САДРЖАЈ

ПРВО ПОГЛАВЉЕ: ЗАСНИВАЊЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ И КУЛТУРЕ

УВОД.....	9
ГЕОМОРФОЛОШКИ И КУЛТУРОЛОШКИ ПРЕДУСЛОВИ ПОЈАВЕ СРПСКИХ ПРОТО-ЕТНИЈА.....	17
УТИЦАЈ РАЗВОЈА ВИНЧАНСКОГ ПИСМА НА ЗАСНИВАЊЕ СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА.....	43
ВИНЧАНСКА КУЛТУРА НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ.....	97
КАРАКТЕРИСТИКЕ ОДРЕЂИВАЊА ЕТНИКУМА „СРБИ“ У АНТИЧКО ДОБА.....	119
СРБИ У ДОБА АЛЕКСАНДРА ВЕЛИКОГ.....	137
БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО У ДОБА РИМСКОГ ЦАРСТВА.....	155
КАРАКТЕРИСТИКЕ СЕОСКИХ ЗАЈЕДНИЦА ПРОТО-СЛОВЕНСКИХ ЕТНИЈА.....	171
СРБИЈА ОД РАНОГ ХРИШЋАНАСТВА ДО ВРЕМЕНА НЕМАЊИЋА.....	181

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ: СРБИЈА У ДОБА НЕМАЊИЋА

РАЗВОЈ НЕМАЊИЋКЕ СРБИЈЕ.....	211
ДОБА ВЛАДАВИНЕ КРАЉА УРОША ПРВОГ И КРАЉИЦЕ ЈЕЛЕНЕ И ЊИХОВИХ СИНОВА ДРАГУТИНА И МИЛУТИНА...	233
ДОБА ВЛАДАВИНЕ КРАЉА СТЕФАНА ТРЕЋЕГ ДЕЧАНСКОГ И ЦАРА ДУШАНА.....	247
БИТКА НА КОСОВУ КАО ПРЕКРЕТНИЦА У ИСТОРИЈСКОМ РАЗВОЈУ СРБИЈЕ.....	261
(ДИС)КОНТИНУИТЕТ У РАЗВОЈУ ДРЖАВНОСТИ НАКОН РАСПАДА СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ.....	271

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ: РАЗВОЈ МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ СРБИЈЕ

РАЗВОЈ СРБИЈЕ У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ	285
РАЗВОЈ СРБИЈЕ У ДВАДЕСЕТОМ ВЕКУ	313
САДАШЊЕ ЛОШЕ СТАЊЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ СРБИЈЕ.....	325
ВАЖНОСТ АНГАЖОВАЊА ДРЖАВНИХ И ЛОКАЛНИХ ИНСТИТУЦИЈА ЗА РАЗВОЈ СЕЛА У СРБИЈИ	337
БИБЛИОГРАФИЈА.....	365

ПРВО ПОГЛАВЉЕ:
ЗАСНИВАЊЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ
И КУЛТУРЕ

УВОД

У проучавању процеса изграђивања националног идентитета Србије карактеристично је да тај процес није имао једну вертикалну линеарну историјску константу, већ да су му биле својствене осцилације, а у одређеним историјским периодима и ретроградан ток. Повремен ретроградан ток историјског развоја националног идентитета Србије, који се огледа у одређеним периодима немогућности функционисања важних политичких и културних институција српске државе, не може да се објасни само неповољном геополитичком позицијом Србије која је кроз историју њене становнике и природна богатства излагала колонијалним аспирацијама различитих светских сила, нити малобројношћу српских војних снага у односу на војну снагу њених колонизатора, нити иселјавањем њеног становништва у друге државе. Узрок периодичном лошем стању у културном развоју државе није био ни, према речима социолога Владимира Цветковића „спор и неравномеран развој „полумодерног друштва“ у Србији, које је једна „еклектичка смеша традиционално-патријархалног, псеудотрадиционалног и екстремних варијанти модерног“ друштва и до чијег „вођства или елите се најчешће долазило квазидемократским путем.“¹ Врло значајан узрок слабости у функционисању институција Србије био

1 **Владимир Цветковић**, *Социологија – Модерна рефлексција Историјског збивања*, Институт за политичке студије, 1994, Београд, Србија, стр. 164

је и још увек је лоше осмишљен систем образовања грађана Србије који није функционално повезан са производним капацитетима и институцијама државе, односно неравномеран развој и неписменост великог дела становништва у држави и недовољно успешан „пренос знања“ образованог и информисаног дела становништва сународницима који нису имали могућности да унапреде и усаврше своје потенцијале. Битни узроци су такође и геополитички и идеолошки фактори који су проузроковали немогућност писменог дела становништва Србије да се свеобухватно и мултидисциплинарно информише о основним чињеницама везаним за властиту историју и културни идентитет, као и немогућност образованог дела становништва да своје знање о историјату и основним карактеристикама српског националног идентитета пренесе на одговарајући начин својим и будућим генерацијама.

У првој половини деветнаестог века, у периоду упоредног процеса ослобађања од вишевековне отоманске турске власти и заснивања једне модерне српске грађанске државе, српски народ је обнављао свест о прекинутом историјском континуитету писма, језика, вероисповести и других елемената националног идентитета пред-отоманске Србије са новостварајућом пост-отоманском Србијом. Али, од тог периода до данас светски и регионални интегративни (или империјални, у зависности од мишљења различитих историчара о томе) процеси заснивања модерних грађанских држава који су подразумевали незванично разарање националних држава и заснивање тзв. „пост-модерне“ констелације држава и наддржавних регионалних и светских организација утицали су на дискутабилно заснивање историографије и образовне политике и у Србији. Многи оригинални архивски документи, реликвије, рукописи, уметничка дела и предмети који сведоче о историји Срба уништени су кроз историју или опљачкани у бројним ратовима на подручју Србије, или су на разне начине препродавани појединцима и институцијама широм света. Данас у држави не постоји ниједна институција која је задужена да трага за овом старом и богатом историјском баштином, тако да су многи српски научници принуђени да преписују оно што западни историографи мисле да се дешавало у историји

Србије.² У исто време парадоксално је да се неки политички и културни кругови Србије декларативно залажу за принципе мултикултуралности у међународним интеграцијама, а да за то време не изражавају протест против чињенице да се културно благо њихове властите државе које је расуто по свету не враћа у земљу, да су државне библиотеке, музеји и остале институције културе од националног значаја у Београду већ дужи низ година затворене за посетиоце³ или да је од 1999. године у средишту средњовековне Србије Косову и Метохији уништено преко сто и четрдесет цркава и манастира, од којих су њих петнаест били споменици културе и духовности прве категорије саграђени од четрнаестог до шеснаестог века.⁴ Због свега овог наведеног, као и због чињенице да савремена српска медијска јавна сцена углавном представља и објашњава национални идентитет Србије узроцима или последицама догађаја који су се одиграли у Србији у последњих неколико деценија, уз повремене осврт на узроке и последице догађаја од пре једног или два века или евентуално уз осврт на период вишевековне турске отоманске колонизације Србије, врло је тешко реконструисати и дефинисати развојне принципе, процесе и догађаје у свеукупној историји Србије. Непостојање системског мултидисциплинарног проучавања историје Србије проузроковало је да у историографији и политичкој филозофији Србије до данашњих дана није могло да се изврши научно прецизно, објективно и свеобухватно дефинисање основних развојних принципа у линеарном историјском постојању Србије као друштвене и културне заједнице. То је

- 2 **Boris Subašić**, „Ukradena istorija: Bez tapija nema ni Srbije“, *Novosti*, 17. novembar 2011., <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:353868-Ukradena-istorija-Bez-tapija-nema-ni-Srbije>, цит. **Владимир Давидовић**; **Boris Subašić**, „Ukradena istorija: Srpska baština rasuta po svetu“, *Novosti* 16. novembar 2011 <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:353723-Ukradena-istorija-Srpska-bastina-rasuta-po-svetu>; **Boris Subašić**, „Ukradena istorija: Otimačina duga dva veka“, *Novosti*, 18. novembar 2011., <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:354054-Ukradena-istorija-Otimacina-duga-dva-veka>
- 3 **Sonja Ćirić**, „Biblioteka popovo radi“, *Време* бр. 1080, 15. септембар, 2011.: Реконструкција Народне библиотеке Србије трајала је пет година до недавног поновног отварања, реконструкција Народног музеја још увек није почела, иако се најављује од 2003. године, зграда Музеја савремене уметности затворена је због реконструкције од 2008. године, итд.
- 4 **(Ур. Мишо Вујовић)**, *Србија друмовима, пругама, рекама*, Принцип Бонарт Прес: Туристичка организација Србије, Београд, Чачак, 2007., стр. 524

у новије време омогућило поборницима сумњивих политичких идеологија, езотерије, псеудоисторије и политиканства да наметну своје покушаје интерпретације разних личности, догађаја и процеса у линеарном историјском развоју Србије и уједно је оставило трага на целокупни образовни систем у Србији, а самим тим и на свеукупан политички, културни, економски и духовни развој државе и друштва у Србији.

Препрека у научно објективном, свеобухватном и мултидисциплинарном проучавању националног идентитета у Србији је чињеница да је оно сведено на ускостручне научне оквире, а врло често се у одређеним политичким круговима научни покушаји проучавања српске средњовековне историје означавају „митоманијом“. Проучавање националног идентитета Србије у средњем веку можда, како тврде неки кругови савремене политичке и културне елите Србије, и спада у домен митоманије у случају да се уважи хипотеза да су се одређени догађаји у пред-отоманском периоду Србије одиграли само као мит, а не као последица тадашњег историјски потврђеног преовладавајућег и у пракси спроведеног моралног система друштвених вредности.⁵

Посматрано са становништва сагледавања моралне, економске и политичке кризе у којој се данашња Србија налази могуће је да историјски записи о социјалној правди, образованости и моралности становништва, економској успешности државе, политичком угледу и моралу средњовековне српске државне и војне власти како у властитом народу тако и у међународним државничким круговима заиста звуче као мит. Узимајући уопштено у обзир вишедеценијску коруптивност државних власти у Србији и последично друштвено-економско и културно пропадање Србије, не би било чудно ни да историјски записи о високоморалном понашању изгладнелих и исцрпљених војника Краљевине Србије по доласку на грчко острво Крф након голготе преласка планина Албаније

5 **Жељко Фајфрић**, *Света лоза Стефана Немање*, ДД Графоспрем и Српска православна заједница Шид, Шид, Србија, 1998. цитирајући записе историчара **Константина Филозофа** и **Мавра Орбина** о високом нивоу друштвене правде и развијеној економији у држави у периоду владавине кнеза Лазара Хребелановића; **Миладин Стевановић**, „Престоница крај Мораве“, *Вечерње новости*, 24. фебруар 2011. године, Београд, 2011.

у Првом светском рату⁶ звуче као мит данашњем просечном становнику Србије. Могуће је да критичност једног дела данашњих политичких и културних кругова усмерена према истраживању историје пред-отоманске Србије потиче и од реалистичног става да се од враћања у прошлост, ма како она била славна, не живи, и да сагледавање историје Србије у садашњем тренутку није приоритет у настојању да се успостави нормално функционисање разорених политичких и других институција у држави, а камоли да може да јој помогне да ухвати корак са економски развијеним светским државама. Али, будући да војној, економској и политичкој окупацији неке територије или изумирању неког народа обично претходи успешно затирање националног и културног идентитета становништва на тој територији, објективна научна ревизија развојних принципа целокупне историје Србије могла би да буде прави корак у покушају да се досадашње морално, политичко, економско и биолошко пропадање пост-отоманске Србије успори и евентуално заустави. Она подразумева уједно и концепт подучавања читавог становништва, пре свега припадника друштвеног слоја пољопривредника, о важности заштите и очувања њихове животне околине и о културним и политичким (геополитичко-економским) одредницама њиховог националног идентитета. Остваривање таквог концепта образовања било би један корак ближе ка упостављању стабилног концепта поштовања људског живота, мира, културе и одрживог економског развоја становништва на овим просторима. Морални принципи поштовања људског живота и права човека на мир и сигурност, културу, образовање, разумевање и поштовање своје и туђе историје и традиције, духовност, економски развој и рад и усавршавање разних знања, способности и вештина потребни су становништву Бал-

6 **Радиша Јанчић**, *Моја маслина*, Службени лист Србије. Драслар, Београд, 2007., стр. 133: Забележено је да у Првом светском рату по доласку на острво Крф након преласка албанских планина преживели гладни српски војници, у складу са својим сељачким патријархалним моралом, нису хтели да узимају и једу без одобрења маслине и друго воће и поврће на поседима локалних грчких сељака. Такође видети оригиналне документарне снимке и излагање кустоса *Српске куће* на Крфу **Љубомира Сарамандића** о томе: „Ходочашће на Крф 1. део“, <http://www.youtube.com/watch?v=CiRJ4of3oBw&feature=related>

канског полуострва управо због великих трагедија које су се кроз историју одигравале на овим просторима.

Уз културолошке, геоморфолошке и климатске одреднице територије данашње Србије, геополитички разлози су такође били врло значајан елемент развоја или назадовања друштвених заједница на овој територији кроз историју. Геополитички положај и природни ресурси Балканског полуострва су често изазивали сукобе домаћих моћника, као и интерес разних светских освајача и њихове различите активности на том подручју, тако да је историја Балканског полуострва била често прожета разним ратовима и његово становништво је претрпело велике патње и трагедије. Учесталост ратних сукоба на овим просторима условило је различите врсте предубеђења и повремена приказивања културе локалног становништва као заостале или засноване на принципима дивљаштва и неморала. Међутим, архео-антрополошки и писмени докази историје и културе становништва овог подручја сведоче о дугој и богатој традицији писмености, духовности и о високом степену друштвене и државне културе српског и околних народа, као и о њиховом доприносу развоју разних врста науке, уметности, знања, вештина и управљања природним ресурсима. Због богатства историјских података, али и због крхкости геополитичког положаја Србије и специфичности историјске судбине њеног становништва, историчари у процесу проучавања заснивања српског националног идентитета и историјског развоја српских локалних и државних заједница имају велику одговорност да из мноштва података из богате историјске баштине српског народа објективно раздвоје и сагледају историјске чињенице и догађаје. На жалост, искривљавање историјских чињеница или њихова злоупотреба у сврху идеолошки обојених интерпретација у приказивању историјата српског и околних народа имали су у појединим периодима штетан утицај, сличан ратним дејствима, на културни, политички и економски развој становништва Балканског полуострва. Оваква суморна чињеница би требало да и у писцима и у читаоцима историјских дела пробуди одговорност да својим познавањем и уважавањем историјске баштине неког народа допринесу миру, сигурности и вред-

новању људских живота и културном и економском развоју друштвених и државних заједница на подручју Балканског полуострва и у свету, уместо да их угрозе. Другим речима, истраживање, приказивање и сазнавање историје би требало да буде изведено научно коректно и објективно и пожељно је да њено приказивање има изричито племениту образовну мисију. У противном, објашњавање и разумевање историјских догађаја поприма негативну функцију сличну брисању историјског сећања.

Истраживање и приказивање најважнијих принципа историјског развоја и богатства културне баштине српског народа требало би да помогне новим нараштајима на овим просторима да боље схвате развојне принципе света у којем живе и да црпе инспирацију и поуке у одржавању и надградњи свог културног идентитета, у стицањима нових знања и у међукултурној размени. У том смислу ова књига је само један од приказа историје српске културне баштине и основних развојних принципа у процесу заснивања и функционисања друштвених и државних заједница српског народа кроз историју.

ГЕОМОРФОЛОШКИ И КУЛТУРОЛОШКИ ПРЕДУСЛОВИ ПОЈАВЕ СРПСКИХ ПРОТО-ЕТНИЈА

Национални идентитет једног народа и једне друштвене и државне заједнице одређују традиција, историја, етничко порекло, религија, језик, писмо, географски положај, друштвени односи, историјско искуство, материјално архео-антрополошко и духовно социо-психолошко културно наслеђе, политичке, културне и економске институције, обичаји, манири и територија. Код одређивања националног идентитета неке друштвене заједнице мора се имати у виду да су етничке групе и етнички идентитети по свом постанку старије историјске појаве од нације као целовите националне заједнице и од националних идентитета као масовних колективитета који су се временом изграђивали и учврстили у епохи Модерне и модерног друштва.⁷ Захваљујући истраживањима бројних археолога, епигенетичара, антрополога, етнографа, филолога и историчара утврђене су неке основне одреднице развојних принципа државотворности и етно-генезе („прохода ентитета“)⁸ у линеарном историјском постојању Србије као

- 7 **Petar Korunić**, „Nacija i nacionalni identitet: uz porijeklo i integraciju hrvatske nacije“, *Zgodovinski časopis* 57, 1-2 (127), 2003, Ljubljana, 2003, стр. 163: Првобитне етничке/људске заједнице или етције су утемељене на заједништву етноса особитим вредностима и историјском континуитетом и имају особиту етничку свест (идентитет) и име под којим се препознају (етноним). У њиховом саставу могу да се налазе суб-етције и субетничке групе које деле темељне вредности и значајке етције.
- 8 **Исмо**, стр. 179: „Проход ентитета“ је проход кроз систем идентитета „другога“ чија је околина (други идентитети, вредности и системи)

друштвене и културне заједнице од праисторијског времена до данас. Досадашњим археолошким, лингвистичким, епигенетским и антрополошким истраживањима утврђено је да су се у праисторији српска (словенска) племена-пред-етније са нуклеусом у Подунављу и планинском делу јужно од реке Дунав на територији данашње Србије кроз историју мешала са прото-српским и осталим племенима са других географских простора у различитим историјским периодима. Многи историчари из различитих временских епоха су тврдили да Срби потичу од „прастарог народа Трибала“,⁹ „Илиро-Срба“ или „Илиро-Трачана“,¹⁰ односно од подунавских и балканских прото-Срба који су се у скупинама племена простирали од јужног тока реке Дунав и Балтичког и Црног мора до Кавказа и Каспијског језера и да су у одређеним историјским периодима удаљена им сродна племена долазила из својих станишта и „придруживала се својој сабраћи на Балканском полуострву“.¹¹ Историјске записе о прото-Србима као наследницима праисторијске подунавске винчанске културе потврдили су својим научним истраживањима Софија Давидовић-Живановић, Драгослав Срејовић, Бранко Шљивић, Србољуб Живановић, Владимир Маркотић, Биљана Ћуљковић и други генетичари, археолози, антрополози, филолози и геолингви-

увек комплекснија и којег чине првобитне етничке заједнице са особитим вредностима и историјским континуитетом..

- 9 **George Kedrenos**, *Historiarum Compendium* ed. Immanuel Bekker, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 35-36, 2 vols, Berlin, 1838-1839; **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historiarum Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL; **Niccolò Tommaseo**, *Canti popolari: Corsi illirici*, Vol. IV, Girolamo Tasso, Venezia, 1842, pp. 5-6
- 10 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена по Лоренцу Суrowецком*, (Прев. Стојанка Чекеревац, ориг. *Über die abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki von Paul Joseph Schaffarik*), Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, посебна издања књига 7, Нови Сад, 1998., <http://www.scribd.com/doc/2868779/Павел-J-Шафарик-О-пореклу-Словена17-18>, cit. **Cyprian Rober**, *Le Monde de Slaves*, Paris, 1846; **Kazimir Sulc**, *O poreklu i sedištu starih Ilira*, Pariz, 1856, итд.
- 11 **Симо Јелача**, <http://www.scribd.com/doc/13864091/Dr-Simo-Jelaca-Osam-Milenijuma-Srpskog-Porekla>, cit. **Херодот**, **Зеринг**, **Калај**, **Шафарик**, **Иштванфи**, **Ел Бакр**, **Халкокондил**, **Робер Сипријан**, **Казимир Шулиц**, **Јорнанд**, **Прокопије**, итд.

сти.¹² Неки од ових научника су на основу проучавања мезолитских и неолитских археолошких налазишта Лепенски Вир, Старчево и Винча поред реке Дунав и на основу проучавања средњовековних српских некропола установили да данашње становништво Србије дели изравне епигенетске и културолошке карактеристике са праисторијским становништвом Лепенског вира и подунавске Винчанске културе, као и са становништвом средњовековне Србије.¹³

- 12 **Mario Alinei**, *Origini delle Lingue d'Europa*. Vol 1: "La teoria della continuita", Il Mulino, Bologna, 1996.; Vol 2: "La continuita delle principali aree etnolinguistiche dal Mesolitico all'eta del Ferro", Il Mulino, Bologna, 2000. Видети такође **Mario Alinei**, *An alternative model for the origins of European peoples and languages: The Continuity theory*, "Le radici prime dell'Europa: Stratificazioni, processi diffusivi, scontri e incontri di culture", 27/28 ottobre 1999, Milan, Italy: Геолингвиста Марио Алинеи је један у низу научника који је проучавањем топономастичких назива на словенским језицима и начина градње насеља на Балканском полуострву уочи значајну сличност у траговима развоја металургије међу Словенима на овом подручју који досежу све до Анатолије и истакнуо извесност њиховог живота на Балканском полуострву вековима пре претпостављеног насељавања Словена на Балканско полуострву у такозваним „Великим сеобама“ Словена, Авара и Хуна на Балканско полуострво у шестом и седмом веку. **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем*, Пешић и синови, Београд, 2001., стр. 24-25; 60-61, цит. **Хвојка**, **Руденко**, **Песак**, **Герасимов**, **Черниш**, **Горнунг**: У ове тврдње се уклапају резултати проучавања археолошких налазишта такозване Трипољске културе која доказује ширење припадника прото-словенских племена Трачана, Дардана, Скита, Илира, Мезапа, Јапида, Пеонаца, Сармата, Пелагонаца и Дачана на подручју од река Дњепар и Дњестар преко Балканског полуострва до острва Крит, у што се уклапају и открића њихових крвних група француског археолога Луиса Карпантјеа.
- 13 **Софија Давидовић-Живановић**, „Прилог проучавању односа Сармата и Словена“, *Mementa Archaeologia et Eruditiva*, Akademija Nova, Пешић и синови, Београд, 1999. године, стр. 30-44, цитирајући **Маркотих** и **Шапман**; **Sljivic, B.**: „Knochenfunde in einem prahistorischen Grab bei Trebenishte“, *Z. Morph. Antrop.* XXXVII/2, Stuttgart 1935, **Burleigh, R;** **Zivanovic S.**, „Radiocarbon dating of a Cro-magnon population from Padina, Yugoslavia with some general recommendation for dating human skeletons“, *Z. Morph. Anthrop.* 70:269-274, 1980., **Radivoje Pesic**, „On the scent of Slavic autochthony in the Balkans“, *Časopis Matice Iseljenika Srbije Zavičaj*, Beograd, Godina XXXVI, Maj-August 1989; 344-347; pp. 77-79.; **Vladimir Markotic**, *The Vinca Culture*, University Press, Calgary, 1984; Vladimir Markotic, Starcevo and Vinca, Harvard University, U.S.A., 1962., **Miloje Vasić**, *Preistoriska Vinča I-IV*, Državna Štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1936. **S. Živanović**, „Anthropological Finds from the Serbian Necropol at Trnjane“, *Zbornik Narodnog muzeja IX-X*, 1979, pp. 159-175.; **S. Živanović**, „A note on the anthropological characteristics of the Padina population“, *Zeitsch für Morph. Anthropologie*, 66/2, Stuttgart, 1975, **S. Živanović**, „Rezultati antropoloških proučavanja skeleta iz grobova u nalazištu Trebenishte“, *Balkanica XV*: 45-54, 1984.; **Gordana Marjanović-**

У процесу заснивања првобитног националног и културног идентитета прото-Срба у насељима Лепенски Вир, Старчево и Винча и другим подунавским насељима карактеристичан је „проход етнитета“ српских прото-етнија на једној широкој територији евроазијског простора, познатој у записима античких историчара и географа под именима Сарбарска,¹⁴ Сербанија¹⁵ и Сарматија¹⁶ све до њене поделе на административне и територијалне јединице.¹⁷ Према мишљењу разних научника основни предуслов за насељавање одређених географских подручја првим друштвеним заједницама и прото-етничким сродним племенима биле су значајне климатске, геофизичке и морфолошке промене које су се одиграле у праисторијском историјском добу од 35.000 до 12.000 година пре Христа. Такве праисторијске гео-климатске промене проузроковале су почетак сеоба тадашњих друштвених заједница и животиња проходним путевима дуж евроазијског простора из правца азијског континента и лесних степа реке Дон и Волга и других река и притока око Каспијског и Бај-

Vujić, Necropole Medievale Trnjane, *Археологија*, <http://www.arheologija.narod.ru/c4celine/1grobovi/iayu23/iayu23.html>

- 14 **Ф. Л. Морошкин**, *Историко-критические исследования о руссах и славянах*, СПб., 1842, стр. 163-173; **Maspero Gaston**, *Historie ancienne des peuples d'orient*, Paris, 1894
- 15 **Стојан Бошковић**, *Историја света: за народ и школу*, Књига Прва, Историја старог века, Државна штампарија, Београд, Србија, 1866; **Стојан Бошковић**, *Балканска питања*, 1886-1905, Штампарија Краљевине Србије 1906, стр. 229, цит. **Херодот**, **Плиније Старији**, **Тацит**, **Птоломеј**, **Страбон** и **Јан Томка Саски** (**Joan Planka Tomka Saskin**, *Skitske kartine*, prev. **Jovan Rajic**, I, str. 28.)
- 16 **Гвозден Вукашиновић**, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukašinović>: **Корнелије Тацит** у свом делу *Историја (Historiae)*, 105.) изједначава Србе са Сарматима, односно помиње их као искључиво један народ на огромној територији Сарматије („Sarmatarum ac Sueborum gentes“).
- 17 **Barthold Georg Niebuhr**, *Lectures on ancient ethnography and geography: comprising Greece and her colonies, Epirus, Macedonia, Illyricum, Italy, Gaul, Spain, Britain, the north of Africa, etc.*, Vol. 1, Walton and Maberly, 1853, pp. 281-282; 298: „Након што је Римско царство завладало простором Балканског полуострва подељене су територије тако што су за границе одређиване реке, иако су планине праве природне границе. Римски Илирикум био је уметни и политички назив за тадашњи грчки „Илирион“, односно Илиридис. У ово подручје Римљани су у каснијем периоду уврстили и део Грчке, тако да назив Илирикум није имао историјску асоцијацију и није тачно одређивао етнографију становништва на том подручју.,,

калског језера, Црног и Азовског мора и кавкаских и околних планина. Сеобе су се одвијале широким путевима обрастим тундром и тајгом у правцу источне и средње Европе, карпатских и родопских планина и панонске низије и у правцу запада, северозапада и југа европског континента. Обим, интензитет и брзина сеоба ових праисториских људских заједница могу да се објасне специјализацијом тих заједница у групном лову на мамуте и остале праисторијске животиње у чему оне нису имале премца на подручју тадашње Европе.¹⁸ Праисторијска митологија појединих народа говори да су се скупине праисторијских људи спуштале са севера према југу у потрази за храном, огревом и територијама, односно из правца митске „северне земље“ Хипербореје као великог копна око Северног пола.¹⁹ Из овог првог праисторијског митолошког времена остале су међу прото-Словенима, индијским и суседним народима у бајкама, митовима, али и у материјалним и уметничким тековинама из тог праисторијског митолошког доба, основе за тврдње неких историчара да су се прва древна такозвана „арјанска“ племена из правца севера насељавала у континенталним долинама великих евроазијских река и да је биолошки опстанак ових првих људских заједница зависио од сунца, воде, плодног земљишта и различитих природних појава и климатских услова, што је проузроковало стварање њихове праисторијске митологије. Антички писци су сматрали да су митови и култови из првобитне „земље на северу“ дошли до номадских прото-етнија Скита са којима су се прото-Словени (прото-Срби) мешали у процесу праисторијских сеоба,²⁰ односно да су се митови и веровања тих етнички и

18 **Dragoslav Sreјović**, „Kulture stariјeg i srednjeg kamenog doba na tlu Srbije“, *Istorija srpskog naroda I*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994., <http://www.rastko.rs/arheologija/sreјovic/dsreјovicpaleolit.html>

19 **Павел Јозеф Шафарик**, *О пореклу Словена по Лоренцу Суровјецком*

20 **Herodotus**, *Histories*, Book IV, 33). **Pausanias**, *Descriptions of Greece* 5.7 ff. <http://www.utexas.edu/courses/classicalarch/readings/olympia.html>; **Strabo**, *Geography*, Book XI, Chapter 6.2, <http://rbedrosian.com/Classic/strabo11b.htm>, **Pliny**, *Historia Naturalis*, iv.xiii. 80, стр. 117: Поједини антички писци су називали народе који су живели северно од реке Дунав и Јадранског мора све до Каспијског мора Хиперборејцима, Сауроматима, Аримаспима, Сакима и Мезагетима, Китима или Келто(Гето)-Скитима. Такође видети **John Lempriere**, *Bibliotheca classica; or A classical dictionary*, T. Cadell, London, 1788; О епигенетској и миграционој схеми ових сеоба видети **Anatole Klyosov**, “DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the

лингвистички повезаних народа временом проширили на једном географском простору од хималајских планина у Азији до средње и јужне Европе.²¹ У току својих сеоба и насељавања првобитне људске заједнице служиле су се кременим оруђем и оружјем у лову и сакупљању плодова и усева и у приправљању хране, одеће и огрева. Након пресушивања некадашњег Панонског мора које је оставило иза себе плодну земљу „чрнозем“ пронађени су остаци некадашњих мамута и ловачких логора праисторијских људских заједница са кременим оруђем и на простору Бачке и Баната у лесној равничарској Војводини и на северу Балканског полуострва, као и у сличним налазиштима у ободу Карпатског базена од Словачког рудогорја, Трансилваније и простора Балканског полуострва јужно од реке Дунав.²² Кремено оруђе и оружје пронађени су и у Петничкој пећини код Ваљева, Преконошкој пећини код Сврљига, Потпећкој пећини код Ужица, Злотној пећини, пећини Рисовача, пећини под Јерининим брдом и осталим праисторијским налазиштима палеолитских, неолитских и енеолитских друштвених заједница на територији данашње Србије.²³ Неки савремени историчари у току истраживања митова о прастарој несталој земљи Атлантиди²⁴

Y-Chromosome, Part II: Walking the Map”, *Journal of Genetic Genealogy*, 5 (2), 2009, pp. 217-256, <http://www.jogg.info/52/files/Klyosov2.pdf>

- 21 **В. А. Малыарчук**, „Differentiation and Genetic Position of Slavs among Eurasian Ethnic Groups as Inferred from Variation in Mitochondrial DNA“, *Russian Journal of Genetics* 37 (12): 1437-1443, МАИК Наука Interperiodica, December 2001: Уз доказе митохондријалне ДНК постоје антрополошки, језички и археолошки докази за древну везу између старих Словена и Скита из степских зона источне Европе и њихове сличности са становништвом Балканског полуострва. То потврђују и језички подаци о вези прото-словенских дијалеката са јужноисточном групом индо-европских дијалеката.
- 22 **Драган Боснић**, *Србија на извору*, Интерсистем, Београд, 2007, стр. 28-38
- 23 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа, Књига прва*, стр. 11, цитирајући **Драгослав Срејовић**, *Лепенски Вир*, стр. 141-150 и **Zagorka Letica**, „Ensevelissement et les rites funeraires dans la Culture de Lepenski Vir“, *Valcatonica Symposium 1972*, помињући истраживања **Драгослава Срејовића**, **Стојана Димитријевића**, **Јована Цвијића**, **Петра Влаховића**, **Николе Милошевића** и других археолога, етнолога и антрополога.
- 24 Мит о несталој земљи Атлантиди уклапа се у историјску миграциону везу пред-античких и античких народа и старих индоевропских језика, писма и геолошке структуре територија Балканског (тадашњег Хумског) полуострва и Мале Азије. Антички филозоф Плато је описао Атлантиду као земљу чији су становници били благословљени богатим природним ресурсима злата, сребра и платине, али који су се временом морално искварили и које је њи-

тврде да су се преживели становници ове некадашње митске земље помешали са својим сродницима хиперборејског порекла у области северно од Црног мора²⁵ и да су ту заснова-ли нову Прапостојбину Индоевропљана чије име се време-ном мењало из „Бхарат“ у „Арата“, „Арта“ и „Артанија“.²⁶ То се донекле уклапа у тврдње неких научника који на основу проучавања различитих светских светих списа, митологије и историјских хроника о Великом потопу сматрају да је ну-клеус велике скупине српских прото-етнија, односно прото-Словена био у јужном делу кавкаских планина,²⁷ одакле су се припадници ових прото-етнија селили у правцу Индије, Мале Азије, севера Африке, Балканског полуострва и јужне, средње и западне Европе.²⁸ На некадашње присуство прото-словенских племена такође и у подручју хималајских плани-на и долина река Инд и Ганг показује мноштво топонима са изразом „Срб“ или „Срби“ на том подручју, као и етимоло-шка истоветност или сличност мноштва речи које означавају

хово божанство Zeus због похлепе, корупције и неправде у њиховој земљи на крају и казнило. (О томе видети у **Plato**, *Critias*, Transl. by B. Jovett, The Internet Classics Archive, <http://classics.mit.edu/Plato/critias.html>)

- 25 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 55-56, цит. **Птолому**: Географ Птоломеј је забележио да су Сармати живели на целокупној територији зе-маља између реке Висле, Карпата и реке Волге и на високом северу азијске Сарматije коју он назива „Нуревboraei S., Basilici S., Ниррорhagi S”.
- 26 **Александар Асов**, „Атланти – Арии – Славјане. Историја и вера”, с. 313, Гранд фаир пресс, Москва, 2000.
- 27 **John Gardner Wilkinson**, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12, цит. Plin. iv. 13. Tacitus, 46.: Историчар и путо-писац Вилкинсон, проучавајући дела Прокопија, Валеријана Красинског и Бопову компаративну граматiku, на основу упоредби старословенског јези-ка са старим персијским Зенд и Санскрит језицима, сврстава старе Словене у прастари индо-европски народ који се налазио или померао ка обалама црноморских река и који се касније у историји појављује под именом „Сло-вени“ („Славни“ или „Словни“ - народ који има „слово“, „језик“) и „Спори“, односно „Сбори, Сбѣрати“ („Срби“, „они који се сабирају и који одржавају народне саборѣ“).
- 28 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 16-17, цитира **П. Пулкања** и **Ј. Pastorius von Hirtenberg** који сматрају да су Словени након Великог пото-па прошли из Синеара и Колхиде, Халдеје и Јоније до Константинопоља и даље за Бугарску, Русију, Корушку, итд. С друге стране неки историчари и филолози као Сипријан Робер сматрају да је балкански Илирик и пре Вели-ког потопа био нуклеус старословенских племена.

породицу, родбину и родбинску и друштвену хијерархију у старом санскритском²⁹ и српском језику.³⁰

Митолошка слика праисторијског „арјанског“ народа који се досељавао са северне хемисфере у долине индијских река, западну Азију, Балтик, Црно море и у средњу и југоисточну Европу у многим деловима поклапа се са изучавањима епигенетичара Анатола Кљосова према коме су праисторијски народи из Сибира генетски повезани са праисторијским народом Балканског полуострва.³¹ Интердисциплинарно проучавање археолошких и лингвистичких материјалних доказа о насељавању Срба у Ердељским Карпатима (Трансилванијским Алпима) као и у некадашњој Мезоготији (данашња Румунија и Молдавија) и у југозападној Србији такође упућује на закључак да су сеобе из правца средишње Азије и поготово из подручја јужних степа данашње Русије одвијале се у правцу Балканског полуострва у периоду заснивања винчанске, поморавске, скопске и тесалијско-егејске предантичке културе. У ова археолошка и лингвистична истраживања уклапају се и теорије слависте Олега Н. Трубачова и историчара Николе Денсусиану према којима подунавски и винчански ореал одређује заједнички словенски језик чија археолошка димензија сеже до неколико миленијума пре на-

29 **J.P. Mallory**, *In Search of the Indo-Europeans: Language, Archaeology, and Myth*. London: Thames & Hudson, 1989, p. 38f

30 **Arthur Anthony McDonell**, *A Practical Sanscrit Dictionary, Digital Dictionaries of South Asia*, p. 351, <http://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/romadict.pl?query=surabh&display=simple&table=macdonell;Pokorny>, <http://indo-european.info/pokorny-etymology-dictionary/word/eng/swallow>; **Emile Burnouff**, *Essai sur le Veda*, Paris, 1863.; **Александар Фомич Вељман**, *Атла и Русуја IV и V века*, <http://www.scribd.com/doc/8123521/-IV-V->; **Lorenz Surowiecki**, *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, 1828; **Х. Шустер-Шевц** [Н. Schuster-Sewc] *Порекло и историја етнонима Serb*, „Лужички Србин”, <http://www.rastko.rs/rastko-u/jezik/hsuster-srb.html>; **Драшко Шћекић**, *Сораби-Историопис*, Сфариос-Тимор, Београд-Подгорица, 1994.; **Милош С. Милојевић**, *Одломци историје Срба и српских-југославенских-земаља у Турској и Аустрији*, Прва свеска, Државна штампарија, Београд, Србија, 1872., стр. 8-30

31 **Anatole Klyosov**, “DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the Y-Chromosome, Part II: Walking the Map”, *Journal of Genetic Genealogy*, 5 (2), 2009, p. 217, <http://www.jogg.info/52/files/Klyosov2.pdf>

ше ере, сачувана пре свега у преношеним семиолошким грађама прастарих божанских назива и имена.³²

Лингвистичку, културолошку и прото-етничку повезаност становника ових географских простора кроз различите историјске периоде потврђује и топономастика некадашњих прото-српских етнија у јужном делу Балканског полуострва у којима је пронађена праисторијска грнчарија слична грнчарији из подунавског и винчанског ореала,³³ као и топоними Србица и Србице у подручју између реке Дњепар и североисточних Карпата, етроними пронађени на античким географским картама у подручју око Црног мора,³⁴ топоними и хидроними као река и град Сирбис у Малој Азији³⁵ или река Зебрис (Себрис) у долинама река Тигрис и Еуфрат, језеро Србонис на граници данашњег Египта и Сирије и планина Србал на Синајској гори,³⁶ као и међусобно слична или исто-

-
- 32 **О. Н. Трубачов**, *Етногенез и култура древнейших Славян*, Наука, Москва, 1991, **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, Part 4– Ch.XXVI.6, http://www.pelasgians.org/website4/26_06.htm: Према историчару Никола Денкусиану, у праисторијском добу језик који се говорио на подручју данашње Румуније био је хомогена лингвистичка јединица која није била нео-латински језик нити дијалекат латинског језика, већ наставак пелазгијског језика људи са Карпата који су се иселавали на запад и на југ.
- 33 **Marija Gimbutas**, “Anza, ca. 6500-5000 B.C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe”, *Journal of Field Archeology*, Volume 1, broj 1-2, 1974, Boston University for the Association for Field Archeology, str. 27, <http://www.scribd.com/corvalanguerra/d/75455594-Journal-of-Field-Archaeology-Vol-1-2-1974>; **Miodrag Grbić**, “Preclassical Pottery in the Central Balkans - Connections and Parallels with the Aegea, the Central Danube Area and Anatolia”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 61, No. 2, Apr., 1957, pp. 137-149; Hubbard, R.N.L.B., “Ancient Agriculture and Ecology at Serbia”. *Annual of the British School at Athens*, Vol. 74, 1979, pp. 226-228; **C. Ridley and K.A. Wardle**, “Rescue Excavations at Serbia 1971-1973: A Preliminary Report” *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 74, 1979, pp. 185-230; M. M. Vasić, 1908. „Southeastern Elements in the Prehistoric Civilization of Serbia“, *Annual of the British School at Athens* XIV, 1908, pp.319-341.
- 34 **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птолемеја: Питање прве појаве Срба на светској позорници са историјског, географског и етнолошког становишта*, Државна штампариа Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1924., <http://www.scribd.com/doc/15758157/Srbi-Plinija-i-Ptolomeja-oko-Crnog-mora>
- 35 **Strabo**, *Geography*, 14.3.6
- 36 **Herodot**, *History*, II 6; III 5., **Jovan Rajić**, *Istorija raznih slavenskih narodov naipače Bolgar, Horvatov i Serbov..vo svet istoričeski proizvedenaja Joannom Raičem*, V Viene 1794, **Richard Lepsius**, *Letters from Egypt, Ethiopia and the Peninsula of Sinai*, London, Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, 1853,

ветна грнчарија, оруђе, оружје, накит и декоративни украси у археолошким налазиштима једног широког балканско-егејско-малоазијско-црноморско-кавказско-индијског географског простора. Топономастика из подручја долина река Инд и Ганг, Кавказа, Каспијског језера, Црног мора (базена реке Волге), Карпата, Родопа, долина река Нил, Тигрис и Еуфрат и Грчке,³⁷ севернеприбалтичке, средње и северозападне Европе и области јужног Подунавља и јужног планинског масива на данашњој територији Србије, као и археолошки налази, етимолошки трагови у древним језицима с ових простора, антрополошки и етнографски елементи, културни обичаји и записи античких грчких и римских, византијских и осталих историчара сведоче о постојању некадашњег древног и популационо великог народа Срби или Серби, забележени у историјским изворима и као Суеби, Себи, Сери, Серви, Зерувиани, Сераби, Сорби, Сјарби, Сибири, Сибрини, Сораби, Зорби,

p. 310; **Relja Novaković**, *Srbi - ime Srbi kroz vreme i prostor*, IPA Miroslav, Beograd, 1993.

- 37 **Jacob Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, p. 393-395; 398-399, <http://www.scribd.com/doc/40071540/A-New-System-or-An-Analysis-of-Ancient-Mythology-3-Jacob-Bryant-1807>: cit. **Peyron**, **Euripid**, *Orest.*v.930, **Apollon Rhod.**L.I.v.14, **Dionys. Hallicarn.**L.I.c.10, p.9, **Strabo** L.V.p.337, *School.* In **Dionys.Perieg.**v.347, **Strabo**, L.VIII, p.519, **Pausan.**L.8.p.604: Предантички и антички Пелазги и Грци су за Нојеву барку употребљавали симбол месеца и називали су Аркађане у античкој Грчкој „Синови Арке (Нојеве барке“), „Људи који су живели пре Месеца „Нојеве барке““ („Јунус Деус“), „Пелазги од Арке“; стр. 487-488: **Strabo**, L.11, p. 774, **Herodot**, *History* 4.19 - Страбо и Херодот пишу да су Хиперборејци и Амазонке били припадници народа Сауромата (Сармата) који су живели изнад Црног мора, реке Дунав и Јадранског мора; стр. 490: Антички песник Калимахус у химни острву Делос описује како су на то острво долазили Хиперборејци са поклонима, музичким инструментима, ћилибаром, маслинама, кукурузом и како су њихови поклони били врло цењени међу становништвом Делоса; **Исто**, стр. 494, *цит. Херодот.* с.33: Херодот је записао да су Хиперборејци, Панонци, Трачани и острвљани Делоса имали истоветне обичаје; р. 497-498: Страбон, Еузебије и Паузиније су писали да су Хиперборејци као ратници освојили многе земље и да су били исте расе као људи насељени у Трачкој, Панонији, Сидону, Пеонији и Едонији. Страбон, Аристофан и Хесидије пишу о њима да је култ узгајања винограда и дионизијских баханалија био посебно распрострањен у Трачкој на планини Хемус и у Фригији. Такође видети **Homer**, *Iliad*, XIV. v. 201: Хомер је тврдио да је земља у којој су сви богови били рођени била земља Вулкана у благословљеном пределу северно од Трачког полуострва близу реке Океанос (Дунав), „како се називао и отац свих богова“. То подручје се отприлике односи на територију данашње Румуније.

Серблои, Сбори, Спори (Споради³⁸, Спартани), Спали,³⁹ Сидони,⁴⁰ Сабири, Сабини, Сарбени, Сурби, Сури, Серди, Сарди (Арди, Варди или према Птоломеју и Ливију “Eordaei”),⁴¹ Соробати, Саромати, Сауромати, Сармати, Сорди, Сордиски,⁴² Серда-

- 38 **John Gardner Wilkinson**, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12. Антички писац Диодор Сицилијски је за феничански град Кадмеју коју је саградио Кадмо пре него што се населио у Илирији на Балканском полуострву писао да су га населили Спартанци или „Спори“, „Споради“ („Расејани“, „Распострањени“, према географском називу Споради у данашњој Грчкој). У Источном Медитерану „Спорима“ су били називани и „Јуди са мора“ или Пелазги (lat. Pelagicus), http://www.etymonline.com/index.php?term=pelagic&allowed_in_frame=0. Византијски историчар Прокопије Цезарски је такође „Спорима“ означавао Словене, а много векова касније географ и истраживач Александар вон Хумболдт је употребљавао израз „Карпатски Споради“. (**Alexander Von Humboldt**, *A Sketch of a Physical Description of the Universe*, Transl. by E.C. Ott and W.S. Dallas, F.L.S. Vol. V, Harper & Brothers, 329&331 Pearl Street, Franklin Square, New York, 1859, p. 328) Етникум „Спори“ био је повезан са сејањем, зрнењем пшенице и пољопривредом. (**Webster's Online Dictionary**, Seeding, <http://www.websters-online-dictionary.org/definitions/Seeding>), и тај израз су користили и Ирци да опишу Ските („расејане“) у значењу речи „номади“. О томе опширније у **Edwin Guest**, *Origines Celticae (a Fragment) and Other Contributions to the History of Britain*, Ardent Media, 1883, p. 85: Грци су номадска скитска племена која су се иселавала са обала Црног мора према западу и северу описивали називима „келтои“, „келто-скуои“, „иберес“ и другим називима за номаде.
- 39 (Ур. **Георгије Острогорски**), *Vizantijski-Izvori-Za-Istoriju-Naroda-Jugoslavije-Tom-1*, САНУ, 1955, стр. 30, цит. **Плиније**, **Прокопије**, **Јорданес**, **Шафарик**, **Кос**, **Маретић**, **Нидерле**
- 40 Сидони, Зидони (грчки Σιδών, од хебрејске речи „tsuwd“ – „ловити рибу, рибарити“ – друго име за Феничане, (Sidōniois), у **Biblos**, <http://concordances.org/greek/4605.htm>, цит. *Old Testament*, Acts 12:20. Феничанин Кадмо називан је и Сидоном - **Euripides**, *Bacchae*, 171, Transl. by G. S. Kirk, CUP Archive, 1979, p. 44: Кадмо је напустио Сидонску земљу и саградио град у Теби (Cadmeia); **Ovidius**, *Metamorphosis*, 3, 115-137; У књизи 4. 571 Овидије пише о Кадму и Хармонији да су се „од некадашњих Сидона претворили у „змије“ у шумама Илирика и да након тога више ни не личе на праве змије, јер тамо „не беже од људи, нити их рађавају, јер су се смирили и заборавили шта су некад били.“ **Appiani Alexandrini**, *De historia Romanorum*, 5.X.1.2, Firmin Didot. Paris.1877, Appian's *History of Rome: The Illyrian Wars*: Агронов наследник Илириј је имао неколико синова Енхела (Енхелејци), Аутариата (Аутариати, Панони, Пеони, Скордисци и Трибали), Перфеб (Партени, Даорти и Дарси), Мед (Миди, Мизи), Таула (Таулантани). Такође videti **Appian**, *History of Rome*, Transl. H. White, 1913, http://www.livius.org/ap-ark/appian/appian_illyrian_1.html#2
- 41 **Ptolomy**, *Tetrabiblos*, 3.13.36; **Livy**, *History of Rome*, 45.30
- 42 **Strabo**, *Geography*, VII, с., 293, 296, 313 и 316: **Страбон** их је сматрао галским племеном, али Апијан (**Appiani Alexandrini**. *De historia Romanorum*. Firmin Didot. Paris.1877. 5.X.I.) их је сматрао изворним племеном Балканског полуострва, као и **Томашчек**, **Кејзнер**, **Полашчек** и други историографи

ни, Скити⁴³ и Склавини, како су све били означавани, на овим просторима.⁴⁴ У поменутој теорији уклапају се и записи историчара Мавра Орбинија који је у својој књизи *Краљевство Словена*, 1601. године писао да су Срби и остали Славјани били пореклом од Нојева сина Јафета и да су насељавали две стотине покрајина од Азије до Европе или записи историчара Јована Рајића који је писао да су страни историчари српско име извели из имена реке Зебрис (Себрис, Сербица) која тече између река Еуфрат и Тигрис.⁴⁵ Ти записи се надовезују на резултате истраживања историчара и антрополога Милоша С. Милојевића према којима су се прастари Срби из једне од својих прапостојбина у долинама река Инд и Ганг у Азији под нападима многобројнијег суседног древног индијског, кинеског, а касније и хунског народа, као и због тадашњих

43 **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, Part 7—Ch. XLI.10.III, http://www.relasgians.org/website7/41_10_III.htm: Антички Грци су Скитима (Scythai, Scythae) називали припаднике народа који је живео северно од Црног мора и античке Трачке. Према Плинију, национално име Скита било је Арамеи или Арамани. Корен ове речи се везује за „scutum“ (Gr. *scytos*, животињска кожа којом су покривали своје штитове). Према Херодоту, Персијанци су Ските звали Саки или Сакои (Sachoi), а „сакос“ („sachos“) на грчком језику је значило штит.

44 **Mavro Orbini**, *Kraljevstvo Slavena*, <http://www.zasve.net/biblioteka/sloveni/Kraljevstvo%20Slovena.pdf>: Такође о томе видети **Relja Novaković**, *Srbi- ime Srbi kroz vreme i prostor*, IPA Mirosлав, Београд, 1993, **Миодраг Милановић**, *Стари Српски век*, Vandalija, Београд, 2008; **Јован Деретић**, *Античка Србија*, Темерин, Србија, 2000; **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*, Зборник Радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна Штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1924; **Момир Јовић**, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>; **Гвозден Вукашиновић**, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukašinović>; **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*, Vandalija, Београд, 2008.; **Јован Деретић**, *Александар, Велики, цар српски*, <http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Aleksandar-Veliki-Car-Srpski>; **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске „Четири рајске реке“ и кавкаско-еуфратски Срби*, Словенски изворици, Мирослав- Супра либрос, Панчево, 1995.; **Сима Лазин Лукић**, *Кратка Повјесница Срба од постанка српства до данас*, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>; **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*, Зборник Радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна Штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1924, **Момир Јовић**, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>; Стојан Бошковић, *Балканска питања*, 1886-1905, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1906.

45 **Jovan Rajić**, *Istorija raznih slavenskih narodov naipače Bolgar, Horvatov i Serbov...vo svet istoričeski proizvedenaja Joannom Raičem*

природних катастрофа и глади и болести, временом исељавали са територије Азије у правцу Мале Азије и Мезопотамије и у правцу Каспијског, Азовског и Црног мора, балканског Подунавља и средње Европе.⁴⁶ Од римског историчара Тацита до византијских историчара Лаоника Халкокондила, Георгија Кедрена и Дуке различити историчари су записивали да су „Срби били најстарије сачувано име од Сармата у илирској Србији“ и да је на балканско-егејско-црноморском подручју живео „један те исти велики народ српски Сармати-Трибали“.⁴⁷ У појединим европским хроникама је такође било записано да су аутохтони житељи Сарматије били Срби, односно сматрано је да Срби потичу од најстаријег огранка Словена.⁴⁸ Према *Карловачком родослову, Хроници повесних лета* и античким записима Плинија, Марина из Тира, Птоlemeја, Помпонија Меле, Јордана, Касиодора, Амијан Марцелина и других античких историчара, Срби потичу од кавкаских Сера (Серба) који су у подунављу и карпатским планинама били насељени на подручју које се у доба владавине Римског царства означавало као „Montes Serrorum“ („српске планине“).⁴⁹ Многобројни оригинални историјски записи и археолошки експонати сведоче да су они у јужном делу Балканског полуострва током процеса прохода прото-српских ентитета живели измешани са потомцима митског феничанског јунака Кад-

46 **Милош С. Милојевић**, *Одломци историје Срба и српских-југославенских-земаља у Турској и Аустрији*, Прва свеска, Државна штампарија, Београд, 1872, (Обновљено издање, Графос, Панчево, 1996.)

47 **Маја Николић**, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, *Зборник радова Византолошког института Србије*, XLIV, 2007, цитирајући **Georgio Sfranze, Critobuli, Ducas, Laonici Chalcocondylae, Georges Pachymeres, Nicephori Gregorae, Metochites, Kantakouzenos** итд. Такође видети **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis, Historiarum Libri decem**, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL: “Sarmatorum ac Sueborum gentes”; “Serblo... Triballos, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, comperturn habeo.”

48 **Robert Cyprian**, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I, Paris, 1852, стр. 35; 41-42

49 **Милош С. Милојевић**, *Одломци историје Срба и српских-југославенских-земаља у Турској и Аустрији*, такође видети **Сима Лукин Лазич**, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас*, Загреб, 1895., <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>; **Relja Novaković**, *Četiri rajske reke*.

ма и његове супруге Хармоније, Арменије или Хермине, како је она још била забележена у историјским записима, односно са тесалијско-фригијским племенима чији су владари тврдили да су потомци пост-потопне митске „краљевске династије Хераклеида“ и „Аргеида“.⁵⁰

Запис о Великом Потопу у Првој књизи Мојсијевој у Старом Завету у Библији, Еп о Гилгамешу, стари ведски, месопотамијски, антички, полинезијски, кинески, јужноамерички, северноамерички и многи други светски записи, митови и усмена предања о великим поплавама у Индији и у Западној Азији где су људи живели после изградње Вавилонске куле,⁵¹ сведоче да се више од пет хиљада година пре Христа догодио Велики потоп планетарних размера. Поједини научници су повезали древне народе Анарсани, Србинда и древна сарматска и скитска племена која су живели у долини великих индијских река са некима од народа описаних у тим списима. Према Старом Завету у Библији и према многобројним светским записима о Великом потопу, након што је ранија цивилизација због своје декаденције и грехова нестала под Великим потопом, Бог је сачувао скромног, марљивог и честитог Ноју, његову жена и три сина Сим, Хам и Јафет са њиховим супругама и животињама у барци.⁵² Они су преживели Велики потоп у околини кавкаске планине Арарат крај Каспијског мора и потомци Нојиних синова су временом били подељени на генеалогско стабло народа насељених по различитим крајевима света. Према тим предањима, као и према хрони-

50 **Todor Chepreganov**, *History of the Macedonian People*, Institute for National History, Скопје, 2008. стр. 8–13: Династија краља Филипа и цара Александра Великог је тврдила да потиче од „Хераклеида“ и „Аргеида“, односно да је наследна династија митског јунака Херакла.

51 **John C. Whitcomb Jr., Henry M. Morris**, *The Genesis Flood: The Biblical Record and Its Scientific Implications* Baker Pub Group, 1979

52 **J. David Pleins**, *When the great abyss opened : classic and contemporary readings of Noah's flood* Oxford University Press, New York, 2010, pp. 110: Античка грчка митологија изједначава Прометејевог сина Декалиона и градитеља Нојеве барке Ноју. О Лелезима и Феничанима као потомцима митских личности кавкаско-пелашко-хеленског Декалиона и феничанског Кадма видети у **G. Bonfante**, “The Name of the Phoenicians”, *Classical Philology*, Vol. 36, No1, Jan. 1941, Chicago University Press, pp. 1-20. Такође видети **Strabo, Geography**, 7,3,1; 7,3,2: Страбо цитира Хесиода да су потомци Пелазга и Лелега разна племена на подручју од Јадранског мора, Хумског полуострва, леве стране Црног мора, Пелопонеза, Ликије, Феникије и Фригије у Малој Азији.

кама јерменских историчара Мојсија Хоренског и Мојсија Каланкатујског и Хроникама *Повест времених љет* Летописца Нестора Кијевског Симви синови су отишли на источну страну, Хамови синови на јужну, а Јафетови синови на запад, југозапад и северне стране.⁵³ Такође према *Руској хроници* кијевског летописца Нестора Часног⁵⁴ и према старој чешкој *Далимилској хроници*⁵⁵ словенски народи, односно Иљурци, (Илири и Лухитаји, тј. Луги и Лехи), међу њима Моравци, Чеси, Хрвати (Бели Хорутани) и «Serebъ» (Срби) спадају у индоевропске народе који потичу од племена Нојиног сина Јафета.⁵⁶ Према записима летописца и хроничара Теофана Исповедника (с.758–817.), *Хроникама* Летописца Нестора Кијевског (1056-1114.) и *Карловачком родослову* један део старих Срба доселио се из Јерменије и Мезопотамије (некадашње земље Сепар) на обале реке Дунав (односно реке Ис-

- 53 **Moses of Kalankatuyk**, *The History of Aluank*, Book I, Chapter II, III, „Genealogy of Japeth’s Descendants“ (**Мовсес Каланкатуаци**, *История страны Алуанк*, Ереван. Матенадаран. 1984: Према јерменском историчару Мојсију Каланкатујском потомци из племена Нојевог сина Јафета исељавали су се на некадашња древна подручја Атропатене, Аланије, Амазоније, Јерменије, Малаја, Кападокије, Галиције, Индије, Сарматије, Скитије, Беотије, Атике, Ахаја, Илирије, Акарније, Адрије (Јадранског мора), Галије, Иберије и других места све до Британских острва.
- 54 **Nestor of Kiev**, *The Russian Primary Chronicle, Laurentian Text*. Trans. and Ed. by Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, Cambridge, MA, The Mediaeval Academy of America, 1953
- 55 *Nejstarsiceska rymovana kronika tak receneho Dalimila*, Kapitola: “Ot Babilonskevezea o sedmidcadjajzicich“, (25), (30); Kapitola2: „O potatcejazyka ceskeho“ у *Nejstarsiceska rymovana kronika tak receneho Dalimila*, <http://www.scribd.com/doc/47305208/Dalimilova-hronika>
- 56 **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске “Четири рајске реке” и кавкаско- еуфратски Срби*, Библиотека Словенски источници, Супра либрос, Панчево, Мирослав Београд, 1995.; Thomas V. Gamgrelidz и Vjačeslav V. Ivanov, “The Early History of Indo-European Languages“, *Scientific American*, March 1990, pp. 110-116, <http://rbedrosian.com/Classic/sciam1.htm>, *Византијски извори за Историју народа Југославије*, том I, Београд 1955, *Стари српски родослови и летописи*, (ур.) Љуб. Стојановић, Сремски Карловци. 1927, стр. 62, **J. Schafariks**, *Slawische Alteithumer*, XI Abschnitt, Leipzig, 6S4, 685., **Нестор Кијевски**, *Повесть временных лет, часть вторая*, Москва, Ленјинград, 1950,с.209, Љ. Стојановић, с.126; **David Adams Leeming**, *The Oxford companion to world mythology*, Oxford University Press, 2005, p. 91 – о Дагону као вавилонском богу жита и плодности из трећег и другог миленијума пре Христа

тар, Фижн, Океанос,⁵⁷ или реку Ноје,⁵⁸ како је била означивана) на Балканско полуострво и веровао је у бога воде Дагона⁵⁹ пре појаве хришћанства на овим просторима.⁶⁰ Ови записи се уклапају у тврдње појединих историчара и епигенетичара дсе прото-српска племена сврставају у белу „алпинску“ расу⁶¹, односно у древна сарматска скитско-гетско-трачка племена „плавокосих људи“⁶² који су живели у централној Азији, око Кавказа и Црног мора, у Мезопотамији⁶³ на Балканском по-

- 57 *Hellēnismos: mēniaia ethnikē epitheōrēsis*, 1906, „Thesaurus Graecae Linguae“, cit. **Suida**: Име фригијске Сибиле, коју су називали Сарбис највероватније по њеном пореклу. Са богињом Сарбис и краљем Океанос, чијег порекла је наводно био краљ Трачке, били су повезани и река Струмица у данашњој Македонији, планина Ида у Вилуши (Троји) и краљ Крит који је довео народ са острва Крит у Вилушу у Троји (**Apollod.** 2. 1. 2, **Xesiod**, *Theogony*, 339, **Virgil**, *Aeneid* 3.104). **Nicola Desedinau**, *Prehistoric Dacia*, Part 6 – Ch.XXXIX.6.V, http://www.pelasgians.org/website6/39_06_V.htm, **Homer** (*Odyssey*, XII. 1; XI. 21. 639; XII. 1; *Iliad*, XVIII), **Hesiod** (*Theogonia*, v.242. 959; Op. 566): „Argos” на грчком језику значи „поље“, „њива“, „територија насељена пољопривредницима“. Према **Стефану Византијском**, **Монеру и Хесиоду**, Аргос у причама о Данаусу је исти онај који се односио на територију звану „Гаја“ или „Тера“ на северу Трачке где је било место које се звало „отац свих богова“ или „велико море које тече“ („Okeanos Potamos“). Сuida Сибилу такође назива Сибилa Росијана или Сибилa Еритреја.
- 58 **Herodotus**, **W. Beloe**, (Transl., Ed.) Vol. II, F.C. and J. Rivington at al, London, 1821, p. 406: Da-Nau, Da-Nausis, Da-Naubis; **Steph. Byzant.** Vol.iii.229: Даноусис, Даноубис
- 59 **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске „Четири рајске реке“ и кавкаско-еуфратски Срби*, Библиотека Словенски источници, Супра либрос, Панчево, Мирослав Београд, 1995
- 60 **Драшко Шћекић**, *Сораби - историонис*, Саборна сфера, 3, Сфаирос Тимор, Београд Подгорица, 1994., <http://www.scribd.com/doc/23856582/Sorabi-Draško-Šćekić>, цитирајући **Теофана Исповедника**
- 61 **William M. McGovern**, *The early empires of Central Asia: a study of the Scythians and the Huns and the part they played in world history, with special reference to the Chinese sources*, University of North Carolina Press, New York, 1939; **Thomas G. Taylor**, *Environment, race and migration: fundamentals of human distribution : with special sections on racial classification and settlement in Canada and Australia*, University of Toronto Press, 1945, p. 140; 178
- 62 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена - по Лоренцу Суровјецком*, (прев. Стојанка Чекеревац), 1823, Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, 1998., цит. **Суровјецки**, стр. 36-37: Суровјецки тврди да су се два трачка сродна племена која су живела на Балканском полуострву разликовала по томе што су скитскосарматски Алани и Гети били претежно плавокоси, а Венди претежно смеђокоси.
- 63 **John C. Whitcomb Jr.**, **Henry M. Morris**, *The Genesis Flood: The Biblical Record and Its Scientific Implications* Baker Pub Group, 1979

луострву, у Средњој Европи (данашњој Пољској, Чешкој и Словачкој), на Балтику и северу Европе.⁶⁴ Припаднике ових племена који су насељавали подручја од реке Арарат на кавкаској планини Арарат и река Дон, Волга и Дњепар у црноморском базену до Егејског мора и северне Африке, Подунавља и средње Европе антички и пост-антички путописци и историчари су називали „руси“ („светли, црвеносоци“),⁶⁵ „сјајни“, „просветљени“, „благосиљајући“ сарматски Аорси, Алани,⁶⁶ Роксолани,⁶⁷ или сарматско-скитски Кимбри (Киме-

64 **Maria Gimbutas**, *The Balts*, Frederick A. Praeger Publishers, New York, 1963, **Tadeusz Sulimirski**, *The Sarmatians (Ancient Peoples and Places)*, Thames & Hudson, London, 1970; **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 17, цит. **L. A. Gebhardi** који је сматрао Словене потомцима балтичких Ванда о којима су оставили записе Плиније, Тацит и Птоломеј [Gesch.aller wend.slav. Staaten Halle 1790.f.4].

65 **John E. Bowle, (Ed.)**, *The Concise Encyclopedia of World History*, Hutchins of London, 1958, П. 154; **Јован Деретић**, *Културна историја Срба*, стр. 32; **Александар М. Петровић**, *Српске старине – Опис и тумачења српске новеснице*, Нови Сад, 2002., <http://www.scribd.com/doc/56585637/2/O-starijem-pominjanju-srpskog-imen-a-i-njegovoj-rasprostranjenosti>; „Procopius on the Slavs“, *Procopius in Seven Volumes*, Transl. H. B. Dewing, vol. 4 (London/New York, 1924), pp. 269-273. (VII. 14. 22-30): Прокопије тврди да су прото-словенска племена Склавени и Анти били „руменог тена“ и говорили „исти варварски језик“.

66 Сарматски Алани или Јазиге били су један део потомака древних паганских Алана (Алуанка) за које је јерменски историчар Мојсије Каланкатујски писао у својој хроници *The History of Aluank* да потичу из области митске Нојеве барке и планине и реке Арарат познате под именом Дербенд. Према овом делу *Историја Алуанка* они су били прото Алани („сјајни“, „бели“, „светлећи“ Пелазги) из огранка народа од Нојиног сина Јафета који су населили области Балканског полуострва, Егејско приморје и острва и Малу Азију. Према римским античким писцима Ливију, Виргилију, Дионизију Халикарнијском, Плинију Старијем и Дију Касију припадници овог древног народа су у пред-античком периоду након Тројанских ратова и природних катастрофа и глади населили Апенинско полуострво и под именом Етрурци и Расени засновали на Апенинском полуострву паганску пред-римску цивилизацију Етрураца-Расена која је трајала све до победе римског краља Тулија Хостилија (673–642. пре Христа) над њима. **Victor Berard**, *The Phoenicians and the Odyssey*, transl. M. L. Hopkins, cit. **Thevenot**, Book 4, 1902, http://dochop.com/images/Phoenicians_09.pdf, p. 197: Трговачке феничанске колоније су продавале јечам, вино, смокве, лан, сир, сол, стоку, уље и угаљ у Источном Медитерану. У Сидону су они још у *Старом завету* забележени као добре дрвосече. У Наксосу, раније познатом под именом Олиарос („острво шума, дрвета“), такође су живели Алани који су посебно били познати по продаји дрва на острву Санторини.

67 **Arne Søby, Christensen, Cassiodorus, Jordanes, and the History of the Goths: Studies in a Migration Myth**, Museum Tusculanum Press. The University of Co-

ри)⁶⁸ и о њима су записе оставили антички хеленски, римски и византијски историчари и писци као што су Плиније, Птоломеј, Псеудо Маврикије или Сенека,⁶⁹ као и разни арапски, кинески, монголски и други писци, путописци, историчари и географи.⁷⁰ О овим народима је писао и историчар и филолог Франческо Марија Апендини (Francesco Maria Appendini) да су били синови Нојиног сина Јафета и да је већина њих говорила „илирско-словенски језик“ којим су говорили стари Трачани, Македонци, Сармати, Келто-Скити и неки други народи старог света.⁷¹

penhagen, Denmark, 2002, pp. 346-348: Према историчару Арне Кристенсену римски политичар и писац Касиодор (с.485–с. 585.) је на наговор тадашњег готског краља Теодорика (471–526.) написао на латинском језику дело *Историја Гота* ради лакше владавине Гота над Римљанима. У тој касније загубљеној Касиодоровој *Историји Гота* Касиодор је, према тврдњама историчара Кристенсена, из политичких мотива признао античку грчку и римску историју, односно улепшао историју Гота, то јест Готима приписао историју скитских Гета (словенских Алана). На основу те изгубљене *Историје Гота* историчар Јорнанд је написао своје дело *Гетика (Историја Гота, с.551.)*, јер се, према властитом признању, бојао да би Готи (Остроготи) којима је и сам припадао, након победе византијског цара Јустинијана и војсковође Белизара 540. године над Готима, могли да буду потпуно истиснути из Источног римског царства. Ова две политичка историјска фалсификата Касиодора и Јорнандеса су, према мишљењу историчара Кристенсена, проузроковала каснију погрешну интерпретацију тог периода европске историје у читавој европској историографији. (стр. 348). Тако су на основу Касиодорових и Јорнандесових историјских фалсификата насталих из политичких мотива касније у деветнаестом веку и познати светски историчари Теодор Момсен (Theodore Mommsen) и Ђон Лорд (John Lord) тврдили да су скандинавски и дачко-гетски Кимбри (Алани и Роксолани) били прото-германско а не прото-словенско племе. То је до данашњих дана за последицу оставило дискутабилна тумачења античке грчке и римске историје у европској, северноамеричкој, руској и уопште у светској историографији.

68 **V. Kachur** *The Trans-Caucasian Migration of the Rusi Tribes*. Dublin, Ohio, 1972, pp. 5-7

69 **Seneca, Thyestes**, 369 – Сенека описује припаднике серског народа познатог по „овчијем руну“ који живи крај Каспијског мора. **Seneca, Thyestes**, Transl. by Frank J. Miller, <http://www.theoi.com/Text/SenecaThyestes.html>; **Procopius**, “Procopius on the Slavs”, *Procopius in Seven Volumes*; **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја: Питање прве појаве Срба на светској позорници са историјског, географског и етнолошког становишта*

70 **Agustí Alemany**, *Sources on the Alans: a critical compilation*, Iss. 8, Vol. 5, BRILL, 2000, pp. 8-9, цитирајући арапске путописце и историчаре као **Абу Хамид Ал-Гарнати**, **Ал Масуди** и друге тадашње арапске и персијске путописце и историчаре: Забележено је да је прото-словенске Алане монголски двор називао „хришћанима грчке вере“.

71 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, , стр. 17-18, цит. **Ф. М. Appendini**, *De praest.et. vet.I.llzr. Rag.* 1806

Процес сеоба и насељавања народа у различитим подручјима источног Медитерана и околним подручјима антички писци су објашњавали Нојином објавом Божје воље његовим синовима где да се населе,⁷² па се на тај начин може објаснити успостављање темеља читаве једне линеарне историјске културне повезнице процеса насељавања појединих подручја народима са њиховим првобитним обичајима, веровањима, митовима и религијом. Према антропологу, теологу и етнологу Јакову Брајанту (1715–1804.), многе првобитне светске митологије су сматрале да је претпотопни свет због декаденције људске расе био изгубио Божји благослов и земља је постала сува и бесплодна.⁷³ Према античким писцима, Бог је поштедео само Ноју, „човека племенитог карактера који је био сачуван за добро човечанства“, његову породицу и одабране врсте животиња у барци коју је Ноје изградио на планини Арарат у кавкаском планинском ланцу за које се сматра да је рељефно био највиши планински ланац на планети и средишња тачка географске карте света тог доба.⁷⁴ Различити светски историчари-хроничари, писци, географи, биогеофизи, археолози и антрополози су записали да су након Великог потопа на врховима разних међусобно удаљених планинских ланаца у свету проналажени остаци морских риба, шкољки и животиња.⁷⁵ Према античким грчким и римским писцима, а касније и према Лаонику Халкокондилу, Георгију Кедрену и другим византијским историчарима, прастари Винчанци и припадници њима сродних прото-етнија које су потицале из редова Нојиног сина Јафета били су у источном Медитерану називани Хиперборејци синови Пелазга,⁷⁶ Орфејеви ду-

72 *Исмо*, pp. 229-274. cit. **Syncellus**, p.90, **Epiphanius**, I, c.5, **Justin**, L2.c.1

73 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, p. 8, <http://www.scribd.com/doc/40071540/A-New-System-or-An-Analysis-of-Ancient-Mythology-3-Jacob-Bryant-1807>

74 *Исмо*, p. 20

75 **William Williams**, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, J. Seagrave, Chichester, 1789, pp. 113-115, cit. **Cedrenus**, **Saussure**, **Ehrhart**, **Langius**, **Plot**, **Dartmoor**, **Swedenborg**, **Buffon**, **Reaumur**, **Herodot**, **Plutarch**, **Strabo**, **Mela**, **Pausinius**, **Erasthones**, **Teotrasthus**, **Xanthus Lydus**

76 **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, cit. **Pindar**, *Olymp.* III. v. 14. 17, <http://www.scribd.com/doc/48054293/NICOLAE-DENSUSIANU-DACIA-PREISTORICA-VERS-ENGLEZA>

навски „праведни људи“,⁷⁷ Трибали⁷⁸ или „синови Ларисе“, односно синови богиње месеца Ларисе, називане још и Едеса,⁷⁹ Миноја, Аи Монах, Селена, Теба и Ниобе. Они су тако називани према месецу који је био симбол Нојеве барке или Арке, односно били су познати под етникумом Аркађани или „синови Ноје“, синови првог оца народа, домаћина, пољопривредника, виноградача, грађевинара и човека обдареног многим знањима и вештинама. Ноје, или „Пелазг“, како су га звали Аркађани,⁸⁰ своја знања и вештине пренео је својим синовима, а преко њих и свим осталим народима. Због тога се као представници медитеранског и малоазијског прастарог народа „Аркађана“ у античкој митологији и топонимији у разним верзијама писања првобитног значења Нојеве барке, односно Арке, појављују имена људи и божанстава и називи насеља и географских подручја као Аркос, Агор, Агрос, Аркадија, Араратија, Арта или Артанија,⁸¹ Аорс и Арса (Раса, Рашка). Значење ових личних имена, етникума и топонима има везе са првом постојбином синова из Нојеве Арке, са реком Аракс на планини Арарат у Јерменији, као и са агрокултуром (пољопривредом и сточарством) и риболовом (Нојини синови су често називани „људима мора“, односно „синовима Пелазга“⁸² или синовима бога мора Посејдона и богиње месеца Ларисе“).⁸³ Тако су за чувеног митског јунака

77 *Исцо*, cit. **Orpheus**, *Argon.* v. 1079, v. 1136, v. 1062 seqq. **Homer**, *Odyss.* X. 97, **Hesiodus**, *Opera et dies*, v. 566, **Dionysius**, *Descr. orb.* v. 298

78 **George Kedrenos**, *Historiarum Compendium* ed. Immanuel Bekker, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 35-36, 2 vols, Berlin, 1838-1839; **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tigruriano, Parisiis, MDCL: “Serblous ... Triballos, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo.”

79 **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, cit. Pindar’s *Scholiast*, *Olymp.* III.28 (*Fragmenta Hist. graec.* II, p. 387); **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*

80 **Pausinius**, *Descriptions of Greece*, 1.8.c.1.2.4

81 **Александар Асов**, “Атланти – Арии – Славяне. История и вера”, с. 313, Гранд фаир пресс, Москва, 2000.

82 **Cyprian Robert**, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*; Tome II, Paris, 1852, p. 8: “Илирски Срби су изашли из пелазјског стабла.”

83 **Pausinius**, *Descriptions of Greece*, 10.17.3; 10.17.2: Први морнари из тадашње Либије су „на челу са Србом (Сардом), сином Макарида, кога су Египћани и Либијци називали Хераклум посетили Делфе и опловљавали егејска острва.

Херакла или Херкула, за чије име постоји објашњење да је означавао богињу Херу и атрибут „клеос („славан»), антички грчки и римски писци, као и људи који су живели у Сидону и источном Медитерану записали да се он изворно звао Алкаиос (Ἀλκαῖος), Алкеидес (Ἀλκείδης), односно Аркалес, („син из Арке“, Арка-ел, Аркле, Арклус, Аркалус).⁸⁴ Након што је Велики потоп за собом оставио плодну земљу, густе шуме, језера и реке,⁸⁵ Ноје и његови синови и потомци учили су народе на свим странама света многим знањима, вештинама и уметностима – крчењу шума, изградњи заштитних канала око река, градњи кућа и склоништа од временских неприлика, пољопривреди, виноградарству,⁸⁶ складиштењу хране, изради одеће и обуће и одевању, лечењу лековитим травама, свирању и забави⁸⁷ и писању и читању.⁸⁸ Због важности тог првобитног процеса „преноса знања“ по тадашње људе Ноје, његови синови и потомци су као учитељи и помагачи људи временом у народним предањима добили карактеристике наднаравних бића и митолошких божанстава, тако да су у

Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, pp. 393-395, cit. Dionis. Hallicarn.L1.c.17., Strabo, L5.399., Herod., L.1.v.580, Stephan Byzant., Apoll. Rhod., Staphylus Naueratotes; Nicola Densusianu, *Prehistoric Dacia*, cit. Pindar, *Olymp.* III. 26-28, Herodotus, II.33; Arrianus, 35: Према Пиндару Херакло је из егејске Аркадије ловџи једног јелена стигао до Хиперборејаца у земљи реке Истрос (данашња река Дунав). О пошашности егејско-тројанско-понунавског становништва такође говоре и митови везани за архаично дунавско божанство Илијану (Јану, Хелену) и касније и за неку врсту полубожанства Хелену из Троје (Pausanias, III.19.11).

- 84 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, pp. 507-508, cit. Strabo, L.10.95; **Plutarch**: Херкулес је у Сидону изворно називан Алкаиос или Аркалес („син из Арке“, (Нојеве барке – Арке), Арка-ел, Аркле, Арклус, Аркалус). С друге стране, неки антрополози и филолози изводе Херкулово име из речи „хера“ („земља“) и „клеос“ („слава“) или етникума Алкиди.
- 85 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, стр. 404, cit. **Assius**, Schol. In Euripid. Orest. v.930
- 86 **William Williams**, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, p. 141: Према записима византијског историчара Кедрена Ноје је узгајивао винограде на планини Либанон у Јерменији осам година након Великог потопа.
- 87 **Pausinius**, *Descriptions of Greece*, 1.8.c.1.2.4, **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, pp. 404-407
- 88 **Plinius**, *Natural History* 1, 5.c.29; 1.7.c.56: За творца феничанског писма Кадма сматра се да је био први човек који је записао историју и који је писао у прози.

многим светским митологијама и историјским хроникама, као у случају античких митова Источног Медитерана, приказивани као Дионизије, Херкул, бог Зеус или бог мора Посејдон или, као у случају Кине и Јапана,⁸⁹ приказивани су и као утемељивачи њихових краљевских династија Фохи, Син-Ну⁹⁰ и Хоанг Ти.⁹¹ Сматра се да су у том првобитном процесу „преноса знања“ у источном Медитерану велику улогу имали старе словенске, јеврејске и грчке прото-етније.⁹² Као словенске прото-етније у источном Медитерану у историјским записима су забележени Фриги, Ли-кијци и Лидијци („Спартани или „Споради“), односно Пелазги,⁹³

89 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 583-584; 585-586, cit. **Kaempfer**, L.2.p.163; L.3.p.204: Према древним веровањима Буда (Котобус, Дионизије) је пренео своја знања из Индије у Јапан.

90 **William Williams**, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, p. 80; 136: Вилиамс сматра да су Кинези звали Фохи првог човека, а да се име краља Син-Ну читало као Чин-Нон (Chin-Nong). О Chin-Nong видети **Jean-Baptiste Du Halde**, *The general history of China*, J. Watts, London, 1741, p. 272 (pp. 269-277 – о утемељивачима кинеске царске династије)

91 **Derk Bodde**, “Types of Chinese Categorical Thinking”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 59, No. 2, American Oriental Society, University of Michigan, U.S.A., 1939, p. 215; **Joseph Needham**, *Biology and Biological Technology, Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Bray, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, Great Britain, 1984, p. 1: Тако се верује да је Ноје овековечен у лику првог кинеског цара Хоанг-Ти (2.737-2.698. пре Христа), познатог и по имену Шен-нунг („Божански фармер“), који је, према најранијим хронологијама историје Кине био отац кинеске пољопривреде, изумитељ чаја и зачетник традиционалне биљне медицине и за којег се сматра да је лично сам засејао први пиринач и подучавао своје сународнике техникама пољопривреде како би избегли убијање животиња.

92 **Jacob Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, pp. 511-517, cit. Antiphanes, *Apud Athenaeum*, L.6.p.226, Strabo, l.16, p.1044, **Syncellus**, p.14; Vol.II.p.130, **Diodorus, Apollodorus, Tacitus**, *Annal.2.c.64, De Ponto, L.2.Elog.9.v.65*

93 **Pliny**, *Natural History*, 7.56. Такђе видети *The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon*, „Ogugios“, [38](http://www.tlg.uci.edu/ljsj/#eid=31603&context=search:Спартанци%20и%20Лелези,%20први%20становници%20Грчке,%20помињу%20да%20су%20стари%20Грци%20доделили%20свим%20Пелаззима%20епитет%20„свети“,%20односно%20„dioi“.(Homer,Iliad,X.v.429;Odys.XIX.v.177;Eschyl,Suppl.v.967;Dionysius%20of%20Halikarnassus,1.18:Дионизије%20Халикарнијски%20је%20тврдио%20да%20су%20Пелазги%20из%20околине%20Додоне%20сматрани%20„светима“ („ieroι“) и да се нико није усуђивао да ратује против њих.</p>
</div>
<div data-bbox=)

Расени (Етрурци) и Феничани,⁹⁴ што доказују и један пронађени археолошки експонат из четвртог века пре Христа са натписом „Херакло Словен“⁹⁵ и „српско-рашанским“ језиком исписан камени обелиск на којем је исписан *Законик од 232 одредбе*⁹⁶ из малоазијског града Сирбина⁹⁷ из осмог века пре Христа.⁹⁸ Према речима историчара Јована Зонаре о првој забележеној историји човечанства после Великог потопа: „Сва

- 94 **John Gardner Wilkinson**, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12; **Jacov Bryant**, *A New System of Ancient Mythology*, p. 410, cit. **Pausan.** L.3.p.146, **Hyginus**, Fab. 143, **Euseb.** Versio Lat. p. 1, **Steph. Byzant.** Sparti Scholia in Hom. Odys., **Suida**, *Eparminondas*: Антички Грци су сматрали да Спартанци или Споради („расејани, „распострањени“, према области Споради у Грчкој) потичу од Спартана који је дошао са богом мора Дионизијем из Тебе у Грчку и који је био син Торомеја, „првог човека који је владао“. **Pausinius**, *Descriptions of Greece*, 1.8.ц.1.2.: Антички писац **Паузиније** је Спартанце повезивао са првим насељеним људима у Грчкој - Пелаззима Лелезима. О Спартанцима и њиховој сеоби у Илирик видети Ср. scholium on Euripides, Phoenician Women, 670, Apollodorus, 3.4.1 ff., 3.5.4; Euripides, Bacchae, 1334. Euripides. The Complete Greek Drama, edited by Whitney J. Oates and Eugene O'Neill, Jr. in two volumes. 2. The Phoenissae, translated by E. P. Coleridge. New York. Random House. 1938. 939.935-950. Неки антички писци повезивали су атрибут „расејани“ – „спорадос“ са легендарном о посејаним зубима у мору змаја којег је убио Кадмо, док су неки аутори из каснијих времена сматрали да су Спарти („расејани“) митолошки настали „од морских алги“. (**Richard Ford**, „Letter of February 2, 1831“, *The letters of Richard Ford, 1797-1858*, New York, Dutton, 1905, p. 21)
- 95 **Theodor Mommsen**, *Die Unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850. и **Т. Volanskii**, *Pamjatniki pismenosti Slovjnan do rizdva Hristovoga*, Moskva, 1854, str. 3 (tab I, lb): У колекцији Ди Мизинис у месту Фермо на југу Италије чува се табла од теракоте из четвртог века пре Христа на којој пише *Ieraklis Sclavenos* („Херакло Словен“). О миту феничанског Херакла (Херкулеса) и Кадма из династије Хераклеида међу прото-словенским становништвом сведочи и мноштво топонима и назива античких градова на подручју на којем је оно живело од Црног мора и Карпатских планина до Србије и неких медитеранских земаља.
- 96 **В. А. Чудинов**, *О сербском камне с законима VIII века из Сирбини*, http://www.runitsa.ru/publications/publication_512.php; **R. D. Đorđević** (Ur.), *Obelisk iz Ksantosa. Zakonik pravnih, običajnih i moralnih načela Srba pre 2600-2800 godina*, Prevod zakona **Svetislav Bilbija**, Edicija *Srpski koreni*, Serbona Niš, 2003
- 97 **Strabo**, *Geography*, 14.3.6 – Сирбис је било првобитно име реке и насеља, које је касније заменио назив Ксантос. **Friedrich Max Miller**, *Contributions to the Science of Mythology*, Vol. II, Longmans, Green and Co., London, 1897, pp. 772-773: Ксантос је такође било име једне супруге Херакла.
- 98 **Jacob Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 407, cit. **Zonara**, v.1, p.33, **Syncellius**, p. 102

та знања дошла су из Халдеје у Египт и оданде до Грка.“⁹⁹ О пред-античком и античком „преносу знања“ старословенских племена говори и податак да су антички писци за Ските, Трачане и Панонце из црноморског и источног Медитерана писали да су били „добри у фармацији (лечењу лековитим травама), хемији, физици пољопривреди, обради метала, ткању и лепим уметностима и изражавали су им захвалност на пренетом знању из тих области“.¹⁰⁰ Првобитни митолошки описи Херкула и његових потомака из династије Хераклоида, као и оригинални историјски записи о „преносу знања“ балканско-црноморско-малоазијских словенских прото-етнија били су разлог да од времена антике до двадесетог века различити светски историчари тврде да етникум Словени значи „славни“ или „познати“.¹⁰¹

На различите светске списе о Великом потопу надовезују се астрономски прорачуни о великим климатским променама које су се одиграле око 5.000. године пре Христа на некадашњем геоморфолошки знатно другачијем подручју од подручја које обухвата данашњу Калабрију, Сицилију и Тунис, Црвено море, Чадско језеро, Црно море и Каспијско и Аралско језеро. Егејско море је у том периоду било копно и спајало је Балканско полуострво и Малу Азију, што је олакшавало кретање праисторијских људи по том простору.¹⁰² Геоморфолошко повезивање некадашњег подручја данашњег Балканског полуострва са егејско-малоазијско-мезопотамиј-

99 *Исмо*, cit. **Orpheus**, *Argon.* v. 1079, v. 1136, v. 1062 seqq, **Homer**, *Odys.* X. 97, **Hesiodus**, *Opera et dies*, v. 566, **Dionysius**, *Descr. orb.* v. 298

100 *Исмо*.

101 **John Gardner Wilkinson**, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12, cit. **Plin.** iv. 13. **Tacitus**, 46. Такође видети шта су Апиан из Александрије и Мавро Орбини писали о „Агријанима, најратоборнијем војницима међу панонско-трачко-илирским војницима у војсци цара Александра Великог“: **Appian**, *Roman History*, 9.App.3.14; Мавро Орбини, *Краљевство Словена (Il Regno degli Slavi)*, Pesaro, 1601; Прев. Augusto Fonseca), pp. 168-171: „Повељу цара Александра о привилегијама Словенима (Агријанима) у Илирикуму пронашао је секретар краља Хулио Балдасар. Апиан из Александрије назива Агриане „славнима“ и „познатима“, а то је тачно оно што назив „Словени“ значи.“

102 **Edouard Le Danois**, *Le Rythme des Climats*, Payot, Paris, 1950, pp. 109-127

ско-црноморским географским подручјем¹⁰³ олакшавало је културолошки и економски „проход ентитета“ прото-словенских племена са тих простора према такозваним подунавским „винчанским“ и „трипољским“ културама са нуклеусом у јужном току реке Дунав, коју су антички писци од Херодота, Валерија Флакија до Стефана Византијског звали и „река Ноје“,¹⁰⁴ и у долинама њених северних и јужних притока.

Осим сличности грнчарије, оруђа, оружја, кућа и тумула из трипољске, винчанске и старомакедонско-тесалијске културе и усмених и писмених трагова о заједничким праисторијским божанствима, веровањима, обичајима и манирима, повезаност ових праисторијских култура показују и разне зооморфне мушке и женске фигуре. Фигурица „Мислиоца“ из Церневоде крај румунске Добруђе, чија неолитска култура је била повезана са неолитском анатолском феничанском културом,¹⁰⁵ винчанске женске фигуре и фигуре митских бића која возе кочије у Србији или глинена фигурица првог човека Адама из села Грвулево крај Скопја у Македонији за коју је израчунато радиоизотопним мерењем да потиче из 5478. године пре Христа¹⁰⁶ сведоче о првим људским заједницама сакупљача, ловаца и земљорадника на простору од Црног мора преко Карпата до југа Балканског полуострва. У овим заједницама једноставна техника скупљања и складиштења хране,

103 Pliny, Географија, VI. 35. 8 Ch.XXVIII.5 Плиније је писао да је син Вулкана се звао Етиопис или Ардалус. **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, http://www.pelasgians.org/website4/28_05.htm Дионизије Периегетски је помињао Етиопљане који су живели поред реке Океанос (Дунав).

104 **Herodotus, W. Beloe**, (Transl. Ed.) Vol. II, F.C. and J. Rivington at al, London, 1821, p. 406: Da-Nau, Da-Nausis, Da-Naubis; **Steph. Byzant.** Vol.iii.229: Даноусис, Даноубис

105 **Ion Calafeteanu**, *The History of Romania*, <http://www.romania.org/romania/history1.html>; **M. Nica**, Unitate și diversitate în culturile neolitice de la dunărea de jos = Unity and diversity of Neolithic cultures along the lower Danube, *Revista Pontica* vol. 30 (1997), pp. 105-116. Н зидовима хришћанских цркава у Добруђи у Румунији могу се разазнати некадашњи цртежи птица, крава и осталиостаци паганских култова у раној хришћанској ери , као и цртежи рођења Христа и хришћанских свештеника и писмени знакови глагољице и ћирилице.

106 **Милева Лазова**, „Мушкото торзо нукулец на Библијата“, *Македонско сонце*, бр. 501, 06.02.2004., Скопје, http://www.makedonskosonce.com/broevvis/2004/sonce501.pdf/44_46_arheo.pdf

наводњавања земљишта и обраде земље лаким плугом ширила се преко главних речних долина у југоисточној Европи и обала Црног мора према источном Медитерану. Након Великог потопа на обали Црног мора од Кавказа до Егејског мора остале су обрадиве лесне површине, алувијално наносно земљиште и влажна иловача.¹⁰⁷ То је условило нове сеобе праисторијских људских заједница, иако неки археолози тврде да етничке и културне везе између народа Балканског полуострва и Анадолије током средњег и млађег каменог доба још увек нису биле особито интензивне нити учестале.¹⁰⁸ Према резултатима археолошких истраживања обичаји из културе праисторијског насеља Лепенски Вир поред реке Дунав нису се проширили на остала подручја, него је постепено припитомљавање животиња и култивисање биљака утицало на стварање нових култура на подручју Србије.¹⁰⁹ Млађу етапу културе насеља Лепенски Вир обележила је миграција термофилних биљних заједница из јужних области Балканског полуострва према средњој Европи, нагло опадање нивоа вода, устаљивање токова река и формирање плодне земље „чрнозем“ на великим пространствима које је обухватало бивше Панонско море све до територије данашње Украјине. Еколошко приближавање ове територије предњоазијској „примарној зони“ у култивацији биљака и животиња омогућило је заснивање једне седиментарне културе са својом аутохтоном поделом друштвене организације, веровањима, уметношћу и друштвеним нормама.¹¹⁰

107 **William B. F. Ryan, et al.**, “An abrupt drowning of the Black Sea Shelf”, *Geo-Eco-Marina*, 2/1997, 138: 119–126, National Institute of Maine Geology and Geo-ecology of Romania, <http://ocean-ridge.ldeo.columbia.edu/BlackSeaShelf/BlackSeaText.html>

108 **Dragoslav Sreјović**, “Balkan i Anadolija u srednje i mlade kameno doba”, TIA Janus i Ars Libri i Kremen Beograd 2001 Biblioteka Lavirint, Knjiga 10, цит. **Schachemeyr F.**, 1967, <http://www.rastko.rs/arheologija/sreјovic/dsreјovic-anadolija.html>; **Radivoje Pesic**, „On the scent of Slavic autochtony in the Balkans“, *Časopis Matice Iseljenika Srbije Zavičaj*, Beograd, Godina XXXVI, Maj-August 1989; 344-347; pp. 77-79

109 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа, Књига прва, Српска књижевна задруга, Београд, 1981*

110 **Драгослав Срејовић**, „Mezolitске osnove neolitских kultura u Južnom Podunavlju“, *Искусва прошлости*, Арс Либри и Кремен, Београд, 2001

УТИЦАЈ РАЗВОЈА ВИНЧАНСКОГ ПИСМА НА РАЗВОЈ СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА

Уз геоморфолошке доказе и гео-митолошко објашњење сценарија потопа Црног мора, концензус лингвиста о култури Индоевропљана („синова Нојеве Арке“) у Подунављу на Балканском полуострву, у читавом источном Медитерану и на простору северно од Црног мора објашњен је такође и приказом распостирања архаичног писма првобитних српских¹¹¹ (словенских) прото-етнија. Према мишљењу историчара и филолога Вилијама Драмонда (William Drummond), кроз историју је међу научницима постојала дилема који су древни народи први употребљавали слова као средство комуникације и у којим правцима се проширивала писменост, као и да ли су слова настала пре или после Великог потопа, односно пре периода који геоморфолози смештају у неких пет хиљада година пре Христа.¹¹² До сада пронађени камени споменици са натписима на праисторијским фонетским и пиктографским писмима, потврђени радиоизотопним мерењима и комплементарно усаглашени са најстаријим пронађеним пред-античким, античким и пост-античким историјским

111 **Софија Давидовић-Живановић**, „Прилог проучавању односа Сармата и Словена“; **В. Sljivic**, „Knochenfunde in einem prehistorischen Grab bei Trebenischtche“; **S. Živanovic S.**, „Radiocarbon dating of a Cro-magnon population from Padina, Yugoslavia with some general recommendation for dating human skeletons“; **Radivoje Pesic**, „On the scent of Slavic autochtony in the Balkans“; **Vladimir Markotic**, *The Vinca Culture*; **Miloje Vasic**, *Preistoriska Vinca I-IV*

112 **William Drummond, Thomas James Matthias**, *Origines: or, Remarks on the origin of several empires, states and cities*, Vol. 2, A. J. Valpy, 1825, pp. 276-316

записима широм света, помажу да се до садашњег временског периода објективно утврди научна истина о настанку и развоју писмености у свету. Један почетни траг у покушају проналаска одговора на дилему о почетку и развоју писмености у свету може да буде тврдња појединих српских и северноамеричких филолога да је Винчанско писмо, настало у јужном делу реке Дунав и њеним притокама, прото-писмо - праизвор писмености пост-потопног периода Источног Медитерана и Европе.¹¹³ Овој тврдњи иде у прилог чињеница да су пронађене истоветности или деломично велике сличности у Винчанском фонетском писму, у старојерменским словима исписаним на стенама у периоду пред Велики потоп (6.000-7.000.г. пре Христа) у Јерменији¹¹⁴ и у данашњој Македонији на стенама и стећцима из шестог миленијума пре Христа.¹¹⁵

Филолог Радивоје Пешић је на основу компаративног проучавања преантичких и античких фонетских и пиктографских писама утврдио да је Винчанско писмо или „србица“, како га поједини филолози називају, било девет миленијума пре Христовог рођења најстарији познати линеарни систем са двадесет и шест слова, односно први буквар у људској историји, да је најсличније Винчанском писму било древно Етрурско писмо, као и да су на основу Винчанског пи-

- 113 *Signs of Civilization*, Међународни симпозијум у Новом Саду, 24 до 29 маја 2004., САНУ/ Institute for Archaeomythology, U.S.A. (Simpozijum „Znaci civilizacije“: „Platoneum“ SANU ogranak za Novi Sad i Institut za arheomitologiju SAD, 25-29. маја, 2004.) Такође видети **S. Winn**, M. M., *Pre-Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture ca. 4000 B.C.* Western Publishers, Calgary; 1973. *The Signs of the Vinča Culture: an Internal Analysis; Their Role, Chronology and Independence from Mesopotamia.* University Microfilms, Ann Arbor, Michigan, 1981:246ff; 1990:280), **Радомир Пешић**, *Отпузујем ћутањем – Записи и предавања (1982 -1992)*, Пешић и синови, Београд, 2001, <http://www.scribd.com/doc/46958335/Radivoje-Pesic-Optuzujem-Cutanjem>
- 114 **Vahanyan Vahan, Vahanyan Grigori**, „The Intercultural relations between Old Europe and Old Armenia“, XXIII Valcamonica Symposium “Making history of prehistory, the role of rock art” 28 October - 2 November 2009, Capo di Ponte - Valcamonica, Italy, <http://www.iatp.am/vahanyan/articles/valcamonica1.pdf>
- 115 **Vasil Iljov**, „Some synthetic characteristics of the ancient macedonian language - Pre - Vedic grave monument with inscription in ancient Macedonian writing and in an ancient Macedonian tongue“, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici9-e.htm>

сма настали глагољица, латинско и грчко писмо.¹¹⁶ Винчанско писмо није било само претеча пан-хеленског језика,¹¹⁷ него и претеча древног писма „буквице“,¹¹⁸ глагољице,¹¹⁹ древног етрурског,¹²⁰ латинског,¹²¹ грчког писма¹²² и данашњег званичног српског писма ћирилица.¹²³ Оно што одваја писмо „срби-

- 116 **Radivoje Pešić**, *Scrittura di Vinča – prima sistematizzazione*, Milano: Instituto di Studi Orientali, 1985, **Miloje M. Vasić**, *Praistoriska Vinča I*, Beograd, 1932; **Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо*, Пешић и синови, Београд, 1995., <http://www.scribd.com/doc/52179974/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>. Хигиније (Huginus. Fabulae, 277) је тврдио да су у античко доба Кадмо и Евандер „пелазгијску азбуку“ пренели у Грчку и у Италију. Такође према Херодоту (**Herodot**, *History*, 5.58.1), Феничанин Кадмо је научио античке Грке да пишу његовим писмом.
- 117 **Plutarch**, *Alexander*, (III, 51). **M.Z. Kopidakis**, *History of the Greek Language*
- 118 **Milan Budimir**, *Problem bukve i protoslovenske domovine*, Rad, JAZU, knj. 282, 5, Zagreb, 1951
- 119 **Bartholomäus Kopitar**, *Glagolita Clozianus*, Prostat apud Carolum Gerold Bibliopolam, 1836, стр. 49-50: Копитар је тврдио да су у прошлости Руси и Срби говорили и писали глагољцом.
- 120 **Edward M. Thompson**, *Handbook of Greek and Latin Palaeography*, The International Scientific Series, Volume LXX, D. Appleton Company, New York, 1893, р. 9-10, <http://quod.lib.umich.edu/m/moa/APL0171.0001.001?rgn=main;view=fulltext>: „Латиница, Фаријско, Етрурско, Умбријско и Осканско писмо су настали из примитивног, односно такозваног Пелазгијског писма халкедонског типа... из времена када су Грци писали се десна на лево. Претпоставља се да је грчка азбука постала позната домаћим племенима Италије у осмом или деветом веку пре Христа и то највероватније преносом писма преко најраније Халкедонске колоније у Италији.“
- 121 **Anonymous (opt. Sextus Aurelius Victor)**, *Origo Gentis Romanae*, (*The Origin of the Roman People*, Trans. in Eng.) http://www.tertullian.org/fathers/origo_01_trans.htm: Из Илијума (Троје) дошли су Евандер и његови људи на Апенинско полуострво. Евандер је научио Италијане да читају и пишу писмом које је деломично било оно писмо које је он одраније научио. Исти тај човек показао им је пољопривредне производе који су прво развијени у Грчкој и начин како да их узгајају. Био је први у Италији који је научио тамошње становништво да помоћу упрегнутих волова обрађују земљу. (Неки историчари тврде да је овај текст написао римски историчар и политичар Виктор Аурелије (**Sextus Aurelius Victor**, с.320 – с.390) којег помиње и историчар Амијан Марцелин у својој *Римској историји* (**Ammianus Marcellinus**, *Roman History* 21, 10, 6), али је преовладало мишљење да се ради о анонимном латинском тексту.)
- 122 **Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо*, cit. Huginus, *Fabulae*, 277. Такође према Херодоту (**Herodot**, *History*, 5.58.1), Феничанин Кадмо је научио античке Грке да пишу његовим писмом.
- 123 **Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо*. Такође о томе видети опширније у **Shan M. M. Winn**, „A Neolithic Sign System in Southeastern Europe“, *The Life of Symbols*, Ed. by Mary Le Cron Foster and Lucy Jayne Botscharow. Boulder, Colorado, Westview Press, 1990; **Toby D. Griffen**, *Deciphering the Vinca Script*, стр. 23-24, <http://www.fanad.net/vincascript.pdf>, cit. **Julius**

цу“ из Винчанског културног круга од писменог материјала из археолошких налазишта у Румунији и Бугарској у исто-временој временској епохи је чињеница да је Винчанско писмо било азбучног карактера, за разлику од материјала пиктографског карактера из Бугарске и Румуније.¹²⁴ Филолог и историчар Харалд Харман, који тврди да је развој друштва у речним културама Мезопотамије и балканског Подунавља ишао делимично сличним путем, али да је у коначном резултату дошло до формирања другачијег типа државних заједница у овим древним цивилизацијама, смешта архаично Винчанско писмо у временски простор од 5.300 до 3.500. г. пре Христа. Харман тврди да непромењени линеарни карактер овог писма у мозаику винчанске („староевропске“) цивилизације сведочи о стабилности те цивилизације, односно да је само у тзв. „Линеарном А писму“ на Криту постојала дуалност хијероглифа и староевропских („винчанских“) писмених знакова.¹²⁵

У објашњењу значења етникума „Словени“¹²⁶ за древни прото-српски (прото-словенски) народ на широком географском подручју од некадашње „Скитије“ до Римског царства¹²⁷ историчар, етнолог и путописац Ђон Вилкинсон

Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, vol. 1 (Bern: Francke Verlag, 1959), p. 875; **Baring & Cashford**, *The Myth of the Goddess: Evolution of an Image*, Penguin, London, 1993, p. 323.

- 124 **Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо*, стр. 64, цит. **Н. Todorova** 1986: 207-213, sl. 113-117. Исту чињеницу потврђује упоредба праисторијске македонске азбуке исписане на стенама и винчанског писма, јер је винчанско писмо прво у низу праисторијских палео-балканских натписа који има синтетизован и класификован ред азбуке: <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici2-e.htm>
- 125 **Harald Haarmann**, *Early civilization and literacy in Europe: an inquiry into cultural continuity in the Mediterranean world*, Walter de Gruyter, 1996, стр. 41
- 126 **Alexander Murray**, *History of the European Languages; or Researches into the Affinities of the Teutonic, Greek, Celtic, Slavonic, and Indian Nations*, Archibald Constable & Co. Edinburgh and Hurst, Robinson and Co. London, 1823, http://www.archive.org/stream/historyofeuropea02murr/historyofeuropea02murr_djvu.txt: “Сармати су победили Ските и владали свим земљама северно од Црног мора, док их Готи, Алани и Хуни нису потиснули у просторе Карпата. Потомци Сармата су Анти, Венеди и Словени (Славани) и они су преци Пољака, Руса и других огранака те расе. Сармати су се много векова пре Христа одвојили од тих племена и проширили од река Танаис и Волге до Балтика.”
- 127 **Raoul Mclaughlin**; “Silk Ties: The Links Between Ancient Rome and China“, *History Today*, Vol. 58, January 2008. О постојању „серских“ „плавкосих

(John Wilkinson) је у једном свом путопису кроз балканске земље у деветнаестом веку уз атрибут „славни“ навео и израз „слово“, односно атрибут „писмени“. ¹²⁸ Кроз историју су антички грчки и римски аутори Страбон, Сенека, Хекатеј, Полибије, Апијан и Тацит и други антички писци, ¹²⁹ затим баварски историчари ¹³⁰ или византијски аутори Георгис Кедрен и Лаоникус Халкокондил ¹³¹ или филолози и историчари

трговаца свилом и другим производима описаним у Птоломејовим и Мелиним античким путописима потврду су дала и савремена епигенетска истраживања: **C. Keyser et al**, „Ancient DNA provides new insights into the history of south Siberian Kurgan people“, *Human Genetics*, Vol. 126, No. 3, 2009, pp. 395-410, **Anatole Klyosov**, „DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the Y-Chromosome, Part II: Walking the Map“, *Journal of Genetic Genealogy*, 5 (2), 2009, p. 217, <http://www.jogg.info/52/files/Klyosov2.pdf>

- 128 **John Gardner Wilkinson**, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12
- 129 **Seneca**, *Thyestes*, 369; **Стојан Бошковић**, *Историја света: за народ и школу*, Књига Прва, Историја старог века, Државна штампарија, Београд, Србија, 1866.; **Стојан Бошковић**, *Балканска питања, 1886-1905*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1906, стр. 229, цитирајући **Херодот**, **Плиније Старији**, **Тацит**, **Птоломеј** и **Страбон** као и византолог **Јан Томка Саски** (**Joan Planka Tomka Saskin**, *Skitske kartine*, prev. **Jovan Rajic**, I, str. 28) и готово осамнаестог векова касније историчар **Павел Шафарик** пишу о земљи Сербанији између Кавказа и реке Дон у којој су у подручју Берђанско живели четири стотине година Срби звани „Брђани“. (**Павел Шафарик**, *О пореклу Словена по Лоренцу Суровјејцом*) **Страбон**, **Плиније**, **Ливије** и други историчари (на пример **Strabo**, *Geography*, 7.5.6., **Plinius**, *Natural History*, 3.23. s. 26, **Arrian**, *Illyr.* 2, 10; **Livius**, *Periochae*, LVI, **John J. Wilkes**, *The Illyrians*, 1992, p. 216, **Tomo Maretić**, *Slaveni u davnini*, Naklada “Maticе Hrvatske”, Zagreb, 1889.) су писци који су овај народ називали Адриени, односно Варди или Сарди са Јадранског мора. **Страбон** је за овај народ говорио да су они „део народа који се простирао од Црног мора до Јадранског мора.“ Према истаживањима **Страбона**, **Томислава Маретића**, **Реље Новаковића**, **Милоша Милојевића** и **Јована Деретића** и других географа, филолога и историчара, Латини су „Сорбима“ (Сорбос – „црвен“) називали Расе, Рашћане и Ликијске и Малоазијске Србе, а Грци су једну скупину малоазијских Срба називали „Ксантоси“ („црвени, људи са Црвене реке“) према њиховој истоименој тадашњој малоазијској постојбини, као и према њиховој некадашњој индијској прапостојбини.
- 130 **Louis-Gabriel Du Buat-Nançay** Bavarian State Library, Munich, cit. **Geographus Bavarus**, *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*, 1772; **Geographus Bavarus**, Hormayers Archiv, XVIII, München, p. 282.-283
- 131 **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguariano, Parisiis, 1650: “Sarmatorum ac Sueborum gentes”; “Serblo... Triballos, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo.“

Франћеско Марија Апендини,¹³² Сипријан Робер¹³³ и Павел Шафарик¹³⁴ сматрали да су Срби били старије опште име за словенску расу од етникума Словени.¹³⁵ Према мишљењу новинара британске ревије *The Foreign Quarterly Revue* у деветнаестом веку у науци је било уврежено мишљење да је у прошлости заједничко име за све Словене било Срби (Сирби),¹³⁶ што је у оригиналном значењу на старословенском језику био назив за „сроднике, саплеменике“ или „народ, род“.¹³⁷ Придавање атрибута „писмени“ од деветнаестог века

- 132 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, , стр. 17-18, цит. **Ф. М. Appendini**, *De praest. et. vet. Lillzr. Rag.* 1806: „Илирско-словенским језиком“ су говорили стари Трачани, Македонци, Сармати, Келто-Скити и неки други народи старог света.”
- 133 **Cyprian Robert**, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome II, Paris, 1852, pp. 31;35
- 134 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена - по Лоренцу Суровјејцком*, (прев. Стојанка Чекеревац), 1823, Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, 1998.
- 135 **Маја Николић**, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, *Зборник радова Византолошког института Србије*, XLIV, 2007, цитирајући Georgio Sfranze, Critobuli, Ducas, Laonici Chalcocondylae, Georges Pachymeres, Nicerphori Gregorae, Metochites, Kantakouzenos итд. Вукашиновић, Гвозден, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozdzen-Vukasinovic>. Такође видети **Ivo Vukchevic**, *Rex Germanorum Populi Sclavorum*, University Center Press, 2001, p. 51, cit. L. Quandt, *Die Liutizen und Obodriten*, BaL 22, 1868: „Северни Кавказ је био *the Urheimat* древних Словена, односно Срба-који су Сармати-који су Словени-који су Срби који су били знани по многим различитим именима.“
- 136 “Sclavonian Antiquities”, *The Foreign Quarterly Revue*, Vol. 26, October 1840., January 1841., (Am. Ed.), Jemima M. Mason, Corner of Broadway and Fine Street, New York, 1841, pp. 39-40: „Због мешаности словенске расе са Чудима и Татарима од шеснаестог века интелектуалци Московљани или Велики Руси почели су да уместо са словенском расом повезују своје порекло са народом Рос који је поменуо пророк Езекиел. Због тога су од тог времена становници Велике Русије називали себе Русинима, а земљу Русијом. Дошло је до промене и у граматичкој структури њиховог језика, што је одвојило овај простор од древне Русије... Име Словени показало се дуготрајнијим од раније старог имена Анти и због своје велике популарности истиснуло је име Сирби и постало општи одомаћени назив за све Словене. Срби су једини народ који је сачувао оригинално име своје древне расе и остали су немешани до данашњег дана.“ (Стр. 34:) „Шафарик је такође установио да је старо заједничко име за све Словене било Сирби, које су такође раније помињали Плиније и Птоломеј са малом изменом Срби и Сирбои.“
- 137 **Исто**, стр. 34: Ранији назив Сорби, Сирби и Серби, што је на словенском језику значило у оригиналном значењу „род, сродници, народ или саплеменици“ заменили су Прокопије и други (историчари) називом Спори. Корен тог назива је у санскритском „су“ – производити, а његова реплика на латин-

па надаље увреженом етникуму „Словени“, који се односио на многобројне припаднике праисторијских прото-српских етнија, уклапа се у тврдње Шан Вина, Радивоја Пешића, Светислава Билбије, Петра Милосављевића и других филолога да је Винчанско писмо било праизвор свих писама Источног Медитерана и Европе. На међународном симпозијуму *Знаци цивилизације (Signs of Civilization)* одржаном у Новом Саду 2004. године различити филолози су, уз потврду да су Винчанско писмо и етрурска азбука идентични, установили да Винчанско писмо дели са индијским Брахми писмом пет идентичних слова, са критским линеарним А писмом четири слова, са линеарним Б писмом два,¹³⁸ са западносемитским писмом осам, са старофеничанским десет, кипарским девет, палестинским седам, старогрчким писмом дванаест, англо-саксонским рунским писмом четири, са глагољицом седам слова и да са азбуком српске ћирилице оно дели (преко)* двадесет слова.¹³⁹ Десет идентичних знакова Винчанског писма са старофеничанским и палеохебрејским писмом показује на могућност, која тек треба да се научно објасни, да је Винчанско писмо од четвртог века пре Христа надаље пренето

ском гласи „севи“, „сетум“ – самопонављање, саморепродуковање.“ (Аутор овог чланка раздваја Србе (Словене) од једне гране древних Скита које су стари Грци називали Саки, који су били монголског порекла и поред којих су живели неко време у истом географском подручју.)

- 138 **John Chadwick**, *The Mycenaean World*, Cambridge University Press, 1976: Табле са линеарним Б писмом из 1400-1200. г. пре Христа пронађене су у Пилосу. Још увек нису прецизно усаглашена мишљења савремених филолога о томе колико слова изнад бројке од двадесет слова у савременој српској азбуци може да се лоцира у древном винчанском фонетском писму - помињу се бројке од двадесет, двадесет два и двадесет седам слова.
- 139 *Signs of Civilization*, Међународни симпозијум у Новом Саду, 24 до 29 маја 2004., САНУ/ Institute for Archaeomythology, U.S.A. (Симпозијум „Знаци цивилизације“: „Platoneum“ SANU ogranak за Novi Sad и Institut за arheomitologiju SAD, 25-29. маја, 2004. године.) Такође видети **S. Winn**. *Pre-Writing in South-eastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture ca. 4000 B.C.* Western Publishers, Calgary; 1973. *The Signs of the Vinča Culture: an Internal Analysis; Their Role, Chronology and Independence from Mesopotamia*. University Microfilms, Ann Arbor, Michigan, 1981. Такође видети **Egbert J. Bakker**, *A Companion to the Ancient Greek Language*, John Wiley and Sons, 2010, стр. 222-223, цит. **Thucydides** (4.50) и **Schmitt**, 1992:26-27: Према античком писцу Тукидиду 425. године пре Христа кореспонденција између Спартанаца и Персијаца није била ни на „коине“ језику ни на Асирском (Акадском), које се користило само за називе на споменицима и сталну кореспонденцију, већ на царском Арамејском језику.

у Крит, да су га филистински морепловци пренели са Крита у Феникију¹⁴⁰ и да је након тога старофеничанско писмо послужило као основа за палеохебрејско писмо, односно да су старофеничанско писмо преузели Јевреји и Арамејци крајем другог миленијума пре Христа.¹⁴¹

Култура Лепенског вира дала је у својим знацима пиктографског карактера назнаке алфабетског система и то је било свој наставак и врхунац око 3.500-3.400 године пре Христа у писменој култури подунавског Винчанског круга која је повезивала реку Дунав и њене притоке и околину у местима као што су Градешница у данашњој Бугарској, Парта у Румунији, Доња Брањевина у Србији и Ситагрои у Грчкој.¹⁴² Лексичку везу између ових праистарих култура уочили су историчари и филолози Лудмир Нидерле, Милан Будимир и Михаил Ростовцев су сматрали да су најстарији Словени или „Старосрби“ били црноморско-карпатски Неури из области Трипольске културе који су у другом миленијуму пре Христа повезивали изворну сарматску¹⁴³ Трипольску културу и Трансилванијску културу Стоичани-Бузау-Болград са културом Закавказја и Анатолије, а у дванаестом веку пре Христа и са културом Лужичке области.¹⁴⁴ Резултата истраживања ових филолога већим делом се уклапају у тврдње појединих науч-

140 **Željko Stanojević**, *Кумрански списи -Dokaz verodostojnosti Biblije*, Metaphysica, 2009, стр. 21-22, http://www.cps.org.rs/Кnjige/kumranski_spisi.pdf

141 **Исто**, стр. 18. Такође видети фотографију гранитних табли са планине Синај: **HaShem - The Name, The Two Stone Tablets**, <http://hashemartworks.net/stone-tablets/two-stone-tablets/>: На гранитним таблама је писмо Елохима написано палеохебрејским словима феничанског порекла, cit. the Torah (the “Old Testament”) in Exodus (Sh’mot) 32v15-16

142 **Marco Merlini, Sabin Adrian Luca**, *An Inquiry Into the Danube Script*, Vol. 33 Bibliotheca Brukenthal, Romania, Muzeul Brukenthal, Ed. Altip, 2009, „Conclusions. The Danube Script“ http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/Biblioteca_Brukenthal/XXXIII/27%20Conclusions.pdf

143 **Thomas Dobson**, *Encyclopaedia britannica: or a dictionary of arts, sciences and miscellaneous literature*, 1810, p. 565; **William Williams**, *A Primitive History from Time of Cadmus*, J. Seagrave, Chishester, 1789, p. 378, cit. An. Un. Hist. 89.19.638

144 **Milan Budimir**, *Problem bukve i protoslovenske domovine*, Rad. JAZU, knj. 282, 5; Zagreb, 1951., cit. **P. Boš-Gimper** (Etudes Celtiques, 1950 - 51, 365) i **B. Hrozni**; **Aleksandar M. Petrović**, *Srpske starine: Opisi i tumačenja srpske povesnice*, **Cornelia-Magda Mantu**, “Cucuteni–Tripolye Cultural Complex: Relations and Synchronisms with other Contemporaneous Cultures from the Black Sea Area”, *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, Iași, 2000, pp. 11; 20

ника који на основу проучавања различитих светских светих списа, митологије и историјских хроника о Великом потопу сматрају да је нуклеус велике скупине српских прото-етнија, односно прото-Словена био у јужном делу кавкаских планина,¹⁴⁵ одакле су се припадници ових прото-етнија селили у правцу Индије, Мале Азије, севера Африке, Балканског полуострва и јужне, средње и западне Европе.¹⁴⁶ У резултате компаративног проучавања винчанског и етрурског писма,¹⁴⁷ и древних рукописа на предантичким споменицима и записа из црноморско-балканско-источномедитеранског подручја које је предузео филолог Радивоје Пешић уклапају се искази античких писаца Диодора Сицилијског и Еурипида да су древни трачки (рашки)¹⁴⁸ песници Орфеј, Лин, Хомеров учитељ Пронапид и Хомер писали на трачком (пелашком) језику¹⁴⁹ Постоје недоумице појединих археолога, историчара и антрополога који су на основу *C-14* датума вршили истраживања носиоца „тракасте керамике“, грнчарије и осталих археолошких артефаката, у вези са током и смером повезивања подунавске, молдавске и културе области северно од Црног мора на прастару пелашку (пан-хеленску) културу са јужног дела Балканског полуострва. Та спорења се надовезују на раније започете недоумице научника о тачности висланско-одранске, средњодњепарске и дунавско-панонске хипотезе о прапостојбини старих Словена на основу бројних топонима, хидронима и етнонима са епитетом „словенски“, „слава“,

145 **John Gardner Wilkinson**, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12, цит. Plin. iv. 13. Tacitus, 46

146 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 16-17, цитира **П. Пулкања** и **Ј. Pastorius von Hirtenberg**.

147 **Радивоје Пешић**, *Отпузујем ћутањем – Записи и предавања (1982-1992)*, такође видети **Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо*, Пешић и синови, Београд, 1995., <http://www.scribd.com/doc/52179974/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>: Према истраживањима филолога Радивоја Пешића стари Срби и њихови наследници (Пелазги, Трибали, Илири, Трачани, Лиқијци, Лидијци, Етрурци) су баштинили исто писмо Винчаницу.

148 **Гвозден Вукашиновић**, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukasinovic>: Хелени су због специфичних језичких карактеристика у изговору називали и записивали Рачане као Трачани, односно „Тхракон“.

149 **Diodorus of Sicily**, *Library of History*, III, 67; **Euripid**, *Alkest*, 966-969.

„слов“, итд.¹⁵⁰ Неки филолози, историчари и археолози тврде да су се носиоци такозване „Курган“ културе из степских зона северно од Црног мора од средине петог миленијума и од трећег миленијума пре Христа досељавали постепено у Подунавље. Њихове сеобе се огледају у последичној промени културног развоја у подручју такозване Усатово културе од реке Дњестар све до Подунавља, јер су нестала читава насеља и њихове првобитне митолошке представе везане за праисторијска анимистичка божанства. Нека од тих племена су се асимилирала са дошљацима из северних степских зона, а нека су емигрирала према Егејском мору.¹⁵¹ Ова хипотеза се географски и временски поклапа са хипотезом филолога и историчара Харолда Хармана о временској одредници и правцима распостирања старог винчанског писма на подручју Балканског полуострва и источног Медитерана. Упоредо са досељавањем дошљака из северних црноморских степских зона на Балканско полуострво, „винчанско-трипољска“ култура која је обухватала долине реке Дунав и њене притоке и Карпатске и Родопске планине на Балканском полуострву повезала се у периоду од 5.300. године до 3.500. године пре Христа преко сеоба народа, пријатељства, савезништва и раз-

150 **Предраг Пипер**, *Увод у славистику 1*, Јанус, Београд, 2000, цит. **Јосиф Добровски**, **Милан Будимир**, **Јан Отрембски**, **Јан Розвадовски**, **Станислав Лер-Сплавински**, **Олег Трубачов**, **Часни Нестор Кијевски**, **Ј. Микола**, **Самуил Б. Бернштејн**, http://www.rastko.rs/filologija/ppiper-slavistika_c.html: Тек у четвртном и петом веку у раду историчара Псеудо-Цезарија помињу се ова етнички и културолошки сродна племена под заједничким етнонимом „Словени“. Расподељеност топонима и хидронима са изразима „слов-“, и „слав“, „слава“, од староруског епитета Дњебра „Словутич“ до литванског назива села „Шлавенаи“ или пољског хидронима „Славица“, српског апелатива „славина“ указује на неколико правила према којима су ова древна племена остављала траг о себи – некад су себе називали по местима на којима су живели, некад се корен „слов-“, односио на израз „вода“, али и на изразе „славити“, „словити“ (писати, говорити), „саплеменици“, „сродници“, „гомила“ итд. (О сличности или истоветности значења „Србин“, „Рус“ и „Словен видети опширније **Момир Никић**, *Језички корен Срба*, Српска књижевна задруга, БИГЗ, 2004. - Аутор Никић тврди да српско и словенско име имају исти корен.

151 **Harald Haarmann**, *Early civilization and literacy in Europe: an inquiry into cultural continuity in the Mediterranean world*, стр. 49-56: Остаци линеарног писма и грнчарије, од чега неки трагови имају везе са „староевропским“ винчанским писмом пронађени су у јужном делу Грчке у подручју некадашње Атике у периоду од 2.500 до 2000. године пре Христа и говоре о повезаности Троје, места Езерово у јужној Бугарској и острва Крит.

мене роба са Источним Медитераном, односно са Тесалијом, Микеном, Критом и истоком Мале Азије.¹⁵² То потврђује и проналазак фигурина жена које се повезују са паганским култовима слављења древне богиње лова, плодности и уметности ткања Артемиде у археолошким налазиштима винчанске неолитске културе, као и у наследним периодима предхришћанске ере на простору Балканског полуострва и егејско-црноморског подручја. У гробовима поштоваоца култа прастаре богиње Артемиде, односно богиње Сарбис,¹⁵³ Сербоне или Сероне,¹⁵⁴ како је она још називана на Балканском полуострву и у Источном Медитерану, као на пример у археолошким налазиштима на тесалијској реци Халиакмон (Бистрица) у данашњој Грчкој, пронађена је грнчарија

- 152 **Peter A. Dimitrov**, *Thracian Language and Greek and Thracian Epigraphy*, Cambridge Scholars Publishing, 2009, xvi-xvii, цит. **Archibald** 1998, 3 и **Fol** 2000, 63. (<http://www.scribd.com/doc/52101650/Thracian-Language-and-Greek-and-Thracian-Epigraphy>). Такође о томе опширније видети у **V.V. Hvojka**, *Drevne obitateli*, Kiev, 1913. Осим што су илirsка племена потиснули Хелени, такође су их потиснули и галски Келти. О томе видети **Pausinius**, *Descriptions of Greece* 1.4.1. ‘Илире из Тесалије су потиснули галски Келти.’
- 153 **Suidae**, *Lexicon*, Tomus II, Oxonii, E Typographeo Academico, 1834, Ed. Ludolphum Kusterum, Thomas Gaisford, <http://ia600204.us.archive.org/7/items/suidaelexiconpos02kustuoft/suidaelexiconpos02kustuoft.pdf>, p. 3300: “Σιβυλλα Φρυγα, η, κληρεισα υπο τινον ΣΑΡΒΙΣ” – „богиња Сибила из Фригије по имену Сарбис“; **Joannis Albertus Fabricius**, *Bibliotheca graeca: sive, Notitia scriptorum veterum graecorum, quorumcunque monumenta integra, aut fragmenta edita exstant tum plerorum e mss. ac deperditis*, Tom 9, C. Liebbezeit & T.C. Felginer, 1737, p. 787: Фригијска Сибила се звала Сарбис, Касандра или Тараксандра. Такође видети *Hellenismos: mēniaia ethnikē epithēōrēsis*, 1906, „Thesaurus Graecae Linguae“, cit. **Suida**: Име фригијске Сибиле, коју су називали Сарбис највероватније по њеном пореклу. Са богињом Сарбис и краљем Океанос, чијег порекла је наводно био краљ Трачке, били су повезани и река Струмица у данашњој Македонији, планина Ида у Вилуши (Троји) и краљ Крит који је довео народ са острва Крит у Вилушу у Троји (**Apollod.** 2. 1. 2, **Xesiod**, *Theogony*, 339, **Virgil**, *Aeneid* 3.104). Према Паузанију (**Pausinius**, *Descriptions of Greece*, 10.12.1) прве богиње Сибиле су забележене у Делфима где су њихов култ засновали хиперборејски пастири са севера доњег дела реке Дунав.
- 154 **George Hempl**, *Mediterranean Studies, IV Etruscan, V Venetic*, Stanford University Press, 1932, pp. 87, 89 – На Табли са Лемноса пише „Холај, син Одаја, свештеник мудре Сероне“

истоветна или слична грнчарији подунавског винчанског културног круга, као и вретена и разбоји са шарама и симболима слични онима на винчанској грнчарији и украсима на разбоју.¹⁵⁵ Како су утврдили филолози Пешић, Харман и Вин, на подручју панонске области, басена Подунавља и планинског дела Балканског полуострва, Егејског мора и Црноморског басена многи народи су славили богиње земље и плодности, али су древне прото-етније које су живе-ле на том широком географском подручју биле припадници јединог народа који је писао имена паганских богиња плод-ности и земље својим аутохтоним писмом које је потицало из подунавског насеља Винча. У периоду паганских пре-дантичких и античких митова и честих ратних сукоба на различитим подручјима Медитерана припадници тих старих прото-етнија су били земљорадници, сточари, рибари, ратници, трговци, занатлије и уметници и под утицајем ратних сукоба и природних катастрофа настављали су своје сеобе на поменутом широком евроазијском простору и остављали у процесу тих сеоба за собом писмене трагове линеарног писма сличног винчанском писму.¹⁵⁶ Грегоријус Данковски је такође један од савремених филолога који је у својој компаративној студији *Homerus Slavicis dialectis cognata lingua* документовано образложио прастари Хомеров пелашки језик као супстрат словенских језика.¹⁵⁷ Антички писци Полихистор, Елијан и Апијан су истицали да су Хо-мерова дела *Илијада* и *Одисеја* оригинално биле записане на језику трачких Брига (Фрига), сродника балканских Дар-данаца, све док атински Пизистрат тиранин (607-528.г. пре Христа) није заповедио да се објави ново језички редиговано издање *Илијаде*.¹⁵⁸ Повезаност плодних црноморско-карпатских поља и ливада која се надовезала на културу

155 **Marija Gimbutas**, "Anza, ca. 6500-5000 B.C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe", str. 62,63, 66,

156 **Harold Haarmann**, *Early civilization and literacy in Europe: an inquiry into cultural continuity in the Mediterranean world*, Walter de Gruyter, 1996, pp. 83-85

157 **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем*, стр. 56

158 **Исто**, cit. Gregorius Dankovski, *Homerus Slavicis dialectis cognata lingua* (1829)

пелазгијског (тесалонијско-фригијског) Аргоса и Ларисе¹⁵⁹ са античким митовима о божанствима пољопривреде Триптолему и Хери и орфејској музици лира и фрула потврђује и помињање скитског краља Линкеста и пољопривреде у делу мита о Триптолему који вози небеске кочије и преноси знање о пољопривреди и помаже да се праве пољопривредни производи од врбе. Из ове културе плодних поља, винограда и ливада са маковима Ларисе и Аргоса поникли су митови и приче о Орфеју, Хомеру, Езопу, Ахилу, Троји, Електри¹⁶⁰ и Кадму и Хармонији и први записани епови, басне, приче и поезија на трачком (пелашком)¹⁶¹ и касније феничанском „бустрофидон“ писму¹⁶² које је теолога и историчара Исидора од Севилје подсећало својим линијама и обликом на трагове које волови и плуг остављају за собом на ораницама.¹⁶³ Сличност Винчанског, критског линеарног писма, феничанског писма на Обелиску у Ксантосу (Сирбису)¹⁶⁴ у

- 159 **Pliny**, *Natural History*, 4.8, **Homer**, *Iliad*, 16.570, **Strabo**, *Geography*, 9.5. **John Lempriere**, „Larissa Cremaste“, p. 173
- 160 **G. Rodney Avant**, *A Mythological Reference*, AuthorHouse, 2005, pp. 248-249: За античке јунаке Електру и Електрона вежу се појмови „сјајни“, „һилибар“ и „богиња Месеца“. Хармонија је у античким митовима изједначавана са божицама Електром, Илитијом и Артемидом (Атеном у миту о Персефони), или приказивана као њихова пријатељица, кћерка или сестра. У митовима о овим античким богињама се види етимолошка и антрополошка повезаност имена **Хармонија** (“Harmonia”, <http://www.theoi.com/Ouranios/Harmonia.html>. са развојем рударства и са епитетима „светлећи“ (American Heritage® Dictionary of the English Language, Fourth Edition, <http://www.wordnik.com/words/silver> - „Силвер“- Сребро (ар.), „Сребрна, блештећа, сјајна“, Аккадиан „Сарпу“, племенито сребро, „сарпу“; „срп“ у корену семитског језика) и „праведни“ (Od. xiii. 394 Aeschyl. Eum. 753; comp. Paus. i. 28. § 5), имена **Електра** са развојем рударства и имена Атена са развојем пољопривреде и са епитетом везаним за њу, „boudeia“ – „она која управља плугом и воловима“ (“Athene”, <http://www.theoi.com/Olympios/Athena.html>).
- 161 **Diodorus of Sicily**, *Library of History*, III, 67, **Euripid**, *Alkest*, 966-969: Орфеј, Лин, Хомеров учитељ Пронапид и Хомер су писали на трачком (пелашком) језику.
- 162 **Thomas Dobson**, *Encyclopaedia Britannica; or, a dictionary of arts, sciences, and miscellaneous literature*, Vol. 14, Bell and Macfarquhar, Edinburgh, 1797, p. 535
- 163 **Isidore of Seviglia**, *Origin* 6; **Leslie Threatte**, *The grammar of Attic inscriptions*, W. de Gruyter, 1980, pp. 54–55.
- 164 **Strabo**, *Geography*, 14.3.6; **Christopher Prestige Jones**, „Kinship Diplomacy in the Ancient World“, Harvard University Press, 1999, p. 145: Херодотов ујак Пањас од Халикарније писао је у песми о династији Хераклеида како је

малоазијској Ликији из осмог века пре Христа¹⁶⁵ и Миноанског писма,¹⁶⁶ сачувана писана ознака за феничанског митског јунака Херакла као „словенског Херакла“ из четвртог века пре Христа,¹⁶⁷ сличност паганских обичаја,¹⁶⁸ топонимије, грнчарије, оруђа и оружја у археолошким налазиштима Балканског полуострва са егејским, црноморским и малоазијским археолошким налазиштима,¹⁶⁹ потврђују записе античких писаца Хекатеја, Псеудо-Скимуса, Ератостена и Полибија о повезаности илирских, ехелејских, трибалских и трачких племена из Пелагоније и Епируса као једног народа који је већ у шестом веку пре Христа сматрао хераклидску

краљ Термил оженио своју кћерку на обали реке Сирбис у Лидији. О имену Сирбис као изворној верзији каснијег назива реке Ксантос писали су Strabo (Geographu 14.3.6) и Еустахије (ad Horn. II. 12). Име Сирбис је било у употреби све до времена Хомера када је име те реке први пут записано на грчком језику.

- 165 **R.D. Đorđević**, *Obelisk iz Ksantosa. Zakonik pravnih, običajnih i moralnih načela Srba pre 2600-2800 godina*, (Prevod zakona Svetislav S. Bilbija), Edicija *Srpski koreni*, Serbona Niš, 2003.; **В.А. Чудинов**, *О сербском камне с законима VIII века из Сирбини*, http://www.runitsa.ru/publications/publication_512.php
- 166 **Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо и други граматолошки огледи*, Pešić i sinovi - Beograd Dugan – Milano, 1995., <http://www.scribd.com/doc/22475999/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>;
- 167 **Theodor Mommsen**, *Die Unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850. и **Т. Volanskii**, *Памјатници писмености Словјан до риздва Христовога*, Москва, 1854, стр. 3 (tab I, lb), **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем – Записи и предавања (1982-1992)*
- 168 **Викторија Соколовска**, *Етничките Носители На Требенишката Некропола*, Музеј на Македонија, Скопје, Охрид, 1997, стр. 55-60 : У археолошким налазиштима племена која су живела на подручју Балканског полуострва у бронзано доба пронађени су симболи богиње земље и лова Артемиде, сунца, цвета мака, вука, бика, лава, змије, јегуље и вепра.
- 169 **Stojan Dimitrijević**, „Eneolitsko doba“, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, III, (Ur.) A. Benac, Svjetlost, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1979; **Blagoje Govedarica**, „Rano bronzano doba na području istočnog Jadrana“, *Djela ANUBIH* 67, Sarajevo, 1989; **Marjeta Šašel-Kos**, *Cadmus and Harmonia in Illyria*, p. 119, cit. **J. Maran**, такође стр. 121, cit. **Christodorus**, *Anthologia Palatina*, VII, 697: У епиграму са почетка шестог века начелнику Илирије Јован Драчком пише да су „његови преци из Лихнида (Охрида) којег је основао Феничанин Кадмо“.

династију митског полубожанског пара Кадма и Хармоније за своје претке.¹⁷⁰

Историчари претпостављају да је до ишчезавања и асимилације пелашког језика и осталих трагова пелашке културе дошло након што је грчки Данаус дошао из Египта на Пелопонез, освојио га 1529. године пре Христа и наредио да се промени његовог име.¹⁷¹ О мешању култура пелашких, јонских и микенских прото-становника данашње Грчке и становника Крита која се надовезује на културу Лепенског вира и Винче једним уз мање измене сличним писмом (линеарно писмо „А“ и „Б“)¹⁷² и теогонијом и митологијом сведоче и бројни топоними, ороними, антропоними и фитоними на овим географским подручјима. Лексичка повезаност ових култура је имала утицаја на заснивање античког трачког и атичког грчког језика.¹⁷³ Касније је лексичка повезаност античког трачког и атичког грчког језика утицала на заснивање такозваног „коине“ („заједничког“) дијалекта прото-Македонаца у доба владавине Александра Великог 356.-323.г. пре Христа којим су писани преводи Старог и Новог завета и који се временом наметнуо као претеча пан-хеленског језика.¹⁷⁴

170 **Marjeta Šašel-Kos**, *Cadmus and Harmonia in Illyria*, cit. **Strabo**, **Pliny**, **Hecateus**, **Pseudo-Scylax**, **Pseudo-Scymnos**, **Hyginus**, **Apollodorus of Rhodos**

171 **Orosius**, I.11 (**Paulus Orosius**, *Seven Books of History Against the Pagans*, University of Liverpool Press, 2010, p. 11)

172 **Signs of Civilization**, Међународни симпозијум у Новом Саду, 24 до 29 маја 2004., САНУ/ Institute for Archaeomythology, U.S.A. Такође видети **S. Winn** (1981:246ff; 1990:280). М. М. , 1981. *Pre-Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture ca. 4000 B.C.* Western Publishers, Calgary; 1973. *The Signs of the Vinča Culture: an Internal Analysis; Their Role, Chronology and Independence from Mesopotamia.* University Microfilms, Ann Arbor, Michigan. Такође видети **Egbert J. Bakker**, *A Companion to the Ancient Greek Language*, John Wiley and Sons, 6. 4. 2010, стр. 222-223, cit. **Thucydides** (4.50) i **Schmitt**, 1992:26-27: Према античком писцу Тукидиду 425. године пре Христа кореспонденција између Спартанаца и Персијаца није била ни на „коине“ језику ни на Асирском (Акадском), које се користило само за називе на споменицима и сталну кореспонденцију, већ на царском Арамејском језику.

173 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена - по Лоренцу Суровјецком*, (прев. Стојанка Чекеревач), 1823, Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, 1998., <http://www.scribd.com/doc/2868779/>- стр. 17. cit. **Nicolas Freret**, *Oeuvres*, ed. 1796. T. I. Mem. de l'Acad. d. Inscr. T. XXI

174 **Plutarch**, *Alexander*, III, 51; **M.Z. Kopidakis**, *History of the Greek Language*, E.L.I.A., Athens 1999, p. 2-13: Македонци, једна грана Доријског племена према Херодоту (**Herodotos** VI, 56; VI, 43) покорили су трачка и илирска

Једна од основних лингвистичко-антрополошких веза које повезују винчанско писмо „србицу“ са древним македонским, санскрит¹⁷⁵ и тројанским писмом на малоазијским каменим споменицима, односно са такозваним хетским (гетским) писмом¹⁷⁶ и преко њега касније и са етрурским писмом, је праисторијски пагански симбол „иле“ (ille¹⁷⁷). Тај пагански древни симбол неки антрополози и историчари везују за симбол земље, а неки за симбол сунца. Овај симбол се појављује у седам хиљада старим археолошким налазиштима култура Лепенског Вира,¹⁷⁸ Старчева и Винче у данашњој Србији, а у Илиној Гори – Осинчани крај Скопја у данашњој Македонији¹⁷⁹ се односи на сунце као извориште живота. Од овог паганског симбола

племена и као резултат тога њихов језик је попримио утицај језика тих покорених племена.

- 175 **Malati J. Shendge**, *The Language of the Harappans : From Akkadian to Sanskrit*, Abhinav Publications, 1997, p. 100: Најстарији бог у РигВеди је Илу или Ашур, та лингвистичка карактеристика потиче из сумерског језика. (стр. 103: Према сачуваним таблама са староакадским језиком, бог Сунца је био Ашур, Ашур Србинда (цит. RV VIII.32.2.26, X.144.3), (стр. 204): Akk. „Ilum, Elum“ – бог, Akk. Heb. “Elyon” – “bog na visini”, „Vila – Bila – bog Bilu, Belum“ – „господар, газда“, Akk. „Ilabrat“ – „изасланици Бога“, (стр. 218) Akk. „Сурару“, “Сур” – „светлећи, светли, сјајни“, “Сурја” – соларно божанство, бог Сунца, (стр. 26) „соларни диск“, (стр. 312) „испод сунца“ (Стр. 291 – Илуша), стр. 234 – Илу – бог, „светлећи, сјајни“, Пика, Па – “земља”.
- 176 **Strabo**, *Geography*, 7. 3. 10: Према Страбону језик Трачана је био идентичан са језиком Гета. Такође видети **Ovidius**, Trist. II. 198-199; III. 10. 4-5; III. 3. 5-7: Овидије је сматрао да су Гете и Сармати говорили истим језиком и имали исте обичаје.; **Teofilact Simocatta**, *History*, 7.2.5: Теофилакт Симоката је такође изједначавао Словене и Гете.
- 177 **Vasil Piyov**, “Macedonian alphabet and the peculiarities of the macedonian alphabets”, са фотографијом тотемског каменог божанства из Лепенског Вира са симболом „Иле“ („Сунце“) (7000 – 5500.г. пре Христа), <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici5-e.htm>
- 178 **Исцо**.
- 179 **Vasil Piyov**, „Some synthetic characteristics of the ancient macedonian language - Pre - Vedic grave monument with inscription in ancient Macedonian writing and in an ancient Macedonian tongue“ : “Kret se si ul’ts’ls iqu” (“Kresht se si u l’t s’l s ilju”) што се односи на слављење сунчаног сјаја; Илина гора, Горњи храм, Осинчани крај Скопја Скопје (7000-6000 В.С.).“ <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici9-e.htm>

каснје су настали многи протословенски етникуми, етнонимима и топонимима као Илиум, Илиос, Илирија, Иалонус¹⁸⁰ или Илителија¹⁸¹ Присуство овог знака у праисторијским подунавско-балканским насељима посредно може да објасни атрибут „светлећи“ и „сјајни“ који се односио на древне хиперборејске¹⁸² сарматске Алане, Пелазге, Илире и Трачане (Рашане, Етрурце).¹⁸³ Тумачење историчара и филолога Радована Дамјановића да су изрази „ила“ и „ило“ значили „блато, земља“ и да је првобитни назив „Илири“ значио „земљаци“, „они који живе у суседној земљи“, „суседи“, показује на могућност да су на овај начин припадници сродних прото-словенских етних ословљавали једни друге. Тумачење Радована Дамјановића може се објаснити и тиме што трачки „Трибали“ јесу били Срби, али данашњи Срби порекло такође воде порекло и од прото-српског црноморско-кавказског племена Алана које су антички историчари и географи називали „Сербои“.¹⁸⁴ Сазнавање карактеристика ове лингвистичке везе некадашњих „светлих“, „сјајних“ подунавских, егејских и црноморских прото-срп-

- 180 **M. J. Green**, *Dictionary of Celtic Myth and Legend*, James and Hudson, London 1992, p. 124: Иалонус је био бог земље и његово име је повезано са староцрквенословенским изразом Ила – земља, блато. Слично Иалонусу постоји и име древног бога сунца Алаунус чије име је повезано са старословенског (руског) речју ален – црвени („Алаунус“ - <http://en.wikipedia.org/wiki/Alaunus>)
- 181 **Herodotus**, *History*, 4.35: Херодот је писао да су хиперборејске богиње Латону (Лето) и Илителију славили људи са острва Делос и Јоњани у Егејском приморју.
- 182 **Guy Smoot**, *The Mitoses of Akhilleus*, M.A. Thesis, the Graduate School-New Brunswick Rutgers, The State University of New Jersey, 2008, cit. Homer, *Odyssey* 4.563; *Oxyrhynchus Papyri* 1358 fr. 2
- 183 **Plinius**, *Natural History* Ch. LV: „Слова су у Египту била одувек у употреби, али се не зна тачно од када. Пелазги су били први народ који је донео слова у Лацио (Италију).“
- 184 **Радован Дамјановић**, *Српско-српски речник*, Прва свеска, Београд, 2003.; **Миодраг Миловановић**, *Стари српски век*, цитирајући римског историчара **Амијана Марцелина** о Аланима-Сербоима и њиховим сукобима са Римљанима. Трибали су такође били и старо сарматско племе Синги које се доселило на подручје данашње Србије од десетог до осмог века пре Христа, као и Скити, Трако-Скити, Трако-Кимбери и Агатирси-„свети Тирсени“ које је Херодот све заједно сврставао у азијске Сауромате (Сармате, Србе).

ских (прото-словенских) етнија уједно може да помогне утврђивању архео-антрополошке основе њиховог простирања кроз простор и време, односно утврђивању основе за развој њихове писмености, религије, обичаја, манира и друштвеног и државног уређења у процесу заснивања српског националног идентитета у преантичком и античком периоду. Припаднике древних српскословенских племена као потомке Нојевог сина Јафета, односно као припаднике племена која су насељавали подручја од чувене библијске реке Арарат на кавкаској планини Арарат и река Дон, Волга и Дњепар у црноморском базену до Егејског мора и северне Африке, Подунавља и средње Европе различити антички и пост-антички путописци и историчари су називали „руси“ („светли, црвенкоси“),¹⁸⁵ „сјајни“, „светли“, „просветљени“, „благосиљајући“ сарматски Аорси, Алани¹⁸⁶ или сарматско-скитски Кимбри (Кимери).¹⁸⁷ Управо атрибут „сјајни“, „светли“ или „благосиљајући“, везан уз пред-хеленске и античке верзије назива етникума прото-словенских

185 **John E. Bowle, (Ed.)**, *The Concise Encyclopedia of World History*, Hutchins of London, 1958. п. 154; **Јован Деретић**, *Културна историја Срба*, стр. 32; **Александар М. Петровић**, *Српске старине – Опис и тумачења српске повеснице*, Нови Сад, 2002., <http://www.scribd.com/doc/56585637/2/O-starijem-pominjanju-srpskog-imenai-njegovoj-rasprostranjenosti>; „Procopius on the Slavs“, *Procopius in Seven Volumes*, (VII. 14. 22-30), Transl. H. B. Dewing, vol. 4 (London/New York, 1924), pp. 269-273.: Прокопије тврди да су прото-словенска племена Склавени и Анти били „руменог тена“ и говорили „исти варварски језик“.

186 **Moses of Kalankatuyk**, *The History of Aluank*, Book I, Erevan, Matedaranan, 1984. Према римским античким писцима Ливију, Виргилију, Дионизију Халикарнијском, Плинију Старијем и Диону Касију припадници овог древног народа су у пред-античком периоду након Тројанских ратова и природних катастрофа и глади населили Апенинско полуострво и под именом Етрурци и Расени засновали на Апенинском полуострву паганску пред-римску цивилизацију са средиштем у насељу „Alba Longa“. Такође о томе видети [http://en.wikipedia.org/wiki/Albani_\(people\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Albani_(people)) и **Christensen, Arne Søby**, *Cassiodorus, Jordanes, and the History of the Goths: Studies in a Migration Myth*, Museum Tusulanum Press. The University of Copenhagen, Denmark, 2002, pp. 346-348.

187 **Victor Kachur**, *The Trans-Caucasian Migration of the Rusi Tribes*, Dublin, Ohio, 1972, pp. 5-7

етнија Пеласта (Пелазги),¹⁸⁸ Трибали,¹⁸⁹ Илири,¹⁹⁰ Македонци,¹⁹¹

- 188 **Strabo, Geography**, 7,3,1; 7,3,2: Страбо цитира Хесиода да су потомци Пелазга и Лелега (Луљуба) разна племена на подручју од Јадранског мора, Хумског (Балканског) полуострва, леве стране Црног мора, Пелопонеза, Лиқије, Феникије и Фригије у Малој Азији. S.W. J. Lamberts, *The Ethnicity of the Sea People*, p. 99, <http://repub.eur.nl/res/pub/7686/Woudhuizen%20bw.pdf>: Сматра се да су Пелазги са Крита и западне обале Лиқије описменили Филистинце, односно пренели им познавање Микејског писма. Такође о томе видети **I. M. Diakonoff**, *The Pre-history of the Armenian People, Predistoriia armianskogo naroda*, Erevan, 1968 (Transl. by Lori Jennings, Delmar, New York, 1984) <http://rbedrosian.com/Classic/diakph10.htm>
- 189 Лаоник Халкокондил је записао да су Срби-Трибали били најстарији народ на свету. О томе погледати у **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis, Historiarum Libri decem**, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historiarum Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL: „Sarmatorum ac Sueborum gentes”; „Serblo... Triballos, autem gentis esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo.“ Римски писац Апијан (**Appian, Roman History**, 9.3.14.) је сматрао да су Трибали били „велики народ који Римљани сматрају делом илирског народа и савезницима Филипа и Александра Македонског.“ **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 58, цит. **Salomon, Mater Verborum, Cod. Mus. Boh.p.** 303.c.3: „Sarmatae nuncupati... Sirbi tum dicti.»; **Wacerad**, *Cod.Mus.Boh p.* 471c. 1: „Sarmatae populi, Sirbi.»
- 190 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, , стр. 17-18, цит. **F. M. Appendini, De praest.et. vet.Lillzr. Rag.** 1806, (Стр. 16-17) cit. **П. Пулкања и J. Pastorius von Hirtenberg**). Такође видети **Appiani Alexandrini. De historia Romanorum**. Firmin Didot. Paris.1877, (5.XI.6): „Панонци, Раси, Норици, европски Мези или Меди и суседна племена од реке Дунав до Црног мора су сви Илири и плаћају један илирски порез.“ Аустро-Угарска монархија је такође изједначавала Илире и Србе: *ILLYRIO-SERBICA 1683-1715 (1723)*, Haus, Hof u. Staat. Archiv Wien, „Privileges of Emperors Leopold, Josef and Charles VI, and also of Her Royal Majesty Maria Theresa to glorious Illyrico-Rassian nation“, Прев. **Zhefarovic** и **Nenadovic**, Музеј Матика Српска, Нови Сад, 1745.
- 191 Лична имена Србин, али и етникум и топоним Србин у подручју данашње Македоније, Грчке и Мале Азије у својим делима су поменули антички аутори Плато, Аристотел, Плутарх, Суида, Виргилије, Плиније, Херодот, Страбон, Овидије, Ливије и Паузиније. Тако, на пример, Паузиније у свом делу *Опису Грчке* (3. 15. 1) описујући храмове Спарте помиње храм Себра, сина Хипокона. По Себру је један део земљишта близу оближњег извора добило име Себрово, Платон помиње Србе из Танагре, Суида тврди да се богиња Семеле у Фригији (Малој Азији) звала Сарбис, а Страбон помиње реку и град Сирбис у Малој Азији. Херодот у својој *Историји* (7.73) и Страбо у Географији (Фрагменти 7.11. 7.29) малоазијске Мизе („буквичане“, Фриге) изједначава са Трачанима и Македонцима у Пелагонији. **Cyprian Robert, Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir**, Tome II, Paris, 1852: Филолог и историчар Сипријан Робер је тврдио да су „илирски Срби изашли из пелазгијског стабла“(стр. 8) и као један од многобројних примера за то навео име назива града Србика (Сербејка) у античкој Македонији (стр. 20-21). **Ronald A. Crossland**, „Linguistic Problems of the Balkan Area in Late Prehistoric and Early Classical Periods”, (Ed. **John Boardman** et al.), *The Cambridge Ancient History – The Prehistory of the Balkans; The Middle East and the Aegena World, Tenth to Eight Centuries B.C.*, III Part I, Cambridge University Press, 1982, pp. 841-843: Филолог Роналд Кросланд је, уз констатацију да

Трачани,¹⁹² Сарди¹⁹³ и Алани¹⁹⁴ на подручју данашњег Балканског полуострва, Егејског мора и Мале Азије у праисторији¹⁹⁵

у данашњој средишњој и северној Грчкој има „илирских“ назива насеља, утврдио и истоветност лингвистичких карактеристика древних Македонаца, Илира, Трачана, Фрига и Јермена у касној праисторији. Такође видети **Marijana Ričl**, “Phrygian Votive Steles”, *Epigraphica Anatolica* 33, 2001, 196-197: На натписима на споменицима и на новцу средишње Фригије било је записано македонских имена из класичног и ранохеленског периода. Vasile Parvan, *Getica*, Al. Vulpte - Memoria antiquitatis, II, 1970, John Boardman et al, *The Cambridge Ancient History*, Volume 3, Part 1: *The Prehistory of the Balkans, the Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries BC*, Cambridge University Press, 1982: “Васил Парван је писао о Дачанима у Троји и о сличности керамике у Карпатима и у Троји – Дачани и Трачани морају да се изједначе, јер различите групе трачког становништва нису биле раздвојене у дванаестом веку пре Христа.“ **Statius**, *Acchileid*, 1.134, **Valerius Flaccus**, *Argonautica*, vi. 135: Стихови доказују повезаност дунавско-карпатских Дачана и црноморских Трачана са малоазијским Тројанцима и античким Македонцима. Xenophon је називао Битинију “Трачка у Азији” (*Anabasis* 4.2.17ff), а Pindar (*Nem.* 4.49-50) је тврдио да су Ахил и Патрокло били црноморски Трачани. Валериј Флакус међу Гете убраја и Тирсагете са Дњестра који су славили култ трачког Дионизија. Антички писац Kasijus Dion изједначава старе Србе (Сармате), Дачане и Гете (**Cassius Dio**, *Roman History*, Epitome of Book LXVIII, 14) и њихов град Сармигетуша назива „градом Сармата и Гета“. **Philostratus the Elder**, *Imagines* 1. 1 помиње да Хиперборејци живе на обали реке Кистрос у Ликији у Малој Азији и поред реке Дунав. Аполонијус са Родоса (**Apollonius Rhodes**, *Argonautica* 4. 811) такође је повезивао Ахила са острвом благословљених Елизијум у ушћу реке Дунав у Црно море.

- 192 **Strabo**, *Geography*, 7.3.4, 12.4.4: „Гети, Дачани, Мизи, Мези, Лидијци, Фриги, Тројанци и Битинци су исти народ. Сви су они Трачани и не разликују се много међу собом.“ Такође о словенском племену Музима (Мизима) и њиховом владару Ардагасту видети **Теофилакт Симоката**, *Историја*, 6.7-6.8
- 193 *Kleineres conversations-Lexicon*, В. Fleischer dem jüng, 1815, p. 136: Sarbis (Sardis); **Auguste Bouché-Leclercq**, *Histoire de la Divination Dans L'antiquite*, Editions Jérôme Millon, 2003, p. 389: Аутор древну богињу Сибилу назива Sardes (Sarbis).
- 194 **Moses of Kalankatuyk**, *The History of Aluank*, Book I, **Agustí Alemany**, *Sources on the Alans: a critical compilation*, Iss. 8, Vol. 5, BRILL, 2000, pp. 8-9, цитирајући арапске путописце и историчаре **Абу Хамид Ал-Гарнаги**, **Ал Масуди** и друге тадашње арапске и персијске путописце и историчаре: Забележено је да је прото-словенске Алане монголски двор називао „хришћанима грчке вере“. **Victor Berard**, *The Phoenicians and the Odyssey*, Transl. by M. L. Hopkins, cit. **Thevenot**, Book 4, 1902, стр. 197, http://dochop.com/images/Phoenicians_09.pdf. http://en.wikipedia.org/wiki/Alba_Longa
- 195 **Moses of Kalankatuyk**, *The History of Aluank*, Book I, Капитола 1: “От Bабилонске веze а о седмидцад jаjzсhиc”, (25), (30); Капитола 2: „О ротаtсe jаzуkа сeскеho“ у *Nejstarsi ceska rymovana kronika tak receneho Dalimila*, <http://www.scribd.com/doc/47305208/Dalimilova-hronika>, **Nestor of Kiev**, *The Russian Primary Chronicle, Laurentian Text*. Trans.

има своје објашњење у лингвистичкој повезаности винчанског писма са развојем култура прото-словенских етнија у балканско-црноморско-малоазијском географском басену. На овакву лингвистичку слику заснивања засебног прото-словенског народа у југоисточној групи индоевропског говора у јужноевропској популацији надовезују се и резултати епигенетских проучавања према којима је словенска митохондријална генетска слика најближа балканској популацији.¹⁹⁶ Пронађени керамички печат са локалитета Церје из села Грвулева на којем је исписана праисторијска монотеистичка порука о веровању у Бога „С’л’с бо с’м“,¹⁹⁷ као и остали праисторијски камени натписи са овог старог трачко-илирско-македонског¹⁹⁸ подручја, фигурица „Мислиоца“ из села Церневоде крај румунске Добруце, чија неолитска култура је била повезана са неолитском анатолском феничанском културом,¹⁹⁹ различите винчанске фигуре жена или глинена фигу-

and Ed. by Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, Cambridge, MA, The Mediaeval Academy of America, 1953. Такође **Хомер** у *Илијади*, Глава 10, Глава 14 изједначава древне Тројанце, Македонце и Трачане.

- 196 **B. A. Malyarchuk**, „Differentiation and Genetic Position of Slavs among Eurasian Ethnic Groups as Inferred from Variation in Mitochondrial DNA“, *Russian Journal of Genetics* 37 (12): 1437-1443, December 2001. Такође видети **Anatole Klyosov**, „DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the Y-Chromosome, Part II: Walking the Map“; **Marija Gimbutas**, „Anza, ca. 6500-5000 B.C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe“. Такође о налазу археолога Луиса Карпентијера о сродности прото-словенских крвних група на поменутом подручју видети **Радивоје Пешић**, *Отпузујем ћутањем*, стр. 25, <http://sr.scribd.com/doc/36616908/Radivoje-Pesic-Optuzujem-Cutanje>. Такође видети **Jarl Charpentier**, „The Original Home of the Indo-Europeans“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Вол. 4, Исс. 1, 1926, pp. 147-17 и **Yuriy Zaytzev**, „Neapolis Scythica – the Capital of the Kingdom of Skiluros“, http://www.pontos.dk/e_pub/Zaytzev.htm
- 197 **Vasil Ilyov**, „Aural and written communication and semiotic characteristics of the ancient macedonian language“, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici10-e.htm>
- 198 **Appianus**, *Roman History*, „Mithridatic Wars“ 55: Апијан је сматрао Илире и Македонце једним те истим народом, односно описао је да су се племена Енети, Дардани и Синти заједно бранили границу Македоније у рату против римске војске.
- 199 **Ion Calafeteanu**, *The History of Romania*, <http://www.romania.org/romania/history1.html>; **M. Nica**, Unitate și diversitate în culturile neolitice de la dunărea de jos = Unity and diversity of Neolithic cultures along the lower Danube, *Revista Pontica* vol. 30 (1997), pp. 105-116.

рица првог човека Адама из села Грвулево крај Скопја за коју је израчунато радиоизотопним мерењем да потиче из 5478. године пре Христа²⁰⁰ сведоче о првим људским заједницама сакупљача, ловаца, земљорадника, ратника,²⁰¹ грађевинаца²⁰² и песника-музичара²⁰³ на простору од Мраморног (Црног) мора и Карпата до југа Балканског полуострва. Резултати проучавања археолошких налазишта Винчанске културе²⁰⁴ и такозване Трипољске културе доказују ширење прото-словенских племена Трачана, Дардана, Скита, Илира, Мезапа, Јапида, Пеонаца, Сармата, Пелагонаца и Дачана на подручју од река Дњебар и Дњестар преко Балканског полуострва

- 200 **Милева Лазова**, „Мушкото торзо нукулец на Библијата“, *Македонско сонце*, бр. 501, 06.02.2004., Скопје, http://www.makedonskosonce.com/broevnis/2004/sonce501.pdf/44_46_arheo.pdf
- 201 **Vasil Pyov**, “Great Battles of the Ancient Macedonians”, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/index1-e.htm>: На једном неолитском каменом натпису из Црне Ломе или Илине Горе у околини Скопја налази се порука о мајкама које траже утеху за судбином војника у рату.
- 202 **Vasil Pyov**, “The wooden book with a macedonian inscription from 5.260 B.C. from the prehistoric lakeside settlement at the Kostur Lake”, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici8-e.htm>: У научном делу о археолошком материјалу пронађеном у месту Дупљак (Диспилио) (G. H. Hurmuziadis, 1996, “Tó Disphlió Kastoriá V - About a lake prehistoric settlement”) објављен је натпис са дрвене табле из 5.260.г. пре Христа, која доказује да су тадашњи становници језерског приобаља правили посебну врсту дрвених конструкција на мочварним површинама. Праисторијска насеља са сличним карактеристикама су пронађена и у близини Охридског језера у данашњој Македонији и у околини великих језера у данашњој Немачкој и Швајцарској.
- 203 **Diodorus of Sicily**, *Library of History*, III, 67, **Euripid**, *Alkest*, 966-969: Први песници Орфеј, Лин, Хомеров учитељ Пронапид и Хомер су писали на трачком (пелашком) језику. Филолози Тачко Белчев, Одисеј Белчевски, Александар Донски, Васил Иљов и остали филолози су пронашли и превели стотине македонских речи словенског порекла у књигама Хомера, као и у натписима на старом македонском језику из времена Александра Великог. (Васил Иљов, <http://www.unet.com.mk/>)
- 204 Lessing Photo Archive [http://www.lessing-photo.com/search.asp?a=1&kc=202020205B6F&kw=VINCA+CULTURE%2C+PREHISTORY&p=1&ipp=](http://www.lessing-photo.com/search.asp?a=1&kc=202020205B6F&kw=VINCA+CULTURE%2C+PREHISTORY&p=1&ipp=,), Lessing Photo Archive, <http://www.lessing-photo.com/dispimg.asp?i=06010252+&cr=27&cl=1>: Неолитска скулптура из Винче, пети милениј пре Христа, Археолошки Институт, Универзитет у Београду. <http://www.lessing-photo.com/dispimg.asp?i=07020322+&cr=4&cl=1>, Завичајни музеј Светозарева, Србија; <http://www.mgb.org.rs/sr/zbirke/praistorija/picture/praistorija/119-figurina>, Музеј града Београда, <http://www.virtuelnavinca.com/figurine-tip1-sc.html>: Слично фигури из Дупљаја, фигуре са птичјом главом. **Maria Gimbutas**, *The Goddesses and Gods of Old Europe: Myths and Cult Images*, University of California Press, 2007, pp. 164; 190-191: Женске фигуре у Винчи и Старчеву са симболима рађања и дојења.

до острва Крит и са овим резултатима се уклапају и открића крвних група припадника тих прастарих прото-етнија које је извршио француски археолог Луис Карпантје.²⁰⁵ Један типичан пример који доказује језичку повезаност ових праисторијских прото-српских етнија је и истоветност морфологије графема винчанског писма са морфологијом графема у натписима на каменим стенама и на грнчарији из географског подручја данашње Македоније. Тако је филолог и историчар Радивоје Пешић на основу аналогije морфологије графема натписа из насеља Бело Брдо крај Церја у данашњој Македонији са морфологијом графема из винчанског писма са истоветним називом насеља Бело Брдо крај Петровца на Млави у данашњој Србији превео праисторијски натпис из Церја о потреби поштовања заједничке Богиње Мајке појединих тадашњих праисторијских народа.²⁰⁶

- 205 **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем – Записи и предавања (1982 -1992)*, Пешић и синови, Београд, 2001., стр. 24-25; 60-61, цит. **Хвојка, Руденко, Песак, Герасимов, Черниш, Горнунг**
- 206 Ту прастару Богињу Мајку стари Срби из данашње Мале Азије (некадашње Фригије) звали су према античким писцима Сарбис, Сербона или Серона (**Suidae**, *Lexicon*, Tomus II, Othonii, E Typographeo Academico, 1834, Ed. Ludolphum Kusterum, Thomas Gaisford, <http://ia600204.us.archive.org/7/items/suidaelexiconpos02kustuoft/suidaelexiconpos02kustuoft.pdf>, p. 3300; **George Hempl**, *Mediterranean Studies, IV Etruscan, V Venetic*, Stanford University Press, 1932, pp. 87, 89.) **Toby D. Griffen**, *Deciphering the Vinca Script*, стр. 23-24, <http://www.fanad.net/vincascript.pdf>, **Toby Griffen**, "Toward a decipherment of Jela 1 and Jela 2", LACUS Forum XXX, : *Language, Thought and Reality*, (Ed.) G. Fulton, W.J. Sullivan & A. R. Lommel. 2004, p. 100-101, http://www.lacus.org/volumes/30/201_griffenToby.pdf : Тоби Грифен сугерише да постоји могућност да је Винчанско писмо утицало неким својим знаковима, као што је, нпр. затварајући знак за богињу на египатско писмо. (Стр. 104:) Један натпис "Богиња медведа и богиња птица су заиста једно – богиња медведа" односи се на богињу Артемиду, односно на богињу ткања, како су је Харман и Гимбуташ називали. **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем*, стр. 105-127; 112: Радивоје Пешић тврди да може да се пронађе извесна аналогija винчанских натписа са критским и минојским писмом, иако се они појављују касније у историји. **Vasil Ilyov**, „Discoveries about the Literacy, Language and Culture of the Ancient Macedonians”, http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians/govrlevo_a.htm и **Vasil Ilyov**, „Novi soznanija za pismenosta, jayikog I kulturata na drevnite Makedonci”, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians/lac.htm>; *Prehistory Knowledge*, "Neolithic facsimile to the classic Greek letters?", <http://www.prehistory.it/fase2/grecia2.htm>: Недавно откривен натпис у месту Јура у Спорадима у данашњој Грчкој сличан критском писму показује на могућност да је знатно раније у историји постојала лингвистичка веза између поднавске и егејске културе него што се до сада сматрало.

Страбон је у свом делу *Географија* писао да је један широк простор на коме су живели Феничани, Ликијци, Тројанци, Мизи, Мези, Гети, Трачани и скитскосарматски Абии,²⁰⁷ за које је децидно тврдио да су били племена једног те истог народа,²⁰⁸ протезао се од северног Дунава преко Трачке и Мале Азије до Египта.²⁰⁹ Због свог друштвеног уређења и моралног карактера припадници овог народа, којег су антички писци редом сврставали у пелашке Сармате или Ските, уживали су велико поштовање међу античким историчарима и географима. Тако је Хомер тврдио да су Пелазги из северног дела Трачке, Мизи, Скити и Аби били „најправеднији људи на земљи“ („dichaiotatoi anthropoi“),²¹⁰ За те народе Страбон је тврдио да су били, уз изузетке неких ратнички расположених племена међу њима, врло честити, богобојажљиви и правдољубиви и да је међу њима било људи који живе у великим заједницама и све деле међу собом, али и оних који се одвајају од људи, живе монашким животом, поште²¹¹ и уздржавају се од световног живота.²¹² Он је такође запазио да су по менталитету припадници ових племена били искрени, благи и правдољубиви.²¹³ Страбон је писао да су Грци који су живели пре његовог времена високо вредновали ове древне „Ските“ и да су поготово њихови „номади“ („расијани“) који су живели удаљени од других народа били према проширеном веровању „најправеднији од свих њих“. Херодот је племе Гета сматрао најхрабријим и уједно и најправеднијим људима међу Трачанима.²¹⁴ Историчар Теофан је пишући о току реке Волге описао да је та река након извира-

207 **Ptolemy**, *Natural History*, 6. 15 назива овај народ Аби односно Abioi Schythai. Видети такође о томе **Arrianus of Nicomedia**, *Exp. Lib. IV. 1. 1*, **Homer**, *Iliad*, XVI. V. 5-6; **Eschyl**, *Prom. fr. 72*,

208 **Strabo**, *Geography*, 7.3.2

209 **Strabo**, *Geography*, 7.3.6: 7.3.7, 7.7.1

210 **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, Part 5 – Ch.XXXIII.26 (I–X), http://www.pelasgians.org/website5/33_26.htm, cit. **Homer**, *Iliad*, XIII.v. 6

211 **Strabo**, *Geography* 7.3.3; 7.3.4; 7.3.5; 7.3.9

212 *Исто*, 7.3.3.

213 *Исто*, 7.3.8

214 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, pp. 507-508, cit. **Strabo**, *Geogr. I. VII. 3. 8-9*; **Pliny**, *IV. 26. 11*; **Bessel**, *De reb. Get. p. 40*). **Clearchus of Solos**, *fragm. 8 in Fragm. Hist. gr. II. 306*; **Herodot**, *IV.93*

ња текла кроз земљу Сармата. Њихову територију су од деведог до једанаестог века историчари називали Србија или Сарматија. Касније на почетку дванаестог века чешке европске историјске хронике су изједначавале етникуме Сармати и Срби.²¹⁵ Антички писци Цицеро и Плутарх су у својим делима уочили повезаност митских личности Херакла и египатске и грчке божице пољопривреде Изис (Деметре) и настанка фригијског писма, с тим што је Цицеро сматрао да је Херакло измислио слова, док је Плутарх сматрао да су Херакло и друга божанства тог времена били само опевани помоћу тих слова, али не и изумитељи тих слова.²¹⁶ Сматра се да су трачка орфејска поезија и египатски и фригијски (прото-словенски)²¹⁷ записи о Хераклу и осталим митским божанствима предантичког и античког Медитерана описивали природне појаве и цивилизацијске процесе, а не права божанства.²¹⁸ Хиперборејски песник Музос, који је живео у пред-хомерско време, био је Хиперборејац Трачанин који је живео у земљи између Македоније и реке Дунав.²¹⁹ Антички писци и песници Паузиније, Есхил, Диодор Сицилијски, Софокло и Виргилије су тврдили да је прва поезија била записана на језику древних Хиперборејаца Пелазга и називали су древног „оца поезије“ Орфеја Трачанином.²²⁰ На основу анализе најранијих сачуваних фригијских рукописа из насеља Гордион у Богашкој (некадашња Хатуша) у Анатолији, (Малој Азији) мо-

- 215 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, pp. 507-508, cit. Strabo, Geogr. I. VII. 3. 8-9; Pliny, IV. 26. 11; Bessel, De reb. Get. p. 40). Clearchus of Solos, fragm. 8 in Fragm. Hist. gr. II. 306; Herodot, IV.93
- 216 **Aleksandar M. Petrović**, *Srpske starine*. <http://www.rastko.rs/projekti/obzorja/povest/apetrovic-starine.html>: cit. Tephana, *Ed. Par.* p. 296, Wacerad, *Cod.Mus. Boh.* p. 471 c. 1, Salomonis, *Mater Verborum Salomonis* p. 303. c.3: “Sarmatae populi, Sirbi.”; “Sarabaite Zirbi proprie currentes vel sibi viventes.”; “Sarmatae... Sirbi dicti, a serendo i.e. quasi sirbntuii.”
- 217 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, pp. 507-508, cit. Cic. *Nat.D.* 3.42, Plut. *De Is. et Os.* 29, 362B
- 218 **R. D. Đorđević**, *Obelisk iz Ksantosa.Zakonik pravnih, običajnih i moralnih načela Srba pre 2600-2800 godina*, (Prevod zakona **Svetislav S. Bilbija**), Edicija *Srpski koreni*, Serbona Niš, 2003.; **В.А. Чудинов**, *О сербском камне с законима VIII века из Сирбины*, http://www.runitsa.ru/publications/publication_512.php
- 219 **J. B. Rives**, “Phrygian Tales”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 45, 2005
- 220 **Pausanias**, *Description of Greece*, 1.22.7, **Aristoxen**, *Frag. Hist. graec.* II. fragm. 51, p.284

же да се уочи веза писма народа који се иселjavaо у Малу Азију из Трачке и Македоније, односно из круга винчанско-тесалијске културе.²²¹ Етникум-атрибут „фригијски“ био је употребљаван као синоним за „тројански“ до касног петог века пре Христа.²²² За тадашње трачке Фриге (Бриге, „Брђане“²²³) је било записано, као што су византијски историчари писали вековима касније за трачке Трибале-Србе, да су били „најстарији народ на свету који су први писали поезију на пелашком језику.“²²⁴ Платон је такође у свом *Кратилу* тврдио да су многе грчке речи водиле порекло од фригијског језика,²²⁵ а као један од примера за то филолог Милан Будимир је наводио пример речи „буква“ (“bhagos”) која је на грчком језику, у постала реч „храст“, само зато што у Грчкој тада нису посто-

- 221 **Pausanias**, *Description of Greece*, 3.13.1; 9.28.7, **Virgil**, *Eclog VI*, 67, **Diodorus Siculus**, *Library*, lib.III.c.67.2, 67.4, **Eschyl**, *Agamemnon*, v.121, **Sophocles**, *Ajax*, 2.627.
- 222 **Lynn E. Roller**, “The Art of Writing in Gordion”, *Expedition* Vol. 31, No. 1, pp. 54/61, <http://www.penn.museum/documents/publications/Expedition%20PDFs/31-1/The%20Art.pdf>
- 223 **J. B. Rives**, “Phrygian Tales”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 45, 2005, p. 235, cit. *De Daedalis Plataeensisibus* F 157 Sandbach (= Eus. *Praep.Evang.* 3.1.1), Eustathius (*Il.* 2.862 = I 574.12–13 van der Valk; cf. S A *Il.* 2.862 = I 348–349 Erbse), Aeschylus (FF 242–259 Mette), Euripides (e.g. *IA* 1053, *Hel.* 369, *Or.* 1381, 1480); E. Hall, “When Did the Trojans Turn into Phrygians? Alcaeus 42.15,” *ZPE* 73 (1988) 15–18, and *Inventing the Barbarian: Greek Self-Definition through Tragedy* (Oxford 1989) 38–39. – „Стари људи“ су говорили да иако је Хомер разликовао Фриге и Тројане, Ешил и каснији писци и песници су их постовећивали. **Strabo**, *Geography*, 12.8.7; 14.3.3; 14.5.16: Страбон се жалио на обичај трагичара да замењују Тројане и Фриге. Такође видети **Hometr**, *Iliad*, iv. 197 ; vi. 78: Веза Тројанаца и прото-српских Лиқијаца је потврђена и именом записаним на њиховом писму на Сирбиновом обелиску поред реке Ксантос (Сирбис) које је помињао Хомер у *Илијади*.
- 224 **Pavel Serafimov**, *Celto-Slavic Similarities*, p. 87: Агријани, Бриги значи и Брђани. **Apollonios Rhodios**, *The Argonautika*. University of California Press, 1997, p. 223. [Glossary] Фригска острва – група острва на ушћу реке Дунав на којима се славила Артемида. Такође видети **William Smith**, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 1854, p. 452; **John Antony Cramer**, *A geographical and historical description of ancient Greece with a Map of Greece*, Vol. 1, Clarendon Press, Oxford, 1828, p. 228: Један део Брига је живео у подручју Водене и Пеле и у граду Кидри (у неким записима Скидри) поред реке Бистрице у Македонији.
- 225 **Радивоје Пешњић**, *Оптужујем ћутањем*, стр. 40-4, cit. **Dionysius Halicarnassus**, *Antiquitates romanae, Lipsiae*, 1905. **Thomas Dobson**, *Encyclopaedia Britannica; or, a dictionary of arts, sciences, and miscellaneous literature*, Вол. 14, Bell and Macfarquhar, 1797, Единбург, п. 535

јале букве.²²⁶ Антички песник Дионизије Скитобракијски, којег је често цитирао антички песник Диодорус са Сицилије, јасно је изједначавао фригијску азбуку са тројанским писмом.²²⁷ Први почеци писмености на Балканском полуострву, односно слова из писма „србица“ из винчанског ореала, повезани су са старофеничанским писмом митског античког јунака Кадма.²²⁸ За Кадма се сматра да је живео на различитим местима на Балканском полуострву и у Источном Медитерану и да се пред смрт преселио у Илирик у унутрашњости Балканског полуострва са својом супругом Хармонијом²²⁹ и једним делом племена Спарта (Спорада) и тамо преминуо.²³⁰ За Кадма и његове Феничане пред долазак у Грчку и Илирију везани су и познавање ткања и бојења тканина. Платно се у Халдеји звало Сардско платно, а црвенољубичасто („краљевско, племићко“) платно се називало такође и Синдско платно. Свилени и ланени одевни предмети које су производили Феничани били су много тражени трговачки производи по читавом Медитерану због лепих боја и дезена, а осим по продаји одевних предмета Феничани су били познати и по продаји вина.²³¹ За јадранска племена „келтои“ (како су стари Хелени називали све „номаде“, „расејане народе“, „варваре“ и „аутсајдере“ изван античког хеленског друштва) сматрало се да потичу од Кадма и Хармоније. Потомци феничанског Кадма и егејских Спорада („расејаних народа“) су у време владавине цара Александра Македонског живели на подручју од реке Неретве до Охридског језера и реке Дрин. Хидроними и топоними на овом подручју су „словенска имена која су посто-

226 **Milan Budimir**, *Problem bukve i protoslovenske domovine*, Rad JAZU, Zagreb, 1951., knj. 282, str.29/31, http://www.svevlad.org.rs/knjige_files/budimir_problembukve.html

227 **J. B. Rives**, “Phrygian Tales”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, p. 237; За објашњење Тројанског писма као „фригијског писма“ видети cf. S Eur. Or.432, и редове о Агамемнону, Одијесу, Диомеду и Паламеду.

228 **Херодот**, *History*, 9.12.2: О феничанском пореклу Кадма који је прешао из Египта у Грчку

229 Неки је упоређују и са Афродитом и са Семеле, видети „Aphrodite“, Volume 2, Page 168 of the 1911 *Encyclopedia Britannica*.

230 **Diodorus of Sicily**, *Library of History*, Book 19, Vol. 9, c. 53

231 **Jacov Bryant**, *A New System of Ancient Mythology*, pp. 505-510; 511-512, cit. Strabo, L.15, 1044, L.11.p.762; Pliny L.19.p.156; Herod. L.2.c.105; Mela L.3.c.7

јала и у доба владавине Римљана на тим просторима.²³² У време Кадмовог раног живота у северној Африци, Малој Азији и Егејском мору он и његови Феничани су били учени, што доказује и постојање старофеничанског писма.²³³ Према Аполодоросу, након што су богови благословили брак Феничанина Кадма и Хармоније,²³⁴ они су након много сеоба од севера Африке до Мале Азије и грчког приморја населили се у Илирији, земљи која је тако названа према њиховом сину Илирију.²³⁵ Потомци хераклеидске Кадмове династије су још од времена оца Кадма који се звао Агенор,²³⁶ користили често то име или као лично име или као топоним, тако да је илирска династија краља Агрона и Теуте из Рисња наставила ту традицију. Карактеристике културолошке везе пасторалног трачко-феничанског подручја у животу митског Кадма виде се у стиховима античког песника Нонуса који о Кадму пише да је био „сточар који је добро свирао фрулу и лиру“.²³⁷ Антички писци, укључујући писца Лукијана Кадму и старим Феничанима приписују писменост пре изума папируса у Египту.²³⁸ За феничанског Кадма се причало да је описменио Јоњане, а Херодот каже да је видео феничанска писма *phoinikeia grammat* у граду Теби.²³⁹ Историчар Вилијам Вилијамс је имао интересантну теорију да је име Кадмо изворно значило „Сунчани“, „Светлећи“, односно да се Сунце се изговарало Акад, Ахон и Акор са додатком Хум,²⁴⁰ те да су због тога антички Грци писали Кадмово име „Акадамус“ или „Академус“. Пи-

232 **Alberto Fortis**, *Travels Into Dalmatia*, Ayer Publishing, (Reprint Arno Press, 1971), pp. 45-46; 48-49: Фортис тврди да израз „Власи“ у словенском језику значи „племенит“, слично етникуму „Словен“ који значи „славан“.

233 **Herodot**, *History*, 5, 58,1

234 **Apollodorus**, *Library*, 3,4,2, Pausinias, *Descriptions of Greece*, 3,18,2

235 **Appian**, *Illyricum*, 2.3.4; “Ovidius, *Metamorphoses*”, Abbé Banier’s Ovid commentary 4.15, Banier commentaries, <http://etext.virginia.edu/latin/ovid/banier.html>

236 **Jacov Bryant**, *A New System in Ancient Mythology*, p. 136

237 Nonnus, *Dionysiaca*, 2.481-486; 513

238 **Lucan**, *Phars*. 3.220

239 **William Smith**, LLD, Ed., „Phoenicia“, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, 1854, cit. Hdt. 5.58, 59; Plin. Nat. 7.57; Diod. 5.24; Tac. Ann. 11.14; Mela, 1.12, Lucan, *Phars*. 3.220

240 **Jacov Bryant**, *A New System in Ancient Mythology*, pp. 155-156, Michaelis, *Geograph. Hebraeor. Extera*, p. 227, Isaiah c. 65, v.10; c.66, v. 17,

сци Лаертије и Суидас и атенска традиција Кадма описују као „јунака Екадемуса“, односно Акадамуса, по којем је атинска Академија добила име²⁴¹ и који се заједно са богињом Артемидом борио против зла.²⁴² Антички записи Псеудо-Аполлора, Овидија и Паузинија о Кадму који убија змаја (Ареса) и од његових зуби ничу нови људи²⁴³ може метафорично да се протумаче и као раскид тадашњих људи са културом ратова и почетком распострањеног описмењавања и просвећивања нове генерације људи. Антички писци су помињали да је у давној прошлости Кадмо („Академум“, „Академац“) био оснивач Академије наука у Атини и да је она по њему и добила име. Изворно име Кадма Академум потврђују и Харпократион, Хорниус и Лаертије који су сматрали да је право име било Акадамус, Екадемус или, како је Суида записао „Академум“.²⁴⁴ Античке вазе, цртежи и писани митови тог времена приказују Кадма, Херкула и друге ликове предантичког и античког времена придавајући им надљудске карактеристике у борби против разних звери. У исто време, антички потомци Хераклеида су често стављали цртеже дивљих звери, змајева, бикова, лавова, дивљих свиња, змија и јегуља на новцу из тог времена, а од старих Египћана су преузели обичај проучавања звезда и слављења сунца.²⁴⁵

Разне светске митологије су забележиле да су у времену након Великог потопа потомци Ноје и његове породице и потомци преживелих животиња наставили живот у условима велике борбе за опстанак. То је био период настанка различитих обичаја, манира и веровања. Тадашњи народи су сматрали планину Арарат Светом планином – Барком („Барис), одно-

241 *Исто*, pp. 155-156, cit. **Hoffman** – Academia. Hornius. Hist. Philos. 1.7.

242 *Исто*, pp. 451-452, cit. **Diog. Laertius, Hornius, Phavorinus, Suida**, такође видети **Karl Otfried Müller, Introduction to a Scientific System of Mythology**, Arno Press, 1978 (Orig. Ayer Publishing, 1844), pp. 86-87, cit. **Lycophron, Phavorinus, Dionysodorus; The Elegiac Poems of Theognis**, 1, 11-14; 15-18,

243 **Pseudo-Apollodorus, Bibliotheca** 1. 128 – 131; **Ovid, Metamorphoses** 3. 101; **Pausanias, Description of Greece** 8. 11. 8

244 **Jacov Bryant, A New System in Ancient Mythology**, pp. 451-452, cit. **Diog Laertius**, 1.3.6, **Hornius**, 1.7.c3, **Suida**, 1135: „Academia a Cadmo nomen accepit, non ab Ecademo.“

245 *Ovid Illustrated*“, *The Reception of Ovid’s Metamorphoses in Image and Text* **Abbé Banier’s Ovid commentary from Ovid’s Metamorphoses**, tr. Garth, Amsterdam, 1732, Explication of the Fifteenth Fable, IV.xv.,

сно примордијалном људском барком као мајком свих народа и то су приказивали прављењем многобројних фигура које су приказивале трудну мајку или материцу. Према астрономима Света планина Барка је била приказана констелацијом звезда Велики медвед („Барис“, Барка, медвед), односно, према песнику Хомеру, она је била сматрана небеском кочијом која је повезивала Нојеву барку и спасење људске расе. Са овим примордијалним веровањем било је повезано веровање да у планини Бересинт у Фригији живела богиња Сибила (Кубеле, Реа, Сарбис, Деметра) приказана на многим античким меди-теранским и црноморским вазама и амфорама.²⁴⁶ Пелазги²⁴⁷ из прастаре црноморско-трипољско-подунавске културе су имали древно предање да је њихов род био први на земљи („gegeneis“). Пелазги су били, према Дионизију Халикарнијском, синови Пелазга, сина Јавана и Ниобе.²⁴⁸ Антички писац Есхил је Пелазга описао као народног патријарха који је рекао Данају следеће речи „Ја сам Пелазг, син древног сина Палехтона, рођен од земље (Гаје), владар ове земље и од мог имена је краљ Пелазга назвао своју нацију.“²⁴⁹ Према истори-

246 **Gerald Massey**, *The Natural Genesis*, Cosimo, Inc., 2007, pp. 236-237: Марија Гимбутас, “Deities and Symbols of Old Europe and Their Survival in the Indo-European Era: A Synopsis”, *Sprung from Some Common Source: Investigations into the Prehistory of Languages*, (Ед. Sydney Lamb, E. Mitchell), Stanford University Press, 1991, стр. 94-99: Почетна слова и симболи тадашњих веровања су били повезани са знаковима за материцу и воду (рађање живота), јелене, медведе, змије, вукове, псе, дивље свиње, морска и речна створења, биљке, итд. **Harold Haarman, Joan Marler**, *Introducing the Mythological Crescent: Ancient Beliefs and Imagery Connecting Eurasia With Anatolia*, Otto Harrassowitz Verlag, 2008, p. 100_ Харман описује примере повезаности веровања о Нојевој барки на подручју данашње Бугарске, Малте, Литваније и других земаља тог времена. Такође видети **E.J.W. Barber**, “On the Antiquity of East European Bridal Clothing”, (Ed. Linda Welters), *Folk Dress in Europe and Anatolia: Beliefs about Protection and Fertility*, Berg, 1999, p. 19-20 (13-28): О древној лингвистичкој повезаности географског простора некадашње Скиције сведоче заједничке речи из древног прото-словенског језика и касније старог црквенословенског језика за ендемски део женске народне ношње на тим подручјима. Оне имају везу са давним винчанским и анатолијским митовима о плодности жене и њеној важности у древној сеоској заједници.

247 **Strabo**, *Geography*, 7,3,1; 7,3,2: Страбо цитира Хесиода да су потомци Пелазга и Лелега (Луљуба) разна племена на подручју од Јадранског мора, Хумског (Балканског) полуострва, леве стране Црног мора, Пелопонеза, Лиције, Фениције и Фригије у Малој Азији. **Cyprian Robert**, *Le Mondes Slaves*, p. 8: „Илирски Срби су изашли из пелазижског стабла.“

248 **Dionisius Hallicarnassus**, *The Roman Antiquities*, I, 11, 17

249 **Eschyl**, *Supplices*, v.250-251

чару Николи Десисиану и лингвисти Милану Будимиру, овај народ је, гледајући гласовне промене у античких Грка, записан као Пелазги, а били су изворно називани Беласи (Беласи, Белазги,) или Пеласи (Пеласи, Пелазги). Страбон је у својој *Географији* у покушају да објасни етимологију назива ових људи забележио да су их у давна времена становници Атике називали „Pelasgoi“ („роде”), јер су се селили са једног места на друго, а Диодор Сицилијски их је такође описивао као „номаде”.²⁵⁰ Неки научници су их преводили као „равничари“, „пољопривредници“ неки као „блистави, сјајни“.²⁵¹ Антички географ Мела је такође један од аутора који је тврдио да су се скоро сви народи у Скитији звали „Белке“, односно Белаки, Беласи,²⁵² а о њиховој распрострањености говори и натпис на егејском острву Делос са именом једног дачког Балакроса.²⁵³ Метода палеолингвистичке дескрипције доказује да су ови древни Пелазги проширили винчанско писмо међу трачко-трибалским племенима на северу Балканског полуострва и касније међу древним Етрурцима у данашњој Италији.²⁵⁴ Од првог владара Пелазга до владара Ликиона измењале су се десетине краљева по генерацијама. Антички писац Азије је писао: „Пелазг, онај који је поистовећиван са божанствима, био је рођен од црне земље, на врху оних узвишених планина, да буде предак расе смртника.“ Сва та предања се и дан-данас чувају међу румунским народом и његовим легендама. Румунске легенде говоре да су њени становници били нова врста људи која се „појавила“ на земљи након Великог потопа који је уништио први људски род. А у *Романијском читању*, болестан човјек се назива „смртник“ (земаљско биће, „ramantean“), речју која је идентична својим значењем са значењем „гегенеис“ („од нових људи на земљи”).²⁵⁵ Ове

250 **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, Part 5 – Ch.XXXIII.27 (I – II), cit. Strabo, Geography, V. 2. 4 и Diodor of Sicily, Library, I. V. 80, http://www.pelasgians.org/website5/33_27.htm

251 **Момир Јовић**, *Срби пре Срба*, стр. 114, цит. **Р. Пешић**

252 **Pomponius Mela**, *Geography*, III. 5

253 **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, cit. **Pauly-Wissowa**, **Real-encycl. Dacia**.

254 **Радивоје Пешић** “Трагом аутохтоности Словена на Балкану”, *Катена Мунду* 2, Београд 1992, стр. 888.

255 **Nicolae Densusianu**, *Dacia Preistorica*, <http://www.scribd.com/doc/48054293/NICOLAE-DENSUSIANU-DACIA-PREISTORICA-VERS-ENGLEZA>, стр.

седиментарне црноморско-трипољска-винчанско-старомакедонске културе су имале карактеристике аутохтоне поделе друштвене организације са једноставном техником скупљања и складиштења хране, наводњавања земљишта, обраде земље лаким плугом, специфичним веровањима, уметношћу и друштвеним нормама.²⁵⁶ Археолог Милоје М. Васић је међу првим научницима пронашао у Винчанској култури јужног тока реке Дунав материјалне остатке посуђа, прибора, фигура и алатки на којима се први пут јавља линеарно писмо.²⁵⁷ Култура Винче, као што уз многе остале архео-антрополошке и митолошке примере показује и пример фигуре праисторијског митског бића које вози Дупљајске кочије²⁵⁸ и сличних фигура из подунавског винчанског културног круга, била је повезана са културама плодних карпатских, црноморских и малоазијских поља и ливада, за чије житеље историчари тврде да су изумели кочију и разна оруђа везана за развој пољопривреде.²⁵⁹ Са овим културама била је повезана и култура плодних поља, ливада са маковима и винограда тесалонијско-фригијског²⁶⁰ Аргоса и Ларисе, Одесе (Водене), Аргоса и феничанске Мале Азије,²⁶¹ са орфејском музиком лира и фру-

23, cit. **Eschyl**, *Supplices*, v .250, **Pausanias**, *Descriptio Graeciae*, VIII, 1. 4; **Dionysios of Halicarnassus**, *Antiq.Rom.* I. 36; **Quintilliani**, *Inst.* III., такође стр. 23, цит. **Lupascu**, *Medicina babelor*, p.13

256 **Драгослав Срејовић**, „Mezolitске основе neolitских kultura u Južnom Podunavlju“, *Искусства прошлости*, Арс Либри и Кремен, Београд, 2001

257 **Petar Milosavljević**, *Srpska pisma*, Banja Luka: Besjeda ; Beograd : Ars Libri, 2006.; **Svetislav Bilbija**, *Staroevropski jezik i pismo Etruraca*, Biblioteka Slovenski istočnici, Miroslav, Beograd, 2000.

258 “Дупљајска колица”, http://sr.wikipedia.org/wiki/Дупљајска_колица,

259 *Arheologija*, <http://www.muzejvrsac.org.rs/Arheologija/Arheologija.htm>, **John M. Coles, A. F. Harding**, *The Bronze Age in Europe: An Introduction to the Pre-history of Europe, C. 2000-700 BC*, Taylor & Francis, 1979, p. 408; “Дупљајска колица”, http://sr.wikipedia.org/wiki/Дупљајска_колица

260 **Marijana Ricl**, “Phrygian Votive Steles”, *Epigraphica Anatolica* 33, 2001, 196/197: На натписима на споменицима и на новцу средишње Фригије било је записано македонских имена из класичног и ранохеленског периода. Херодот (7.73) Фриге повезује са Македонцима са којима су живели заједно у Пелагонији. У „Каталогу бродова“ у Хомеровој *Илијади* (2: 484–877) приказани су као блиски рођаци Дарданци, Пелазги, Фригијци, Трачани, Ликијци, Кари и други анатолски и палеобалкански народи. Овидије такође изједначава Трачане, Гете, Ските и Сармате и тврди да говоре једним те истим језиком. (*Trist.Eleg.* Book 3)

261 **Pliny**, *Natural History*, 4.8. **Homer**, *Iliad*, 16.570, **Strabo**, *Geography*, 9.5.; „Larissa Cremaste“ - **John Lempriere**, *Bibliotheca classica; or A classical*

ла и античким митови о божанствима пољопривреде Хери и Триптолему („Трипољу“, „Бузуги“) који је кочијом преносио народима знање из пољопривреде и митовива о Орфеју, Хомеру, Езопу, Ахилу, Троји и митском брачном пару Кадму и Хармонији.²⁶² Ови епови, басне, приче и поезија били су записани на трачком (пелашком)²⁶³ и касније на античком грчком или на феничанском „бустрофидон“ писму.²⁶⁴

У античком периоду, неколико споменика доказују да су и Илири и Трибали користили писмо. Филолог Павел Серафимо је анализом натписа Ситково на подручју данашње Бугарске открио да оно потиче из тринаестог века пре Христа, у времену када су се племена са Балканског полуострва исељавала у Малу Азију, као и да неколико слова у њему подсећа на фригијску азбуку.²⁶⁵ У црногорским брдима, у подножју Бихора, предантичка камена стела звана *Шудиковски Квадар* садржи натпис са писмом сличним винчанском писму. У Јужној Србији постоји неколико каменских споменика (на планини Јастребац мегалит из Срнадаља, камен из Вукаље, гробно камење у Шиљеговцу) са писмом сличним Винчаници из

dictionary, T. Cadell, London, 1788, , p. 173

- 262 О сличности феничанског и винчанског писма видети **Владимир Миловић, Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо*, <http://raska.greatnow.com/Vinca/Vinca.html>
- 263 **Diodorus of Sicily**, *Library of History*, III, 67, **Euripid**, *Alkest*, 966-969: Орфеј, Лин, Хомеров учитељ Пронапид и Хомер су писали на трачком (пелашком) језику. Такође видети **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем, Винчанско писмо и други огледи*: Стари Срби и њихови наследници (Пелазги, Трибали, Илири, Трачани, Ликијци, Лидијци, Етрурци) су употребљавали писмо Винчаницу.
- 264 **Thomas Dobson**, *Encyclopaedia Britannica; or, a dictionary of arts, sciences, and miscellaneous literature*, Вол. 14, Bell and Macfarquhar, 1797, Единбург, p. 535
- 265 Pavel Serafim, *Sitovo Inscription*, p. 203, http://www.korenine.si/zborniki/zbornik06/serafimov_sitovo06.pdf: Серафимов у „Јуде са мора“ убраја трачка племена Серди (Шардунаш), Трауси (Тршу), Мезе (Мешвеш), Беси (Вешеш), Дардани (Дрд), Теукри (Чекр), Соколоти (Шекелеш), Ликијце (Лика) и Пелазге (Пелесет). Он објашњава да су ова древна словенска племена називана „Јуди изнад мора“, односно јуди са Балканског полуострва, што је после преименовано у „Јуди са мора“. Серафимов наводи да ова племена нису, како тврде неки научници, била непозната тадашњим Египћанима, јер су Серди били лични чувари Аменхотепа Четвртог, Мези и Теукри су се борили против Рамзеса Другог у бици код Кадеша и Рамзес Други је после унајмио један део фригијских Меза у своју службу. Фригијског краља Миду асирски краљ Саргон Други је називао „Владар Мушких“ („Владар Меза“).

гвозденог доба. У Војводини, *Ватински приљенак* потиче из 1250-1075.г. пре Христа. У Источној Србији је пронађен познати камен у месту Маргум-Дубравица код Пожаревца из другог-трећег века који садржи знаке сличне ћирилици и глагољици.²⁶⁶ У Боки Которској плочица из Сушћепана и *Нампис из Крушевице* код Херцег-Новог показују велику старост и архаичност и исписани су писмом сличним старој ћирилици, иако се одређени број знакова не могу препознати као ћирилски знакови.²⁶⁷ Филолог Петар Милосављевић сматра да је из ових првих записа древних Пелазга и Винчанаца, односно из винчанске, пелашке и руско-кијевске србице настала касније црквенословенска азбука којом су записана највреднија духовна и културна завештања српских, руских, бугарских и других словенских црквених достојанственика.²⁶⁸ Према филологу Шан Вину винчанско писмо као писмо комуникације распостирало се по једном широком евроазијском простору.²⁶⁹ У том смислу интересантно је да су неке од старих српских народних игара етимолошки везане за Троју.²⁷⁰ Веза између праисторијске писмености винчанско-тесалијског круга са предантичким и античким писменим споменицима и записима из Анатолије (Мале Азије), Крита и других места у источном Медитерану може да се пронађе преко културе старе Троје, односно преко фригијског писма и културе која је представљала извориште културе источног Медитерана и повезницу пољопривредне, занатске и трговачке културе тог подручја са црноморско-балканском и египатском културом

266 „**Маргумски натпис**“, <http://www.dijaspora.ch/sr/main/mostovi/zanimljivosti/margumskinatpis-print>

267 **Živojin Andrejić**, *Sveti Znaci*, Mitološki Zbornik, Centar za mitološke studije Srbije, Rača, 2000., str 77-114.

268 **Petar Milosavljević**, *Srpska pisma*, Banja Luka: Besjeda ; Beograd : Ars Libri, 2006. Такође о томе видети **Svetislav Bilbija**, *Staroevropski jezik i pismo Etruraca*, The Institute of Etruscan Studies, Chicago, 1984

269 **Shan M. M. Winn**, „A Neolithic Sign System in Southeastern Europe“, *The Life of Symbols*, Ed. by Mary Le Cron Foster and Lucy Jayne Botscharow. Boulder, Colorado, Westview Press, 1990;

270 **Tomislav Bilić**, „Some Northern Constellations used for Navigation in Antiquity“, *VAMZ*, 3.s., XXXIX 15–58 (2006), стр. 24, cit. Matthews, W. H. 1922 – *Mazes and Labyrinths*. London, 1922: Longmans, Green and Co., p. 162

у неолитском периоду све до победе персијског краља Кира над ликијским краљем Критом 546. године пре Христа.²⁷¹

Осим језичке и генетске повезаности народа трипољске, винчанске и старомакедонско-тесалијске културе, сличности њихове грнчарије, оруђа, оружја, кућа и тумула и усмених и писмених трагова о заједничким митолошким божанствима и веровањима, обичајима и манирима становништва, њихову повезаност показује и развој писма на подручјима на којима су живели. Наследним члановима „синова Нојеве барке“ сматрала се Хераклова краљевска Аргеидска династија владара Каран, Темен, Македон и Мида²⁷² из које су се касније у историји појавили краљ Филип и његов син цар Александар Македонски, којег су словенски народи касније у својим митским предањима, епским песмама и правним документима звали и „Лесандар Србљанин“.²⁷³ Једно од племена из огранка Аргеидске династије владара Темена било је племе српских Трибала Темнић у Поморављу у којем је према записима античких писаца и филозофа Аристотела и Плутарха цар Александар провео део свог детињства.²⁷⁴ Концензус лингви-

271 **Herodot**, *History*, 1.6; 1.7; 1.94; **Ioulous Hector**, „Anatolia – The Land of Civilization“, *Acta Divina*, Volume III, Issue III, December 15, 2003

272 **Todor Chepreganov**, *History of the Macedonian People*, Institute for National History, Скопје, 2008, стр. 8-13; **Justin**, *Ancient State of Macedonia*, 7.1, cit. **Marsyas of Pella**. Такође видети „Аргос“, http://www.etymonline.com/index.php?term=Argus&allowed_in_frame=0

273 **Плутарх**, *Славни ликови антике II*, Матица Српска, Нови Сад, 1987., **Петар Велики**, *Грамата Србима*, 3. марта, 1711 у **Орфелин Захарије Стефановић**, *Житие и славные деяния государя Петра Великого, с приложением краткой географической и политической истории о российском царстве*, Венеција 1772, Россия 1774, cit. *Грамоты русского царя Петра I* от 03 марта 1711); **Johann Gustav Droysen**, *Historie de l'hellenisme*, E. Leroux, Paris, 1883-85.1883; **Quintus Curtius Rufus**, *The history of the life and reign of Alexander the Great*, Vol. II 2, Samuel Bagster, London, 1809, pp. 271-273, **Јован Деретић**, *Александар Велики, цар српску*, http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Plutarh_Slavni_likovi_antike, II, Matica Srpska, Novi Sad, 1987., F. M. *Appendini*, *Rjecsosloxe illir-ital.-lat.*, Dubrovia, MDCCCVI, cit. **Joakim Stullic Dubrocsanin**; **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*, Vandalija, Beograd, 2008, **Ivan Gundulić**, *Osman*, Pjevanje Treće, http://sr.wikisource.org/wiki/Osman/3_pjevanje; **Vinko Pribojević**, *De origine successibusque Slavorum*, Venezia, 1532. Такође видети **Appian**, *Roman History*, 9.3.14: „Трибали су велики народ који су Римљани сматрали делом илирског народа и савезницима Филипа и Александра Македонског.“

274 **Плутарх**, *Славни ликови антике 2*, Матица Српска, 1990, Београд., стр.101. Топоними везани за древну династију Темена појављују се и на другим

ста о култури Индоевропљана у Подунављу, простору северно од Црног мора и у источном Медитерану и на простору северно од Црног мора објашњен је, уз геоморфолошке доказе и гео-митолошко објашњење сценарија постојања Црног мора, такође и приказом распостирања архаичног писма првобитних српских²⁷⁵ (словенских) прото-етнија у случају древних Етрураца. Сматра се да су током „проходу ентитета“ митски јунаци Кадмо²⁷⁶ и Евандер пренели „пелазгијску азбуку“ у Грчку и у Италију.²⁷⁷ Према античким писцима Тукидиду и Еузебију, Теменидска династија Пердика потиснула је из Аргоса²⁷⁸ владара Кадма и његову трачанску супругу Хармонију, те су они са једним делом народа, касније познатим у историји као Сарди,²⁷⁹ Варди, Арди или “Ardiei” (према Птоломеју и

местима у Источном Медитерану. (Dr Rees's New Cyclopaedia, *The Monthly Review or Literary Journal*, Volume XL, R. Griffiths, A. Straban, Printers Street, London, 1797, p. 433: „Планина и град Теменин (Thamanin) у планинском ланцу Арапат су били место на којем је и византијски цар Хераклије лично видео остатке Нојеве барке.“ *The Gentleman's magazine and Historical Chronicle*, From July-December, 1830, Vol. c, Part the Second, (Ed. **Silvanus Urban**), „Antiquarian Researches”, J.B.Nichols and Son, London, 1830, p. 64: „У пределу Тамане на Црном мору је пронађена табла написана на старогрчком језику посвећена Хераклу од Спартокусовог сина краља Перисада који је владао Босфором од 284. године пре Христа па надаље.“)

- 275 **Софија Давидовић-Живановић**, „Прилог проучавању односа Сармата и Словена“; **B. Sljivic**, „Knochenfunde in einem prehistorischen Grab bei Trebenishte“; **S. Zivanovic S.**, „Radiocarbon dating of a Cro-magnon population from Padina, Yugoslavia with some general recommendation for dating human skeletons“; **Radivoje Pesic**, „On the scent of Slavic autochthony in the Balkans“; **Vladimir Markotic**, *The Vinca Culture*; **Miloje Vasic**, *Preistoriska Vinca I-IV*
- 276 **Herodot**, *History* 9.12.2: О феничанском пореклу Кадма који је дошао из старог Египта у Грчку.
- 277 **Hyginus**, *Fabulae*, 277
- 278 **Nicola Desidinau**, *Prehistoric Dacia*, Part 6 – Ch.XXXIX.6.V, http://www.pelasgians.org/website6/39_06_V.htm, **Homer** (*Odyssey*, XII. 1; XI. 21. 639; XII. 1; *Iliad*, XVIII), **Hesiod** (*Theogonia*, v.242. 959; Op. 566): “Argos” на грчком језику значи „поље“, „њива“, „територија насељена пољопривредницима“. Према **Стефану Византијском**, **Монери** у **Хесподу**, Аргос у причама о Данаусу је исти онај који се односио на територију звану „Гаја“ или „Тера“, са севера Трачке, близу места које се звало „отац свих богова“ или „велико море које тече“ („Okeanos Potamos“)
- 279 **Dio Cassius**, *Historiarum Romanarum*, Kuehniiana, 1825, pp. 379, 509: “Sardiei / Ardiei”; **Johann-Ludovic Schönleben**, *Carniolia antiqua et nova, sive inclity ducatus Carnioliae annales sacro-prophani*, Tomus I, Joann. Baptistae Mayr, 1681, p. 100: “Ardi, koje Floris naziva Vardi, a Strabon Sardii”; **Nikola Desidinau**, *Prehistoric Dacia*, Part 5 – Ch.XXXIII.5, http://www.pelasgians.org/website5/33_05.htm, **Strabo**, *Geography*, 7.5.6., **Plinius**, *Natural History*, 3.23.

Ливију „Eordaei“, или према Шенлебену “Арди, које Флорис назива Варди, а Страбон Сарди”)²⁸⁰ населили источну област Јадранског мора.²⁸¹ Према историчарима Псеудо-Скилици, Кристодорусу, Херодијану и Ерастотену митски Кадмо, супруга му Хармонија и њихови потомци саградили су градове Охрид (некадашњи Lihnid),²⁸² Будву (Botvos, Butua),²⁸³ Улцињ (Olcinium)²⁸⁴ и Рисан (Rhison)²⁸⁵ и живели су на подручју од реке Дрим до реке Неретве пре доласка римске војске на те просторе.²⁸⁶ Ова заједница сродних племена из Будве, Рисња и Охрида,²⁸⁷ „са различитим именима, али који потичу од једне краљевске династије Агенора и Кадма“,²⁸⁸ била је слична по

s. 26, **Arrian**, *Illyr*: 2, 10; **Livius Periochae**, LVI, **John J. Wilkes**, *The Illyrians*, 1992, p. 216, **Tomo Maretić**, *Slaveni u davnini*, Naklada “Matice Hrvatske”, Zagreb, 1889.

- 280 Ptolomy, *Tetrabiblos*, 3.13.36; **Livy**, *History of Rome*, 45.30,
- 281 **Thucydides**, *History of the Peloponnesian War*, 2.99; **Livy**, *History of Rome*, 44, 31 (штампано у William A. McDevitte, York Street, Covent Garden, London. Henry G. Bohn. John Child and son, printers, Bungay. 1850): За овај илирски народ везано је и име Лабрати, односно језеро Лабратис на подручју данашње Албаније. Имена Теута и Теутикос су били позната имена међу илирским јадранским племенима. Осим краљице Теуте, у списима Ливија помиње се Теутикус, илирски племић којег је 168. године пре Христа илирски цар Генције заједно са изаслаником Белусом отпремио римском управнику са молбом за мировне преговоре.
- 282 **Marjeta Šašel-Kos**, *Cadmus and Harmonia in Illyria*, str. 121-122, cit. **Christodorus**, *Anthologia Palatina*, 7,697
- 283 **Исидор**, стр. 121, „Cadmus and Harmonia in Illyria“ cit. **Philon of Byblus**, **Stephanus of Byzantium**, према којима је име Будва могло настати од израза „boios“ за крдо крава и сточара које је Кадмо пратио до доласка на то место, а помиње се и израз „boiouis“ („помагач“). Насеље са истим именом налазило се у Египту, тако да је и то била једна од верзија повезаности Кадма и Хармоније са именом града Будва.
- 284 **Plinius**, *Natural History*, III, 22: „Колхијани су основали Колхиниј, који се сада зове Олциниј.“
- 285 **Ptolomy**, *Geography*, 2.15; **Marjeta Šašel-Kos**, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, стр. 122, cit. **Pseudo-Scylax**, 24-25, **Herodianus**
- 286 **Herodianus**, *Techici Reliquiae*, El. A. Lentz. Vol. I, Lipsiae, Teubner, 1867, p. 27; 13-17; **Christodorus**, *Anthologia Palatina*, VII, p. 697, **Đ. Basler**, „Nekropola na Velim Ledinama u Gostilju, Donja Zeta“, Glas. Zem. Muz. n.s. 24, 1969, str. 9, 43, Tab. 25, 126/3. Такође видети Nieburle, p. 277: „Македонци су били Илири – имали су исти језик и исте обичаје и изгледали су као Илири.“
- 287 **Strabo**, *Geography*, VII, 7.3.c322; VII,7.8.c.326
- 288 Агенор је био познат још и под именима Посејдон или Киликс. **Diodor of Sicily**, *Library of History*, 5.58.2ff: Кадмо, син Агенора, направио је Феничанску колонију на острву Родос чији су становници и преци били из на-

својој култури феничанско-фригијској, трачкој и црноморској култури.²⁸⁹

Антички извори су пуни записа да је Кадмо, митски градитељ данашњег Охрида, Рисња, Будве и Улциња, пред смрт се преселио у Илирију у унутрашњости Балканског полуострва са својом супругом Хармонијом²⁹⁰ и једним делом племена Спарта-наца (Спорада),²⁹¹ тамо саградио данашњи Охрид, Рисањ, Будву и Улцињ и у Илирији и преминуо.²⁹² Лаертије и Суида Кадма²⁹³

- следне линије Посејдона. О томе говори откриће званичне мермерне табле у храму Линдијске Атене на Родосу на којем пише: „Кадмо додељује бронзани трипод угравирани феничанским словима, као што је записао Полизар у четвртој књизи о историји.“ (О проналаску табле видети Chr. Blinkenberg, *La Chronique du temple Lindien*, Impr. B. Luno, Copenhagen, 1912, p. 324)
- 289 **M. Parović-Pešikan**, *Najnovija istraživanja u Boki Kotorskoj s posebnim osvrtom na problem ilirskih i predilirskih veza s Egejom, Materijali SADJ*, 12, 1976, стр. 76-87; **David Malcolm Lewis, John Boardman**, *The Cambridge Ancient History: The Fourth Century B.C.*, Cambridge University Press, 1994, p. 427; **Marjeta Šašel-Kos**, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, p. 129, cit. **H.W. Catling**, *Archaeological Reports for 1981-1982, Sindos*, katalogos tes ekhteseos
- 290 **Friedrich Max Miller**, *Contributions to the Science of Mythology*, Vol. II, Longmans, Green and Co., London, 1897, pp. 645-649: Хармонија је божица богатства и лепоте и у древним грчким и арјанским митовима била је повезана преко своје мајке Хемере (Електре), супруга Кадма, брата Дарданоса и оца Зеуса са пољопривредом, музиком, архитектуром и рударством. Неки је упоређују и са Афродитом и са Семеле („Aphrodite“, Volume 2, p. 168 of the 1911 *Encyclopedia Britannica.*), Хемером (Електро), божицом правде у старој Грчкој и са Церес, божицом пољопривреде и хрстова. (**Pliny**, *Natural History*, 16.8: Хемерис је била врста хрста у старој Македонији (подручје Ида) и у Грчкој. Такође о томе видети **John Claudius Loudon**, *The Gardener's magazine and register of rural & domestic improvement*, Vol. 5, Longman, Rees, Orme, Brown and Green, 1839, p. 11 и **Ivan Mortimer Linforth**, „Two Notes on the Legend of Orpheus“, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 62, (1931):5-17), cit. Alcidas: Поједини аутори су Кадма изједначавали са творцем медицине Есклапијом или са Ликургом од Орга, краљем Едоније (Македоније) и Трачке, или са Триптолемом као творцем пољопривреде. (О краљу Ликургу видети **Хомер**, *Илијада*, 6. 130-6. 140.)
- 291 *Летонис Матице Српске* 104.43, Србејка у Лаконији – топоними од Епира до Лаконије у данашњој Грчкој који говоре о словенском карактеру пре-хеленске пелашке културе. Данас је остао топоним Сервеика („Еика“ – „земља“) на планини Олимпји близу некадашње Спарте: <http://hellas.teipir.gr/thesis/pellana/english/serveng.htm>
- 292 **Diodorus of Sicily**, *Library of History*, Book 19, Vol. 9, c. 53
- 293 **Jacov Bryant**, *A New System in Ancient Mithology*, Vol. 2, pp. 155-156, cit. **Hoffman** – Academia. Hornius. Hist. Philos. 1.7. cit. Diogen Laertius, 1.3.6, Hornius, 1.7.c3, Suida, 1135: „Academia a Cadmo nomen accepit, non ab Ecademo.“ Такође видети **Nonnus**, *Dionysiaca*, Book 2.481-486; 513: За Кадма

чак називају и „херој Екадемум“.²⁹⁴ Овидије, Нонус и други антички писци су искористили митски Кадмов одлазак на Балканско полуострво и његов растанак са његовом сестром Европом пред њен прелазак на леђима бика на Апенинско полуострво да у својим делима на метафоричан начин опишу праисторијски разлаз и каснији различити развој култура Источног Медитерана.²⁹⁵ Међутим, јасније повезивање праисторијског винчанског писма са подунавско-македонско-тесалијско-егејским доказима писмености у неолитско доба,²⁹⁶ као и јаснији увид у преводе оригиналних античких текстова о почецима писмености дали би данашњим филолозима и историчарима више могућности да установе да ли се у случају легенде о одласку Кадма и Хармоније у Охрид и Рисањ радило о доласку једног дела прото-словенских сународника у те крајеве или се у ствари радило о повратку једног дела тог становништва у наведене крајеве.²⁹⁷ Ова дилема постоји

је Нонус у свом делу *Дионизијака* писао да је био сточар и да је добро свирао фрулу и лиру. Према Суиди, Диогену Лаертију, Хорнију, Ликофрону и другим античким писцима феничански јунак Кадмо, изворно звани Акадмум или Академум изумео је азбуку и основао Академију наука у старој Грчкој која је по њему и добила она по њему добила тај свој назив.

- 294 **Jacob Bryant**, *A new system, or, An analysis of ancient mythology*, Vol. 2, cit. **Diog. Laertius, Phavorinus, Suida**, такође видети **Karl Otfried Müller**, *Introduction to a Scientific System of Mythology*, Arno Press, 1978 (Ориг. Ayer Publishing, 1844), pp. 86-87, cit. **Lycophron, Phavorinus, Dionysodorus**.
- 295 **Nonnus**, *Dionysiaca* 3. 84 ff
- 296 **Amanda Summers**, “The Birth of Bureaucracy”, *Archeology*, Vol. 65, No. 4, July/August 2012, p. 39; pp. 33-39: У периоду између 1450-1350.г. пре Христа у некадашњем металуршком средишту Микеније постојала је државна бирократија, о чему сведочи пронађена табла са ознакама за серијску производњу, бројеве и личним мушким именима на линеарном Б писму.
- 297 **Mario Alinei**, *Origini delle Lingue d'Europa*. Vol 1: “La teoria della continuita”, Il Mulino, Bologna, 1996.; Vol 2: “La continuita delle principali aree etnolinguistiche dal Mesolitico all'eta del Ferro”, Il Mulino, Bologna, 2000. Видети такође **Mario Alinei**, *An alternative model for the origins of European peoples and languages: The Continuity theory*, “Le radici prime dell'Europa: Stratificazioni, processi diffusivi, scontri e incontri di culture”, 27/28 ottobre 1999. Milan, Italy: Геолингвиста Марио Алинеи је један од низа научника који је проучавањем топономастичких назива на словенским језицима и начина градње насеља на Балканском полуострву уочи значајну сличност у троговима развоја металургије међу Словенима на овом подручју који досежу све до Анатолије. Алинеи је истакнуо извесност живота Словена на Балканском полуострву вековима пре претпостављеног насељавања Словена на Балканско полуострво током њихових такозваних „Великих сеоба“ са Аварима и Хунима на Балканско полуострво у шестом и седмом веку.

због тога што је Диодор Сицилијски у свом делу *Историјска библиотека* тврдио да су источномедитерански Феничани преузели писмо од древних Пелазга и да се феничанска, односно Кадмова египатска азбука коју су преузели Грци, може у ствари називати „пелашка азбука“.²⁹⁸ Диодор Сицилијски помиње да су славни трачки музичар и песник Лин и његови ученици Орфеј и Тамир по предању писали пелашким словима и оставили на њима причу о делима првог Дионизија и друге приче. Диодор наставља: „Такође су се служили тим пелазгијским словима Орфеј и Пронапид, Хомеров учитељ.“ Он истиче и да је Тимотије написао спев *Фригија* пелазгијским писмом „служећи се знацима првих Пелазга и пелазгијским говором“,²⁹⁹ док и грчки трагичар Еурипид помиње да је Орфеј исписивао „трачку абуку на дрвеним таблицама“.³⁰⁰ Диодор Сицилијски је записао и да је пре Кадмовог писма неколико генерација раније у старој Грчкој постојало писмо које је кориштено на јавним споменицима и које је уништено у Великом потопу. Паузиније пише да је он лично видео пелашку азбуку у Мегари на најстаријем споменику у Грчкој из 1.678. г. пре Христа.³⁰¹ Неки писци сматрају да су прво Пелазги употребљавали феничанску азбуку уписујући је на камену и металу, а да је Кадмо само додао „нови материјал“ у њу. Врло је вероватно да је он уместо ранијег тежег начина исписивања слова на металу и камену представио писање на палминим листовима које је било старије од начина писања на папирусу у Египту. Због тога постоји могућност да се израз *phoinikia gramata* не односи на сам писмени материјал као такав, него на начин писања на одређеном материјалу, у овом случају на листу палме.³⁰² На основу првих доказа о по-

298 Диодор Сицилијски, *Историјска библиотека*, 3.67.1

299 Исто, 3.67

300 Радивоје Пешић, *Оптужујем ћутањем, Винчанско писмо и други огледи*, цит. Euripid. Alkest. 966-969

301 Johann Joachim Eschenburg, *Manual of Classic Literature: The first six books of the Iliad of Homer, literally translated into English prose, with copious explanatory notes, and a preliminary dissertation on his life and writings*, Key and Biddle, 1836, p. 31, cit. Diodorus of Sicily 5.57.75, Pausinius 1.43, Larcher

302 Johann Joachim Eschenburg, *Manual of Classical Literature*, p. 31-36, cit. Schoell, Hist. Lit. Gr. Liii, Ch.3; Werber, Geschichte der Schreibkunst; Diod. Sic.3.67: Кадмовом новом материјалу додали су Паламед, Симонид и Епикарм нова слова и Кадмови Феничани су додали неке бројеве у такозвану

чецима писмености уклесаних на камену и касније на дрвеним таблицама, листовима маслине, палме и другог лишћа и на папиру, древни писци су сматрали да су трачански Фриги, односно Срби-Трибали, како их је византијски историчар Лаоникус Халкокондил означавао,³⁰³ били „најстарији народ на свету“.³⁰⁴ То се види и на примеру записа обичаја старих Руса, Срба, Јермена и припадника осталих словенских прото-етнија да пишу „чрте и резе“ сличне онима на винчанском писму на „буквици“.³⁰⁵ Односно како је писао Страбон, древ-

Јонску азбуку за коју се сматра да је њен творац био Калистрат Самијски и коју су 403. године пре Христа Атењани узели за званично писмо државе. До времена Пронапида, Хомеровог учитеља, Пелазги и Грци су писали по узору на Феничане и остале источне народе наизменично са десна на лево и са лева на десно, правећи заокрете који су касније подсећали историчара Исидора од Севиље на начин орања плугом по земљи и на бразде које је плуг остављао у земљи за собом. Хомеров учитељ Пронапид је писао с лева на десно и од његовог времена тај стил писања се усталио као обичај. Све до осмог-деветог века пре Христа обичај је био да се пише по каменим споменицима или по новцу штампаним словима и тек после тог времена почиње се са писањем курзива, односно писаних слова уз местимично задржавање ранијег облика писања. У другом веку пре Христа антички писац Аристофан додаје и усавршава знакове интерпункције. Древни Пелазги и Грци су писали на лишћу, кори дрвета, кожи животиња (пергаменту), металу, камену, дрвеним таблама, египатском папирусу и на некој врсти „крпеног“ папира, на слоновачи, ланеном платну и касније и на памучном платну. Према Хомеровој *Илијади* (vi 168-178) пре времена Претуса, Белерофона и Јобата у историји није било много књига и докумената написаних на папиру. Тек у време Писистрата Првог Солона почиње бележење традиционалних епова и поезије као књига. У времену између Солона (594.г. пре Христа) и Александра Великог (336.г. пре Христа) почео је нагли успон писмености и књижевности, за што се узрок могао наћи не само у лепом амбијенту природе земље и друштвеном уређењу, него и у развијеној трговини са тадашњим Египтом.

- 303 **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL: “Sarmatorum ac Sueborum gentes”; “Serblo... Triballo, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo.” („Срби Трибали, најстарији народ на свету, то поуздано знам.“) Такође о томе опширније видети у **Маја Николић**, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, *Зборник радова Византолошког института Србије*, XLIV, 2007, цитирајући **Georgio Sfranze, Critobuli, Ducas, Laonici Chalcocandylae, Georges Pachymeres, Nicephori Gregorae, Metochites, Kantakouzenos** итд.
- 304 **J. B. Rives**, *Phrygian Tales*, стр. 241, cit. Paus. 1.14.2, Arr. *F.Gr.Hist* 156 F 82, Apul. *Met.* 11.5, Hippol. *Haer.* 5.7, Origen *C. Cels.* 4.36, Claud. *In Eutrop.* 2.238–273
- 305 **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем – Записи и предавања (1982 - 1992)*, Пешић и синови, Београд, 2001., стр. 24-25: <http://www.scribd.com/doc/46958335/Radivoje-Pesic-Optuzujem-Cutanjem>. Такође **Павел Шафа-**

ни малоазијски Ликијци су Мизе који су дошли из тадашње Трачке (данашње Србије, Румуније и Бугарске) и Македоније у Малу Азију називали тако (буква – „Мизос“) према врсти дрвета на којој су писали.³⁰⁶ Аутохтоно линеарно винчанско писмо се због миграционих процеса у понешто измењеним облицима појављује вековима касније у различитим археолошким налазиштима балканско-подоунавско-црноморског простора и источног и средњег Медитерана.³⁰⁷ Тако су древни песници Хомер и Пиндар у својим еповима помињали митолошке кочије које вози прастаро винчанско божанство сунца Хелиос (Илиос),³⁰⁸ које су од прастарих Винчанаца-Трачана преузели касније малоазијски Фриги-Тројанци.³⁰⁹ Пиндар је такође у свом античком делу *Питија* назначио везу пољопривреде, односно наизменичног начина орања земље плугом, са наизменичним начином исписивања тадашње поезије.³¹⁰ То такозвано „бустрофедон“ писмо, које је у историји записано као феничанско писмо са својим специфичним линијама и обликом слова, подсећало је вековима касније и теолога и

рик, *О пореклу Словена*, стр. 33, цит. **Суровјецки**: „Словени су звали своје писмо *Буквица* или *Vogwedza* због тога, што су помоћу њега проповедали Божију заповест и учење приликом свечаног култа. Да су уобичавали да пишу своје правне законе од старина на таблицама, имамо више неоспорних доказа. У нордијским сагама и предањима сматра се да су Вани (Wannen), што значи Словени, готово без изузетка просвећени.“ **Mavro Orbini**, *Kraljevstvo Slovena*, стр. 6, <http://www.scribd.com/doc/82561611/Mavro-Orbini-Kraljevstvo-Slovena>: Према одобрењу тадашњег Папе на словенском писму *буквица* свечану свету литургију написао је и Свети Јероним.

- 306 Могуће је проучавањем генезе језика и писма индо-европске групе језика у Источном Медитерану установити да се трговина одвијала на древном хатушком, односно пелашко-арменијско-хеленском језику. О томе видети у **Страбо**, *Географија*, 12.8.3
- 307 “Turdash-Vinca Symbols”, “The Karanovo and Gradeshnitsa Tablets (Bulgaria)”, “The Sacred Tablet from the village of Karanovo”, *Pegasus Research Consortium*, http://www.thelivingmoon.com/46ats_members/Lisa2012/03files/Vadu_Rau_Stones.html
- 308 **Хомер**, *Илијада* 16.779, Пиндар, *Олимпијске оде*, 7.71
- 309 „Troy / Wilusa / Pium, Troy VIII“, http://www.livius.org/to-ts/troy/troy_VIII-IX.html: Приказано божанство Сунца (с.390 BCE), из Атениног храма (Altes Museum, Berlin) било је једно од првих открића Хајнриха Шлимана. Шлиман је открио да су Илионци (Тројанци) славили бога сунца као наставак култа сунца још од Лепенског вира - видети слику http://www.livius.org/a/turkey/troy/troy_helios_berlin.JPG
- 310 **J. G. M. Heirman**, „Space in archaic Greek lyric: city, countryside and sea“, p. 88, цит. Gianotti 1975, 68-80, Mullen 1982, 82-94 and MacLachlan 1993, 87., <http://dare.uva.nl/document/352269> 123.

историчара Исидора од Севиле на бразде које су волови и плуг остављали за собом у ораницама.³¹¹ Проходом винчанског писма „србице“ са подунавско-балканског региона на источномедитерански регион, а касније путем колонијалних похода древног Серба Макеридова (Херакла, Бака, Дионизија) и у Индију објашњава зашто је антички писац Плутарх повезивао Фриге и Александра Великог подједнако и са трачким Орфејом и са Египћанима. Уз то, трачка орфејска поезија о природним земаљским и небеским појавама у облику божанстава који су живели високо у планинама и о пољима макова, виноградима и ораницама и уопште о пољопривреди, може да објасни зашто су каснији антички приморски грчки и римски уметници и филозофи амбивалентно сматрали своје копнене суседе истовремено и варварима оријентисаним на пољопривреду и чуварима древних мудрости.³¹² У проходу ентитета и писмености античких народа велику улогу је одиграла култура насеља поред реке Дунав.³¹³ Неки савремени филолози и антрополози у проучавању лика Ахила и тројанског рата у Хомеровој *Илијади* помињу могућност да су Ахил и многи остали описани ликови у том делу били скитскогетски Трачани, због трачке народне ношње коју Ахил носи на

311 **Isidore of Seviglia**, *Origin* 6; Leslie Threatte, *The grammar of Attic inscriptions*, W. de Gruyter, 1980, pp. 54–55.

312 **J. B. Rives**, *Phrygian Tales*, p. 244, cit. **Hall**, *Inventing the Barbarian*, p. 149.

313 **Herodotus, W. Beloe**, (Transl. Ed.) Vol. II, F.C. and J. Rivington at al, London, 1821, p. 406: Da-Nau, Da-Nausis, Da-Naubis; **Steph. Byzant.** Vol.iii.229: Danousis, Danoubis. Такође о томе видети **Pierre Chantraine**, *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, Paris 1974-1980 4th s.v.; **Lorenzo Rocci**, *Vocabolario Greco-Italiano*, Milano, Roma, Napoli 1943 (1970s.v., Poseidon: Једна теорија сматра да име Посејдон у себи садржи значење „муж“ или „господар“ и „земља“, односно муж богиње земље Деметре. **Aelian**, *On Animals* 15.2: “Они који живе на обалама реке Океанос (Дунав) причају митове о томе како су стари краљеви Атлантика, пореклом од Посејдона, били следбеници култа овна и рибе.“ Од Херодота, Хесиода, Монера, Валерија Флакија до Стефана Византијског истичана је важност реке Дунав (Истар, Фижн, Океанос или „река Ноје“) у култури античких народа. Такође видети **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске “Четири рајске реке” и кавкаско-еуфратски Срби*, Библиотека Словенски изворници, Супра либрос, Панчево, Мирослав Београд, 1995; **Драшко Шћекић**, *Сораби - историопис*, Саборна сфера, 3, Сфаирос Тимор, Београд Подгорица, 1994., <http://www.scribd.com/doc/23856582/Sorabi-Draško-Sćekić>, цитирајући **Теофана Исповедника**; *Хроника* Мојсија Каланкатујског; *Хроника Повест лет* Летописца Нестора Кијевског (1056-1114.); *Карловачки родослов*.

цртежима античких медитеранских амфора,³¹⁴ као и због неких тумачења порекла њихових имена која су их повезивала не само са античком Грчком него и са реком Дунав и Црним морем.³¹⁵

Лингвистичка веза винчанског писма и индијског брахми писма може се објаснити праисторијским империјалним походима древног српског (српскословенског) митског освајача Херакла, Бака, Дионизија или Сербма Макеридова³¹⁶ чији је поход у правцу Индије био обележен огромним земљаним траговима који су остављани у земљи или на стенама³¹⁷ у облику писма бустрофедон и на начин орања земље плугом.³¹⁸ Древни арјански народ Хераклеиди били су достигли довољно висок степен економске, комуникацијске,³¹⁹ транспортне, градитељске и војне моћи³²⁰ да изграде праисторијске цесте које су водиле од луке Драч у јадранском мору преко Црног мора до Индије и натраг. У време митова о Хераклуу сматрало се да је он, познат још и под називом Бак, Дионизије

314 **Guy Smoot**, *The Mitoses of Akhilleus*, <http://mss3.libraries.rutgers.edu/dlr/outputds.php?pid=rutgers-lib:24887&mime=application/pdf&ds=PDF-1>, pp. 127-46, cit. **Gloria Ferrari Pinney**, *Achilles, Lord of Scythia - Ancient Greek Art and Iconography*, ed. Warren Moon. Madison: University of Wisconsin Press, 1983, стр. 42; 139

315 *Исцо*, р.8, cit. Liddell and Scott s.v. akhilleios. Такође видети **Strabo**, *Geography*, 7.3.4, 12.4.4: Према Стефану Византијском, Монеру и Хесиоду, Аргос у причама о Данаусу је исти онај који се односио на територију звану „Гаја“ или „Тера“, са севера Трачке, близу места које се звало „отац свих богова“ или „велико море које тече“ („Okeanos Potamos“)

316 **Ezio Baglini**, *San pier d'Arena*, „Aurelia“, <http://www.sanpierdarena.net/Aurelia.htm>: Оно што је био антички Херкул за Римљане, то је био Гилгамеш за Вавилонце, Мелхарт за Феничане и Макерид за Египћане

317 **Herodotus**, *History*, 4.82: Херодот је на својим путовањима наишао на велики отисак ноге у стени крај реве Тира за који се причало да га је ту оставио митски јунак Херакло на својим путовањима.

318 Опширније о огромним бустрофедон отисцима за које је становништво Сарматике и Скитије сматрало да их је оставио Херакло у својим освајачким походима у **Nicola Densusianu**, *Prehistorica Dacia*, Part 1 – Ch. VIII, http://www.pelasgians.org/website1/08_01.htm

319 **Plinius**, *Natural History*, 1, 5.c.29; 1.7.c.56: Плиније је тврдио да је творац феничанског писма Кадмо био први човек у свету који је записао историју и који је писао прозу.

320 **Jacob Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 407

или Сербо Макеридов³²¹ са својим народом саградио на путу својих освајања осим пута Елора (*Via Herculeana*) у Сицилији, пролаза кроз Алпе (*the Alpes Cottiae*) и Херкулове цесте у Иберији такође и цесту која је била претеча „Игњацијеве цесте“ (*Via Egnatia*) у Трачкој од насеља Драч до Црног мора.³²² На тој цести и „Кадмовој цести“,³²³ којима су били повезани Егејско море од Тесалонике до луке Драч у јужном Јадрану одвијала се трговачка размена производа из источног Медитерана према јужном Јадрану и преко античке Македоније према долини реке Морава у Трачкој.³²⁴ Империјална освајања територија у том периоду карактерисала је округлост и декаденција у складу са варварским обичајима и паганском

- 321 **Pricot de Sent Mari**, *Les Slave Meridionauh*, Armand Le Shevalir, Paris, 1874. godine, **Јован Деретић**, *Александар Велики – цар српски*, <http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Aleksandar-Veliki-Car-Srpski>; **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*, Vandalija, Beograd. 2008; **Morris Jastrow**, *The Religion of Babylonia and Assyria*, Vol. 2, *Handbooks on the History of Religions*, Ginn & Company, Boston, London, 1893, http://www.gutenberg.org/files/20758/20758-h/20758-h.htm#Page_242: „Неки научници сматрају да је Бел-Сарб или Шар-Сарб, бог Бак био титула а не име, као на пример краљ или господар Сарба (Срба). Неки филолози су чак сматрали да израз „сарби“ значи писмо, односно лист за писање, али нису дали довољно доказа за ту тврдњу. Глагол „сарабу“ је значио и „горити“, односно имало је везе са неким соларним божанством или божанством ватре.“
- 322 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 538, via Puteolana cit. Propert. Eleg. L. 3. 16.. v. 3., Strabo, L.9, p.375; p. 538, cit. **Strabo**, L. 7. p. 496.; **Antoninus**. p. 317.; **Hieron**, *Surrita. Climat. Sext. pars nona*. p. 267; **Marjeta Šašel-Kos**, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, *Arheološki vesnik* 44, 1993, str. 128-129, cit. **P. Lisičar**, **K. Killian**, **J. Bouzek**. **Такође видети John Lemprière**, **Lorenzo Da Ponte**, **John David Ogilby**, *Bibliotheca classica, or, a dictionary of all the principal names and terms relating to the geography, topography, history, literature, and mythology of the antiquity and of the ancients, with a chronological table*, W.E. Dean, New York, 1838, p. 192; John Anthony Cramer, *A geographical and historical description of ancient Greece: with a map, and a plan of Athens*, Clarendon Press, 1828, pp. 73-74: Све до двадесетог века у употреби за мост код Струге у Македонији био је назив „Српски мост“ (Pons Servilii).
- 323 **Marjeta Šašel-Kos**, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, *Arheološki vesnik* 44, 1993, str. 128-129, cit. **P. Lisičar**, http://iza.zrc-sazu.si/pdf/Sasel_Kos_AV_44_1993.pdf
- 324 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, , Dionys. Per.V.1189, *Climat. Sext. pars nona*. p. 267. Olearius. L. 7. p. 403. Struys Travels, c. 20. p. 222: Међу античким народима сматрало се да је митски Дионизије направио пут Ниса (Nysa) према Индији и да је на том путу правио заштитна утврђења слична оном у Дербенду у Јерменији, које је служило за комуникацију између Црног и Каспијског мора.

религијом тог времена,³²⁵ али она уједно на својеврстан начин сведоче и о повезаности развоја пољопривреде и развоја писмености на широком географском подручју Источног Медитерана, некадашње Скитије и Индије. Сличности и истоветност винчанског писма са појединим кинеским идеограмима који се односе на сунце, пољопривреду, природу и друштво³²⁶ може такође да се објасни просторним и временским простирањем знакова и симбола којима су древни народи означавали животне прилике и природне појаве и веровања у времену након Великог потопа.³²⁷

- 325 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, pp. 554-556; G. S. Shrimpton, Theopompus – the Historian, McGill-Queen’s Press – MQUP, 1991, pp. 170-173; „Phoenicia“, *Dictionary of Greek and Roman Geography, illustrated by numerous engravings on wood*, William Smith, LL.D. London. Walton and Maberly, Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row; John Murray, Albemarle Street. 1854., <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0064:entry=phoenicia-geo>: Тада је симбол округле Хераклеве силе била ватра, односно империјални походи су сматрани злом и као такви су били овековечени у античким паганским веровањима. Такође о „декаденцији на античким дворовима“ видети **Polybius**, „The extravagance of Theopompus’s account of Philip II.“, <http://websfor.org/alexander/minor/polybius.asp>
- 326 Постоји и сличност између винчанским слова и идеограма у Pinyin Zhōngguó („средишња држава“), Thian („поље“), Ri („сунце“) и слично. За Винчанско писмо видети *Omniglot*, „Old European Script/Vinca/Danube“, <http://www.omniglot.com/writing/vinca.htm>, такође за упоредбу неких знакова из винчанског писма видети: <http://makedonija.tv/images1/Intervjua/08c.jpg>; као и **Александер Донски**, *Early civilization and literacy in Europe - An Inquiry into Cultural Continuity In the Mediterranean World*, edit. Mouton de Gruyter-Berlin-New York 1996. Такође о старокинеском *Jiahu* писму видети **Li, X et al**, „The earliest writing? Sign use in the seventh millennium BC at Jiahu, Henan Province, China“, *Antiquity* 77, 2003, pp. 31–44.
- 327 **Kui Shin Voo, Rich Sheeley and Larry Hovee**, „Noah’s Ark hidden in the ancient Chinese characters“, *Journal of Creation* (Previously TJ) 19,2 (August 2005), pp. 96-108; **William Williams**, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, p. 80; 136: Вилиамс сматра да су Кинези назвали првог човека Фохи, а да се име краља Син-Ну читало као Чин-Нон (Chin-Nong). О Chin-Nong и о утемељивачима кинеске царске династије видети **Jacob Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology* и **Jean-Baptiste Du Halde**, *The general history of China*, J. Watts, London, 1741, p. 272 (p. 269-277) . **Derk Bodde**, „Types of Chinese Categorical Thinking“, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 59, No. 2, American Oriental Society, University of Michigan, U.S.A., 1939, p. 215; **Joseph Needham**, „Biology and Biological Technology, Science and Civilization in China, Ed. Francesca Bray, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, Great Britain, 1984, p. 1: Неки научници верују да да је Ноје овековечен у лику првог кинеског цара Хоанг-Ти (2.737-2.698. пре Христа), познатог и по имену Шен-нунг („Божански фармер“), који је, према најранијим хронологијама историје Кине био отац кинеске пољопривреде, изумитељ чаја и

Праисторијски митски освајач Србо Макеридов, познат такође под називима Херакло,³²⁸ Бак³²⁹ или Дионизије³³⁰ описан је као митски лик Сарабешвара („Лорд Сараба“) или као претходно отелотворење Буде³³¹ у прастарој индијској митологији. Древни индоевропски, односно старосарбатски владари су у тим митовима описани под именима Србинда, Даса, Илубиша, Анарсани, итд.³³² У индијском епу *Махабхарата* Сарабешвара је приказан као монструм Шарба

зачетник традиционалне биљне медицине и за којег се сматра да је лично сам засејао први пиринач и подучавао своје сународнике техникама пољопривреде како би избегли убијање животиња.

- 328 **Pricot de Sent Mari**, *Les Slave Meridionauh*, Armand Le Shevalir, Paris, 1874. године: Србо Макеридов се помиње и као Ашур у Старом завету. У зависности од начина записивања имена и изговора Србо Макеридов је у историјским записима записан и као Сардо, Сардис, Сардан, Шардан, а Макеридов као Макерис.
- 329 **Sanja Pilipovic**, „The Triad Zeus, Herakles and Dionysos: A Contribution to the Study of Ancient Cults in Upper Moesia“, *Balkanica*, XXXIX, pp. 59-66: У античком времену Херакле, Бак и Дионизије су повезивани у заједничком култури народа југоисточног дела Европе, поготово некадашње Тракије, о чему сведоче археолошки експонати из Букова и других места у околини Неготина и у северној Македонији. О истоветности божанстава Дионизије и Бак видети **Carl von Rotteck, Charles Jacobs Peterson**, *Rotteck's history of the world: from the creation to the present time, containing a general history of the rise, progress, revolutions, wars, events, etc., of all the nations of the earth. By Charles von Rotteck ... with continuations*, University of Michigan Library, Ann Arbor, Michigan, 2005, p. 130
- 330 Особа упозната са трачким обичајима, манирима и веровањима може да препозна Дионизија или Бака у походу на Индију у стиховима познатог енглеског песника Китса: *The Odes of John Keats*, Ed. by A.R. Weeks, W. B. Clive, London University Tutorial Press, pp. 42-46, <http://ia600304.us.archive.org/4/items/odesjohn00keatuoft/odesjohn00keatuoft.pdf>
- 331 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 583-584; 585-586, cit. **Kaempfer**, L.2.p.163; L.3.p.204: Према древним веровањима Буда (Котобус, Дионизије) је пренео своја знања из Индије у Јапан.
- 332 **N. R. Waradpande**, *The mythical Aryans and their invasion*. Books & Books, 2000, pp. 43, 46: Сарабешвара (“Lord Sarabha”) се у Будизму појављује као претходно утелотворење Буде. У епу Махабарата Шарба или Сарба је приказиван као монструм који убија лавове. У индијској митологији нека од тадашњих митских божанстава имају позитивне, а нека негативне конотације. О сличности митског јерменског, хатског, гетско-трачког јунака Шандана, познатог такође и под називо „Бели, Сјајни“, који је убијао лавове, Херакла и Сарбе који је убијао Нарашиму, као и о сличности приказа индијских митова о Шиви Сараба и богињи птица и земље Артемиде и Ате-ни погледати античке бургон амфоре и јужноетрурске вазе на “Black Figure Pottery”, http://en.wikipedia.org/wiki/Black-figure_pottery. Такође видети **Rao, T. A. Gopinatha** (1997). *Elements of Hindu iconography*, Volume 2. Motilal Banarsidass Publishers. pp. 171-173.

или Сарба који је убијао лавове.³³³ Иконографија у описивању митског лика Сарабе подсећа на античког митског јунака Херакла приказаног у античким митовима и на античким медитеранским вазама и амфорама како убија лавове и змије, а такође има сличности и са српскословенском богињом земље, птица, медведа, плодности и сунца и месеца Артемидом. Овај проход писмености може да се објасни предањем о прастарој несталој земљи Атлантиди³³⁴ чији су се становници били помешали са својим сродницима хиперборејског порекла у области северно од Црног мора³³⁵ у прапостојбини Индоевропљана „Бхарат“ (Арата“, „Арта“, „Артанија“).³³⁶ Истоимена пољопривредно-сточарска цивилизација Бхарата из трећег миленијума пре Христа, која је почела да слаби од почетка другог миленијума пре Христа, била је смештена према древном спису *Rig Veda* између индијских река Инд и Ганг.³³⁷ Тадашњи Арјани вршили су сличне обреде паралелној пољопривредно-сточарској пољопривреди у долини реке Дунав и њеним притокама и у Анатолији (Малој Азији). Земљиште су, слично људима из Источног Медитерана,

333 **N. R. Waradpande**, *The mythical Aryans and their invasion*. Books & Books, 2000, pp. 43; 46.

334 Мит о несталој земљи Атлантиди уклапа се у историјску миграциону везу пред-античких и античких народа и старих индоевропских језика, писма и геолошке структуре територија Балканског (тадашњег Хелмског или Хумског) полуострва и Мале Азије. **Plato**, *Critias*, Transl. by B. Jovett, The Internet Classics Archive, <http://classics.mit.edu/Plato/critias.html>: Антички филозоф Плато је описао Атлантиду као земљу чији су становници били благословљени богатим природним ресурсима злата, сребра и плагине, али који су се временом морално искварили и које је њихово божанство Зеус због похлепе, корупције и неправде у њиховој земљи на крају и казнило.

335 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 55-56, cit. Ptolomy: Географ Птолемеј је забележио да су Сармати живели на целокупној територији земаља између реке Висле, Карпата и реке Волге и на високом северу азијске Сарматике коју назива „Hyperboraei S., Basilici S., Hippophagi S“.

336 **Александар Асов**, „Атланти – Арии – Славјане. История и вера“, с. 313, Гранд фаир пресс, Москва, 2000.

337 **Vijaya Bharaati**, *The Deciphered Indus-Harappan*, <http://www.scribd.com/doc/86660649/The-Deciphered-Indus-Harappan-Indo-Anatolian-Inscriptions>, cit. *Rig Veda* (RV10.75.5-6): „У археолошком налазишту Калибанган алтари за ватру су били окренути у правцу север-југ, што значи да се извршилац ритуала морао окренути према истоку. Пре него што су степски Арјани ушли у тај крај, могуће је да су из правца запада у кретању ка истоку анадолијски Арјани дошли и населили се у долини реке Инд.“ Такође видети о „Краљевским Скитима“ *Rig Veda*, 1999: VII.65

орали остављајујући наизменичне редове бразди, слично старофеничанском и етрурском „бустрофедон“ начину писања с десна на лево и обрнуто.³³⁸ Језик и писмо цивилизације Барата или Дева („веда-барата“) имао је свој најстарији облик у индоанатолијском писму.³³⁹ Сам назив Барата, прастара земља словенских Арјана, који је повезан са Нојевом планином Барис (Барата, Арта, Артанија) и начин обележавања слова у азбуци показује трасу којом се распостирало источномедитеранско феничанско писмо чији је митски творац био феничански јунак Кадмо. Уз постојање појединих архаичних верзија објашњења тог првог слова као астрономске констелације звезда на небу, постојало је, слично староиндијској митологији поштовања краља предводника и краве и бика као светих животиња, објашњење да је прво слово „а“ у Кадмовој феничанској азбуци значило „предводник, бик, краљ“.³⁴⁰ На културолошку повезаност малоазијске Анадолије и Индије указује такође и обичај писања на листу палме, односно на листу маслине и на лишћу других биљака. Наизменичним „бустрофедон“ писмом служили су се и трачко-гетски Мизи, Ликијци и Лидијци („буквичани“, „они који пишу на листовима палми, маслина, дрвету, папиру“) који су живели на подручју некадашње Троје. Поједини филолози су

- 338 Бустрофедон – наизменично орање плугом и писање са десно на лево и обрнуто.
- 339 **Vijaya Bharaati**, *The Deciphered Indus-Harappan. Такође видети S.W. J. Lamberts*, *The Ethnicity of the Sea People*, p. 99, <http://repub.eur.nl/res/pub/7686/Woudhuizen%20bw.pdf>. Сматра се да су Пелазги са Крита и западне обале Ликије описменили Филистинце, односно пренели им познавање Микејског писма.
- 340 **William Drummond, Thomas James Matthias**, *Origines: or, Remarks on the origin of several empires, states and cities*, Vol. 2, A. J. Valpy, 1825, pp. 299-300: Према Плутарху (Sympos, 9. 3), Хермес (Кадмо) је био први међу митолошким божанствима у Египту који је измислио слова. Према Јаблонском, прво слово (Тета) означавало је Хермеса, Кадма, односно предводника, док је према Кирчеру оно означавало птицу. Филолог и историчар Драмонд мисли да је прво међу словима означавало краву, односно бика предводника. Такође видети **Исто**, p. 301, cit. Herodot L5 c.58, Diodor Sic. L5, Mella i Clemens Alexandrius, L1): Према античким грчким писцима, стари Грци су преузели писмо од Феничана. (p. 317): Феничани су изумитеља слова изједначавали са египатским Тотом и звали су га Таут. (p. 343): Јевреји су преузели феничанско самаријанско писмо које су звали „писмо Либанона“. Према Плитарху и Хесиоду, њихово прво слово је означавало краву или бика предводника, (pp. 344-347), кућу, птицу, камилу, врата, маслиново дрво, круну, уста, рибу, удицу, воду и слично.

древне оригиналне натписе које је оставио за собом народ који је живео на подручју древне Троје у данашњој Малој Азији превели као „Тавагалава, Мадувата, Сасгамува и Мурсили“ и назвали их стари „хититски“ и хетски текстови. Један од филолога који су проучавали старе хититске текстове Емил Форер је сматрао да у древном „Уговору краља Александра из Вилуше“³⁴¹ у месту Вилуша (Илион) у Малој Азији, име Алаксандус означава грчко име Александар,³⁴² израз Ахијава се односи на Ахеју, Муватали је био краљ Мотил, а владар Вилуше Алакшану је у ствари био Александар (Парис) који се помиње у *Илијади*.³⁴³

У време владавине Римског царства, под именом Сармати су се подразумеваи сви народи европске Скитије. Сарматским дијалектом, о којем је писао Овидије, говорио је један део становништва западне и северне обале Црног мора, док су други сународњаци користили друге идиоме.³⁴⁴ Историچار и филолог Павел Шафарик је своју тврдњу да су стари Венди и Сармати били идентичан народ који је означавао претке Словена објаснио је примерима из латинског, персијског, српског, руског и неких словенских језика у свом делу *О пореклу Словена*. Шафарик је тврдио да је у свим језицима рода Нојевог сина Јафета распостирање реципроцитета гласова „б, в и м“ проузроковало да је од старословенског израза за мушка имена и имена народа Србин, Србад, Срмад и земаља Србија и Србадија, Срмадија поигравањем дијалеката дошло до промене ових имена у говору суседних народа и у записима античких аутора, односно да је реч „Сарматае“

341 “The Greek Age of Bronze – Trojan War”, <http://www.salimbeti.com/micenei/war.htm>

342 **Higinus**, *Fabulae*, 91, ХСI: Александар Парис, 93, ХСIII: Касандра (Александра, Сарбис).

343 **Robert Fischer**, „Die Ahhijawa-Frage. Mit einer kommentierten Bibliographie“, *Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 26, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2010. p. vii, 125., cit. **Emil Forrer**, „Vorhomerische Griechen in den Keilschrifttexten von Boghazköy“, *MDOG* 63, 1924, pp. 1-22; **H. G. Güterbock**, „Troy in Hittite Texts? Wilusa, Ahhiyawa and Hittite History“, **M. J. Mellink** (ed.), *Troy and the Trojan War. A Symposium held at Bryn Mawr College, October 1984, Bryn Mawr, 1986*, pp. 33-44. Такође видети *Treaty between Troy and six other towns; 77 BCE*, (Archaeological Museum, Istanbul), http://www.livius.org/a/turkey/troy/troy_ix_treaty_iam.JPG.

344 Herodotus, *History*, 4. 24

грчки додаток варварској речи „Срб“ у складу са омиљеним завршним обликом античких Грка за имена народа, тако да су они записивали облике Сауромат и Сармат уместо Србин (Србат).³⁴⁵ Много касније у историји енглески краљ Алфред (871-901. год.) је територију земаља на истоку од Шведске, односно територију данашње Источне Пољске и југозападне Русије где је раније била смештена „Велика Србија“ називао Серменте, односно Сарматија, а племена која су му била ближа на реци Елби називао је Сурпе (Сербен, Срби). Касније су и немачки и остали европски хроничари средњег века такође изједначавали називе Сармати и Сирби (Срби).³⁴⁶ Будући да почетна слова „ср“ у етникуму Србин антички Хелени и Римљани нису могли да изговарају, у делу из другог века *Атлас* историчара Птоломеја и у римском итинереру *Табла Појтингера* из четвртог века та почетна слова су забележена као „сар“, „сур“, „сор“, „сер“ и „сир“ у зависности од бележења топонима, на основу чега је историчар Нико Жупанич истакнуо да су древни кавкаски народи користили речи „сер“ и сур“ и називом оружја именовали оне народе који су их носили.³⁴⁷ Након тезе појединих филолога да је по етникуму „Срби“ названо оруђе „срп“ којим се косило жито („рбило“),³⁴⁸ неки филолози као Александар Потевља, Гајтлер, Хајмлерс и Брикнер су сматрали да је након преласка из ловачке у пољопривредну фазу од назива оруђа „срп“ и оружја „оклоп“ („оклопљен“) и „панцир“ настала ознака за оружје сабља, срп или срб.³⁴⁹ Језик ових Сармата се говорио од источног

345 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 62-64, цит. **Херодот, Добровски, Римел, Кромер, Манерт, Мари**

346 *Исто*, стр. 58, цит. **Salomon, Mater Verborum, Cod. Mus. Boh.p. 303.c.3:** „Sarmatae nuncupati... Sirbi tum dicti.“; **Wacerad, Cod.Mus. Boh p. 471c. 1:** „Sarmatae populi, Sirbi.“

347 **Niko Županić, Srbi Plinija i Ptolomeja:** На античким географским картама станишта Срба су уписивана као Сербои, Срби (Serrei)

348 **Syprian Robert, Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir**, Tome I et II, Paris, 1852

349 **Павел Шафарик, О пореклу имена Словени; Миодраг Миловановић, Стари српски век**, стр. 80-81, цит. **Александар Потевља, Гајтлер, Хајмлерс, Брикнер:** У ову тезу уклапају се записи античких историчара о старом сарматском племену Алана-Сербоа као о ратничком племену.

дела Балканског полуострва све до Егејског мора у читавој доњој Мезији.³⁵⁰ О томе сведоче Тартарија табла из данашње Румуније, Градешница табла из Бугарске и Диспилио (Дупљак) табла из данашње Грчке. О томе сведоче такође на југу Балканског полуострва топоними Волос и Велес некадашњих јерменских (ароменијских, влашких) становника древног насеља Волкоса из 2.500. г. пре Христа,³⁵¹ који су такође живели и у доњем делу реке Урал која је утицала у Каспијско море.³⁵² Тај проход писмености се подудара са предантичким и античким историјским документима и географским картама према којима су настављачи праисторијске винчанске и пелашке културе на Балканском полуострву Трибали или Тривали (заједно са Трачанима и Мезима, како су називани становници јужног дела Србије и данашње Бугарске), били уједно и део древног аутохтоног народа који је насељавао читаву северну страну реке Дунав у Војводини и Румунији.³⁵³ За тај народ су антички грчки, римски и византијски историчари тврдили да се простирао на великом географском простору од Црног мора (некадашњег „Трачког мора“) све до Источног Медитерана, Подунавља и планина Балканског полуострва. Од римског историчара Тацита до византијских историчара Лаоника Халкокондила и Дуке историчари су сматрали да је на балканско-егејско-црноморском подручју живео „један те исти велики народ српски Сармати-Трибали“.³⁵⁴ На једну врсту натписа ових народа на древним „чер-

350 Ovid, *Tris.* III. 9. 3-4; Dio Cassius, *Roman History* 41. 27. Такође видети Justinus, *Epitome*, VII. 1: Јустин о истоветности Македонаца и Пелазга.

351 „Myths, Hypotheses and Facts Concerning the Origin of Peoples The Vlach, or the Origin of Romanians“ <http://www.imninalu.net/myths-Vlach.htm>

352 **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, Part 5 – Ch.XXXIII.16 The Pelasgians or proto – Latins (Arimii)(Арими су били Пелазги са северне стране реке Дунав и Црног мора, cit. Ptolemy (VI. 14) , Pliny (VI. 14. 10) ,Tabula Peutingeriana (Segm. XII. 1. 2)

353 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*; **Драгослав Срејовић**, „Кад смо били културно средиште света“

354 **Маја Николић**, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, *Зборник радова Византолошког института Србије*, XLIV, 2007, цитирајући **Georgio Sfranze, Critobuli, Ducas, Laonici Chalcocandylae, Georges Pachymeres, Nicephori Gregorae**,

тами и резамаи“, којима су „стари Словени писали и пре него што су били покрштени“, како их је у десетом и једанаестом веку описао монах Чрноризац Храбар у свом делу *О писмених*,³⁵⁵ односно на примерке *Јеванђеља* и *Псалтира* написане на тадашњем прото-словенском односно староруском језику, наишао је у деветом веку хришћански византијски мисионар Тирил у време своје просветитељске мисије у Херсону на Криму и према предању оно му је послужило као основа за састављање тадашње ћирилице.³⁵⁶ Поједини филолози тврде да је на стварање ћирилице просветитељске браће Тирила и Методија утицало не само старословенско писмо глагољица, како се сматра,³⁵⁷ него и још једна варијанта старотрачко-македонског писма са дрвених таблица из 567. године са потписом македонског писца Трп Руен.³⁵⁸ О писмима којима су се

Metochites, Kantakouzenos итд. Такође видети **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historiarum Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL: “Sarmatorum ac Sueborum gentes”; “Sarblo... Triballos, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo.”

- 355 “Из наше књижевности феудалног доба”, (Ур.) др **Драгољуб Павловић**; др **Радмила Маринковић**, Библиотека Просвета, књига 102, Београд, 1975.; **Johan Fridrih**, *Istorija pisma*, 1966.; **Đorđe Trifunović**, *Ka počecima srpske pismenosti*. **Petar Đorđić**, *Istorija srpske ćirilice*, **Zaharije Orfelin**, *Kaligrafija za izobraženije mladeži serpske i valahijske*, 1778.), **V. Istrin**, *Vozniknovenije i razvitije pismja*, Moskva, 1965, str. 467.; **Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо и други граматолошки огледи*, Београд, 1995.; **Therese Albertine Louise von Jacob Robinson**. *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations*, <http://www.hotfreebooks.com/book/Historical-View-of-the-Languages-and-Literature-of-the-Slavic-Nations-Therese-Albertine-Louise-von-Jacob-Robinson.html>, cit. **Vostokof, Kopitar, Grimm, Waclaw Aleksander Maciejowski**, *Istorija slavenski prava*, Matica srbska, 1856 и остале слависте лингвисте и историчаре.
- 356 **Svetozar Nikolić**, *Staroslovenski jezik II*, Trebnik, Beograd, 2001.; **V. Istrin**, *Vozniknovenije i razvitije pismja*, Moskva, 1965, str. 467.; (Ур.) **Драгољуб Павловић**, **Радмила Маринковић**, *Из наше књижевности феудалног доба*, Библиотека Просвета, књига 102, Београд, 1975.; **Đorđe Trifunović**, *Ka počecima srpske pismenosti*. **Petar Đorđić**, *Istorija srpske ćirilice*, **Zaharije Orfelin**, *Kaligrafija; Zaharije Orfelin, Kaligrafiju za izobraženije mladeži serpske i valahijske*
- 357 **Bartholomäus Kopitar**, *Glagolita Clozianus*, Prostat apud Carolum Gerold Bibliopolam, 1836, стр. 49-50: Копитар је тврдио да су у прошлости Руси и Срби говорили и писали глагољцом.
- 358 **Vasil Ilyov**, „Ancient macedonian alphabet and later reformators: Trp Ruen, St. Cyril and Metodi and St. Kliment Ohridski“, <http://www.unet>.

споразумевали људи на том подручју сведочи и једна табла из 259. године пронађена у Сремској Митровици у Србији, која је била исписана на „мешавини латинице, старогрчког и панонског старословенског писма“.³⁵⁹ Писменост се ширила по подручју Константинопољу, Крима, Кавказа, Грузије, Јерменији, југозапада Мале Азије и севера Африке захваљујући учесталим преписима старохришћанских записа. У Србији је била популарна глагољица, а до наглог ширења ћирилице је дошло је у време владавине Светог Јована Владимира (с.990 – с.1016.). Најстарији сачуван српски писани споменик (србуља) био је записан српскословенским језиком у време владавине кнеза Мирослава, сина великог жупана Завиде, брата Стефана Немање од 1169. до 1197.³⁶⁰ Начин на који су исписивани печати и правни документи види се из примера натписа на прстеновима владара, на печатима и документима о оснивању и завештању манастира српској цркви и народу или старих српских рукописних књига као што је била инкабула *Октоих* (литургијска књига са црквеним песмама).³⁶¹

com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici3-e.htm, са „Facsimile on the wooden bar no.15 from the wooden book from 567 A.D.“

359 **Matija Petar Katančić**, *Specimen philologiae et geogr. Pannoniorum, Zagrabiae*, Typis Episcopilibvs, 1795, p. 58

360 **Исто**, стр. 55; Такође видети стр. 10, <http://www.scribd.com/doc/86205549/Istorija-Pisma-i-Knjige-dopunjeno-izdanje>

361 **Ј. Јевремовић**, „Печат српског кнеза Стројимира“, *Глас Јавности*, 27.07.2006., **Božidar Zarković**, *Pečati Stefana Nemanje, Baština* br. 13, 2002, str. 245-253, <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-9008/2002/0353-90080213245Z.pdf>. До осамнаестог века, српске књиге су биле штампане црквеном ћирилицом на српскословенском језику, када је из Русије у Србију дошла такозвана „грађанска ћирилица“ („московска слова“). Од руског црквеног (књижевног) језика и дотадашњег српскословенског, у књижевности је настао славјано-сербски језик као мешавина руског и српског језика којим је записивана српска књижевност све до реформе писма антрополога и филолога Вука Караџића у деветнаестом веку.

ВИНЧАНСКА КУЛТУРА НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ

Од давнина језера, мора и двадесетак великих светских река као изворишта цивилизација на различитим деловима света имали су статус светости у митологијама праисторијских народа. Количине уловљене рибе у речним и морским водама, као и количине уловљених животиња, сакупљених плодова и прехранбених производа добијених из земљишних усева зависили су не само од успешне организације рада и квалитете оруђа становника у првобитним људским заједницама насталим у њиховим првобитним стаништима, него и о временским приликама и квалитету њиховог природног окружења. Рурална култура обраде земље, сточарства и риболова обележила је праисторијску митологију широм света. Само првобитно значење речи „култура“ - „крчење“ или „припрема земљишта за обраду“ (тј. неговање природне вегетације)³⁶² указује на историјску повезаност природе, пољопривреде и културе. Друштвена организација живота и послова у првобитним људским заједницама условила је заснивање основних друштвених институција као што су земљишно власништво и примарна породица, о чему сведоче ране друштвене институције, као што су сеоске општине *kebenet* у старом Египту, *genosi* у старој Грчкој, *domus* у старом Риму или *uji* у Јапану, насеља у долинама Жуте реке у Кини и Кореји или у северној и западној Индији.³⁶³ Култура праисторијских насеља лова-

362 **Мирјана Д. Стефановић**, *Кратки увод у историју српске културе*, Службени гласник, Београд, 2008., стр. 21-22

363 **Joseph Needham**, “Biology and Biological Technology”, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Bray, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, Great Britain, 1984, стр. 1: За кинеско древно царство, чија је основна привредна

ца-сакупљача, рибара и земљорадника била је основ за развој пољопривреде, сељаштва и касније културе „обичног народа“ у разним државама света за коју су се везивали изрази „душа, дух, срце једног народа“ као што показује хегеловски израз *Volksgeist* или хердеровски израз „култура људи“ (*Kultur des Volkes*) у Немачкој, у Кини израз „линг хун“³⁶⁴, у Јапану израз „тама“³⁶⁵ у Вијетнаму израз *dân khí*,³⁶⁶ у Србији и Хрватској „народна душа“, „дух народа“ или „народно срце“³⁶⁷ и слично.

Бројем становника и величином своје територије неолитска насеља подунавске винчанске културе премашивала су неолитска насеља из осталих култура, па чак и касније мезопотамијска урбана насеља Енду, Урук и остала урбана насеља на подручју Мезопотамије, Египта и обалског појаса Егејског мора. Као што је био случај у јапанској, корејској, грчкој, асирској и осталим светским митологијама, и прастановници Подунавља су реци поред које су живели давали људска обележја, односно веровали су да је Дунав био син Бога Океана и Богине Тетије. Према мишљењу историчара Симе Ћирковића, у првом периоду Леденог доба на територији Србије и осталим подручјима Балканског полуострва, због хладне климе и ветра који је ситним песком засипао долине великих река и стварао лес по равницама, први становници Србије су за своја станишта бирали пећине у обронцима ни-

грана била пољопривреда, дух националног опстанка био је „дух земље и житарица“ (*she-chi*); **Jared Diamond**, „Japanese Roots”, *Discover*, Vol. 19, No. 6, June 1998, New York, USA, 1998: У овим првим људским заједницама развијали су се пољопривреда, грнчарство, различите гране занатства и бирократије.

364 **Ch'ü, T'ung-tsu.** (1972). *Han Dynasty China: Volume 1: Han Social Structure*. Edited by Jack L. Dull. Seattle and London: University of Washington Press, 1972

365 **Emiko Omuki-Tierney**, *Rice as self: Japanese identities through time*, Princeton University Press, 1993, p. 53; **Ito Mikiharu**, „Evolution of the Concept Kami“, <http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/cpjr/kami/ito.html>

366 **Vinh Sinh**, *Phan Châu Trinh and his Political Writings*, Cornell University Press, Ithaca, 2009, U.S.A., стр. 115.

367 **Jasna Čapo Žmegač**, „Dvije znanstvene paradigme u hrvatskoj etnologiji: Antun Radić i Milovan Gavazzi“ *Narodna umjetnost*, Vol. 32, br. 1, Zagreb, 1995, str. 25-38, cit. **Antun Radić**, *Sabrana djela I. Seljačka sloga*, Zagreb, 1936: „Без обичаја би народ био пуст и празан. Кроз проучавање обичаја види се у сваком народу какве су везе с њиховим прецима, с прошлошћу, како се народ односи према тековинама које су стварали њихови дједови.“

жих брда која затварају мање речне долине, о чему сведоче и крени алати ловачко-сакупљачких скупина људи које су проналазили етнологи и антрополози Јован Цвијић, Петар Влаховић и Никола Милошевић у пећинама као што је Преконошка код Сврљига у Источној Србији, Петничка код Ваљева и друге пећине по Србији. Након последње климатске осцилације Леденог доба (8.800-8.200. г.п.н.е.), када је цела територија Србије укључена у медитеранску културну сферу, и након периода мењања надземних и подземних токова вода, образовала су се плодна земљишта, реке су усталиле токове, те, како сведоче пронађени предмети у насељу Лепенски вир у клисури Ђердап поред реке Дунав (5.300-4.800.г.п.н.е.), долази до формирања мезолитских људских заједница на ниским терасама река, где је било у обиљу воде, огрева, рибе, дивљачи, јестивих плодова и друге доступне хране за локално становништво.³⁶⁸ О значају воде, земље, хране и огрева и сталих предности природне датости за прелазак из друштва ловаца и сакупљача на пољопривредно друштво или сточарство и земљорадњу у Европи сведоче археолошка налазишта неолитске и мезолитске културе Лепенски Вир, Старчево и Винча поред реке Дунав у Србији и култура Тартарије поред реке Мурес у Румунији. Ова мезолитска и неолитска насеља својом архитектуром, експресивним каменим статуама и доказима о зачецима писмености на подручју Европе уједно исказују и значај једне велике реке као што је река Дунав за развој друштвене хијерархије и правног система, односно за развој првобитних друштвених политичких, економских и културних заједница на обалама јужног тока реке Дунав. Живот у отвореним и затвореним стаништима поред реке Дунав својим топографским и геофизичким карактеристикама упућивао је чланове ових заједница на формирање специфичних блиских друштвених односа. Мењањем топографских и геофизичких елемената животне средине тих заједница кроз временске епохе мењали су се и даље развијали међусобни односи унутар тих заједница и њихова заједничка уверења и норме.

368 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, Књига прва, Српска књижевна задруга, Београд, 1981.

Првобитни свети и митолошки списи, а касније и правни, филозофски и економски радови на тему развоја пољопривреде у различитим државама широм света сведоче да су становници праисторијских насеља своју захвалност за добре приносе у пољопривреди, риболову и сточарству изражавали слављењем Бога, природних појава, духова или митских бића у које су веровали. Праисторијски народи славили су сунце, воду и плодну земљу као извор живота, па је међу појединим народима у свету остао обичај да се људи ујутро помоле у правцу сунца, да архитектонски славе сунце у облику „сунчаних градова“ хелиополиса, као што је био случај са древним ишчезлим цивилизацијама на подручју данашње Сирије, Египта, Грчке или Србије, или да симболом свастике у својим древним стаништима означавају сунце као извор живота и знак просперитета на подручјима Далеког истока, Индије, Средње и Мале Азије, Мезопотамије или Балканског полуострва. У већини светских митологија са темом сунца као извора живота обично је потомак сунца био мушког рода, а сунце је имало улогу неке врсте оца заштитника, као што су касније улогу заштитника народа преузимали цареви владари на земљи. У бројним праисторијским светим списима, хронологијама, па чак и каснијим званичним политиколошким радовима о националној моралности појединих народа описивани су митови о небу, сунцу, краљу-господару и заштитнику народа,³⁶⁹ плодности жене,³⁷⁰ важности домаћих животиња

369 **Stuart D. B. Picken**, “The Imperial systems in traditional China and Japan: A comparative analysis of contrasting political philosophies and their significance”, *Asian Philosophy*, Vol. 7, No. 2, 1997, стр. 109: За древне Кинезе први владари су били нека врста моралних водича, заштитника и полумитских бића – монарха. Конфучијанство је оправдавало државни систем позивањем на „Мандат Неба“ и тај државни концепт је однео примат над будистичким државним концептом у Кини у доба цара Xuanzong (712-756.), а у Јапану тек касније, када је јапанска престолница из Наре премештена у Кјото 794. године.

370 **Togawa Minako**, “Jomon Clay Figurines of the Kaminabe Site”, *Kumamoto, Bulletin of the International Jomon Culture Conference* Vol. 1, 2004, cit. **Watanabe H.** (1998): Савремене теорије смештају „праотачки“ тип ових женских фигура-богиња на простор језера Бајкал, чијих потомака има у амурском и у јапанском типу фигурица. Јапански антрополог и археолог Ватанабе Хитоши смешта Каминабе фигурице у Севернопацифичку културу, а као њихове претке наводи палеолитске фигурице из Европацијског и Сибирског региона. Јапанске Каминабе фигуре су се у неолитском добу развиле у пољопривред-

попут краве и вола или о важности природе земљишта и пре-храмбених намирница као што су жито, пиринач, јечам или пшеница за живот народа на одређеним географским подручјима света. Неки научници су на основу проучавања камених, дрвених или глиених фигура жена („кева“) са израженим атрибутима плодности пронађеним у праисторијским налазиштима седиментарних људских заједница широм света закључили да су ове фигуре означавале одавање почастима женама које су биле цењене у првобитним сеоским заједницама због свог доприноса благостању тих заједница, односно због њихове способности доношења одлука и знања и вештина у узгоју биљака и ботаници.³⁷¹

У првој фази старијег неолита становници праисторијских насеља на подручју долине реке Дунав у данашњој Србији су такође приказивали разна божанства-ауторитете као људска бића у облику камених статуа. У овој фази издваја се култура подунавског насеља Лепенски Вир (5300-4800.г. пре Христа) у којој је било доминантно заснивање насеља Лепенски Вир у долини јужног тока реке Дунав. Ово насеље је било замишљено и изграђено као један „сунчев град“ земљорадника чији су се међуљудски односи заснивали на солидарности, једнаким правима и обавезама свих чланова породице и становника насеља, као и на поштовању друштвене хијерархије, односно на некој врсти геронтократије (поштовању старијих људи-ауторитета у насељу), религије (божанстава-ауторитета у облику малих камених статуа) и природне околине насеља.³⁷² Изучавање остатака светилишта у Лепенском Виру открило је да су његови тадашњи становници славили култ предака, односно „култ домаћег огњишта“ и да су у светилиштима Лепенског Вира конструкција и жртвеник лежали у оси правца исток - запад, као што су касније у хришћанским православним храмовима олтари на том ширем географском подручју постављени на исток према западу, док су покојни-

не фигуре плодности у Западној Азији, док су у Севернопацифичком крају постојале фигуре тзв. мајки – богиња.

371 *Исто*

372 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа, Књига прва*; **Драгослав Срејовић**, „Кад смо били културно средиште света“

ци и скулптуре распоређивани у правцу север – југ.³⁷³ Ловци, риболовци и скупљачи плодова и биљака у прастаром насељу Лепенски вир нису познавали институцију приватног власништва и имали су развијену организацију и специјализацију рада. Поштовали су друштвену хијерархију, религију и природну околину и живели у некој врсти шатора-колиба у којима су груписано живели око средишње колибе.³⁷⁴ Након прелазне фазе средњег неолита Старчево (4.800-4.400.г. пре Христа) о којој сведочи археолошко налазиште насеља Старчево крај Панчева, наступила је фаза млађег неолита Винча-Тордош (4.400-3.800.г.пре Христа) у којој се неолитска земљорадничка култура на врхунцу развоја простирала на подручју од насеља Винча поред реке Дунав до насеља Дивостин крај реке Груже у средишњем делу данашње Србије, те финална неолитска фаза Винча-Плочник (3.800-3.200.г. пре Христа). Археолог Милоје М. Васић је међу првим научницима пронашао у овој култури јужног тока реке Дунав материјалне остатке посуђа, прибора, фигура и алатки на којима се први пут јавља линеарно писмо „Винчанско“ писмо.³⁷⁵ Касније у историји, кроз векове који су уследили, директни

- 373 **Dragoslav Sreјović**, *Mezolitiska religija*, <http://www.rastko.rs/arheologija/sreјovic/dsreјovic-mezolit2.html>, **Љубор Нидерле**, *Словенске старине*, <http://www.scribd.com/doc/58015755/1931-Словенске-Старине-Љубор-Нидерле>, стр. 91: Неки стари Словени, као стари Руси, сахрањивали су своје покојнике са главом окренутом у правцу истока одакле је излазило сунце. Такође видети **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа, Књига прва*, стр. 11, цитирајући **Драгослав Срејовић**, Лепенски Вир, стр. 141-150 и **Zagorka Letica**, „Ensevelissement et les rites funeraires dans la Culture de Lepenski Vir“, *Valcamonica Symposium 1972.*: Према истраживањима археолога Загорке Летице и Драгослава Срејовића малобројност таквих заједница (по четири биолошке породице са највише двадесет чланова на једном месту), имобилност, ограниченост комуникације и свођење економски експлоатисане територије на непосредну околину у Лепенском Виру успоставили су специфичне привредно-друштвене односе који су се заснивали на дефинисаној подели рада и специјализацији послова, солидарности и једнаким обавезама и истим правима свих чланова породице, као и на некој врсти геронтократије, према којој су старији мушкарци и жене са искуством у вођењу послова били поштовани и за време свог живота и после смрти.
- 374 **Драгослав Срејовић**, „Винча и њена култура“, *Искусства прошлости*, Библиотека Лавиринт, Књига 10, Арс Либри и Кремен, Београд, 2001
- 375 **Petar Milosavljević**, *Srpska pisma*, Banja Luka: Besjeda ; Beograd : Ars Libri, 2006.; **Svetislav Bilbija**, *Staroevropski jezik i pismo Etruraca*, Biblioteka Slovenski istočnici, Miroslav, Beograd, 2000.

наследници винчанске аутохтоне културе³⁷⁶ спајали су се са припадницима других протоетнија - племена живећи у облику неке врсте претече сеоских задруга³⁷⁷ у којима су сложено и солидарно живели чланови породица и задруге са животно искуским и способним владарима на челу тих друштвених заједница. У археолошким налазиштима ових раних сеоских задруга пронађене су угљенисане житарице, грашак, храстов жир, рибље кости и кости домаћих животиња.³⁷⁸

Временом су уз земљорадњу, сточарство, рибарство и сакупљање плодова такође и рударство и металургија почели да доприносе развоју првих уређених друштвених заједница подунавске културе на Балканском полуострву. Појава номадских заједница на истоку условила је да се тежиште културног развоја винчанске културе помери на југ и да дође до формирања финалне фазе њеног развоја у чијем епицентру је било подручје данашњег Прокупља, односно такозвана култура Винча-Плочник. У самој финалној фази винчанске културе (3.800-3.200.г.п.н.е.) успостављена је земљорадничка култура у трајно подизаним насеобинама на подручју река Дунав, Тиса и Гружа. Ова насеља су имала решену изолацију од влаге и била су окренута најчешће у правцу североисток-југозапад, са строго разграниченим њивама од испаша и са карактеристикама дефинисаних техника ђубрења и наводњавања земљишта, размене добара, почетка развоја рударства и занатства, збијања родовских заједница и осамостаљивања

376 **Софија Давидовић-Живановић**, „Прилог проучавању односа Сармата и Словена“, *Mementa Archaeologia et Eruditiva*, Akademija Nova, Пешић и синови, Београд, 1999. године, стр. 30-44, цитирајући **Маркотић** и **Шапман**. Такође о истој теми видети **Radivoje Pesic**, „On the scent of Slavic autochtony in the Balkans“, *Casopis Matice Iseljenika Srbije Zavicaj*, Beograd, Godina XXXVI, Мај-August 1989; 344-347; pp. 77-79; **Srboljub Živanović**, „Antropološki nalazi iz srpske nekropole u Trnjanu“, *Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu*, 9/10, 1979., str. 159-175 и радове археолога, антрополога и генетичара **Ђорђе Мано-Зиси**, **Мирјана Ђоровић-Љубинковић**, **Ђорђе Јанковић**, **Милутин Гарашанин**, **Јован Ковачевић**, **Бранко Шљивић**, **Биљана Чуљковић**, итд.

377 **Florit Curta**, *The making of the Slavs: history and archaeology of the Lower Danube Region, ca. 500-700*, Cambridge University Press, 2001.

378 **Драгослав Срејовић**, „Винча и њена култура“, *Искусва прошлости*, Књига 10

домаћинстава. У епицентру финалне неолитске фазе Винча-Плочник културе било је подручје данашњег Прокупља и тада се ова култура простирала од насеља Вршац и Винча преко Крагујевца и Косовске Митровице до Приштине. Пронађено оруђе, оружје, посуђе, ритуалне вазе, фигуре плодности и накит направљен од глине, кости, камена и других материјала у археолошким налазиштима у тим насељима. Доказују да је у овом периоду била развијена специјализација послова као што су пољопривреда, ткалство, рударство, трговина и различите врсте заната. У овој фази је уједно и земљиште постало неотуђиво власништво, а село са припадајућим земљиштем чинило је једну велику друштвено-привредну ћелију са појединим локалним особеностима у начину привређивања и широј размени добара.³⁷⁹ Археолошка налазишта из овог периода сведоче о знаковима „винчанског писма“, о обичају облепљивања земљом колиба од прућа и сламе, грнчарији и ликовној уметности у тадашњим насељима.³⁸⁰ Екстензивна и произвођачка економија стварала је брз прираштај становништва у долини Дунава и у Северној Шумадији и тада долази до честих сеоба. До почетка средњег неолита догодиле су се важне промене због сеобе становника из правца централног дела Балкана према Егејској Македонији и Тесалији, након којих су повратници из тих крајева у своја насеља пренели обичај градње кућа уместо дотадашњих колиба, као и обичаје ђубрења и наводњавања земље и узгајања крупне стоке и оваца. Од тада земљорадничка култура постаје култура градње трајних насеља и прекида се дотадашњи процес покретљивости, јер настаје доба мира и добросуседских односа под утицајем премошћавања дотадашње неједнакости у начину привређивања, тако да долази до широке размене житарица и сточних производа и до присног родбинског повезивања. Након установљавања трајних насеобина у долинама река

379 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, Књига Прва; **Драгослав Срејовић**, „Кад смо били културно средиште света“, ТИА Јанус, Ars libri и Кремен, Београд, 2001, Библиотека Лавиринт, Књига 10;

380 *Исто*.

Дунав, Тиса и Гружа у винчанској култури, почиње развој рударства и занатства, збијају се родовске заједнице, а домаћинства се осамостаљују, те се након неког времена деле на три карактеристичне регије – на подунавску, јужноморавску и косовску регију, између култура Данило-Бутмир на западу и културе Веселиново-Марица на истоку.³⁸¹

Древни Винчанци били су добри рудари и познавали су технику термичке обраде бакра.³⁸² Вадили су и обрађивали метал у околини данашњих насеља Мајданпек, Прокупље и у насељима Белеводе и Белолице крај Петровца на Млави све до петог века после Христа, односно до краја римске владавине која је касније уследила на тим просторима.³⁸³ На развој рударства и израду и трговину различитих металних предмета утицала је чињеница да је винчански народ ископавао, обрађивао, размењивао и продавао три вредна елемента: злато, ћилибар³⁸⁴ и цинобер или цинабарит - живин сулфид од којег се добијала црвена цинобер боја и којег је у прошлости било у великим количинама посебно на локалитету Шупља стена на планини Авала крај данашњег Београда. Уз бављење рударством, земљорадњом и риболовом припадници винчанске културе бавили су се и сточарством - узгајали су стоку лети у планинском залеђу Хомоља, а зими у питомој долини реке Млаве.³⁸⁵ Међутим, природни ресурси тог краја су након не-

381 *Исто.*

382 **Miljana Radivojević, Thilo Rehren, Ernst Pernicka, Dušan Šljivar, Michael Brauns, Dušan Borić**, „On the Origins of Extractive Metallurgy: New evidence from Europe”, *Journal of Archaeological Science*, (19 June 2010); **Nebojša Grujić**, „Najstariji rudnik u Evropi“, *Vreme* br. 554, 16. avgust, 2001., <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=294908>; **Dragana Zečević**, „Bakar u kamenom dobu“, *Новости*, 31. oktobar 2007.: Пронађени објекти у Плочнику крај Прокупља сведоче да се у такозваној „градачкој фази“ винчанске културе на прелазу из шестог у пети миленијум пре Христа упоредо са каменим оруђем користио и бакарни алат, што је омогућило ефектнију употребу тих алатки.

383 „Винчанска култура“, http://sr.wikipedia.org/sr/Винчанска_култура

384 Многo века касније у историји остављени су архео-антрополошки трагови да је трговина ћилибаром била развијена и да се одвијала на Балканском полуострву. **Stjepan Pantelić**, *Pradomovina Slavena u Srednjem Podunavlju*, Split, Laus, 2002, str. 180: Култура јантара (ћилибара) није ишла само од реке Дунав до Јадранског мора, него и од реке Дунав преко река Морава и Вардар до Егејског мора.

385 **Verica Dragić**, „Život na tragu bakra“, *Novosti*, 13. avgust 2006.

ког времена проузроковали и појаву ратничких непријатељских хорди које су почеле да угњетавају народ на подручју винчанске културе и пљачкају њихове природне ресурсе. Тако су успон обраде бронзаних предмета и пљачкашки походи различитих народа и појединаца у потрази за металима и новим тржиштима учинили да наступи период једне релативне културне синтезе која је обједињавала ловце, одгајиваче коња и ратнике, земљораднике и сточаре. У одређеним временским размацима са северозападног дела Панонске низије долазили су и културни утицаји земљорадничке баденске културе. Из правца Егејског мора доносили су се керамички, бронзани, гвоздени и сребрни предмети за домаћинство, а осим утицаја хеленске културе приметан је био утицај и Келта, Скордика, те прожимање трибалске, дато-гетске и аутаријатске културе. Након мешања ових култура становници у насељима поред реке Дунав и њених притока почели су да употребљавају волове и плуг у пољопривредним пословима.³⁸⁶ Долазак ратничких непријатељских хорди са севера Панонског басена условио је да овај миран земљораднички, сточарски и рударски седиментарни народ Подунавља почне да мења свој устаљени начин живота и да се брани или да се иселава са тог подручја.³⁸⁷

Насеље Белеводе крај Петровца било је средиште металургије и састојало се од седам до осам стотина кућа које су се простирале на сто хектара земљишта. Археолози Никола Крстић, Душан Шљивар и Драган Јацановић установили су да су становници ових крајева користили две врсте волова за пренос руде и својих бакарних производа у бисагама и врећама до обала реке Волге у данашњој Русији и до Блиског истока - једну врсту вола сличну снажном панонском волу и другу врсту сличну бивољу. Археолози су открили на примеру ископина винчанских насеља и да су поједина насеља међу њима била похарана и спаљена у ратним походима северних ратничких народа који су се спуштали долином реке Дунава, као

386 Сима Ђирковић, *Историја српског народа*, стр 23-33, цитирајући Ј. Глишић, М. Гарашанин, М. Грбић, Ј. Тодоровић, А. Цермановић, А. Мерперон-Д. Срејовић, М. Васић, А. Јуриши, С. Димитријевић, В. Bruckner, J. Neustupny, J. Banner).

387 Bogdan Brukner, "Vincanska kultura u prostoru i vremenu", Rad muzeja Vojvodine, 2001-2003, br. 43/45, str. 7-28

и да постоји могућност да су ти ратнички народи одводили винчанске рударе и металурге да им помажу у ископавању и обради метала у њиховим северним крајевима.³⁸⁸ На археолошком локалитету Стублине крај данашњег Обреновца пронађене су 6.500 старе глинене фигуре сељака који се припремају за одбрану села. Проучавањем топографске карте села установљено је да су ти припадници Винчанске културе поштовали хијерархију у друштвеним односима, да су имали успешну организацију становања, да су у селу имали заједнички трг и да су организовано управљали природним ресурсима.³⁸⁹ У финалној фази културе Винча-Плочник дошло је до досељавања припадника бубањско-хумске културе и осталих суседних култура, односно до појаве номадских заједница на истоку, што је условило да се тежиште развоја винчанске културе помери на југ. У овој фази је дошло до заснивања породица које су биле нека врста претече сеоске задруге и чији утицај је довео до постепеног укидања заједничког власништва.³⁹⁰ У насељу Плочник крај Прокупља пронађени су остаци топлог купатила-бање и сматра се да су бања у Плочнику и оближња бања у селу Виче крај Куршумлије³⁹¹ две најстарије бање на европском континенту. Пронађени остаци топионица бакра, грнчарија, праисторијске играчке за децу и цртежи у насељу Плочник сведоче да су становници овог насеља топили у посебним радионицама метале малахита и азурита за израду разних предмета од бакра, да су укућани живели сложено у породицама у којима су деца имала повлаштен однос, да су жене волеле да се украшавају различитим врстама накита и да су укућани спавали на простиркама од крзна и вуне на поду.³⁹² У овој фази такође почињу и сеобе

388 **Драган Јовановић**, „Откривање Европе“, *НИН*, бр. 2643, 23. август, 2001. године, Београд, **Verica Dragić**, „Život na tragu bakra“, *Novosti*, 13. avgust 2006.

389 **Saša Rakezić**, „Glinena vojska stara 6.500 godina“, *Vreme* br. 996, 4. februara, 2010., Beograd

390 **Brukner Bogdan**, „Vinčanska kultura u prostoru i vremenu”

391 „**Куршумлија**“, *Упознај Србију*, <http://www.upoznajsrbiju.co.rs/mesto/kursumlija-63>

392 **Г. Аничић**, 11. januara, 2009. *Magazin, Politika*, „У средишту праисторијске индустрије“ <http://www.politika.rs/rubrike/Magazin/U-sredishtu-praistorijske-industrije.sr.html>; Neolithic Vinca, “Excavations reveal ancient civilization with

припадника винчанске културе и долази до замирања њихове традиционалне производње, иновативности и предачких ритуала, што се временски подудара са почетком бакарног, бронзаног и гвозденог историјског доба на подручју Србије.³⁹³ Нестајање митологијских ритуалних симбола из културе ових народа од четвртог миленијума пре Христа па надаље повезује се са важним променама у идеологији и друштвеној структури карактеристичној за рано бронзано доба.³⁹⁴ У јужним планинским подручјима данашње Србије појављивање утицаја ранохеленске егејске културе помогло је да се створи тзв. костолачка култура која се развијала до 2300. г. пре Христа. Тада су велике масе степских номада продрле преко подручја Србије до приморја у данашњој Црној Гори, до острва у Јонском мору и до Апенинског полуострва. У даљим временским периодима такозване вучедолске, уњетичке, хеладске и ватинске културе примећује се употреба металургије, ткања, керамичког посуђа, бронзаног оружја и златног накита у домаћинствима, декорисање фасада кућа глином, као и присуство антропоформних фигурина са одређеном иконографском схемом истицања поштовања улози жене у породици приказивањем њихових животописних ношњи и накита, симбола плодности као што су престоље, птица и слично.³⁹⁵ У бакарном, бронзаном и гвозденом добу наступиле су промене у клими читавог подручја, те су утицаји степске културе на северу и приморске културе на југу знатно утицали на даљи културно-историјски ток збивања на овом подручју. У размаку од неколико миленијума година пре Христа било је неколико великих сеоба народа из правца северозапада из средње Европе и из правца североистока под утицајем сарматске и скитске културе из степских зона северно од Црног мора. Археолошки налази на територији северно од реке Дунав, као и украсног накита и делова коњске опреме из околи-

a sense of style: Neolithic Vinca proved to be a **metallurgical culture**”, <http://www.arheologija.fr.gd/Neolithic-Vinca-.htm>

- 393 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 18-19, цитирајући **Ј. Глишић**, **А. Мерчегов**, **Д. Срејовић**, **I. Schwidetzky**
- 394 **Shan Winn**, *A Neolithic Sign System in Southeastern Europe, The Life of Symbols*, ed. by Mary Le Cron Foster and Lucy Jayne Botscharow, Westview Pressm Boulder, Colorado, 1990, стр. 278
- 395 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 43; 45, cit. **Z. Leticia**

не Пожеге код Ужица у данашњој Србији сведоче о једној од таквих сеоба, односно о такозваној „Трако-Кимерској“ или „Трако-Фрижанској“ сеоби која је била покренута из јужних степа данашње Русије крајем осмог и почетком седмог века пре Христа.³⁹⁶ Староседелачки аутохтони народ из праисторијских насеља Лепенски Вир, Старчево и Винча поред реке Дунав у Србији и Тартарија поред реке Мурес у Румунији који је живео од периода од 5.300 године пре Христа на једном широком подручју све до подручја Косова и Скопске долине³⁹⁷ почео је да се меша са народом из северозападних области Мале Азије и јужноруских степа који се спуштао у доње Подунавље и са којим је касније живео заједном под називом Дачани и Трачани у време владавине Римског царства. Та особена култура бронзаног доба спајала се на југу и са егејским светом, на што упућује помињање имена Тракија („Тре-ке-виј-ја“) и трачког божанства Диониса на микенским таблицама исписаним лиенарним писмом Б.³⁹⁸ Многи данашњи научници занемарују могућност да су ликови античке грчке и римске митологије били не само персонификација људи или неких историјских личности, него и тадашњих природних појава, катастрофа и политичких промена (планина, река, мора, земљотреса, поплава, пожара, ратова, сеоба и етничких прохода) и уопште историјских процеса који су се одигравали на просторима од Индије, Црног мора, Јерменије, Мезопотамије, Анатолије до Егејског мора, Апенина, Родоба, Балканског полуострва, Средње Европе и балтичких земаља.³⁹⁹ Ранија култура из насеља Плочник крај Прокупља почела је интензивније да се меша са културом јужног дела Бал-

396 **Mihailo Zotović**, „Istorijska interpretacija – gvozdeno doba“, *Užice nekad i sad – najstarija prošlost*, <http://www.graduzice.org/userfiles/files/istorijskainterpretacijagvozdenodoba.pdf>

397 **Драгослав Срејовић**, „Кад смо били културно средиште света“, ТИА Јанус, Арс либри и Кремен, Београд, 2001, Библиотека Лавиринт, Књига 10; **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, Књига прва, Српска књижевна задруга, Београд, 1981.

398 (Ur.) **Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović; Dragoslav Sreјović**, „Tračka religija i mitologija“, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Savremena administracija, Београд, 1992.

399 **Milan Budimir**, „Pelasto-Slavica“, <http://ponude.biz/knjige/m/Milan%20Budimir%20-%20Pelasto-slavica.pdf>, стр. 26-27: Херодот и Питагора су описивали како су се Тирсени или Етрурци због глади исељавали из малоазијске

канског полуострва и Егејског мора од другог миленијума пре Христа па надаље и била је обележена новом фазом развоја металургије и занатства. У овом периоду успостављене су трговачке везе са микејском и уопште егејском културом, у директној линији Солун-Халиакмон (река Бистрица)-Пелагонија-Полог-Ибар и на путу Плетвар-Вардар, о чему сведочи један пронађени микејски мач у Тетову у Македонији. У југоисточном делу Балканског полуострва је локално становништво од бронзаног до железног доба било повезано са Бриги-ма, односно, према Херодоту, са становништвом старе Македоније и анатолијско-јерменског подручја⁴⁰⁰ који су били према мишљењу античких писаца „најстарији људи на свету“. Ова просторно-временска веза објашњава сличност старог винчанског писма са старим јерменским писмом и повезаност старе фигуре Адама из македонског села Говрлева и винчанске фигуре Дупљајских кочија из Вршца са митовима о Нојевој барци, богињи Артемиди и настанку пољопривреде. Према Тодору Чепреганову, постоје археолошки, ономастички и лингвистички докази да су се Бриги (Мизи, „буквичани“ који се касније појављују под именом Фриги) мешали на подручју Македоније од 1.500-1.400 до 800-700. године пре Христа и да се на том подручју појавила старомакедонска Каранова Теменидска и Аргеидска династија чији је потамак био цар Александар Велики.⁴⁰¹ Интердисциплинарна истраживања показују да је у том периоду културолошки повезано подручје од Карпата до Јадранског мора и егејске Пелагоније укључивало и реку Мораву (Поморавље) и реку Вардар (Повардарје),⁴⁰² да је у деветом веку пре Христа почело слабљење те културе и досељавање номадских и полуномадских племена из руских степа у неколико таласа. О томе сведоче сачувана керамика са украсима сличним истим на црноморском подручју и заснивање тзв. „басараби“ стила од Црног

Ликије на запад или да су преко Умбрије стизали у своја историјска седишта на обалама Тирсенског мора.

400 Herodot, *History*, 7.73; 8.138

401 **Todor Chepreganov**, *History of the Macedonian People*, Institute for National History, Скопје, 2008, стр. 8-13; **Justin**, *Ancient State of Macedonia*, 7.1, cit. **Marsyas of Pella**. Такође видети **Aproc**, http://www.etymonline.com/index.php?term=Argus&allowed_in_frame=0

402 **Todor Chepreganov**, *History of the Macedonian People*, стр. 9

мора до Војводине са снажним утицајем на западу тог подручја и у Македонији, као и специфична коњичка опрема из тог периода. Археолошка истраживања у Трџеништу крај Охрида показала су да су се од седмог до краја четвртог века пре Христа на овом подручју локални племићи сахрањивали са златним и сребрним накитом, бронзаним шлемовима, на истоветан начин као што је био обичај у Синдосу крај Солуна, у подручју Халкидикија и уз реку Вардар. Интензивна употреба железа као основног материјала је условила богаћење и раслојавање тадашњег друштва. У каснијем железном добу прве структурисане кланске и племенске заједнице су биле засноване са племићима као вишом класом, државама и друштвеним системима. Управо у том времену су засноване династије античке Македоније.⁴⁰³ Када су почели ратови древних народа на овим просторима за територије, метале и друге природне ресурсе, металургија је била искориштавана за израду ратничких оклопа, оружја и оруђа за потребе војски у тим ратовима. То је дошло до изражаја у ратовима које су касније наследници аутохтоног винчанско-трибалског становништва водили против краља Филипа и његовог сина цара Александра Великог, а након тога и на примеру богате ратне опреме употребљене у ратовима које је цар Александар Велики водио на широком простору Европе, Африке и Азије уврстивши винчанско-трибалске најамнике у своју војску.

Народи старотрачко-македонске културе као наследници Винчанске културе били су повезани, уз лингвистичке, и другим антрополошким одредницама. Главна покретачка друштвена сила припадника подручја винчанске културе било је одржавање и унапређивање породичних и задружних ресурса. Употребом ватре кували су и пржили уловљену храну у домаћим пећима и тако су у преносном смислу стварали и осигуравали културу дома. Употреба ватре као средства преживљавања и развоја древних винчанских породица и селских задруга објашњава софистицираност винчанске пиротехнологије – топљење и обраду бакра и осталих драгоцених метала у насељима крај Петровца на Млави или прављење посебног керамичког материјала (тзв. „terracotta“) који су

касније у историји и Етрурци често употребљавали као опеку.⁴⁰⁴ Потомци древног народа културолошки повезаног са некадашњим прастарим винчанским становништвом⁴⁰⁵ називају се у историјским документима не само Трибалским, него и Илирским и „Трачким“ (трашким, рашким) народом.⁴⁰⁶ Антички историчар Херодот тврдио је да су хеленски Атињани водили порекло од трачких Пелазга који су ту живели пре њих и говорили „варварским“ језиком и да су се они на југу Балканског полуострва временом асимилирали у многобројније Хелене, заборавили свој стари и научили хеленски језик.⁴⁰⁷ Већ у доба Винчанске културе на том великом простору одвијала се трговина, тако да су становници Подунавља у доба Винчанске културе носили накит од спондилуса и палигорскита и примењивали исту орнаменталну технику на грнчарији као народи Источног Медитерана и употребљавали оружје и оруђе од опсидијана (вулканског стакла) које су набављали из горњег Потисја.⁴⁰⁸

На винчанску културу се на специфичан начин поставља јерменско-феничанска вези наследника Нојиног сина Јафета – древног народа Ауланка (Алана) који се након напуштања њихове митско кавкаске прапостојбине касније у историји јављају као Феничани и Илири. У античким грчким

404 **Mirjana Stevanovic**, „The Age of Clay: The Social Dynamics of House Destruction”, *Journal of Anthropological Archaeology*, 1997, pp. 334-397; **Ruth Tringam, Bogdan Brukner, Barbara Voytek**, „The Opovo Project: A Study of Socioeconomic Change in the Balkan Neolithic”, *Journal of Field Archeology*, Vol. 12, No. 4, Winter 1985, pp. 425-444

405 **Walter Burkert**, *Greek Religion*, Harvard University Press, 1985, p. 11; p. 348, **Cit. Maria Gimbutas, G. R. Levy**; *Southern Old Serbia - Stara Srbija - History & Ethnology*, Archive of the Russian Ministry For Foreign Affairs, Year 1712, Dec. 19, <http://www.pogledi.rs/makedonija/english/index.php>: Mitropolit Jeremiah from the City of “Pelagon” (Bitolj) went to Russia in 1603 saying that he arrived from Serbian land.

406 **Critobulos**, *Critobuli Imbriotae Historiae*, ed. *D. R. Reinsch*, Berlin — New York 1983 - Неки византијски историчари преферирају назив Трибали за Србе, а неки само назив Срби, као нпр. Pseudo-Phrantzes, Macarie Melissenos. *Cronica 1258–1481*, ed. *V. Grecu*, București 1966, стр. 172, **Tacit**, *Historiae* 105

407 **Herodot**, *History*, I, 56-58, Али, такође Херодот тврди: It is to be noted that, according to Herodotus, the Pelasgians were not part of the same ethnic family of the Greeks, and he considered the language of the Pelasgians entirely different from that of the Greeks (lib. I. c. 58).

408 **Драгослав Срејовић**, „Винча и њена култура“, *Искусства прошлости*

хроникама описан је брак митског хиперборејског Пелеуса и Тетије, односно феничанског Кадма и његове супруге Хармоније⁴⁰⁹ (Арменије)⁴¹⁰ коју писац Аполонијус назива нимфром Наис и коју су древни Винчанци и Пелазги представљали као „богињу Земљу“ или Артемиду.⁴¹¹ Феничанин Кадмо се у античкој митологији назива и Силенус и Хермес и и са његовим именом (Kadmea (Cadmea) – руда цинк, камилин) и породичном лозом

Су етимолошки, топонимски и антрополошки повезани праисторијски развој рударства и металургије, земљорадње, рибарства и земљорадње на Балканском полуострву. Припадници ове културе у вековима иза тога су активно учествовали у миграторским и трговачким путевима јантара, амбре, свиле, соли и крзна у античко доба. О рудницима и металургији у древној Македонији, односно у Трачкој и Пангеуму из времена пре и за време владавине Римског царства на тим просторима сведоче многобројни историјски записи, као и археолошки, хералдички и нумизматички налази.⁴¹² Српски Трибали, односно Трачани, како их изједначава Страбон,⁴¹³ живели су дубоко у унутрашњости Балканског полуострва, између доњег тока Јужне Мораве и реке Искер (Дунав) далеко од утицаја хеленизованих обала Егејског и Црног мора.⁴¹⁴ Негде у доба смрти Александра Великог о њима престаје да се говори као о највећем племену у средишњем делу Балкана. Према записима античког историчара и биографа Плутарха цар Александар је Србима „за њихову храброст и верност“ доделио многе земље од Јадранског до Балтичког

409 **Diodorus**, l. 5. p. 323.

410 **Nonnus**, l. 41. p. 1070. Harmonia, by the Scholiast Apollonius, is styled Νυμφη Ναϊς l. 2. v. 992, Diodorus. l. 5. p. 323. Diodorus Siculus, Library of History 5. 48. 2: Венчање Кадма и Хармоније, која је још била позната и под именом Наис (Scholiast Apollonius, l. 2. 992) било је само пародија венчања Пелеуса (Пеласта) и Теуте.

411 **Pindar**, *Pythian Ode* 3. 86., Pindar, *Dithyrambs* Heracles the Bold, Euripides, *Vacchae* 1346; **Lycophron**, *Alexandra* 1204

- Kadmea (Cadmea) – руда цинк, камилин

412 **Hammond, N. G. L.** 1972. *A History of Macedonia*. Oxford: Oxford University Press.

413 **Strabo**, *Geography*, 7.3.13; 7.5.6

414 **Herodot**, *History*, 4.49; **Thuc.** 2.96; **Ion Grumenza**, *Dacia. Land of Transylvania, Cornerstone of Ancient Eastern Europe*, Hamilton Books, Maryland, 2009, p. 25

мора.⁴¹⁵ На Балтику и у старој Скандинавији (Норманији, односно на древном „српском кимбријском полуострву“ како га је означавао историчар Александар Вељтман) стари Срби су били изградили насеља, просвету и развили трговину коју су са трговцима са Балканског полуострва обављали преко градова на Црном мору и Дунаву.⁴¹⁶ Међутим, због честих и интензивних борби са суседним народима на овом подручју временом су се припадници старосрпског народа раселили са ове територије према југу, југозападу и југоистоку европског континента, односно према тадашњој „Белој Србији“ (Лу-жички и Полапски Срби, Јутице, Рујанци, Боји или Бојки)⁴¹⁷ и Карпатима..⁴¹⁸ Један део тог старосрпског народа који то

415 **Plutarh**, *Slavni likovi antike*, **Миодраг Милановић**, *Стари српски век, Јован Деретић*, *Александар Македонски, Велики краљ-цар српски*

416 **Александар Вељтман**, *Атила и Русија, Павел Шафарик*, *О пореклу Словена - по Лоренцу Суворејцком*, (прев. Стојанка Чекеревац), 1823, Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, 1998., <http://www.scribd.com/doc/2868779/>-, такође видети **Радомир Пешић**, *Оптузујем ћутањем – Записи и предавања (1982 -1992)*, Пешић и синови, Београд, 2001., стр. 24-25: <http://www.scribd.com/doc/46958335/Radivoje-Pesic-Optuzujem-Cutanjem>; **Миодраг Милановић**, *Стари српски век, Jarl Charpentier*, „The Original Home of the Indo-Europeans“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Вол. 4, Исс. 1, 1926, pp. 147-170: Под називима сарматских и скитских племена Роксолани и Аорси (Арси или Раши), Алани, Јелини, Анти, Јазиге, Срби, Серби, Зерби, Склавини, Себи, Сабини, Сери, Серви, Серблои, Сербљи, Сабири и уз понеке забуне бележени и као Венди или Вандали живели су на подручју северне Европе (на скандинавском некада званом „кимбријском“ полуострву), севернозападне, средње, источне Европе, некадашње Месопотамије, Карпата, Родопа, Црног и Каспијског мора и били повезани трговином са доњим Подунављем, целом територијом балканског полуострва, Тесалијом, микенском и критском културом и на истоку са Малом Азијом. Бојке су поједини антички писци као Варо називали Боиои („власи, сточари“), а у J. Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Woerterbuch* означени су као „Illyrian VN Boioi “ратници, борци“ или „Celtic-Illyrian VN „Boir“. а Greek tribal name (“the Boeotians“), J. Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Woerterbuch*, University of Leiden. pp. 117–118. <http://www.indoeuropean.nl/>. И кравари (из земље крава“) Birkhan, Helmut (1999) (in German). *Die Kelten*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Који су према Страбону као номади (*Geography*, IV.4.1.) емигрирали дуж Алпи према западу и северу Европе. Такође видети **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*, стр. 57: У давној прошлости су на читавој територији данашње Немачке и Шведске живела и српска племена. О томе сведоче записи на две карте из тринаестог века у којима се помињу имена Вукашина (Volcasinum) и Ђурађа (Gurorgium).

417 **Miodrag Milanović**, *Srpski stari vek*, стр. 81.

418 **Сима Лазин Лукић**, *Кратка повјесница Срба од постанка српства до данас*, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka>

није успео да уради остао је одсечен од своје етничке матице и временом је нестао, односно дошло је до његове асимилације у околне народе. Правац и обим ових давних сеоба доказују и етногенетске и физичке антрополошке одреднице предака данашњих Срба које доказују мешање претежно балканског (илирског) аутохтоног динарског и подунавског становништва и претежно словенског становништва са мање заступљеним процентом старохеленског и романског становништва и становништва досељеног из правца источног Медитерана⁴¹⁹ или из Скандинавије⁴²⁰ (Норманије), Балтика и средње Европе.⁴²¹ У античким историјским хроникама из доба владавине Римског царства постоје и записи о старосрпским коњаницима-трговцима за које су Римљани мислили да „живе на граници према Индији и Кини“ и који су у предантичко и античко време „владали трговином“⁴²² на подручју од древне Скитије до Римског царства.⁴²³

Povjesnica-Srba

- 419 **Мавро Орбини**, *Краљевство Словена*: Ове тврдње још нису довољно изучаване, јер првих две стотине страница ове књиге које се односе на државне заједнице Срба из времена пре владавине Римског царства још увек нису потпуно преведене и доступне широј научној јавности у Србији.
- 420 **Александар Фомич Вељман**, *Атила и Русија IV и V века* <http://www.scribd.com/doc/8123521/-IV-V->
- 421 **Александар Вељман**, *Атила и Русија IV и V века*, **Marijana Peričić et al.**, „High-Resolution Phylogenetic Analysis of Southeastern Europe Traces Major Episodes of Paternal Gene Flow Among Slavic Populations“, *Molecular Biology and Evolution*, vol. 22, no. 10 (October 2005), pp. 1964-1975; “Distribution of European Y-chromosome DNA (Y-DNA) haplogroups by country in percentage”, http://www.eupedia.com/europe/european_y-dna_haplogroups.shtml; **Anatole Klyosov**, “DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the Y-Chromosome, Part II: Walking the Map”
- 422 **Bharaati**, *The Deciphered Indus-Harappan*: Сумерски – патра (веда) и варга (бартер-трговина) = Барата (људи који су били господари трговине у ранијем добу).
- 423 **Raoul Mclaughlin**; “Silk Ties: The Links Between Ancient Rome and China“, *History Today*, Vol. 58, January 2008: Римски историчари су забележили да је римски цар Агуст (63. пре Христа-14.г. после Христа) примао делегације мистериозних „серских“ трговаца свилом, чије се антрополошке одреднице подударају са описом сарматских Срба. Ове „серске“ трговце историчари су описали као „ћутљиве, крупне, светлокосе и плавооке коњанике са стрелама и трговце свилом“. За њих су Римљани причали да да узгајају свиљу негде далеко у шумама Азије и раније су их грешком сматрали припадницима кинеске Хан династије, јер су римски географи, укључујући и Страбона, у време владавине цара Августа мислили да се азијски континент завршава на источној страни реке Ганг у Индији, која се на северу у руским степа-

Главни градови и утврђења српских Трибала били су Сингедон (Сингидунум) на месту данашњег Београда, Капедун (данашње Ужице), Несас (данашњи Ниш), Достиник, Пријепоље и Бела Паланка. Почетком првог века ирански коњанички и пастирски народи из црноморских степа почели су се сукобљавати са Римљанима на рекама Дунав и Рајна и међу њима су били сарматска племена Анта, Јазига (Јаза или Јаса, синоним за Алане), Роксолана и Аорса (Арса или Рашана) који су живели пре тога на простору од реке Дон до реке Волга. Они су надирали преко Дунава према Јадранском мору из правца Румуније и ерделске области и суседних делова Угарске.⁴²⁴ Након такозваних „дачких ратова“ римског цара Трајана против њих и локалног краља Диковала они су се населили у суседству римских војних логора, а након напада римске моћи од друге половине трећег века почели су да се утврђују на овим просторима. Истраживања филолога и историчара Ватрослава Јагића о некадашњем српско-словенском дијалекту који се протезао од Црног мора до источних Алпа, као и записи писаца и историчара Мојсија Хоренског, Прокопија и Константина Порфирогенета и Адама Бременског потврђују географски ток сеоба ових племена и њихове борбе против Римљана и германских племена у току њихових сеоба. Међу овим племенима Сигини су помињани као древни сервисери бојних кола, ковачи (стара илирска и сарматска копља су називана „сигин“) и трговци торбари.⁴²⁵ О овим сарматским и гетским земљорадничким племенима⁴²⁶ који су били подељени на сарматске ораче и на дачко-гетске⁴²⁷ зе-

ма спаја са „Скитијом“. Такође о Серима (Србима) видети **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*, стр. 9-10

424 **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*, цит. **Мојсије Хоренски**, *Географија*

425 **Исто**, такође видети **Mavro Orbini**, *Il Regno degli Slavi*

426 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 17-18, цит. **М. Karamzin**, **A. L. Schlozer**, Nestor Gött.1802. ff.8; Ist.gos.ross. S.Pet. 1816- 18. 2 A. 1819-26. 11. B.8. (О Гетима као трачко-сарматском племени видети **Herodotus**, IV. 93. V. 3.; **Menander** ap. **Strabo**, VII. p. 297; **Strabo**, VII. p. 303.)

427 **Теофилакт Симоката**, *History*, III,4,7 је писао да су Гети Трачког (Словенског) рода. *Theoph. Exc. Ap. Phot.* 53. Страбо је тврдио да Гети и Трачани говоре исти језик (**Strabo**, *Geography*, Book 7,3, 2, Book VII 3,14). Такође видети **Dio Cassius**, *Roman History*, Book LI, 22,7; *Epitome of Book LXVII*: Касиус је писао да су „Гете трачко племе које припада народу Дачана“.

мљораднике виноградаре и воћаре у карпатско-хомољским планинама на Балканском полуострву, антички писци Овидије, Теофилакт и Страбон су оставили записе да су говорили истим језиком међу собом уз незнатне разлике у дијалекту.⁴²⁸ Многи историчари су тврдили да су ове прото-словенске сарматске етнице, рачунајући „Сармате лимигантес“ и „Јазиге метанасте“ у троуглу између река Дунав и Тиса до Карпатских планина и преко њих до унутрашњости Шлезеје, заједно са Антима и другим словенским прото-етницама источно кроз целу Молдавију и Влашку до Црног мора, чинили један део Дачке и Трачке, односно прапостојбину илирских Словена.⁴²⁹ Према старим српским родословима, житијима и летописима дачки римски цар Ликиније који је столовао у Сремској Митровици као сувладар цара Константина Великог почетком четвртог века био је „родом Србин“⁴³⁰ и давни предак српске средњовековне династије Немањић.⁴³¹ Римски историчар Амијан Марцелин о српском римском цару Ли-

- 428 **Miodrag Milanović**, *Istorijsko poreklo Srba*, Vandalija, Beograd, 2011., **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, , стр. 17-18, цит. **Ф. М. Апендини**
- 429 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 17-18, цит. **М. Karamzin**, **А. L. Schlozer** и **Nestor Gött**. 1802.ff.8, *Ist.gos.ross.* S.Pet. 1816- 18. 2 A. 1819-26. 11. В.8. Такође видети **Радивоје Пешић** „Трагом аутохтоности Словена на Балкану“, „ Катена Мунди 2, Београд 1992.: **Јонис Касиус**, писац *Римске историје* из 2. века после Христа, помиње Србе као народ старе Илирије.
- 430 **Константин Филозоф**, *Повест о словима (Сказаније о писменех) - Житије деспота Стефана Лазаревића, Стара српска књижевност у 24 књиге*, Књига 11., Просвета - Српска књижевна задруга, Београд, 1989.
- 431 **Љубомир Стојановић**, *Старе српске повеље и писма 1-1, 2*, Београд, Сремски Карловци 1929, 1934. Стојановић ЈБ., *Родослови и летописи — Љубомир Стојановић*, *Стари српски родослови и летописи*, изд. СКА, књ. XVI, Сремски Карловци 1927.; **Реља Новаковић**, *Србин римски цар*, ИПА „Мирослав“, Београд, 1999; **Relja Novaković**, *Gde se nalazila Srbija od 7-12.veka – istorijsko-geografsko razmatranje, problemi i znanja*, Narodna knjiga, Istorijiski institut u Beogradu, 1981.; **Relja Novaković**, *Срби и рајске реке: библијске „Четири рајске реке“ и кавкаско-еуфратски Срби и Реља Новаковић*, *Карпатски и ликијски Срби – The Carpatian and Lycian Serbs*. Завод за србистику «Сардонија», у Чикагу и ИПА «Мирослав» у Београду, 1997: Према историчарима **Мавру Орбину**, **Јовану Зонари**, **Милошу Милојевићу**, **Константину Филозофу**, те Карловачком, Пајсијевом, Врхобрезничком, Пивском, Загребском, Константиновом, Лашваниновом, Пејатовићевом, Бранковићевом и другим родословима и летописима, као и према животописима Светог Саве, Светог Симеона, Светог Стефана Лазаревића и осталим записима и документима син римског цара Ликинија Бела Урош је у завичају свог оца Захумљу и Травунији (Попово поље крај данашњег Требиња) засновао породицу из које је вековима касније рођен Стефан Немања, зачетник династије

книју писао је да је био „Дачанин нижег сталежа“ и да је за време своје владавине „одржавао војне везе са Србима из карпатским планина“. ⁴³² На овај запис историчара Амијана Марцелина надовезују се тврдње новијих историчара и филолога да је „рођена земља Словена била „данашња Влашка“, ⁴³³ односно земља „дачанских Словена“. ⁴³⁴ Читаво ово подручје ће касније кроз историју поробљавати римске војне легије и њихови досељеници, као и келтске, германске, византијске, хунске, отоманске турске и друге војске, о чему су антички римски и хеленски, а касније франачки, венецијански, јерменски, словенски, германски, византијски и други историчари оставили бројне записе.

Немањић и њених изданака династија Хребељановић, Лазаревић и Бранковић.

- 432 **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*, Зборник радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1924, стр. 578, **Момир Јовић**, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>, **Mavro Orbini**, *Kraljevstvo Slavena*,
- 433 **Ammian Marcellinus**, LXXVII5, 3; **Meyers Konversationslexikon**, <http://www.retrobibliothek.de/retrobib/seite.html?id=110410>, цит. **Antoniades, Kaiser L.** Münch. 1884; **Реља Новаковић**, *Србин римски цар*, ИПА „Мирослав“, Београд, 1999, стр. 48; **Константин Јиречек**, *Историја Срба*, Прва књига, ИРА „Просвета“, 1988, стр. 50
- 434 **Владимир Ђоровић**, *Историја Срба*, Ниш „ЗОГРАФ“, 2001, стр. 19-23: У вези са борбом Византинаца и Словена на подручју данашње Румуније, историчар Ђоровић пише да је тадашња Румунија била земља Словена: „Приск је, после првог успеха, наставио ратовање. Његове чете иду за Словенима – дубоко у њихову унутрашњост у данашњој Влашкој. Словени се повлаче у околне шуме и ритове, где су намеравали навући непријатељску војску, невешту том терену, и сасвим је саграти... Цар је желео, да сва та акција не остане на половним мерама и стога нареди, да војска презими на словенском подручју, како би одмах с пролећа могла почети поново чишћење и леве обале Дунава“.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОДРЕЂИВАЊА ЕТНИКУМА СРБИ У АНТИЧКО ДОБА

О античким Србима писали су историчари Хекатеј, Демостен, Платон, Херодот, Плиније Старији, Птоломеј, Капиус, Страбон, Марцелин и други антички грчки и римски историчари и географи.⁴³⁵ Они су означавали или дефинисали етницитет народа који се данас зове скупним називом Срби у античком времену на основу групног назива српских прото-етнија (на пример Сармати) и на основу личног имена владара или њихових групних карактерних особина (на пример писац Линус о Илирима као о „слободним“ или „слободољубивим људима“ повезаним са Аргеадском династијом Филипа и Александра Македонског).⁴³⁶ Филолог и писац Никола Томасео је Србе називао античким Скитима и тврдио да су били старији народ од старих Римљана, да су били врло писмени, да су их историчар Плиније и каснији аутори називали Сербли, Сораби, Серви, Сервиани и Срби Трибали.⁴³⁷

435 **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*, **Јован Деретић**, *Александар Македонски*, *Велики краљ-цар српски*; **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске „Четири рајске реке“ и кавкаско-еуфратски Срби*, Словенски изворници, Мирослав - Супра либрос, Панчево, 1995.; **Сима Лазин Лукић**, *Кратка повјесница Срба од постанка српства до данас*, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>; **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*, Зборник радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1924, **Момир Јовић**, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>; **Стојан Бошковић**, *Балканска питања, 1886-1905*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1906

436 **Плутарх**, *Lysander* 18.17.2-3, cit. *Duros of Samos*, Херодот, *Натурал Хисторз*, 5.22; 8.137.1; Тукидид, *бучни ратници*, 4,126,5. Херодот, 9.43.1 – о припадању оракла у Делфима Илирима

437 **Niccolò Tommaseo**, *Canti popolari: Corsi illirici*

Први „проход етнитета“ српских прото-етнија на широкој територији евроазијског простора уследио је након исељавања првобитних људских заједница из митске северне земље Хипербореје и мешања древних прото-словенских сарматских и скитских прото-етнија на једном широком евроазијском простору.⁴³⁸ Након митолошке и архео-антрополошке идентификације тих праисторијских номадских људских заједница уочавају се заснивања седиментарних друштвених заједница у насељима Лепенски Вир, Старчево и Винча поред јужног тока реке Дунав и њених притока у средишњем делу Балканског полуострва. У црноморском, индијском, малоазијском и мезопотамијском географском басену може такође да се уочи постојање древних српских прото-етнија на основу резултата комплементарних упоредних анализа докумената Страбона, Плинија, Птолемеја, Помпоније Меле, Херодота, Тацита и осталих античких и каснијих географа и историчара, као и на основу артефаката и уочених етникума и топонима на античким и пост-античким географским картама. У почетни параметар проучавања прапостојбине Срба и тока њихових дуготрајних сеоба на подручје данашње Србије уклапа се сличност етникума, личних имена и презимена, речи које означавају породичне везе и осталих речи у старом санскритском језику са српским језиком и сличност руског, белоруског, украјинског и осталим сродних језика из словенске групе индоевропских језика са српским језиком, као и велика сличност писама, народних песама и народних ношњи из тих крајева са српским писмом, народним песмама и ношњама. Такође се и траса распостирања сарматских субпонтских флорних елемената из црноморско-каспијског подручја, средњеевропског, карпатског, родопског и јужнобалканског подручја топографски готово идентично поклапа са топономастичким и етимолошким ознакама на путу сеоба старих сарматских и скитских племена из долина мезопотамијских река Еуфрат и Тигрис, обале Црног и Азовског мора и Каспијског језера преко севера и средњишњег дела Европе и Подунавља на подручје Балканског полуострва.⁴³⁹ На утвр-

438 **Aleksandar Petrovic**, *Arheografija naroda jugoistočne Evrope*, Miroslav, Beograd, 2006, str. 22/23; citirajući **Trubacov**

439 **Милован Р. Гајић**, „Флорни елементи флоре СР Србије“, *Вегетација СР Србије 1*, (Ур.) *Сарућ М.* САНУ, Београд, 1984, стр. 317-397; **Павле Фукарек**,

ђене топономастичке, археолошке, лингвистичке, антрополошке, етнографске, геоморфолошке и климатске одредницама правца и обима сеоба старих Срба надовезују се и заједничке карактеристике грнчарије, кремног оруђа и других предмета из праисторијских археолошких налазишта људских заједница на овој територији.⁴⁴⁰ Већина филолога, антрополога и историчара слаже се са теоријом о повезаности етникума „Срб“, „Серб“, «Serebъ», „Сораб“ или „Србин“ и живота великих и међусобно повезаних група људи у некој врсти претече сеоске задруге на обалама великих река Индије, Црног мора, Мезопотамије, Мале Азије и Балканског полуострва. Археолошке ископине керамике на подручју Велике Мораве, српског Подунавља и Браничева у периоду од шестог до четвртог века пре Христа доказује да су овим подручјем владали Трибали,⁴⁴¹ односно трачански и илирски (сарматски) Трибали. Ова племена су разним ритуалима призивала кишу, славила небо, изводила породичне ритуале за заштиту кућног огњишта и, као што показују примери балканских подунавских насеља, обележавала улов рибе каменим статуама. Они древни Срби који су населили Мезопотамију живели су у долинама мезопотамијских река и бавили се земљорад-

„Најстарија вегетација у Европи“, *Борба*, 12. јуна 1971. Београд, цитирајући **Павле Фукарек**, **Душан Милиншек** и **Живојин Милин**: Установљено је да су се због климатских и других промена у историји на подручју данашњег Балканског полуострва такође распостирани и сарматски субпонтски флорни елементи из еупонтског флорног подручја северног дела Кавказа, северног дела Црног мора, ушћа река Волга и Дон у Каспијско језеро и његове западне обале преко подручја које одговара некадашњој римској провинцији Мезија у данашњој Румунији и панонској низини крај реке Дунав. О примеру топономастичке повезаности имена града Кладова на Дунаву у том распостирању видети **Ранко Јаковљевић**, „Руси и Срби између Кладова и Сибира“, <http://www.rastko.rs/rastko-ru/delo/12802>

440 **Dragoslav Sreјović**, „Kulture stariјeg i srednjeg kamenog doba na tlu Srbije“, *Историја српског народа I*, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.; **Драган Боснић**, *Србија на извору*, Интерсистем, Београд, 2007, стр. 28-38: Пресушивање некадашњег Панонског мора оставило је иза себе плодну земљу „чрнозем“ и на простору Бачке и Баната пронађени су остаци некадашњих мамута и ловачких логора са кременим оруђем која показују на сличног кременог оруђа пронађеног у тим логорима у лесној равничарској Војводини, као и у сличним налазиштима у ободу Карпатског базена од Словачког рудогорја, Трансилваније, као и простора Балканског полуострва јужно од реке Дунав.

441 **Милорад Ч. Стојић**, „Novi nalazi sa praistorijskih lokaliteta u okolini Leskovca“, *Starinar* 2003-2004, br. 53-54, str. 193-215

њом, али су често ратовали са околним Сирцима, Асирцима, Халдејцима, Миђанима, Персијанцима и осталим народима и временом су били приморани да се даље иселавају у правцу Африке и одатле у правцу јужних и југозападних европских земаља.⁴⁴² Велики део ових племена асимилиран је у остале народе у току ових сеоба, а од њих се одржао само један део народа на Балканском полуострву и један део народа у Малој Азији.⁴⁴³

Због честог обичаја да се кроз различите временске епохе прото-српска (прото-словенска) и остала суседна племена називају различитим именима, најчешће према територији на којој су боравили, уместо једним трајним одређеним етникумом, створена је непрегледна и нејасна слика о њиховом етницитету и историјском и културном идентитету у записима историчара, географа и писаца пре средњег века. Настављаче древне винчанске културе Трачане-Трибале антички историчари су означавали према територијалним одредницама, тако да су за Дардане, Етрурце и Илире писали да су они „сви Трачани и да се простиру од Јерменије до Јадранског мора.“⁴⁴⁴ Географски простор у коме се појавила подунавска Винчанска култура и „прастаро и у завичају дубоко укорењено име Срба“⁴⁴⁵ називан је касније у историји такође и Дарданијом, Илириком,⁴⁴⁶ Тракијом, Дакијом, Мезијом, Родопима, Скитијом и Сарматијом. Историчари, антрополози, лингвисти или археолози који покушавају да објасне историјске развојне принципе државотворности и етно-генезе („прохода ентите-

442 **Сима Лукин Лазнић**, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас*

443 *Исто*.

444 **Robert Ellis**, *The Armenian origin of the Etruscans*, Parker, Son, and Bourn, London, 1861, стр. 8, цит. **Herodot**, **Strabo**, **Ptolomy**

445 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена* (**P. J. Schaffarik**, *Slawische Alterthümer*, Band I, Leipzig, 1843, с. 98, 143.)

446 **Павел Ј. Шафарик**, *Порекло Словена*, стр. 15, цитирајући историчаре **Wincent Kadlubek**, **Vogurhal**, **J. Dlugosz** од дванаестог до петнаестог века који су тврдили да су Илирија, Панонија и Каринтија били праседиште Словена. Такође о словенском пореклу Илира видети **Sebastiano Dolci**, *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine*. Dissertatio historico-chronologico-critica. Venetiis. MDCCLIV: ‘De Illyricae Linguae vetustate et amplitudine’ 1 F. Sebastiano Dolci 2 на страни 51., у поглављу XXXII, тврди следеће: “Jam vero ex vetustissimis monumends constat, Thracibus, Illyricis, Sarmatis et Getis Scythicae (quae modo Illyrica, vel Slavonica appellatur)

та“)⁴⁴⁷ прото-српских (сарматских, сардианских или зеурианских народа) помињу имена Словани, Слави, Склавини, Винди, Венди, Виндони, Хвиниди, Гвиниди, Анти, Срби, Спори, Сервети, Зеруиани, Венети, Хенеји, Винети, Неури, Наври, Будини, Јазиге, Роксолани, Илири, Мазовјени, Далеминцери, Хорити, Сорби, Бонхолмери, Свеи, Срби, Вали, Цицмени, Масениани, Алани, Цистобоци, Хоатре, Кимери итд. Значење етникума Словени и Срби су стари Грци објашњавали појмом „слово“ (писати, цртаги), „слава“ (прославити, бити славан),⁴⁴⁸ „срп“ (сабља, оруђе, оружје), „себрат“ (саборност, народни сабор) или сабрат (собраћа, брат, сродник, рођак). При томе су временом различити народи почели различито да изговарају етнику „Срб“ или „Сарб“, тако да су, на пример, временом Румуни Србе називали „Сарби“, а антички географи и историчари „Сарди“, што је био етникум чија је употреба опстајала вековима у оптицају. Специјализовани мултидисциплинарни научни пројекти који би истражили сличност и истоветност старог писма „србица“ из праисторијске подунавске културе, Винчанског писма, ликијског, етрурског, феничанског, микенског, црквеног српскословенског писма и данашњег писма ћирилица помогли би да се реши забуна коју је стварало именовање „српско-склавинског“ народа, како су га називали историчари и филолози Мојсије Хоренски, Константин Порфирогенет и Ватрослав Јагић. Етникум ових народа историчари Корнелије Тацит и Мавро Орбини су објашњавали изједначавањем етникума „Србин“, „Сармат“ и „Словен“, док је историчар и филолог Сипријан Робер сматрао да је етникум „Србин“ био најстарији израз за Словене.⁴⁴⁹ Историчар и филолог Павел Шафарик је применом ана-

447 **Petar Korunić**, „Nacija i nacionalni identitet“, *Zgodovinski časopis* 57, Ljubljana, 2003., 163-208: „Проход ентитета“ кроз систем идентитета „другога“ чија је околина (други идентитети, вредности и системи) увек комплекснија од другог и којег чине првобитне етничке заједнице са особитим вредностима и историјским континуитетом.

448 **Aleksandar M. Petrovic**, *Srpske starine*, Obzorje, Novi Sad, 2002., <http://www.rastko.rs/projekti/obzorja/povest/apetrovic-starine.html>: Kako objasnjava Aleksandar M. Petrovic, etnikum Sloven i reci „slovo“ i „slava“ počivaju na istom korenu „slvouju“, što odgovara antičkogrčkoj reci „kleein“ Κλωο – biti slavan, slaviti (.<http://en.wiktionary.org/wiki/Κλειώ>), a takođe i imenu Klio starogrčke muze istorije i herojskih epova.

449 **Миодраг Милојевић**, *Стари српски век*, Vandalija, Beograd, 2008., за израз „србо-склавинске државе“ цит. **Мојсије Хоренски**, *Географија*, 670.г., **Ва-**

лого-етимолошке методе утврдио да су у словенске народе спадали Одризи, Трибали, Дачани, Мези, Беси, Гети и Сарди и да су на једном од њихових изворних дијалеката, беском дијалекту, бискупи покрштених Мезо-Дачана који су живели на подручју око Хомољских планина, Тимока, Поморавља и Подунавља⁴⁵⁰ почетком четвртог века вршили хришћанске обреде.⁴⁵¹ Етникум прото-сарматских и трибалских Трачана (Рачана)-Роксолана-Алана⁴⁵²-Пелазга-Сармата-Илира⁴⁵³

трослав Јагић и Константин Порфирогенит; Mauro Orbin, *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, Pesaro, 1601; Сурпrian Robert, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Гвозден Вукашиновић, Корнелије Тацит о Србима

450 I. Zonaras, *Hronika*, Ruski Prevod u Vokolomanskom Manastiru. Napecetan u Ct 31 Istor. I Drevn. Rus. U Moskv. Univ. 1847 god, str 58, Milos S. Milojevic. *Odlomci Istorije Srba*. Tom I. str 208-210, O. Lukovic-Pjanovic. *Srbi ... Narod Najstariji*. Beograd. AIZ Dosije.

451 1990., стр. 62-63.

452 Павел Шафарик, *О имену Словена*, цит. *Vita S. Theodos.ap.Pag.T.II. p. 9*

453 Нико Жупанић, *Срби Плинија и Птоломеја*, стр. 9-10: Жупанић наводи античке писце и географе који су повезивали старосрпске Алане (Сербе, Сере) са земљом Колхидом; Павел Шафарик, *О имену Словена*, стр. 31, цит. Суровјецки: Сармати Алани и Роксолани, живели су и мешали се са суседним германским и келтским народима, а Роксалани, за које Вернадски тврди да се оригинално зову „Светли Алани“ или „Руси Алани“ (Г. В. Вернадский «Древняя Русь» Гл. 6 п.8, <http://www.kulichki.com/~gumilev/VGV/vgv1.htm>) несумњиво су покушали да избегну јарам Хуна и одселили су се при крају четвртог века са Понта у Скандинавију, где су још сада код Финаца, њихових најстаријих суседа, и носе име Rossolainen одакле су од осмог века под именом Rossen, Warager и Alanen ратовали на истоку, док им није пошло за руком, да над једним делом Словена успоставе трајну владавину. Подударајуће податке о једној селидби ових људи од Црног мора под вођством Одина налазимо у многобројним сагама скандинавског народа. Да њихово порекло и првобитно име није било непознато Арапима, види се из дела Карамзина [В.І.К.6.ANm. 198] где се Варјази (‘Warager’, шведски Нормани) називају Руси и понекад Алани. Што се коначно тиче стварних Скита, познато нам је, да су их Готи нашли почетком наше ере на западној страни Висле. Нема податка нити било каквог трага, да су их они овде истребили или протерали или подјармили и држали у ропству. Према томе, не преостаје ништа друго, него да се претпостави, да су се Готи са њима, као са народом из сродног племена, стопили и да је мала разлика у језику и начину живота између оба народа, постепено сасвим ишчезла. Уствари, од тада је нестао народ Скита са својим именом, тако да се они нигде више нису спомињали. Имена Скита, Гота, Гета, Масагета, Келта, погрчена имена Тевтона, Туискона и арапско име Алана била су сигурно називи синоними за плавокоса кавкаска племена народа, као и надимци Хенета, Енета, Анта, Венета, Венета, Венда, Вена, Винда, Вана, Винделицира за смеђокосе Словене. (с.108, 118 -121.)

-Дардана⁴⁵⁴-Дачана-Скита-Сармата-Алана-Ксанта⁴⁵⁵-Анта⁴⁵⁶-балтичких Кимбра-Лиқијаца-Тројанаца⁴⁵⁷-Феничана (Ери-трена)⁴⁵⁸ и Расена-Етрураца⁴⁵⁹ римски историчар Корнелије

- 454 На бечком Двору је све до Првог светског рата Српска Канцеларија називана Илирском: „Privileges of Emperors Leopold, Josef and Charles VI, and also of Her Royal Majesty Maria Theresa to glorious Illyrico-Rassian nation“, *Illyrio Serbica 1683-1715 (1723)*, Haus, Hof u. Staat. Archiv Wien, Prev. **Zhefarovic** и **Nenadovic**, Музеј Матика Српска, Нови Сад, 1745 (14. april, 1715. <http://i32.tinypic.com/28rin93.jpg> и <http://i27.tinypic.com/293fuwj.jpg>. Такође видети **Teodor Avramović**, *Rečnik Slovar veliki nemecki i serbski (Deutsche und Illyrisches Wörterbuch)*. (1790/1791).
- 455 **Marco Merlini**, „An Inquiry into the Danube Script“, Brukenthal National Museum Foreign Languages Publications, Alba Iulia, Romania: Editura Altip, 2009, p. 68; **Dan Monah**, „Religie si arta in cultura Cucuteni“, in Dumitroaia, Gheorghe (Rom.), [The first Cucuteni museum for Romania], Bibliotheca memoriae antiquitatis XV, Piatra-Neamt, Romania: Editura Foton, pp. 162–173. и **Mirjana Stevanovic**, The Age of Clay: The Social Dynamics of House Destruction, *Journal of Anthropological Archeology* 16, 1997, pp. 334–395: Према научним истраживањима Дардани из Карпатско-Балканских планина и малоазијске Троје служили су се писмом сличним писму Винчанаца-Трибала и имали су истоветан обичај спаљивања куће и изградње нове куће на њеном темељу. Санскритске (индоевропске) лингвистичке одреднице у вези са Дарданима видети у **John Lemprière**, *Lemprière's Classical dictionary of proper names mentioned in ancient authors writ large: with a chronological table*, Routledge, 1984, p. 193: cit. **Vigil. Ovid. Strabo**
- 456 Према истраживањима **Страбона**, **Томислава Маретића**, **Реље Новаковића**, **Милоша Милојевића** и **Јована Деретића** и других географа, филолога и историчара, Латини су Сорбима (Сорбус – „црвен“) називали Расе, Рашћане и Лиқијске и Малоазијске Србе, а Грци су једну скупину малоазијских Срба називали Ксантоси („црвени, људи са Црвене реке) према њиховој истоименој тадашњој малоазијској постојбини, као и према њиховој некадашњој индијској прапостојбини. Забележено је и да су стари српски државници полагали право да носе државничку одору црвене боје.
- 457 **Византијски извори за историју народа Југославије I 1955 and II 1959**, Византолошки институт САНУ, Београд, cit. **Chron. Pasch.**: Chronicon paschale, rec. L. Dindorf, Bonnæ, 1832.: У овом запису се помиње да је цар Јустинијан у време своје владавине позивао кијевско старосрпско племе Анте да се доселе у околину Врања.
- 458 **Philip Yorke Hardwicke (Earl of)**, *Athenian letters: or, The epistolary correspondence of an agent of the King of Persia, residing at Athens during the Peloponnesian War*, Vol. 1, T. Cadell, Jun and W. Davies in the Strand, 1798, p. xlix: Хелеспонтски град Троја у Фригији звао се још и Илиум.
- 459 **Кадмо**, митски оснивач краљевства Илирије и Јадранске обале, и отац Илиона из Троје био је феничанског порекла. Феничани, као и припадници осталих прото-словенских ентија, били су често описивани у античким историјским хроникама као људи црвене односно „бакарне“ боје косе. О томе видети у **Edwin Guest**, *Origines Celticae (a Fragment) and Other Contributions to the History of Britain*, Ardent Media, 1883, pp. 153-154: Плиније, Паузиције и Дионизије Периегетес помињу Феничане по њиховом властитом

Тацит је дефинисао тако што је у свом делу *Историја (Historiae, 105.)* написао „Sarmatorum ac Sueborum gentes” („Срби су један народ на територији Сарматије“), док је византијски историчар Лаоник Халкокондил о Србима писао да су „Срби или Трибали најстарији народ на свету“ („Serblos ... Triballos, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, comperitum habeo“).⁴⁶⁰ О сродности античких српских племена говори и сличност војне опреме, симбола и оружја старосрп-

имену (Phoinikes, Phoinoi), односно као „црвене људе“ и под другим етникумом истог значења „црвене људе“ - Eruthraioi, који је остао забележен у топономастици једног североисточног дела Африке. *Ibid*, p. 288: “Eruth – Ros” (црвен), а Црвено море (Mare Erythraeum), where the Phoenicians are supposed to have originally dwelt. (Steph. B. sub voce Sil. Ital. 1.89; Hesych. sub voce Φοινῶν; Ach. Tatius, 2.4; Strab. i. p.42, &c.) Takodje videti **Lisa R. Brody, Oswyn Murray, David Sacks, Encyclopedia of the Ancient Greek World**, Infobase Publishing, 2005, p. 265: Феничане су Грци називали „црвени“ не због боје платна „порфира“ (црвено-љубичаста боје) по којем су били познати, него највероватније због боје њиховог тена.

- 460 **Herennius Etruscus**, http://en.wikipedia.org/wiki/Herennius_Etruscus: Неки римски цареви који су владали из Сирмиума, односно данашње Сремске Митровице подручјем Илирик у другом веку у својим именима имали су придев „Етрурски“, нпр. цар Хереније Етрурски (Quintus Herennius Etruscus Messius Decius; ca.227- 251), син цара Трајана Дециуса и његове супруге Хереније Етрурскиле (Herennia Supressenia Etruscilla). О могућностима да су древни Етрурци били прото-словенских корена видети: **John William Donaldson, Varronianus: A Critical and Historical Introduction to the Ethnography of Ancient Italy and to the Philological Study of the Latin Language**, London, 7 June 1811 – 10 February 1861, 21 Craven Hill, Hyde Park, London, 1852, pp. 39-59; **Vladimir Markotic, The Vinca Culture**, University Press, Calgary, 1984, **Pricot de Sent Mari, Les Slave Meridionauh**, Armand Le Shevalir, Paris, 1674; **Miodrag Milovanović, Stari srpski vek.**, **Александар М. Петровић, Кратка археографија Срба: Срби према списима старих повесница**, Нови Сад: Словенски институт, Сремски Карловци: Каирос, Нови Сад, 1995.; **Jovan Deretić, Antička Srbija**, Romanov, Banja Luka-Beograd, 2009., **Radioje Pešić, Vinčansko pismo**, Beograd, 1995., **Ravenatis Anonymi, Cosmographia**, Otto Zeller. Aalen.1962. О свим овим етникумима старосрпских племена видети: **John William Donaldson, Varronianus: A Critical and Historical Introduction to the Ethnography of Ancient Italy and to the Philological Study of the Latin Language**, London, 7 June 1811 – 10 February 1861, 21 Craven Hill, Hyde Park, London, 1852, pp. 39-59; **Vladimir Markotic, The Vinca Culture**, University Press, Calgary, 1984, **Pricot de Sent Mari, Les Slave Meridionauh**, Armand Le Shevalir, Paris, 1674; **Miodrag Milovanović, Stari srpski vek.**, **Александар М. Петровић, Кратка археографија Срба: Срби према списима старих повесница**, Нови Сад: Словенски институт, Сремски Карловци: Каирос, Нови Сад, 1995.; **Jovan Deretić, Antička Srbija**, Romanov, Banja Luka-Beograd,

ских дачких⁴⁶¹ и трачких⁴⁶² племена на призорима њихових битака на Балканском полуострву, Босфору и Малој Азији, приказаним на разним споменицима, предметима и документима.

О међусобним мешањима античких српских племена кроз историју сведоче и антички записи о Трачанима: неки историчари су их описивали као племена плавокосих људи са плавим очима, а други као смеђокосе људе црвенкасте боје коже. Ови описи показују на могућност да су се у време антике Трачани састојали од два сродна, али по спољашности ипак помало различита племена.⁴⁶³ Историчари који су проучавали записе античког историчара Херодота слажу се да је Херодот под Трачанима подразумевао Србе, односно да је у записима антички писаца израз „Трачанин“ био хеленизован назив за Рачане (Рашчане) или Расе, јер је међу Трачанима од давнина живело велико племе Рашћана или Раса које се тако називало по имену своје прапостојбине поред реке Ракше („Црвене реке“) у Индији, поред реке Ра (Волге) и који су у Херодотово доба такође живели у Малој Азији и у Тракији на Балкану.⁴⁶⁴ Антички Грци и Римљани и касније Византијци су Србе Рашане звали „Тхракои“ („Трачани“) и Сармати – Ср-

2009., **Radivoje Pešić**, *Vinčansko pismo*, Beograd, 1995., **Ravenatis Anonymi**, *Cosmographia*, Otto Zeller. Aalen.1962.

- 461 **Маја Николић**, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, *Зборник радова Византолошког института Србије*, XLIV, 2007, цитирајући **Georgio Sfranze**, **Critobuli**, **Ducas**, **Laonici Chalcoandylae**, **Georges Pachymeres**, **Nicephori Gregorae**, **Metochites**, **Kantakouzenos** итд. **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tigruriano, Parisiis, MDCL; **Гвозден Вукашиновић**, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukasinovic>, cit. **Tacitus**, *Historiae*, 105
- 462 **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*, Зборник Радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна Штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1924, стр. 578, **Момир Јовић**, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>.
- 463 **Маја Николић**, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, цитирајући **Анастасијевић**, *Српкиња византијска царица*.
- 464 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 17, **К. Манер (K. Mannert)** је сматрао вероватним да су велики народи Скита, Сармата и Словена у ствари једно и да су само у различитим временским периодима добили та три имена од Грка и Римљана (Georg. d.Gr.u Rm.V.IV.Nürnb. 1795.8). **М. П. Каганчић** је разликовао два словенска народна племена, једно јужније које изводи од

би.”⁴⁶⁵ У појединим европским хроникама је било записано да су аутохтони житељи Сарматије били Срби, односно сматрано је да Срби потичу од најстаријег огранка Словена.⁴⁶⁶ Историчар и лингвиста Павел Шафарик је сматрао да је име Срби било “првобитно име“ свих Словена, пронашавши на античким географским мапама и у записима Плинија, Птолемеја, Прокопија и других историчара српска имена у областима руских Словена, као и у областима прибалитичких и средњеевропских Словена, од који је и данас остао етникум “Лужички Срби” и „Полапски Срби“.⁴⁶⁷ Византијски државник и филозоф Георгије Гемист Плитон је за византијску царицу Јелену Драгаш (1372 —1450.), родом из српске племићке породице Дејановић-Драгаш из североисточне Македоније⁴⁶⁸ говорио да је она била пореклом „из народа Трачана који се простирао од Црног мора преко Дунава до Италије.“⁴⁶⁹

Поједини историчари су покушали да пронађу везу између оснивања првих српских кнежевина у граду Рас у Рашкој у данашњој Србији на основу топономастике и хидронима у прапостојбини старосрпских племена на кавкаској планини Арарат на којој је извирала река Арас (грузијски „Рашки“; грчки „Агахес“, стари дардански израз „Арса“ или „Арсена“) и уливала се у Каспијско море,⁴⁷⁰ као и на основу архитектуре цркве Светог Петра и Павла у Расу чија основа има ротонду

Илира и Трачана и једно северније које изводи од Сармата [De Istro Budae 1798. u.a]

- 465 **Томо Марећић**, *Slaveni u davnini*, Naklada “Matice Hrvatske”, Zagreb, 1889., http://www.archive.org/stream/slaveniudavnini01maregoog/slaveniudavnini01maregoog_djvu.txt; **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*
- 466 **Гвозден Вукашиновић**, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukasinovic>
- 467 **Robert Cyprian**, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I, Paris, 1852, стр. 35; 41-42
- 468 **Aleksandar Petrović**, *Arheografija naroda jugoistočne Evrope*, стр. 16-17:
- 469 **Mladen Stanković**, *Poslednja Vizantijska Carica Jelena Paleologina – Srpska princeza i monahinja Ipomonija*, Bašta Balkana (оригинално “Vodič za život“, br. 2, Novembar 2010, стр. 104-105), <http://www.bastabalkana.com/2012/03/poslednja-vizantijska-carica-jelena-paleologina-srpska-princeza-i-monahinja-ipomonija/>
- 470 **Маја Никوليћ**, „Srpska država u delu vizantijskog istoričara Duke“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* br. 44, стр. 481-491 цитирајући **Анастасијевић**, *Српкиња византијска царица*

у облику четворолиста, слично начину градње цркава у Грузији и Јерменији.⁴⁷¹ Град Рас, који је био изабран за седиште првих српских кнежевина у раном средњем веку, изграђен је на реци Рашка код Новог Пазара. Смаатра се да је био изграђен на темељима древног античког града Арс (Арса, Аиса са значењем „река“, односно „вода која тече“ или Арка као Нојева барка),⁴⁷² из чијег назива је касније изведен хороним Рас. Овај хороним (хидроним) Арс или Рас, како је приметио византијских историчар Прокопије,⁴⁷³ увек се у топографији на било којем подручју у свету на којем су се у прошлости кретали или живели Срби, појављивао уз топоним или хороним Сорб.⁴⁷⁴ С друге стране, на санскритском језику, врло сродном старосрпском језику, реч „раса“ је значила „земља“ или „држава“.⁴⁷⁵ Неки филолози и историчари тврде да израз Рас и назив народа Рашни, Рашани, Расени, како су себе називали Етрурци који су дошли у Италију са Сардиније потиче од из-

- 471 **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске “Четири рајске реке” и кавкаско-еуфратски Срби*, Словенски источници, Мирослав - Супра либрос, Панчево, 1995.: Многи српски и страни историчари, антрополози и археолози повезују име кавкаске митске реке Арас (Рашки) са именом ране средњовековне престонице Рас (Арса) изграђене на реци Рашка у Рашкој, једној од првих српских кнежевина на Балканском полуострву. Етимолошку и топографску везу Аорс, Рас и Сорб код Срба помињао је и византијски историчар Прокопије (**Procopius**, *De aedificiis*, IV 4)
- 472 **Јован Деретић**, *Културна историја Срба*, Народна књига, Београд, 2005., стр. 65
- 473 **Jacob Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, <http://www.scribd.com/doc/40071540/A-New-System-or-An-Analysis-of-Ancient-Mythology-3-Jacob-Bryant-1807>
- 474 **Iaroslav Lebedynsky**, *Les Sarmates : Amazones et lanciers cuirassés entre Oural et Danube*. Editions Errance, Paris, 2002: Забележено је и да је древни назив мордвинске групе индоевропских језика за реку Волгу био скитски хидроним Ра (Rha), древни ирански и санскритски назив за митску реку Рања и Раша, као и да је првобитно значење те речи било „река, влага, вода, роса“ (Procopius, *De aedificiis*, IV 4.) **Владимир Ђоровић**, *Историја српског народа*, Књига Прва, Глас српски, Арс либри, Бања Лука, Београд, 1997. године; **Jovan Rajić**, *Istorija raznih slavenskih narodov najpače Bolgar, Horvatov i Serbov...vo svet istoričeski proizvedenaja Joannom Raičem*, V Viene 1794. (**map/Relja Novaković**, *Srbi - ime Srbi kroz vreme i prostor*, Beograd, 1993.) **Радивоје Пешић**, *Велеска књига*, Пешић и синови, Београд, 2000, стр. 69-70; **J. Rajić**: *Istorija...*, 1794/1795, knj. I, str. 19, **Владимир Ђоровић**, *Историја српског народа*, Књига Прва, Глас српски, Арс либри, Бања Лука, Београд, 1997
- 475 „Names of the Serbs and Serbia“, http://en.wikipedia.org/wiki/Names_of_Serbia#Rascia, видети **Procopius**, *De aedificiis*, IV 4

раза Арс који припада топонимији древних Пелазга (на пример Арсава између Панфилије, Кападокије и Кипра),⁴⁷⁶ као и назив народа са Подунавља Рази, Раси и Рашани (на пример антички град Арчар (лат. Ratiaria у Видину у Бугарској)).⁴⁷⁷ У прилог антрополошкој и културолошкој повезаности топонима и хоронима Арс, Рас и Сорб говори и назив сарматско-српских племена Аорса и Рашана или Раса, за које је историчар Павел Шафарик писао да су били најстарије племе старих Срба, и Роксолана који су били смештени у подручју Дњепра, североисточних Карпата, као и назив реке Серпе која утиче у реку Волгу у давној руској покрајини Сербухов и Сербанији насељеној у прошлости Србима у подручју река Дњепар и Волга. Стотине хиљада Брђанских Срба и припадника осталих старосарматских племена су се постепено селили у правцу југа Европе из црноморскокавказског подручја, са подручја некадашње Сарматије у Волинији у Црвеној Русији, са обала Црног мора и са подручја Бојке и реке Елбе и Висле на северу Европе. О могућој вези етникума и хоронима Рас са старим Србима из постојбине говори и етимолошка сличност личних имена кнежева у првим црноморским и српским кнежевинама на Балкану - Свјатополк – Светопелек, Пјотр - Петар, Владимир, Михајло и слично.⁴⁷⁸

Различити антички и пост-антички историчари су припаднике конгломерата словенско-илирско-трачких племена на подручју од Балканског полуострва и Средње Европе до Црног мора описивали различитим атрибутима - као „високе, лепо развијене, музикалне, поносне, гостољубиве људе“, као „прост земљораднички и пастирски народ“ или као „слободне, независне, анархичне, честите, неорганизоване“ људе.⁴⁷⁹

476 Радивоје Пешић, Винчанско писмо, стр. 40-41

477 **Appianus**, De bell. civ. Lib. IV. 87

478 **Радивоје Пешић**, *Завера порицања – предавања и записи 1985-1992*, Пешић и синови, Београд, 1996., <http://www.scribd.com/doc/23861009/Radivoje-Pešić-Predavanja-i-zapisi>

479 **Стојан Бошковић**, *Историја света: за народ и школу*, Књига Прва, Историја старог века, Државна штампарија, Београд, Србија, 1866.; **Стојан Бошковић**, *Балканска питања, 1886-1905*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1906, стр. 229, цитирајући **Херодот**, **Плиније Старији**, **Тацит**, **Птоломеј** и **Страбон** као и византолог **Јан Томка Саски** (**Joan Planka Tomka Saskin**, *Skitske kartine*, prev. **Jovan Rajic**, I, str. 28) и готово осамнаестог ве-

У античким временима успешни земљорадници и пастири су били високо вредновани у друштву и због „праведности“ свог занимања и животног окружења били су упоређивани са државницима или правницима.⁴⁸⁰ Песници Овидије, Варо и Виргилије опевали су божанства пољопривреде као што су били Деметра,⁴⁸¹ Церес, Дионизије, Триптолем, Зетус или Кадмо и наглашавали повезаност развоја пољопривреде са развојем културе, права, економије и уопште са развојем једног друштва и државе.⁴⁸² Винчанске, диспољске и трипољске („јамнаја“) културе је карактерисао изум кочија и вагона коју су из плодних поља око река Дњепар, Дон и Волга пренели Ликијци, Фригијци, Кари и Тирени у античку Грчку⁴⁸³ преко Румуније, Трачке и Македоније.⁴⁸⁴ У њима се формирала основа за друштва са сеоским и породичним задругама и у њих спада античка култура Пелагоније (Триполитиса, „Земље са три поља“).⁴⁸⁵ Култура плодних поља кукуруза и житарица, винограда и ливада са маковима дала је основу за рађање митова о Триптолему који је измислио плуг и први

кова касније историчар **Павел Шафарик** пишу о земљи Сербанији између Кавказа и реке Дон у којој су у подручју Берђанско живели четири стотине година Срби звани „Брђани“. (**Павел Шафарик**, *О пореклу Словена по Лоренцу Суровјејком*)

- 480 **Јован Деретић**, *Културна историја Срба*, стр. 32-35. цит. анонимног арапског путописца, *Византијски извори I*; **Теофилакт Симоката**, **Псеудо Маврикије**, **Франсис Конт**, **Хердер**
- 481 **Kathryn J. Gutzwiller**, *Theocritus' Pastoral Analogies: The Formation of a Genre*, University of Wisconsin Press, 15. 9. 1991. пп. 24-26: U radovima Homera, Platona, Hesioda ili Apolodorosa primecuje se glorifikacija postenja i koristi koju stocari i zemljoradnici imaju za drustvo u kojem zive, pa ih cak uporedjuju sa zakonodavcima i drzavnicima po svojoj vaznosti u drustvu.
- 482 **Theocritus**, *Idyll*, vii.157; **Isocrates**, *Panegyricus*, 4.28: Према Теокриту и Исократу, Деметра је поклонила људима способност узгоја кукуруза, макова и разних врста житарица, тако да су се они одвојили од животиња, а према Теокриту и Дионизију она је била и божица макова и донела је критске култове на Пелопонез.
- 483 **Virgil**, *Georgics*, 2.513; 2.537, **Ovidius**, *Metamorphoses*, 5.525, Homer, *Odyssey*, 19.518, Nonnus, *Dionysiaca*, 1.486; 513 (Нонус је описао Кадма као сточара који свира лиру и фрулу) а Varro (*Varro, De Re Rustica*, 2.5.3-86; 2.1.24) је тврдио да је гајење стоке било основа за стицање богатства и новца.
- 484 **Plinius**, *Natural History*, 3,56
- 485 **John L. Myres**, *Who were the Greeks*, University of California Press, Berkeley, 1950, p. 241

упрегао волове за обрађивање земље,⁴⁸⁶ кочијом обилазио људе од трипољских поља у Скитији до Балканског полуострва и учио их пољопривреди. Песници Варо, Овидије, Ливије и Виргилије су посебно наглашавали важност краве и бика за развој античког друштва, а Овидије, Варо и Нонус су у опису мита о Европи и пресељења Кадма, Хармоније и Спартанаца у средишњи део Балканског полуострва употребљавали краве и бикове као метафоре у опису процеса стварања тадашње геополитичке констелације на подручју Медитерана и Европе.⁴⁸⁷ Према Херодоту, значајне промене, односно поделе у геополитичком и културолошком смислу догодиле су се у доба сукоба Грка и источних племена која су говорила персијским, санскритским и тоанским језиком, као и у доба сукоба ликијског краља Крета Првог и персијског краља Куруша.⁴⁸⁸ Историчар и филолог Симеон Кончар на примеру прекодунавских Словена појашњава етникум Трачани-Илири-Словени следећим речима: „Са прекодунавским Словенима дошло је и у Илирик име „Склави, Склавини“ те се пренело и на Илире као на сроднике њихове. Од искона дакле па све до петог стољећа живе Илири на балканском полуострву а тада се почињу називати Словенима. Јер некоји од старијех писаца Дардане, Трибале, Далмате, Венете, итд. убрајају у Илире, док их други рачунају у Трачане, „јер су Трачани Словени били, били су Словени и Илири.“⁴⁸⁹

С друге стране, од бискупа Соломона до византијских историчара Лаоника Халкокондила и Георгиса Кедрена разни историчари су називали Србе Трибалима и сматрали их старим народом. Тако Лаоник Халкокондил сва трибалска племена назива Србима и „са сигурношћу сматра да су они најстарији народ од давнина“.⁴⁹⁰ При описивању доласка Великог српског жупана Стефана Немање у Тесалонику у тринаестом веку метрополит Еустахије је за Стефана Нема-

486 **Strabo**, *Geography* 7.7.9

487 **Plinius**, *Natural History* 7.56

488 **Varro**, *De Re Rustica*, 2.5.3, **Ovidius**, *Metamorphoses*, 4. 571, **Nonnus**, *Dionysiaca*, 3.84

489 **Herodot**, *History*, Book 1

490 **Симеон Кончар**, *Прадомовина Срба*, <http://www.scribd.com/Стрњика/d/22589673-ПРАДОМОВИНА-СРБА-Симеон-Кончар>, стр. 20

њу употребио израз „велики архонт Трибала“. Теодор Метохит је краља Милутина називао „владар Трибала“, Алексије Ламбин је краља Милутина звао „архонт Миза и Трибала“, а Теодор Хиртакин је Србију звао „Трибалија“. Многи историчари су Захумље⁴⁹¹ и Травунију (стару Херцеговину) из доба Немањића називали „Тривалија“ („Трибалија“), Трибунија, Тривунија или Травана. У сличној топонимској вези са етникумом „Трибал“ је и насеље Требиње (према филологу Павел Шафарику „треба“ је стара словенска реч и значи „жртва“) Шафарик сматра и да је „Трибал“ искварен хеленизован облик етникума „Србаљ“.⁴⁹² Папа Пије Други (Enea Silvio Piccolomini) такође је у својим записима Трибале или Мизе (Мезе) означио као „Србе или Рашане“ и Гете, који се деломично називају Власи („Valachos“), а делимично Трансилванци („Transylvanos“).⁴⁹³ Упоредно истраживање различитих форми у којима се јавља овај етноним у страним језицима навео је неке научнике на закључак да овај етноним има у себи оноματοпејски корен „срб“ што се односило на активност пијења, сркања, протока и жубора воде и да се може у ширем значењу повезати са ознаком за проток воде као извора живота, односно за праисторијске заједнице које су биле засниване у долинама одређених река и зависиле од такве природне околине.⁴⁹⁴ Етникум „Срб“ или „Србин“ („Сѣрбъ“) означавао је у првим прото-српским заједницама и термин „сродник“,

491 **George Kedrenos**, *Historiarum Compendium* ed. Immanuel Bekker, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 35-36, 2 vols, Berlin, 1838-1839; **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historiarum Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL: „Serblus ... Triballos, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo.“

492 **Michel Echard**, *Tables géographiques et chronologiques de tous les Archevêchez de l'Univers*, A Rouen, 1700, p. 222: „Zahumlje se zove tako po eparhiji Hum (Chulmia).“

493 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 42; 45 Шафарик сматра и да је „Трибал“ искварен хеленизован облик етникума „Србаљ“

494 **Aeneae Sylvii Piccolominei postea PII Папае**, *Europa*, cap. 1 = *Opera geographica et historica*, Helmstadt, 1707: „...a fluvio Leycha usque Savum, Danubium transgressa ad Polonos usque et quae quondam arva tenuere Gepidae Dacique possident... imperium gentis Hungariae multo latius est quam ipsa Hungaria. Nam et Dalmatae, quos Sclavos, Illirii quos Bosnenses, Triballi seu Mysii, quos tum Servios, tum Rascianos appellant et Getae, quos partim Valachos, partim Transylvanos nominant, Hungarorum imperium subierunt“

„брат“, „рођак“, „саплеменик“, „сународник“. односно „сродство или братство по мајчином млеку“. С друге стране, у *Rig Vеди* и другим старим ведским записима забележен је Србинда као један од вођа народа и тај израз се понавља и као израз за већу скупину народа Србинда, а изрази као „сербх“, „сурабхи“ и друге означавају у неколико изведеница „вођу“, „храброг, слободног, одважног човека, народ исте крви“ или „страх од Бога“. У руском и сродним индоевропским језицима произашлим из санскритског језика префикс или израз „Срб“, „Србин“ и „Срби“ преводи се као „велики народ исте крви и језика“, односно као именице „род“, „породица“, „брат“, „браћа“, „својта“, „пријатељ“, „ратник“, „војник“, „јунак“, „господар“, „сила“, затим као глаголи „сркати, гутати (мајчино млеко)“, придеви „моћан“, „одважан“, те као „народ који живи у задругама“, „руменобели, светао“, „народ јасан, светао, свети, праведан, слободан“,⁴⁹⁵ „народ братски“,⁴⁹⁶ и слично, што потврђује тврдње филолога и историчара Павела Шафарика да су Срби живели на једном широком географском подручју од реке Волге, Кавказа до Балканског полуострва.⁴⁹⁷ Византијски цар-хроничар Константин Порфирогенит (с.905-959.) је у свом делу *Упутсто о управљању царством* сарматска племена Анта, Алана, Јазига, Аорса, Рашана и Роксолана означавао као „Бели Срби“.⁴⁹⁸ С друге стране, антички песник Хекатеј од Милета тврдио је да су Пелопонез и читаву Грчку пре Грка насељавали „варвари“,⁴⁹⁹ односно Пелазги који су били населили грчку обалу и копно пре досељавања Хелена, што доказују грнчарија, ископине и

495 **Х. Шустер Шевц**, „О историји и географији етничког имена сорб/серб/сарб/срб(ин)“, *Зборник Матице Српске за филологију и лингвистику* XXVII-XXVIII; Нови Сад, 1984/1985.

496 **Милош С. Милојевић**, *Одломци историје Срба и српских-југославенских-земаља у Турској Аустрији*, стр. 30

497 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 43-45.

498 **Constantine Porphyrogenitis**, „On the Serbs and the country in which they live“, *De Administrando Imperio*, Transl. by Н. Е. Jenkins, Chapter 32-33: У одељку „О Србима и земљи у којој сада станују“ (Глава 32-33): „Треба знати да су Срби потомци некрштених Срба који се још зову и „Бели“, који живе са оне стране Турске (Мађарске) на месту које се код њих назива Бојки (Бојка), где им је суседна Франачка, као и велика Хрватска, она некрштена, која се још зове и Бела.“

499 **Strabo**, *Geographia*, Meineke, Lipsiae, I, II, III, 1913., **Aleksandar Gilferding**, „Drevnejshi period istorij Slavjan“, *Vjestnik Evrop.*, p. 239.

храмови који су каснијом хеленском колонизацијом прерасли у „панхеленски“ мит о Хераклу.⁵⁰⁰ Неки од примера за то су археолошки споменици из времена антике са натписом „Херакло Словен“⁵⁰¹ или топоними у приморју о којима пише и Плиније у својој *Historia Naturalis* из времена древних Пелазга пре насељавања Хелена.⁵⁰² Карактеристичан пример за то је такође етникум народа Сели Σέλλοί („Сељаци“⁵⁰³), које помињу Аристотел у његовом делу *Μετεωρολογιја*, као народ који је након Великог Потопа живео у древној Грчкој код митске Додоне и поред реке Ахерон, и Страбо⁵⁰⁴ као пољопривредну област са кукурузним пољима и ливадама, заједно са народом који се у Аристотелово време називао Хелени, а пре тога Гракои.⁵⁰⁵ Овај народ је живео и у месту Селбрија у северозападној Грчкој.⁵⁰⁶ На обали Црног мора. Страбо их назива Трачанима,⁵⁰⁷ а Плутарх и Ксенофон их помињу као етничку скупину „Селбри“.⁵⁰⁸

Узрок нестајању древних Пелазга са историјске сцене није била само многобројност, према Херодоту, древних Хелена у односу на Пелазге који су временом примили хеленски језик,⁵⁰⁹ него и природне несреће за које неки научници

- 500 **Gocha R. Tsatskhladze**, (Ed.) *Greek colonisation: an account of Greek colonies and other settlements overseas*, Vol. 2, BRILL, 2008, cit. **Grandjean and Salivat**, 2000; **Koukoli-Chrysanthaki** 1992a; **Graham** 1978 (2001)
- 501 **Theodor Mommsen**, *Die Unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850. и **T. Volanskii**, *Pamjatniki pismenosti Slovan do rizdva Hristovoga*, Moskva, 1854, str. 3 (tab I, Ib): У колекцији Ди Мизинис у месту Фермо на југу Италије чува се табла од теракоте из четвртог века пре Христа на којој пише *Ieraklis Sclavenos* („Херакло Словен“).
- 502 **Pliny The Elder**, *Natural history*, G. Barclay, London, 1847, Book IV, Chapter III; Chapter VI
- 503 „Сељацима“ и „брђанима“ су због свог пољопривредног начина живота називани и Бриги. **Pavel Serafimov**, *Celto-Slavic Similarities*, p. 87: Агријани, Бриги значи и Брђани. **Apollonios Rhodios**, *The Argonautika*. University of California Press, 1997, p. 223. [Glossary] Вригска острва – група острва на ушћу реке Дунав на којима се славила Артемида.
- 504 **Strabon**, *Geography*, 7-7-10, Homer, II. 2.659-660,
- 505 **Aristotle**, *Meteorology*, I.352a
- 506 **Xenophon**, *History*, 7.51
- 507 **Strabo**, *Geography*, 7, 6, 1.,
- 508 **Plutarch**, *Plutarch's Lives*, Vol. 2, стр. 127, Transl. J. Langhorne, W. Langhorne, J.A. Valpy, London, 1831; **Xenophon**, *Hellenica*, 1.1.21
- 509 **Herodot**, *History*, I, 56-58

сматрају да су усмртиле или раселиле некадашња природна станишта ових древних племена. Један пример за то су археолошки докази са Крете који показују да је 1.500 година пре Христа један огроман талас који је био настао након ерупције миноанског Тера вулкана разорио обале Крете и уништио многа миноанска обалска насеља.⁵¹⁰ Све до деветнаестог века водећи британски и француски историчари и филолози изједначавали су Трачане и њихове претке Пелазге са Словенима⁵¹¹ и тврдили су да су Пелазги као најстарији становници данашње Грчке научили своје победнике Грке вештину обрађивања земље, своју митологију и азбуку.⁵¹²

510 **John Antonopoulos**, “The great Minoan eruption of Thera volcano and the ensuing tsunami in the Greek Archipelago”. *Natural Hazards* 5 (2), 1992, pp. 153–168.

511 **Robert Gordon Latham**, *Opuscula – Essays Chiefly Philological and Ethnographical*, Williams & Norgate, London 1860. **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, Part 5 – Ch.XXXII, цит. Scymnus of Chios (Orb. Descr. V. 585 Strabo (XIII. 1. 31. Strabo, XII. 3. 3; VII. 3. 2; XIII. 1. 8: Антички писци су описали да су се Пелазги који су живели између реке Дунав и Хомољских планина иселили на острва у Егејском мору и у Малу Азију и да су са Тројанцима делили иста имена.

512 **A. Descubes**, *Nouveau Dictionnaire d' Histoire, de Geographie, de Mytologie et de Biographie*, Paris, 1880, цит. **Francois Pouqueville**, *Voyage en Grece*, 1820-1822.; *L'histoire et la description de la Grece*, 1825.; *Histoire de la regeneration de la Grece*.

СРБИ У ДОБА ЦАРА АЛЕКСАНДРА ВЕЛИКОГ

Бројни историчари и географи, од Херодота, Тукидида, Диодора, Ариана, Страбона, Аристофана који је опевао Трибала који говори на „варварском грчком сељачком наречју“, Касије Диона, Апиана, Птоломеја, Стефана Византијског, Скилице, Кедрена, Зонаре и Теофилакта од Ахрида до Ане Комнене, описивали су Трибале „који су насељавали подручје реке Мораве где једна велика равница (Косово или Добрич) носи њихово име. Распостирали су се према истоку до реке Искре (Oeskuis) и ратујући против Одра и побеђујући их проширили су се временом у правцу јужних обала.“⁵¹³ У доба Александра Великог (356.-323. пре Христа), сина краља Филипа (382.-336. пре Христа), српски Трибали се помињу као насељени источно од реке Дунав и до границе са Кровицима. Племена Келта, Бастарна и Аутаританаца су их нападали из правца Паноније између река Саве и Дунав тако да су ослабљени и десетковани забележени као мали народ на реци Дунав код ушћа реке Искре, а један део Трибала је прешао преко Дунава и придружио се Гетима.⁵¹⁴ Важну везу Трибала са сродним племенима на подручју од ушћа Дунава у Црно море до подручја северно од река Дњепар, Дон и Волга у Црном мору чинило је племе Иљмени. За ово најбројније и најјаче племе међу источном граном Словена⁵¹⁵ историчар и филолог Радивоје Пешић сматра да је делило сличан језик и писмо са

513 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 45

514 *Исто*, стр. 45-47

515 **Д. Николић**, „Словенско право“, <http://www.rastko.rs/rastko-ukr/istorija/dnikolic-slovenskopраво.html>

својим западним суседима, карпатским Србима.⁵¹⁶ По предању Иљмени су међу првима дошли из правца реке Дунав на северна станишта око Црног мора и у време доласка апостола Андреја Првозваног на те просторе у првом веку они су живели организовани у једну врсту сеоских општина које ће касније прерасти у кнежевине.⁵¹⁷

Владавини краља Филипа и његовог сина цара Александра Великог пан-хеленском империјом претходила је владавина древне македонске краљевске линије на челу са краљем Каранусом (808- 778. г. пре Христа) која је била заснована у данашњој Вергини на Егејском мору. Поједини историчари као припадници аутохтоне историјске школе Србије⁵¹⁸ сматрају да су краљ Филип и цар Александар Велики имали породичне, пријатељске или пословне везе са старосрпским-трибалским племеном Темнић⁵¹⁹- Карановић са подручја између реке Ибар и Поморавља,⁵²⁰ да је та династија била срод-

516 **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем*

517 **Д. Николић**, „Словенско право“

518 **Miodrag Milanović**, *Стари српски век*, Vandalija, Beograd, 2008., **Јован Деретић**, *Александар Велики, цар српски*, <http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Aleksandar-Veliki-Car-Srpski>; **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске “Четири рајске реке” и кавкаско-еуфратски Срби*, Словенски источници, Мирослав- Супра либрос, Панчево, 1995.; **Сима Лазин Лукић**, *Кратка Повјесница Срба од постанка српства до данас*, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>; **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Итоломеја*, Зборник Радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна Штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1924, **Момир Јовић**, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>; **Стојан Бошковић**, *Балканска питања*, 1886-1905, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1906.

519 **Плутарх**, *Славни ликови антике 2*, Матица Српска, 1990, Београд., стр.101, Dr Rees's New Cyclopaedia, *The Monthly Review or Literary Journal*, Volume XL, R. Griffiths, A. Straban, Printers Street, London, 1797, p. 433: Планина и град Таманин у планинском ланцу Арарат било је место на којем је византијски цар Хераклије лично видео остатке Нојеве барке.

520 **Плутарх**, *Славни ликови антике II*, Матица Српска, Нови Сад, 1987., **Петар Велики**, *Грамата Србима*, 3. марта, 1711., **Johann Gustav Droysen**, *Historie de l'hellenisme*, E. Leroux, Paris, 1883-85. **Quintus Curtius Rufus**, *The history of the life and reign of Alexander the Great*, Vol. II 2, Samuel Bagster, London, 1809, pp. 271-273, **Јован Деретић**, *Александар Велики, цар српски*, <http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Aleksandar-Veliki-Car-Srpski>: Руски цар Петар Велики је повезивао Србе са временом владавине Александра Македонског. О томе видети у Руски цар **Petar Veliki**, *Gramata Srbima*, 3. marta 1711. godine. О записима о Александру Македонском такође виде-

но повезана са Илионом, оснивачем града Илион у Троји,⁵²¹ односно са градом Таманус на планини Арарат (раније Урарту)⁵²² са реком Аратат (Арас, Раша),⁵²³ и са династијом древних „синова Нојеве барке“ Хераклеида Теменеида.⁵²⁴ Међутим, о изравној сродној и пријатељској вези краља Филипа и његовог сина Александра Македонског са староспрским Трибалима/Трачанима не може да се са сигурношћу тврди због чињенице да су они обојица водили освајачке ратове против трибалско-илирско-трачких краљева. Од времена владавине краља Карануса и његових потомака експлоатација и обрада метала била је интензивна све до 510. године пре Христа, када почињу сукоби између Трибала и Гота и других суседних народа на том простору.⁵²⁵ Иако неки историчари сматрају да Трибали нису били ратнички народ, већ више земљорадни-

ти **Plutarh**, *Slavni likovi antike*, II, Matica Srpska, Novi Sad, 1987., **Мнодраг Милановић**, *Стару српски век*, Vandalija, Beograd, 2008.

- 521 Herodot, *Geography*, VIII, 137-139, Homer, *Iliad*, XI, v 371, **Nestor Kijevski**, *Povest' vremennjih let*. I. M., L.. 1950. S. 21, 217.: **Радивоје Пешић** «Трагом аутохтоности Словена на Балкану», 2003.: **Јонис Касиус**, писац *Римске историје* из другог века помиње Србе као народ старе Илирије. Такође видети **Јован Деретић**, цитирајући **Плутарха** кз књиге **Plutarh**, *Slavni likovi antike*, II, Matica Srpska, Novi Sad, 1987., **Гвозден Вукашиновић**, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukašinović>
- 522 **Original Authors**, *An Universal History From The Earliest Account of Time: Compiled from Original Authors And Illustrated with Maps, Cuts, Notes etc. With A General Index to the Whole*, Vol. 9, Osborne, London, 1747 p. 490, cit. Plutarch, *De Fluviis*
- 523 **Р. Г. Хачатрян**, *Русская историческая мысль и Армения (XVII - начало XIX вв.)*, Издательство Академии Наук Армянской ССР Сохранность: Хорошая. 1987 г., http://www.menq.am/history/rus/chap02_part03.htm
- 524 **Manolēs Andronikos**, *Vergina: The Royal Tombs*. Athens, Greece: Ekdotikē Athēnōn, 2004, p. 38. Натпис у једној просторији Агаи палате гласи: «НРАКАΝΙ ΠΑΤΡΩΙΩ», што значи „Отац (предак) Херкул“ је посвећен Херкулу као претку Краљевске фамилије Македонаца“. Justinus, *Епитоме*, 7.1: Антички писац Јустин такође је тврдио да су Македонци пореклом били Пелазги.
- 525 **T.N. Smekalova**, „Coinage alloys of the Northern Black Sea littoral states“, The Danish National Research Foundation's Center for Black Sea Studies, Paper delivered at the University of Aarhus 16 September 2002., http://www.pontos.dk/publications/papers-presented-orally/oral-files/Sme_coinage_alloys.htm. Такође о томе видети: *Codex Theodosianus* 1.32.5 **Драгослав Срејовић**, *Илири и Трачани – о старобалканским племенима*, Српска књижевна задруга, Београд, 2002.

ци, ковачи, ратари, сточари и уметници,⁵²⁶ о њима је антички историчар Плиније писао да је међу њима било и „људи који погледом опчињавају и убијају“ и више него иједан други народ задавали су велике проблеме у рату краљу Филипу Македонском. Једном приликом су га поразили и присвојили његов „силни плен“, а успешно су се супростављали и његовом сину Александру Македонском.⁵²⁷ Међутим, 346. године пре Христа краљ Филип, у складу са, како су антички писци описивали, „стањем окрутности и декаденције која је владала на његовом двору“,⁵²⁸ на превару је победио и убио двојицу синова трачког краља Берисадеса и отео им земљу.⁵²⁹ Након тога краљ Филип је припојио велики део Трачке Македоније и иницирао развој рударства и трговине у новоосвојеном подручју. Након што је освојио Тесалију, приморје Грчке и Пелопонез, он је званично постао командант тадашње Грчке у експедицији против Персијаца.⁵³⁰ Антички историчари и географи Страбон и Тукидид забележили су како се трибалски краљ Сирмос сукобио са царем Александром који га је победио и како је 334. године пре Христа морао да опскрби цара Александра у походу на Персију једним својим коњићким одредом од пет хиљада најбољих војника.⁵³¹ Сирмови војници су у биткама у Азији управљали „колима са срповима“, односно са српом или косом којом су се служили у земљорадничким пословима, па су убрзо, како гласи једна теорија, добили назив „по њиховом најмилијем оружју – Серпи.“⁵³² Сматра

526 **Waldemar Heckel**, *Who's who in the age of Alexander the Great: prosopography of Alexander's empire*, John Wiley & Sons, 2006., стр. 258-259

527 **Mavro Orbini**, *Краљевство Словена, (Ил Регно дели Слави), Песаро*, стр. 6, <http://www.scribd.com/doc/82561611/Mavro-Orbini-Kraljevstvo-Slovena>

528 **G. S. Shrimpton**, *Theopompus – the Historian*, McGill-Queen's Press – MQUP, 1991, pp. 170-173; **Polybius**, “The extravagance of Theopompus's account of Philip II.” <http://websfor.org/alexander/minor/polybius.asp>

529 **Paulus Orosius**, *Seven Books of History Against the Pagans*, Transl. by A. T. Fear, Liverpool University Press, 2010, стр. 126

530 **Arrian**, *Anabasis Book 7.9.3*, **Herodotus**, *History*, 5.23

531 **Plutarch**, *The Life of Alexander*, 11.5: Ovde Трачане Plutarh naziva „varvarima“.

532 **Cyprian Robert**, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I, Paris, 1852, p. 44; **Павел Шафарик**, *О имену Словена*, стр. 18, цит. **Карл фон Керниг**, **Хајрих Лео**; **Cyprian Robert**, *Le Monde Slave: У деветнаестом веку у западноевропској историографији неки историчари су тврдили и да је етникум „Србин“ настао из санскритске језичке основе „срб“, „срп“*,

се да је Александар Велики захваљујући одредима Сирмових војника освојио многе области Азије и да је у једној цариградској библиотеци очувана повеља о привилегијама које је Александар Велики, дванаесте године своје владе, поделио Илирима, односно „племенитом роду Словена.“⁵³³ Према древним илирском народним песмама и играма, цар Александар Велики је на самрти „својим српским ратоборним „косиоцима“ дао слободу односно прогласио их је „пановима“ - „господарима своје земље“.⁵³⁴ Повезавши их са својом државом и са културом Хелена он их је увео у једну одраније вишекултурну, а затим и пан-хеленску империју која се протезала све до Азије и Египта.⁵³⁵ Забележено је да је цар Александар веровао у богове као персонификације природних сила, поготово у бога Дионизија и да је приликом успешног похода про-

што значи „ићи, трчати“, што би описивало Србе или Венде као „лутајућа племена у покрету.“

- 533 **Мавро Орбини**, *Краљевство Словена, (Ил Регно дели Слави), Песаро*, стр. 6, <http://www.scribd.com/doc/82561611/Mavro-Orbini-Kraljevstvo-Slovena>
- 534 **Robert Cyprian**, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I, Paris, 1852, p. 31-35: „La terre des pans, ou seigneurs Serbes“. Као што показује пример Грамате руског цара Петра Великог и песама и књи-га дубровачких и хварских књижевника Ивана Гундулића, Динка Златарића и Винка Прибојевића у словенским народима је вековима трајало предање да је Александар Македонски био „Србљанин“, како га је називао песник Гундулић (**Ivan Gundulić**, *Osman*, Пјевање Треће, http://sr.wikisource.org/wiki/Osman/3._pjevanje); **Vinko Pribojević**, *De origine successibusque Slavorum*, Venezia, 1532) Такође видети **Appian, Roman History**, 9,3,14: Апијан у делу о Илирским раговима у „Историји Рима“ пише да су Трибали велики народ који Римљани сматрају делом илирског народа и савезницима Филипа и Александра Македонског. Такође видети **Nicola Densusianu**, *Prehistoric Dacia*, Part 7 – Ch.XLI.10.III, http://www.pelasgians.org/website7/41_10_III.htm: Пан је био прастари бог пастира за којег се сматрало да је био рођен у Аркадији. Према Хомеру, Пан је био син Хермеса (Кадма), који се у Дачкој звао Армис, а према Теокриту био је син бога Урана. На почетку је титула „пан“ означавала само политичку и војну функцију и њу је носило и прастано божанство Озирис (Diod. I. 25). Према Стефану Византијском; Аркадија је у прошлости била звана и Панија. У историји Дачана ова реч се појавила у облику „банус“ („бан“) у имену краља Сангибана. У доњем делу Апенинског полуострва Банас је значило краљ или врховни владар. У словенским језицима пан је значило „господар“.
- 535 О трачкој колонизацији Егејског мора говори карактеристичан пример острва Лемнос, присуство тадашњих Трачана у Анатолији и отворени пут комуникација између Фригије и Европе. О томе видети у **Petar A. Dimitrov**, *Thracian Language and Greek and Thracian Epigraphy*, Cambridge Scholars Publishing, 2009, pp. xviii- xxii, cit. **W. Burkert**, 2004; **K. Sams**, 1994; 1995; **Strabo, Geography**, X,20.17; XII, 3.20

тив српских Трибала и преласка реке Дунав одао захвалност својим боговима. За разлику од цара Александра који је био паганин и многобожац, јадрански „келтои“, односно источно-јадрански Илири⁵³⁶ који су једном приликом дошли заједно са осталим Трибалима да преговарају о миру са царем Александром, рекли су му „да се не боје ничега осим неба“. Након тог разговора са њима цар Александар их је прихватио за своје савезнике, али их је и окарактерисао као „хвалисавце“.⁵³⁷ Не само представници трибалских „расејаних племена“,⁵³⁸ него и остали протосрпски трибалски народи у трачко-илирском јадранском базену већ у претхришћанско доба били су изградили своје сеоске заједнице на основама неке врсте монотеистичке религије, за разлику од словенских многобожачких народа на северу Европе или карпатских „Спорада“⁵³⁹ и становника егејског острва Лемнос који су веровали у бога ватре Вулкана.⁵⁴⁰ Антички писци су трачко-илирско јадранско племе звали Ардијеи, Арди, Сарди и Вардијеи и њихову земљу Ардија. О њима су писали да су се понекад одавали гусарству због немогућности да се у потпуности прехране пољопривредом..⁵⁴¹ Према неким историчарима, Арди и суседни наро-

536 **Franca Landucci Gattinoni**, „Gli Illiri e Madeconi tra V e VI secolo A.C.: Storia di una pacificazione impossibile“, cit. **Isoc.** V 2, *Dall' Adriatico al Danubio: l' Illirico nel eta greca e romana: atti del convegno internazionale*, Cividale del Friuli, 25/27 settembre 2003, Fondazione Niccola Canussio, Pisa, Edizioni ETS 2004, p. 51

537 **Arrian**, *Abasis of Alexander*, p. 18

538 Споради („расејани“, „номади“) су у случају илирских потомака династије Кадма и Хармоније били јужни Споради, које је Страбон називао и Адријеи, односно Варди (Страбо, Географсз, 7.5.6., Plin. Nat. 3.23. s. 26, Арриан. *Illyr.* 2, 10; Ливиус. *Periochae*, LVI, Wilkes, J. J. The Illyrians, 1992, p. 216) или Сарди са Јадранског мора и за које је говорио да су део народа који се простирао од Црног мора до Јадранског мора.

539 **Alexander Von Humboldt**, *A Sketch of a Physical Description of the Universe*, Transl. by E.C. Ott and W.S. Dallas, F.L.S. Vol. V, Harper & Brothers, 329&331 Pearl Street, Franklin Square, New York, 1859, p. 328)

540 Nicola Densiseanu, *Prehistoric Dacia*, Part 7 – Ch.XLI.14, http://www.pelasgians.org/website7/41_14.htm. На острву Лемносу су живели трачки Синти које Хомер и Страбон називају „Синти Агрипхоној“ (Синти са севера који се бучно изражавају“) (8.294 Homer, *Odyssey*) Iliad, I. 594; *Odys.* VIII. 294; Strabo, VII, 57) и које Херодот и Тукидид називају „Пелазгима-Турсенима“. (Herodotus (VI. 140); Thucydides (IV, 109; VII. 57). Хомер је за Пелазге у Карији у Малој Азији такође говорио да говоре „варварским језиком“

541 **Strabo**, *Geography*, 7.5.6., **Cinzia Bearzot**, pp. „I Celti in Illiria. A proposito del Frg. 40 di Teopompo 65-66, cit. Nel 135: cfr. App. Illyr.2, 10; Liv.Per.LVI.

ди у Илирику били су везани за природу и њихова племена су носила имена по биљкама и животињама или према њиховим основним занимањима у њиховим природним стаништима.⁵⁴² Према једном контраверзном запису писца Теопомпа нека од ових племена су имали робове,⁵⁴³ што је био распрострањен обичај у доба античке демократије у Грчкој.⁵⁴⁴

Након смрти цара Александра његово некадашње царство се распало на бројне мање краљевине које су се бориле једна против друге и постепено се смањивале и нестајале.⁵⁴⁵ Од 231. до 228. године пре Христа забележено је да је илирска краљица Теута из Рисња, удовица краља Аргона, кога су антички историчар Апиан из Александрије и византијски исто-

The inhabitants of Caria in Asia Minor, he tells us, spoke a barbarian language („barbarophonoi“, *Iliad*. II. 867),

- 542 **Marjeta Šašel-Kos**, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, p. 119, cit. **Mayer, Krahe, Katičić, Teil**: Далмате, Дардани, Енхелеји и Граби су живели у подручјима чемпреса, белих грабова и крушака у окружењу дивљих животиња рисова и вукова и домаћих животиња оваца и крава и поред река и језера са рибама и јегуљама. Бавили су се земљорадњом, сточарством и пољопривредом, па су у складу са таквим својим природним стаништима и начином живота и њихова племена добијала одговарајућа имена. **Marin Zaninović**, „Delmati“ CBI, *Godišnjak knjiga IV*, 1966. Sarajevo: Према истраживањима Марина Заниновића, углавном је њихова аутохтона култура била пастирско-сточарска (стр. 73) и повремено у временима глади пиратска. Борили су се против Хелена и Римљана који су претендовали на њихове просторе све док их римска војска није победила. У првом веку су се у културолошком смислу Римљани изједначили по утицају са њима, а хеленска култура је била потиснута. (стр. 65-76) Победи Римљана претходила је борба аутохтоних илирских племена између себе око наметања пореза у житу и стоци (стр. 83, cit. **Polyb.** XXXII,18).
- 543 **Cintia Bearzot**, „I Celti in Illiria. A proposito del Frg. 40 di Teopompo“, pp. 65-66, cit. **Teopompo**, *Libre II, Storie dell'eta di Filippo*., Међутим, Карл Отфрид Милер (**Karl Otfried Müller**, *The history and antiquities of the Doric race*, Vol. II, John Murray, Albmarle Street, p. 68, cit. Athen. VI, p. 271. D; Н р. 443) има недоумицу да ли се то односи на Арде или Аркађане, док Едвард Јанг (**Edvard Young**, *Labor in Europe and America: A Special Report on the Rates of Wages, the Cost of Subsistence*, S.A. George Company, Philadelphia, 1875) мисли да се то није односило на Арде, него на Аркађане:“ Робови Аркађана називани су „проспелат“ и било их је три стотине хиљада. Они су третирани много боље него робови у осталих деловима Грчке, јер су често за време јавних фестивала седели за столом са својим господарима, јели исту храну и пили из исте чаше.“
- 544 **Plato**, *Republic*, 10:469b sq. and 470c; **Euripides**, *Helen*, v.276
- 545 **Livy**, *History of Rome*. English Translation by. Rev. Canon Roberts. New York, New York. E. P. Dutton and Co. 1912.,Book 45, Chapter 9

ричар Јован Зонара називали „српским краљем Аргоном“⁵⁴⁶ ратовала против Римљана, што су наставили и наследни владари из те породичне династије све до победе Римљана над њима 168. године пре Христа.⁵⁴⁷ У седмој књизи своје *Географије* Страбон пише о Илирима и Трачанима „који се простиру од Мраморног (Црног) мора до Јадранског мора“⁵⁴⁸ и о њиховом племену Ардијима (Адријима), који су живели у Рису у данашњој Црној Гори и у околним приморским градовима.⁵⁴⁹ О овом „врло побожном, праведном и гостољубивом народу који поштује ред и међусобне односе у друштвеном животу“ постоје записи да су имали своје краљеве и дворце и ковнице новца у којима су запошљавали и хеленске раднике и да су одржавали трговачке контакте са Хеленима, Феничанима и Етрурцима.⁵⁵⁰ Писци Тукидид и Еузебије су описали како је теменидска династија Пердика потиснула из Агроса⁵⁵¹ владара Кадма и његову трачанску супругу Хармонију, те су они, касније познати у историји као Јадри, (Сарди, Арди (према Птолемеју Јорди („Eordaei“)⁵⁵², међу њима и племе

- 546 **Appiani Alessandrini**, *Roman History* 10,10; **E. Pricot De Saint-Marie**, *Les Slaves Meredionaux*, Paris 1874, p. 23; **Joannis Zonarae: Historica Annalium**, Patrologiae, Migne, Paris 1864, Tomus 134, p. 690: „Domino Aregoni, Sardoniarum regi“. **Appian**, *Roman History* 3.1-6: Апијан наводи да су Римљани сматрали илирска племена једним народом и одредили им исти порез.
- 547 **Appiani Alessandrini**, *Roman History*, „Illyric Wars“
- 548 **H.C. Hamilton; W. Falconer** (Ed.), *The Geography of Strabo*, „Book VII“, George Bell & Sons, London, 1903.
- 549 **Strabo**, *Geography*, VII,5,1; VII,5,6; VII, 5,7 (Рисањ-„Rhiso“). Такође видети **Strabo**, *Geography*, VII, 3,8; VII,3,13; VII, 4,3.
- 550 **John Arthur Evans**, *Antiquarian Researches in Illyricum*, Parts I. and II., Nichols and Sons, 25, Parliament Street, Westminster, 1883, pp. 43-44, cit. **Scymnos**, V.420 seqq.
- 551 **Nicola Desedinau**, *Prehistoric Dacia*, PART 6 – Ch.XXXIX.6.V, http://www.pelasgians.org/website6/39_06_V.htm, **Homer** (Odyssey, XII. 1; XI. 21. 639; XII. 1; Iliad, XVIII), **Hesiod** (Theogonia, v.242. 959; Op. 566): „Argos“ на грчком језику значи „поље“, „њива“, „територија насељена пољопривредницима“. Према Стефану Византијском, Монеру и Хесиоду, Аргос у причама о Данасу је исти онај који се односи на територију звану „Гаја“ или „Тера“, са севера Трачке, близу места које се звало „отац свих богова“ или „велико море које тече“ („Okeanos Potamos“)
- 552 **William Martin Leake**, *Travels in Northern Greece*, Вол. 3, J. Rodwell, New Bond Street, London, 1835, p. 317

Лабеати) населили источну обалу Јадранског мора.⁵⁵³ Они су одржавали трговину са становништвом Егејског мора преко Тесалоники и „Кадмове цесте“ и са становништвом долине реке Морава у Трачкој.⁵⁵⁴ Трачки гробови пронађени у месту Требениште крај језера Охрид и „тумули“ показују сличност културе трачко-илирско-феничанских племена Дардана, Едона, Енхелеја и Лабеата,⁵⁵⁵ Арда (Сарда) и Синда (Синга) од Бронзаног доба.⁵⁵⁶ Забележено је да су након борби Филипа и Александра Македонског против илирско-трачких Лабеата и Трибала, припадници македонских, лабеатских, трибалских, илирских, трачких, панонских, агријанских⁵⁵⁷ и адријских (сардијских) прото-етнија борили се заједно у војсци цара

- 553 **Thucydides**, *History of the Peloponnesian War*, 2.99; **Livy**, *History of Rome*, 44, 31, William A. McDevitte. York Street, Covent Garden, London. Henry G. Bohn. John Child and son, printers, Bungay. 1850: За овај илирски народ везано је и име Лабеати, односно језеро Лабеатис на подручју данашње Албаније. Имена Теута и Теутикос су били позната имена међу илирским јадранским племенима. Осим краљице Теуте, познат је у историјским списима Ливија и Теутикус, илирски племић којег је илирски цар Генције заједно са изаслаником Белусом као изасланика са молбом за мировне преговоре са римским претором нак после окршаја 168. године пре Христа.
- 554 **Marjeta Šašel-Kos**, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, *Arheološki vesnik* 44, 1993, str. 128, cit. **P. Lisičar**, **K. Killian**, **J. Bouzek**,
- 555 **Павел Шафарик**, *О пореклу имена Словена*: Етникум илирског народа Лабеати односи се на језера, лугове, луже баре, реке, нпр. топоними „лаб“ као река Лаб на Косову и Метохији, Labutza (Дард., 527- 550), Procopius, Lab. Lissae (Мезија, 250) Lissus (Илирикум, 183. пре Христа.) Polyb., Liv.: Лиса или Лес.
- 556 **David Malcolm Lewis, John Boardman**, *The Cambridge Ancient History: The Fourth Century B.C.*, Cambridge University Press, 1994, p. 427; **Marjeta Šašel-Kos**, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, p. 129, cit. **H.W. Catling**, *Archaeological Reports for 1981-1982, Sindos*, katalogos tes ekhteseos
- 557 **Arrian The Nicomedian**, *The Anabasis of Alexander*, Transl. by **E.J. Chinnock**, Hodder and Stoughton, London, 1884, стр. 18: Апиан описује Агријане као најратоборније војнике међу панонско-трачко-илирским војницима у војсци Александра Македонског. О томе видети Arrian, *Roman History*, 9. App. 3. 14; Мавро Орбини, *Краљевство Словена (Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, Interpr. Augusto Fonseca, pp. 168-171: „Повељу цара Александра о привилегијама Словенима (Агријанима) у Илирикуму пронашао је секретар краља Хулио Балдасар. Апиан из Александрије назива Агријане „славнима“ и „познатима“, а то је тачно оно што назива „Словени“ значи. Према напису Бонфинија од првог децембра у Првој књизи град Агрија је био у Дакији. Агријани су према Стефану Византијском живели у подручју између планине Хемос и Родопа близу Македоније. Македонија је била континуирано колонизирана словенским народом и дошљацима из Тире.“

Александра Великог. У време владавине илирске династије краљице Теуте живели су у миру једни крај других и заједно су се борили против Римљана.⁵⁵⁸ Према историчарима Псеудо-Скилице, Псеудо-Скимносу, Крестодорусу, Херодијану, Страбону, Херодоту, Диодору Сицилијском и Ерастотену син Агенора Кадмо и супруга му Хармонија и њихови „врло побожни и мирни“ потомци су, укључујући ту градове Будву, Охрид, Улцињ и Рисан, живели на подручју од реке Дрим до реке Неретве пре доласка римске војске на те просторе.⁵⁵⁹ На северу Грчке у околини језера Лабеатис (данашње Скадарско језеро) живело је племе ковача-металурга и рибара Лабеата из околине језера Лабеатис (данашње Скадарско језеро).⁵⁶⁰ Историчар Ливије је тврдио да је Јадранско море („*Maris Adriatico*“) добило назив по Етрурцима који су саградили град Арда крај ушћа реке По.⁵⁶¹ Плиније је у својој *Историји* описао о Агрувиуму („подручје уз обалу између Рисња и Будве“), Улцињу, Рисњу и Будви, те да се Улцињ (*Olcium*) раније звао Колхиниум (*Cholcinium*) јер су га саградили Колхијани.⁵⁶² Читаво то подручје сматрано је геополитички важним подручјем још у доба прастарих митова о Хераклу, чије градитељске подухвате је помињао Руфус Авиенус.⁵⁶³ Међу

558 Diodorus Siculus, *The Library of History*, 30.9.1–2: Илирски краљ Генције и Македонци склопили су мир 169. године пре Христа.; Marjeta Šašel-Kos, p. 121, „Cadmus and Harmonia in Illyria“ cit. Philon of Byblus, Stephanus of Byzantium, према којима је име Будва могло настати од израза „boios“ за крдо крава и сточара које је Кадмо пратио до доласка на то место или од израза „bouios“ („помагач“); **Plinius**, *Natural History*, III, 22: „Колхијани су основали Колхиниј, који се сада зове Олциниј.“; **Strabo**, *Geography*, VII, 7.3.c322; VII,7.8.c.326; **Pseudo-Scymnus**, *Periegesis*, pp. 437-438, 420-426 cit. **Timaeus**, **Erastothenes**

559 **Herodianus**, *Techici Reliquiae*, El. A. Lentz. Vol. I, Lipsiae, Teubner, 1867, p. 27; 13-17; **Christodorus**, *Anthologia Palatina*, VII, p. 697, **Duro Basler**, „Nekropola na Velim Ledinama u Gostilju, Donja Zeta“, Glas. Zem. Muz. n.s. 24, 1969, str. 9, 43, Tab. 25, 126/3, **Christian Blinkenberg**, *La Chronique du temple Lindien*; **Diodor of Sicily**, *Library of History*, 5.58.2

560 **Plinius Elder**, *Naturalis Historiae*, VI, 19: Историчар Плиније Старији убрајао је у племена која су живела у долини реке Лаб на северном Кавказу племена металурга-ковача Кимбра.

561 **Livy**, *History of Rome*, 33. 8

562 **Plinius**, *Natural History*, 3.36.

563 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 538, via Puteolana cit. Propert. Eleg. L. 3. 16.. v. 3., Strabo, *Geography*, .9, p.375, Rufus

античким народима сматрало се да је митски Дионизије направио пут Ниса (Nysa) према Индији и да је на том путу пружио заштитна утврђења слична оном у Дербенду у Јерменији, које је служило за комуникацију између Црног и Каспијског мора.⁵⁶⁴ О правцима сеоба древних словенско-сарматских и скитских племена на почетку бронзаног доба говори и назив праисторијског града Варна на Црном мору, које долази од санскритске речи „варна“ за „утврђење“.⁵⁶⁵ Историчар Јаков Брајант тврдио је за ове старе народе и њихове освајачке походе да су, иако су били моћни, на крају били кажњени због своје окрутности и паганске религије, варварства и обичаја који су упражњавали.⁵⁶⁶

Егејски Грци су имали амбивалентан однос према својим брђанским суседима – наследницима пелашке културе који су им у прошлости пренели многа знања и вештине. Временом су култура живљења на мору и процес хеленизације староседелачког становништва учинили да Грци своје северне планинске илирско-трачке комшије почну да сматрају „варварима“. Тако је грчки историчар Полибије (с.200–118. пре Христа) одризијског владара Котиса (180-168. пре Христа)⁵⁶⁷ описивао на следећи начин: „Котис је био човек изра-

Avienus

564 **Исцо**, cit. Dionys.Per.V.1189, Climat. Sext. pars nona. p. 267. Olearius. L. 7. p. 403. Struys Travels, c. 20. p. 222.

565 О Варни и областима где живе прото-словенска племена на почетку бронзаног доба видети у **Petar A. Dimitrov**, *Thracian Language and Greek and Thracian Epigraphy*, (2009), cit. **Fol** 2000, 63, 67; **Archibald** 1998, passim; **Marazov** 1998, passim, **Velkov and Fol** 1978, 46-52. Такође, један од вођа сарматских Алана, за којег постоји легенда да је један од обновитеља старог сивгинског Београда, односно „Беокове градине“ и који је погинуо 464. године у борби против Римљана звао се Беоргор (старословенско/нордијско/саксонско име које потиче од санскритске ознаке „варна“ за „брдо“, „утврђење“ и у преносном значењу значи и „брђанин“).

566 **Jacov Bryant**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, pp. 554-556

567 (Ed.) **Peter Peregrine & Melvin Ember**, *Encyclopedia Of Prehistory*, Volume 4, Plenum Publishers, New York, 2001: Након Персијске инвазије на Тракију крајем шестог века пре Христа и успостављањем сатрапије Скудре на њеном тлу, подстакнут је даљи развој државотворног уређења Трачана и најдоминантније трачко племе Одришани је убрзо након Даријевог пораза у рату са Скитима запосело области напуштене од Персијанаца. Под вођством краља Тереша I, они су запоседнули широко пространство североисточно од планине Балкан и након преговора са Скитима. одредили су реку Дунав за гра-

жајног изгледа и добар ратник, а ни по карактеру није личио на Трачанина, јер је био трезан и у њему се могла запазити извесна нежност и дубина осећања једног господина.⁵⁶⁸ Антички писац и историчар Овидије је имао прилику да упозна Словене на источним границама Римског царства од Северног до Црног мора и од Германије до Тракије, дуж целог Дунава током првих столећа после Христа.⁵⁶⁹ Једном приликом их је описао као „коњанике са тоболцима, стрелама и стрелицама, грубог гласа, рашчупане косе и браде и са ножем у десној руци, којег су иначе везивали са стране“.⁵⁷⁰ Римски историчар Амијан Марцелин описивао је у четвртном веку сарматске пешаке као „наоружане мачевима и дугим и кратким копљима, који за одбрану користе штитове, живе у земуницама и дрвеним кућама, користе лађе и чамце, поносни су, не предају се, не моле за милост, бране своју слободу колико год могу и одлуке доносе на савету старца“.⁵⁷¹ Један назив за ове древне Трачане,⁵⁷² односно за „ратнике“, „освајаче“⁵⁷³ или „коваче“, „металурге“, и „рударе“ међу њима било је у античким изворима и Синги или Синти. Према њима је у античко доба грчко острво Лемнос било названо „Sinteis“ и неки од њих су насељавали област Синтики и острво Лемнос у данашњој Грчкој.⁵⁷⁴ Ови древни металурзи и ковачи могу да се

ницу са њима, што је даље потврђено и учвршћено и склапањем династичког брака једне од Тересових кћерки и скитског владара Аријапита.

- 568 **Polybius**, *The Histories*, 27.5.12: Cotys, King of the Odrysae (Suid.; cp. Livy XLII.67.3)
- 569 **Френсис Конг**, *Словени*, Београд, “Филип Вишњић”, 1986
- 570 **Ovidius**, *Tristia Ex Ponto*, V. vii. 9-36: 9 Transl. by A.L. Wheeler, Cambridge, Massachuset, Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd, MCM XXXIX, http://www.archive.org/stream/ovidtristiaexpon011949mbp/ovidtristiaexpon011949mbp_djvu.txt
- 571 **Amijan Marcellin**, *Amiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt. Recensuit rhythmicеque distinxit* C. U. Clark I. Berolini, 1910. XVII. R. 12, 13; XIX. R. II; превод у **N.Vulić**, „Ratovanje cara Konstancija u današnjoj Bačkoj“; *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*. I-4. 1928. S. 23-36.
- 572 “**Sintians**”, <http://en.wikipedia.org/wiki/Sinties>, цит. **J. Wiesner**, *Die Thraker*, Stuttgart, 1963:13ff.
- 573 **Исто**
- 574 О металургији Пелазга, односно о древном трачком Хефесту, божанству металурга и ковача на острву Лемнос видети **Guy Hedreen**, “The Return of Hephaistos, Dionysiac Processional Ritual and the Creation of a Visual Narrative”,

етимолошки повежу са древним индоевропским народом који је живео у долинама река (староирански „дава“, осетијски „дон“, авесте „синду“ - „река“),⁵⁷⁵ односно са некадашњим становницима Кубана и Кимерског Босфора који су били познати по развијеној металургији.⁵⁷⁶ Преко култа богиње Артемиде, археолошких остатака и писаних трагова били су повезани такође и са древним металурзима из цивилизације древне Винче у Подунављу, односно са Синтима (Сингима, Сигунима, Синдима),⁵⁷⁷ који су изградили античко насеље Сингидунум на месту данашњег Београда.⁵⁷⁸ За њих су антички историчари и географи Херодот, Страбон и Аполониус са Родоса писали да су били народ који је „живео преко реке Истрос, односно на левој обали реке Дунав све до Јадранског

The Journal of Hellenic Studies 124 (2004:38-64) p. 39.; **Walter Burkert**, *Greek Religion* 1985: III.2.ii. Такође о Синтима и Сингима видети **Nicola Densușianu**, *Prehistoric Dacia*, PART 7 – Ch.XLI.14, http://www.pelasgians.org/website7/41_14.htm: Острво Лемнос у северном делу Егејског мора су насељавали Трачани и Гете који су се звали Синти. Према Хомеру, Синти су говорили дивљим „северњачким“ дијалектом „agriophonoí“ (*Iliad*, I. 594; *Odysse*. VIII. 294; *Strabo*, VII, 57) језиком. Херодот (VI. 140) их је у своје време називао „Пелазги“, а Тукидид (IV, 109; VII. 57) „Пелазги-Турсени“. Такође видети **Nicola Densușianu**, *Prehistoric Dacia*, Part 5 – Ch.XXXIII.17, http://www.pelasgians.org/website5/33_17.htm: О Синтима су писали *Apollonius Rh.* IV. 322, *Strabo*, *Geography* XII. 3. 19; VII. fr. 36, *Homer*, *Iliad*, I. v. 590; *Odyssey*, VIII. 294. У местима по данашњем Банату у Румунији нека села још увек носе имена која се везују са древне Синге као Турда, Карас, Јаломита, Илфов.

- 575 **Бранко Гавела**, „Протоисториски и антички Сингидунум“, Посебан отисак из Годишњака Музеја Града Београда, Књ. II, Београд, 1955., стр. 6, cit. **B. Hopps**, *Reallex*, d. germ. *Altertumskunde* s. v. *Danuvius*; cit. **Rostovtzeff**, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford 1922, 12; **B. Pauly Wissowa**, *Realencyclop.* s. v. *Sind*; Cf. **Walde Pokorny**, *Vergl. Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, s. v. *sind* (h)
- 576 **Исмо**, стр. 6, cit. **Rostovtzeff**, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford 1922, 12
- 577 **Strabo**, *Geography*, 10. 3. 16; **Miodrag Grbić**, „Preclassical Pottery in the Central Balkans - Connections and Parallels with the Aegea, the Central Danube Area and Anatolia“; **Marija Gimbutas**, „Anza, ca. 6500-5000 B.C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe“; **Peter A. Dimitrov**, *Thracian Language and Greek and Thracian Epigraphy*; **M. M. Vasić**, *Preistorijska Vinča*, I, sl. 97, a, s; **Бранко Гавела**, „Протоисториски и антички Сингидунум“, стр. 6, cit. упор. **Марић, Р.**, *Београд у старом веку*, Београд, 1954, 8.
- 578 **Бранко Гавела**, „Протоисториски и антички Сингидунум“, стр. 6: Историчар Гавела на основу етимолошке анализе првог дела хибридног топонима сматра да је овај древни народ изградио насеље Сингидунум пре доласка Келта и Римљана на то подручје.

мора“, „у пустињи поред реке Дунав“ и „на стени на месту где се рачва Дунав“. У прилог тачности ових античких записа сведочи и значење топонима насеља Сингидава у румунском Банату, насеља Сингидунум на ушћу река Сава и Дунав и топоним Сиге у околини Кучева у Источној Србији („Синду“ – „река“; „Синг“ – „бео“; „Дава“ – насеље, град или „град на реци“).⁵⁷⁹ Металурзи Синги су стигли са подручја Кубана и Кимерског Босфора у јужној Русији у Подунавље праћени Сигинима и карпатским Синдима, трговцима, металурзима и истраживачима рудних лежишта бакра, сребра и злата који су припадали истом етничком стаблу. Ове народе филолог и историчар Милан Будимир назива Симбрима⁵⁸⁰ (Кимбрима), односно сматра да је старија форма њиховог имена била скитско име Симберос, бележено као Сирберос.⁵⁸¹ Историчар Плиније Старији је називао овај народ „Cimmeno, Serbi, Sergeti“ и у свом делу *Познавање природе (Historia Naturalis)* Плиније је записао да се насеље Симериум на ушћу реке Дон раније звало Серберион.⁵⁸² Међутим, након што су се индоевропски Симбри са црноморских обала доселили на скандинавско („кимбријско“) полуострво разделили су се на племена Срба, Германа и Нордијаца-Скандинаваца.⁵⁸³ Ови сканди-

579 *Исмо*, стр. 6, cit. **Herodot**, *History*, V, 9; **Strabon**, *Geography*, V, 1, 6; **Apollonius from Rhodos**, *Argonauts*, IV, 320; 322. Такође видети исто, стр. 9, cit. **Procop**, *de Aedif*, 5, 15, 16: Вековима касније, односно у доба владавине Византског царства цар Јустинијан је сматравши Сингидунум важним местом осигурао га новим фортификацијама и подигао у његовој непосредној близини тврђаву Октавон, чију локацију у околини Београда археолози још увек нису успели да утврде.

580 **Milan Budimir**, *Pelastoslavica*, http://www.svevlad.org.rs/knjige_files/budimir_pelastoslavica.html: Трговина ћилибаром између црноморских земаља је ишла преко реке Дњепар и трипољске области према северозападу и њу су делом обављали Симбри. Према филологу Милану Будимиру, ентикум Симбри је означавао слободне земљораднике са недовољно телгеће стоке, који се удружују и склапају савез са другим земљорадницима сличног стања.“

581 **Живојин Андрејић**, *Владари Трибала*, Центар за митолошке студије – Рача, Колор Прес, Лапово, 2000., стр. 36-39, cit. **Милан Будимир**, „О подунавским Сингинима“, *Историјски часопис IX-X*, Београд, 1969., стр. 21-33

582 **Gaius Plinius Secundus Maior**, *Naturalis Historia* VI, 19: „...utriumque in ostio Cimmerium, quod antea Serberion vocabantur.“

583 **Strabo**, *Geography*, 7.1.3 – Страбон овде раздваја Готе (Гутонес) и дачке Гете. Такође историчар Бикерман је у својој *Хронологији древног света* писао да су већ 2.500 година пре Христа словенска и германска племена на северу

навски Кимбри су, према историчару Александру Вељтману, на „древном српском полуострву“ захваљујући трговини са ћилибаром и другим трговинским производима изградили богате и велике градове са уређеном просветом и државном организацијом.⁵⁸⁴ Према тврдњама историчара Тимонакта половином четвртог века пре Христа и Аполониуса са Родоса у трећем веку пре Христа име насеља Сингидунум било је трачког порекла и у корену је имало реч „синги“ према трачком племену „Singaia“ или Синдајавић које је живело на ушћу река Сава и Дунав. Сматра се да је келтско племе Скроди освојивши ово подручје између 284 и 278. године дало овом насељу на које су наишли име Сингидунум, односно „Сингидун“ или „Синга“ (град Синга), „Сингин дувар“, односно „утврђење Синга“.⁵⁸⁵ Археолошки остаци из некадашњег Сингидунума и осталих градова и утврђења на Балканском полуострву пре раног средњег века показују на могућност да су у њему живели динарски, панонски староседеоци и Келти.⁵⁸⁶ Староилирски сабуни или сигини (врста копља) који су пронађени у простору доњег тока реке Дунав такође се етимолошки и антропогеографски повезују са етником Сигунос, односно са племеном Кимбера, Кимбра (Симбра) или Кимерана („суседа, савезника или сродника“) познатих по мета-

Европе била раздвојена. (E.J. Bickerman, *Chronology of the Ancient World*, Cornell University Press, 1982)

- 584 **Александар Фомич Вељтман**, *Атила у Русија IV и V века*, <http://www.scribd.com/doc/8123521/-IV-V->, стр. 45-48; **Симо Јелача**, *Осам миленијума*, cit. **Фрањо Рачки** и **Александар Гиљфердинк**
- 585 **Mirko Grčić, Ljiljana Grčić**, “Genesis of the City Šabac and Origin of Its Name”, *Journal of the Geographical Institute “Jovan Cvijić”* 61(1) (85-105) str. 87, cit. **Marić**, 1954. Такође о овоме видети **Philippus Ferrarius, Michel-Antoine Baudrand** *Novum lexicon geographicum: in quo universi orbis, urbes, regiones ... flumina novis & antiquis nominibus appellata, suisque distantis descripta recensetur; Homobonum Bettaninum, 1738, p. 162*, “Singidunum, Singilia”; О Тукидидовом запису о македонско-трачким Сингима видети **Johann Jacob Hofmann**, *Lexicon universale, historiam sacram et profanam omnis aevi omniumque gentium*, Jacob Hack, 1698, p. 191. **Miodrag Milanović**, *Stari srpski vek*, str. 56: Пронађено оружје лужичко-полапских Срба сведочи да се његовим постепеним развојем добио облик шупље секире која у комбинацији са чекићем потиче од Синга из Подунавља.
- 586 **Aleksandar Jovanović**, “Prolog proučavanju inhucacije u Gornjoj Meziji I-III veka”, *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 2006, br. 22, str. 23-44, cit. **Simić, Z.**, str. 24/25, 1997, “Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja na prostoru jugoistočne nekropole Singidunuma”, *Singidvnm* 1: 21–56.

лургији и текстилној индустрији, као и са Неурима, Будинима и другим старосарматским (старосрпским) племенима.⁵⁸⁷ О подунавско-карпатским Кимеранима и осталим прото-сарматским племенима са Балканског полуострва историчари су писали да су имали обележја словенског етника, да су упражњавали и неке скитске обичаје, да су се међусобно мешали и насељавали средоземна места и реке Дунав, Дон, Елбу, Дњестар, Волгу и малоазијске и мезопотамијске реке, затим да су многи од њих имали светлу пут и риђу косу, да су узгајали вртове, јели хлеб, били срчани и љути, носили кожна одела, градили куће и храмове од дрвета, били добри земљорадници, сточари, вртлари и рибари, познаваоци трава и лековитих биљака и да су међу њима посебно Кимери (Кимбри) били познати по својој металуршкој и текстилној индустрији.⁵⁸⁸ Рудари и металурзи са Кавказа (Алуанки, Алани) су такође били повезани са балканским илирским Лабеатима, односно са Сардима и Адрима (Ардима, Дардима и Дарданима)⁵⁸⁹ преко географско-историјске и антрополошке повезаности јерменских, фенићанских, тебанских и илирских митолошких божанстава („синова Нојеве барке) Тарсуса, Кад-

587 **Aleksandar M. Petrović**, „Arheografija naroda jugoistočne Evrope“, str. 19; 23-24, cit. **Herodot**, *History*, VI, 105; **Љубор Нидерле**, „Puvod a počatky Slovani jižních“, *Slovanske starožitnosti*, V Prague, 1906 (I, 1741)

588 **Aleksandar M. Petrović**, *Srpske starine, Opisi i tumačenja srpske povesnice*, Novi Sad, 2002, Elektronsko sažeto izdanje knjige „Praistorija Srba“, Pešić i sinovi, Beograd 2001, <http://www.rastko.rs/projekti/obzorja/povest/apetrovic-starine.html>, стр. 24-27, cit. **Lubor Niderle**, *Slovanske starožitnosti*, (Prag, 1741 (1906), I; II, 157; Будини). Такође видети **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*: Шафарик је у анализирању порекла Словена анализирао дела **Херодота**, **Гаја Плинија Другог**, **Гаја Корнелија Тацита**, **Клаудија Птолемеја**, **Мојсија Хоренског**, **Прокопија из Цезареје**, **Адама Бременског**, **Часног Нестора Кијевског** и **кнеза Хелмолда**; **Herodotus**, *History*, IV, 5, 21-22, 51, 105, 108, 109), **Ptolomy**, *Geography*, (I, 3. c. 5), **Plinius**, *Nat. hist.*, IV, 12., § 88), **Ammianus Marcellinus**, *Res gestae* XXII, 8, XXXI, c. 2, 14; **Mela**, III, 4; Кошнички владика **Саломон** - Етимолошки речник; **Краљ Алфед**, *Schriften der skandinavischen Gesellschaft*, 1815, Dahlmann, s. 75; **Кречмер**, **Фик**, *Леп-Сплавински*; **Анонимни Баварски географ**, *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*; **Laonicus Chalcocondylae Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, 1650

589 **Diodor Sicilski**, *Library of History*, 5. 47, 4: „Пре потопа су Атлантиду насељавали деца Зеуса и Електре Дардан, Јазион и Хармонија. Дардан је први опловио Азију бродом и успоставио краљевство које се простирало око града названог Троја.“

ма, Хармоније, Артемиде, Лабдакуса, Дардана, Илиона и Теуте. Имена ових божанстава се етимолошки везују за развој металургије, рударства, занатства, земљорадње, рибарства, архитектуре, писма (литературе) и лепих уметности од простора Кавказа, Мале Азије и Источног Медитерана до Балканског полуострва.⁵⁹⁰ Забележено је да су се Кимбрима и Теутима,⁵⁹¹ који су живели на северу Европе и који су етимолошки, митолошки и антрополошки били повезани са древним Илирима, Етрурцима, Тројанцима и црноморским Кимбрима,⁵⁹² у доба владавине Римског царства у једном њиховом покушају да напредују према реци Дунав и према југу Европе на том путу испречили Келти и Белги („Belgae“), а касније су се сукобљавали и са Римљанима под водством генерала Гаја Марија.⁵⁹³

Археолог Ђорђе Јанковић је утврдио да су локалном сарматском становништву које је живело поред реке Дунав, о којима су оставили записе и римски историчар Амијан Марцелин и дипломата-ретор Приск, припадали и сарматски Лимиганти и Аргаганти који су живели на југоистоку Паноније.⁵⁹⁴ Њихов облик станишта насеља, друштвено уређење, нарав, привреда, као и употреба гњетане грнчарије из подунавских насеља у шестом и седмом веку усклађени су са развојем и судбином суседних сродних племена о којима су своје

590 **Pausanias**, *Description of Greece*, 9.5.4.

591 **Robert Leonard Carneiro**, *The Muse of History and the Science of Culture*, Birkhäuser, 2000, p. 87: На жалост, интерпретације митова о пореклу Кимбра и Теута дали су неким историчарима деветнаестог века повод за више или мање отворене тврдње о супериорности арјанских белих народа „теутонског“ порекла над другим народима.

592 **Viktor Rydberg**, *Teutonic Mythology*, Stockholm, November 20, 1887., *Boudicca's Bard*, <http://www.boudicca.de/teut.htm>

593 **Ђорђе Јанковић**, „Slovenske osobine naselja poznorimskog doba na jugoistoku Panonije“, <http://www.rastko.rs/arheologija/djankovic/djankovic-naselja.html>, цит. **Prisci**, *Prisci Fragmenta*. 8. R. 291-305; *Historici graeci minoris*, 1870; **Franjo Barišić** “Prisk kao izvor za najstariju istoriju Južnih Slovena”, *Zbornik radova vizantološkog instituta*. I. 1952. S. 52-61

594 **Plutarch**, *Gaius Marius*, transl. by John Dryden, http://classics.mit.edu/Plutarch/c_marius.html; **John Lord**, *Ancient States and Empires*, Book Three, *The Roman Empire*, Chapter XI – „The Wars with Jugurtha and the Cimbri. Marius.“, <http://www.readcentral.com/chapters/John-Lord/Ancient-States-and-Empires/006>; **Theodor Mommsen**, *Roman History*, Book IV, Transl. by W. P. Dickson, Scribner, 1895, <http://www.gutenberg.org/dirs/1/0/7/0/10704/10704.txt>

записе оставили византијски историчари Прокопије и Псеудо Маврикије.⁵⁹⁵ Овим „српско-склавинским племенима“, како их је називао у својим записима византијски историчар Мојсије Хоренски,⁵⁹⁶ придруживала су се у даљим досељавањима остала сродна племена у доба владавине византијских царева Јустинијана Првог и Другог⁵⁹⁷ и цара Хераклија⁵⁹⁸ током петог, шестог и седмог века и они су били део становништва које је засновало српске државотворне заједнице у Рашкој, Дукљи (Зети), Захумљу, Травунији, Поморављу и Косову и Метохији у периоду пре заснивања јединствене српске државе под владавином средњовековне династије Немањић.

-
- 595 **Истро**, cit. **Prokopije**. *Bellum Gothicum*. III, 14. Procopii opera. Lipsae, 1906; *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*. Beograd, 1955. S. 25-30; **Pseudo-Mavrikije**. *Strategicon*. XIII. 5 (Ariani tactica et Mauricii ars militaris libri duodecim. Upsaliae, 1664); *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*. T. I. Beograd. 1955. S. 130-136
- 596 **Миодраг Милојевић**, *Стари српски век*, Vandalija, Beograd, 2008., за израз „србо-склавинске државе“ cit. **Мојсије Хоренски**, *Географија*, 670.г., **Ватрослав Јагић** и **Константин Порфирогенит**. Такође видети **Mauro Orbini**, *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, Pesaro, 1601.: Мавро Орбини је тврдио да је етникум „Склавин“ значео „Србин“.
- 597 *Византијски извори за историју народа Југославије I 1955 and II 1959*, Византолошки институт САНУ, Београд, cit. **Chron. Pasch.**: Chronicon paschale, rec. L. Dindorf, Bonnae, 1832
- 598 **Branimir Bratanić**, “Uz problem doseljenja Južnih Slavena“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilište u Zagrebu*, Zagreb, 1951.; **Никола Морача**, *Српске династије и владари*, **Сима Лукин Лазић**, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас; Кратка повјесница Срба*, Штампарија Карла Албрехта, Загреб, 1894.; **Caroli Du Fresne Domini Du Cange**, *Illyricum Vetus & Novum*, Haeredum Roerianorum, Posonii, 1746

БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО У ДОБА РИМСКОГ ЦАРСТВА

Након смрти цара Александра Великог, његови бивши поданици – новоуспостављени владари над раздвојеним царством Александра Великог на територијама од античке Македоније до Сирије и Египта, почели су да се боре међу собом за превласт у источном Медитерану. Тада су хеленске егејске државе на Родосу, у Кизику, Византиону и Пергаму упутиле позив Римљанима да их ослободе македонске власти, што су Римљани и прихватили и притекли им у помоћ. Удруженим снагама Грци и Римљани су успели да у бици код Киноскефала 197. године пре Христа поразе Македонце.⁵⁹⁹ Након тога су Грцима, и самима разједињенима међу собом унутрашњом поделом на независне градове-државе, Римљани 196.г. пре Христа године објавили да су „постали слободни, под заштитом Рима,“ а од 148.г. пре Христа Македонија је такође проглашена „римском провинцијом“.⁶⁰⁰ На тај начин су Грци у жељи да реше унутрашње сукобе на својој територији, отворили пут Римљанима да уђу на простор Балканског

599 **Михаил Ростовцев**, *Историја старог света: Грчка, Рим*, стр. 276

600 **“History of Rome”**, *HistoryWorldnet*, <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=aa68>; **Михаил Ростовцев**, *Историја старог света*, стр. 286-289: Формирање провинција као дела римске државе било је од прворазредног значаја за политички развоја Рима и Италије. Сенат и римски магистрати гледали су на те провинције као на „поседе римског народа“ (*praedia populi Romani*) за чији су се напредак слабо старали. Статус „Римска провинција“ или „делокруг“ римског магистрата, чији едикти су одређивали односе становника према централној власти у Риму, подразумевао је да су римски управник „претор“ и његов помоћник за финансије „квестор“ деловали у име римског народа у провинцији и имали војну, административну и судску власт.

полуострва и да се ту вековима касније задрже као владајућа политичка, војна и економска владајућа сила над тим просторима. Сличан потез, који је вековима касније одредио судбину читавог тог подручја и читаве европске историје средњег века, учинио је грчко-византијски цар Јован Шести Кантакузин (1341-1355.). Цар Кантакузин се у својој борби за власт на унутрашњем и међународном плану у Византијском царству средином четрнаестог века обратио за помоћ једној будућој светској империјалној сили са истока – турском отоманском царству и тако јој отворио пут ка даљим освајањима на Балканском полуострву и средњој Европи.⁶⁰¹ Слично констелацији савеза грчких држава, Рим је тако поделио и бивше македонско царство на посебне државе и управљао је њима на сличан начин помоћу магистрата и савета бирањих између чланова имућне класе која је једина уживала политичка права⁶⁰² и која је због своје подмитљивости спречавала наставак раније успостављеног трговачког тока кроз земљу и владавину права у све више класно разједињеном друштву.⁶⁰³

За време борби војски Римљана и војске илирске краљице Теуте на Јадранском мору, Римљани су освојили Хвар, Вис и остатак територије према краљици Теути у јужном делу јадранске обале. Након тога она се повукла, а локални владари Димитрије на Хвару и Пин од Агрона су постали „пријатељи Римљана“ у илирском римском протекторату.⁶⁰⁴ Јужни део Илирије до језера Охрид је припао Македонцима, а касније је и он потпао под римску власт. Илири су добили име према Илирима (Илијади), Илијуму⁶⁰⁵ или Ликеону (Ликинију) и

601 **Шарл Дил**, *Историја Византије*, Логос арт, Београд, 2008., стр. 163

602 **Михаил Ростовцев**, *Историја старог света: Грчка, Рим*, стр. 278-281: Рим је лако владао грчким државама зато што су се њихове политичке странке бориле једна против других, жалиле се Риму једна на другу, а њихови имућни грађани су уживали сталну подршку Рима у својим сукобима са припадницима нижих слојева друштва.

603 *Исто*.

604 **Марјета Шашел-Кос**, п. 143Цит. Полибиус, 2.12.3

605 **Apollodorus**, Library, 3.12.3, Homer, Iliad, 20.215: Кадмов син Илија (Илијум) је према легенди пратио краву на путу из Фригије према Македонији и на путу засновао насеље Илијум. Такође видети **Tycidide**, *The First Bgook of the History of Thucydides, Thucydides - The English Works*, vol. VIII, 1839, The Peloponnesian War Part I“, 1, 24.4 : „Taulantii, barbarians, a people of Illyris“

настављачима прото-трачко-илирских династија из Егејског мора, али средином другог века после Христа Римљани су илирске области између Јадранског мора и Подунавља уврстили у Трачку („*portorium girae Thraciae*“), односно земље које су се простирале од Црног мора до Дунава, укључујући и Дачку.⁶⁰⁶ Под водством римског државника Апија Клаудија (с.340–273.г.пре Христа) 312. године пре Христа Римљани су почели да граде чувену цесту „Апијанов пут“ (*Via Appia*) јужно од Рима и да остварују победе у ратовима против Етрураца на Апенинском полуострву.⁶⁰⁷ Касније након победе Рима против Картагине 201. године пре Христа Картагина је морала Риму да исплати огромне суме новца. Уз то, Картагина је морала да уништи све своје ратне бродове и да пристане на ограничење своје независности у погледу спољне политике, чиме је био срушен престиж који је она до тада уживала у окружењу. На тај начин некадашње политичке и економске силе Картагина и Сицилија су постале окружене са свих страна римским поседима и од Рима зависним градовима и биле сведене на статус обичних земљорадничких држава са ограниченим обимом трговине.⁶⁰⁸

По доласку цара Октавијана на власт он се прво борио са Јаподима и Панонцима и након тога са Далматама (Далматинцима) који су у источном делу Јадрана били највећи непријатељи Рима.⁶⁰⁹ Далмацију помиње Римљанин Ватинијус са територије Неретве у једном свом писму Цицеру у коме му пише о одбеглом „библиотекару“ из области Варда за којег се нада да ће га пронаћи чак и ако побегне и Далмацију.“ Далматинци су били јако и робушно племе за које се у Полибијевом запису, једном од најранијих записа о њима, зна да су признавали владавину илирског краља Плеурата. Након смрти Плеурата побунили су се против његовог сина Генција. У том периоду Вишани и Даорси из области Неретве су се жалили Римском сенату да их Далматинци нападају и да морају да

606 **Marjeta Šašel-Kos**, p. 145-146, cit. **Appian, Šašel-Kos, Vitinghoff, Laet**

607 **Kenneth John Atchity**, *The Classical Roman Reader: New Encounters With Ancient Rome*, Oxford University Press, 1998, p. 369

608 **Михаил Ростовцов**, *Историја старог света: Грчка, Рим*, Фамилет, Београд, 2004., стр. 272

609 **Исто**, 145-146, cit.. **Appian, Illyricum**, ch..12, 13, 15.

им плаћају откуп у стоци и кукурузу.⁶¹⁰ Према Плинију, Страбону и Ливију на крају су Варди (тако су Арди записивани у њихово доба)⁶¹¹ били покорени. Када су једном Римљани ушли у Балканско полуострво и завладали њиме, поделили су га на Норикум, Далмацију, Панонију и Мезију Супериор и провели следећа три века користећи рудна богатства на том подручју.⁶¹² Када је Аније Галус победио илирског цара Генција однео је из његовог дворца двадесет и седам товара злата, девет товара сребра, 13.000 денара и 120.000 илирских сребрних новчића.⁶¹³ Од тог времена појавио се интерес западних земаља за рудна богатства Балканског полуострва.⁶¹⁴ Римска Далмација је тада заузимала три пута већи простор него садашње подручје које се тако зове. У њену тадашњу територију била је укључена Босна, осим подручја римске колоније Домавије (данас Сребреница) у данашњој источној Босни, која је била укључена у Панонију. У Домавији је било седиште надзорника за обе покрајине Далмацију и Панонију, из чега се може закључити да су рудници у Домавији били за античке Римљане важнији од било којег рудника тадашње Далмације.⁶¹⁵ Претпоставља се да су рудари који су радили у далматинским и босанским планинама радили под изузетно тешким условима и у дугим временским интервалима. Профит из тих рудника сакупљан је у данашњем Солину крај Сплита, а за његов превоз биле су саграђене цесте. Један римски географ је помињао у касном периоду Римског царства да је извоз жељеза из Далмације био велик, тако да

610 *Исто*, стр. 153-154, cit. Vad. Cic.ad.fam. 5.9, **Patsch, Zaninović, Полибиус** (32.9)

611 *Исто*, 160, cit. Livius, Per. 56, Strabo, Geography, 7.5.6.ц.315, Pliny, Natural History, 3.143,

612 **Слободан Душанић**, "Roman Mining in Illyricum: Historical Aspects", Fondazione Nicola..., pp. 247-270

613 **Livy**, *History of Rome*, 45.43.5

614 **Barthold Georg Niebuhr**, *Lectures on ancient ethnography and geography: comprising Greece and her colonies, Epirus, Macedonia, Illyricum, Italy, Gaul, Spain, Britain, the north of Africa, etc.*, Vol. 1, Walton and Maberly, 1853, p. 285

615 **Bartol Zmajić**, „Rudnički novci Rimskog carstva“, <http://www.numizmatika.antikviteti.net/rudnici.html>. О томе како је подељена Илирија видети у **Joseph Bingham**, *Origines ecclesiasticae; or, The antiquities of the Christian church, and other works. To which are now added, several sermons*, Vol. II, William Straker, London, 1834

је остроготски краљ Теодорик основао специјалну комисију да истражи руднике у овом подручју и унапреди њихово пословање.⁶¹⁶ Римљани су показивали интерес и за шуме тог подручја. Песник Овидије је у својим делима на два места помиње „илирски црни катран“, односно смолу добијену из корена бора. Шуме западног Балкана биле су најважнија сировина за добијање таквог квалитетног катрана, а Илири су били познати као добри стручњаци у том „занату“.⁶¹⁷ У Панонији су живели Бреуци који су били претежно земљораднички народ и они нису били покретни као сточари из севернобосанског племена Дезидијата са којима су се једном приликом под водством дезидијачког устаника Батона удружили у борби против Римљана. Ова устаничка буна није била успешна, јер за разлику од покретних Дезидијата Бреуци нису хтели да напусте своја земљишта и изабрали су капитулацију. Устаник Батон је у свом објашњењу Римљанима зашто су се побунили против њих говорио метафоричним стилем који је одсликавао размишљања човека везаног за сточарство и земљорадњу: „Ви сте уместо пастира и овчарских паса који ће чувати стадо послали вукове.“⁶¹⁸

На античким Страбоновим и Птоломејевим географским картама планински ланац који је прелазио преко Балканског полуострва и који је повезивао Црно море са средњоевропским Алпима био је означен због свог геополитичког значаја називом *Catena Mundi* („Спона света“). У доба владавине Римског царства Римљанима је на том подручју од велике важности за пролаз војничких трупа и трговачких производа био пут који је спајао градове Сисак, Сремска Митровица,

616 **John Artur Evans**, „Antiquarian Researches in Illyricum“, *Archaeologia, or, Miscellaneous tracts relating to antiquity*, Society of Antiquaries of London, Vol. XLIX, Nichols and Sons, 1770, London, p. 10; pp. 8-12, cit. *Expositio totius mundi. (Geog. Lat. Min. ed. Riese, p. 119)*. На новцу и оруђу из тог времена и подручја виде се далматинске шумом прекривене планине и илирски принц Балеос и његови наследници.

617 **Salmedin Mesihović**, „Ovidije i Ilirik“, *Centar za balkanološka ispitivanja*, knjiga 35, АНУБХ, knjiga XXXVII, 2008, 89 – 100, cit.. Ovid. *Ars amat*. II, 657 – 660; Ovid. *Ex Ponto*, IV, XIV (Tuticano) 45–48, <http://www.scribd.com/doc/78231552/Salmedin-Mesihovic-Ovidije-i-Ilirik>

618 **Mate Suić**, „Liburnija i Liburni u vrijeme velikog ustanka u Iliriku od 6. do 9. godine poslije Krista“ (UZ CIL V.3346)“, *VAMZ*, 3.s., XXIV-XXV, str. 56

Београд и Ниш. С друге стране влада у Константинопољу је сматрала важним пут којим су се продавали трговачки производи од севера Црног мора преко Константинопоља на југу и Тесалоники и Драча према Западној Европи,⁶¹⁹ тако да је због тих трговачких и војних интереса становништво Балканског полуострва кроз историју било принуђено да истрпи многе ратове на том подручју. У записима римских историчара о Балканском полуострву словенска племена су била означавања административним називима територија које су насељавали, а не њиховом етничком одредницом као што су то чинили историчари у неким каснијим временским епохама. Источни део планинског ланца *Catena Mundi* („Спона света“) претежао се до Константинопоља (данашњег Истанбула) и звао се Хемус, односно Хум. Тако је и Балканско полуострво све до деветнаестог века као припадно источно подручје једног широког планинског ланца од средњоевропских Алпа до Црног мора најчешће било означаavano као Хумско или Хелмско полуострво.⁶²⁰ Од времена античких писаца постоје различити записи да се са врха Хумског горја могу видети река Дунав, Јадранско море и Црно море.⁶²¹ Уз рудна богатства Балканског полуострва и такви записи о геополитичком положају тог подручја су били један од показатеља зашто је оно од античких времена све до данашњих дана било примамљиво за

- 619 **Ronald Syme, Anthony Richard Birley**, *The Provincial at Rome: And, Rome and the Balkans 80 BC- AD 14*, University of Exeter Press, 2000, p. 206; **William Smith**, Ed. *Dictionary of Greek and Roman Geography: Abacaenum-Hytanis*, cit. **Tafel**, de Thessalonica, p. 221; **Hullman**, *Geschich. des Byzantischen Handels*, p. 76
- 620 **Vladimir P. Petrović; Vojislav Filipović**, „Newly-discovered Traces of the Roman *Naissus–Ratiaria* Road and the Problem of Locating Two *Timacum* Stations“, *Balkanica XXXVIII, Belgrade 2008*, 1–312, стр. 32, 38: Такође на античким римским картама и на *Појтингеровој мапи* позната је „Војна цеста“ (*Via Militaris*), која је у прошлости повезивала средишњи део Хумског полуострва од Ниша до Јадранског мора и означавана је као „*Hammeum*“, „*Haemus Mons*“.
- 621 **Livy**, *The History of Rome*, 5, Book XL, XXII; **John Lemprière**, *Bibliotheca classica: or, A classical dictionary*, G. & C. & H. Carvill, 1833. p. 629, cit. Macedonian king **Philip, Mela, Polybius; Maria Todorova**, *Imagining Balkan*, Oxford University Press, 2009, p. 23, cit. **Salomon Schweigger; Philip Yorke Hardwicke**, *Athenian Letters*, Vol. I, T. Cadell Jun. and W. Davies in the Strand, London, 1798, p. xxxiv: „Називом Хум означаван је планински ланац од Илирикума до Црног мора, који дели Трачку од Доње Мезије и, према причама, са његових врхова могу да се виде и Јадранско море и Црно море.“

колонијалне и геополитичке планове разних светских војсковођа, политичара и економиста.

За време владавине Римског царства у првом веку на Балканском полуострву апостоли Светог Петра и Павла су основали епископију у Сремској Митровици са локалним бискупима, епископима и ђаконима.⁶²² Они су покрштавали локално становништво на подручју данашњег Београда, Ниша, Требиња, Рашке, Беле Паланке и у другим насељима од реке Дунав до Косова и Метохије и вршили црквену службу на локалном словенском језику.⁶²³ Од времена митских Нојевих наследника Херакла и Кадма, владавине супружника Агрона и Теуте, Александра Македонског, Римског царства, просветитељских мисија Светог Петра, Павла, Андреја, Тита и осталих светих апостола на подручју Балканског полуострва у првом веку после Христа, затим од времена владавине византијских царева, српског цара Душана Немањића и османских Турака све до данашњих дана Балканско полуострво јесте на својеврстан начин једно од историјски и геополитички најзначајнијих подручја на свету. Широки базен Винчанске и Трипољске културе је још у праисторијско доба спајао европске Алпе са јужним током реке Дунав, а касније изграђене луке Драч, Филипи, Солун и Константинопољ су повезивале Јадранско, Егејско и Црно море. Због свега тога ово подручје је од времена праисторије до данас било средиште пажње светских владара, војсковођа и трговаца и имало велико историјско, културно, геополитичко и економско значење.⁶²⁴ Ова-

622 **Ljubomir Stojanović**, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Srpska kraljevska akademija, Sremski Karlovci, 1927., str. 46, 53, 194

623 О црквеној служби бискупа Никете Ремезијанског на подручју Хомољских планина, Тимока, Поморавља и Подунавља видети у **Павел Шафарик**, *О имену Словена*, цит. *Vita S. Theodos. ap. Pag. T. II. p. 9*; **I. Zonaras**, *Hronika*, Ruski Prevod u Vokolomanskom Manastiru. Napecetan u Ct 31 Istor. I Drevn. Rus. U Moskv. Univ. 1847 god, str 58; **Petre Mocanu**, „The Carpathian-Danubian-Pontic Space – the Geographical Area of the Birth of the Romanian Christianity, Annals of the University of Craiova – Series Geography, vol. XI, 2009; **Milos S. Milojevic**, *Odlomci Istorije Srba*. Tom I. str 208-210, **O. Lukovic-Pjanović**, *Srbi ... Narod Najstariji*. T I. str 62-63, AIZ Dosije, Beograd, 1990.

624 **Hicow**, “Greece Thanks To The Egnatia Odos Motorway”, <http://007d3960feba012e8d1b1231381a75ee.yottaa.net/thessaloniki/egnatia-odos/rome-2525191.html>; Jona Lendering, “Via Egnatia”, http://www.livius.org/vi-vr/via_egnatia/via_egnatia.html. Такође видети **John Lemprière**, **Lorenzo Da Ponte**, **John David**

ква културолошка и геополитичка одредница српског етничког идентитета се у различитим периодима кроз историју на трагичан начин одражавала на развој друштвених и државних заједница и на живот аутохтоног становништва на овим просторима.

У смислу обичаја античких римских историчара да народе означавају називима територија које су насељавали, а не њиховом етничком одредницом карактеристична је једна реченица римског историчара Касиуса Диона (с.164-с.235) о племенима која су живела поред реке Дунав: „Трачани су заузели обале реке Истер на територијама насељеним Трибалима, којима су управљали Мизи, а који се на територијама које се пружају преко те реке зову и Дачани.“⁶²⁵ Сличну забуну, односно навику страних историчара да становништво овог подручја називају по територијалним одредницама на којима је живело, а не према етничкој одредници, показују примери готово десет векова касније у доба пре, за време и после владавине српске династије Немањић овим просторима. Тако су српског владара Стефана Војислава Михаила 1053. године византијски историчари називали „Господар Трибала и Срба“. С друге стране византијски историчари су 1321. године, пишући о томе како је архиепископ Никодим 1321. године крунисао српског краља Стефана Немањића Дечанског описали краља Стефана Дечанског као „савршеног цара илирских народа“.⁶²⁶ Србе је Илирима све до двадесетог века

Ogilby, *Bibliotheca classica, or, a dictionary of all the principal names and terms relating to the geography, topography, history, literature, and mythology of the antiquity and of the ancients, with a chronological table*, W.E. Dean, New York, 1838, p. 192: Мост код Струге у Македонији називао се „Српски мост“ (Pons Servilii).

625 **Павел Шафарик**, *О имену Словена*, стр. 46, cit. **Dius Cassius**

626 **George Kedrenos**, *Historiarum Compendium* ed. Immanuel Bekker, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 35-36, 2 vols: Овај историчар о периоду владавине Светог Јована Владимира и Зету и приморје назива „Трумалја кај ариотато Србиас мере.“; **Живојин Андрејић**, *Владари Трибала*, стр. 43, cit. **Григорије Цамблак**, *Житије Стефана Дечанског*, Београд, 1936, стр. 19; *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* (III tom), Vizantološki institut SANU, Београд, 2007.; **Svetozar Radojčić**, *Portreti srpskih vladara u srednjem veku*, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, 1996.; **Jovan Deretić**, *Kulturna istorija Srba*, Народна knjiga, Београд, 2005.; **Gianantonio Bomman**, *Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna*”, *Libri, Dodici Compendiata : Alla Gloriosissima Veneta Illirica Nazione*, Vol. 1, Antonio Locatelli, Venezia, 1775.; **Сима Лазин Лукић**, *Кратка повјесница Срба од*

називао и Бечки двор,⁶²⁷ а у средњовековном и пост-средњовековном периоду Срби су такође записивани као Рашани, што је у њима изазивало отпор.⁶²⁸ Однос Срба према употреби других етникума за свој народ објашњавао је у својој књизи *Илири и Србљи или преглед народности староседелаца Илирика* писац и филолог Јевстатије Михајловић 1843. године речима: „Срби су одбијали да их се назива Илирима, јер је име Срб или Србин било њихово општеноародно старо и славно име.“⁶²⁹

Римски историчар Амијан Марцелин (с.330-с.395) је у својим оригиналним историјским записима о подручју Балканског полуострва из четвртог века потврдио да су Срби живели најкасније до тог периода на подручју севера Балканског полуострва и у складу с тим је карпатске планине из тог планинског ланца називао „Српским планинама“.⁶³⁰

постанка српства до данас, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>, **Anna Comnena**, *The Alexiad*, <http://www.fordham.edu/halsall/basis/AnnaComnena-Alexiad00.html>, **Daniele Farlatius**, *Ecclesia Sirmiensis olim metropolis*, в *Illyrici Sacri*, VII, *Ecclesia Diocletiana, Antibarensis, Dyrrhachiensis et Sirmiensis cum earum suffragantes*, Appendix, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1817

- 627 На бечком Двору је све до Првог светског рата Српска Канцеларија називана Илирском: „Privileges of Emperors Leopold, Josef and Charles VI, and also of Her Royal Majesty Maria Theresa to glorious Illyrico-Rassian nation“, *Illyrio Serbica 1683-1715 (1723)*, Haus, Hof u. Staat. Archiv Wien, Prev. **Zhefarovic** и **Nenadovic**, Музеј Мatica Srpska, Novi Sad, 1745 (14.april, 1715. <http://i32.tinypic.com/28rin93.jpg> и <http://i27.tinypic.com/293fuwj.jpg>.
- 628 О односу Срба према етникуму Рашани у осамнаестом веку видети **Stefan Novaković**, „Dissertatio Brevis ac Sincera Hungaris Auctoris de Gente Serbica perperam Rasciana dicta, ejusque meritis et fatis in Hungaria“, 1790, -/“Stefan Novaković Dissertatio brevis et sincera Hungari auctoris de gente Serbica, perperam Rasciana dicta, eiusque meritis ac fatis in Hungaria 1790. Denuo typis mandata, et in idioma Serbicum translata.“- „Razlog kratkij i instinityj Spisateljja Madjara o narodu srbskom, pogrešmo rascianskom nazvanom, i o njegovym zaslugama i priklučenijama u Madjarskoj 1790. Prepečatan i na srbskij jazyk preveden“, Турогр. Mitropolitcko-Gimnazialna, 1860: У једном документу из 1790. године записано је да „Срби и Босанци, које Угари зову Рашани због државе Рашке, никад себе на свом језику не зову Рашани него Срби („Szerblyi“) и не називају ни свој језик ни своје људе Рашанима него српским, словенским народом.“
- 629 **Aleksandar M. Petrović**, *Srpske starine - Opisi i tumačenja srpske povesnice*, Novi Sad 2002, <http://www.rastko.rs/projekti/obzorja/povest/apetrovic-starine.html>.
- 630 **Niko Županić**, „Srbi Plinija i Ptolemeja“, *Зборник радова*, Београд, 1924, стр. 578

Претхришћански Дачани и Трачани су били потомци гетско-српских прото-етнија (дунавско-карпатских „Прасармата“⁶³¹) и ишли су у битке под знаком вука са змајевим репом на својим ратничким барјацима.⁶³² У лето године 87. после Христа Римљани су послали велики број војника према реци Дунав у покушају да освоје руднике злата и сребра из западних трансилванијских планина. Покушали су да пређу реку Дунав на територији Дачке помоћу импровизованог моста од чамаца, али их је, према историчарима Корнелију Тациту и Јовану Зонари, том приликом победио локални српски племић Тарабостес, коме је након тога локални краљ предао свој трон а народ га је прозвао Децебал (Диковил).⁶³³ Римљани су ипак успели да 106. године покоре велики део земље између Карпата и Дунава заједно са једним делом Трансилваније. Римски цар Трајан је своју победу на том простору обележио великом прославом у Риму и дао да се догађаји из тог периода прикажу на Трајановом ступу у Риму. Историчар и археолог Чавдар Бонев тврди да су се након тога Срби из јужног дела Дачке провинције повукли према северу и населили у Северним Карпатима. Њихови потомци су касније, према историчару Амијану Марцелину, одржавали војне и трговачке везе са српским римским царем Ликинијем (с.263 – 325.)⁶³⁴ Историчар, археолог и филолог Адолф Кепен похвалио је „витештво и племенитост“ ових Срба који су касније засновали државу Рашку⁶³⁵ на Балканском полуострву и који су се много касније „1040. године одвојили од Византијског царства под

631 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена*, стр. 66-69, цит. **Florus** и **Murray**

632 **Ion Grumeza**, *Dacia: Land of Transylvania, Cornerstone of Ancient Eastern Europe*, Hamilton Books, Maryland, 2009, p. xv

633 **Милош С. Милојевић**, *Одломци историје Срба*, стр. 209, cit. превод **Јован Зонара**, *У Колоколоманском манастиру напечатана н у Чт: 31. Ист. и древ. Рус.* У Мос. Унив, 1847., стр. 58: “Тројан... воинствова ше ни Даки, сирјеч на Србље, началник же српски; Диковил“, итд.

634 **Чавдар Бонев**, «Праславјанските племена», Част IV (Л–Я), Институт по Балканистика при Българската академија на науките, Софија, 2010, <http://chavdarbonev.zvezdi.org/download/Proto-Slavs-04.pdf>, **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*

635 **Adolphus Louis Koepfen**, *The world in the middle ages – An Historical Geography*, Appleton and Co., New York, 1854, p. 162

водством њиховог владара Стефана Војислава Војислављевића“.⁶³⁶

Римљани су покороно панонско-илирско-трачко становништво лако држали у покорности јер је оно било територијално и етнички раздвојено и осим тадашњих већих насеља Сиска и Сремске Митровице у савско-подунавском басену су се налазила углавном села чијим становницима је главно занимање била пољопривреда.⁶³⁷ За време владавине цара Августина (63.г. пре Христа - 14.г. после Христа) Римском царству су биле припојене Галатија, Сирија и Палестина, тако да је посреднички утицај међу јерменским краљевима омогућио да Царство развије трговину са Индијом, Арабијом и централном Африком.⁶³⁸ Римски историчари су забележили да је цар Агуст примао делегације мистериозних „серских“ трговаца свилом, чије се антрополошке одреднице подударају са описом сарматских Срба. Ове „серске“ трговце историчари су описали као „ћутљиве, крупне, светлокосе и плавооке коњанике са стрелама и трговце свилом“. За њих су Римљани причали да узгајају свилу негде далеко у шумама Азије и раније су их грешком сматрали припадницима кинеске Хан династије, јер су римски географи, укључујући и Страбона, у време владавине цара Августа мислили да се азијски континент завршава на источној страни реке Ганг у Индији, која се на северу у руским степама спаја са „Скитијом“.⁶³⁹

Од трећег века са северозапада са леве стране реке Дунав почела су да продиру племена са севера у унутрашњост Балканског полуострва пустошећи поља, прекидајући рад у

636 **Исмо.** Такође о томе видети **John Skylitzes**, *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum*. De Gruyter, 1973, стр. 408-409 (John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Org. by **John Wortley**, Cambridge University Press, 2010) и **Cecaumenus**, *Strategicon*, ed. B. Wassiliewsky, V. Jernstedt, Petropoli, 1896

637 **Danijel Dzino**, PhD Thesis, Department of Classics, University of Adelatide, 2005, Illyrian Policy of Rome in the Late Republic and Early Principate, P. 156, cit. Vell. Pat.2.114.4., <http://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/37806/1/02whole.pdf>

638 **Mihail Rostovcev**, *Istorija starog sveta –Grčka, Rim*, Familet, Beograd, Srbija, 2004, str. 376; 384. Такође о „Сербима“, или „Серима“ видети **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*, стр. 9-10

639 **Raoul Mclaughlin**; “Silk Ties: The Links Between Ancient Rome and China“, *History Today*, Vol. 58, January 2008

рудницима и саобраћај на путевима, и поробљавајући један одређен број становништва које се бавило пољопривредом. Ратне невоље и опорезивање доводили су сељаке до крајње беде и грађевинарство и трговина су замирала. Око 274. године римски гарнизони су се повукли преко реке Дунав и повели са собом све дачко-римске колонисте који су хтели да пођу са њима. Населили су се јужно од Дунава, на подручју данашње Србије и Бугарске и назвали то подручје именом Аурелијева Дачка.⁶⁴⁰ Према историчару Сими Ћирковићу, Римљани су се на Балканском полуострву борили са разним племенима због фискалне и економске експлоатације. Због борби са тим племенима Римљани су градили мостове за прелажење војски и стварали војничке логоре од којих су најпознатији били Сингидунум и Виминацијум, а за потребе трговине изграђивали су саобраћајнице за повезивање различитих провинција. То је допринело економском развоју овог подручја, односно допринело је развоју ранијих предримских насеља на том подручју и изградњи нових насеља на раскрсницама путева у близини рудника, са храмовима, јавним купатилима и решеним проблемима канализације. Након победа Римљана против побуњених племена крајем другог и почетком трећег века остали су само забележени *latrones* („разбојници“) који су пљачкали по друмовима стражаре, трговце, а понекад и староседиоце.⁶⁴¹ Римско царство је против српских побуњеника са Карпата између 290. и 330. г. упутило чак осам казних експедиција, опустошивши сарматску територију. Након тога су цар Галерије Максим и његови наследници, Константин и Ликиније добили назив „Sarmaticus“. Ове казнене експедиције су знатно ослабиле локалне Сармате, тако да се они нису успели одупрети најезди Визигота 321. године. Званично се хришћанство на овим просторима потврдило 313. године *Миланским едиктом* цара Константина и цара Ликинија и упркос бројним периодима пљачки и пустошења на том простору заживело је међу народом.⁶⁴² Међутим, ратовања, унутрашњи нереди, трошкови одржавања многобројне војске и опа-

640 **Quintus Horatius Flaccus**, *Odes*, Lib. III, 6.).

641 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 94

642 *Исто*, стр. 100.

дање производње у свим привредним гранама проузроковали су да моћ Римског царства почне да полако опада на овим просторима. То се види и на примеру војних реформи цара Константина, који је донео одлуку да цара у ратовима прате само најбољи војници (тзв. *comitatenses*), а да се погранична одбрана препусти другоразредним војницима (*limitanei*) који су у време мира обрађивали поља у околини војних логора.⁶⁴³ Уз официре или царске прокураторе, управљање административним јединицама било је поверено и локалној аристократији. Разлика између римских администратора, војника и романизованог становништва на једној и староседелачког становништва на другој страни није била само у друштвеном и економском положају, него и у језику, јер је староседелачко становништво по селима задржало свој језик, а латински језик се употребљавао само у областима уз реку Саву које су трговале са Италијом.⁶⁴⁴ Према историчару Сијми Ћирковићу, у односу на подручје Италије и Грчке занатство није било толико развијено, али под утицајем римских и грчких трговаца све више су се куповали и у производњи имитирали предмети из њихових крајева. Временом је растао број занатских радионица каменорезаца, обрађивача метала, мајстора-филиграната, а у римском логору Виминацијум радила је и ковница новца.⁶⁴⁵ У Нишу је била основана хришћанска епископија и епископ Гаудентије Нишки се 344. године званично потписивао у црквеним докумантима као епископ Нишки.⁶⁴⁶ Осим војних реформи цара Константина Великог, један гест који је био наговестио слабљење владавине Западног римског царства догодио се 379. године када је један од српских римских царева из Сирмијума Флавије Грацијан Аугустус (359-383.) укинуо пагански римски култ, одрекао се титуле паганског римског свештеника, избацио скулптуре (кипове) из употре-

643 *Исто*, стр. 94.

644 *Исто*.

645 *Исто*.

646 „Нишка Епархија од 4. до 6. века, Наиссус – Ниш“, *Ilustrovana istorija Srpske pravoslavne crkve*, 08. март 201., http://srpska-pravoslavna-crkva.blogspot.com/2011/03/blog-post_8516.html; Tomus primus Conciliorum omnium, tum generalium, tum provincialium atque particularium, Coloniae Agrippinae, apud Geruunium Calenium [et] haeredes Iohannis Quentelij, 1567, p. 420; **Daniel Farlatus**, *Illyricum Sacrum*, Coletus, 1819, pp. 33-34

бе⁶⁴⁷ и вратио се хришћанству. Забележено је да су му римски војници замерали што се дружио са скитско-аланским најамницима војницима и што је понекад са њима путовао у одећи скитско-аланских војника.⁶⁴⁸ У престолници Сирмијум, за који се сматрало да је био средишња тачка између истока и запада Римског царства, Римско царство је било подељено 364. године између двојице браће цара Валентијана (321-375.) и Валенса (328-378.), који су за своје војнике-најмнице бирали углавном своје сународнике са којима су делили исто порекло и вредносни систем.⁶⁴⁹ Након поделе престолнице, браћа су поделила између себе и Римско царство, тако да се Валентијан одлучио за управу Миланом, а Валенс је отишао у Константинопољ.⁶⁵⁰ Међутим, браћа су се, свако у свом домену владавине, сусрела са великим критикама од стране истакнутих људи свог времена.⁶⁵¹ У трачком делу Царства од 375. до 378. године влада цара Валенса је запала у финансијске потешкоће.⁶⁵² Још један од наговештаја мењања дотадашње политичке климе био је и гест варварина Одоакара који је стргнуо царски плашт и дијадему са последњег императора Западног римског царства Ромула Августула 476. године.⁶⁵³ С друге стране, Теодосије Први Велики (347-395.) је 391. године забранио паганство и прогласио православље државном религијом свог дела Царства и симболичним чином анти-па-

647 **Samuel Dill**, *Roman Society in the Last Century of the Western Empire*, McMillan and Co., London, 1910, p. 29, cit. Sym. Ep. x. 3 ; cf. Seeck's Sym. liii. liv: Цар Грацијан је склонио фигуру Викторије чак и из римског Сената. Стр.41-59: У периоду пред крај Западног римског царства хришћани и пагани су се највише спорили око забране гладијаторских игара, идолатрије, астрологије, раскаланих забава и сујеверја.

648 **Uroš Milivojević**, "Poroci cara Konstansa u istorijama četvrtog veka", *Zbornik radova Vizantološkog institute br. 45*, 2008, стр. 33, cit. Pseudo-Victor, 54; Cf. Zosimus II, 299.

649 **Noel Lenski**, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, University of California Press, 2003, стр. 57

650 Ammianus Marcellinus, *The Roman History*, 26.5.4

651 **Исто**, pp. 305, cit. Jer. Chron. s.a. 365: "severitatem eius nimiam et parcitatem quidam crudelitatem et avaritiam interpretabantur." Greg. Naz. Or. 43.30: basileu; "oJ filocrusov tato" kai; misocristov tato". Cf. Them.Or.18.219b (a. 384).

652 **Исто**, p. 305, cit. Henty 1985, 237-42.

653 **Драгана Матовић**, „Само име дедино“, *Новости*, 06. avgust 2009., Београд,

ганства угасио вечни пламен Весте.⁶⁵⁴ Почетком петог века племена Хуна и Авара су почела да надиру из правца Азије према Европи. Један од чланова римског посланства упућеног на преговоре у штаб вође хунске војске Атиле у Потисју 448. године био је дипломата Приск. Он је у својим забелешкама на те догађаје описао и локално становништво које је у то доба живело у долини реке Тисе. Забележио је да „језик тог становништва које је живело у селима дуж реке није био ни латински, ни хунски ни готски ни грчки језик“ и да су ти људи „живели дуж река, правили чамце издубљене у деблу, пили медовину и комон (пиће од јечма) и јели просо“. Подаци из те белешке подударају се са археолошким налазима житарица које су становници тих насеља поред вода у југоисточној области Паноније узгајали, као и са пронађеним посудама за прављење пива, односно за „комљење“, које је употребљавало локално становништво.⁶⁵⁵

У борбама Римљана против хунског краља Атиле и посебно у победи Римљана на Каталинском пољу 451. године истакнули су се војсковође Маркелин и Аетиус (Еције) који су били пореклом са подручја Трачке.⁶⁵⁶ Отац војсковође Еција био је хришћанин који се борио против паганства и био је познат по уништењу паганских храмова у Картаги.⁶⁵⁷ После смрти Атиле и престанка борби римске и хунске војске

654 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 94: За владавине Теодосија Првог као последњег цара оба дела Царства Готи су већ почели да надиру на Балканско полуострво. У западном делу Царства су се римске војне снаге 410. године трајно повукле из Британије, а Визиготи су у свом ратном походу разрушили Рим. Почетком петог века на Балканско полуострво су дошли Хуни и покорили Сармате и Готе.

655 **Prisci**, *Fragmenta*. 8. R. 291-305; *Historici graeci minoris*, 1870; **Barišić F.** „Prisk kao izvor za najstariju istoriju Južnih Slovena“, *Zbornik radova vizantološkog instituta*. I. 1952. S. 52-61. Такође видети о томе **Љубивоје Церовић**: „Срби у Румунији од раног Средњег века до данашњег времена“, Београд, Министарство Републике Србије за везе са Србима изван Србије“, 1997

656 **Edward Gibbon**, **John Bagnall Bury**, *The Decline and Fall Of The Roman Empire*, Volume 3, Wildside Press LLC, 2004; **Otto Maenchen-Helfen**, *The world of the Huns: studies in their history and culture*, University of California Press, 1973, **Јован Деретић**, *Античка Србија*, Темерин, Србија, 2000., **Caroli Du Fresne Domini Du Cange**, *Illyricum Vetus & Novum*, Haeredum Royerianorum, Posonii 1746

657 **Saint Augustin**, *The City of God*, Book 18, Transl. by Marcus Dods, Hendrickson Publishers, 2009, p. 603

земљорадња и сточарство су на подручју Трачке поново доживели узлет. У Поморављу су се за потребе војске узгајали коњи, а међу сточарским производима посебно је био цењен дардански сир. Почетак пропадања Римског царства довео је до појаве друштвеног слоја сељаштва на подручју тадашње Србије, односно уз обичне сељаке земљораднике и сточаре и некадашњи робови су постајали сељаци, с тим што је ропство замењивала нека врста феудалног уговора и обавеза сељака према феудалној властели.⁶⁵⁸ Формално је у већини царстава и држава са строго одређеном феудалном друштвеном хијерархијом феудални властелин штитио помоћу витезова и ратника своју радну снагу – сељаке-најамнике, а изнад свих њих био је цар, односно краљ. Сељаци су касније у Византијском царству били у потчињеном положају у односу на чланове других друштвених слојева. Однос према њима у друштву огледао се у карактеристичној одлуци једног византијског војсковође из Драчке теме Нићифора Вријенија (око 1075-1077.) да током једне ратне експедиције његове војске сељаци секирама чисте кланце и проширују пут.⁶⁵⁹

658 **E. Ray Canterbury**, *A Brief History of Economics – Artful Approaches to the Dismal Science*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., Singapore-London, 2001, pp. 18-19.

659 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 192, cit. *Виз. извори III*, 240-241.

КАРАКТЕРИСТИКЕ СЕОСКИХ ЗАЈЕДНИЦА ПРОТО-СЛОВЕНСКИХ ЕТНИЈА

Из анализе именица и глагола прасловенског језика види се да је земљорадња имала важну улогу у животу старих Словена.⁶⁶⁰ Заједничка одредница за географски раштркана, али ипак сличним језиком и писмом повезана древна словенско-сарматска племена било је њихово претежно земљорадничко, сточарско и рибарско занимање и породични и задружни начин живота у селима. Тако историчар Алфред Рембо (Alfred Nicolas Rambaud, 1842-1905) пише да чак и пре него што су Руси прихватили хришћанство њихови пагански богови били су везани за земљорадњу „која је Русима од давнина била најдраже занимање“.⁶⁶¹ Међу народним руским обичајима и данас се могу разазнати елементи неких древних народних обичаја као што су „прочишћавање“ земљишта со-

660 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 127, 143-146: У документима из тог времена постоје именице као жито, пшеница, раж, јечам, просо, хмељ, хрен, тиква, диња, репа, мак, грах, боб и мрква, затим плуг, рало, брана, коса, мотика, срп, лопата, виле, жрвањ, гумно, као и терминологија делова плуга, те глаголи као орати, копати, сејати, жети, плевити, косити, млетити, врћи, братити и млатити. На воће су се односиле именице јабука, крушка, шљива, вишња, орах, лешник, оскоруша, бресква и трешња. Од стоке су били познати коњ, говедо, свиња, овца, коза, гуска, кокот, док се на текстилну привредну грану односе именице и глаголи као вуна, лан, конопља, плести, прети, мотати, шити, кројити, ткати, као и терминологија која се односила на пчеларство, рибарство, металургију, ковачки, дрводељски и коларски занат, на делове кола и саобраћај и саобраћајна средства, те на различите музичке инструменте, пејзаж, биљни и животињски свет.

661 **Alfred Rambaud**, *The History of Russia: From the Earliest Times to 1709*, Nova Science Publishers Inc., 2006

љу или слављење сунца,⁶⁶² што је било карактеристично и за културу неких древних скитских народа у Азији. За разлику од прибалтичких Словена, односно за разлику од полапских Срба „Сербета“ о којима је писао саски историчар Хелмолд у својој *Хроници о Словенима* у дванаестом веку, међу старим Србима на Балканском полуострву је из паганског многобоштва временом настала својеврсна монотеистичка религија која је у себи садржала елементе поштовања култа предака и природних појава. Граматолог и палеолингвиста Радивоје Пешић у свом изучавању Винчанског писма из периода Винчанске културе као и опште историје Словена дошао је до закључка да предхришћанска религија старих Срба, насупротив општеприхваћеном мишљењу, није била пантеистичка већ монотеистичка, односно да је у њој била присутна својеврсна аналогија са хришћанством – један бог, али у три лица.⁶⁶³ Тако међу старим балканским Србима није био познат пагански бог Дажбог, познат и као Сварожић, који се помиње само у две народне приповетке као противник хришћанског Бога, а такође у народу није био устаљен ни култ бога Перуна као код неких других припадника словенских народа.⁶⁶⁴ Археолог Драгослав Срејовић је у свом изучавању остатака светилишта у древном насељу Лепенски Вир на Дунаву уочио да су становници праисторијског Лепенског Вира славили култ предака, односно „култ домаћег огњишта“ и да су у светилиштима Лепенског Вира конструкција и жртвеник лежали у

662 **Bachinskaia, Nina Mikhailovna.** *Narodnye pesni v tvorchestve russkikh kompozitorov.* Edited by E. V. Gippius. Moscow: Muzgiz, 1962. Rimsky-Korsakov, Nikolai Andreevich. *Sto russkikh narodnykh pesen* [One Hundred Russian Folksongs], op.24. St. Petersburg: Bessel, 1877: Познати руски композитори класичне музике деветнаестог и двадесетог века инспирацију за своја дела проналазили су у проучавању старих руских сеоских игара, песама, легенди и обичаја, за што је један карактеристичан пример опера Римски-Корсакова *Снегоручка*. Сељачки радови на пољу и народне игре, сељачки кућни обичаји и народна ношња опевани су и у многим књижевним и ликовним делима руских уметника деветнаестог и двадесетог века.

663 **Радивоје Пешић,** *Велеска књига*, Пешић и синови, Београд, 2000, стр. 69-70; J. Rajić: *Istorija...*, 1794/1795, књ. I, стр. 19, **Владимир Ђоровић,** *Историја српског народа*, Књига Прва, Глас српски, Арс либри, Бања Лука, Београд, 1997.:

664 **Петар Ж. Петровић,** „О Перунову култу код Јужних Словена“, *Гласник Етнографског института САНУ*, Вол. 1, Бр. 1-2, САНУ, Београд, 1952. године

оси правца исток - запад, као што су касније у хришћанским православним храмовима олтари постављени на исток према западу, док су покојници и скулптуре били распоређивани у правцу север – југ.⁶⁶⁵

За разлику од представа старих Римљана или Хелена о боговима, стари протосрпски Словени углавном нису раздвајали богове од природних сила, односно они нису боговима придавали ни облик ни особине људи или надљуди, већ су богови за њих били само симболи природних појава које су на човека деловале добро или лоше. Будући да су стари Словени живели од природе и у складу са њом, за њих су киша, извор, река, ветар, храст и остале манифестације природе биле Бог који је давао храну, плодну земљу, воду и све што је одржавало живот на земљи. Уз то, за разлику од старих Римљана и Грка, припадници старих словенских земљорадничких и сточарских племена нису имали камене идоле и статуе као своје „тотеме“, него претежно дрвене балване и дрвене табле.⁶⁶⁶ Неки од карактеристичних примера некадашње руске народне (сељачке) уметности су популарне гравуре у дрвету или металу „лубок“ у којима су уз религиозне, ратне и разне уметничке мотиве били овековечени и обичаји, веровања и манири сељака у свакодневном животу⁶⁶⁷ или осликавање популарних дрвених лутака „матрјошки“ на ла-

665 СО религији у насељу Лепенски Вир опширније видети у **Dragoslav Sreјović**, *Mezolitiska religija*, <http://www.rastko.rs/arheologija/sreјovic/dsreјovic-mezolit2.html>

666 **Радивоје Пешић**, *Велеска књига*, Пешић и синови, Београд, 2000, стр. 69-70; J. Rajić: *Istorija...*, 1794/1795, књ. I, стр. 19, **Владимир Ћоровић**, *Историја српског народа*, Књига Прва, Глас српски, Арс либри, Бања Лука, Београд, 1997., **Dragoslav Sreјović**, *Mezolitiska religija*, <http://www.rastko.rs/arheologija/sreјovic/dsreјovic-mezolit2.html>; Такође на ову тему видети: **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа* и **Ljubomir Stoјanović**, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Beograd-Sremski Karlovci, Srpska kraljevska akademija, 1927.: Апостол Андрија Првозвани, бискупи Урзације, Андроник, Никета Ремезијански и други апостоли, бискупи и ђакони, као и цареве Константин, Ликиније, Јустинијан Први и Јустинијан Други већ од првог века па надаље христијанизовали су од раније монотеистички верујући народ и на та вишевековна покрштавања су се у деветом веку надовезале мисије браће Тирила и Методија које су имале у себи додатну димензију описмењавања становништва.

667 **Stephen Norris**, "Images of 1812: Ivan Terebenev and the Russian Wartime Lubok." *National Identities* Vol. 7, Iss. 1, March 2005, стр. 1 – 21.

кираном дрвету у бојама руских народних ношњи, као и помињање дрвета брезе у народним обичајима, причама, књижевности, сликарству и слично. Временом се кроз историју у словенским народима почела формирати институција сеоске породичне задруге као установе која је била карактеристична подједнако и за њихово родовско и класно друштво.⁶⁶⁸ Постоји много сродних одредница између некадашњих претхришћанских старословенских земљорадничких обичаја као што је обичај украшавања сеоских кућних кандила гранчицама брезе или плетења венаца од гранчица брезе у неким руралним подручјима данашње Русије, освештавање врбице у традицији православља у Србији или благосиљање босиљка у традицији православља у Грчкој, плетење венаца од цветова камилице и другог цвећа или фарбање кокошјих јаја на Ускрс или доношење жита, меда и воћа свештенику на благосиљање. На своје претхришћанске обичаје Срби су након примања хришћанства надоградили обичаје слављења породичних светаца „слава“, извођење стоке на испашу на Свети четвртак, на Дан Светог Георгија и извођење разних других ритуала и обичаја у сеоској кући и на пољу и рекама у дане слављења хришћанских светаца. Црква је постала битна сељацима у Србији јер су се најбитнији догађаји у њиховом животу одигравали у цркви и поред цркве - крштење и примање деце у заједницу, венчање, недељна и празнична богослужења, прославе празника, опело и сахрана на гробљу поред цркве.⁶⁶⁹ Један од најпознатијих хришћанских учитеља Свети Аугустин (*Aurelius Augustinus*, 353–430.) у свом делу *О Божјој држави* (*De civitate dei*) тврдио је да су врлине које красе сеоски живот и одликују самосталног и независног земљопоседника чиниле да занимање пољопривредника буде најлепше занимање.⁶⁷⁰ У такав став уклапали су се хришћански обичаји пољопривредника да моле и захваљују Богу за

668 **Јован Цвијић**, *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва*, Српски етнографски зборник САНУ, књ. III, Београд, 1902.

669 **Радивоје Арсић**, *Живот сељака у средњовековној Србији*, <http://www.field-archaeology.com/clanci/arsic/index.php>

670 **Милан Жупанчић**, „Обитељска пољопривредна gospodarства и рурални развитак у Хрватској“, *Социологија села* 43, 165, Институт за друштвена истраживања у Загребу, Загреб, Хрватска, 2005, стр. 172

добар принос пољопривредних производа, плодност становништва, здравље стоке, очуваност пољопривредних производа и слично, што је представљало наставак њихових ранијих сличних обичаја који су имали димензију јаког осећања привржености и поштовања природе.⁶⁷¹ Један од најпознатијих арапских и светских социолога, филозофа и историчара Ибн Калдун (1332-1406.) у свом истраживању порекла и развоја цивилизације сматрао је да је један од најважнијих цивилизацијских развојних принципа била друштвена солидарност развијена у пољопривредним заједницама кроз историју. Ибн Калдун је сматрао да је рурално друштво било основа и извор настанка цивилизације и градова.⁶⁷² Историчар, правник и етнолог Валтазар Богишић, правник и политичар Алекса С. Јовановић и историчар и политичар Фрањо Рачки учили су складност друштвене стратификације како у традиционалној сеоској породици тако и у задружном облику породица у свим ограницима словенским народа. Историчар и филолог Фрањо Рачки је уочио да је у основи племенског уређења у „примитивном друштву Словена“ више породица чинило род, чије особине су били заједничка имовина, посебно име и скупштина на којој су мушкарци и жене равноправно одлучивали и на чијем челу је био старешина који је управљао сеоском задругом.⁶⁷³ Фрањо Рачки је истицао и оданост ста-

671 **Linda J. Ivanits**, *Russian Folk Belief*, M.E. Sharpe Inc, 1992, USA

672 **Abdel Magid Al-Araki**, *Glossary of Ibn Khaldun*, Oslo University College, May 2006 1. 7, преузето са <http://home.online.no/~al-araki/arabase2/ibn/oldkh/kterm003.html>, стр. 3, такође видети **Abdel Magid Al-Araki**, „Ibn Khaldun: A Forerunner for Modern Sociology”, *Discourse of the Method and Concepts of Economic Sociology*, University of Oslo, Oslo, Norway, 1983

673 У Шкотској и Велсу од 1761. године па надаље су по угледу на британског предузетника и реформатора Роберт Овена (1771-1858) у деветнаестом веку пољопривредници тражили право политичког одлучивања кроз самоорганизовање. **Gary Richardson**, „A Tale of Two Theories: Monopolies and Craft Guilds in Medieval England and Modern Imagination“, *Journal of the History of Economic Thought*, Volume 23, Number 2, 2001, p. 1, cit. **Pirenne** 1937: Као што су пољопривредници оснивали задруге, тако су занатлије и трговци оснивали своје еснафе, са тежњом да се тако удружени одупру конкуренцији новајлија, односно да створе неку врсту „економске заштите“. Пре тога, пред крај средњег века на територији Далмације забележено је оснивање прве сеоске задруге. **Milorad Bibić Mosor**, „Joško Niskota: Maslina je kao majka, a loza je kao žena!“, *Slobodna Dalmacija*, Split, 29.03.2009: Средином шеснаестог века старешине свештеници и световњаци организовали су у једној сеоској зад-

решина сеоске заједнице цркви, којој су поклањали задружну имовину, што је био обичај и у средњовековној Србији. Сеоска задруга је у основи настала на основу поштовања хијерархије и слоге унутар обичне породице „инокоштине“. У сеоској задрузи су се „по способности и радиности“ и званично и прећутно бирали пунолетни мушки задругари за старешине, обично старији људи, који су, у случају да нису водили рачуна о интересу задруге, били смењивани.⁶⁷⁴

У средњовековној Србији село је било локална заједница породичних задруга, које су настајале запоседањем делова заједничке селске земље за потребе пољопривреде, претежно за потребе повртларства, воћарства и виноградарства.⁶⁷⁵ У првим фазама развоја старе српске државе била је битна аутономија локалне самоуправе, те су тако постојали различити територијални облици народне самоуправе и децентрализације (области, жупе, крајишта, села, градови са додељеним аутономним правима), као и ћелијски облици колективног живота народа са својим устаљеним правима и обичајима демократске управе (катуни, сабори, задруге) и узајамности. Временом су се, у жупама испресецаној средњовековној Србији, формирале институције жупских и сеоских зборова, или „зборова себара“, и државних сабора. За те самоуправне форме је било карактеристично да су биле постепено подвргаване ауторитету централне политичке власти, односно упоредо са јачањем политичке и војне власти централна власт је главне управне и судске функције поверавала државним чиновницима и властелинима - овлашћеним носиоцима хијерархијске феудалне власти.⁶⁷⁶ Формирање жупа као главних

рузи на Брачу послове сељацима (тежацима), који су узгајали овце, волове и мазге и производили маслиново уље, вино и мед.

- 674 **Нада Новаковић**, „Теорије о настанку и структури породичних задруга“, *Становништво*, Vol. 43, 1-4, 2005, стр. 109-110, cit. **Valtazar Bogišić**, *Građa u odgovorima iz različitih krajeva Slovenskog Juga*, Zagreb, JAZU, 1884, a); **Valtazar Bogišić** *O obliku nazvanom inokoštian u seoskoj porodici Srba i Hrvata*, Beograd, 1884 b)
- 675 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 39.
- 676 **Петар Матић**, „Развој локалне самоуправе у Републици Србији“, *Политичка ревија*, 2006, vol. 5, iss. 3, стр.395

политичких јединица било је одређено и географским карактеристикама тадашње Србије. Земљорадничко становништво је за своја станишта бирало углавном ниже пределе подесне за обрађивање земље, али одвојене и пресециане разним преградама, тако да су та подручја чинила мање географске, привредне и управне целине - жупе.⁶⁷⁷ У разним историјским изворима помињу се пуне шуме, односно „пуста брда“ или „пустоши“ као ненасељиви простори и широки појаси који су пресецили, издвајали и разграничавали суседне жупе.⁶⁷⁸ У раној средњовековној Србији насеља су врло често грађена у ниским пределима, на обалама текућих и стајаћих вода и у појединим насељима се опажа тежња становника да приближе и збију у градњи куће једне другима. О великој повезаности локалног становништва са рекама, на којима је било развијено рибарство, и о значају река за њихов живот сведочи и чињеница да су жупе, које су представљале основу политичке организације, често добијале имена по својим рекама.⁶⁷⁹ У почетку су сељаци са својим породицама живели поред средњовековних манастира или феудалних градова-утврђења. На европском континенту је било много варијација на такву врсту насеља која су настајала од насеља-утврђења неког феудалног властелина или као самостални манастири са интерном организацијом и припадајућим им селима. Таква урбана организација је временом добијала изглед комплексног поседа са различитим врстама привредним делатности. У Србији је постојање сеоске задруге било забележено у деловима раних средњовековних и средњовековних аката који су указивали на задружни живот сељака, као и у сакупљеним и забележеним одредбама обичајног права.⁶⁸⁰ У првом периоду ра-

677 **Сима Ђирковић**, *Историја српског народа*, стр. 357-358, цитирајући **С. Новаковић**

678 **Исто**, стр. 358, cit. *Законик цара Душана, Струшки; Атонски рукопис; С. Новаковић*

679 **Исто**, стр. 165.

680 **Стојан Новаковић**, *Село*, Српска књижевна задруга, Београд, 1965. Видети такође најпознатији српски средњовековни правни документ *Законик Цара Стефана Душана, Бистрички рукопис*, Одељење друштвених наука, *Извори српског права*, IV, књ. II, САНУ, Београд, 1981, чији се чланови 55, 65, 68 и 69 посебно односе на сеоску задругу, а забележено је да су се чак и у време османлијске колонизације тих простора поједини делови турског система односили на кућу указујући на сеоску задругу. Такође видети **Јован Цвијић**,

ног средњег века најчешћи тип градње кућа биле су полузе-
мунице четвороугаоне основе, изграђене од дрвета, најчешће
од коља и плетеног прућа, са облепљеним зидовима, једно-
ставним земљаним пећима, набијеним подом и усеченим
банком дуж једног или више зидова. Временом су куће грађе-
не и на вишим површинама, најчешће као брвнаре. Неки еле-
менти и обичаји сеоског живота, као што су одевање или про-
вођење извесног времена преко године у брвнарима, преузети
су из старих античких узора, а према етнографским истражи-
вањима многи елементи и обичаји из средњовековног живота
су се одржали у Србији све до данашњих дана. Тако и дан-да-
нас у неком планинским деловима Србије сточари живе један
део године у *катунима*, некој врсти сезонског насеља за сто-
чаре направљеног од трошне, најчешће дрвене грађе на пла-
нинском подручју са пашњацима.⁶⁸¹ Археолошки проналасци
у остацима насеља раног средњег века показују да су тада-
шњи земљорадници употребљавали знатан број металних
предмета као земљорадничке алатке (металнеи окови ашова,
мотике, рала, српове, косе) у облицима који ће, за разлику од
слабије очуваних древних алатки, остати у употреби и у на-
редним столећима. Пронађене кости домаћих животиња крај
насеља говоре да је начин живота средњовековник становни-
ка Србије био другачији од начина живота сточара из старо-
седачких племена, који су се кретали у зависности од по-
кретљивости њихових стада домаћих животиња. Пронађене
су и житне јаме грађене крај насеља, као и јаме за дуготрајно
чување осталих врста зрнасте хране. Остаци рибљих костију
говоре да је рибарство било развијено, а остаци костију ди-
вљих свиња и јелена да је и дивљач била заступљена у пре-
храни. Сматра се да је прелазак са проса, које је дуго времена
било основна биљка у прехрани тадашњег становништва, на

Балканско полуострво и јужнословенске земље, Сабрана дела, *Књижевне новине*, књ. 2, Београд, 1987. године

681 *Катун* је термин илирског порекла за пастирске брвнаре, који се први пут помиње у средњовековним документима из дванаестог и тринаестог века. Катуну су најчешће подизани на надморским висинама око и преко хиљаду метара, и грађени најчешће у близини неке пијаће воде. У њима су одређени објекти били намењени сезонском боравку од, у просеку, двадесет до сто породица сточара, док су одређени објекти били намењени само мешају сточе.

прехрану житом био узрок пораста тадашњег становништва Србије, као и општег јачања словенских држава у раном средњем веку. На основу археолошких проналазака сматра се да је вишак земљорадничких производа дао основу за специјализацију радова и занатства, поготово грнчарства и ковачког заната, а до десетог века и златарства, те да је у наредним вековима било развијано ткалство, израда специјализоване обуће и одеће и штављење коже. Због утицаја Византије у једанаестом веку трговина између села и градова постала је интензивнија, а поготово се трговало накитом и фином византијском керамиком. На село су из града стизали комади оружја, коњске опреме, поједини алати, итд.⁶⁸² У сеоским кућама су углавном живеле три генерације, са просечно око осам чланова у једном домаћинству, од чега су бар половину чланова чинила деца. У кућама се спавало, припремала се и јела храна, жене су чешљале и преле вуну и правиле различите тканине за потребе домаћинства. Обично је једно домаћинство имало једног или два вола, две до четири краве, три до четири свиње и десет до двадесет оваца. Међу сточарима је било најраспрострањеније овчарство, а популарни су били и говедарство и коњарство. Међу млечним производима посебно је био цењен влашки сир. Коришћење земљишних добара која су припадала владару и цркви сељаци су плаћали у стоци и сиру. Поједина села, или неке породице, бавила су се грнчарским, пчеларским, ковачким и тесарским занатом.⁶⁸³ Границе међу жупама биле су утврђене и условно подељене на два различита и неједнака дела – први део биле су заједничке и необрађене површине као што су пашњаци, шуме, воде и суседна брда, које је целокупно становништво могло неометано да користи, док се у преосталом делу налазио сав преостао простор подељен између земљорадничких насеља у жупи. Свако село имало је свој атар или посед обележен утврђеним међама које су сви познавали, признавали и поштовали. Сеоски посед или атар се такође могао поделити на два различита неједнака дела. На једном делу су биле заједничке не-

682 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 164.

683 **Радивоје Арсић**, *Живот сељака у средњовековној Србији*, <http://www.field-archaeology.com/clanci/arsic/index.php>

подељене и необрађене површине које се нису могле или смеле делити и чије је право коришћења припадало свим мештанима једног села, док је на другом делу било обрадиво земљиште подељено између земљорадничких породица одређеног насеља. Сви ови подаци о начину функционисања словенских сеоских заједница говоре да су у селима временом развијане и вредноване друштвене вредности као што су поштовање Бога као створитеља земље и природних појава о којима је сељак нераскидиво зависио, поштовање старијих људи као ауторитета у породици и сеоској заједници, тежак и поштен рад на пољу, слога у заједничким пословима сељака и пријатељство и међусобно испомагање међу сеоским комшијама.

СРБИЈА ОД РАНОГ ХРИШЋАНСТВА ДО ДОБА НЕМАЊИЋА

У делима античких писаца Овидија, Суиде, Лаертија, Псеудо-Скимноса и других писаца изравно или кроз метафоре илирско-трачка божанства - владари Кадмо и Хармонија и њихов народ су били описивани као „мирољубиви“, „побожни“ и као народ који је ценио „ред и мир у друштву“.⁶⁸⁴ У том смислу може да се пронађе једно фаталистичко-детерминистичко објашњење избора првих светих Апостола Петра, Андреја, Тита и осталих апостоле и следбеника да изравно по Балканском полуострву покрштавају народ и шире хришћанство. Међутим, бројни антички и пост-антички аутори су оставили записе да су у време владавине Римског царства, у времену пред долазак хришћанства, некадашњи пагански храмови у Делфима и пророчица Сибиле нагостили свој крај и долазак Христа Спаситеља.⁶⁸⁵ Према историчару и тео-

684 **Ovidius**, *Metamorphosis* 3, 115-137; 4. 571; **Pseudo-Scymnus**, *Periegesis*, pp. 437-438, 420-426; **Jacob Bryant**, *A new system, or, An analysis of ancient mythology*, Vol. 2, cit. **Diog. Laertius**, **Hornius**, **Phavorinus**, **Suida**, такође видети **Karl Otfried Müller**, *Introduction to a Scientific System of Mythology*, Arno Press, 1978 (Orig. Ayer Publishing, 1844), pp. 86-87, cit. **Lycophron**, **Phavorinus**, **Dionysodoros**; *The Elegiac Poems of Theognis*, 1, 11-14; 15-18

685 „Hymn of Sibylla Erythrea“, *The Browning Cyclopaedia: A Guide to the Study of the Works of Robert Browning*, Atlantic Publishers & Distri, 1979, p. 215, cit. **Saint Augustin**, *De Civitate Dei*, lib. xviii, cap. 23: Свети Аугустин је у свом делу *De Civitate Dei* описао једно од таквих претхришћанских учења и најављивања доласка Спаситеља причом о најави доласка Исуса Христа претхришћанске еритрејске богиње Сибице: „Један учени и причљиви човек Флакијанус, заменик конзула, показао нам је једну грчку књигу са стиховима Сибице и на једном месту тако написане да су прва слова тих стихова гласила „Исус Христ, Син Божји, Спаситељ“. Неки мисле да се ту радило о Кумејској Сибици.“ *Encyclopædia: Or, A Dictionary of Arts, Sciences, and Miscellaneous*

логу Вилијаму Вилијамсу, писци Тацит и Сетониус су писали да је у време владавине римског цара Аугуста „Исток жељно ишчекивао славног месију који ће ослободити свет од дивљаштва, као што је било предвиђено старим списима и пророчанствима,⁶⁸⁶ тако да је и кинески цар био променио свој назив из „Победник“ у „Помиритељ“. Кинески цар је послао једну мисију да према пророчанствима пронађе овог Свеца на Западу, али је она погрешила и заменила га идолом Фо у Индији.⁶⁸⁷ Забележено је и у Старом и Новом завету да је Јован Исаија наговестио долазак хришћанства, да се Свети Дух појавио у облику Голуба када је Исус крштан, да су Свети апостоли и следбеници и по цену својих живота посведочили испуњење свих пророчанстава и да су неки догађаји описани у Старом и Новом завету потврђени касније у делима античких римских писаца.⁶⁸⁸ Пророчанства о доласку Спаситеља илирско-трачких зороастранских паганских зенд-авеста пророка из периода од шест-седам векова пре доласка Христа су се слагала са старозаветним пророчанством израелског Данила из Вавилона о доласку Месије. На трачко-илирској територији та паганска пророчанства су гласила да „Ормузд, као заштитник и закон добра заповеда човеку „да мисли зрело, ради и говори мудро и брижљиво и уклања се од зла“ и „да ће доћи месија Солиош (Христ), умрети и ускрнути“. Та учења су била раширена по читавом Илирику у доба Македонских и Римских освајања⁶⁸⁹ све до доласка хришћанских Апостола из Јерусалима који су људима у првом веку обзнанили да је Христ дошао, умро и васкрснуо испунивши тако своје божанствено посланство. Сматра се да су због тога Апостоли и мо-

Literature, **Thomas Dobson** (Ed.) *South Second street*, 1798, p. 366, cit. **Saint Jerome, Eusebius, Suidas, Cyril, Nicephorus, Theodoret, Prudentius**

686 **William Williams**, *Primitive History*, p. 69, cit. *Hist.* 5.13, Suetonius, *Vita Vespasiani*

687 *Исто*, pp. 69-70

688 *Јованова посланица*, 4.9, *Свето крштење*, Матеј 3.16-17; Суетониус, Сенека, Грогиус, Amian Marcellinus, *Roman History*, 23.1.2-3

689 **Anonimni autor**, *Serbska beseda u latinskom pismu*, Franz Selch, Beč, 1860, *Sveska I*, „Illyrica“, str. 42-43, <http://sr.scribd.com/doc/25781253/Serbska-Beseda-u-Latinskom-Pismu>: Таква учења о доласку Спаситеља била су раширена по читавом Илирику и у доба Македонских и Римских освајања (cit. **Dion Cassius**, LIV.34).

гли лако да изврше своје мисије покрштавања од Јерусалима до Сремске Митровице.⁶⁹⁰

Свети апостол Павле је у *Новом завету* говорио о свом боравку у Илирику (Далмацији и Македонији).⁶⁹¹ Стари Срби су на подручју Сремске Митровице, Требиња, Рашке и околних подручја примили хришћанство директно од Светог Павла, Тита, Андреја Првозваног и осталих хришћанских апостола у првом веку после Христа.⁶⁹² О томе сведоче не само историјски записи него и многобројни археолошки остаци раних хришћанских цркава на подручју Балканског полуострва. Епифаније Кипарски, Алберто Фортис, Луцијус, Вињалић и различити историчари, путописци, теолози и уметници су описали да су Свети Павле, Лука, Тит и остали Апостоли на свом пропутовању од Далмације до Грчке проповедали у месту Кистање поред реке Тицијус (данашње Крке) на коме је касније саграђен Манастир Светог Арханђела Михајла, у Требињу, Расу и у осталим местима у околини.⁶⁹³ Еузебије од Цезареје у *Историји Цркве*, цитирајући ране хришћанске теологе и хроничаре Оригена и Клеменса од Александрије, записао је да је апостол Андреј, светац-заштитник рибара,⁶⁹⁴ изабрао Тракију и Скитију за своју мисију покрштавања.⁶⁹⁵ Након што је помогао оснивање хришћанске епископије у Сирмијуму апостол Андреј се упутио према Црном мору, допловио до места Херсонес на Криму рибарским бродићем и покр-

690 *Исто*, стр. 43-44

691 *Нови завет*, „Друга посланица Светог Апостола Павла Тимотеју“ (2. Тим. 4. 10); „Посланица Светог Апостола Павла Римљанима“ (15.19)

692 *Нови завет*, „Посланица Светог Апостола Павла Римљанима“ (15.19); **J. Gardener Wilkinson**, *Dalmatia and Montenegro*, Vol. 1, p. 17, cit. 2 Ep. Tim. iv. 10.; „**Hrišćanstvo na Balkanu**“, *Enciklopedija živih religija*

693 **Миодраг Милановић**, *Српски стари век*, Вандалија, Београд, 2008., стр. 209-273; **Ljubomir Stojanović**, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Sremski Karlovci, Srpska kraljevska akademija, 1927), pp. 46, 53, 194;

694 **Dragana Samardžić**, *Vojne zastave Srba do 1918*, Vojni muzej, Beograd 1983, 39, sl. 5 i 6: Српска војска је кроз историју као своје заштитнике уз Светог Ђорђа и остале свецe славила и Светог Андрију Првозваног и носила његов лик на заставама.

695 **Eusebius**, *Church History III.1*, **Adrian Radulescu and Ion Bitoleanu**, *Istoria Dobrogei*, Constanta, Ex Ponto, 1998, p. 155

штавао народ у тамошњим црноморским кнежевинама.⁶⁹⁶ О овим мисијама апостола Андреја у Трачкој и Скитији писали су и Хиполит Римски и касније монах Епифаније и византијски писац Нићифор Калистијски.⁶⁹⁷ Ранохришћанске црквене књиге и први световни записи у српским, руским и осталим словенским кнежевинама и краљевинама су били записивани глагољicom и српскословенском ћирилицом.⁶⁹⁸ У вези са хришћанском и просветитељском мисијом Светог апостола Андреја на овом географском подручју византијски цар Михаило VII Парапинак (1071-1078.) писао је једном приликом српскоме краљу Михаилу Војислављевићу: “Уче ме свете књиге и доставјерне историје, да наше обадвије државе имају један источник и коријен и да је једна иста спасавајућа ријеч била распрострањена у обадвије државе и да су једни исти очевици божанствене тајне и вијестници прогласили у њима

696 **Ljubomir Stojanović**, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Sremski Karlovci, Srpska kraljevska akademija, 1927), pp. 46, 53, 194; **Љубомир Стојановић**, *Стари српски записи и натписи*, Srpska kraljevska akademija, 1902.; **Simo Jelača**, *Naseljavanje Srba na Balkan*, <http://www.scribd.com/doc/21727032/Dr-Simo-Jelaca-Naseljavanje-Srba-Na-Balkan>, цитирајући *Rossijskij Sinopsis*, **Jovan Deretić**, *Početak hrišćanstva kod Slovena*; „Sveti Andrija Prvozvani“, http://sr.wikipedia.org/wiki/Андрџа_Првозвани, **Асен Чилингиров**, *Филипи или Филипол*, <http://www.ivanstamenov.com/files/filipi.pdf>, цитирајући **Daniele Farlati**, *Ecclesia Sirmiensis olim metropolis*, в *Illyrici Sacri*, VII, *Ecclesia Diocletiana, Antibarbensis, Dyrrhachiensis et Sirmiensis cum earum suffragantes*, Appendix, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1817, с. 449-612.; **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*, **Радивоје Пешић**, *Оптужујем ћутањем*, **Д. Николић**, „Словенско право“

697 **Hippolitus of Rome**, *On the Twelve Apostles*, PG.X cols. 951, FHRD, 1, p. 713.. Mihail Diaconescu, *Antologie de literatura daco-romana [An Anthology of Dacian-Roman Literature]* (Bucuresti, Corifeu, 2007), p. 412.; **Mircea Pacurariu**, „Romanian Christianity“, *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*, (Ed. **Ken Parry**), John Wiley & Sons, 2010, p. 186, cit. **Hippolitus of Rome** d. 236; 186-189

698 **Wacław Aleksander Maciejowski**, *Istorĳa slavenski prava*, Matica srbska, 1856; **B. St. Angelov**, *Iz starata balgarska, ruska i srbeska literatura* II, Sofia, 1967); **Therese Albertine Louise von Jacob Robinson**. *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations*, <http://www.hotfreebooks.com/book/Historical-View-of-the-Languages-and-Literature-of-the-Slavic-Nations-Therese-Albertine-Louise-von-Jacob-Robinson.html>, cit. **Vostokof**, **Kopitar**, **Grimm**, **Wacław Aleksander Maciejowski**, *Istorĳa slavenski prava*, Matica srbska, 1856 и остале слависте лингвисте и историчаре. Такође о томе видети **Д. Николић**, *Словенско право*; **Радивоје Пешић**, *Винчанско писмо*, Пешић и синови, Београд, 2001., такође видети „Винчанско писмо“, http://sr.wikipedia.org/wiki/Винчанско_писмо

ријеч еванђелску”.⁶⁹⁹ Старе словенске кнежевине постале су поново повезане путем хришћанских мисија браће Ћирила и Методија из Цариграда у деветом веку на путу који се наста-вљао на вековима раније успостављену трговачку трасу Црно Море⁷⁰⁰-Карпати-Моравска-Подунавље-Балканско полуостр-во-Цариград.⁷⁰¹ Један од разлога да браћа Ћирил и Методије почну да у деветом веку врше мисије покрштавања народа словенских кнежевина на словенском језику био је тај што се Великоморавском кнезу Рагиславу његов народ жалио да не разуме црквене поуке на латинском и грчком језику и же-лео је да их слуша на свом језику. Због тога је кнез Рагислав 863. године затражио од византијског царства способне ми-сионаре да му помогну у устоличавању хришћанства у земљи на старословенском језику. Византијски цар је послао у ми-сионарску мисију учене синове високог византијског чинов-ника Лава, браћу Методија и Константина (Ћирила) који су познавали основе старословенског језика. Они су том језику прилагодили посебно писмо и превели на њега најважније богослужбене текстове. Њиховим мисионарских подухвати-ма на подручју старословенских кнежевина претходила је народна књижевност са подручја југоистока Европе са ја-

699 **Симеон Кончар**, *Прадромовина Словена*, цит. цар **Михаило Седми Параци-нак** у *Летопис Матице Српске*, К. 129., стр.21.,

700 Архимандрит **Јустин Поповић**, *Житија светих – Житије и трудови преподобних отаца наших Методија и Константина, у монаштву Кирила, учи-теља и просветитеља словенских, Светосавље*, <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/avajustin/zitijasvetih/ZitijaSvetih0511.htm>: „У Херсону Константи-ну пође за руком да нађе *Еванђеље* и *Псалтир*, написан руским писменима, а и човека који је говорио тим језиком. Разговарајући с њим, Константин научи тај језик и, на основу разговора, подели писмена на самогласнике и сугла-снике, и с помоћу Божјом убрзо стаде читати и објашњавати нађене књиге. Видећи такву мудрост, многи су се дивили и славили Бога.“ Такође, *Житије Ћирилово* помиње разговор Хазара на двору козарских кагана 860. године са Светим Ћирилом, након чега су козари одлучили да приме хришћанство.

701 **Jukka Korpela**, *Prince, saint, and apostle: Prince Vladimir Svjatoslavič of Kiev, his posthumous life, and the religious legitimization of the Russian great power*, Otto Harrassowitz Verlag, 2001, pp. 53, цитирајући Cf. **I.S. Čičurov**, LSCM, 1992, p.195-213, Cf. **A. Poppe**, HUS, 1988/1989, p. 493, **N.A. Benediktov**, **N.E. Benediktova**, **E.N. Bazurina**, 1997, p. 29. **Александар Вељтман**, *Атила и Русија у четвртој и петом веку*: Трговци из тих крајева су у доба Римског царства трговали са Србима који су живели у Подунављу, а забележене су и њихове коњаничке експедиције у правцу Пелопонеза. Такође видети **Momir Joviћ**, *Срби пре Срба*, Краљево Доротеус 2002. Библиотека “Искон” Књига бр. 1, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>

ком хришћанском поуком. Од осмог века је из правца истока према Европи било раширено врло познато *Писмо из Раја* о потреби свих људи да poste и чине дела љубави и добротности средом, петком и недељом, као и разни сачувани црквени списи на старословенском језику и народне приповетке и песме са хришћанском позадином.⁷⁰² У складу са теоријама разних историчара, социолога и филозофа, од Ибн Калдуна (Ibn Kaldhun, 1332-1406) до Херберт Спенсера (Herbert Spencer, 1820–1903), историја многих верских династија широм света је доказала да је њихова моћ била дужа од власти војних династија. Народ у југоисточним словенским земљама лако је прихватао хришћанско веровање и обичаје, јер се тај систем црквених моралних и етичких закона надовезивао на вековима дуг систем функционисања унутарпородичних и међупородичних односа у њиховим селима. Претпоставља се да је процес христијанизације сељачких маса на Балканском полуострву у почетку ипак био спор и да је изискивао је велике напоре и материјалне снаге за формирање црквене организације на том простору. У ширењу хришћанства у Далмацији помагали су свештеници латинске цркве, односно на Балканском полуострву је у процесу христијанизације било испра помоћи и са римске и са византијске стране.⁷⁰³ Сакрални објекти, књиге, сликарство, књижевност и остала уметничка дела доказују висок степен развоја уметности и цивилизације под утицајем хришћанства које је развило тадашње становништво Балканског полуострва. Али, историјски документи из тог времена сведоче такође и о сталним ратним напетостима, унутрашњим превирањима и сукобима великих царстава на Балканском полуострву и Медитерану, што свакако није могло да подстицајно делује на развој пољопривреде и других привредних грана.

Према старим предањима, прву хришћанску цркву на подручју Србије, Цркву Светог Петра и Павла, саградио је

702 **M. Gaster**, *Ilchester Lectures on Greeco-Slavonic Literature and Its Relation to the Folk-Lore of Europe during the Middle Ages with two Appendices and Plates*, Trubner & Co., Ludgate Hill, 1887, London, <http://www.scribd.com/doc/57593159/Gaster-Moses-Ilchester-Lectures-Greeco-slavonic-Literature>, стр. 66-68, cit. **Тихонравов**, II, р. 23; стр. 59-74

703 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 4., стр. 151-155.

на остацима једног античког утврђења у близини прве српске престолнице Рас у Рашкој ученик Светог Петра, апостол Тит, који је живео у првом и другом веку и који је заједно са апостолом Андријом Првозваним основао у Сирмијуму Панонску епископију.⁷⁰⁴ У доба владавине Римског царства у Сингидунуму, Сирмијуму, Наису, Ремезијани (данашњој Белој Паланци) и другим градовима од реке Дунава до подручја Косова и Метохије локалне „дивље Србе“ су покрштавали локални бискупи, епископи и ђакони Никета Ремезијански, за којег је забележено да је вршио црквену службу на локалном словенском дијалекту,⁷⁰⁵ Урзације, Стратоник, Хермил, Андроник Панонски, Епенет, Димитрије, Иринеј и други свештеници.⁷⁰⁶ У местима у околини насеља Куршумлија на југу Србије, као и на обронцима Фрушке горе на северу постоје многа налазишта остатака хришћанских цркава и манастира подигнутих од четвртог века и надаље. Рана хришћанска црква је за епископске столице бирала већ заснована античка насеља као што су били Сирмиум (Сремска Митровица), Сингидунум (Alba Graeca, Alba Bulgarica - Београд), Ниш (Naissus), Скопје (Scupi), Битола (Heraclaea) у Македонији, Драч (Dyrachium) у Албанији и многи други стари градови на Балканском полу-

704 **Ljubomir Stojanović**, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Srpska kraljevska akademija, Sremski Karlovci, 1927, str. 46, 53, 194

705 **Petre Mocanu**, „The Carpathian-Danubian-Pontic Space – the Geographical Area of the Birth of the Romanian Christianity“, *Annals of the University of Craiova – Series Geography*, p. 132: Свети Никола Ремезијански је био прозван „Апостол Дачко-Румунски“, cit. **Nolanus Paulinus**, Carmen XVII и **Pippidi, D. M.**, 1967, p. 243-247. О црквеној служби бискупа Никете Ремезијанског на подручју Хомољских планина, Тимока, Поморавља и Подунавља видети и у **Павел Шафарик**, *О имену Словена*, cit. *Vita S. Theodos.* ap. Pag. T. II. p. 9; **I. Zonaras**, *Hronika*, Ruski Prevod u Vokolomanskom Manastiru. Napecetan u Ct 31 Istor. I Drevn. Rus. U Moskv. Univ. 1847. god, str 58, **Miloš S. Milojević**, *Odlomci Istorije Srba*, Tom I. str. 208-210

706 **Љубомир Стојановић**, *Старе српске повеље и писма* 1-1, 2, Београд, Сремски Карловци 1929, 1934. Стојановић ЈБ., *Родослови и летописи — Љубомир Стојановић*, *Стари српски родослови и летописи*, изд. СКА, књ. XVI, Сремски Карловци 1927., **Сима Лазин Лукић**, *Кратка повјесница Срба од постанка српства до данас*, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>, **Сима Ђирковић**, *Историја српског народа*, стр. 100; 151-155; **Миодраг Миловановић**, *Стари српски век*, Вандалија, Београд, 2008 и **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске “Четири рајске реке” и кавкаско-еуфратски Срби*, Библиотека Словенски источници, Супра либрос, Панчево, Мирослав Београд, 1995.

струву.⁷⁰⁷ Под римском влашћу неки од ових градова су имали своје прве хришћанске мученике као што су били Свети Димитрије (тадашњи Сирмиум) и Ђакон Ермил и војник Стратоник (тадашњи Сингидунум).⁷⁰⁸ Хришћанство су на подручје Балкана у доба владавине Римског царства званично увели *Миланским едиктом* 313. године локални римски цареви - су-владари цар Константин Велики (306-337.) и цар Ликиније (Ликшиније, с.250-325.), према неким старим српским летописима и родословима давни предак српске средњовековне династије Немањић.⁷⁰⁹ Обојица царева су били пореклом из аутохтоног старосрпског становништва и везани преко сугруге цара Константина по родбинској линији.⁷¹⁰ Након сукоба цара Константина и цара Ликинија и након смрти цара Ликинија из Сремске Митровице је у страху од одмазде цара Константина Ликинијев син Бела Урош 325. године побегао у очев завичај - кнежевине Захумље и Травунију и тамо засновао породицу из које је вековима касније, према предању, потекао Стефан Немања (с.1113—1199.), зачетник српске средњовековне династије Немањић. Византијски цар Јустинијан Први,⁷¹¹ пореклом из Лебана у близини Лесковца⁷¹² и његов

707 **Mirjana Detelić**, *Епски градови – Лексикон*, Balkanološki institut, Posebno izdanje 84, SANU, 2007., стр. 12

708 **Радомир В. Поповић**, *Београдски мученици Ермил и Стратоник*, Богословље 1; 2, 1991. стр. 73-80

709 **Љубомир Стојановић**, *Старе српске повеље и писма*; **Нико Жупанић**, *Срби Плинија и Птоломеја*, Зборник радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1924, стр. 578, **Момир Јовић**, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>

710 **Milan Kašanin**, *Srpska književnost u srednjem veku*. Prosveta. Beograd. 1975. стр. 374-375

711 **Шарл Дил**, *Историја Византије*, Логос Арт, Београд, 2008, стр. 34-35: Византијски цар **Јустинијан Први**, који је рођен у Царичином граду (Justiniana Prima) у Лебану крај Лесковца, правно је реформисао царство и правним закоником *Corpus juris civilis* од 529. године „прожимајући новим духом хришћанства суровост старог римског права унео у закон до тада непознато старање о друштвеној правди, о јавној моралности и о човечности“. **Владимир Ђоровић**, *Историја српског народа*, Књига Прва и **Сима Ђирковић**, *Историја српског народа*, стр. 166

712 **Ђорђе Јанковић**, „Svedočenja arheološkog nasleđa 4-11. stoleća Kosova i Metohije“, <http://www.arheologija.fr.gd/-k1-Latinicna-verzija-k2-.htm>

- Око рођења Јустинијана Другог постоје спорења историчара – неки тврде да је био рођен у Призрену, а неки да је био рођен у Цариграду.

нећак цар Јустинијан Други,* били су византијски цареви,⁷¹³ али су дали допринос културном и националном идентитету Србије обнављањем цркве Светог Петра и Павла у близини српске престолнице Рас.⁷¹⁴ Постоје веровања да изградња и обнављање Цркве Светог Петра у Расу кроз историју има везе са чињеницом да су Свети Петар и његови апостоли боравили у околини Требиња⁷¹⁵ одакле потичу преци династије Немањић. Постоји могућност, која још увек није довољно научно потврђена, да су линеарну везу културног идентитета из времена хришћанских мисија Светог Петра и осталих апостола у српским кнежевинама⁷¹⁶ одржавали византијски цареви Јустинијан Први и Други и српски владари Мутимир Властимировић и Бело Павлимир који су поштовали и обнављали цркву Светог Петра у Расу у временима своје владавине,⁷¹⁷ као и преднемањићке династије Војислављевић и Вука-

- 713 „Јустинијан лажни Словен“, <http://www.istorijskabiblioteka.com/art2:justinijan-lazni-sloven> и **Јанковић, Ђорђе**, „Svedočenja arheološkog nasleđa 4-11. stoleća Kosova i Metohije“, <http://www.arheologija.fr.gd/-k1-Latinicnaverzija-k2-.htm>; **Симеон Кончар**, *Прадомовина Срба: Ђорђе Јанковић и Симеон Кончар цитирајући историчара Прокопија и византијске изворе износе мишљења да су византијски цареви Јустинијан Први и Јустинијан Други били Словени.*; **Тамара Огњевих**, „Јустинијан, ипак, рођен у Србији“, *НИН*, број 3100, 26.05.2010. цит. др Вујадин Иванишевић, Владимир Петковић, Ђорђе Мано-Зиси, Владислав Поповић, Владимир Кондић, Ноел Дивал, Жан-Мишел Спизер и Бернар Баван.
- 714 **Arthur John Evans**, *Antiquarian Researches in Illyrcum*, (Parts I. and II.), The Society of Antiquaries, Nichols and Sons, 25 Parliament Street, Westminster, London, 1883, http://www.archive.org/stream/antiquarianresea00evan/antiquarianresea00evan_djvu.txt, cit. **Procopius**, *De Edificiis*
- 715 Тибор Живковић, *Forging unity: The South Slavs between East and West : 550-1150*, The Institute of History, Чигоја, Београд, 2008, Venance Grumel, *La chronologie*, Paris 1958, p. 390; Божидар Ферјанчић, „Византијски извори за историју народа Југославије II“ (фототипско издање оригинала из 1959), Београд, 2007., стр. 62; Група аутора, „Историја српског народа I“, Београд, 1981., стр. 148
- 716 *Нови завет*, „Посланица Светог Апостола Павла Римљанима“ (15.19). Такође о томе видети **J. Gardener Wilkinson**, *Dalmatia and Montenegro*, Vol. 1, John Murray, Abermarble Street, London, 1848, p. 17, cit. 2 Ep. Tim. iv. 10.: Вилкинсон наводи да су српске кнежевине прихватиле хришћанство у доба првих Христових апостола. Такође о томе видети и „**Hrišćanstvo na Balkanu**“, *Enciklopedija živih religija*, Nolit, Београд, 2004.
- 717 **Живојин Андрејић**, *Владару Трибала*, Центар за митолошке студије – Рача, Колор Прес, Лапово, 2000., стр. 35; **A. P. Vlasto**, *The Entry of the Slavs Into Christendom: An Introduction to the Medieval History of the Slavs*, CUP Archive, 1970. p. 209

новић и династија Немањић чији краљеви су се крунисали у престолници Рас у средњем веку.⁷¹⁸

Према историчарима аутохтоне српске историјске школе, оснивачу средњовековне династије Немањић владару Стефану Немањи Немањићу претходио је низ владара српских династија⁷¹⁹ из некадашњих сарматских „србо-склавинских“ држава.⁷²⁰ Ови владари који су након периода паганизма и анимизма владали тадашњим српским народом били су из династија Свевладовић (490-641.), и Властимировић (Светимировић-Оштривојевић-Прибисављевић-Клонимировић; с.641-960.).⁷²¹ О њима је било забележено да су били „владари који су владали у хришћанском духу правде и поштења и народ их је волео.“⁷²² После пропасти Римског

718 **Живојин Андрејић**, *Владари Трибала*, стр. 35. О догађајима везаним за преднемањиће владаре видети **Daniele Farlatus**, *Ecclesia Sirmiensis olim metropolis, в Illyrici Sacri, VII, Ecclesia Diocletiana, Antibarensis, Dyrrhachiensis et Sirmiensis cum earum suffragantes*, Coleti, 1817

719 **Милош С. Милојевић**, *Одломци историје Срба и српских – југославенских – земаља у Турској и Аустрији*, Прва свеска, Државна штампарија, Београд, 1872., стр. 110 (Обновљено издање, Графос, Панчево, 1996.), стр. 12-115: У предговору обновљеног издања књиге *Одломци историје Срба* уредник **П. Милошевић** тврди да је ова Милојевићева књига „најзабрањенија књига у историји писане речи“ и да је требало 124 године да та књига коју је **Милојевић** написао на основу рукописа у архивима Рима, Москве, Пекинга, итд. угледа светло дана.

720 **Миодраг Милојевић**, *Стари српски век*, Vandalija, Београд, 2008., за израз „србо-склавинске државе“ cit. **Мојсије Хоренски**, *Географија*, 670.г., **Ватрослав Јагић** и **Константин Порфирогенит**

721 **Gianantonio Vomman**, *Storia Civile Ed Ecclesiastica Della Dalmazia, Croazia E Bosna: In Libri Dodici Compendiata : Alla Gloriosissima Veneta Illirica Nazione*, II, str. Locatelli, Venezia, 1775, (Google e-knjiga), str. 14-15, **Daniele Farlatus**, *Ecclesia Sirmiensis olim metropolis, в Illyrici Sacri, VII, Ecclesia Diocletiana, Antibarensis, Dyrrhachiensis et Sirmiensis cum earum suffragantes*, Coleti, 1817, **Caroli Du Fresne Domini Du Cange**, *Illyricum Vetus & Novum, Haeredum Royerianorum*, Posonii, 1746, **Anna Comnena**, *The Alexiad*, <http://www.fordham.edu/halsall/basis/AnnaComnena-Alexiad00.html>, **Joannes, Scylitzes**, *Historiarum compendium*, Walter de Gruyter, 1973 (**Scylityes, Joannes**, *Synopsis historiarum*),

722 **Анрија Качић-Мношић**, *Разговори угодни народа словинског*, http://www.archive.org/stream/razgovorugodnin00miogoog/razgovorugodnin00miogoog_djvu.txt, **Jovan Rajić**, *Istorija raznih slavenskih narodov naipače Bolgar, Horvatov i Serbov...vo svet istoričeski proizvedenaja Joannom Raićem*, V Viene 1794., **Сима Лазин Лукић**, *Кратка повјесница Срба од постанка српства до данас*, **Томо Марећић**, *Slaveni u davnini*, Naklada "Matice Hrvatske",

царства 476. године створене су државе-кнежевине настале након доласка великих скупина Срба, Хрвата и Хуна из правца северозападне и средње Европе на Балканско полуострво. Ове скупине народа су у неколико наврата⁷²³ прелазиле реку Дунав, потиснуле Аваре из Паноније, заузеле локалне провинције Далмацију, Илирију и један део Мезије и помешале се са староседелачким (до извесне мере христијанизованим) народом који је живео у време њиховог доласка на Балканском полуострву. Записи из тог времена показују да је током петог, шестог и седмог века било неколико досељавања Срба већег обима и интензитета са севера према Балканском полуострву. На подручје некадашње римске „дачке Србије“ населили су се потомци једног кнеза-архонта чији су удовица и син довели 519-520. године 100.000 Срба из такозване „Беле Србије“ у данашњој Мађарској на Балканско полуострво и ту су се придружили староседеоцима,⁷²⁴ док је такође из „Беле Србије“ један вођа-архонт у време владавине византијског цара Хераклијуса довео Србе на Балканско полуострво и преминуо пре доласка Бугара 678. године у њихово суседство.⁷²⁵ У историји је забележен племенски савез Полабских Срба који су живели између река Сале и Лабе под водством кнеза Сама (623.-658.) који се успешно борио против Авара и Франака под водством франачког краља Дагоберта Првог, након чега му се придружио и Дрван, владар лужичких Срба чије борбе са суседним франачким и германским народима су остале забележене до десетог века.⁷²⁶ Једна скупина срп-

Zagreb, 1889., http://www.archive.org/stream/slaveniudavnini01maregoog/slaveniudavnini01maregoog_djvu.txt

- 723 **Branimir Bratanić**, „Uz problem doseljenja Južnih Slavena“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilište u Zagrebu*, Zagreb, 1951.
- 724 **Миодраг Милановић**, *Стари српски век: Теофан Исповедник* је у свом делу *Хронографија* написао: „Предвођени женом њиховог умрлог владара, 520. године 100.000 Срба дошло је на Балкан, где су и наставили да живе.“
- 725 **Никола Морача**, *Српске династије и владари*, <http://www.scribd.com/doc/26855401/Nikola-Moraca-Srbske-Dinastije-i-Vladari>; **Сима Лукин Лазвић**, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас*
- 726 **Милош Антоновић**, *Наративни извори за историју Европе, Средњи век*, Утопија, Београд, 2009.; **Florin Curta**, *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700*, Cambridge University Press, 2001

ских племена која је пристигла на Балканско полуострво се заједно са Бугарима у седмом веку проширила до Пелопонеза и престолнице Цариград,⁷²⁷ због чега се, како је то описивао византијски цар-хроничар Константин Седми Порфиrogenет (с.913-959.), у једном периоду Византијско царство „пословенило“. Међутим, након неких времена, према Константину Порфиrogenету, та скупина племена се вратила у своје постојбине на Балканском полуострву и наставио да живи у институционално озваниченим државама-кнежевинама.⁷²⁸ Од раног средњег века постоје историјски записи о борбама владарских породица Срба са суседним владарским бугарским, угарским и византијским породицама за територијалну превласт. Према изворима Константина Порфиrogenета и осталим византијским документима, најстарији српски кнежеви били су кнезови Вишеслав, Радослав, Просигој и Властимир Властимировић (с.805 – 851.), потомци некадашњег архонта који је довео један огранак Срба на Балканско полуострво и ту преминуо.⁷²⁹ Према народном праву они су могли наслеђивати имовину по родбинској линији, али њихово разрођавање и склањање у суседне државе, због сукоба са бугарским каном Борисом утицало је неповољно на независност и развој тадашње српске државе.⁷³⁰ Један од првих материјалних доказа српске државности и идентитета је сачувани прстен српског кнеза Стројимира Властимировића (са 836-851.) који има кружно натписно поље са крстом око којег пише на азбуци „Боже, помози Стројимиру!“ Постојање прстена-печата доказује да је тадашња српска држава-кнежевина имала

727 **John Buggnell Bury**, *History fo the later Roman emipre from the death of Theodosius I do the death of Justinian (A.D. 395 to A.D. 565)*, Macmillan and co., London, 1923, str. 436, citing **Marcellinus Comes**

728 **Павел Шафарик**, *О пореклу Словена - по Лоренцу Суровјејцком*, Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, Нови Сад, 1998., <http://www.scribd.com/doc/2868779/->, **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*: Тадашње српске и суседне државне заједнице су биле сличних породичних и задружних друштвених уређења и свака од њих је имала свог владара (кнеза, жупана) на челу – Хрвати банове, Срби архонте, а Бугари канове, у зависности од тадашњег лингвистичког германскофраначког, византијског или аварскохунског утицаја у давању титула владарима кнежевина.

729 **Alexandru Madgearu; Martin Gordon**, *The wars of the Balkan Peninsula: their medieval origins*, Scarecrow Press, 2008

730 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 147-149.

придворску канцеларију, архив и државну администрацију и да је кнез Стројимир био хришћанин као и његови преци.⁷³¹ Неки историчари претпостављају због једног дела натписа да је прстен кнеза Стројимира био направљен у некој од византијских златара. Али није искључено да је прстен направљен и у Стројимировој држави, будући да је у Србији била већ тада дуга традиција рударства и обраде метала, као и због чињенице да су се у раној средњовековној Србији у околини Лесковца, Гамзиграда, Чачка и Пирота у шестом и седмом веку израђивали крупни предмети од бронзе као што су полијелеји за потребе сактралних и световних грађевина.⁷³² Дворска канцеларија српске кнежевине у доба владавине синова кнеза Стројимира у другој половини деветог века била је смештена у утврђеном граду Рас на реци Рашка код данашњег Новог Пазара који се налазио источно од кнежевине кнеза његовог претка кнеза Властимира. На југу је њихова кнежевина била ограничена извором реке Лим и обронцима Проклетија.⁷³³ Сматра се да је у доба владавине Властими-

731 **Ј. Јевремовић**, „Печат српског кнеза Стројимира“, *Глас Јавности*, 27.07.2006., Претпоставља се да је прстен кнеза Стројимира био направљен у некој од византијских златара, мада није искључено да их је било и у Стројимировој држави., будући да су се у раној средњовековној Србији у околини Лесковца, Гамзиграда, Чачка и Пирота у шестом и седмом веку израђивали предмети од бронзе као што су полијелеји за потребе сактралних и световних грађевина. О производњи полијелеја у Србији видети **Михаило Милинковић**, „Прилог проучавању тзв. ранохришћанских полијелеја у Србији“, *Зборник радова IX*, стр. 82, Девети научни скуп *Ниш и Византија*, 3-5. јун, 2010, Град Ниш, Универзитет у Нишу, Нишки културни центар, <http://www.ni.rs/byzantium/doc/zbornik9/PDF-IX/06%20Mihailo%20%20Milinkovic.pdf>. Такође видети „**Peter, Prince of Serbia**“, <http://sh.wikipedia.org/wiki/Duklja>: Постоји и печат кнеза Петра од Дукље из десетог века на којем пише ћириличним словима „Петар Архонт Дукље Амин“.

732 **Ј. Јевремовић**, „Печат српског кнеза Стројимира“, *Глас Јавности*, 27.07.2006., О томе видети опширније у **Михаило Милинковић**, „Прилог проучавању тзв. ранохришћанских полијелеја у Србији“, *Зборник радова IX*, стр. 82, Девети научни скуп *Ниш и Византија*, 3-5. јун, 2010, Град Ниш, Универзитет у Нишу, Нишки културни центар, <http://www.ni.rs/byzantium/doc/zbornik9/PDF-IX/06%20Mihailo%20%20Milinkovic.pdf>. Такође видети „**Peter, Prince of Serbia**“, <http://sh.wikipedia.org/wiki/Duklja>

733 **Миодраг Милановић**, *Стари српски век*

ровића, сина Стројмирова сина Клонимира, територија Србије била проширена. Историја бележи и да је Клонимиров син Часлав (с.880–с.950.) у време владавине бугарског цара Симеона био заробљен.⁷³⁴ По ослобођењу кнез Часлав се борио против Угара на северозападу земље и био убијен.⁷³⁵ Након периода слабљења српске државе који је уследио и након периода политичких превирања српску државотворност је обновио и учврстио Велики жупан Вукан Рашки (с.1050-1112.) поставивши Рашку од 1090. године за средиште српске државности и њега су разне светске и домаће историјске хронике помињале као владара Србије, а не Рашке. Србија је у историјским документима Источног Римског царства Византије у континуитету помињана под владавином династија Властимировић (Стројмировић, Клонимировић, Мутимировић, Гојниковић), Светимировић, Оштривојевић, Војислављевић, (Михаиловић Војислављевић), Вукановић, Јаблановић, Немањић и других династија преко хиљаду година, све до краја петнаестог века⁷³⁶ у утврђењима Достиник (Дести-

734 **D. Mishew**, *The Bulgarians in the Past - Pages from the Bulgarian Cultural History*, Librairie centrale des nationalités, Rue Caroline, Lausanne, 1919, p. 128-129, cit. **Rambaud**, p. 464.

735 **Владимир Ђоровић**, „Срби између Византије, Хрватске и Бугарске“, *Историја српског народа*, Књига Прва, http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/2_5_1.html

736 **Caroli Du Fresne Domini Du Cange**, *Illyricum Vetus & Novum*, Haeredum Rouerianorum, Posonii, 1746, Јован Деретић, *Александар Велики – цар српски*, <http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Aleksandar-Veliki-Car-Srpski>, **E. Pricot De Saint-Marie**, *Les Slaves Medrionaux*, Armand Lechevalier, Paris, 1874, **Konstantin Jireček**, *Istoriya Srba*, Naučna knjiga, Beograd, 1952., **Tomo Maretić**, *Slaveni u davnini*, <http://www.scribd.com/doc/8360906/Tomo-Maretic-Slaveni-u-Davnini>, **Gianantonio Bomman**, „Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna“, *Libri Dodici Compendiata: Alla Gloriosissima Veneta Illirica Nazione*, Antonio Locatelli, Venezia, 1775. **Сима Лазин Лукић**, *Кратка повјесница Срба од постанка српства до данас*, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>, такође видети „**Петар Гојниковић**“, http://sr.wikipedia.org/wiki/Петар_Гојниковић и http://en.wikipedia.org/wiki/Petar_Gojnikovic, „**Списак српских владара**“, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Serbian_monarchs, **Joannes Scylitzes**, *Historiarum compendium*, Walter de Gruyter, 1973, pp. 408-409 и **Fine, John Van Antwerp**, *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, The University of Michigan Press, U.S. of America, 1991

ник или Дрсник крај метохијске Клине), Рас, Чернавуск, Десник, Катера, Лесник, Дрежник, Међуречје и тако даље.⁷³⁷

Од 1019. године владало се Србијом из древне илирско-панонске престолнице Сремске Митровице, а до 1030. године Београд је био ослобођен власти Византије, тако да су Срби имали аутономију под извесним степеном суверенитета Византије. Византија је контролисала Бугарску и Малу Азију све до Грузије и Јерменије, а турски Печенези су контролисали трансдунавске степе. Српски владар Љутовид је 1039. године добио титулу „Стратегос“ Србије и Захумља. У том периоду је кнез Стефан Војислав, који је већ био установио најзначајнију српску државу Зету, почео све отвореније да се буни против власти Византијског цара Михајла и од 1035. године су дукљански односно зетски Срби одбили да плаћају данак Византији. Након што су византинске трупе из Драча заробиле кнеза Стефана Војислава и одвеле га у Константинопољ, Дукљом (Зетом) је једно кратко време владао стратегос Драча. Али, након што је кнез Стефан Војислав побегао из заробљеништва око 1038. године он је захваљујући планинском хајдучком начину ратовања успео да победи византијску војску и ослободи Зету.⁷³⁸ До 1040. године се држава Стефана Војислава распостирала до Стона на северу у данашњој хрватској Далмацији и до језера Скадар, где је кнез установио престолницу са дворовима у Требињу, Котору и Бару. У свом делу *Тактика* византијски историчар Кекауменос спомињао је да су византијски стратегоси из Дубровника били распоредили своје трупе против српских трупа на Јадранском мору. Око 1041. године византијски цар Михајло је послао неуспешну експедицију под командом евнуха генерала Георга Пробатаса у борбу против Стефана Војисла-

737 **Дестиникон**, <http://en.wikipedia.org/wiki/Destinikon>; **Ђорђе Јанковић**, „Археолошка истраживања на Косову“, <http://dostinika.com/istorija/168-2010-01-05-20-25-26.html>, **Миодраг Милановић**, „Стари српски век“, **Jovan Skilica**, *Kratka istorija, Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* (VIINJ) III, (Ur. J. Ferluga). **Ђорђе Јанковић**, „Ravna gora između Prizrena i Štrpca – najstarije poznato srpsko nalazište na jugu Srbije“, *Starine Kosova i Metohije* 10, Priština, 1997

738 **Michael O'Rourke**, *The Byzantine Apogee, AD 976-1038*, Canberra, Australia, 2011, pp. 80; 98; 103-105; 107, cit. **Vine** 1991: 203

ва.⁷³⁹ Ни регионални драчки намесник Михајло по наредби цара Константина Мономаха није успео да победи Стефана Војислава, тако да се Зета сматрала одвојеном од Византијског царства. Након што је победио побуњенике у Македонији и очувао Драч, византијски цар је са савезницима напао 1042-1043. године са свих страна Зету. На страни империје су били жупан Љутовид из Захумља као владар трибалне државе Босне и жупан средишње Србије (Рашке). Кнез Стефан Војислав их је поразио у месту Туђемили код Бара, тако да је Византијско царство званично прихватило независност Зете и са Војиславовим сином Михајлом успоставило мир доделивши му титулу протоспатаријуса.⁷⁴⁰ Значајна чињеница за српске и остале словенске кнежевине у периоду владавине византијског цара Василија Другог на Балканском полуострву била је та да је он после победе над Македонцима 1018. године заузео благонаклон став према оснивању аутокефалне Охридске архиепископије у односу на Цариградску патријаршију, при чему је себи задржао право да бира архиепископе, а охридска црква је задржала стари начин свог функционисања. Према повели цару Василија Другог, територије које је обухватала Охридска архиепископија протезале су се од реке Дунав до Тесалије, те од планине Риле до Јадранског мора, чиме је знатан број епископија касније, а један одређени број њих и знатно касније, доспео под власт српских владара, односно од 1219. године ове епископије су ушле под јурисдикцију засебне српске архиепископије.⁷⁴¹ Након смрти византијског цара Василија Другог 1025. године све више је постајало приметно јачање утицаја српских кнежева у пограничним областима Византије. У једанаестом веку трговина између села и градова постала је интензивнија, а поготово се трговало накитом и фином византијском керамиком. На развој српских села у том периоду утицала је повољно чињеница да су у села стизали комади оружја, коњске опреме, поје-

739 *Сима Ђирковић, Историја српског народа*, стр. 112; 133, cit. **Pryor & Jeffreys** p. 408, *Cedr.* II 527

740 *Исто*, стр. 150; cit. **Stephenson** 2000; **Treadgold** 1997; **Fine**, 1991

741 *Исто*, стр. 176, cit. **Новаковић, Снегаров, К. Јиричек**, стр. 177-178; **Снежана Божанић, Историја српског народа**, стр. 176, cit. **Новаковић, Снегаров, К. Јиричек**, стр. 177-178.

дини алати и други производи из градова.⁷⁴² Крајем десетог и током једанаестог века српски владар Михајло (1050-1081.) уздигао је подручје Зете на ранг краљевине и она од 1077. године постаје прва српска краљевина. Уследио је период сукоба око трона у којем су учествовали рашки велики жупани,⁷⁴³ те је као последица династичких борби за престо 1162. године на власт дошао родоначелник династијске лозе Немањића велики жупан рашки Стефан Немања (1168-1196). Тим догађајем започела је у српској историји ера династије Немањића⁷⁴⁴ која је званично увела Србију као државну заједницу у круг међународно признатих држава и царстава тог времена и која је владала Србијом или њеним појединим деловима све до пада српске деспотовине 1459. године под власт турског османског царства. Социо-економски односи свештенства и сељаштва у Рашкој епископији, баш као и у Охридској епископији, били су уређени према византијским узорима, што је имало велики значај за верске, и тиме и културне прилике у Рашкој.⁷⁴⁵ Свештенство у доба династије Немањић је много утицало на писменост и књижевност раног средњег века и касније, о чему сведоче црквени документи *Мирославово јеванђеље* (1185) и *Вуканово јеванђеље* (1197-1199), те основни правни кодекс српске цркве *Номоканон* или *Крмчија Светог Саве*, који је у исто време „по Божјем праву“ био и врховни закон средњовековне српске државе.⁷⁴⁶

На основу упоредби историјских записа о Северним Словенима, од византинског историчара Прокопија до саског историчара Хелмолда, запажа се културолошка повезаност свих некадашњих старословенских заједница у смислу живљења у патријархалним породично-племенским организа-

742 *Исто*, стр. 164.

743 **Daniele Farlati**, *Ecclesia Sirmiensis olim metropolis*, в *Ilyrici Sacri*, VII, *Ecclesia Diocletiana, Antibarensis, Dyrhachiensis et Sirmiensis cum earum suffragantes*

744 **Александар Дероко**, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Просвета, Београд, 1950, такође видети и **Георгије Острогорски**, *Привреда и друштво у Византијском царству*, Просвета, Београд, 1973.

745 **Сима Ћирковић**, стр. 179, цитирајући **А. Соловјев**, *Законодавство Стефана Душана 61*, *Законодавство Стефана Душана 62*.

746 *Исто*, стр. 322, цитирајући **С. Троицки**, **Р. Н. Шапов**

цијама друштва „заснованим на друштвеној једнакости и демократији“, односно у „сеоским и породичним задругама“ у којима су се поштовали стари и искусни људи у породици и широј заједници.⁷⁴⁷ Јачању улоге старијих људи у старосрпским породицама на подручју Балканског полуострва и уопште у њиховом друштвеном уређењу допринело је ширење хришћанства, као и правне реформе царева Јустинијана Првог и Другог које су ранијем *Римском праву* на том подручју додале елементе правног признања породичног закона.⁷⁴⁸ На тако постављене темеље својеврсног сеоског племенског и задружног „парламентаризма“⁷⁴⁹ надовезали су се административни елементи унутрашње државности у насељима и жупама средњовековне Србије, незванични сеоски друштвени закони и обичаји као *паја*, *позајмица* и *моба*, слављење слава – породичних хришћанских светаца заштитника, као и темељни правни законици Светог Саве Растка Немањића *Номоканон* и *Крмчија*, хрисовуље које су издавали владари и свештенство српске средњовековне државе и увођење *Земљорадничког закона* по угледу на рани византијски *Закон цара Јустинијана Првог* (527-565.) у правно-административни систем краља Милутина Немањића, на којем се умногоме темељио после њега објављени *Законик* цара Душана Немањића. Захваљујући Светом Сави успостављена је и духовна културолошка веза између немањићке Србије и средњовековног руског свештенства и краљева, односно руске царске династије. Престолонаследник Немањића Растко Немањић се једном приликом као младић упознао са руским монасима које је његов отац био угостио на свом двору. У разговору са руским монасима млади престолонаследник се поближе упознао са садржајем и историјом хришћанства и након тога одлучио да се одрекне владарског престола у корист свог брата и посвети описмењавању и просвећивању српског на-

747 **Florin Curta**, *The making of the slavs: history and archaeology of the Lower Danube Region, ca. 500-700*, Cambridge University Press, 2001. pp. 7-8, cit. **Procopius, Helmold**; **Владислав Ћоровић**, *Историја српског народа*

748 **Шарл Дил**, *Историја Византије*, Логос Арт, Београд, 2008, стр. 34-35

749 **Драган Симеуновић**, *Нововековне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије и Историјски архив Београда, Београд, 2000., стр. 127, cit. **Владимир Јовановић**

рода. Касније у историји 1273. године руски метрополит Кирил је добио од бугарског деспота Светослава руског порекла из Видина српску верзију светосавске *Крчмије*, односно „книгу кормчег“ – књигу упутстава о животу у вери и црквеним правилима и синопсис црквених канона и византијског краљевског закона са коментарима византијских научника на основу преведеног светосавског *Номонакона*. Ова књига је током те и наредне деценије била дистрибуирана по Русији од Кијева на југу, Владимира на североистоку, Новгорода на северу до Владимира на југозападу. Најранију копију тог текста из 1284. године сачували су рјазански принчеви⁷⁵⁰ и та књига је дала велики допринос ширењу и учвршћивању духовности у православним земљама у средњем веку. У српској народној традицији Свети Саве је остао упамћен и слављен као престолонаследник који се одрекао владарске круне да би служио Богу, народу и породици. О њему је забележено да је лично обилаго села, просвећивао сељаке, помагао им у радовима и оснивао школе, болнице и уметничке колоније. Истовремено су га ценили сви важни светски владари тог времена почевши од римског Папе и византијског Патријарха и Цара. О поштовању Јевреја и припадника римокатоличке и исламске вероисповести сведоче биографије Светог Саве и песме о њему римокатоличког бискупа Ивана Томка Мрнавића, фра Андрије Качића-Миошића, као и записи путописаца Бенедикта Рамбертија и Жан Шеноа из шеснаестог века о поштовању и Турака и Јевреја и хришћана према моштима Светог Саве. Због јаког култа поштовања Светог Саве у народу турски Синан паша је 1594. године спалио мошти Светог Саве у Београду на Врачару, али је тиме поштовање у народу према Светом Сави још више ојачало и надживело векове који су уследили.⁷⁵¹

750 **Simon Franklin**, *Writing, Society and Culture in Early Rus*, С. 950-1300, Cambridge University Press, 2002, str. 138,147, cit. **Shchapov**, *Vizantijskoe iuzhnoslavianskoe pravovoe nasledie*, str. 117-119

751 **Теодосије**, *Житије Светог Саве*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 5, Просвета - Српска књижевна задруга, Београд 1988., http://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/teodosije-zitije_sv_save_c.html; Ненад Илић, Свети Сава: *Житије и слава Светог Саве првог српског архиепископа*, Манастир Ђурђеви Ступови, Рас, 2006. Архимандрит Јустин Поповић, „Житије преподобног и богоносног оца нашег Саве – првог Архиепископа Српског“,

Крајем једанаестог века западноевропски крсташи кретали су се према истоку и пролазили преко земаља на Балканском полуострву, али тадашњи западноевропски путописци, уз пар изузетака, нису писали пуно о Србима и осталим народима на том подручју. Са сигурношћу се зна да је због тадашње геополитичке ситуације краљ Стефан Радослав Немањић (1192—с.1235.) инсистирао на родбинском повезивању династије Немањић са византијском краљевском династијом „Анђела“.⁷⁵² Познати елементи унутрашње државности у Србији у раном средњем веку су били насељени и утврђени градови (утврђења) као центри политичке моћи и жупани који управљају територијом, док археолошки налази, документи, предмети и цртежи говоре да се обично становништво претежно бавило земљорадњом и сточарством Све обрадиве површине попут њива, винограда, вртова и воћњака имале су такође своје међе које су биле добро познате власницима, суседима и другим мештанима. Мештани су тачно знали шта коме припада, па су њиве и виногради често називани по именима актуелних или бивших власника, или по именима земљорадника који су водили о њима рачуна и обрађивали их.⁷⁵³ Сељаци су у читавом Византијском царству били у потчињеном положају у односу на чланове других друштвених слојева. Развој племства забележен је у документима тек од дванаестог века. Зна се да је племство у почетку било засновано по угледу на византијски и млетачки модел друштва. Паралелно са одласком младића из виших слојева друштва у Цариград на упознавање дворског окружења и церемонијала, успостављао се концепт краљевског (дворског) уређења и у Србији.

Према мишљењу историчара Симе Ћирковића, црквени документи, старославенска преведена или оригинална књи-

Žitija Svetih, Светосавље - Библиотека, <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/avajustin/zitijasvetih/ZitijaSvetih0114.htm>, **Свети Владика Николај Жички, Живот Светог Саве**, <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Zitija/SvSava/svsava.htm>

752 **Ljubomir Maksimović**, „The ‘Byzantinisms’ of king Stefan Radoslav“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, SANU, Beograd, 2009, iss. 46, pp. 139-147

753 **Снежана Божанић**, *Чување простора: међе, границе, разграничења у српској држави од 13. до 15. века*, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју, Нови Сад, 2010. стр. 96

жевност десетог, једанаестог и дванаестог века, пре свега библијски текстови јеванђеља – апракоси и тетра, апостоли односно праксапостоли, псалтири и паримејници, одиграли су не само пресудну улогу у евангелизацији, него и у укупном погледу на естетику, поетику и читав поглед на уметност, те на развој друштвених односа и свести у средњовековној Србији.⁷⁵⁴ Записи о пред-средњовековној и средњовековној Србији потврђују да је хришћанство прилично пацификовало и прожело духовношћу тадашње како староседелачко тако и досељено становништво на Балканско полуострво, које се у многобројним дуготрајним, суровим и исцрпљујућим сеобама и изазовима које је носила та географска локација борило за храну, огрев и одбрану територија. Доприnelo је развоју ових друштвених заједница и у погледу просвећивања, писмености, културе међуљудских односа, образовања, правних закона, државности и дипломатије, политике, економије, пољопривреде, занатства, музике, сликарства, архитектуре, књижевности и многих других области везаних за развој државе и друштва у Србији, што је поготово дошло до изражаја у периоду од дванаестог до петнаестог века у доба владавине династија Немањић, кнеза Лазара Хребељановића, његовог сина деспота Стефана Лазаревића и Стефановог нећака деспота Ђурђа Бранковића. Владари из династије Немањић су се крунисали у цркви Светог Петра и Павла крај Раса желећи тако да искажу повезаност хришћанске православне вере и државне власти и припадање власти династији и друштву, а

754 **Boris Milosavljević**, „Basic Philosophical texts in Medieval Serbia“, *Balkanica*, XXXIX (2008/2009), Балканолошки институт, САНУ, Београд: <http://www.scribd.com/doc/50118164/Balkanica-XXXIX-2008>: У Србији у доба Немањића и деспота Стефана Лазаревића популарни текстови међу писменим људи била су дела „мудрих Хелена“ и захваљујући колекцијама изрека „мудрих људи“ и филозофа (*gnomae, melissae*) постајала су популарна и међу припадницима других слојева средњовековног друштва Србије. Посебно популарна су била дела и изреке Питагорејаца, Платонаца, Стоика, Епикурејаца, односно Сократа, Питагоре, Демокрита, Епиктета, Плутарха, Еурипида, Менандера и других античких филозофа и научника. О томе видети **Сима Ћирковић**, *Историја Срба*, стр. 218-220, стр. 226, стр. 292; 301, цитирајући **Острогорски**, *Автократор и самодржац*, Глас 141-148 (Сабрана дела IV), 323-327; **Станоје Станојевић**, *Свети Сава*, Херес, Београд, 1998. (фототипско издање из 1935.); *Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање*, САНУ, Београд, 1976.; **Андрa Гавриловић**, *Свети Сава – преглед живота и рада*, Биографски покушај, Београд, 1900.

не само појединцу.⁷⁵⁵ Једна од највећих загонетки и недоумица за научну анализу српске историје су тврдње историчара Милоша С. Милојевића и Живојина Андрејића и оригинални записи у старим српским црквеним летописима о повезаности српске средњовековне династије Немањић (1166-1427.) са њиховим претходницима - наследницима породичне лозе српског римског цара Ликинија из четвртог века. Потомци цара Ликинија су вековима живели на подручју Захумља и Рашке и из ове породичне лозе су поникнули свештеници, кнезови и касније и велики жупани, краљеви и цареви Немањић. О томе сведоче стари српски родослови и црквени записи и записи различитих историчара, па и самих Немањића и њихових наследника⁷⁵⁶ који се односе на периоде владавине династија Световладовић, Светомировић, Оштривојевић, Властимировић, Војислављевић и Вукановић, као и династије Немањић и пост-немањићких династија Хребелановић, Лазаревић и Бранковић, али њихова могућа повезаност још увек није довољно научно проучена и интердисциплинарно обухваћена и линеарно историјски повезана у једну целину.

755 **Jovanka Kalić**, „Rascia - The Nucleus of the Medieval Serbian State“, *The Serbian Questions in The Balkans*, Faculty of Geography, University of Belgrade, 1995. <http://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/jkalic-raska.html>, цитирајући *Хилендарску повељу* Стефана Немање и *Повељу Краља Стефана Уроша Немањића* из 1253: „Градови и тврђаве припадају рашком трону.“ У J.Kalić, “Presto Stefana Nemanje,” / *The Throne of Stephen Nemanja/ Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 53-54, Belgrade: Filološki fakultet, 1 987-1988, pp. 21 -30.36; **Ljubomir Stojanović**, *Stare srpske povelje i pisma*, II / *Early Serbian Charters and Letters*, Belgrade-Sremski Karlovci, 19Vi, p. 207.

756 **Љубомир Стојановић**, *Старе српске повеље и писма* 1-1, 2, Београд, Сремски Карловци 1929, 1934. **Стојановић ЈБ.**, *Родослови и летописи — Љубомир Стојановић*, *Стари српски родослови и летописи*, изд. СКА, књ. XVI, Сремски Карловци 1927.; **Daniele Farlati**, *Ecclesia Sirmiensis olim metropolis*, в *Illyrici Sacri*, VII, *Ecclesia Diocletiana, Antibarensis, Dyrrhachiensis et Sirmiensis cum earum suffragantes*, Appendix, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1817; **Милош С. Милојевић**, *Одломци историје Срба и српских — југославенских — земаља у Турској и Аустрији*, Прва свеска, Државна штампарија, Београд, 1872., стр. 24-131; **Константин Филозоф**, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, **Don Mavro Orbini**, *Il Regno de gli Slavi*, Pesaro 1601; **Живојин Андрејић**, *Владари Трибала*, стр. 125-138; **Relja Novaković**, *Gde se nalazila Srbija od 7-12.veka — istorijsko-geografsko razmatranje, problemi i znanja*, Narodna knjiga, Istorijski institut u Beogradu, 1981.; **Реља Новаковић**, *Срби и рајске реке: библијске “Четири рајске реке” и кавкаско-еуфратски Срби*, **Реља Новаковић**, *Карпатски и ликујски Срби — The Carpatian and Lucian Serbs*, Завод за србистику “Сардонија”, у Чикагу и ИПА “Мирослав”, Београд, 1997.,

Византијски историчари су владаре из пред-немањихких династија који су често били присиљени да ратују са владарима суседних царстава називали „Архонтима Срба Трибала“. Тек од времена званичног крунисања Стефана Првовенчаног Немањиха (с.1165—1228.), када је српски владар добио титуле краља од римског Папе и од византијског цара (титула „автократор“ – „самодржац“) српски владари се у византијским изворима званично записују као краљеви и касније цареви.⁷⁵⁷

Према истраживањима археолога Ђорђа Јанковића, на простору Косова и Метохије, Рашке, Црне Горе и Херцеговине су сачувани археолошки докази да су ту српске државе биле засноване најраније од шестог века надаље – то су биле цркве основане током шестог и седмог века или од деветог до једанаестог века као што су цркве у Липљану, Грачаница Богородица Љевишка у Призрену и друге сачуване цркве, као и након турских и аустријских разарања деломично сачуване цркве Бањска код Косовске Митровице, Студеница Хвостанска код Пећи, Арханђели Призренски и друге цркве. Најранији археолошки проналасци који сведоче о обичају једног дела српског становништва да у раном средњем веку спаљују своје покојнике су громиле односно погребни споменици на планини Острвици југоисточно од града Призрен.⁷⁵⁸ Једно од најстаријих утврђења било је утврђење Чечан код Вучитрна који је био од посебног значаја за српску државу током деветог и десетог века. У њему и сличним административно-правним и војним српским утврђењима је сачувана карактеристична српска грнчарија, тако да се из примера једног сачуваног записа глагољицом и бројевима на уломку крчага разазнају мерне јединице које су се односиле на тадашњи обичај плаћања пореза у вино. За Чечан је познато из историјских извора да је био војна утврда за време борби бугарског цара Самуила у рату против српског кнеза Јована Владимира

757 **George Kedrenos**. *Historiarum Compendium*, Ed. **Immanuel Bekker**, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 35-36, 2 vols; **Сима Ђирковић**, *Историја Срба*, стр. 301, цитирајући **Острогорски**, *Автократор и самодржац*, Глас 141-148 (Сабрана дела IV), 323-327.

758 **Djordje Jankovic**, *Ravna Gora between Prizren and Strpce - The Oldest Known Serbian Archeological Find at the South of Serbia*, *Antiques of Kosovo and Metohija*, Book X, Provincial Institute for Preservation of the Cultural Monuments, Pristina, 1977, p. 36

ра 988. године. Крај Чечана код Вучитрна, затим Матичана, Бадовца и Грачанице код Приштине пронађена су гробља из деветог и десетог века у којима је био накит који су користили Словени од Моравске до Македоније. На такве погребне споменике се од једанаестог века надаље надовезује градња погребних споменика у Врбници код Призрена, Прчево код КLINE и Влаштици код Гњилана и посебно значајних каменних надгробних споменика клесарске школе из околине манастира Студенице од седамнаестог до деветнаестог века.⁷⁵⁹ У Чечану, Звечану, Призрену и Велетину су била и римско-византијска утврђења која су била обновљена у време бугарских напада на Србију током деветог и десетог века. Српски кнежевић Константин Бодин је у једном од њих 1072. године проглашен за бугарског цара.⁷⁶⁰ Утврђења овог времена лако се распознају по карактеристичној српској грнчарији и трагови о њиховом прављењу у занатским радионицама градова на Косову и Метохији и у другим крајевима Србије могу се успешно пратити све до 1690. године, када се тај обичај преместио у сеоске средине. Историјски и археолошки подаци сведоче да је средиште српске државе током деветог и десетог века било у граду Дестинику на Косову и Метохији, којег и византијски цар-хроничар Константин VII Порфирогенит наводи као првог међу градовима у Србији. Као што је град Нин у Хрватској био седиште епископа за Хрватску, тако је и Дестиник био седиште епископа Србије.⁷⁶¹ Кнежевина и касније краљевина Рашка, са црквом Светог Петра и Павла и у близини саграђеним манастирима Ђурђеви ступови и Сопоћани, била је вековима важно трговачко средиште на путевима према Нишу и Косову на којем су били позната бања

759 **Исто**, цит. **G. Tomovic**, *Inscription glagolitique de Cecan*, *Revue historique*, XXXVII, Institut d'histoire, Belgrade 1990, pp 19; **A. Backalov**: *The Early Middle Ages, The Archaeological Treasures of Kosovo and Metohija from the Neolithic to the Early Middle Ages*, Gallery of Serbian Academy of Sciences and Arts, 90, Beograd, 1998, pp 372-391, 678-728; **M. Ivanovic**, „Tombstones and Inscriptions at Old Serbian Cemeteries and Church Sites in the Villages of Metohia Podgor and Hvosno“, *Recueil de Kosovo et Metohija I*, Academie Serbe des Sciences et des Arts, Beograd 1990, p. 122

760 **Исто**, цит. **Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae**, *Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope ab L Bekkero suppletus et emendatus* 11, Bonnae, 1839, pp. 714-719

761 **Исто**, цит. *DAI*, стр. 31; **N. Klaić**, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1975, 232-239

Бањска и рудници Трепча, Звечани и Ново Брдо, као и према Копаонику који је већ тада био познат као „планина пуна руда“.⁷⁶² Местимична ископавања предузета у Пећкој патријаршији 1931-1932. године упућују археологе на закључак да је могуће, као што је то био случај и у Рашкој, да су припадници пред-немањихке и немањихке династије градили цркве као што је црква Светих Апостола крај Пећи на Косову и Метохији на темељима старих хришћанских храмова, односно старих епископских средишта.⁷⁶³ То би могло бити објашњење и за чињеницу да је црква Светих Апостола крај Пећи била изабрана за престо српских архиепископа у тринаестом веку. Геополитички, културолошки и економски значај тадашњег Косово Поља као матичног простора за српски народ потврђује и чињеница да је династија Немањић изабрала за изградњу својих двораца и своје најчешће боравиште простор некадашњег Сврчинског језера на југу Косова поља око данашњег Урошевца. Како истиче археолог Ђорђе Јанковић, на том за Балканско полуострво важном геополитичком простору уместо некадашњег Сврчинског језера данас се налази речица Неродимка из које воде отичу истовремено и у Црно и у Егејско море и која је близу и Јадранског мора. Ту су краљеви и цареви Немањићи саградили четири дворца: Неродимља (на темељу једне палате из шестог века), Пауни (насеље из једанаестог века), Сврчин и Штимље.⁷⁶⁴

Посебно правно устројство заједништва средњовековне српске властеле, цркве и сељака „меропса“ у доба влада-

762 **Arthur John Evans**, *Antiquarian Researches in Illyricum*, (Parts I. and II.), The Society of Antiquaries, Nichols and Sons, 25 Parliament Street, Westminster, London, 1883, http://www.archive.org/stream/antiquarianresea00evan/antiquarianresea00evan_djvu.txt, цитирајући **Constantine Porphyrogenitus**, *De Adm. Imp.* c. 82. Такође видети **Konstantin Porfirogenit**, *De administrando imperio*, VII, u *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, том II, Beograd, SANU, 1959.

763 **Djordje Jankovic**, *Ravna Gora between Prizren and Strpce - The Oldest Known Serbian Archeological Find at the South of Serbia*, *Antiques of Kosovo and Metohija*, Book X, Provincial Institute for Preservation of the Cultural Monuments, Pristina, 1977, цит. **M. Canak-Medic**, „L'architecture de la premiere moitie de XIIIeme siecle“, II, Institut pour la protection des monuments historique de la Republique de Serbie, Beograd, 1995, pp. 16-29

764 **Истро**, цит. **S. Cirkovic**, „Palais princiers autour de l'ancien lac de Kossovo“, *Recherches sur Vart*, 20, Matica Srpska, Novi Sad 1989, p. 83

вине српске средњовековне царске династије Немањића види се на примеру изградње и функционисања српских средњовековних манастира који нису били само израз задужбинарства српских средњовековних царева, него и чувари верских, историјских и сеоских записа и докумената, те расадници културе и писмености како припадника виших тако и нижих друштвених сталежа.⁷⁶⁵ Упоредо са активношћу Немањића да у време своје владавине описмене и просвете народ, по селима се неговала усмена народна књижевност у облику прича, песама, легенди, басни, бајки, пословица и других умотворина, што је био одраније дуговекован народни обичај. Народна усмена књижевност је много допринела очувању културног и националног идентитета Србије током вишевековне владавине отоманског царства на Балканском полуострву.⁷⁶⁶

Срби су често градили куће за становање и сеоске цркве, поготово у крајевима јужно од река Сава и Дунав, у бондрук-систему – градили су дрвену конструкцију куће окружену „домаћинским двориштем“ и испуњавали је черпићем или опеком, а касније су често употребљавали и црвену циглу и керамику начињену у локалним радионицама. Као и у другим крајевима Европе, локални сељаци су имали обичај да граде неколико засебних насеобима по не много строго одређеном обрасцу, са посебно одређеним местима за цркве, школе и

765 **Теодор Тарановски**, *Историја српског права у немањићкој држави*, Први део, *Историја државног права*, Геца Кон, Београд, 1931. године: Правник и историчар Тарановски пише о постојању сеоских задруга као заједница рада и заједница имања у свим друштвеним сталежима средњовековне српске државе и о међусобној испреплетености живота и рада припадника задруга.

766 У време владавине отоманске империје на Балканском полуострву, у многим европским државама као што су Италија, Француска, Немачка или Енглеска народна усмена књижевност дала је подстицај стварању неких од најлепших индивидуалних ликовних и књижевних радова епоха ренесансе, рококоа, романтизма и реализма и осталих праваца у уметности. У Русији је народна уметност утицала на стварање најлепших руских и уопште светских уметничких дела од осамнаестог века па надаље – на класичне музичке композиције Римски-Корсакова, Петра Иљича Чајковског, Антона Аренског, Сергеја Рахмањинова или Димитри Кабалевског или на романе, песме и приповетке Антона Чехова, Сергеј Јесењина, Фјодора Достојевог, Лава Николајевића Толстоја, Александра Пушкина, Ивана Тургенјева или Михајла Шолохова. На тај начин је народно стваралаштво у Русији утицало на развој науке и културе читавог руског друштва.

месне уреде.⁷⁶⁷ За разлику од источних крајева Византијског царства у десетом и једанаестом веку, где су сеоске парохије постајале трговачка и културна средишта, европска средњо-вековна насеља су настајала обично у брдовитим подручјима удаљеним од главних саобраћајница или водених путева да би се тако избегао евентуални долазак страних освајача. Такве настамбе са припадајућим им „подграђима“ у којима се живело и трговало почела су од тринаестог века да се даље урбанистички шире и развијају у односу на обична села која су грађена у долинама река или на пропланцима долина река, тако да су се ова издвојена два типа насеља самостално и засебно развијала једна од других. Села у жупама су постајала организације самоорганизованог слободног становништва и представљала су основу за каснији зачетак сеоског задругарства, а производи које су производили за продају ван своје заједнице продавали су на пијацама и вашарима.

767 **Предраг Милошевић**, „Српско село и крајолик у транзицији“, *Изградња*, vol. 61, iss. 8-9, 2007, Београд, стр. 301-312

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ:
СРБИЈА У ДОБА НЕМАЊИЋА

РАЗВОЈ НЕМАЊИЋКЕ СРБИЈЕ

Унутар научне расправе у који временски оквир може да се стави средњовековна српска држава, уопштена представа о временском оквиру Средњег века односи се на период од седмог до преласка четрнаестог у петнаести век. Тај период се временски подудара са периодом пропасти Римског царства и насељавања једног дела Словена на Балканско полуострво и стварањем њихових државица „склавинија“, како су Византинци звали њихове територије на Балканском полуострву. Средњовековни период затим обухвата стварање раних средњовековних српских држава-монархија све до пада Смедерева 1459. и Београда 1521. године, односно све до периода када Турско отоманско царство осваја Балканско полуострво.

Ако се проуче историјски принципи развоја државности и главне одреднице националног идентитета Србије кроз историјске епохе од првих забележених трагова људских заједница на територији Србије до данас, може се закључити да је преломни догађај од времена заснивања етногенезе Срба до данас било, након заснивања пред-немањичких српских династија на Балканском полуострву, управо заснивање државе Србије под династијом Немањич и аутокефалне цркве, писмености и осталих камена-темељаца националног идентитета у том периоду. На примеру изградње етничког и националног идентитета државе Србије уочава се да су главне одреднице националног идентитета у Србији одређене процесом заснивања српских кнежевина са успостављеном државном канцеларијом, институцијама уређења друштва, дипломатским односима и другим атрибутима државотворности у раном средњем веку. Успостављању првих српских

кнежевина, а касније и прве српске средњовековне династије Немањић, претходиле су вишевековне сеобе појединих група и племена Срба са једне територије на другу и борбе за освајање, преживљавање, одбрану територија и стварање услова за успостављање државотворности. У средишњем делу Балканског полуострва на територији која им је одговарала по својим геоморфолошким и климатским одредницама, Срби су институцијално означили и озваничили ту територију као државну и друштвену заједницу која им је пружала како друштвену тако и појединачну онтолошку сигурност, уточиште и инспирацију за даљи вишевековни развој друштва и државе и све оно што је државна заједница као облик колективног удруживања могла да им омогући као народу и појединцима. При томе поједини периоди у континуитету те државне заједнице доживели су, посматрано из линеарног историјског гледишта, своје врхунце у тринаестом веку. Тада је први српски архиепископ и утемељивач српског права Растко Немањић (1169/1174-1236.), познатији као Свети Сава, почео да шири писменост и духовност, мир и економски развој по земљи и по одобрењу тадашњег римског духовног поглавара Папе и византијског цара и васељенског патријарха добио епитет „самодржац“ у званичним документима, што је био дослован превод византијског царског епитета „автократор“. Тиме је и званично била потврђена независност Србије као државе у међународном окружењу. Свети Сава је основао и српску православну аутокефалну цркву и архиепископију и поставио темеље правним наукама у држави објављивањем основног правног кодекса српске цркве *Номоканон* или *Крмчија Светог Саве*, који је у исто време „по Божјем праву“ био и врховни закон средњовековне српске државе.⁷⁶⁷

Друштвени односу су у доба средњовековне немањићке династије били засновани на некој врсти народне самоуправе себара под управом властеле и владара и децентрализованих области, жупа, крајишта, села и градова са додељеним аутономним правима, на ћелијским облицима колективног живота народа са својим устаљеним правима и на обичајима

767 **Сима Ћирковић**, *Историја Срба, Књига прва*, Српска књижевна задруга, Београд, 1981, стр. 322, цитирајући **С. Троицки**, **Р. Н. Шапов**

демократске управе и узајамности као што су били катунци, сабори и задруге. Једна од општих неповољних околности за привредни и политички развој тадашње ране средњовековне Србије и средњовековне Србије, баш као и касније у њеној историји, био је њен географски положај који ју је доводио у позицију прикљештења и балансирања између великих царстава, различитих цивилизација, култура, вера, идеологија и политичких и привредних система. Такав географски положај је проузроковао и непропулзиван раст становништва и импровизације и дипломатска калкулисања локалних власти у борби за опстанак. О компликованом политичком положају такве једне државе говори чињеница да је од почетка једанаестог века Србија, иако је имала сопствене кнезове и жупане, била уједно и под врховном влашћу византијског цара Самуила који је на измаку десетог века успео да завлада већим делом Балканског полуострва. Као таква „зависно-независна“ држава, она није била непосредно укључена у политичку структуру византијског царства.⁷⁶⁸ Забележено је у опису турбулентних догађања из једанаестог века да је српски владар Михајло Први од Зете из династије Војислављевић, из које су потекли зачетници династије Немањић, послао свог сина Константина Бодина у Призрен на Косову и Метохији где су га бугарски племићи под водством Георги Војтехом Кометопули 1072. године прогласили за бугарског цара. Међутим, ту титулу кнез Константин Бодин је држао само кратко време због напада византијског царства који је уследио.⁷⁶⁹ Оно што је познато је да је 1127. године избио Угарско-Византијски рат, а године 1171. Млетачко-Византијски рат у којем су учествовали и српски владари из лозе Војислављевића, који су били насељени између Угарског и Византијског царства.

Период владавине византијског цара Василија Другог (976-1025.) био је обележен ширењем византијског утицаја

768 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 170.

769 **Georgius Cedrenus; Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus II**, Bonnae, 1839, pp 714-719; **Ђорђе Јанковић**, *Srednji vek Kosova i Metohije - Arheološka istraživanja*, cit. **Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae, Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope ab L. Bekkero suppletus et emendatus II**, Bonnae, 1839, pp 714-719, <http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/djankovic-kosmet.html>; Милијана Кајмакамова,

по Балканском полуострву, као и успостављањем добрих односа између Византијског царства и Русије. Тадашњи владар Русије Владимир Кијевски (958—1015.) је 988. године након свог боравка у Цариграду дотадашње паганске обичаје у Русији заменио православним хришћанством.⁷⁷⁰ У времену владавине византијског цара Василија Другог на Балканском полуострву сељаци су морали да плаћају византијском цару дажбине у виду једног модија жита, једног модија проса и једног врча вина. Међутим, фискални систем цара Василија Другог, који је био прилагођен производним могућностима сиромашних земљорадника, укинули су његови наследници наметнувши сељацима новчане дажбине и то је изазвало неколико устанака у централним деловима Балканског полуострва. Управо ти догађаји потакнули су борбе приморских жупана за ослобођење од византијске власти и претходили су доласку краљевске лозе Немањића на власт у средњовековну Србију и оснивању аутокефалне Српске православне цркве.⁷⁷¹ Стефан Немања је дошавши на власт био присиљен да се бори за независност српске државе балансирајући између угарских снага на северу и византијских снага на југу државе. Српски жупани Војислављевићи су успоставили друштвени и државни систем по коме је на челу државе био Велики жупан Рашке Стефан Немања, док су већим територијалним целинама владали његова браћа, а касније и синови. Новоуспостављени владар Стефан Немања је сматрао да му је у унутрашњим државним и међудржавним превирањима пред долазак на власт посебно помогла молитва Светом Георгију, тако да је дао да се у част и знак захвалности Светом Георгију, познатом још и као заштитнику земљорадника, подигне манастир Ђурђеви ступови у близини престолнице Рас. Срби су кроз историју уз Светог Георгија славили и Светог Николу, Светог Илију, Светог Андрију Првозваног и Светог Арханђела Михајла као заштитнике Србије,⁷⁷² Уз

770 **Andrew Nicholaevich Mouravieff**, *A history of the Church of Russia* (1842), Trans. by R. W. Blackmore, John Henry Parker, Oxford, Great Britain, 1842

771 **Милош Благојевић**, *Земљораднички закон – средњовековни рукопис*, САНУ, Београд, 2007., стр. 233-234

772 **Мирослав Тимотијевић**, „Меморијал ослободиоцима Београда 1806.“, *Наслеђе* 2004, iss. 5., стр. 25, 26 <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1450->

ове свеце династија Немањић је славила и Светог мученика Стефана као заштитника Србије и своје династије, тако да су немањићи краљеви у знак почаст заштитнику свецу Стефану градили цркве Светог Стефана и испред личних имена својих синова престолонаследника стављали и име Стефан. Остао је сачуван запис византијског историчара Константина Манаса о владару Рашке Стефану Немањи приликом једног његовог боравка на византијском двору у Цариграду: “Варварин, човек широких рамена и лепог изгледа, он је украсио царев тријумф, мада испрва дочекан од житеља Цариграда са поругама.”⁷⁷³ За супругу Ану владара Рашке Стефана Немање забележено је да је живела скромно попут осталих племкиња и сељанки (себранки) тог времена и да се бринула о кући и образовању деце. Стефан Немања је за време своје владавине подигао задужбине-манастире посвећене Светој Богородици и Светом Николи на ушћима река Бањска и Косаоница и године 1186. године подигао је задужбину-манастир Студеница у којој је написано прво књижевно дело и саграђене прва школа и болница у тадашњој Србији. Повукао се са власти на сабору 1196. године и замонашио се заједно са супругом Аном, а власт је препустио својим синовима Растку, Стефану и Вукану Немањићу.

Син наследник Стефана Немање престолонаследник Растко Немањић (што је било његово световно име пре замонашења) (с.1169-1236) од детињства је био наклоњен цркви и духовности. Након што је у Захумљу чуо беседу о значењу вере једног старог руског монаха из редова монаха манастира Светог Пантелејмона и Русика на Атону, одлучио је да се посвети вери, одрекао престола у корист свог брата и замонашио. За Растка Немањића, који је остао познат у народу под именом Свети Сава и слављен као зачетник писмености и образовања у Србији, остало је забележено да је градио цркве широм Србије, ширио писменост и духовност у народу и доносио народу мир и економски развој, као и да је одобрењем византијског цара Теодора Првог Ласкариса и васиљенског патријарха Манојла Сарантена из Никеје постао први срп-

ски Архиепископ 1219. године.⁷⁷⁴ Остале су забележене приче да је на својим путовањима Свети Сава учио жене да шију, преду и обављају разне кућне послове, да је мушкарце учио млевењу жита, обради винограда, ковању гвожђа и градњи воденица, те да је подучавао народ да буде чврст у вери, да одржава и чува своје крсно име, кумства, побратиме, родбину, породицу, пријатеље и читав српски народ. На Сабору испред манастира Жича 1220. године Свети Сава је у договору са византијским царем Исаком Другим (1156-1204.) за свог наследника одредио свог брата Стефана Немањића, венчао га краљевског круном и тиме је његов брат, дотадашњи Велики жупан Стефан Немањић, постао први српски краљ Стефан Првовенчани Немањић (с.1165—1228.). Титулатура Стефана Немањића стицањем краљевске круне из Рима огледала се у епитету „самодржац“ у званичним документима, што је био дослован превод византијског царског епитета „автократор“, чиме је и званично била потврђена независност Србије као државе.⁷⁷⁵

Значај немањићке династије у српској историји се огледа у томе што се од времена Стефана Немање и његових синова Светог Саве и Стефана Првовенчаног Немањића Србија по први пут појављује на светској историјској сцени као држава која је објединила дотадашње српске земље у једну самосталну политички организовану јединицу⁷⁷⁶ са званично признатом аутокефалном Српском православном црквом и самостално владајућом династијом. Као и у већини царстава и држава које су се временом формирале са строго одређеном феудалном друштвеном хијерархијом, тако је и у средњовековној Србији званично феудални властелин помоћу витезова и ратника штитио своју радну снагу, односно сељацима-најамницима, а изнад свих њих био је цар, односно краљ. Када је свети Сава основао Српску архиепископију 1219. године у Жичи крај Краљева, његов брат краљ Стефан Прво-

774 **Станоје Станојевић**, *Свети Сава*, Херес, Београд, 1998. (фототипско издање из 1935. г.)

775 **Сима Ћирковић**, *Историја Срба*, стр. 301, цитирајући **Острогорски**, *Автократор и самодржац*, Глас 141-148 (Сабрана дела IV), 323-327.

776 **D. Mishew**, *The Bulgarians in the Past - Pages from the Bulgarian Cultural History*, p. 158

венчани јој је потчинио многобројна села која су се налазила на ширем подручју данашњег Краљева, у долини Западне Мораве, Ибра, у Хвосну, Полимљу и Зети.⁷⁷⁷ Том приликом српски краљ је поклатио Архиепископији неколико „планина“, „зимских“ и „летњих“ пашњака, приходе од једног трга (Брестница) и потчинио јој је и велику скупину (преко 200 имена) професионалних сточара-влаха, те имовину сеоских насеља са целокупним становништвом и друге земљопоседе. На основу повеља средњовековних краљева који су означавале и правни и дародавни акт разазнаје се да су у селима по епархијама постојале три категорије становништва: властела, војници (касније и властелчићи) и обично становништво, а помињу се још и „ласи“ и „земљани“ или „земаљски људи“, односно професионални сточари и земљорадници који су заједно припадали категорији „убогих људи“.⁷⁷⁸

Зачетник краљевске династије Немањића Стефан Немања (1113-1199.) и његови наследници у погледу ктиторства, уметности и занатства приближили су то подручје развијеним европским срединама, а временом су у земљи почеле да се развијају и самосталне теме у области уметности.⁷⁷⁹ Византијски хроничар Теодосије забележио је да је Велики жупан Стефан Немања угостио у Нишу 1189. године немачког краља Фридриха Барбаросу и да се већ тада на српском двору употребљавао златни прибор, а од доба краља Милутина па надаље златно, сребрно, корално, кристално, гвоздено и бакарно посуђе. Краљеви и нека српска властела, као на пример властелин Вук Бранковић, волели су у пригодним приликама да пију вино и медовину из пехара и имали су колекције златног посуђа и чаша са својим породичним грбовима. Према запису византијског хроничара Теодосија о Србији у доба владавине краља Стефана Првовенчаног Немањића, када је завршена изградња манастира-задужбине Жића краљ Стефан

777 **Милош Благојевић**, *Земљораднички закон – средњовековни рукопис*, стр. 234-235, цитирајући **Franjo Miklosich**, *Monumenta serbica*, 11-16; **С. Новаковић**, *Законски споменици*, 571-575, **Д. Синдик**, *Једна или две жичке повеље*, ИЧ XIV-XV (1963-1965), 309-315; **Г. Шкриванић**, *Жичко епархијско властелинство*, ИЧ IV (1954), 147-172.

778 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 235, cit. **Franjo Miklosich**, *Monumenta serbica*, стр. 13; **С. Новаковић**, *Законски споменици*, стр. 572

779 *Исто*, стр. 262, цитирајући **Ј. Калић**, **Стр. Хафнер**, **Ф. Кемфер**

Провенчани је то прославио тродневним весељем уз трпезу за госте које „бубњевима и гулама благородно весељаше, као што је обичај у самодржаца“.⁷⁸⁰

Свештенство у доба династије Немањић много је утицало на писменост и књижевност раног средњег века и касније, о чему сведоче црквени документи *Мирославово јеванђеље* (1185) и *Вуканово јеванђеље* (1197-1199), *Хиландарска повеља* из 1199. године, *Житије светог Симеона*, *Служба светом Симеону*, типичи и основни правни кодекс српске цркве *Номоканон* или *Крмчија Светог Саве*, који је у исто време „по Божјем праву“ био и врховни закон средњовековне српске државе.⁷⁸¹ Учени свештеници су од времена Светог Саве заједно са владарима породичне династије Немањић са колена на колена ширили књижевност и духовност међу властелом и народом. За црквене документе из дванаестог века, као и за старословенску преведену или оригиналну књижевност, углавном из десетог и једанаестог века, пре свега за библијске текстове јеванђеља – апракоси и тетра, апостоли односно праксапостоли, псалтири и паримејници, историчар Сима Ћирковић тврди да су одиграли не само пресудну улогу у евангелизацији, него и у укупном погледу на естетику, поетику и читав поглед на уметност, те на развој друштвених односа и свести у средњовековној Србији.⁷⁸² У другој половини XII века старословенску редакцију језика и писма заменила је српскословенска редакција језика и писма. Сеоски живот и друштвене нормативне вредности, као и уметност по манастирима, првим школама и занатлијским радњама били су прожети духом Византије. Након стицања самосталности Српске православне цркве сеоски свакодневни живот постао је прожет духовношћу и друштвеним неписаним нормама, за што је добар пример био пост у одређеним данима и празницима. Како објашњава археолог Радивоје Арсић, за сељаке себре пост је имао не само верски него и економски

780 **С.М. Душанић; Д. Поповић**, *Приватан живот у српским земљама средњег века*, Слио, Београд, 1984., стр. 149, цитирајући **Теодосије**, *Житије Светог Саве*, СКЗ, коло LXXVII, књига 510, Београд, 1984, стр. 118

781 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 322, cit. **С. Троицки, Р. Н. Шапов**

782 *Исто*, стр. 218-220, стр. 226, стр. 292.

значај, јер је омогућавао средњовековним сеоским заједницама уштеду прехрамбених намирница као што су били млечни производи, месо и маст. Уздржавање од једења меса је било неопходно за сеоске породице и због тога што је тадашња стока била знатно мање величине него данашња. У том времену су свиње максимално тежиле до сто килограма, што је била два до три пута мања тежина од данашњих, а краве су давале само два до три литра млека дневно. Сачуване одређене количине хране су сељацима добро користиле у месецима када су обављали тешке физичке послове, као што су орање, послови око сена и дрва. Себри, односно сељаци, имали су обичај да једу овсене и зобене каше и хлеб од различитих врста житарица, каше од боба и грашка и наквашено сочиво, варива од купуса и зеља са месом, те печурке, зеље и дивљи лук у скромном земљаном или дрвеном посућу. Произведено поврће се лако одржавало зими у траповима са сламом, док се један део поврћа и воћа сушио. Месо се конзервирало сољењем и димљењем, а међу нижим слојевима становништва најзаступљенија пића су била медовина и пиво, док су вино најчешће пили чланови вишег слоја друштва.⁷⁸³ Већ од дванаестог века по Србији су се успостављала села чији су се житељи бавили разним занатима, о чему сведоче називи села као Грнчари, Златари, Колари, Копљари, Кожари, Ковачи, Каменари, Лончари, Лукари, Рудари, Седлари, Стапари, Стрелари, Тулари, Чешљари, Шавци, Штитари, Ратари и Рибари. У владарским и властелинским повељама и даровницама средњовековне краљевске династије Немањић, као што су Жичка, Светостефанска, Дечанска и Арханђеловска христовуља многа од ових села се помињу са јасним обавезама и повластицама управо због своје наменске производње. О главној привредној грани неких села, као на пример у селима у којима је било развијено сточарство, сведоче њихова имена Јагњило, Овчарево, Козарево, Јариње, Коњарник, Краварица, Волујак, Бивољак, Катун, Бачије или у селима где је била претежно развијена земљорадња називи Овсиште, Ланар, Ко-

783 Радивоје Арсић, „Живот сељака у средњовековној Србији“, <http://www.field-archaeology.com/clanci/arsic/index.php>

нопница, Ражана, у селима са развијеним пчеларством називи Трмбас, Трмчиште, Кованлук, Уљари, итд.⁷⁸⁴

Према истраживањима историчара Милоша Благојевића, посебну пажњу становници села у средњовековној Србији посвећивали су међама свог атара. То су радили због економског интереса, јер су као целина имали обавезе које су испуњавали према владару или држави, али и због осећања поштовања према суседовој њиви.⁷⁸⁵ Како је забележио историчар Стојан Новаковић, свако село је сносило одговорност за догађаје у њему, тако да је и то давало велику важност сеоским међама и поштовању нечијег приватног поседа. То је довело до одређивања величине земљорадног односно сеоског поседа и оно др мерило у њивама, виноградима, вртовима, воћњацима, ливадама, забелама, пашњацима, планинама, атарима (отесима) или потесима (комплексима ораница и пашњака или заграђеним њивама и ливадама). Будући да је велики део ових површина био искориштаван заједничким снагама сељака, то је проузроковало потребу за њиховом добром организацијом и споразумевањем између себе.⁷⁸⁶

Још од ранијих векова у Србији је постојала традиција обрађивања поља. Али, организација пољопривреде се у доба владавине династије Немањић показала посебно успешном, јер је у средњем веку подручје Србије било пуно „њива и свакојаких усева“ којима су се дивили путници-намерници у те

784 **Миле Недељковић**, „Древни занати у Србији“, *Глас јавности*, 10. мај, 2001., Београд, 2001.: После пропасти српске Деспотовине 1459. године када су села потпала под турску окупацију развој занатства у тим селима је замро, тако да је касније у деветнаестом веку у вези са становништвом тих села антрополог и научник Вук Караџић уочио: „Срби сами грађу сијеку, сами (особито сиромаси) куће и остале зграде праве; сваки Србин опанке сам себи гради“, а жене су своје мужеве и синове, као и остале чланове домаћинства, одевале од главе до пете, израђујући, кројећи и шијући све што је потребно за одећу и спрему од вуне, лана и свиле.”

785 **Снежана Божанић**, докторска дисертација *Чување простора: међе, границе, разграничења у српској држави од тринаестог до петнаестог века*, Одсек за историју, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, Србија, 2010. године, *цит. М. Благојевић*, *Српска средовековна држава и целина сеоског земљишта*, 10.

786 *Ибид*, цитирајући **С. Новаковић**, *Село*, 56–69.

крајеве.⁷⁸⁷ Тако је у средњовековној Србији свако село имало је свој атар или посед обележен утврђеним, признатим и поштованим међама. У заједнички посед свих сељака у селу су спадале ливаде за напасање стоке, шуме у којима је сечено дрво за огрев, воденице, места за смештање дрва и слично.⁷⁸⁸ Границе међу жупама биле су утврђене и условно подељене на два различита и неједнака дела – први део жупа биле су заједничке и необрађене површине које је целокупно становништво могло неометано да користи, као што су пашњаци, шуме, воде и суседна брда, док се у преосталом делу налазио сав преостао простор подељен између земљорадничких насеља у жупи. Сеоски посед или атар се такође могао поделити на два различита неједнака дела. На једном делу су биле заједничке неподељене и необрађене површине које се нису могле или смеле делити и чије је право коришћења припадало свим мештанима једног села, док је на другом делу било све обрадиво земљиште подељено између земљорадничких породица одређеног насеља. Наредне епохе ће оваквим друштвеним и економским односима дати нове облике, јер ће временом родовска и војничка аристократија прибављати и обезбеђивати све већа права на необрадиви, а касније и обрадиви део сеоских и жупских земљишта. Стицањем таквих права и повезивањем земљопоседа у нове целине издвајао се и стварао нови феудални друштвени слој, који је, иако су се жупске и сеоске целине одржавале дуго кроз средњи век, разарао интегритет сеоског и жупског подручја, поготово у случајевима када су феудални господари стицали поседе у неколико суседних или удаљенијих жупа.⁷⁸⁹ Историчар, дипломата и књижевник Стојан Новаковић је у својој студији *Село* из 1891. године писао о почецима развоја српског села и закључио да је засеље или заселак могло да се сматра заметком села, односно веће сеоске заједнице,⁷⁹⁰ док се селиште (земљиште са окућницом

787 **Сима Тројановић**, *Главни српски жртвени обичаји – старинска српска јела и пића*, Просвета, Библиотека Баштина, Трећа књига, Београд, 1983., стр.270, cit. **Стојан Бошковић**, *Историја света Ц*, стр. 172

788 **Весна Бикић**, *Средњовековно село*, Креативни центар, Публикум, Београд, 2007., стр. 5

789 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 358

790 **Стојан Новаковић**, *Село*, Београд, 1965. стр. 93

или насеље) сматрало у средњовековним документима напуштеним насељем.⁷⁹¹ Забел је био посебна врста испаше у средњовековној Србији. То је била омеђена територија која се издвајала искључивим правом коришћења из целине и која се према врсти биљног покривача делила на пољане („пољске“) и „дубравне“ забеле у којима су биле шуме и горе. На њивама, односно на мањим или већим ораницама које су биле саставни део сваког земљорадничког насеља, најчешће на оним до пет стотина метара надморске висине, просечан износ житарица је био обично четвороструко већи од уложеног семена. На њивама су се гајиле житарице као пшеница, овас, јечам и просо и четвртина годишњег рода површина засејаних житарицама припадала је властелину.⁷⁹²

Изворне друштвене појаве у сеоском животу биле су *паја*, *моба* и *позајмице*, засноване на међусобном помагању при обављању сеоских послова по принципу безусловне солидарности. *Позајмица* се заснивала на узајамној солидарности, док је *моба* била облик безусловне солидарности, односно заједничко помагање у радовима на кући или њиви сеоског домаћина, без обзира каквог је он имовинског стања и друштвеног статуса у селу. При томе, више од личне воље, личног морала или личног религијског мотива, повод за оваку дужевековну појаву помагања на нечијем приватном поседу у селу била је друштвена обавеза.⁷⁹³ Ови оригинални сеоски обичаји усталили су се у сеоском животу, јер су били, иако друштвена обавеза, уједно и типичан облик слободног

791 **Снежана Божанић**, *Чување простора: међе, границе, разграничења у српској држави од тринаестог до петнаестог века* цитирајући **Ђ. Даничић**, *Рјечник из књижевних старина српских I*, 365: Ђура Даничић је наводио да су „селиште и село исто“, јер се уз селиште као и уз село спомињу, у средњовековним повелама, воденице, виногради, воћњаци, њиве, ливаде и она нису била напуштена, већ су у њима живели људи. Око оваквог утврђивања појмова село, селиште, засеок или засеље, као и о мерама за дужину и ширину обрадивог земљишта још увек се воде научне расправе

792 **С. М. Душанић и Д. Поповић**, *Приватан живот у српским земљама средњег века*, Слио, Београд, 1984, такође **Милош Благојевић**, *Средњовековни забел*, ИЧ XIV–XV (1966), 1–17 и *ЛССВ*, 453 (**С. Мишић**).

793 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села* стр. 37, цитирајући **Сретен Вукосављевић**, *Историја сељачког друштва*, стр. 442–443. **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села* стр. 37, цитирајући **Сретен Вукосављевић**, *Историја сељачког друштва*, стр. 442–443.

и потпуно добровољног удруживања.⁷⁹⁴ Тако је вековима постојала традиција да у селима у Србији сви становници села граде и одржавају заједничке објекте, те да заједнички брину и одлучују о заједничким добрима, нпр. о заједничким *насиштима* жупа (административних заједница више суседних села), шумама, водама, путевима, гробљима, мостовима, воденицама или кречанама.⁷⁹⁵ Становници свих села једне жупе имали су право да на њима напасају своју стоку, што потврђује и 74. члан *Душановог законика* чија прва реченица гласи: „Село са селом да пасе: куда једно село туда и друго.“⁷⁹⁶ Најважнија питања која су се тицала економије и управљања селском и општинском шумом, испашом и одржавањем постојећих природних и заједнички изграђених објеката решавала су се на селском збору.⁷⁹⁷

Владари, манастири и властела су поседовали комплексе обрадивих ораница звани „ступови“ или „потеси“. Они су по облику најчешће подсећали на правоугаоник (стуб) и били су већи по обиму и површини од њива.⁷⁹⁸ У средњовековним изворима постоји много више сачуваних података о манастирским властелинствима него о световним властелинствима о којима постоји релативно мало расположивих података.⁷⁹⁹ Села су најчешће грађена на два начина градње – као збијена насеља уз реке и у равници, као на пример у Подунављу, Поморављу, Мачви, Косову и Метохији или Пологу, или како показују археолошки налази, у планинама и брдима као разбијени тип села, за што је добар пример било старо село Врсенице крај Сјенице, односно некадашњи Дестник о којем

794 *Исто* стр. 37, цитирајући **Цветко Костић**, *Социологија села*, Издавачко-информативни центар студената Београд, 1975, стр. 202.

795 *Исто*, стр. 34, цитирајући **Сретен Вукосављевић**, *Писма са села*, Савремена школа, Београд, 1962. и **Сретен Вукосављевић**, *Историја сељачког друштва III – Социологија сељачких радова*, САНУ, Београд, 1983.

796 **Милош Благојевић**, *Земљорадња у средњем веку*, стр. 215, цитирајући *Законик цара Стефана Душана*, књ. III, 118, 119.; **М. Благојевић**, *Планине и пашињаци*, 39-54.

797 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 34.

798 **Снежана Божанић**, *Чување простора: међе, границе, разграничења у српској држави од тринаестог до петнаестог века* стр. 87, цитирајући **Стојана Новаковића**, **Милоша Благојевића**, **Александра Соловјева**

799 *Исто*, стр 87, цитирајући *ЛССВ*, 89–91 (**С. Мишић**).

је у својој историјској хроници писао још раније византијски цар-историчар Константин Порфирогенит.⁸⁰⁰ Оранице су се простирале на подручјима и до пет стотина метара надморске висине. Обрадиве површине целог села биле су груписане на једном или неколико места, а све што је било изван тога није било обрађивано и служило је као пашњак или шума.⁸⁰¹

У процесу христијанизације подручја тадашње средњовековне државе, односно у процесу ширења јурисдикције аутокефалне Српске архиепископије основане 1219. године и преображаја црквеног живота у време српског архиепископа Саве Првог (Светог Саве, ц. 1170.-1236.) у народу је био заживео један специфичан оригинални народни обичај – породична светковина *слава*. Неки научници објашњавају појаву српске породичне „славе“ поштовањем култа умрлих предака у кућама и породицама у Србији које су прве примиле хришћанство, а на основу одраније чврстог поштовања породичних предака у кући и породици на том територију.⁸⁰² Вековима се у породицама преносио са колена на колена оригиналан обичај да при прослави крсног имена своје породице и предака домаћин служи госте укуским јелима, од тога обавезно славским колачком који је мешен и освештен за ту прилику, те разним пићима као што су медовина и ракија и да се држе здравице намењене дому, домаћину и његовој породици, куму, пријатељима, родбини и осталим гостима. О слави као јединственом обичају у животу Срба и уопште о земљорадничком животу старих Срба писао је у својој *Историји српског народа* историчар и новинар Сима Лукин Лазић: „Примајући крст и јеванђеље, Срби место свога старог многобожачког домаћег бога узимаху за кућњег заштитника онога свеца хришћанског, у који дан су примили Хришћанство и славаљу тај дан сваке године, а то је крсно име Србиново или слава. Крсно име само Срби славе и нико други, па за то се и каже: „Гђе је

800 Милош Благојевић, *Средњовековни забел*, ИЧ XIV–XV, 1966, стр. 141

801 Снежана Божанић, *Чување простора: међе, границе, разграничења у српској држави од тринаестог до петнаестог века*, цитирајући Милош Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, стр. 87

802 Сима Ћирковић, *Историја српског народа*, стр. 155.

слава - ту је Србин.»⁸⁰³ У селима су заживеле сеоске литије у дане слављења хришћанских светаца у којима су учествовале сеоске породице. Према етнографским истраживањима многи елементи и обичаји из средњовековног живота су се одржали у Србији све до данашњих дана. Сељаци су учествовали и у изградњи и чувању манастира који су били подизани у селима или на рубним подручјима села. У истом том периоду, захваљујући јачању просветитељства и образовања, у српској књижевности су се појавиле осим естетске филозофије византијског и универзалног света и самосталне теме.⁸⁰⁴ Први српски краљ Стефан Првовенчани, који је владао у периоду од 1217. до 1228. године, био је и писац који је засновао жанр биографије у српској књижевности. Стефан Првовенчани и његов брат Свети Сава су били први у низу владара из династије Немањић, све до времена владавине деспота Стефана Лазаревића, Ђурађа Бранковића и Павла Бакића који су били врло образовани у области историје, филозофије, књижевности и лепих уметности или чак и сами писали правне документе, биографије и поезију. Владарске повеље, владарске биографије, оригинални историјски документи (*Вуканово јеванђеље*, *Мирославово јеванђеље* писано ћирилицом у касном дванаестом веку, *Живот и подвизи Светог Симеона* које је било прва српска биографија живота и смрти Великог жупана Стефана Немање писана панагеричним стилем) и други историјски документи сведоче да су књижевност, градитељство, ликовна и остале лепе уметности и занати у средњовековној Србији били врло развијени. У погледу ктиторства и уметности Стефан Немања је успео да приближи то подручје развијеним европским срединама.⁸⁰⁵ Од тринаестог века, захваљујући јачању просветитељства и образовања, у српској књижевности се појављују, уз естетске филозофије византијског и универзалног света такође и самосталне теме.⁸⁰⁶ Према мишљењу историчара Симе Ћирковића, велику улогу у

803 **Сима Лукин Лазин**, *Кратка повјесница Срба*, Штампарија Карла Албрехта, Загреб, 1894.

804 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 326-327

805 *Исто*, стр. 262, цитирајући **Ј. Калић**, **Ст. Хафнер**, **Ф. Кемфер**

806 *Исто*, стр. 326-327.

складној друштвеној стратификацији у раној средњовековној и средњовековној Србији имали су манастири-задужбине који су у Србији били намењени подизању калуђерског реда, управљању имањем, стварању писмених државних намештеника, помагању сиротиње и неговању наука и уметности⁸⁰⁷ и који су подједнако привлачили чланове свих друштвених слојева у првој формалној српској држави под управом династије Немањић. Организација манастира је заживела додавањем духовне власти правним и економским прописима цивилне управе. Али, за разлику од византијских манастира у којима се духовни живот одвијао изоловано од друштва, српски манастири су постали средиште верског живота, економски сређени и поштовани у друштву, те су привлачили људе свих друштвених слојева, како Ћирковић пише, „како себре, тако и властелу“, те су поготово од тринаестог века они постали место развијања и хришћанске и народне традиције.⁸⁰⁸

Села су подизана на мањем простору крај питке воде, на пример крај неке реке или извора, и у близини обрадиве земље, шуме, пашњака и пута. Са развојем привреде и трговине, поготово током четрнаестог века, српска села са повољним положајем добијала су на значају и прерастала у тргове, углавном неутврђена насеља са тржиштем, а често и са панађурима (вашарима). По читавој земљи су били распострањени млинови и воденице за мељење жита. По неким кућама су сељаци мљели жито у малим ручним жрвњевима, док је већина мљела жито по воденицама и млиновима. Млинови су често били „ортачки“. Према статистичким извештајима областим под влашћу властеле Бранковића у једном млину је у просеку млело жито тридесет и седам породица. Највећи број млинова се налазио на Косову и Метохији, јер је то била најкултивисанија и најгушће насељена област српске средњовековне државе.⁸⁰⁹ Немањићки владари, од којих је један од највећих задужбинара био краљ Милутин који је подигао више од четрдесет манастира-задужбина, међу којима Бого-

807 *Исто*, стр. 37-38.

808 *Исто*, стр. 111.

809 С. М. Душанић и Д. Поповић, *Приватан живот у српским земљама средњег века*, стр. 112-114

родицу Љевишку, Бањску и Грачаницу, чланови владарских породица, српска властела и народ, подигли су кроз историју преко хиљаду утврђених манастира, цркава и црквшта на Косову и Метохији, са жељом да у њима „поје Литургија овог и оног безвременог света“. Највећи број манастира био је изграђен у околини Призрена, Пећи, Истока, КLINE, Чичавице, Новог брда и Косовског Поморавља.⁸¹⁰ Сељаци су, као и владари и властела, исказивали поштовање цркви, градили је и даривали. Свака породица је славила кућног свеца „славу“ и по селима су се одређени свеци прослављали сеоским славима „литујама“. Сеоски зборови су се одржавали када је било потребно да се сељаци заједнички договарају о неком проблему који је био од важности за све њих. Сеоски збор је „радио ослањајући се на традиционалне обичаје“, које је својим радом „и сам стварао“.⁸¹¹

Цареви из немањихке династије су често подизали манастире као задужбине, а игумани у манастирима су имали ранг властеле. Порез се плаћао и патријарху, јер је црква као самостална правна институција имала своја имања, своје баштине и земљораднике (метохе) који су обрађивали црквена имања, тзв. „црквене људије“ или *метохије*.⁸¹² Манастири су имали своје воћњаке, вртове, пашњаке, пчелињаке, винограде и рибњаке. У животопису архиепископа Данила Другог наводи се да је он подизао воћњаке и у њима садио различите

810 **Љубиша Гвоић**, *Serbian Cultural Heritage in Kosovo and Metochia*, Novosti, JP „Železnica Srbije“, 2007., Beograd: Од деветог до двадесетог века Срби су на Косову и Метохији саградили 1,352 цркава, манастира и црквшта која припадају Српској Православној Цркви, 534 стара гробља, 96 тврђава и утврђених градова и 14 двораца српског средњовековног племства, што још увек није утврђено коначан број. Само на подручју Чичавице турски пописи из шеснаестог века су уписали укупно 52 манастира, од чега је утврђено само 36 црквшта; **Миленко Пешић**, „Земља препуна светиња“, *Политика*, 24.02.2008., Beograd, цит. **Љубиша Гвоић**, карта „Srpska duhovna baština na Kosovu i Metohiji“, <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/srpska-riznica/Zemlja-prepuna-svetinja.lt.html>. Такође опширније о томе видети у **Група аутора**, *Задужбине Косова – Споменници и знамења српског народа*, Епархија Рашко-Призренска, Богословски факултет з Београду, Призрен, Београд, 1987.

811 **Сретен Вукосављевић**, *Писма са села*, Савремена школа, Београд, 1962., стр. 25

812 **Живко Топаловић**, *Себри и властела – Друштвени поредак у старој српској држави*, стр. 32-37.

врсте воћа. Садио је и изнова подигао многе воћњаке не само у непосредној околини манастира него и у брдима, долинама и питомим местима. Воће (или „овоштије“ како се писало у српским средњовековним документима за воће) се гајило на простору целе средњовековне Србије. У некадашњим византијским областима у употреби је био грчки термин „перивол“ (περιβόλος) који је означавао воћњак. Млади воћњак, као и млади виноград, називао се сад, а младо стабло воћке – присад.⁸¹³ За разлику од црквених поседа и поседа велике властеле који су обичавали да узгајају воће и винову лозу, уз узгој меда и рибарство, обични сељаци – меропаси су узгајали воће углавном само за личну потребу. Меропаси су били дужни да узгајају житарице – сваки меропас је био дужан да обрађује по шест мата пшенице и само по два мата овса и проса, те је у време средњег века највећи део њива био засејан пшеницом.⁸¹⁴ Манастире у Србији су заједничким снагама зидали калуђери и народ, односно, како је то 1868. године у свом разматрању историје од времена Светог Саве до његових времена окарактерисао архимандрит Српске Православне Цркве Теофан Живковић, „српска народна побожност“ и црква је од свог оснивања сматрана „Српском народном црквом“ у којој „калуђери служе народу и народ служи калуђерима“, тако да се због своје карактеристике „истинске побожности и народности“⁸¹⁵, односно духовности она показала као институција изнад идеолошких усмерења и политичких вођа и као историјска константа међу народом на тим просторима. Властелинска деца су се описмењавала у манастирима, а редовно су проводила извешан временски период и на царском двору, где су се учила лепом понашању и вршењу извесних пажевских служби. Села (дароване и признате баштине или својине, као и проније или пронијари (ненаследна војничка имања која су

813 **Снежана Божанић**, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, цитирајући *Живот Архиепископа Данила Другог*, стр. 114-116.

814 **Сима Тројановић**, Главни српски жртвени обичаји – *старинска српска јела и пића*, стр. 271, цитирајући **Чедо Мијаговић**, *Студије за историју српске трговине*, стр. 224, *Гласник XXXVII*.

815 **Теофан Живковић**, *Српска народна црква на канонично-историчном темељу свом, с едним словом у додатку: побожност и народност*, Тиском браће Мађара, Манастир Бездин, Темишвар, Румунија, 1868. стр. 56-61

узимана на најам) су припадала господарима – великој и малој властели, манастирима, самом владару и пронијарима и била су везана за њих обавезама. Мања властела и пронијари су у поседу имала само неколико села, док су велика властела и црквени манастири имали по више десетина села (нпр. манастири попут Манастира Светих Архангела код Призрена и преко деведесет села у поседу). Црквеним епископијама су пристизали приходи из два различита извора, из првог – целе епархије, из другог – са властелинстава. Сваком епископу као црквеном старешини припадали су „врховина“ и „бир“ који су убирани од свештеника и целокупног становништва у његовој епархији,⁸¹⁶ а као господару властелинства такође и све дажбине у натури и новцу, као и све „работе“ које је зависно становништво било дужно да обавља на властелинству. „Зависни сељаци“ су на црквеним властелинствима, пронијама, као и у селима која су била непосредно потчињена држави живели и обрађивали земљу и плаћали дажбину директно господару којем је припадала својина на одређеном земљишту. Дајбина је обухватала једну десетину од свих плодова који се уберу на обрађеном земљишту, а то су првенствено биле житарице, просо, сочиво, уље, лан, понегде и вино или хмељ за производњу пива, мед, погаче, улов рибе, луч за дрва, восак, овце, свиње, зечеви и кокошке. Сељаци меропси, сокалници и занатлије имали су обавезе да обављају послове („работе“) везане за узгој (орање, сетву, вршидбу и предају), транспорт и складиштења житарица на њивама, али уз то имали су обавезу и да ору црквеним или својим воловима на манастирским, феудалним или краљевим газдинствима. За време обављања тих радова такозваном „мобом“, односно удруженим напорима сељака,⁸¹⁷ сељаци су добијали храну и пиће од господара властелинстава..⁸¹⁸ На манастирским или

816 **Милош Благојевић**, *Земљораднички закон – средњовековни рукопис*, стр. 237-238, цитирајући *Лексикон српског средњег века*, стр. 47-49 (**М. Јанковић**), стр. 107-108 (**Д. Динић-Кнежевић**)

817 **Милан Влајинац**, „Бедба или заменица као мобарска и кулчарска работа у Срба средњег века“, *Гласник Скопског научног друштва Скопље II*, Скопје, 1926., стр. 1-2; 48-65

818 **Милош Благојевић**, *Земљораднички закон – средњовековни рукопис*, стр. 278, цитирајући *Споменик СКА IV*, 3; **Стојан Новаковић**, *Законски споменици*, стр. 623

црквеним властелинствима „зависни сељаци“ су обавезно давали порез „десетак“, али не држави, већ цркви, односно господару црквеног властелинства. Забележено је да су сви „зависни сељаци“ зетских епископа и митрополита уживали велику слободу у пословању – узимали су и чували туђу стоку уз одређену надокнаду, давали су у залог или у закуп деонице земљишта које обрађују на властелинству, али једино нису смели да их продају и отужују без сагласности епископа или митрополита.⁸¹⁹

У различитим периодима владавине династије Немањића у комплексима манастира су засноване болнице и школе, као у манастиру-задужбини Стефана Немање Студеници или у манастиру Градац, задужбини Јелене Анжујске (1236-1314.г.), супруге краља Уроша Првог Немањића, у коме је била школа за лепо послуживање гостију по принципу најугледнијих владарских кућа. У манастиру Пречиште код Топлице, у којем се замонашила супруга Ана Великог жупана Стефана Немање, била је прва женска школа за разне кућне послове – плетење, везење и слично. У манастирима Милешева, Пећка Патријаршија, Раваница, Сопоћани и другим манастирима биле су осниване иконописне школе, преписивачке, правне и уметничке школе и касније и штампарије. Фреске које су уметници осликавали у манастирима током средњег века осликавале су свеце и догађаје из хришћанских завета, историјске догађаје и важне догађаје из живота становништва.⁸²⁰ Осим високог степена социјалне правде и уметничких достигнућа династија Немањића је урадила много и на стварању технолошких и архитектонских достигнућа као што су били системи млековода у близини манастира Светог Јоакима Остоговског крај Криве Паланке саграђеног у доба Стефана Уроша Немањића,⁸²¹ млековода који је повезивао у Рашкој Петрову цркву и комплекс манастира Ђурђеви ступови где је било развијено сточарство и одакле се спуштало млеко до

819 *Исто*, стр. 245; 253-255; 274; 290-292

820 **Драгослав Срејовић**, *Кад смо били културно средиште света*, ТИА Јанус, Ars libri и Кремен, Београд, 2001, Библиотека Лавиринт, Књига 10

821 **Vlad. R. Petković**, *Stari srpski spomenici u Južnoj Srbiji*, 1924, http://www.rastko.rs/projekti/cm/1/vpetkovic-spomenici_1.html, такође видети **Mladen Stančić**, “Тажне млековода”, *Novosti*, 5. јануар, 2009.

властеле и народа у околини Цркве Светог Петра⁸²² и виновода који су у доба цара Душана, када су виногради Метоха хиландарског у Великој Хочи давали и до тридесет хиљада товара грожђа, повезивали Ораховачко виногорје (Велику Хочу и Ораховац) са Призреном и царским двором.⁸²³

822 Општина Negotin, *Vesti*, 29.10.2007. “Ni traga od blaga”, цит. археолог и директор Историјског архива „Рас“ у Новом Пазару Драгица Премовић-Алексић, http://www.negotin.rs/article.php?lg=sr&id_article=1028. Такође се сматра да је Стефан Вукчић Косача имао своје млеководе на Пивској планини на дурмиторском подручју крај града Соко, али је он потопљен изградњом вештачког језера. О томе видети у Милош Луковић, “Трасе средњовековних путева на дурмиторском подручју“, *Зборник радова са научног скупа* (Плужине, 24–25. септембар 2006), *Беране: Свевиђе - манастир Заграђе* 2010, стр. 177–178. <http://www.eparhija.me/riznica/11/Scepan-polje-i-njegove-svetinje-kroz-vekovе/Scepan-polje-i-njegove-svetinje-kroz-vekovе-171-194.pdf>.

823 *Acta Diurna*, Билтен Правног факултета Универзитета у Београду Број 33, април – август 2011, стр. 49, <http://www.ius.bg.ac.rs/bilten/Acta%20Diurna%2033%20za%20sajt.pdf>. Такође о томе видети Jelena Tasić, “Sjaj i beda Orahovačkog vinogorja”, *Danas*, 21. februar, 2010.

ДОБА ВЛАДАВИНЕ КРАЉА СТЕФАНА УРОША ПРВОГ И КРАЉИЦЕ ЈЕЛЕНЕ И ЊИХОВИХ СИНОВА ДРАГУТИНА И МИЛУТИНА

Након смрти Саве Немањића 1236. године и за време владавине краља Владислава у земљу су ушле хорде Монгола желећи да ухвате угарског краља Белу Четвртога. Хорде монголских коњаника прошле су кроз Балканско полуострво све до Далмације и натраг, остављајући за собом пустош. Становништво Србије исцрпљено неимаштином и разарањима било је незадовољно, што је искористила властела 1243. године и након унутрашњих немира у земљи уместо краља Владислава на власт долази краљ Стефан Урош Први Немањић (владао 1243-1276.).

За време владавине краља Стефана Уроша Првог и његових синова сремског краља Драгутина (1253-1316) и краља Милутина Немањића (Стефана Уроша Другог Милутина, 1253-1321.) извршен је процес „византизације“ дотадашње краљевине Србије, као и државно проширење и повећање прихода захваљујући трговини и јачању привреде у држави. Осим трговине сољу и другим производима, посебно је развоју трговине погодовао развој рударства. Иако су Словени до тада познавали једноставну технику производње металног

оружја и алата, једна скупина немачких рудара „Саси“ помогла је увећању производње и оријентацији тражења племенитих и обојених метала, нарочито олова, сребра и злата.⁸²⁴ Већ за време владавине краља Уроша Првог развијало се у држави рударство, али и најамничка војска, коју, за разлику од времена владавине претходних краљева, није предводила властела. Историчари Сима Ћирковић и Божидар Ферјанчић истичу да је велика заслуга краља Уроша Првог у историји био његов допринос изворној идеји првовенчаног краља Стефана Немањића да је држава недељива, да се разликују јавно и приватно, као и пролазна и трошна личност и трајно и непролазно владарско достојанство оличено у државним симболима, на првом месту оличено у круни краља. Краљ Урош Први је установио централизован систем владавине према којем је уклонио споредне гране династије Немањић с функције намеснике и господара области у којима су биле њихове наследне земље. Тако су они временом пали на положај који се једва разликовао од положаја локалног племства. На тај начин главна линија династије је била ослобођена евентуалног супарништва бочних грана, а још раније је укупном политике била одбрањена земља од претензија страних владара и династија.⁸²⁵

Краљ Стефан Урош Први је подигао крај места Ваљево на ушћу реке Градац у реку Колубару тврђаву коју као „тврђаву српског краља Уроша“ помињу мађарски извори 1392. године. Тврђава је била рушена и обнављана неколико пута и названа „Велика Бела Стена“ у време деспота Стефана Лазаревића или деспота Ђурђа Бранковића, вероватно у покушају да се заустави Отоманска војска.⁸²⁶ Краљ Стефан Урош Први је оженио једну принцезу Јелену која је пореклом била везана за византијски двор и племићку породицу Анжујску из Провансе у Француској. Прича се да је краљ Стефан Урош Први

824 **Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*, стр. 344-345, цитирајући **К. Јиречек**, такође видети **Александар Дероко**, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Просвета, Београд, 1950. и **Георгије Острогорски**, *Причврета и друштво у Византијском царству*, Просвета, Београд, 1969.

825 **Сима Ћирковић**, **Божидар Ферјанчић**, „Преко преврата до престола“, 09. август, 2005, *Новости*, Београд, 2005.

826 **Божин Јаневски**, *Од античке Балбе до Валве*, Колубара, Ваљево, 1996.

пред долазак будуће супруге у Србију у знак поштовања и пажње дао да се засаде јорговани дуж читавог пута од 250 километара долином реке Ибар од Маглића до краљевог двора Дежева крај места Рас како би његова будућа супруга могла да ужива у призору за време путовања. Овај краљев потез био је прихваћен с великим одобравањем широм тадашње средњовековне Европе. И данас се читаво то подручје у спомен на краља и краљицу назива „Долина Јоргована“.⁸²⁷ Краљица Јелена Анжујска (1236–1314.), мајка будућих краљева Србије Драгутина и Милутина, остала је упамћена у народу као велика добротворка. У то време, када у читавој Европи није постојало много интересовања за школовање сиромашних девојака, поготово девојака нижег рода са села, краљица је на свом двору у Брњацима у старом Колашину основала прву женску школу у којој је образовала сеоске девојке, подучавала их домаћинским пословима, занатима и ручним радовима, а када би оне одрасле и удале се, поклањала им је мираз. Краљица је подизала манастире и цркве, међу којима и манастир Градац на реци Ибар, радила на образовању народа и слози својих синова, помагала сиротињи и пред крај живота се замонашила. Пошто у доба владавине Цара Уроша Првог није било довољно обрадивог пољопривредног земљишта које би подмирило прехрамбене потребе становништва у сушним и неродним годинама, краљица Јелена се лично старала о исхрани народа увозећи по врло повољним условима одговарајуће количине житарица из Италије и Француске преко њој пријатељски одређених градова и трговаца.⁸²⁸ Из једне повеље из 1280. године, коју је краљица Јелена оставила за собом, баш као и цар Душан касније у 1355. години, помиње се мед као значајна намирница у исхрани тадашњег српског становништва. Пчеларство је било развијено и распрострањено по читавој земљи и пчеларством су се посебно бавили манастири и села око њих. У доба владавине цара Уроша Првог и његових синова Милутина и Драгутина трговина је била врло развијена, тако да су у употреби били византијски, млетачки,

827 **Небојша Лазаревић**, „Изградња спомен обележја Јелени-Анжујској, <http://www.jelena-anzujaska.com/info/kraljica.html>

828 **Дејан Николић**, *Српске краљице и царице*, Народна школа Ресавска школа, Деспотовач, 1998. године, такође видети **Небојша Лазаревић**, „Изградња спомен обележја Јелени-Анжујској

франачки, дубровачки, аустријски новац, краљев и краљичин новац који се ковао у ливници краља Милутина у Трепчи, те те новац краљева Милутина и Драгутина. На средњовековном двору, али и у сеоској кући, распоред седења породице за столом показивао је да су места за столом била утврђена и да је постојала мушка и женска страна. „Глави“ породице, односно угледнику, владару, припадао је полукружни чеони део стола, а његовој супрузи и другим женама супротна, равна страна.⁸²⁹ Слично патријархалном убеђењу у средњовековним сеоским срединама Енглеске и других западно и средњеевропских земаља, и у сеоским срединама средњовековне Србије владао је принцип „очувања породичног имена на земљи.“⁸³⁰ Тако су српска архиепископија и остале епископије водили рачуна о стабилности породица и у начелу су забрањивале развод брака. Ако би неко од властеле то учинио без ваљаног разлога, плаћао је краљу шест коња. Ако би то учинио неко од осталих војника, морао би да да два коња, али ако би то учинио неко од сиромашних људи плаћао је као казну два вола.⁸³¹ У средњовековној Србији, као и на Апенинском полуострву пред почетак ренесансе, вишак земљорадничких производа је био створио основу за специјализацију радова и занатства, поготово грнчарства и ковачког заната, а до десетог века и златарства, те је у наредних неколико векова било развијано ткалство, израда специјализоване обуће и одеће и штављење коже. О томе сведоче осим цркава, остатака утврђења и археолошких налазишта и сачувани предмети, правне

829 **Нађа Орлић**, „Намештај са фресака“, *Магазин Политика, Политика*, 19. октобра, 2008. године.

830 **Франсис и Џозеф Џајс**, *Живот у средњовековном селу*, Утопија, Београд, 2006., стр. 132-133, цитирајући **Rosamond Jane Faith**, „Peasant Families and Inheritance Customs in Medieval England“, *Agricultural History Review* 4, 1966, стр. 91: У типичном селу у средњовековној Енглеској породица је била основа развоја села, а брак и наслеђивање имовине били су њена два најзначајнија темеља. Тако је у равничарским пределима Енглеске, за које је била својствена пољопривреда отвореног поља, недељивост (целовитост) наследства представљала општеприхваћено правило и посед је наслеђивао само један наследник, обично најстарији син. Сматрало се да „посед треба да буде пренесен на директне потомке човека... чији су га преци држали од давнина.“

831 **Стефан Првовенчани**, *Сабрани списи*, Просвета и Српска књижевна задруга, Београд 1988., Едиција „Стара српска књижевност у 24 књиге“, књига трећа, стр. 112-113.

повеље, документи, цртежи, народна поезија и усмена предања, односно подједнако материјални и духовни елементи средњовековне српске културе. На Апенинском полуострву је архаични тип сеоске породице (*familia rustica*) био вреднован у народној култури и уметности средњег века као језгро традиционалне пољопривреде и осталих пропратних привредних грана без обзира на промене државних и политичких система кроз историју. Тај древни тип породице, захваљујући успешном споју науке, предузетништва, трговине, креативности и физичког рада припадника друштвених слојева сељака, научника, трговаца, уметника и занатлија, посебно од тринаестог века па надаље у доба хуманизма и ренесансе, био је добио посебан вид надградње у облику имућних сеоских породица на чијем челу је био отац (*pater familias*) као mudar домаћин и предузетник.⁸³² Учени људи на Апенинском полуострву су удруженим снагама са пољопривредницима почели да усавшавају оруђе за рад на пољима, као и технике обрађивања поља пиринча и других прехранбених производа.⁸³³

У Србији у доба владавине цара Уроша Првог и његове супруге Јелене трговина разним производима обављала се два пута седмично у трговима при мањим насељима као што су били Плав, Гусиње, Дријева и Свети Срд или у мањем обиму свакодневно или у већем обиму једном седмично унутар

832 Сам атрибут „рустични“ (лат. *rusticus*), односно „рурални“, односио се на стални живот на селу и на обичаје које је тај живот подразумевао, што је том атрибуту давало социјалну димензију, док се атрибут „аграрни“ (лат. *ager*), односно „пољопривредни“, односио на њиву и на људе који се баве пољопривредом, што му је давало економску димензију.

833 **Joseph Needham**, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Braz, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, 1984: Развој пољопривреде и културе на Апенинском полуострву у тринаестом веку пример је веома успешног споја науке, занатства, политике и културе. О томе поготово сведоче текстови о пољопривреди правника и агронома Пјетро Крешенци (Pietro Cresenzi, с.1233-с.1321) и књиге о мудрости пољопривредника и њихових породица које су биле превођене са латинског на италијански и француски језик и постајале популарне не само у Италији и Француској него и у околним земљама. Тако је све интензивнији развој пољопривреде на Апенинском полуострву у средњем веку настао као резултат синтезе знања локалне црквене, феудалне и научне елите. Ту синтезу знања потпомогнуо је развој морнарице, односно доношење докумената о развоју пољопривреде на Апенинско полуострво из различитих крајева света. Тако се верује да је напретку пољопривреде у то доба допринео и превод дела Пен Фу (Chen Fu) *Затиси о пољопривреди* из 1149. године, које је трговачким рутама од Кине до Европе доспело до северне Италије.

градских зидина у градовима као што су Улцињ, Бар, Скадар и Котор.⁸³⁴ Према историчару Миладину Стевановићу, за разлику од приморских и зетских градова који су имали своју локалну самоуправу, у овим насељима су управљали појединци (кефалије) које је именovala краљица Јелена. За разлику од државе краља Милутина и Драгутина, државна управа краљице Јелене била је мала и ефикасна, подељена на централну управу – ону која је била окупљена око њеног двора и обављала послове од интереса за целу земљу, као и на територијалну управу која је обављала послове од интереса у жупама и градовима на одређеном подручју. Централна управа је обављала финансијске и царинске послове, одржавање реда и мора, послове у вези са суседним земљама и обезбеђење и одржавање двора. Послове финансијске природе (царине, други краљевски приходи, државни расходи, краљевска ризница, занатство, трговина, рудници) обављао је краљевски службеник казнац који је са својим повереницима боравио на двору краљице Јелене у Брњацима. Послове одржавања реда и мира обављао је капетан који је имао своје испоставе по жупама, док је ове дужности по градовима обављала локална самоуправа.⁸³⁵ Приходи двора су се састојали од обавеза које је извршавало сеоско зависно становништво, сточари (власи) и градско становништво, царина и рудници у Брскову. На двору, у манастирима и по властелинским кућама средњовековне државе кувало се по црквеном типичу, а јеловник се мењао сваког дана у складу са црквеним календаром. Постојала су два типа тргова на којима се продавала и куповала роба. Куповала су се крзна домаћих и дивљих животиња, восак, сир, суво месо, мед, усолјена риба, дрво, вуна и жива стока, а поред соли допремана су у српске градове и квалитетна вина, вунене и друге тканине, чоја, накит, украсни појасеви, јужно воће, маслиново уље и метално посуђе.⁸³⁶

834 Миладин Стевановић, „Владавина мудре краљице“, фелџон, *Вечерње новости*, 11. јун, 2010.

835 Миладин Стевановић, „Владавина мудре краљице“, фелџон, *Вечерње новости*, 11. јун, 2010.

836 Архиепископ Данило и други, *Животи краљева и архиепискога српских*, (Ур. Ђуро Даничић), Загреб, 1866., стр. 289, превод Л. Мирковића, Београд, 1935.

Иако нема много записа страних путописаца о Србији у доба владавине краљевског пара Уроша Првог и Јелене, забележено је да је за време владавине њихових синова Драгутина (1276-1282.) и Милутина (1282-1321.) један анонимни писац са Апенинског полуострва посетио Србију и оставио запис да у тој држави „има доста сребра, олова и гвожђа, да се производи доста меса, хлеба и млека, али да нема много рибе и вина. Краљеви и властела конзумирају вино које се допрема из приморског подручја и то вино не пију остали становници.“⁸³⁷ Периоде мира у којима се развијала трговина у земљи замењивали су периоди рата. Удајом кћерке краљевског пара Уроша и Јелене за угарског краља Белу Другога угарско-српске везе су постале ближе него што су биле у прошлости. Али, Србија је због свог геополитичког положаја ипак трпела велика ратна разарања и губитке.⁸³⁸ Неповољан геополитички положај средњовековне Србије био је главни разлог увођења војне обавезе за ситну властелу и пронијаре који су морали са својим подређеним зависним сељацима да дајућ „соће“ (врсту пореза) „и војску да војују по закону.“⁸³⁹ У византијским изворима се спомиње да су међу Словенима живели неслободни људи, односно ратни заробљеници, али да су Словени према њима понекад поступали благо, ослобађали их или примали у своје редове. Те заробљенике, који су се називали још и отроци, и који су могли бити задржани, али и ослобођени, помињу и списи из тринаестог и четрнаестог века и претпоставља се да је насељавање отрока на господаревој земљи и искоришћавање њиховог рада било најчешћи облик формирања властелинстава која су касније постала карактеристична за формирање друштвеног и привредног система целе феудалне епохе.⁸⁴⁰

837 **Emanuela Sgambati**, „La storiografia italiana del Tre - Quattrocento e gli Slavi d'oltre Adriatico“, *Ricerche Slavistiche XXXVI/1989*, pp. 55-99; op. cit. in *Descriptio Europae Orientalis*, p. 61

838 **Сима Ћирковић**, стр. 200, цитирајући **Ј. Калић**, *Рашки велики жупан Урош II*, е стр. 201-207.

839 **Милош Благојевић**, Земљораднички закон – средњовековни рукопис, стр. 294-295

840 **Сретен Вукосављевић**, *Писма са села*, стр. 166.

Краљ Милутин Немањић (1282-1321.) увео је обичај система намета према којем је свака кућа (односно глава) била дужна да плаћа главни порез који је износио један перпер или противредност у житу. Главни порез називао се *соће* или *соћ*, или доходак царски, односно општи царски порез. Овај обичај система намета неки историчари и културолози су објашњавали изразитим византијским утицајем.⁸⁴¹ Утицај византијског правног закона на законодавну регулативу аграрних односа у Србији у периоду владавине краља Милутина Немањића није се огледао само по увођењу царског пореза „соће“, него и по увођењу на снагу *Земљорадничког закона* по угледу на рани византијских *Закон цара Јустинијана Првог* (527-565.) и каснији византијски *Земљораднички закон*. Средњовековни српски превод *Земљорадничког закона* служио је као основа не само за увођење врло строге правне регулације аграрних односа за време владавине краља Милутина, него и као основа за стварање првог средњовековног правног акта *Душанов законик*, насталог у доба владавине цара Душана (1308-1355.). У доба владавине краља Милутина од сваког земљорадника се очекивало да буде „праведан“, да не греши и да не преорава бразде на њиви свога суседа, јер је сваки грешник, по учењу хришћанске цркве, био кажњаван за своје грехове после смрти на „Страшном суду“. У старосрпском преводу првог члана *Земљорадничког закона* овакав грешник је називан „земљорадник који преорава“ туђу њиву, док се у *Закону цара Јустинијана* он био називан „отимач бразди“.⁸⁴² У време владавине краља Милутина по појединим манастирима су у живопису на фрескама приказане сцене „Страшног суда“, односно кажњавање грешника, тачније земљорадника који је преоравао бразде њиве свог суседа, што указује на могућност да су већ од прве деценије четрнаестог века одредбе првог члана *Земљорадничког закона* биле познате у Србији, а вероватно су биле и примењивале.⁸⁴³ Византијски *Земљораднички закон*, као и његов старосрпски превод, регули-

841 **Мирјана Д. Стефановић**, *Кратки увод у историју српске културе*, стр. 49

842 **Милош Благојевић**, *Земљораднички закон – средњовековни рукопис*, стр. 15, цитирајући **А. Соловјев**, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, 238, чл. 17.

843 **Исто**, стр. 15

сао је ограничен број спорова из аграрне проблематике, као и врсту спорова. Првих осамнаест чланова односило се на спорове који су се појављивали приликом обраде земљишта, њива и винограда. Следећих деветнаест чланова је регулисало разне спорове око волова, као што су спорови између власника волова и пастира или крађа, повреде или убиства волова за орање. Петнаест чланова се односило на сузбијање крађе непожњевених житарица на њивама, грозђа у виноградима, ускладиштене пшенице, вина из бачви, уља из посуда, пољопривредних алатки и домаћих животиња, посебно волова за орање. Знатно мањи број чланова закона односио се на намерно или ненамерно паљење житарица у стоговима и на ограде око винограда и ледина, те на „попашу“, односно на штету коју би усевима причиниле туђе домаће животиње, што се у свакодневном животу често дешавало. Све остало сматрало се питањима од мањег значаја и било је обухваћено знатно мањим бројем чланова *Земљорадничког закона*.⁸⁴⁴

Закон који је донео краљ Милутин у периоду између 1313. и 1318. године под називом *Закон људем црковним* у повељи манастиру Свети Стефан у Бањској (*Светостефанска повеља*) значајан је био, између осталог, и по томе што је озваничио институцију сељака слободног баштиника у односу на ранији положај зависности сељака себра од феудалног властелина. Ипак, и сељак слободни баштиник морао је да плаћа пореске намете свом краљу. За сакупљање пореза „соће“ који је припадао владару била је задужена властела. Због тога општи царски порез „соће“ од меропса са царских баштина и пронија нису прикупљали порески чиновници, него један део више по рангу властеле и такозвана „мала властела“, односно пронијаревићи који су имали пронијаре – наследна војничка имања. Тим општим царским порезом прехрањивали су се људи и стока и набављало се оружје, које је уз коње било део државног наоружања. Друга врста дажбине, коју је сваки власник убирао за себе од сељака са свог имања, називао се *десетак* и најчешће се убирао у житу, али и у месу, меду или воску. Поред ових дажбина, сељаци су имали и додатне обавезе – да раде сваке недеље на властелинском

844 *Исто*, стр. 17-18

имању, а поред тога да на њему раде и два пута годишње у доба великих послова, односно моба. Властела је прикупљени порез давала цару у готовом новцу или у житу. У одређеним шумама које су биле на располагању властели, као што су биле храстове шуме којима је било потребно и до две стотине година да би израсле, за потребе свињарства и сточарства скуплао се храстов жир и предавао цару у склопу пореза. Велика улога храстовог жира у прехрани стоке у средњовековној Србији објашњава значај и улогу храста у многобројним српским народним песмама, причама, асоцијацијама и веровањима, као и касније у деветнаестом веку у грбу Кнежевине Србије (1830–1839) као симбола плодности и живота у Србији.⁸⁴⁵

Манастири и властела су слободно располагали својом имовином, селима и шумама које су добивали од цара на поклон *хрисовуљама* (законским писмом са царевим златним печатом) и *простагмама* (писменим наређењима). Тако се у христовуљи из манастира Дечани на Косову и Метохији могу пронаћи подаци о дарованим селима владара том манастиру, заједно са људима који у њима живе и са прецизно одређеним међама којима је била посвећивана посебна пажња⁸⁴⁶ Манастири, који су били и духовна и економска средишта земље налазили су се на или у непосредној близини путних комуникација. У градитељском и функционалном погледу имала су три саставна дела: зону за мољење и слављење Бога, зону становања и економску зону. Неки манастири су грађени у близини путева и били су намењени животу монаха и црквене властеле у њим и уједно и образовању и просвећивању становништва. Нека насеља су настајала као тргови манастира или на раскршћу трговачких путева на местима где се роба царинила, а износ царина био је регулисан трговачким уговорима.⁸⁴⁷ Тако су о насељу Пријепоље дубровачки исто-

845 **Радош Љушић**, *Кнежевина Србија (1830-1839)*, Београд, САНУ, 1986.

846 **Снежана Божанић**, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, цитирајући **П. Ивић–М. Грковић**, *ДХ I* (164), *ДХ II* (18–19), *ДХ III* (752–827); *Задужбине Косова*, 331–337.

847 **Исто**, цитирајући **С. Поповић**, *Крст у кругу, архитектура манастира у средњовековној Србији*, Београд 1984, 80–82.

ријски извори писали 1343. године да је био трг манастира Милешева или још вероватније да је био један од тргова манастирског властелинства и да је био важан за проток трговине са континента према приморју.⁸⁴⁸ На сличан начин настали су и средњовековна насеља Трстеник, који је настао тако што је кнез Лазар тадашњем селу Трстеник на путу од Крушевца према Краљеву наменио да буде метох (црквени посад) његове задужбине манастира Раваница,⁸⁴⁹ Прокупље,⁸⁵⁰ Крушевац, Лесковац, Бован, Петрус, Сталаћ и нека мања насеља широм Србије. Нека од тих манастирских насеља - задужбина свецима или цркви, као на пример манастир Давидовица подигнут између Пријепоља и Бијелог Поља, била су изграђена на темељима византијских базилика и некропола. Њихова градња је, изузевши рад мајстора, најчешће била бесплатна, јер су сељаци, монаси и властела учествовали заједнички у њиховој градњи.⁸⁵¹

У малобројним градовима-утврђењима, јер је било више села него градова-утврђења у земљи, увек је било хране у резерви, пошто су се сељаци за време ратова или опсада склањали у градове. У својим кућама сељаци су јели из дрвених, земљаних и металних посуда, а јели су дрвеним кашикама. Средњовековни краљеви и властела су волели да праве гозбе приликом дочека гостију, приликом дочека архиепископа Српске Православне Цркве и приликом прослава разних пригоди важних за краљевски двор.⁸⁵² Тако је забележено да су сељаци о црквеном празнику доносили поклоне за мана-

848 **Пријепоље**, <http://www.travel.rs/sr/srbija/gradovi/prijepolje-2>

849 **Србија друмовима, пругама, рекама**, (Ур. **Мишо Вујовић**), Принцип Бонарт Прес, Београд, Туристичка организација Србије, 2007., стр. 440

850 **Мирослава Јоцић, Петко Марјановић**, „Историја“, <http://www.prokuplje.org.rs/cms/lat/istorija>: Прокупље је добило име по свецу Светом Прокопију чије су мошти из Ниша 1386. године пренете у цркву испод брда Хисар. Супруга кнеза Лазара кнегиња Милица први пут је Прокупље поменула као град Светог Прокопија 1395. године у повељи упућеној светогорском манастиру Светом Пантелејмону,

851 **Томислав Ж. Поповић**, „Задужбина монаха Давида“, *Магазин Политика*, 05.10.2008., Београд, 2008.: Манастир Давидовица био је задужбина монаха Давида, унука Стефана Немање, саграђеног 1281. године и посвећен слави Богојављења.

852 **С. М. Душанић и Д. Поповић**, *Приватан живот у српским земљама средњег века*, Слио, Београд, 1984, стр. 131-137

стир Дечани, задужбину цара Стефана Трећег Дечанског и његовог сина цара Душана, и том приликом би сели за челникову трпезу и послужили се.⁸⁵³

Уз изузетак свиња и оваца (овчје месо се облепљивало блатом и пекло у врућем пепелу и жару), сељаци нису убијали и јели краве и волове, јер су то биле теглеће животиње и као такве народ их је још звао и благо. Клање телета се сматрало грехом, а говече се убијало тек када је било неспособно за рад и тада се његово месо сушило. Један изасланик византијског цара Андроника Другог Теодор Метохијски који је дошао 1299. године на двор краља Милутина (1282-1321.) записао је да је на краљевској трпези тада било „разних птица и друге јестиве зверади“, као што су шумски вепрови и јелени. Теодор каже да је тада био посни дан и да је краљ јео свеже и сушено воће, најбоље колаче и комаде припитомљених риба, као што су „велике и масне, дунавске“. Дворска властела је имала обичај да једе велике количине меса, поготово овнујско месо, пернату живину, суво месо, сланину и рибу зачињене бибером, мајчином душицом, хајдучком травом и метвицом. Са приморја су на двор били достављани морска риба, хоботница, шкољке, усолјена икра и маслиново уље и зачини као шафран, цимет, мирођија и каранфилић. Сељаци су углавном јели житарице, воће, поврће и млечне производе, а богатију трпезу са месом само о празницима. Месо сељаци нису имали обичај да једу због његове високе вредности. У неким областима земље морали су да дају данак у јагњади, зечевима или у пернатој живини. Због тога, сељак је за стоку имао назив „благо“ и тај назив је и данас задржан у употреби у неким крајевима. У селима се у посне дане јео пасуљ и лук, а зим у мрсне дане кисео купус са сланином, качамак, млеко, сир и јаја.⁸⁵⁴ Етнолог Драгомир Антонић тврди да су сељаци у Србији у тринаестом и четрнаестом веку пред долазак турске отоманске власти на Балканско полуострво углавном јели млечне производе, сир, кајмак, воће и поврће и пшеницу која се разликовала од данашње. Сматра се да је у том периоду до-

853 *Исто*, стр. 131

854 **Stanoje Bojanin**, *Zabave i svetkovine u sredovekovnoj Srbiji od kraja XII do kraja XV veka*, Историјски институт САНУ, Посебна издања - књига бр. 49, Београд, 2005., стр. 197-198

шло до развоја пољопривреде. У доба владавине Немањића на територији садашње Србије између река Мораве и Дрине почео је да се у народу масовно производи и употребљава кајмак. Чобани су за време вођења стоке на испашу носили по парче хлеба (проје), сир или кајмак, покоји комад сланине и бели лук у својим чантрама (дрвеним посудама). Сељаци су јели хлеб од мешавине јечма, овса и ражи, завијали га у лишће и пекли. Млеко се грејало на ватри, од њега се правио кајмак у дрвеним карлицама и чувао у млекарима од храстових брвана. Сељаци су узгајали живину и јели јаја и пили су козје, овчје и кравље млеко, а од алкохола само у ретним приликама медовину, вино и пиво. Према мишљењу етнолога Драгомира Антонића цицвара је била аутентично српско јело које се правило од кукурузног или јечменог брашна и кајмака и сира и уз њу се пило кисело млеко. Сматра се да је на сличан начин настало и традиционално јело из источне Србије белмуж који се прави од овчјег сира и кукурузног брашна.⁸⁵⁵ Веома важно било је складиштење житарица чији се део налазио у остави а гро у житним јамама на манастирском имању. Поред жита били су складиштени сочиво, оvas, јечам и просо. Од виталног значаја за властелу и сељаке подједнако било је је складиштење уља због поста и вина. Млинови намењени млевењу житарица, налазили су се на манастирским властелинствима и у склопу монашких насеља. Млинари који су поседовали млинове имали су обавезу да поправљају и црквене млинове. У склопу већине манастирских насеља налазиле су се зидане чесме са којих су властела и сељаци пили воду.⁸⁵⁶

855 **Сања М. Томић**, „Српски специјалитети који су освојили свет“, *Вести он лине*, 03. 10. 2010.

856 **Снежана Божанић**, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, цитирајући **О. Зиројевић**, *Млинови у време турске владавине (од XV до XVIII века)*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића 6 (1978), 156; С. Ненадовић, *Чесме и цистерне манастира Хиландара*, ХЗ 4 (1978), 141–151

ДОБА ВЛАДАВИНЕ КРАЉА СТЕФАНА ТРЕЋЕГ ДЕЧАНСКОГ И ЦАРА ДУШАНА

Изградњом специфичних традиционалних патријархалних односа којим су стварале и учвршћивале духовну свест и државни идентитет, средњовековна Србија и друга царства и државе у њеном окружењу, сваки на свој начин, представљали су специфичне средњовековне верзије идеје „државе као Божје идеје на земљи“ о којима су писали на различитим крајевима света Хегел, Фихте, Мил, антички Грци, Византијци или народи на Далеком истоку. У раној средњовековној и средњовековној историји Балканског полуострва су на унутрашњој друштвеној лествици јасно били разграничени владари, чије титуле су произилазиле из селекције „жупана“, односно Великих старешина у сеоским заједницама, као и феудално, црквено и војно племство на једној страни, и на другој страни сељаци, који су чинили огромну већину становништва, јер су основу тадашње привреде на Балканском полуострву чинили земљорадња, сточарство и само понегде рударство и поједине гране занатства. Сељаци су били феудално зависни становници – *меронаси* (земљорадници), староседеоци власи и словени-сточари, зависне сеоске занатлије, слуге (сокалници), нека врста феудалних кметова (*отроци*) и један мали део сеоског свештенства. Они су у „Душановом закону“, најпознатијем српском средњовековном правном акту створеном у доба владавине српског цара Стефана Уроша IV Душана Немањића (1308-1355.), били називани *себрима*..

За разлику од неких историчара и економиста⁸⁵⁷, поједини савремени историчари сматрају да је термин „феудализам“, који се често истиче као главна одредница епохе средњег века, једна анахрона конструкција са лажним осећањем униформности.⁸⁵⁸ Таква тврдња има извесног основа ако се разматрају друштвени односи у развијеним средњовековним западноевропским државама, као што су биле Енглеска, Италија, Шпанија, Португал, Холандија или Француска, које су под утицајем развоја трговине, занатства и појаве нових техничких производа развијале подједнако и своје градове и села. У њиховим селима и градовима стварала се у средњем веку нека врста економске симбиозе земљорадника, сељака-кућних занатлија, трговаца, прекупаца и потрошача, а то је у исто време пратио и развој судства и политичких институција, лепих уметности и културе и стварање нових привредних грана.⁸⁵⁹ За разлику од тих држава, српска средњовековна држава, због своје геополитичке позиције на граници спајања великих империјалних сила кроз историју, као и због своје геофизичке конфигурације и специфичних унутрашњих и спољних прилика, није имала континуитет у свом развоју. То се поготово види у финалној фази средњовековне српске државе у четрнаестом веку, па надаље кроз историју Србије као државе, односно огледа се у дисконтинуитету развоја села као основне друштвене јединице у Србији тог времена. Тај дисконтинуитет се огледао у немогућности да пољопривредници у Србији од тог периода па надаље напредују у сваком смислу, за разлику од пољопривредника у, на пример, једној средњовековној Енглеској, који су се након једног периода класних друштвених побуна и устанака временом образо-

857 **Marc Bloch**, *Feudal Society*, trans. L.A. Manyon, 2 v., University of Chicago Press, 1961, U.S.A., **Francois-Lois Ganshof**, *Feudalism*, trans. Philip Grierson, Harper&Row, New York, 1964, U.S.A., такође видети **Karl Marks**, *Beda filozofije*, Kultura, Beograd, 1964.

858 **Elizabeth A. R. Brown**, “The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe”, *The American Historical Review* 79, American Historical Association, 1974, такође видети **Susan Reynolds**, *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford, University Press, Oxford, 1994.

859 **Washington Irving**, *The Complete Works of Washington Irving*, Baudry’s Library, Paris, 1834, стр. 243-244. За подручје Северне Италије видети: **Joseph Needham**, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Braz, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, 1984, p. 48

вали, усавршавали процесе узгоја, прераде и продаје својих пољопривредних производа. Они су успешно стварали нове економске односе са припадницима других друштвених слојева у својој држави, те тако унапређивали не само живот припадника свог друштвеног слоја, него и економију читаве државе.⁸⁶⁰ За разлику од неких средњовековних европских држава, сељаци у средњовековној Србији нису дизали устанке против властитог племства и чланова других друштвених слојева, тако да се у Србији и у околним државама нису појављивали стварни и фиктивни ликови-устанници у селима попут Робин Худа у Енглеској, Томас Минцера у Немачкој или касније Јуриј Јаношика у пост-средњовековној Словачкој, за које је било карактеристично да су се борили против чланова других друштвених слојева у својим државама. Сачувани документи из манастира као културних и друштвених средишта развоја средњовековне Србије, сачувани остаци из средњовековних насеобина, као и историјске хронике и остали историјски документи из тог времена, навели су неке историчаре да тврде да су српско племство, свештенство и сељаци (отроци, меропаси и себри) живели релативно хармонично и у миру једни са другима. Одредбе познатог царског *Душановог законика* као и други средњовековни документи, сведоче

860 **William Cunningham**, *Growth of English Industry and Commerce during the Early and Middle Ages* (1890), Cambridge, 5th ed. (1910) on line, McMaster: У средњовековној Енглеској су се временом међу сељацима почели да издвајају тзв. „копихолдери“ (власници права на земљу на основу уговора) и „фрихолдери“ (слободни власници права на земљу), међу којима су судови правили разлику. Богати сељаци-фрихолдери су имали, за разлику од копихолдера, право да учествују на изборима за парламент, и све више су се по свом економском значају и политичком утицају приближавали племству, док су сељаци-кућне занатлије све више постајали зависни од градских трговаца. Иако су средњи век у Енглеској потресајле побуне сељака против племства, захваљујући постепеној друштвеној и економској симбиози стварала су се трговачка друштва за извоз тканина и осталих производа рађених у домаћој радиности, а од четрнаестог века постало су популарни гајење оваца на селу, текстилна производња како на селу тако и у граду, те развој поморске морнарице. Још 1369. године, у доба владавине краља Едварда Трећег, енглеска влада је објавила први *Навигациони акт* којим се наређивало домаћим трговцима да се за превоз своје робе морају служити енглеским, а не страним бродовима. Такви правни акти, који су омогућили стварање јаке средишње политичке и економске моћи, помогли су развој домаће трговачке морнарице. Временом се показало да је енглеска трговачка морнарица, која је од петнаестог века пловила свим морима Западне Европе, имала изузетан значај за развој читаве енглеске привреде.

о строго и пажљиво одређеној и одржаваној подели улога царске власти, цркве, властеле и сељаштва.

На сеоским зборовима питања од заједничког интереса решавала су се договором и о њима ниједно кућно домаћинство није могло само одлучивати, нити наметати своју одлуку другим домаћинствима. Како је приметио социолог Драган Марковић о функционисању српских средњовековних села, како свако појединачно домаћинство тако се и село у свом послу и одлучивању руководило уходаним обичајним правилима којих су се сви држали као божјих заповести, те се није било тешко ни споразумевати ни те споразуме спроводити у живот.⁸⁶¹ Таквом обичају је умногоме придонело успостављање строгих земљорадничких закона и одредби у доба владавине краља Милутина. Строгост и праведност у одређивању величине сеоског поседа, у разграничавању поседа, у поштовању трговачких прописа и у продаји пољопривредних производа наставили су да практикују за време своје владавине и краљеви Стефан Дечански и његов син краљ Стефан Душан, увођењем на снагу *Душановог законика*. У време владавине краља Милутина, Стефана Дечанског и цара Душана прописи нису дозвољавали да трговци остварују велику зараду на непоштен начин и да земљорадници и купци буду оштећени у том процесу, а за прекршаје у том смислу су чак биле одређене казне батињања. У одређивању мера приликом мерења количина пољопривредних производа и вина користиле су се „наслеђене мере од отаца“, то јест мере стандардних величина.⁸⁶²

До времена владавине цара Душана, који је донео најпознатији српски средњовековни правни акт *Душанов законик*, сељаци су морали да дају данак у храни. владару или члановима његове породице, као и члановима државне управе и представницима страних држава у његовој пратњи. Будући да је готово свако сеоско домаћинство имало по једно говече или пар волова, просечно 20-30, те свиње, козе и пернату

861 Драган Марковић, *Село на маргинама политике*, Институт за политичке студије, 2009, стр. 16

862 Милош Благојевић, *Земљораднички закон – средњовековни рукопис*, стр. 164

живину, као и кошнице пчела, „хранарина“ која се плаћала владару давала се у меду, стоци, а понекад чак и у жировима, будући да су сељаци свиње масовно хранили храстовим жиром.⁸⁶³ Након доласка цара Душана на престо те обавеза почела је да се односи само на цара са ужом пратњом. Једна општа одредба, члан 81 из *Душановог законика* гласила је: „Планине цареве да су цару, а црквене црквама, а властеоске властели“, односно земљиште са пашњацима у планинском региону је било издељено на царске, црквене и властеоске поседе, а тиме су и сточари били зависни људи од цара, цркве и властелина.⁸⁶⁴

Према *Душановом законнику* („и на тисућу кућа да храни у манастирима педесет калуђера“), о потребама једног монаха бринуло се 20 кућа.⁸⁶⁵ Села су у средњовековној Србији готово увек била подизана у групама кућа на мањем простору (просечно око 40 кућа, али и од 10 до 200 домаћинстава), често са сеоском црквом и гробљем у средишту села или на оближњем брежуљку. Села су подизана на мањем простору крај пијаће воде, на пример крај неке реке или извора и у близини обрадиве земље, шуме, пашњака и пута. Са развојем привреде и трговине током четрнаестог века, села са повољним положајем добијала су на значају и прерастала су у тргове, углавном у неутврђена насеља са тржиштем и често и са панађурима (вашарима). У време цара Душана, накнаду за зимовање на властелинствима Власи су плаћали по једно грло на сто говеда или коња и овцу са јагњетом на сто оваца. Поред обављања свих послова који су били везани за обраду земље, сељаци су имали обавезу да на позив властелина учествују у војним походима као део баштинске војске. Они су углавном сачињавали лаку пешадију, која је временом све више губила на свом значају. Од наоружања, сељаци су имали лак дрвени штит, копље, секиру, лук и стрелу. Слична тој

863 С. М. Душанић и Д. Поповић, *Приватан живот у српским земљама средњег века*, стр. 118

864 Радивоје Арсић, *Живот сељака у средњовековној Србији*

865 Радивоје Арсић, *Живот сељака у средњовековној Србији*, <http://www.field-archaeology.com/clanci/arsic/index.php>, такође Александар Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*

- Грчки „кефалос“ – глава, поглавар града

обавези била је и обавеза чувања путева и манастира од разбојника и пљачкаша, те учествовање у зидању разрушених жупских градова. Према средњовековним законским споменицима, манастирским повељама и пописима становништва из времена српских владара и првих година турске освајачке власти, те према путописима ретких странаца као што су били Гијом Адам и де ла Брокијер, у четрнаестом веку само су градови као Ново Брдо, Призрен и Приштина, те стари градови као Котор, Улцињ, Бар и новоосвојени византски град Скопје били развијени у то доба. Ови градови су се развијали захваљујући протоку трговине из правца приморских јадранских градова, нарочито из Дубровника. Роба се царинила, а износ царина био је регулисан трговачким уговорима. Пут преко жупе био је дужан чувати господар жупе – властелин, а око градова и у градовима надгледници или управници градова *кефалије*, односно *ћефалије*, како је гласио касније одомаћени назив те титуле. У средњовековној српској држави били су развијени трговина, рударство и златарство, као и ковање новца, али није постојала државна ковница. Златари су могли живети и радити само у оним селима и градовима у којима је цар био одобрио ковање новца и *Душанов законик* је одређивао контролу над златарима и над ковањем новца. У случају да су златари неовлаштено обављали ковање новца у неком селу или граду, према *Душановом законик*у њихове радње су могле да буду растурене.⁸⁶⁶

Српски владари, у средњем веку, настојали су да својим манастирима обезбеде што већи број одабраних земљишних прилога са плодним, питомим земљорадничким и сточарским насељима и теренима као и приходима од рудника. Карактеристичан пример за то је био средњовековни документ *Свето-стефанска повеља* у којој је велики ктитор и дародавац манастира краљ Милутин изразио жељу да богато и обилно обдари прилозима своју задужбину, манастир Светог Стефана у Бањској.⁸⁶⁷ У време када су краљ Милутин, његов син Стефан

866 **Стојан Јасић**, „О златарима“, члан 169., *Душанов законик, Закони старог и средњег века*, Ауторско издање, Београд, 1968., стр. 16, <http://www.scribd.com/doc/8326000/Dusanov-zakonik>

867 **Снежана Божанић**, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, цитирајући *Споменик IV, 2*; В. Јагић, *Све-*

Дечански и унук, краљ и потоњи цар Стефан Душан оснивали највећа српска средњовековна манастирска властелинства, велики део простора већ је био испарцелисан и подељен манастирским и црквеним властелинствима а део земљишта чиниле су властеоске баштине. Манастири Студеница, Жича и неки други манастири већ су имали своје поседе на подручју данашње Метохије, у долини Ибра и на простору Зете, у време када су основана три највећа средњовековна манастирска властелинства: бањско, дечанско и светоарханђеловско. Дечанско властелинство на више места имало је заједничку међу са поседима који су припадали манастиру у Бањској. Као заједнички међници у у документима из тог времена спомињала су се села, планине, реке и потоци, а у више наврата правни основ разграничења наводио се у документима *Светостефанска хрисовуља* и *Власи Светостефански*.⁸⁶⁸

У Србији се у једанаестом и дванаестом веку употребљавало наменско посуђе за припремање хране и посебно посуђе за обедовање и већ у том периоду су се стекли услови за стварање каснијег градског модела кухиње и трпезе. У доба краља Стефана Уроша IV Душана Немањића (1308-1355.) дуж главних трговачких путева већ су отворане гостионице за смештај и коначиште путника. Према фрескама у српским средњовековним манастирима и илустрацијама у изворним документима средњовековног времена, тадашњи дворски музичари су употребљавали инструменте као гајде, трубе, добоше, лауте, гусле, бубњеве и друге инструменте. Селјаци су правили инструменте од једноставних материјала пронађених у природи – фруле, флауте и окарине од истесаног дрвета или животињске кости, рогове од дрвета или кости, гајде, гусле и гега (гусле са две струне), тамбуре, дудук, дипле, бубњеве, трубе, тубе и тамбуре и тасове (кимбале или кимвале). Обичај прављења средњовековних бучних гозби уз звуке разних инструмената и тапшање на трпезама српских краљева и властеле, касније је, према историчару Константину Филозофу, укинуо син кнеза Лазара, деспот Стефан

тостефански хрисовуљ, 5; *Задужбине Косова*, 316.

868 **Исто**, цитирајући **С. Божанић**, *Заједничке међе и границе Дечанског и Бањског властелинста (историјско-географска анализа)*, Споменица ИА „Срем” 5 (2006), 136–152.

Лазаревић, захтевајући од својих дворана побожност, „добар ред“ и „добар стид“. Забележено је да је и српска средњовековна војска имала обичај да иде у борбе са стегоношом на челу уз звуке трубе, рога и добоша. Трубом се давао знак за збор, за покрет јединица или напад, баш као у савременим војскама. Хроничар Константин Филозоф записао је да, „будући озбиљне нарави“, деспот Стефан Лазаревић није много марио за музику, али је чак и он својим добро истренираним борбеним јединицама дозволио да користе „толико музике за рат да се нађе“, док су у доба његовог наследника деспота Ђурђа Бранковића приликом ратних похода у најамничкој војсци коњаника поред трубе коришћени чак и таламбаси.⁸⁶⁹

Хроничари и путописци који су записивали призоре из дворског и народног живота у Србији још од доба Стефана Немање па надаље, укључујући ту и византијског путописца Нићифора Грегора, записивали су да су људи у средњем веку волели да певају и играју коло на сеоским светковинама и у разним приликама, држећи се за руке плешући у кругу или играјући у мањим формацијама играча као што су „двојке“, „тројке“, „четворке“ и слично. У периоду од четрнаестог до осамнаестог века играње кола је забележено и у фрескарству манастира Светог Гаврила у Леснову из четрнаестог века и у другим манастирима.⁸⁷⁰ С друге стране, владари и црква у доба династије Немањић су подучавали да се црквени празници прослављају достојанствено и побожно.⁸⁷¹ Захваљујући проласку страних трговаца кроз села сељаци су упознавали многе музичке инструменте, а онда их и сами правили од природних материјала – различите верзије жича-

869 **Константин Филозоф**, *Живот деспота Стефана Лазаревића*, Старе српске биографије XV и XVI века, Београд, 1936., стр. 81-82

870 **Жељко Фајфрић**, *Света лоза Стефана Немање*, ДД Графоспрем и Српска православна заједница Шид, Шид, Србија, 1998.; **Селена Ракочевић**, „Развој урбанизма и традиционална игра“, *Фолклор* бр. 8, Арт График, Београд, 2005., стр. 31 и **Светозар Радојчић**, „Лесново“, *Monumenta Serbica*, фреска илустрација Псалама 149 и 150 у манастиру Лесново: <http://www.monumentaserbica.com/mushushu/images/276.jpg>

871 **С. М. Душанић и М. Поповић**, *Приватни живот у српским земљама средњег века*, стр. 256-258: Забележено је да је и сам први крунисани краљ Стефан Првовенчани Немањић волео да се весели уз храну и музику, као на пример за време прославе у част изградње манастира Жића, док је за време свете литургије у цркви побожно плакао и молио се.

них инструмената сличних тамбури, лири, виолини, харфи и мандолини или дувачке инструменте сличне кларинету, труби или туби. Музички инструменти су прављени од материјала из природе, баш као и обична свакодневна одећа. Жене су носиле једноставне платнене дугачке једноделне кошуље, а у посебним приликама једноделне или дводелне кошуље са украсом изведеном у ткању или везом у једној или више боја преко којих су понекад опасивале појас и прегачу. Кошуља се звала клинара или ребрача, а прслук од текстила који се носио преко ње клашње. Клашњама се називало и грубо вунено сукно које су израђивали пастири за прављење прслука и за шивење монашких раса (риза), мушких одела и покривача, најчешће од небојене беле, природне црне и бојене модре и црвене вуне.⁸⁷² Од истог материјала мушкарци су носили једноставне једноделне кошуље под утицајем византијског средњовековног стила одевања или такозване „рубине“ (одело које се састоји од кошуља и гаћа или панталона и обавезно се носила кошуља преко доњег дела). Посебно популаран међу разним биљним мотивима орнамента у украшавању одеће био је мотив житног класја као симбола плодности изведен у златовезу. У току дугих хладних зима оваква одећа се допуњавала крзненим или тешким сукненим хаљецима, прслуцима, гуњевима, кабаницама и кожусима са додатком најчешће белог, сивог, смеђег или црног сукна, чохе или коже са живописним украсима различитих дезена.⁸⁷³ Као што се може видети на фрескама манастира из времена Старе Рашке па надаље, као и у школама и дворовима српске властеле, међу припадницима виших друштвених слојева био је популаран средњовековни ручни уметнички вез, тзв. „Косовски вез“ од златних и сребрних нити – срме, којим се украшавала одећа и који је настао под утицајем коптског (египатског) и византијског веза.⁸⁷⁴ Вез је био популаран и међу обичним сеоским

872 **Весна Бикић**, *Средњовековно село*, стр. 24

873 **Јасна Бјеладиновић-Јергић**, “О српској народној ношњи у нововарошком крају”, *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, 1999, iss. 63, стр. 123-138, такође видети и **Милка Јовановић**, „Народна ношња у Србији у XIX веку.“ САНУ, *Српски етнографски зборник*, књ. 92, Београд, 1979. године, стр. 41-107 и <http://www.opanci.com/nosnje.asp>

874 **Драгослав Срејовић**, *Кад смо били културно средиште света*, ТИА Јанус, Ars libri и Кремен, Београд, 2001, Библиотека Лавиринт, Књига 10

женама које су украшавале везом рукаве и рубне делове кошуља, марамике, мараме, торбе и појасеве. Сељанке су исказивале машту и плетењем одеће и ткањем ћилима дезенима живописним шара које су настајале спонтано или по одређеним правилима и са одређеним значењима. На фрескама средњовековних српских манастира примећује се да су српски земљорадници и сточари носили једноставне једноделне кошуље или дводелне ношње „рубин“ израђене у средњовековном византијском стилу, из којих су се даље кроз векове развиле разноврсне и живописне народне ношње на тим просторима.⁸⁷⁵ Сељаци су правили куће углавном од дрвета и камена, а у локалним варијантама су градили такозване „бондручаре“ и камене куће. Током тринаестог и четрнаестог века у Србији је био чест архитектонски концепт градње темеља куће од ломљеног камена, блата или кречног малтера са зидовима од дрвених талпи, са прозорима са дрвеним капцима и са кровом од дрвених греда прекривених сламом. У планинским крајевима кров се правио од дрвених града прекривених шиндром које су се спуштале према тлу под ниским углом због дубоког снега током зима. У средини сваке куће било је ограђено огњиште и тај простор – кухиња био је најважнији простор у кући – у њему је породица заједно проводила време у јелу, разговору и спавању. Под је најчешће био прављен од набијене земље. У кући су обично биле две до три просторије. Уз столице и кревете у кухињи су биле полице за одлагање посуђа и обавезан разбој.⁸⁷⁶ Огњиште у кухињи је имало највећу важност. Кућно огњиште је било извор тоpline и светлости и простор у коме се одвијао друштвени

875 **Радивоје Арсић**, *Живот сељака у средњовековној Србији*: <http://www.field-archaeology.com/clanci/arsic/index.php>: Археолог Радивоје Арсић тврди да се призори народних ношњи земљорадника и сточара на средњовековним манастирским фрескама не морају узети као аутентични, јер су настали из старих античких узора. Будући да се осим средњовековних законских споменика, манастирских повеља и пописа становништва из времена српских владара и првих година турске власти још увек нема великог броја значајних материјалних података о сеоском животу сељака средњег века, археолог Арсић указује на потребу за обимнијим истраживањима археолошких локалитета који су били у саставу средњовековне Србије, јер би она могла да пружи корисне податке из области архитектуре, уређења села, исхране, развијености сточарства и других елемената средњовековног живота на овим просторима.

876 *Исто*.

живот и сматрало се да су у њему сажете душе предака. Зато је у неким подручјима Србије приликом удаје млада имала обичај да по доласку у нову кућу приђе огњишту и целива га у знак поштовања према тој кући и породици.⁸⁷⁷ На разбоју у кући жене су ткале тканине од вуне, конопље и лана. Будући да су зиме у Србији биле хладне и оштре у кућама се велики значај придавао предењу вуне и изради вунене одеће. У готово свакој кући постојали су гребени и преслице за припрему вуне, развој (вратило) и игле за шивење, направљене од гвожђа, бронзе или кости.⁸⁷⁸ Као декоративни кућни предмет и као употребни предмет „убруси“ или пешкири су имали високу вредност у средњовековним кућама сељака. Направљени најчешће од лана, памука и кудеље били су бели или светлих боја и често богато украшени везом. Употребљавали су се за брисање тела, послове око кухања и послуживања јела, за време свадби, порођаја и сахрана или као украс у кући. Сељанке су га држале изнад или поред пећи и чесме или поред кревета и заузимао је важно место у унутрашњем уређењу сеоске куће.⁸⁷⁹ Понеке куће су имале осим помоћних објеката за гајење стоке и складиштење хране и вајате – дрвене колибе. У њима би тек венчани млади пар проводио неко време након венчања, јер су ту могли да имају приватност и ту се у неким породицама рађало потомство.⁸⁸⁰ Сељаци су живели на земљиштима у околини градова - утврђења, у селима по долинама и низинама река и нешто ређе у планинама. Јели су скромнију храну него људи који су живели на двору и из скромнијег дрвеног, каменог, земљаног или металног посуђа дрвеним кашикама.⁸⁸¹ У свакодневном јеловнику имали су качамак, проју, разне врсте сирева, шумско и домаће воће и поврће, мед и различите врсте житарица и пољопривредних производа које су сами узгајали. На највећим засејаним повр-

877 С. М. Душанић и Д. Поповић, *Приватни живот у српским земљама средњег века*, стр. 76

878 Весна Бикић, *Средњовековно село*, стр. 17

879 Irena Fileki, „Towel in Traditional Life of Serbia“, Ethnographic Museum of Serbia, Belgrade, <http://www.etnografskimuzej.rs/e0202031.htm>

880 С. М. Душанић и Д. Поповић, *Приватни живот у српским земљама средњег века*, стр. 79

881 *Исто*, стр. 135

шинама земљишта земљорадници су плугом, ралом, мотиком и косама узгајали пшеницу, јечам, раж и просо. Сеоска домаћинства су на имању око кућа имала врт са поврћем, од којег су најзаступљеније врсте поврћа били црни и бели лук, порилук (празилук), купус, ротква и репа, те махунарке као што су сочиво, боб и грашак. Велике воћњаке и винограде су држали углавном феудална и црквена властела, док се по селима воће гајило углавном само за потребе домаћинства – десет до педесет стабала по дому, најчешће крушака, шљива, трешњи, јабука и дуда. Заступљено је било и сточарство на брдовитим површинама. У планинама у средишњем делу Србије чобани су приликом испаше стоке у својим ланеним или вуненим торбама носили за јело сир, сланину, бели лук и разноврсне орашасте плодове. Неки од њих су имали обичај да греју храну ужареним камењем. Након што би помузли у пољу овце, козе или краве, то млеко би сасули у кору од бундеве или у неку дрвену посуду. У млеко су стављали на ватри ужарено камење да би га угрејали и били су толико увежбани у томе да су знали колики степен усијања камења је потребан за одређену количину млека.⁸⁸²

Велико богаћење царског двора и чланова виших друштвених слојева, као и империјални походи војске цара Душана у правцу Македоније и Егејског приморја повлачили су са собом радне, новчане и житне намете сељаштву.⁸⁸³ Правни документи из тог времена сведоче и да српски сељаци у време проширивања српског царства у време владавине цара Душана. Неписмена нису били заинтересовани за икакве империјалне походе државне елите. Нагло друштвено раслојавање у коначној фази средњовековне државе подударило се са доласком бројне освајачке турске отоманске војске на Балканско полуострво у четрнаестом веку. То је додатно отежало положај сељака, али и припадника свих друштвених слојева у земљи у вековима који су уследили после тога.

882 **Радован Арсић**, „Земљорадња у средњем веку“; **Група аутора**, *Летњи кувар*, БИГЗ, Београд, 1978. године, такође видети **Никола Врзић**, „Све наше кашике“, *НИН* број 2748, Београд, 2003. године

883 **Живко Топаловић**, *Себри и властела – Друштвени поредак у старој српској држави*

Према мишљењу историчара Димитра Мишева, претходник цара Душана краљ Милутин већ је био учинио помак у односу на своје претходнике проширивши дотадашњу територију Србије, а цар Душан је наставио са новим припајањима територија немањихкој држави. Међутим, према мишљењу Мишева, главни разлог растакања Душановог царства почео је од периода када је онм, након изучавања тадашње организације Византијског царства, уместо очувања дотадашње организације српске државе почео да имплементира елементе византијске државне организације и институција у своју државу. Цар Душан је поделио своје царство на седам засебних аутономних покрајина на чије чело је поставио великаше који су могли да се мењају по наследној линији. Такав систем децентрализације се показао неуспешним по судбину његовог царства, јер су се ојачале ингеренције пограничних великаша. Уз то, показало се да су Грци, Бугари и Срби били наклоњени својим ранијим националним и кланским образцима државности, што је придонело настанку унутрашње нестабилности царства и слабљењу његовог одбрамбеног потенцијала пред долазак отоманске турске војске. Тај период ривалства и унутрашњих окршаја феудалних балканских властелина се показао као одличан савезник продору отоманске турске војске на Балканско полуострво.⁸⁸⁴ Као и у суседном Византијском царству, где су се пред долазак отоманске Турске у те крајеве династије и племство међусобно борили за власт, тако су и у Србији северна и јужна властела постали подељени међу собом. То је био један од предзнака растакања српске средњовековне државе, односно увод у конкретни војни пораз јужне српске властеле у бици на Отоманском турском војском на реци Марици 1371. године, као и увод у каснији велики губитак људства северне српске властеле и њене војске у бици против отоманске турске војске на Косову пољу 1389. године.⁸⁸⁵ Након пораза српске војске у бици на Марици војвода Цреп Вукославић и властелин Витомир Владиславић победили су отоманску турску војску у бици код

884 **Dimiter P. Mishew**, *The Bulgarians in the past; pages from the Bulgarian cultural history*, pp. 159-168

885 **Владимир Ћоровић**, *Историја српског народа*, Прва књига, „Маричка погибија“

Дубравнице крај Параћина 1381. године. Победе у борби против отоманске турске војске забележили су затим и кнез Лазар у бици у Плочнику крај Прокупља 1386. године и војвода Влатко Вуковић у бици код Билеће 1388. године.⁸⁸⁶ **Међутим, те битке су биле само најава намере војске великог отоманског турског Царства да освоји територије раздвојеног Душановог царства и околних земаља.**

886 **Марко Шуица**, Немирно доба српског средњег века – Властела српских обласних господара, *Службени лист СРЈ*, Ужице-Рујно, 2000., стр. 164, цит. **Љ. Стојановић**, *Родослови и летописи* 214, бр. 589.; **Група аутора**, (Ур.) **Јованка Калић**, „Доба борби за очување и обнову државе (1371—1537)“, *Историја српског народа II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1982.

БИТКА НА КОСОВУ КАО ПРЕКРЕТНИЦА У ИСТОРИЈСКОМ РАЗВОЈУ СРБИЈЕ

На основу оригиналних историјских записа о историјским процесима, догађајима и личностима и њиховим заоставштинама, као и на основу народног предања (прича и песама о херојским делима некадашњих српских државника, сељака-себра, витезова и хајдука у епској поезији и осталим видовима антрополошке кореографије колективног сећања једног народа на своју прошлост), може се доћи до закључка да је догађај из времена владавине кнеза Лазара Хребељановића (1329-1389.) - Битка српске и турске отоманске војске на Косову 1389. године био један од преломних догађаја у целокупној историји Србије. Ова битка је била од пресудног историјског значаја за српску државу зато што је најавила раскид са дотадашњим средњовековним друштвеним нормативним системом династије Немањић и њених изданака - државе кнеза Лазара Хребељановића, деспотовине кнежевог сина Стефана Лазаревића, Стефановог нећака Ђурађа Бранковића и Павла Бакића и уједно најавила један сасвим нов и непознат ток историје српског народа. Захваљујући изузетним државничким и војним напорима наследника кнеза Лазара деспота Стефана Лазаревића и његовог нећака деспота Ђурађа Бранковића државотворност Србије је била сачувана до средине петнаестог века, а онда је Србија потпала под вишевековну отоманску власт. Косовска битка се одиграла у периоду када је држава кнеза Лазара Хребељановића у геополитичком смислу била сматрана готово једином светлом тачком бившег раскомаданог српског царства Немањића. Према тадашњим

оригиналним историјским документима, кнез Лазар је уживао углед не само у државној власти, војсци, цркви и народу своје државе, него и у околним страним државама, а поштумно и у очима самог отоманског султана од чије руке је био убијен у току битке на Косову.⁸⁸⁷ Пред долазак отоманске турске војске на Балканско полуострво и одигравање историјске Битке на Косову 1389. године кнез Лазар је живео са својом породицом у кнежевом двору у граду-утврђењу Крушевцу смештеном у сливу Велике, Западне и Јужне Мораве у средишњем делу Србије.⁸⁸⁸ Бивше царство цара Душана Немањића било је раскомадано на феудалне регије под управама властелина између којих је владала неслога и који су повремено ратовали са својим суседима. Захваљујући једном мирном периоду у којем је владао државом и правилно управљао природним богатствима земље, пре свега рудницима, плодним пољима и шумама, кнез Лазар је успео да успостави економски функционалну и друштвено праведну државу. Иако је одрастао као племић на двору цара Душана Немањића⁸⁸⁹ и преко своје супруге Милице био сродно повезан са династијом Немањића, кнез је обављао државничке послове

887 **Жељко Фајфрић**, *Света лоза кнеза Лазара*, Јанус, 2000.: <http://www.gastko.rs/kosovo/istorija/zfajfric-lazarevici.html>, **Раде Михаљчић**, *Лазар Хребелановић - Историја, култ, предање*, БИГЗ, Београд, 1984., **Јован Мишковић**, *Косовска битка – војно-историјска расправа*, Краљевска Српска Државна Штампарија, Београд, 23. април, 1890., Београд, Србија, http://dc344.4shared.com/download/auDiB-WE/Jovan_Mliskovic_-_Kosovska_bitk.pdf?tsid=20111117-140753-6ed7a2d6

888 Из историјског угла гледања Крушевац и његова околина су били подручја од културног значаја за Србију од времена праисторијске подунавске културе, старосрпских Трибала, династије Немањића све до времена владавине кнеза Лазара Хребелановића и његовог сина деспота Стефана Лазаревића, када је Крушевац био центар својеврсне трансверзалне Газиместан (Косово поље)–Крушевац – Београд (Београдска тврђава). Уједно Крушевац на симболичан начин представља топографско средиште Србије узевши у обзир велике сеобе Срба кроз историју од времена сеоба народа након Битке на Косову према западу и северу земље, Велику сеобу Срба под водством Патријарха Арсенија Трећег Црнојевића 1690. године преко Саве и Дунава, Велику сеобу српске војске под водством краља Петра Првог Карађорђевића преко албанских планина до грчког острва Крф 1915. године у Првом светском рату, итд.

889 Отац кнеза Лазара **Прибиц Хребелановић** био је архимаршал на двору цара Уроша Немањића и „логотет“ (управник дворске канцеларије) на двору цара Душана Немањића, као и управник области Срема и Мачве.

у својству кнеза и без аспирација према краљевској титули за себе и своје потомке. Иако поједини историчари сматрају да су се пред долазак турске отоманске војске у Србију појачавале социјалне разлике између богате и несложне властеле на врху државе и сиромашног сељаштва у тој држави,⁸⁹⁰ према оригиналним домаћим и страним изворима у земљи су били развијени рударство, трговина, занатство и пољопривреда,⁸⁹¹ а био је забележен и висок ниво развоја здравства и културе.⁸⁹² У народу је кнез Лазар био омиљен већ за живота, јер је, поред доброг познавања геополитике и изградње добрих односа са суседним царским породицама, кнез омогућио сељацима релативно миран живот и доделио им статус „баштиника“ – слободних сељака који су могли да „баштине“, тј. да наслеђују своју земљу и имовину.⁸⁹³ У време пре окршаја српске и турске отоманске војске на Косову пред налетима турске војске у кнежеву моравску Србију стизале су многобројне избеглице из јужних феудалних регија Србије и из суседне Византије и Бугарске. Будући да сви они нису могли да стану у град Крушевац, кнез је дао да им се одмах до градских бедема иза града подигну насеља са кућама за становање, трговима и дућанима.⁸⁹⁴ Као и његови претходници из династије Немањић, и кнез Лазар је наставио да подиже манастире-задужбине широм земље, од којих је најпознатија

890 **Живко Топаловић**, *Себри и властела – Друштвени поредак у старој српској држави*, Српска књижевна задруга, Београд, 2002, стр. 47-48

891 **Миладин Стевановић**, „Престоница крај Мораве“, *Вечерње новости*, 24. фебруар 2011. године, Београд, 2011.

892 **Миладин Стевановић**, „Владарка и светитељка кнегиња Милица“, фелтон *Вечерње новости*, 22. март – 3. април, Београд, 2009.

893 **Снежана Божанић**, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, Одсек за историју, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, Србија, 2010., стр. 113; **С. М. Душанић и Д. Поповић**, *Приватан живот у српским земљама средњег века*, Слио, Београд, 1984., стр. 112-114 **Милош Благојевић**, *Средњовековни забел*, ИЧ XIV–XV (1966), 1–17 и *ЛССВ*, 453 (**С. Мишић**): Сељаци су удруженим породичним и задружним напорима гајили пшеницу, оvas, јечам и просо, воће и поврће, обрађивали винограде, држали кошнице са медом, гајили стоку, солидарно радили сезонске послове и млели жито у заједничким сеоским млиновима. Највећи број млинова се налазио на Косову и Метохији и у просеку је тридесет и седам породица користило један млин.

894 **Миладин Стевановић**, „Престоница крај Мораве“

била његова црква-задужбина у Раваници. У складу са својом државотворном политиком и традицијом успео је да издејствује и помирење српске Пећке патријаршије и Цариградске патријаршије до чијег захлађења односа је дошло у доба владавине цара Душана Немањића. Због свега тога кнез Лазар је постао изабраник Српске православне цркве која га је сматрала за водећу политичку личност у наследној раскомаданој држави Немањића. Византијски историчар-хроничар Константин Филозоф (с.1380—с.1431.) описивао је мир и друштвену хармонију у држави кнеза Лазара Хребељановића у периоду пре Битке на Косову следећим редовима: “Не изгоњаше брзи спорога нити богати убогога, нити је моћни узимао пределе ближњих, нити је вађен мач силних, нити се крв праведника проливала, нити је постојао зли и глупи говор, нити лагања против начелника, нити презирање преславних по чину, нити слично томе.”⁸⁹⁵ Због свега тога, због његове улоге у Бици на Косову, као и због једног предања да га је патријарх Јефрем крунисао након смрти Душановог сина цара Уроша,⁸⁹⁶ народ је кнеза Лазара у епским песмама и вишевековном народном предању прозвао „Свети цар Лазар“.

У Бици на Марици 1371. године у борби против турске отоманске војске погинули су јужносрпски великаши браћа Мрњавчевић. Иако је постало јасно да ће у наредном периоду у јужном делу Србије уследити пресудна битка за одбрану земље од отоманске турске војске, војсци кнеза Лазара се пред битку на Косову нису могле придружити сви тадашњи одреди српске војске због пограничних ратова којима је био заокупљен босански владар Твртко и због постављања једног мањег дела војске на северну границу са Угарском да обезбеђује земљу од евентуалног упада Угара.⁸⁹⁷ Уз то, према

895 **Жељко Фајфрић**, *Света лоза кнеза Лазара*, цитирајући историчаре **Мавра Орбина** и **Константина Филозофа**

896 **Пакибитија**, *Свети великомученик цар Лазар*, http://www.pakibitija.com/index.php?option=com_content&task=view&id=532&Itemid=92

897 **Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard, Norman P. Zacour**, *A History of the Crusades: The Impact of the Crusades on Europe*, Univ of Wisconsin Press, 1990., р. 322-323, cit. *Pastor*, op. cit. III, 19, 78: Према записима историчара, у доба владавине деспота Ђорђа Бранковића средином петнаестог века конфликт Угарске и Отоманског царства је био неизбежан, „због ривалства

историјским записима, један одред захумског војводе Радича несретно је закаснио да помогне војсци кнеза Лазара на дан Битке на Косову.⁸⁹⁸ Иако свестан малобројности своје војске у односу на многобројнију турску војску и свестан тежине битке која га је чекала, већ готово седамдесетогодишњи кнез је лично повео српску војску у Бој на Косову и у том боју на крају и погинуо од руке сина турског султана. Оригинални турски и грчки историјски записи су описали да се у бици истакнуо „један младић, српски великаш Милош Обилић“ „који је желео по сопственој вољи да начини највеличанственију жртву која је икад учињена“, „пожртвован и смео као ниједан од осталих тада“.⁸⁹⁹ Ликови кнеза Лазара, Милоша Обилића, Ивана Косанчића, Милана Топлице, старог Југ Богдана и деветорице браће Југовића, Стефана и Лазара Мусића, Влатка Вуковића, Вук Бранковића, Павла Орловића, војводе Крајимира и осталих припадника српске војске забележени су у народној усменој поезији, еповима и митовима о Косову и о преткосовској историји. Слављење кнеза Лазара и осталих учесника Битке на Косову у народној епској усменој поезији преносило се вековима у народу са колена на колена и то народно предање књижевник Миодраг Павловић је дефинисао као својеврстан „моћан реситал којим је читава српска средњовековна историја претворена у непомични вербални споменик“.⁹⁰⁰ Иако Битка на Косову није била пораз,⁹⁰¹ земља се налазила у изузетно тешкој ситуацији – већина мушкараца способних за рад са Косова и јужних делова земље изгинула је, тако да када је дошла турска војска у њихова села она су

Угарске и Отоманског царства око територије Србије“. Такође видети **Јован Мишковић**, *Косовска битка – војно-историјска расправа*, стр. 100-103

898 **Јован Мишковић**, *Косовска битка – војно-историјска расправа*, стр. 100-103

899 **Маја Николић**, *Византијски писци о Србији (1402-1439)*, Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Посебна издања Књига 40, Београд, 2010., стр. 29-30

900 **Миодраг Павловић**, *Огледи о народној и старој српској поезији*, Просвета, Београд, 2000, стр. 164

901 **Жељко Фајфрић**, *Света лоза кнеза Лазара*, цитирајући тадашње оригиналне српске, турске, фирентинске, грчке и остале изворе

била готово празна и напуштена.⁹⁰² Међу касније насталим народним песмама о косовској бици Миодраг Павловић наводи симболику популарне *Песме о Косовки девојци* која после великог крвопролића тражи свог младожењу међу рањеним и мртвим војницима кнеза Лазара,⁹⁰³ као и симболику једне песме певане из визуре једног од орлова који су дошли на Косово поље након битке, чија се крила „заквасише и окореше“ проливеном крвљу мртвих војника, тако да није могао да полети даље. У том тренутку, орао пева: „... а моје је друштво одлетило, ја остадо наред поља равна, те ме газе коњи и јунаци. Бог донесе Краљевића Марка, узме мене из крви јуначке, па ме метну за себе на шарца, однесе ме у гору зелену...“.

Како примећује књижевник Миодраг Павловић, ти стихови су били народни израз симбола најављеног ускрснућа - једна птица, која је спасена из косовске погибије и склоњена међу горско грање, може поново да полети када гора олиста, а Павловић у томе такође назире и место са којег је започела нова борба против отоманских освајача – хајдуке и ускоке који ће из планинских крајева кренути да се боре против освајача у наредном вишевековном периоду отоманске окупације њихових територија. У том смислу, како објашњава Миодраг Павловић, народни циклус српских епских песама о Косову пољу наговестио је перспективу која је, иако трагична, могла бити јемство опстанка и постепени замајац нових историјских почетака.⁹⁰⁴

902 **Жељко Фајфрић**, *Света лоза кнеза Лазара*: Било је села у које се ниједан мушкарац није вратио из битке на Косову, као што је био случај са селом Велуће у Грузи, које је од тада понело име Црнућа. Већина удовица изгинуле српске феудалне властеле на Косову, међу којима и некадашња деспотица, удовица племића Мрњавчевића Јелена Мрњавчевић, замонашиле су се, обичан народ је био очајан и дезоријентисан и масовно напуштао села на југу Србије и одсељавао се у правцу запада и севера, а међу преосталим српским великашима владали су збуњеност и неслога.

903 На познатој слици сликара Уроша Предића (1857-1953) *Косовка девојка* приказана је Косовка девојка како у освим зоре на бојном пољу даје воду тешко рањеном витезу Павлу Орловићу: Сматра се да је на тој слици Урош Предић на симболичан начин изразио истовремено и тугу и наду у рађање новог живота.

904 **Миодраг Павловић**, *Огледи о народној и старој српској поезији*, стр. 167; стр. 161 – цитирајући **Вук**, II, 54; стр. 163

Према историјским записима, неколико месеци након Битке на Косову пољу и Угари су прешли реку Саву и провалили у Србију све до Рудника и околине, вратили се натраг и добили награду од краља Жигмунда за, како је он навео у једној од својих повеља, успешан поход „против Срба, његових бунтовника.“⁹⁰⁵ Мајка наследника кнеза Лазара Деспота Стефана Лазаревића, удовица кнегиња Милица након већања са преживелим војним старешинама из битке на Косову, те са преживелим патријархом Јефремом и игуманима манастира и преосталим племићима утврдила је да је за опстанак државе био једини излаз да она као кнежева удовица остане у држави са својом породицом и да понуди вазални однос земље турском султану Бајазиту, као што су раније били учинили Византија и неки српски феудалци. Том приликом кнегиња Милица је позвала све присутне да јој помогну да се сачува јединство и даље функционисање Лазареве државе и српске цркве, што су они и прихватили.⁹⁰⁶ Због вазалног односа Србије према Отоманском царству кћерка кнеза Лазара Оливера предата је султану Бајазиту у Цариград.⁹⁰⁷ Од старе властеле остали су кнезови из различитих области државе, међу којима су били неки даљни сродници династије Немањића по женској линији и њих је као кнезове наставио потврђивати и сам отомански султан.

- 905 **Жељко Фајфрић**, *Света лоза кнеза Лазара*, цитирајући **Константина Филозофа** који је у опису провала Угара преко реке Саве у Србију и уопште о ситуацији у Србији током јесени 1389. године написао: „А они који остојаше беху сироти и ужаснути од њихове пљачке, јер није претила беда само од Исмаиљана, него се и западни суседи (Угри) спремише на рат.“
- 906 Будући да је земљи претила опасност и од Угарске са севера, а земља остала без главног дела војске, те да тада још увек малолетни син – наследник кнеза Лазара Стефан Лазаревић није могао да преузме власт над земљом, кнегиња Милица је издала наредбу челнику Радичу Поступовићу да преузме команду над преосталом војском и заштити границе земље. Захваљујући дипломатској умешности, удовица кнеза Лазара успела је да 1391. године пренесе мошти кнеза Лазара из цркве Светог Вазнесења у Приштини у краљеву задужбину манастир Раваницу, а монаси су сачували свилену одору кнеза Лазара.
- 907 **Stojan Novaković**, *Srbi i Turci četrnaestog i petnaestog. veka*, Čupićeva zadužbina, Beograd, 1893., **Nikola Giljen**, *Princeza Olivera, zaboravljena srpska Kneginja*, Fond “Princeza Olivera”, Beograd 2009., **Жељко Фајфрић**, *Света лоза кнеза Лазара*: Историјари сматрају да је кћерка кнеза Лазара Оливера својом личношћу, образовањем и залагањем за своју земљу, породицу и касније државничке активности свог брата Стефана код султана Бајазита дала допринос очувању државности тадашње Србије.

Син кнеза Лазара Стефан Лазаревић (1377-1427.) морао је од ране доби да се прихвати државничких и војних дужности и до краја свог стресног и прилично трагичног живота чинио је напоре да очува државотворност Србије и њене људске, природне и културне ресурсе на територији између два велика империјална царства. Успео је да у својој свестраној личности⁹⁰⁸ сажме карактеристике успешног дипломате који је са страним државницима и филозофима комуницирао на неколико страних језика и карактеристике успешног војсковође, економисте, правника и уметника. Обновио је и подигао Београд, подизао манастире широм земље, помагао уметнике, научнике, занатлије и трговце и објавио 1412. године *Рударски законик* захваљујући којем је тадашњи профит српске рударске производње премашивао једну петину укупне европске производње племенитих метала.⁹⁰⁹ Уз то је био и командант витешке гарде која је као вазални одред турског султана Бајазита у бици код Ангоре 1402. године изазвала дивљење султановог супарника - победника битке монголског кана Тимура толико да су се само деспот Стефан и његов одред након битке слободно вратили кућама, а на повратку кући деспот је због свог учинка добио велика признања од византијских, венецијанских и угарских државника.⁹¹⁰ По угледу на своје претходнике из немањићке краљевске линије деспот је установио извршну и законодавну власт на начин да су у различитим окружима деспотовине војском, полицијом, финансијама и судством управљали феудални властелини баштеници који су носили породично наследну титулу „војвода“, а у већим насељима владали су званичници са титулама „кефалије“ и

908 **Жељко Фајфрић**, *Света лоза кнеза Лазара*: На бојном пољу деспот Стефан је био ратник, на међународном плану државник, а у ретким тренуцима предаха био је аскета и усамљеник који је тишини свог двора на Београдској тврђави на данашњем Калемегдану писао песме и проучавао и преводио трактате античких филозофа и научника.

909 **Биљана Марковић**, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Вајат, Београд, 1999.

910 **Маја Николић**, *Византијски писци о Србији (1402-1439.)*, стр. 125-126: Забележено је да су српски војници у тој бици били тешко наоружани коњаници који су носили оклопе од црног гвожђа (cit. **Ducas** и **Alexandrescu-Dersca**) и да су они због своје опреме и ратничке вештине остављали утисак да их је било много више него што их је уистину било. (cit. **Saddedin, Chalc. I**)

чиновници са нешто нижим положајем „владаљци“.⁹¹¹ Када је Деспот Стефан предао власт у наследство свом нећаку Ђурађу Бранковићу он је такође наставио, по угледу на свог претходника, да држи „народну војску“ коју су властелини позивали из својих области за потребе ратовања.⁹¹² Као последњи деспоти Србије помињу се у српској историји и деспот Радич Божић, деспот Стефан Бериславић, деспот Павле Бакић који је био један од најпознатијих Срба у јужној Угарској пре него што је погинуо у борби против османлијске турске војске код Горјана 1537. године⁹¹³ и светитељ и деспот Стефан Штиљановић.⁹¹⁴ За последње носиоце титуле деспота на територији која потпада под територију данашње Србије забележени су деспоти Стефан Лазаревић и Ђурађ Бранковић који су успевали да владају државом упркос претензијама суседних царстава према територији Србије, али је већ од средине петнаестог века приликом упада турске војске у јужне делове Србије⁹¹⁵ постало јасно да ће и Србија, као и остале земље у њеном окружењу, потпасти под турску отоманску власт.

Након свеукупног војног пораза српских средњовековних војних снага испоставило се да је важан узрок постепеном потпадању српске средњовековне државе под власт турских отоманских снага била неспорна моћ турске отоманске војске на подручју тадашњег Косова и Метохије и чињеница да су се малобројније српске војне снаге морале распоређивати на различите локације и одатле премештати за потребе ратовања без велике могућности за правовремену међусобну комуникацију и проходност путева за њихову одбрану цар-

911 **Mat. Станојловић, Мил. Ј. Гајић, Деспот Стефан Лазаревић – Историјска расправа**, Издање општине београдске, Царна радикална штампарија, Београд, 1894., стр. 216, цитирајући **Ч. Мијатовић**; стр. 217

912 **Исто**, стр. 258-259, цитирајући **Ђ. Бранковић**, I, стр. 101: Сматра се да је у време своје владавине за потребе одбране од спољног непријатеља деспот Бранковић имао на располагању 40.000 војника из народа и 10.000 најамних војника, што је било у рангу савремених европских држава његовог времена.

913 **Nenad Lemajić, Srpska elita na prelomu epoha**, Istorijski arhiv Srem, Filozofski fakultet, Sremska Mitrovica-Novı Sad, 2006.

914 „Šišatovac čeka neimare“, *Univerzitet u Novom Sadu*, <http://www.uns.ac.rs/sr/izleti/manastiri/sisatovac.htm>

915 **Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard, Norman P. Zacour, A History of the Crusades: The Impact of the Crusades on Europe**, Univ of Wisconsin Press, 1990., pp. 322-323

ства. Међутим, војном продирању турских отоманских снага на подручје Србије претходили су непланско повезивање новоосвојених земљопоседа у српско средњовековно царство, односно сукоб цара Душана са византијским царем Јованом Кантакузином и неслога која је владала међу обласним феудалним великашима.⁹¹⁶ Уз то, пред долазак отоманске турске војске на Балканско полуострво упркос молбама за помоћ византијске династије Палеолога западноевропским државама, оне су се држале по страни и истовремено ратовале између себе. Византијске династије Кантакузина и Палеолога такође су се бориле између себе за превласт унутар византијског царства, а у истом периоду и бугарска и српска држава су биле ослабљене унутрашњим и пограничним сукобима својих феудалних властодржаца.⁹¹⁷

916 **Јована Лола**, „Лазар Хребељановић, Кнез Лазар – Цар Лазар“, *Православна вера*, цит. **Јован Кантакузин**, *Историја*, 26. јун 2011., http://pravoslanibiseri.blogspot.com/2011_06_26_archive.html

917 **D. Mishew**, *Bulgarians in the Past*, pp. 166-167

(ДИС)КОНТИНУИТЕТ У РАЗВОЈУ ДРЖАВНОСТИ НАКОН РАСПАДА СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ

Потпадање средњовековне српске државе под власт Османлијског царства пред крај четрнаестог века и у петнаестом веку временски се подударило са почецима економског и културног процвата појединих европских држава у доба хуманизма и ренесансе. Од тог периода па све до периода успостављања независности Србије и њене изградње грађанске државе по стандардима европских држава у деветнаестом веку, у северном и средњем делу Европе око Балитика захваљујући развоју флота галија са топовима стварали су се савези трговачких гилди и градова, а јужније на Медитерану велика царства. У периоду од тих неколико векова на подручју од Енглеске на северозападу до Италије на југу одвијао се развој технике, рачуноводства, трговине, осигурања, цестовног, пловног и железничког саобраћаја, демократизација политичке културе и развој средстава јавног информисања. Захваљујући опловљавању светских мора различити трговци и економисти су почели да увозе у Европу скупочено драго камење, тканине, прехрамбене производе и зачине и да извозе чоколаду, пића, порцулан, хируршке и оптичке инструменте, уметничке литографије, оружје и остале предмете. У складу са таквим степеном економског развоја, у седамнаестом веку министри финансија развијених држава писали су својим краљевима да је „једноставно и само обиље новца у једној држави могло да направи разлику у њеној величини и

снази.⁹¹⁸ Више од два века касније такву тезу је потврдио на Далеком истоку историчар Јамађи Аизан (Yamaji Aizan, 1865-1917.) који је у свом проучавању светске историје, осврћући се на лош статус кинеских исељеника у западним државама на преласку из деветнаестог у двадесети век тврдио да су „ти исељеници, упркос својим врлинама, тако третирани зато што је и њихова држава била третирана на сличан начин у свету.“⁹¹⁹

Док су европске оружане и економске морнарице освајале нова тржишта Азије и Африке, у Србији под османлијском влашћу сељаци су били принуђени да тешко раде, односно да „кулуче“. Како је то окарактерисао швајцарски доктор хемије и криминолог Рудолф Арчибалд Рајс (Rodolphe Archibald Reiss, 1875-1929), који је провео дуги низ година у Србији и проучавао њену историју, тај „најжешћи рад под принудом сељацима је мало користио, јер се од њега обогатио само угњетач“. Арчибалд Рајс је ову чињеницу наводио као разлог у свом објашњењу зашто су током векова сељаци у Србији „навикли да раде само онолико колико је неопходно и нису хтели да раде више зато што би то користило само њиховом тиранину“.⁹²⁰ Сељацима наметнути кулук (колективни рад под принудом) био је, како је приметио аграрни социолог Цветко Костић, типичан облик наметнуте принудне социјализације у народу, и као такав остао је на злом гласу, јер се на њему радило „дуго, под тешким условима и без паре и динара“.⁹²¹ Почетак османлијске колонизације Србије значио је уништење дотадашње домаћег феудалног слоја, јер су најбољи делови земљишта (оранице, воћњаци, пашњаци и шуме) припали новопридошлим газдама *спахијама* и беговима

918 **John H. Munro**, “Early Modern Mercantilism Money, Economic Nationalism and the State in Early Modern Europe, Letter of Jean Colbert to Louis XIV, King of France”, *The Economic History of Early Modern Europe to 1914*, <http://eh.net/coursesyllabi/munro/3MERCANT2.pdf>, цитирајући француског министра финансија Jean-Baptiste Colbert (1619-1683)

919 **Yamaji Aizan**, “Oi, Kyodai bun!”, (“Oh, My Brothers”), *Dokuritsu Hyoron*, Vol. 7, July 3rd, 1903, Tokyo, Japan, str. 1-3

920 **Рудолф Арчибалд Рајс**, *Чујте Срби!*, Златоусти, Београд, 2008, стр. 14.

921 **Цветко Костић**, *Социологија села*, Издавачко-информативни центар студената Београд, 1975, стр. 202

(властелинима, велепоседницима). Локално становништво је у статусу обичних сељака или нижих *чифчија* живело на малим баштинама (поседима) у сиромаштву и на границама биолошког опстанка. То је поједине породице приморавало на иселјавање са својих кућних огњишта и на постепене селидбе у плодније пределе унутар Србије. У време посебно поштрених дажбина отоманских турских власти и турских војних похода многе породице су напуштале своје баштине и склањале се у шуме и збегове.

Док се у периоду османлијске турске власти на Балканском полуострву у исто време у Европи софистицирана урбана публика повезивала са древним нордијским митовима и митовима класичне Грчке и Рима преко раскоши новонастајућих опера у Венецији и осталим италијанским и европским градовима,⁹²² на територији Србије су сеоске породице током својих принудних селидби преносиле из својих ранијих крајева у нове пределе јаку патријархалну свест и усмену књижевност у облику народних предања, народних и јуначких песама, веровања, митова, пословица, басни и бајки, као и своју хришћанску веру и друштвену хијерархију породичних задруга и кнежинске и племенске самоуправе са коренима из српске средњовековне државе.⁹²³

У том бурном и трагичном средњем веку који је преживео српски народ показало се да су након погибије великог броја српских владара и властеле национални идентитет државе одржали свештеници и остали писмени људи Србије сачувавши писмене тековине српских средњовековних владара и веру предака међу народом,⁹²⁴ **као** и обичан народ преко епске народне поезије, музике, занатства, манира и обичаја који су се преносили са колена на колена. Ранија вишевековна историјска повезаност српских и руских средњовековних

922 **Vlado Kotnik**, "Opera, Myth, Society: How do they correlate?", *TRAMES – Journal of the Humanities and Social Studies*, Vol. 8, No. 3, 2004, Estonian Academy Publishers, Estonia, p. 327

923 **Мирослав Свирчевић**, „Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. LII, св. 52, Београд, 2004, стр. 311-326

924 **Вујица Бојовић**, *Век библиотеке у Пријеполу 1904-2004*, Библиотека Вук Караџић, Пријеполје, 2005. http://www.biblioteka-prijepolje.com/dokumenti/vek_biblioteke_1.pdf

династија и свештенства била је настављена и у време владавине турског отоманског царства у Србији. Цареви и њихови наследници из руске династије Ивана Грозног, која је према генеалогии имала и српске краљевске корене, притекли су у помоћ српском свештенству у обнови и чувању културног и националног идентитета и образовања у Србији.⁹²⁵ О тој међусобној културној повезаности говоре чињенице да је 1504. године један српски калуђер Лазар поставио први зидни сат у московском Кремљу, да је Руска православна црква у петнаестом веку прогласила деспота Стефана Лазаревића за свеца,⁹²⁶ да је у свеопштој историји Русије из шеснаестог века *Летописни лицевој свод* на шездесет и једном листу приказана прича о српском светитељу Светом Сави, као и житија и других српских светитеља и да су по налогу цара Ивана Четвртог Грозног у Архангелском сабору московског Кремља исписана поред лика византијског цара Михаила Осмог Палеолога и ликови Симеона-Стефана Немање, Светог Саве и кнеза Лазара.⁹²⁷ Забележено је и да је хиландарски игуман Пајсије руском цару Ивану Грозном 1550. године поклонии обострани диптих са ликовима Светог Краља Милутина и Стефана Дечанског на једној страни и Светог Кнеза Лазара и Светог Ђорђа Кратовца на другој страни.⁹²⁸ Касније је у име руског цара Петра Великог један српски дипломата и племић Сава Владиславић Рагузински (1668.-1738.) склапао међународне мировне и војне уговоре Русије са Кином, отоманском Турском и Молдавијом, подигао једну цркву Светог Саве у Русији и уз помоћ руског цара помогао оснивање прве српске школе у Сремским Карловцима.⁹²⁹ С друге стране, српски јеромонах Макарије успео је да набави из Венеције штампариију за Ђурђа Црнојевића на Цетињу која је радила од 1493.

925 **Стеван Димитријевић**, *Одношаји пећских патријараха с Русијом у XVII веку*, Глас СКА LVIII, Београд, 1922.

926 **Биљана Живковић**, „Стазе – српског постојања!“, 3.8. 2010., *Српска.ру*, <http://www.srpska.ru/article.php?nid=14788&sq=&crypt>, цит. **Србољуб Живановић**

927 **Душан Лопушина**, „Грозни – наше крви“, *Новости*, 17. децембар 2007., Београд

928 **Радован Пилиповић**, „Свети Ђорђе Кратовац – занатлија и новомученик“, *Православље* бр. 1062, 15. јун, 2011.

929 **Јован Дучић**, *Гроф Сава Владиславић*, Дерета, Београд, 1999.

до 1495. године, а након тога у нередовним размацима радиле су штампарије и у неким другим манастирима у првој половини шеснаестог века као што су манастир Рујно, Грачаница, Милешева и Мркшина Црква.⁹³⁰ У манастиру Рујно монах Теодосије је одштампао *Четворојеванђеље* на хартији венецијанског порекла са дрвених плоча исписујући иницијале у духу српске рукописне традиције.⁹³¹ У Београду је 1552. године у Београду у штампарији кнеза Радише Дмитровића и Тројана Гундулића штампано Београдско *Четворојеванђеље* (*Четвероблаговестије*) као прва књига у Београду - написано ћирилицом у стилу старосрпских рукописних књига и сопоћанског сликарства у редактури јеромонаха Мардарија и украшено орнаментима урађеним у куваном дрвету ораховине.⁹³² Поред штампарија у манастирима неки свештеници и образовани људи су преписивали и украшавали руком књиге.

Од 1594. године почели су устанци Срба у Банату на северу, у Херцеговини на западу и на Косову и Метохији. Након што су отоманске турске снаге убиле вршачког епископа Светог Теодора и пећког патријарха Јована Кантула и спалиле мошти Светог Саве, патријарх Пајсије Јањевац (1614-1647.) затражио је помоћ из Русије и одатле су почеле да стижу књиге и драгоцености потребне за образовање и богослужења. Патријарх Пајсије је у том периоду написао *Житије* и *Службу последњем цару Немањићу Урошу* („нек се знаде да смо царевали“) и *Службу светом Симону* (краљу Стефану Првовенчаном). Убијен је и следећи српски патријарх Гаврило Први и Турци су након неког времена кренули у својим војним походима на север.⁹³³ У рату против Аустријанаца и Пољака Турци су били одбијени пред вратима Беча и Средње Европе и потиснути до Скопја, што је охрабрило Србе и патријарха Арсенија Трећег Чарнојевића и навело их

930 **Радомир Поповић**, *Кратак преглед српске цркве кроз историју*, Лирика, Београд, 2000., http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Istorija/SPCIstorijaPopovic/Lat_SPC02.htm

931 **Снежана Ђенић**, *Златибор – културна и историјска баштина од праисторије до данас*, Библиотека „Љубиша Р. Ђенић“, Чајетина, 2009., стр. 60

932 „Beogradsko Cetverojevandelje“, <http://www.antikvarne-knjige.com/beogradsko-cetverojevandelje>

933 **Радомир Поповић**, *Кратак преглед српске цркве кроз историју*

да се придруже Аустријанцима. Међутим, турске отоманске снаге су почеле са противнападом и поново продрле у Србију, након чега је патријарх затражио помоћ од аустријског цара Леополда Првог и када је добио позив од њега повео је народ у масовну сеобу према северу земље.⁹³⁴ Тако се око 30.000 Срба и знатно мање Македонаца и Шиптара-Климен-та под вођством српског Патријарха Арсенија Ш. Црнојевића 1690. године одселило на север преко Саве и Дунава. Готово шездесетогодишњи патријарх Арсеније је под врло тешким временским условима предводио непрегледну колону владика, народних поглавара са моштима српских светаца, војника и читавих сеоских породица на дугом и исцрпљујућем путу у правцу Петроварадина и након тога према Будимпешти где су се зауставили у великим збеговима. О поверењу које је у том времену народ гајио према патријарху Чарнојевићу говори и један извештај владе у Бечу о доласку патријарха и колоне народа у Будимпешту у коме пише да је народ следио свог патријарха „као што пчеле пристају за својом матицом.“⁹³⁵ Народ из збегова се насељавао и у Срем и Славонију. Поред сиротиње која је сачињавала језгро сеоба, било је и имућних људи, па је тако, на пример, пронађен један податак из 1702. године о извесном Петру Радосављевићу из села Бранежаца из Ужичке нахије да је имао кућу у Будиму, три винограда и сто седам акова вина.⁹³⁶ Након Аустријско-Турског рата 1737-1739. године и друге велике сеобе Срба у Аустроугарску која је уследила привредне и политичке прилике у аустроугарским урбаним срединама помогле су да културни и просветни развој новопридошлих Срба крене узлазим путем. Ученији људи међу њима су почели да оснивају у градовима Аустроугарске државе књижевне читаонице, певачка друштва, позоришта, школе, народне новине и богословије. У таквим условима један од знаменитијих Срба историчар и племић Ђурађ Бранковић (1645-1711) крајем седамнаестог и

934 **Исто; Сима Ћирковић**, *Историја српског народа*

935 **Ђорђе Трифуновић**, *Очевици о великој сеоби Срба*, Багдала Крушевац, 1990.; (Ур.) **Звонимир Костић**, *Сто најзнаменитијих Срба*, Принцип, Београд – Нови Сад, 2001. године

936 **Снежана Ђенић**, *Златибор – културна и историјска баштина од праисторије до данас*, стр. 49, сит. Пештански архив

почетком осамнаестог века успео је да састави у пет томова *Историју Србије*, јерођакон и сликар Христофер Жефаровић објавио је дело *Стематологија* 1741. године, а историчар и писац Јован Рајић (1726-1801) у готово седамдесетој години живота објавио је прву обимно штампану *Историју Срба* 1794 и 1795. године у Вечу.⁹³⁷ Један мали број расељених образованих људи објављивао је историографије средњовековне Србије и чувао српску писмену књижевност штампањем књига у Хапсбуршком царству, Венецији, Румунији, Русији и осталим државама. Унутар Србије културно писмено наслеђе средњовековне српске државе био је у могућности да сачува и негује у полуилегалној врсти рада само један мали број историчара, свештеника, писаца и штампара. Ипак, због тешких услова осам штампарија које је радило у шеснаестом веку под османлијском влашћу није било дугог века.⁹³⁸ Малобројна српска елита у Аустроугарској, оборкнезови и сеоски кнезови (коџабаше) и други лаички представници народа одржавали су блиске везе са истакнутим црквеним великодостојницима. Они су сви заједно помогли одржавању традиционалних друштвених обичаја у новој средини, тако да су новопридошле српске породице месецима унапред припремале слављења својих крсних слава и сличних обичаја које су им оставили у наслеђе њихови преци.⁹³⁹ У једном документу из 1790. године забележено је да „Срби и Босанци, које Угари зову Рашани због државе Рашке, никад себе на свом језику не зову Рашани него Срби („Szerblyi“) и не називају ни свој језик ни своје људе Рашанима него српским, словенским народом.“⁹⁴⁰ Међутим, један број расељених Срба у

937 У таквим условима један од знаменитијих Срба Ђорђе Бранковић (1645-1711.) крајем седамнаестог и почетком осамнаестог века успео је да састави у пет томова *Историју Србије*, Христофер Жефаровић објавио је дело *Стематологија* 1741. године, а историчар и писац Јован Рајић (1726-1801) објавио је прву обимно штампану *Историју Срба* 1794 и 1795. године у Вечу.

938 **Pavle Ivic, Mitar Pesikan**, *The history of Serbian Culture*, Transl. by Randall A. Major, Porthill Publishers, Great Britain, 1995

939 **Мишко Лазовић**, *Приватни живот Срба пре модерних времена*, <http://www.scribd.com/doc/38424804/Miško-Lazović-Privatni-život-Srba-pre-modernih-vremena>

940 **Stefan Novaković**, „Dissertatio Brevis ac Sincera Hungaris Auctoris de Gente Serbica perperam Rasciana dicta, ejusque meritis et fati in Hungaria“, 1790,

новој средини временом се у породичним генерацијама које су дошле после њих асимилирао у нову средину. Остало је забележено да је проповедник и писац Гаврило Стефановић Венцловић (1680-1749.) у првој половини осамнаестог века у северним српским насеобинама у Угарској преводио свете списе и написао двадесетак рукописних зборника на српско-словенском и на „српскопростом“, како је говорио, народном језику.⁹⁴¹ Један део Срба се одеслио из тих крајева у Русију и један од потомака тих Срба био је познати руски генерал и гувернер Петровграда Михаил Милорадович (1771-1825.) који је помагао зидање и одржавање цркви-задужбина у родном крају својих предака.⁹⁴²

Један део народа остао је у Србији живећи у некој врсти сеоских задруга у шумским збеговима под владавином локалних порешција „дахија“. Према записима енглеског путописца Едварда Брауна који је у другој половини седамнаестог века на свом путовању кроз европске земље пропутовао и Балканско полуострво Београд је у то доба био трговачка варошица. Путописац Браун је описивао трговце из унутрашњости Србије, Турске, Грчке, Аустрије, Мађарске, Јерменије, Дубровачке колоније у Београду и других страних земаља како су продавали со, вино и прехранбене производе у Београду. На путу према Грчкој Браун је одсео у „кафани богатог трговца вином из Београда“ и слушао приче о хајдучима и народу који је живео по шумама. На пропутовању кроз Македонију описао је своје непријатно изненађење када је видео сеоске породице које су се преплашено склањале у шуму са пута када би виделе да њиме наилазе непознати људи. На путу од Хомољских планина које су, како је записао, „сијале као сребро“ према Прилепу пролазио је кроз винограде и поља памука, наводећи да је прошао и крај дворца „за који је чуо да

-/“Stefan Novaković Dissertatio brevis et sincera Hungari auctoris de gente Serbica, peperam Rasciana dicta, eiusque meritis ac fatis in Hungaria 1790. Denuo typis mandata, et in idioma Serbicum translata.“- „Razlog kratkij i instinityj Spisatelja Madjara o narodu srbskom, pogrešno rascianskom nazvanom, i o njegovym zaslugama i prikluchenijama u Madjarskoj 1790. Prepečatan i na srbskij jezyk preveden“, Typogr. Mitropolitko-Gimnazialna, 1860

941 **Димитрије Богдановић: Историја старе српске књижевности, Београд, СКЗ, 1980.**

942 „Милорадовић“, <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Милорадовић>

је припадао Краљевићу Марку“ из народних прича. На путу према планини Олимп у Грчкој наишао је на насеље Србицу⁹⁴³ чија је „једна половина била смештена у долини, а друга у брдима“ и у коме му је пажњу привукла израда и продаја специфичне локалне грнчарије.⁹⁴⁴

За време вишевековне отоманске власти одметање једног броја сеоског становништва у „хајдуке“, и „хајдуковање“ и живот по шумама и забаченим местима по брдима проузроковали су промену њиховог дотадашњег начина живота и прилагођавање новим животним условима. Највећи део становништва у време османлијске власти живео је у породицама под ауторитетом оца–домаћина породице и под ауторитетом сеоских кнезова као вођа сеоских самоуправа које су функционисале у некој врсти полуилегале. Такав вишевековни начин живота у коме су чланови сеоских породица живели заједно, упућени једни на друге и испомажући се, формирао је блиске међусобне односе и поштовање друштвених и међупородичних институција. Био је настављен обичај мобе (међусобно испомагање у изградњи домаћинства, у важним догађајима у породичном животу и у сезонским пословима на пољу) и одржавана су кумства и побратимства. Историчар Леополд Ранке је у свом делу *Српска револуција* из 1829. године забележио о народним обичајима и манирима у селу у првим деценијама деветнаестог века у Србији да су српска села обично била насеља од четрдесет до педесет кућа чији су становници били патријархални и са својим породицама сви заједно радили и јели, зими се скупљали око ватре, славили своје породичне свеце-заштитнике, поштовали институцију „побратимства“ и вредно радили сеоске послове. Историчар Ранке је сматрао да је међу поштованим сеоским обичајима од давнина нарочито особен био обичај „побратимства“ као својствен само српском народу. Женидба и удаја нису били

943 **Cyprian Robert**, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome II, Paris, 1852, pp. 20-21: *Летонис Матице Српске* 104.43: Град Србејка у Лаконији (античкој Македонији); Данас је остао топоним Сервеика („Еика“ – „земља“) на планини Олимпији близу некадашње Спарте: <http://hellas.teipir.gr/thesis/pellana/english/serveng.htm>

944 **Edward Brown**, *A Brief Account of some Travels in divers Parts of Europe*, Benj. Tooke, London, 1687, pp. 27-33

само ствар појединаца, него и међусобна ствар породица. Уговарање женидбе и удаје, са поклонима, било је значајна институција која је повезивала различите породице путем казније удаје и женидбе. Историчар Ранке је приметио и да су због свог једноставног живота на њиви и ливади српски сељаци волели природу, а њихову религиозност описивао је као начин мишљења који се труди да повеже две супротности – веру и провиђење које влада свим.⁹⁴⁵ Према једном народном предању, управо у једном таквом саставу сеоских породица из племена Васојевића који је водио живот на сличан начин, односно у једном сеоском збегу доселила се у првој половини осамнаестог века у Шумадију у средишњој Србији породица вође Првог српског устанка против османлијске власти Ђорђа Петровића Карађорђа (1768-1817.).⁹⁴⁶ Већина локалног становништва се после Првог српског устанка (1804-1813.) и даље бавила искључиво пољопривредом и сточарством. Посебно велики проблем за сељаке био је војни, политички и друштвени феномен „јањичарства“ који су успоставиле отоманске турске власти – дечаци из освојених хришћанских земаља били су одвођени из својих родних предела у Турску као вид редовног „опорезивања“ са циљем да се од њих направи верна робовска војска османлијских војника-јањичара и војних администратора.⁹⁴⁷ У села су долазили јањичари који су бирали и одвајали дечаке од својих породица и одводили их у Турску. Суровост османлијских „дахија“ (дошљакаи-, зулумћара“ - убирача пореза) током њихове владавине Балканским полуострвом није одобравала ни сама турска Порта. Према налазима историчара, због жалби српских сеоских кнезова и свештеника на суровост дахија у Србији према локалном становништву и сам султан је морао да интервенише и да покуша да умири дахије. Султан их је упозорио једним ферманом да му пристиже много жалби на њих и захтевао од њих да се одрекну зулума или ће у противном он против њих „дићи

945 **Леополд Ранке**, *Српска револуција*, Српска књижевна задруга, Београд, 1991.

946 **Миленко Вукићевић**, *Карађорђе I, 1752-1804*, С.лобода, Београд, 1986

947 **Tore Kjeilen**, „Devsirme“, <http://i-cias.com/e.o/devsirme.htm>

војску од другог народа и закона“ (тј. Срба).⁹⁴⁸ Упркос владавини Османског царства народ је наставио да чува успомену на цара Лазара као српског свеца и владара кроз многобројне песме и приче певањем, препричавањем и свирањем на гуслама и другим музичким инструментима.⁹⁴⁹ У једном извештају папских изасланика који су 1702. године видели мошти цара Лазара у манастиру Врдник на Фрушкој гори у сандуку застртом свилом писало је да кнеза „православни Рашани сматрају светим“.⁹⁵⁰ Папско посланство из 1761. пренело је исто запажање и забележило сведочења српских калуђера и приче о томе како је кнез живео „светим животом“ и „славно завршио живот у одбрани своје рашанске вере“.⁹⁵¹

Трговци и занатлије су били мањина која је живела у већим насељима и њих је, према записима од 1827. до 1836. године, књижевника, антрополога и социолога Вука Стефановића Караџића (1787-1864) „народ обично мрзео, јер су били готово потпуно потурчени и одрођени од српства.“⁹⁵² За разлику од таквог друштвеног стања у колонијализованој постсредњовековној Србији, многе постсредњовековне европске и светске државе су у процесу упостављања модерних грађанских држава, односно у почетном периоду друштвеног раслојавања сељачког становништва на занатлије и трговце, успеле да успешно изврше економску симбиозу пољоприв-

948 **Радос Љушић**, Вожд Карађорђе, I-II, Смедеревска Паланка, 1993. (Београд 2000., 2003.): <http://www.scribd.com/doc/7710376/Rados-Ljusic-Karadjordje>

949 **Therese Albertine Louise von Jacob Robinson**, *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations*, George P. Putnam, 155 Broadway, New York, cit. Bowring's *Servian Popular Poetry*, London 1827; *Kunst und Alterthum*, Vol. V. Nos. I and II. German translations are: *Volkslieder der Serben*, by Talvj, 2 vols. Halle 1825-26: Историчарка и филолог Тереза А.Л.Ј. Робинсон је истицала да је у Србији сеоски песник имао обичај да седи окружен осталим сељацима и да у савршено хармоничним стиховима слави песмом јуначка дела предака или савременика, што је било непознато у читавој историји књижевности још од времена Хомера.

950 **Marko Jačov**, “Les monastères de Fruška Gora à la limite de deux siècles (XVII-XVIII).” *Западноевропски барок и византијски свет*. Зборник радова са научног скупа одржаног од 10. до 13. октобра 1989. Ур. Д. Медаковић. Београд: САНУ 1991., стр. 115.

951 *Исто*, стр. 116.

952 **Саша Јованчевић**, „Модернизација српског друштва у XIX веку”, *Политичка ревија*, бр. 1/2010, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 414.

вредника, занатлија и трговаца. Касније у деветнаестом веку у процесу успостављања модерне грађанске српске државе испоставиће се да је велики проблем у историјском дискурсу развоја пољопривреде и државности у Србији било слабо повезивање друштвеног слоја пољопривредника и занатлија и трговаца, односно незаживљавање занатства и трговине у селским срединама и пропуст у државној политици да се образују припадници сељачког друштвеног слоја који су чинили највећи проценат становништва у држави.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ:
РАЗВОЈ МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ
СРБИЈЕ

РАЗВОЈ СРБИЈЕ У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ

У време поштрених дажбина наметнутих сеоским породицама на подручју Србије од 1801. до 1804. године било је повећано одметање у редове устаника – хајдука и дошло је до припремања отпора дахијама и јаничарима. Пре покретања Првог српског устанка под вођством Ђорђа Петровића Карађорђа 15. 02. 1804. године у Србији је највеће градско насеље после Београда било Ужице. У постојећим градским насељима постојале су установе и јавне зграде, као нпр. магистрат (судска установа), поштанска станица (мензулана, мезилана), школе, службе и конак (господски двор) и војни објекти. По селима је због тешких услова живота често владала оскудица хране, било је и неродних година и ширења разних болести. Велике непосредне површине земљишта, погодне за гајење домаће стоке и кориштење шума, сеоских утрина, ливада, имања и кућа постепено су насељавале породице из суседних крајева, у зависности од тога како су се у земљи одвијале унутрашње сеобе.⁹⁵² Забележено је да су почетком деветнаестог века основни разлози за иселјавања становништва из тзв. пасивних крајева са поречја горњих токова река Дрине (Лим, Пива и Тара), Неретве, Мораче и Зете, са црногорских брда, старовлашке области, рашке области (или некадашњег новопазарског, а потом сјеничког Санцака) и Источне Босне (или некадашње Санцака Босне) у Кнежевину Србију били опште сиромаштво, лична и имовинска несигурност, зулумћарење представника туђинске власти и „неродне године“. Поједине староседилачке породице су убрзано запоседале најбоља

952 Милисав Р. Ђенић, *Златибор у прошлости*, Титово Ужице, 1983.

зиратна (обрадива) земљишта, шуме, ливаде и остала добра, па су „куповином“ и разним привилегијама озакоњавале њихова присвајања. Остала земљишта и добра су додељивана досељеницима сагласно њиховој куповној моћи и одређивању власти (нахијски кнез, сеоски кнез и сеоски кмет), на које пределе и поседе да се населе. На основу таквих специфичних вишевековних тешкоћа у привредном и политичком животу на подручју Србије започела је у деветнаестом веку једна нова историјска епоха – стварање модерне грађанске државе под влашћу кнеза Михаила Обреновића (1823-1868.)⁹⁵³ Ова епоха је донела прве политичке и правне одредбе о уређењу Србије као државе по угледу на развијене европске државе, уз првобитно постепено усаглашавање са правним законима дотадашње власти. Под личном нахођењу кнеза Обреновића, али и захваљујући одласцима младе српске интелектуалне елите на школовање у иностранство, долазило је до промена и у обичајима и ставовима у друштву, до поновног подстицања до тада занемареног развоја писмености, књижевности, образовања, наука, економије и лепих уметности. Ипак, дотадашње непостојеће или занемарено, како основно, тако и функционално образовање локалног становништва у погледу развоја пољопривреде и побољшања живота на селу, упркос великим напорима појединаца из редова новонастајуће интелектуалне елите, одвијало се веома споро у односу на развијене европске државе деветнаестог века. То се неминовно одразило и на даљи свеукупан развој државе у бурним историјским изазовима који су уследили након тог периода.

У земљи се нису били створили услови за заснивање државотворних институција и система одрживог политичког и економског развоја све до избијања Првог српског устанка за ослобођење Србије од отоманске турске власти 1804. године под водством војсковође Ђорђа „Карађорђа“ Петровића (1762-1817.). У Првом устанку за ослобођење од порежација „дахија“, чију суровост у владавини Балканским полуостр-

953 **Милован Ристић**, *Стари Влахи*, Туристичка штампа, Београд, 1963. Такође видети **Владимир Ђоровић**, *Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка* и **Милисав Ђенић**, *Златибор у прошлости*

вом није одобравала ни сама турска Порта,⁹⁵⁴ учествовали су сеоски кнезови (управници села), српски самоуправни органи власти, свештенство и устаници-хајдуци са Карађорђем као војсковођом на челу. Од раније релативно развијен и солидно организован систем локалне самоуправе дао је допринос успешној борби против Турака у Првом и Другом српском устанку и чак су и неки елементи војног организовања и борбе против Турака били утемељени на начину управљања задругама и општинама под управом демократски бираног старешинства и патријархалне управе.⁹⁵⁵ Карађорђе је такође био демократски изабран за врховног војсковођу (вожда) и исказао се као успешан војни командант. Али, он је био и неписмен човек обичног сељачког порекла који је одрастао у условима шумских збегова и који је схватао да је недостатак образовања и искуства у вођењу политичких послова био велики проблем за њега и његове устанике. Након првих војних успеха својих снага чинио је све што је могао да покрене иницијативу за поновно успостављање државотворности и обезбеђење што је могуће бољих услова за Србију у геополитичкој међународној констелацији снага. У том смислу је тражио подршку од представника Аустрије, Русије, Француске и других политичких сила тог времена. Ипак, био је свестан чињенице да су само образовани људи могли да пренесу знање неписменим народним масама и да покрену развој друштва, а тиме и развој читаве до тада културно и економски запуштене Србије. Познато је његово обраћање 1808. године српској интелектуалној и духовној елити на отварању Велике школе у Београду: „Видите, ми имамо довољно мишица за одбрану Србије, али немамо довољно вештих људи за управљање. Да ми знамо државу водити онако како знамо водити војску, другачије бисмо стајали. Учите се ви, дакле, да наставите наше срећно започето дело. У вама је сва надежда наша са те стране.“⁹⁵⁶ Међутим, за време изгнанства Карађорђа у

954 **Радосл Љушић**, Вожд Карађорђе, I-II, Смедеревска Паланка, 1993. (Београд 2000., 2003.): <http://www.scribd.com/doc/7710376/Rados-Ljusic-Karadjordje>

955 **Петар Магић**, „Генеа и развој локалне самоуправе у Србији“, Зборник радова Србија: противречности политичког система, Институт за политичке студије, Eseloge, Београд, 2011. стр. 154

956 **Жарко Петровић**, „Химна Карађорђовом устанку“, фелџон *Кад је музика ратовала*, Глас Јавности, 05.01.2003., Београд

иностранству, један од хајдука, а касније и његов кум и војсковођа у српској војсци⁹⁵⁷ Милош Теодоровић (1780-1860.), познатији као Милош Обреновић,⁹⁵⁸ унајмио је у договору са турским Али-пашом Марашлијом неколико локалних разбојника да убију Карађорђа по повратку Карађорђа у земљу након његовог последњег боравка у иностранству. Најамници су га дочекали у једном селу, убили на спавању и према договору између Али-паше Марашлије и Милоша Обреновића одсечену Карађорђеву главу⁹⁵⁹ послали Милошу, заједно са стварима које је том приликом Карађорђе имао у својој торби: сабљом коју је руски цар Александар Карађорђу „још када је у Србији ратовао подарио, с натписом „Заштитнику Православнија вери и отечества“, руским медаљама за српске војводе, пиштољима, сатом, прстеном, оделом и још неким другим стварима.⁹⁶⁰ Овај податак доказује да је Карађорђе, уз раније контакте са аустријским, француским, италијанским, грчким, бугарским и руским представницима за време својих војних активности, имао озбиљне амбиције да се по

- 957 **Бориша Радовановић**, „О неким учесницима Другог Српског устанка 1815. године из Крагујевачког и Јагодинског окружја“, *Корени*, IV (2006.), Историјски архив Јагодине, Историјски архив Шумадије, Фонд: „Никола Милићевић-Луњевица“, цитирајући Луњевичиног уніка генерала **Иван С. Павловића**, (рукопис биографије): Пред Други српски устанак Карађорђе се договарао са угледним марвеним трговцем Николом Милићевићем-Луњевицом да га он одмењује у војним пословима. Међутим, Милићевић-Луњевица је предложио уместо себе Милоша Обреновића, кога је Карађорђе после првих успеха, а затим и склапања кумства унапредио из хајдука у рудничког војводу.
- 958 **Милорад Бошњак**, **Слободан Јаковљевић**, *Обреновићи, сакривена историја*, ЛИО, Горњи Милановац 2006. и **Константин Н. Ненадовић**, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа*, Штампарија Јована Н. Вернаја, Беч, 1883. Такође видети „**Милош Обреновић**“, <http://www.znanje.org/i/i22/02iv02/02iv0220/defufnamilos.htm>
- 959 Овај сурови гест одсецања главе побуњеника против колонизаторске власти, у неком смислу сличан гесту „крунисања“ ужареним гвожђем главе Матије Губеца, вође селачке буне у суседној Хрватској у шеснаестом веку, био је симболичан гест описане разних средњовековних колонизатора за слободномислеће људе у њиховим колонијама.
- 960 **Константин Н. Ненадовић**, „Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа, врховног војводе ослободиоца и владара Србије, живот његови војвода и јунака као градиво за српску историју од године 1804. до 1813. и на даље сабрао“, написао и издао **Константин Н. Ненадовић** Краљев. Срб. Артиљерије Капетан у пензији, у Бечу, у Штампарији Јована Н. Вернаја, 1883, стр. 456; 460-461

повратку у земљу настави борити за независност Србије и дипломатским средствима. Милош Обреновић је касније главу Карађорђа проследио султану у цариградску Порту као знак да је извршио задатак, а султан је након тога Милоша наградио титулом кнеза.⁹⁶¹ Кнез Милош је на тај начин прекинуо дотадашњи систем друштвених вредносних норми поштовања друштвене хијерархије и заједништва у земљи и завео режим владања са карактеристикама опортунизма и сервилности у односу према колонизатору и страховладе и репресије у односу на властите сународнике.⁹⁶² Новооснивајући режим је због начина на који је био успостављен а касније и због укидања различитих званичних и незваничних традиционалних друштвених институција на неки начин извео деисторизацију дотадашње државотворности у процесу изградње модерне грађанске државе који је уследио. За разлику од процеса надградње својих традиционалних националних политичких филозофија и правних наука којим су водеће европске државе стварале своја модерна грађанска друштва, у Србији је тај процес настао прекидањем континуитета државности у нормативно-вредносном смислу у односу на њене средњовековне владаре – у смислу непоштовања институције надређене особе у друштвеној хијерархији и свог сународника у борби за ослобођење од колонизатора, као и у смислу непоштовања институције кумства и побратимства до које су Срби традиционално много држали, како је приметио историчар Леополд Ранке у својим записима о Србији из деветнаестог века.⁹⁶³ Међутим, и након слобођења од османлијске власти и након успостављања модерне грађанске државе у деветнаестом веку у Србији, политичке власти нису успеле да у земљи учине много у погледу мењања боље тешких услова живота и рада сељака. Након доношења правних докуманата *Хатишерифа* османлијских власти 1830. године,

961 **Сима Лазић Лукин**, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас*, http://sr.wikisource.org/wiki/Кратка_повјесница_Срба_од_постања_Српства_до_данас_8

962 **Радивоје Маринковић**, *Локална самоуправа*, Институт за политичке студије, Београд, 1998., стр. 189-195: Демократичност народне самоуправе била је поништена системом административне поделе државе на округе у којима су званичници градске и сеоске локалне самоуправе постали послушници ауторитарне и деспотске власти кнеза Милоша.

963 **Леополд Ранке**, *Српска револуција*

којим је до извесне мере омогућено независно устоличавање државности Србије, а касније уједначавање правних одредби српског Устава са Уставима развијених европских држава, привреда и друштво у Србији су се постепено усклађивали са европским државама. Поједини српски интелектуалци су одлазили на школовање у развијене европске државе и преносили по повратку своја знања у матичну земљу, а уз то су и раније исељени Срби у Аустроугарску и друге европске државе давали значајан допринос у преносу знања и просвећености из својих средина у матичну државу. Аутократски начин владавине кнеза Милоша и макијавелистички начин уклањања политичких неистомишљеника наилазио је на осуду и народа и образованих људи тог времена.⁹⁶⁴ Кнежев прогон учених људи могао се објаснити наслеђивањем обичаја властодршца колонизатора у улози властодршца „потколонизатора“⁹⁶⁵ да симболично „одсече главу“ сваком ко је размишљао својом главом и евентуално могао да се супростави његовој самовољи. Антрополог и филолог Вук Караџић је замерао кнезу што је одбијао да власт у Србији дели са владом и парламентом и у опису кнежевог двора, државног врха и организације управљања људским ресурсима записао је да се „са спрдњом сва државна дела свршују“ и да „који најбоље зна са собом и другим људима спрдњу збијати, онај је најспособнији да се прими у двор за министра.“⁹⁶⁶ Ипак, описано стање на двору кнеза Милоша спасавао је кнежев први саветник, правник, политичар, дипломата, књижевник, преводилац и историчар Димитрије Давидовић (1789-1838) који је један део школовања провео у Аустријској монархији. Њего-

964 **Mirjana Marinković**, „Kako ograničiti vlast samodršca“, *Istorijske sveske br. 11*, novembar 1998. g., преузето са *Srpsko nasleđe*, <http://www.srpsko-nasledje.co.rs/sr-l/1998/11/article-7.html>: Вук Караџић, који је учио кнеза Милоша да чита и пише, замерао је кнезу „да је мрзио и прогонио паметне и поштене људе које је обичан народ волео, а да је волео и бранио оне који су били неваљали и којима су људи били незадовољни.“

965 **Петар Матић**, „Генеа и развој локалне самоуправе у Србији“, (цит. **Вук Ст. Караџић**, *О унутрашњој политици кнеза Милоша*, Геца Кон, Београд, 1923, стр. 23), стр. 154: Вук Караџић је замерао у једном писму кнезу Милошу да је уместо некадашњег демократског и аутономног самоорганизовања народа увео нови, домаћи „пашалук“, заснован на личној власти и самовољи владара: „У Србији правитељства у правом смислу ове речи нема никаквог, него сте цело правитељство ви сами...“

966 **Мирјана Маринковић**, „Како ограничити власт самодршца“

ва заслуга је било доношење турских правних докумената *Хатишерифи* из 1830. и 1833. године захваљујући којима је Србија добила статус полувазалне кнежевине и *Сретењски устав* из 1835. године. Сврха доношења ових закона је била, како је говорио Давидовић, „прогон турских обичаја и увођење завичаја просвештених Европејаца у Србији“, ограничавање кнежевe самовласти и увођење закона у друштвени живот. Аутократско понашање кнеза Милоша покушавао је да оправда Карацићев савременик филолог Ђуро Даничић,⁹⁶⁷ али и њему самом су замерали савременици интелектуалци да је у својим записима допринео игнорисању језика, историје и поезије читавог подручја некадашње „Старе Србије“ - тадашње Јужне Србије, односно да је тиме извршио „деисторизацију Јужне Србије“, што је утицало на касније турбуленције у српској политици, дипломатији, култури и државотворности.⁹⁶⁸

Као што показују примери Велике Британије, Немачке или Јапана у другој половини деветнаестог века, у процесу стварања модерних грађанских европских и светских држава историчари нису само изучавали историју класификујући године, појмове и појаве у њој, него су проналазили и спознавали принципе и законе развоја друштва кроз историју у склопу историографије и покушавали повезивањем прошлости и тадашње стварности да дају научну прогнозу

967 *Исто*: Самоволне потезе кнеза оправдавао је филолог Ђуро Даничић речима да је кнез у процесу стварања државе морао да се тако понаша и сатире свачију самовољу „да би држава дошла дотле да у њој буде закон највиша воља.“

968 **Jovan Dragashević**, *Makedonski Sloveni*, Prometej, Novi Sad, 1995. (Ur. To http://www.rastko.rs/rastko-mk/istorija/opste/jdragasevic-makedonski_1.html: Јован Драгашевић је замерао филологу Даничићу да је у својим излагањима занемарио „језик Јужне Србије на којем су написано закони српски и њиме је управљано царевином српском“, те да је тек 1878. године, „када је у јавност изашао Сан-Стефански уговор и кад наши филолози видеше да је у њему у бугарску народност урачуната и сва јужна Србија – они тек тада у свом великом чуду пођоше да поближе свој народ упознају, тек тада је и Даничић први пут у свом животу ступио ногом на земљу Немањићких Срба. На повратку свом из Средца у Ниш, Даничић, укорен због свог ранијег рада, сузним очима је јавно исповедао, како је много душу своју огрешлио... Али та огромна грешка, коју је српска филологија, а са њом и цела српска интелигенција починила према свом народу и историји његовој, била је неизбежна последица нечега што је многим изгледало као загонетка, али која се није могла одгонетнути, јер су основи прихваћене науке били погрешни.“

у погледу даљег развоја друштва и државе у којој су живели. У том интелектуалном и по државу политички важном подухвату удруживали су снаге водећи политички филозофи у друштву, економисти, историчари и правници. У Србији су покушај синтетизације историје и културе (српског писма и књижевности) у процесу модернизације и заснивања модерних грађанских држава у свету преузели као свој задатак антрополози, филолози, правници и научници Вук Стефановић Караџић, Ђуро Даничић и Доситеј Обрадовић као поборници тадашњег просветитељства. Међутим, поједини њихови сународњаци интелектуалци оспоравали су њихове реформе називајући их превише радикалним филолошким, етнографским и антрополошким подухватима који су као једну последицу имали прекидање везе тадашње српске књижевности са језиком и писмом средњовековне српске државе и цркве и са дотадашњом српском књижевношћу. У области српског језика и књижевности филолог Вук Караџић је прикупио и сачувао богату културну народну усмену поезију и бројне антрополошке и етнографске тековине српске народне културе баштине. У сарадњи са управником бечке дворске књижнице и цензором словенских и новогрчких књига Јернејом Копитаром Вук Караџић је поједноставнио дотадашње српскословенско писмо на којем су била написана сва правна, историјска и књижевна достигнућа српског средњег века и на тај начин је створио нову ћирилицу. Према тврдњама истакнутих интелектуалаца Јована Хаџића, Саве Текелије, Јована Стерије Поповића, Милована Видаковића, митрополита Стефана Стратимировића и других тадашњих Караџићевих савременика,⁹⁶⁹ и према објашњењу и самог Јернеја Копитара о циљу лингвистичке реформе, Караџић и Копитар су поједностављењем дотадашње српскословенске ћирилице по угледу на латиницу и преобликовањем дотадашњег књижевног српског језика према народном штокавском говору успели да избришу дотадашњу књижевну и културну везу између Србије и Русије и да повежу Србије са Хапсбуршком монархијом.⁹⁷⁰

969 **Miroslav Jovanović**, *Jezik i društvena istorija*, Stubovi kulture, Beograd, 2002.

970 **Aleksa Ivić**, „Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima 1740-1880“, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda III*, Srpska Kraljevska Akademija, Beograd, 1926., str. 262-263. Такође о томе виде-

Вук Карацић је уједно својом реформаторском активношћу очувања народних умотворина и маргинализације дотадашњих књижевних и правних докумената средњовековне и грађанске Србије као последице његове лингвистичке реформе дао приоритет презентацији Србије као земље са богатом културолошком грађом припадника друштвеног слоја сељака, а не као земље вишевековне краљевске династијске лозе и њених изданака кнежева, деспота, војвода, кефалија и осталог феудалног племства. Карацићеви лингвистички реформски потези су, уз дужно одавање признања поједностављењу српскословенског ћириличног писма, допринели деисторизацији културне баштине средњег века у историји Србије, односно прекинули су сазнајну спону широких српских народних маса о писменим правним, духовним и књижевним завештањима њихове средњовековне владарске, духовне и феудалне аристократије. Овакви лингвистички реформски подухвати у тадашње време нису много ни помогли ширим народним масама у описмењавању – иако је 1888. године Уставом било уведено бесплатно основно образовање, оно није било спровођено у пракси – једна од највећих грешака државничких стратегија Србије у деветнаестом и двадесетом веку било је занемаривање општег образовања становништва Србије које је трајало све до почетка Другог светског рата.⁹⁷¹ То се донекле може оправдати чињеницама да у другој половини деветнаестог века у Србији још увек није било довољно наставничког кадра и многа села нису имала школе, а сеоска деца која су ишла у школу врло често су била принуђена да у исто време помажу родитељима у тешким сеоским радовима и да пешаче до школе и натраг и по десетак километара дневно.⁹⁷²

Једна од основних претпоставки развоја различитих средњовековних и пост-средњовековних држава у свету било је описмењавање и сврсисходно образовање њиховог становништва. На преласку из осамнаестог у деветнаести век север-

ти **Golub Dobrašinović** (Ur.), *Kopitar i Vuk*, Vukov sabor Tršić – Rad, Beograd, 1980.

971 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села - достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичкестудије, Београд, 2004, стр. 17; 26

972 *Исто*, стр. 17; 26

ноамерички председник и политичар Томас Џеферсон (Thomas Jefferson, 1743-1826.) говорио је о важности образовања становништва као основном услову економског и културног напредовања.⁹⁷³ Са тиме су се слагали многи северноамерички, европски, јапански, кинески и остали светски мислиоци и политички лидери деветнаестог века. У том смислу је и северноамерички научник и стручњак за пољопривреду и коњогојство Вилијем Клерк (William Clark, 1825-1886.) тврдио да обичан пољопривредник, у случају да има само менталну дисциплину и културу сеоске школе и да је неук у погледу виших грана науке, никад не може да заузме одговарајуће место у друштву које му припада.⁹⁷⁴ Примери успешног споја науке, предузетништва, трговине, креативности и физичког рада у пољопривреди од времена хуманизма и ренесансе на подручју Апенинског полуострва и касније отварање специјализованих пољопривредних школа широм Европе и света у вековима који су уследили⁹⁷⁵ доказали су истинитост таквих тврдњи.

973 **James Gilreath.** (Ур.), *Thomas Jefferson and the Education of a Citizen*, University Press of the Pacific, U.S.A, 2002

974 **John M. Maki,** *William Smith Clark: A Yankee in Hokkaido*, Hokkaido University Press, Sapporo, Japan, 1996, стр. 124: Вилијем Клерк је постао познат по помоћи јапанским стручњацима да колонизују удаљене регионе северног острва Хоккаидо преносећи им највећа достигнућа и знања из северноамеричке пољопривреде – експерименталне фарме као државне пројекте. Такође видети **Patrick T. J. Browne,** “Cultivation of the Higher Self: William Smith Clark and Agricultural Education”, *Historical Journal of Massachusetts* No. 36. Westfield State College, Winter 2008: Као бивши председник Пољопривредног Универзитета Масачусетс и научник Клерк је подржавао образовну филозофију о потреби „свеопштег широког образовања“ и „практичног учења“ у области пољопривреде.

975 У Швајцарској је агроном Филип фон Феленберг (Philipp Emanuel von Fellenberg, 1771-1844.) на поседу крај Берна 1799. године основао пољопривредне школе које су заједно похађала деца сиромашних пољопривредника и деца припадника аристократског друштвеног слоја. Те школе су дале подстицај каснијем развоју пољопривредних школа у Данској, Немачкој, Француској и Великој Британији. У Немачкој су за развој пољопривреде, сваки у свом домену, били важни свештеник, лекар и фитотерапеут Себастијан Кнајп (Sebastian Kneipp, 1821 – 1897) и хемичар Јустус фор Либих (Justus von Liebig, 1803-1873.) Након што су се европски досељеници населили у Канади, први бискуп Квебека Франсоа де Лавал (François de Laval, 1623-1708) основао је још 1670. године прву пољопривредну школу и тако започео развој пољопривреде у Канади.

У Србији је проблем неописмењавања ширих народних маса након слома средњовековне државе због занемаривања проблема описмењавања становништва у процесу стварања модерне грађанске државе Србије у деветнаестом веку пролонгиран све до двадесетог века. Несинхронизованост и нефункционалност образовања образованог дела српског становништва у односу на потребу заснивања самосталне производне економије и одрживог развоја у Србији у деветнаестом веку за последицу је имала отварање простора за стварање стратегије „модерног јањичарства“ у области образовања, односно за појаву образовања описмењеног остатка становништва Србије за потребе развоја других држава које траје од деветнаестог века⁹⁷⁶ све до данас. Велики број светских признатих српских научника попут Николе Тесле (1856-1943.) и Михајла Пупина (1854-1935.) од друге половине деветнаестог века надаље дао је велики допринос развоју друштва западноевропске и северноамеричке цивилизације. У истом периоду један српски научник Огњеслав Костовић Степановић (1851-1916.) је својим научним достигнућима у области хидраулике и високе технологије помогао развој царске Русије.⁹⁷⁷ Објављивање првих српских грађанских правних законика није утицало на системско покретање образовања домаћег српског становништва, а самим тим није дало подстицај културном и економском развоју већине сеоских и градских домаћинстава у земљи. У периоду када је требало да се држава консолидује, модернизује и да се у њој успостави парламентарни систем и друштвена стратификација, по-

976 Само један од примера за то била је немогућност Србије да стипендира познатог научника Николу Теслу. *Mondo*, „Politika: Kako je Tesli odbijena stipendija“, 09. мај 2006., <http://www.mondo.rs/v2/tekst.php?vest=16481>, cit. *Molba Nikole Tesle za stipendiju*, **Rukopisno odeljenje Matice srpske pod brojem M9823**: Матица Српска је 1878. године по други пут одбила молбу тадашњег студента Николе Тесле, да му стипендирају довршење техничких студија у Бечу или Прагу под образложењем да „у легатском фонду нема слободних места за техничаре“ и он је након тога морао приватно да финансира своје студије. По завршетку студија отишао је на рад у Будимпешту, Париз и у Сједињене Америчке Државе где је и постигао светски признате научне успехе.

977 **Dušan Lopušina**, „Progon kneginje Jelene“, *Novosti*, Beograd, 24. decembar, 2007.: Огњеслав Костовић је за потребе царске Русије пројектовао први хеликоптер, дирижабл, хидроавион и „риба-лотку“ или подморницу.

литичка елита Србије деветнаестог века није схватала да је један од најосновнијих услова за развој државе био описмењавање становништва у читавој земљи. Један од великих разлога за то била је неорганизованост, спорост и неефикасност администрације у процесу опорављања земље од колонизације и успостављања новог државног апарата. Организовању основног школовања приступило се око 1834. године. Основне школе делиле су се у три групе: државне, општинске и сеоске. Држава је била задужена за изградњу школа, постављање учитеља и опскрбљивање школа наставним материјалом. Али, недостатак учитељског кадра, неажурност и слаба организација администрације и сиромаштво сељака нису ишли у прилог потреби за описмењавањем сеоског становништва. Како наводи социолог Драган Марковић, све до половине двадесетог века четири петине сеоског становништва није било довољно описмењено, што је оставило трага на занемарљиву акумулативност привреде све до данашњег времена.⁹⁷⁸ Уместо тога је током тридесетих година деветнаестог века дошло до појаве богаћења једног малог процента припадника трговачког и чиновничког друштвеног слоја, односно до давања приоритета развоју једног малог процента услужне а не производне економије у држави. У доба владавине сина кнеза Милоша, кнеза Михајла Обреновића, у периоду такозваног “Другог намесништва“ (1868-1872.), Србија је добила Устав којим је био успостављен парламентаризам у држави према којем је више од 20% становника Србије бирало посланике који су учествовали у раду Скупштине. Иако су права народа била ограничена, она су се неким реформаторима државе чинила превише широким правима. Сами реформатори државе оличени у намесницима (поједини генерали, дипломате и чиновници) нису били много либерални и управљали су институцијама које су даровали народу помоћу по-

978 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 26, такође видети **Александра Бркић**, „Још има школа без тоалета и телефона“, *Политика*, 27. новембра 2008., Београд; **Александра Бркић**, „Пешаци ђаци или учитељи“, *Политика*, 17. април, 2007., Београд и **Бошко Ломовић**, „Пут до знања од 2.000 километара“, *Политика*, 22. март, 2008. године, Београд

лиције и изграђене мреже доушника.⁹⁷⁹ Заостајање у развоју сеоског становништва за малим процентом новостварајућег градског чиновничког и трговачког слоја становништва током деветнаестог века касније није могло да се надокнади упркос појединим правним одредбама и указима у Уставима Србије који су се односили на регулисање живота сељака и функционисање сеоских заједница у Србији. Један од закона који се односио на сеоске заједнице био је и *Грађански законик* из 1844. године који је саставио правник Јован Хаџић на основу *Аустријског грађанског законика*, према којем је задружна имовина постала сусвојина задругара и више није била колективна недељива целина. Са временске дистанце неки правници мисле да је Јован Хаџић овим уредбама о деоби задруге у ствари отворио пут продору капитализма и робовној производњи и тржишту које ће почети да се развија у земљи у задњој деценији деветнаестог века.⁹⁸⁰ У исто време примена тог Законика имала је за последицу деобу сеоске задруге и урушавање традиционалних локалних политичких институција Србије (сеоских породичних домаћинстава, сеоских задруга и сеоских сабора)⁹⁸¹ и незваничних друштвених институција (ауторитета оца породице, сеоског старешине, надређеног војног старешине и владара државе).⁹⁸² Упркос напорима сина кнеза Милоша кнеза Михајла Обреновића да

979 **Ћedomir Antić**, „Један прilog политичком положају жене у Србији у XIX веку”, *Nova srpska politička misao*, br. 3-4, Beograd, 1999., str. 253–261.

980 **Мирослав Ђорђевић**, „Увод у грађанско право“, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2004., стр. 71., цитирајући **Драгољуб Стојановић**, **Оливер Антић**.

981 **Miroslav Đorđević**, „Правни transplanti i Србјански грађански законик из 1844.“, *Strani pravni život*, 2008, iss. 1, Beograd, цитирајући **Slobodan Jovanović**, „Јован Хаџић” у *Političke i pravne rasprave*, Geca Kon, Beograd, 1908. стр. 87 и **Мирослав Ђорђевић** „Увод у грађанско право“, цитирајући **Драгољуб Стојановић**, **Оливер Антић**

982 **Лаза Димитријевић**, *Како живи наш народ*, Инфинитас, Београд, 2010., стр. 194-196, **Момчило Илић**, *Seljanka u Србији у првој половини 20. века*, *Ogledi* br. 9, Helsinški odbor за људска права у Србији, Zagorac, 2008. Beograd, cit. **Александар Petrović**, *Banjane, socijalno-zdravstvene i higijenske prilike*, Beograd, 1932, str. 118. и **Vera St. Erich**, n.d., str. 83, 90.; **Момчило Илић**, “Дете и жена у Србији између два свјетска рата”, у *Србија у модернизацијским процесима XIX и XX века*, Библиотека Helsinшке свеске br. 23, Beograd, 2006. str. 157-159, cit. **Istorijski arhiv Niš**, Načelstvo sreza ražanjskog, k-1, br. 954, 1919.

учврсти државотворност Србије на међународном плану, да помогне многим уметницима и научницима тог времена, иницира изградњу Народног позоришта у Београду и Милошевог конака и неких других установа културе тог времена, побољшање положаја сељака који су чинили највећи проценат становништва у Србији није био приоритет ни државном апарату ни интелектуалној елити тог времена. То је на својеврстан начин показао и пример идеологије организације *Уједињена омладина српска* на челу са Николом Пашићем, Валтазаром Богишићем, Светозаром Милетићем, Николом Првим Петровићем, Владимиром Јовановићем, Јевремом Грујићем и другим политичарима тог времена, основане 1866. године у Новом Саду у тадашњој Хапсбуршкој монархији. Уместо да своје политичке потезе усмере на вертикално побољшање положаја својих сиромашних, неписмених и обесправљених сународника у економски рунираној Србији са готово непостојећом инфраструктуром и привредном производњом, политичари из ове организације су пажњу усмеравали на геополитички правац хоризонталног уједињења свих Срба у окружењу у једну државну заједницу. У складу са тим почели су да издају часопис помпезног назива *Велика Србадија* за тадашњу политичку, економску и културну ситуацију у матичној земљи чији су сељаци умирали од хладноће због живота у трошним неокреченим кућицама и због слабе одеће и који су у случају болести носили по неколико сати на леђима децу пешице преко њива у најближу варош код доктора јер у земљи није било изграђено готово никаквих друмова.⁹⁸³ Нерешен проблем инфраструктуре у земљи био је један од највећих пропуста обреновићевске владе у покушају успостављања модерне српске грађанске државе. Србија је била мала држава и аутсајдер-почетник у међународној заједници у том времену познатом под слоганом „опстанак најјачих“ (*“the survival of the fittest”*).⁹⁸⁴ У амбијенту у коме је светским

983 **Лаза Димитријевић**, *Како живи наш народ*, Инфинитас, Београд, 2010., стр. 211

984 **Herbert Spencer**, *The Principles of Biology*, vol. 1, 1864, University Press of the Pacific, 2002, стр. 444: „Опстанак најјачих, што сам ја овде желео да изразим у механичким терминима, је оно што господин Дарвин дефинише као „природна селекција“ или очување фаворизованих нација у борби за живот.“

колонијалним силама било важно постати и остати „што више моћан међу моћнима“ Србија је носила бреме статуса османлијске колоније и вишевековног застоја у развоју своје инфраструктуре, индустрије и трговине. Свакако да није било лако новостварајућој урбаној елити да примени модернизацијске тековине и достигнућа на једној конфигурацијски брдовитој, шумовитој, непроходној и комуникацијски неповезаној државној територији са неписменим становништвом. Из једног писма из 1834. године изасланика Стефана Стефановића кнезу Милошу Обреновићу сазнаје се да се од Београда, као средишњег и најважнијег места у Србији, само у два правца могло ићи колима: први правац је био до Зворника, а други за Ниш или до Ужица. Остали путеви „или су биле козје путање, или су били тако рђави и тако „стрменити“, или су, како је писао изасланик Стефановић, водили „преко великих брда и потока“, тако да је преко њих било „тешко и коње провести, а камо ли с коњима проћи.“⁹⁸⁵ Према извештајима странаца који су од седамнаестог до двадесетог века пролазили путем од Београда преко Браничева до Ниша у тадашњој Србији, на све стране шириле су се густе непрегледне шуме са високим дрвећем и тешко проходним стазама. У том амбијенту живело је становништво не много заинтересовано за трговину и необразовано у погледу земљорадње. Густе и простране шуме су вековима доминирале тим подручјем, као и Подрињем и Поморављем, и као такве се помињу у списима из доба владавине кнеза Милоша Обреновића Србијом у деветнаестом веку као једна од главних природних особина земљишта и одредница које су утицале на животни стил становништва. Историчар и етнограф Тихомир Ђорђевић тврди да су комуникације у земљи биле „просто страшне“, цитирајући описе „океана густих шума“ у записима француског песника и политичара Ламартина, аустријског конзула Николе Филиповића, француског дипломате Боа-ле-Конта, енглеског конзула Ђ.Л. Хоџеса и других посетилаца у Србији деветнаестог века. Писац Јанко Веселиновић је у свом делу *Хајдук Станко* наводио да уместо њива и пашњака свуда има густих

985 **Владимир Ђоровић**, „Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка“, *Историјске Свеске Српско Наслеђе* бр. 3, март 1998

шума, а прота Матија Ненадовић је говорио да густим шумама „ни пешак никуд проћи не може, а то ли коњаник.“⁹⁸⁶ Извештаји кнезу Милошу Обреновићу из 1834. године говорили су да су стари српски и римски путеви и путеви грађени за време аустријске окупације у првој половини осамнаестог века, били уништени и упропашћени, са понегде сачуваном калдрмом којом су били утврђивани. Становништво и трговачки путници бојали су се дивљих животиња и потенцијалних пљачкаша док су пролазили кроз те густе шуме без јасно означених путева или са понеким стрмовитим путем који је водио кроз њих. За време киша постојећи путеви су постајали блатњави, а пошто трговине ван већ добро уходаних ретких путева није било, није била развијена ни градња насипа. Насипе је почео у Србији градити тек политичар Илија Гарашанин за време владе кнеза Александра Карађорђевића од 1842. до 1858. године.⁹⁸⁷ У таквим вишевековним условима пољопривреда је била ограничена на развој само одређених потпољопривредних грана у подручјима која су била повољна за покретање послова такве врсте. Почетком деветнаестог века специфична особина конфигурације земљишта и биљног и животињског света у Србији погодовала је локалном народу да подиже устанке против отоманске власти, али је у исто време ограничавала и одређивала привредни развој државе у односу на европске развијене државе у истом периоду.⁹⁸⁸ Средином деветнаестог века кнезови Обреновићи постигли су да се у земљи заштите брдовите шумске путеве насипима, као и да се прошире улице у урбаним насељима и изграде саобраћајнице по угледу на европске развијене држа-

986 **Владимир Ђоровић**, „Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка“, *Историјске свеске Српско наслеђе* бр. 3, март 1998.; **Тихомир Ђорђевић**, *Србија пре сто година - XIX. век*, Ethos, Београд, 2008., стр. 2-4: Према путопису трговца и путописца **Ханса Дерншварма** који је 1553. године прошао једним делом Србије, уместо ранијих плодних пропланака у јагодинском крају под њивама и виноградима све је било пусто, забатаљено и зарасло ситногорицом, док је по причању **А. Волфа** 1583. године, његово посланство, које је од Паланке до Јагодине ишло „грмљем и шумом“, као од шале до саме Паланке уловило једног медведа. Пруски официр **Ото Пирх** је 1829. године бележио да је од Крагујевца до Београда јахао три дана „кроз храстове шуме“ и да Шумадија још живи „старим пастирским животом“.

987 **Тихомир Ђорђевић**, *Србија пре сто година – XIX. век*, стр. 5.

988 *Исто*, стр. 4.

ве. Под личном нахођењу кнеза Обреновића, али и захваљујући одласцима младе интелектуалне елите на школовање у иностранство, долазило је до промена и у обичајима и ставовима у варошицама Србије, као и до поновног подстицања развоја писмености, књижевности, образовања, наука, економије и лепих уметности након вишевековног застоја.⁹⁸⁹ Од средине деветнаестог века надаље захваљујући развоју трговине путем река и друмова Београд је као један од већих и важнијих градова на Балканском полуострву почео све више да поприма изглед европских градова. О вестернизацији и модернизацији Београда у том смислу писао је аустријски новинар и путописац Франц Шерер (Franz Scherer) на једном свом пропутовању кроз Србију 1867. године: „Само сеоско становништво које се види на градским улицама потсећа странца својом сликовитом ношњом и својим неусиљеним међусобним понашањем на Србију, на некадашњу хваљену земљу опште равноправности и братства. И упркос томе да становништво Београда још и данас показује махом демократски дух у свим својим показатељима, златно старо време очигледно заувек је прошло, и модерне социјалне супротности у Београду излазе на површину и потсећају да ново време настаје и у Србији.“⁹⁹⁰

Основна карактеристика тадашње модерне грађанске владе оличене у малом проценту политичара, правника и трговаца из градских средина и варошица била је изградња државотворности Србије као српске новограђанске верзије шумпетеровске мисли о обликовању политичког избора народних маса путем сужавања листе могућности које им стоје на избору.⁹⁹¹ Временом се та понуда свела на понуду строго поларизованих политичких сукоба по идеолошкој основи. Тако је шездесетих и седамдесетих година деветнаестог века почетно успостављање државних институција и промена

989 *Исто*, стр. 4.

990 **Габријела Шуберт (Gabriella Schubert)**, “Франц Шерер о Београду и Србији”, *Београд у делима европских путописаца*, (Ур.) Ђорђе С. Костић, САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања 80, Београд, 2003., стр. 243-244

991 **Jozef Šumpeter**, *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*, Plato, Beograd, 1998., стр. 47-48

традиционалних институција у сеоском и народном животу добило још једну новину – постало је усмерено у правцу поларизације политичких партија на радикале, либерале и напредњаке. Подела је требало да гласи „народна држава“ насуспрот „модерне државе“ која уводи владавину права, изграђује нове институције и ствара управљачки сталеж – бирократију.⁹⁹² На тај начин нове бирократе и функционери политичких партија су заменили некадашњу хоризонтално упостављену политичку организацију сеоских округа и самоуправа и задруга којима су на челу били најстарији и најискуснији људи у локалним самоуправама – ранији архонти, каснији сеоски кнезови и уопште људи-домаћини чије су породице годинама уживале поштовање своје шире и уже околине и које им је давало основа за доношење политичких одлука које се тичу општег добра заједница у којима су живели. Иако су поједини истакнути српски интелектуалци, трговци, предузетници и просветни радници оснивали задужбине којима су, слично својим савременицима у развијеним светским државама, помоћу научних и образовних достигнућа преносили знања својим сународницима како да сврсисходно користе природне и културне ресурсе у руралним подручјима,⁹⁹³ нове политичке власти, углавном засноване у градским срединама међу припадницима бирократског слоја, биле су усредсређене на своје међупартијске и идеолошке сукобе.⁹⁹⁴ Упоредо са иде-

992 **Latinka Perović**, „Žene i deca“ у *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, стр. 21, цит. **Latinka Perović**, *Narodna država u: Srpski socijalisti XIX veka*, Beograd, 1995, стр. 121- 124; **Latinka Perović**, „Pismo Nikole Pašića A. I. Zinovjevu“; „Milan Piroćanac – zapadnjak u Srbiji XIX veka“ у *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, стр. 13

993 **Смедеревско воће – Враново**, „Враново 1994 – Сто година задруге“, <http://www.smederevskovoce.rs/sela.php?id=77&jezik=1>: Захваљујући залагању професора Пољопривредног факултета Михајла Аврамовића и пољопривредника и народног посланика из села Враново крај Смедерева Лазара Савића-Геце основана је 1894. године прва земљорадничка задруга у Србији - *Врановска земљорадничка задруга* у Вранову. Након тога је почео покрет оснивања земљорадничких задруга у Србији и 1895. године је створен *Главни савез земљорадничких задруга*.

994 **Дубравка Стојановић**, *Калдрма и асфалт – урбанизација и европеизација Београда 1890 – 1914*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2008. Такође видети **Dubravka Stojanović**, *Ulje na vodi - ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*, Pešćanik, Čigoja, Beograd, 2010.

олошким раздељивањем и сукобљавањем новооснованих политичких партија настављено је занемаривање проблема сиромаштва сељака, нерешене саобраћајне и стамбене инфраструктуре⁹⁹⁵ и недостатка наставног кадра за подуку и наставних средстава по школама у унутрашњости државе.⁹⁹⁶

Незадовољство народа услед одсуства демократичности у државном врху и око непостојања јасно изражене визије националног и државног интереса додатно је појачало избијање Српско-бугарског рата 1885. године за чије је избијање и нестручно вођење војни и политички врх Србије оптужио тадашњег краља Милана Обреновића и из којег је Србија изашла са великим људским и материјалним ратним губицима и отплаћивањем ратних кредита. Водећи интелектуалци у земљи су се жалили да је то био „непотребан рат замишљен у Бечу у глави краља Милана“, о спремности војске за вођење тог рата касније је војни командант Живојин Мишић у својим сећањима написао „У овај рат ишли смо као сељаци на свадбу“, а након првих губитака полумртве рањенике који су довезени у Београд на железничкој станици нико није дочекао, јер нико у престолници није ни био обавештен о њиховом доласку. У Београду су владали глад и опште расуло, за краља се причало да је побегао са ратишта, а помоћ рањеницима се свела на „београдске госпође које су оставиле своје куће и децу да би неговале рањенике“, јер „министарство војно осам дана није могло пронаћи параграф који га овлашћује да спречи умирање рањеника од глади“.⁹⁹⁷ Књижевници тог времена

995 **Dragan Marković**, *Otvaranje i zatvaranje srbijanskog sela*, str. 50, citirajući **Sreten Vukosavljević**, *Pisma sa sela*, str. 159-160: Социолог и правник Сретен Вукосављевић описао је промене традиционалног српског идентитета у другој половини деветнаестог века као конгломерат западноевропског економског либерализма, либералног индивидуализма и феминизма у процесу друштвене и сполне стратификације и политичке институционализације који није пратио одговарајући развој пољопривреде, као ни подизање животног стандарда људи у сеоским заједницама успешним економским и политичким мерама.

996 **Љубомир Павловић**, „Како да се наш народ просвети“, *Шабачки гласник* 39, 11. јун, 1929, стр. 1

997 **Живојин Мишић**, *Моје успомене*, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1985.; **Слободан Јовановић**, *Српско-бугарски рат: Расправа из дипломатске историје*, Дворска књижара Мите Стајића, Београд 1901., **Душко Лопандић**, „Четири дана срамоте“, *Политикин Забавник* бр. 3013,

изражавали су свој протест против изградње таквог државног апарата који није у потпуности поштовао достојанство својих становника ни у рату ни у миру у форми више-мање сатиричних романа, приповетака и песама са називима *Господа сељаци*, *Јутутунска народна химна*, *Све ће то народ позлатити*, *Маскенбал на Руднику*, *Страдија*, итд. Они су, баш као и народне масе, били свесни тежине живљења унутар таквог државног апарата, али чак ни они као интелектуалци нису били сасвим свесни до каквог степена је у другој половини деветнаестог века на светској геополитичкој сцени била распламтана социодарвинистичка и спенсеријанска „битка најјачих држава за опстанак“ која је наглашавала да једно друштво није могло да опстане без успешне организације државне власти у њему. Није било тешко погодити какав однос ће међународни државници у таквом политичком амбијенту имати према државном апарату тадашње Србије који није чинио напоре да описмени и омогући одрживи развој својим грађанима. Према оригиналном мемоарском запису сеоског лекара Лазе Димитријевића (1858-1899) *Како живи наш народ* из 1893. године, српска државна власт је била подељена на политичке струје које су подржавале две династије и неколико међусобно завађених партија, „чиновници који су водили политички живот“ и локалне и државне политичке институције нису решавали проблеме инфраструктуре или загађене пијаће воде по селима и њиховој околони због чега се сеоски народ масовно разбољевао од стомачних болести, али није имао одговарајућу здравствену заштиту, а статус свештенства је слабио у политичком и друштвеном животу, док је упоредо са слабљењем традиционалне улоге свештенства и сеоских локалних задруга и самоуправа растао број баба врачара, гатања и враџбина по селима. Иако је књига записа лекара Димитријевића била распродата и доживела три издања и иако је Просветни савет Краљевине Србије одлучио да се књига достави свим школским библиотекама,⁹⁹⁸ проблеми о којима је писао лекар Димитријевић нису били

Београд, 2009., **Владимир Ђоровић**, *Историја српског народа*, Арс Либри, Београд 1997.

998 **Лаза Димитријевић**, *Како живи наш народ*, Инфинитас, Београд, 2010., стр. 11

решавани. Према записима Лазе Димитријевића здравствено питање људи у селима у околини Ваљева, Шапца, Ужица или Смедерева које је лечио далеко је надмашивало сва друга питања од државног интереса, јер услед непостојања одговарајуће здравствене заштите и неге сељаци су за време дугих хладних зима масовно умирали од хладноће будући да нису имали средстава да прибаве за себе топлу одећу.⁹⁹⁹

Унутрашњи политички сукоби који су настали у влади Србије у деветнаестом веку и недоношење конкретних политичких и правних мера за развојни програм пољопривреде и предузетништва били су фатални за једну малу државу као Србија, топографски и метафорично смештену на раскршћу цивилизација и са неповољном улогом у геостратешкој констелацији политичких снага у свом окружењу. Неуспешно формирање и функционисање водећих политичких партија у Србији у деветнаестом веку је „колективној мудрости“¹⁰⁰⁰ и стратегији равномерног развоја претпоставило менталитет поларизације супростављених политичких групација. Због дискутабилног установљавања ауторитета и компетенције водећих људи у процесу стварања државности крајем деветнаестог века, како је приметио социолог Милош Немањић, „интелигенција у паланачким срединама у Србији била је притиснута немаштином и претњама отпуштања из службе“¹⁰⁰¹ Међутим, захваљујући залагању појединих интелектуалаца ипак је било дошло до појаве првих успешних организованих покушаја развоја предузетништва на селу. Један

999 *Исто*, стр. 12: Лаза Димитријевић је тврдио да је здравствено питање људи у селима у околини Ваљева, Шапца, Ужица или Смедерева које је лечио далеко надмашивало сва друга питања од државног интереса. Описивао је да је приликом сецирања умрлих сељака открио да су им плућа била „од назеба толико прилепљена за ребра да је морао да плућа чепа руком одвајајући их од ребара сељака“, јер нису имали средстава да купе ни гуњ ни чакшире и само понеки је имао око груди кожих.“

1000 **James Surowiecki**, *The Wisdom of Crowds*, Anchor Books, 2005: У овој књизи новинар-писац Суровиецки у разматрању успешности стратегије пословања истиче да је колективна мудрост важнија од мудрости појединца, ма колико успешан тај појединац био, и објашњава ту тезу различитим примерима из праксе финансијског пословања и доношења политичких одлука.

1001 **Милош Немањић**, *На трагу српске интелигенције XIX. века – топографија и социографија, Записи, Београд, 2008, стр. 156*, цитирајући **Новица Петковић**, „Балканска култура“, *Политика*, 17. март, 1990.

од таквих подухвата било је оснивање набавно-продајних потрошачких задруга које су снабдевале становништво робом широке потрошње од седамдесетих година деветнаестог века до избијања Другог светског рата у двадесетом веку, као и оснивање земљорадничких задруга од 1894. године па надаље.¹⁰⁰² Након тога је 1898. године био усвојен први законски акт о задругама *Закон о земљорадничких и занатским задругама*, а од 1902. године почело се и са оснивањем нових посебних набавних задруга.¹⁰⁰³ Британски,¹⁰⁰⁴ јапански,¹⁰⁰⁵ не-

1002 *Смедеревско воће – Враново*, „Враново 1994 – Сто година задруге“, <http://www.smederevskovoce.rs/sela.php?id=77&jezik=1>: Према правилнику прве земљорадничке задруге засноване 1894. године у Вранову, циљ задруге је био „да набави својим члановима потребан новац за пољопривредне радове, да утиче на свест о штедњи и да на тај начин утиче на поправку њиховог материјалног стања.“ Члан задруге могао је да буде само онај који је имао „довољно јемства за лично поштење“, који је био старешина домаћинства и стално живео на територији задруге. Задружна управа је била дужна да сваког месеца саставља извештај о пословању, а поред финансијских средстава чланова задруге задруга је имала и друге сталне приходе од сталне, обичне и дечје штедње.

1003 **Бранислав Гулан**, „Задругарство у Србији – између нестанка и опстанка“, 05. 07. 2010., *Актер Online*, <http://www.akter.co.rs/index.php/ekonomijaprint/2713-izmeu-nestanka-i-opstanka.html>

1004 **E. Fussell**, “My Impressions of William Marshall”, *Agricultural History*, Vol. 23, No. 1, January 1949, the Agricultural History Society, U.S.A, стр. 57-61

1005 Карактеристичан пример друштвено свесног интелектуалца из тог времена био је филозоф и просветитељ Накамура Масанао (Masanao Nakamura, 1832-1891) који је по повратку са школовања у Великој Британији у Јапан на улицама села и градова Јапана шездесетих година деветнаестог века учио много сиромашне деце. То га је нагнало да да допринос њиховој бољој будућности преводом и објављивањем приручника *Самопомоћ* Семјуел Смајлса (Samuel Smiles, *Self Help*), који је постао обавезно штиво у државном образовном програму, и књиге *О слободи* британског филозофа Ђон Стјуарт Мила (John Stuart Mill, *On Liberty*). Накамура Масанао се залагао за пренос знања млађим генерацијама Јапанаца комбинацијом западног и традиционалног јапанског образовања. Уз Накамуру деловао је и оснивач Кејо Универзитета, издавач и економиста Фукузава Јукичи (Fukuzawa Yūkichī, 1835-1901) који се залагао за пренос знања јапанских интелектуалаца будућим генерацијама у виду оснивања образовних установа-задужбина и курсева интелектуалаца по повратку из иностранства у земљу, учења страних језика, објављивања превода најпознатијих западних филозофских и економских дела на јапански језик и подучавања младих људи како најбољим достигнућима и тековинама западне цивилизације, тако и најбољим достигнућима и тековинама из јапанске културне историје. Јапански интелектуалци у том периоду су успели да изврше равномерно образовање у сваком делу државе, без обзира на класу, пол и годиште становништва, тако да је до почетка двадесетог века било описмењено више од 90 % становништва у Јапану (Опширније о томе

мачки¹⁰⁰⁶ или француски¹⁰⁰⁷ интелектуалци су у модернизацијским процесима деветнаестог и двадесетог века наглашавали важност описмењавања и сврсисходног образовања сваког становника и потребу за модернизацијском надградњом традиције, а не поништавањем традиција својих земаља. За разлику од њих, у деветнаестом веку у Србији је подржан концепт углавном једносмерне културне размене „град-село“ у институцијама и у средствима јавног комуницирања, према коме је у односу на потребе села доминантан био глас домаће новостворене урбане елите.¹⁰⁰⁸ Како је приметио историчар и етнограф Тихомир Ђорђевић, у Србији је у деветнаестом веку приликом ослобађања од османлијске власти и стварања нове грађанске културе по узору на тадашњу западноевропску и средњеевропску културу дошло до специфичне симбиозе „културе људи“, односно културе села, са „културама учених“, односно културама малобројних урбаних заједница, то јест „градава“ „вароши“, „варошица“ и „паланки“. Економист Драгољуб Ч. Симоновић сматра да је од времена владавине кнеза Милоша Обреновића (владао од 1815. до 1839. и од 1858. до 1860. године) почео процес стагнације и урушавања институција села, односно распадање србијанске кућне

у **Fukuzawa Yukichi**, *Autobiography of Fukuzawa Yukichi with Preact to the Collected Works of Fukuzawa*, transl. by Kiyooka Eiichi, The Hokuseido Press, Tokyo, 1981, Japan).

- 1006 Немачки филозоф Јохан Хердер (Johann Gottfried von Herder, 1744-1803.) се залагао да „култура учених људи“ (*Kultur der Gelehrten*). не доминира над „културом обичних људи“ (*Kultur des Volkes*) него да се оне међусобно размењују и надопуњавају.
- 1007 **Paul V. Dutton**, “An Overlooked Source of Social Reform: Family Policy in French Agriculture, 1936-1945“, *The Journal of Modern History*, Vol. 72, No. 2 (Jun., 2000), The University of Chicago Press, U.S.A., стр. 375-412. Карактеристичан је био пример француске владе у првој половини двадесетог века која се залагала за напредак и софистицираност живота пољопривредника покретањем правне и политичке реформе (*The Code de la Famille*) под слоганом да је основ француске државе била пољопривреда
- 1008 Таква замисао културне размене трајала је и кулминирала касније, у другој половини двадесетог века, представљањем читавог једног „новокомпонованог“ псеудокултурног концепта „град овако замишља и представља село у Србији“, са врло малим настојањима да се такав концепт промени или да дође до његовог усмеравања у правцу урбане софистикације или у правцу потенцирања аутохтоних сеоских вредности у том концепту.

задруге, те да је тај процес трајао два века.¹⁰⁰⁹ Али, у том процесу дошло је и до процеса просвећивања, модернизације и (додуше процентуално врло малог) описмењавања становништва. Док се писменост средњовековне српске државе задржала за време османлијске власти углавном само у манастирима унутар Србије и унутар редова интелектуалаца исељених и образованих у иностранству, у деветнаестом веку су почетке описмењавања, музичког образовања и издаваштва у ученим круговима, а затим у ширим народним масама, на себе преузели кнез Милош Обреновић и његов брат Јеврем Обреновић са својим породичним приватним учитељима Димитријом Тиролом и Јосифом Шлезингером, затим просветитељи и књижевници Вук Караџић и Доситеј Обрадовић и многи српски књижевници, свештеници и политичари. Уз то, многи српски трговци и чиновници су постајали мецене, ктитори и задужбинари и тако градили инфраструктуру, унапређивали привреду и школовали сеоску и градску децу по школама и кућама.¹⁰¹⁰ Тако је 1883. године један чиновник из Београда Драгутин Посниковић уложио целу своју уштеђевину од педесет златника да покрене први часопис за пчеларе и тако допринесе развоју привредне гране пчеларства.¹⁰¹¹ Први извозни резултати сеоских ратара и сточара наговештавали су да је пољопривреда била привредна грана која је могла да оствари спољнотрговински суфицит у Србији. Захваљујући свињогојству у доба владавине кнеза Милош Обреновић продавало се годишње више од две стотине хиљада свиња купцима у Аустроугарској држави.¹⁰¹² Винари из Неготинске крајине седамдесетих година деветнаестог века су успешно извозили вино у Француску, Немачку, Аустроугарску и Руси-

1009 Драган Марковић, *Отварање србијанског села*, стр. 43, цитирајући Драгољуб Ч. Симоновић, *Укључивање земљорадника у самоуправне односе*, Полит, Београд, 1975, стр. 129

1010 Тихомир Ђорђевић, *Србија пре сто година – XIX. век*, стр. 95-98

1011 Милош Антонић, „Историјат часописа *Пчелар*“, *Савез пчеларских организација Србије*, http://www.spos.info/subpages/istorijat/istorijat_casopisa.php: Пчеларству је до тада био посвећиван само један део простора у илустрованом листу за пољопривреду *Тежак* које је издавало Српско пољопривредно друштво основано 1869. године.

1012 Катарина Лазаревић, „Od kneza Miloša Obrenovića do danas proizvodnja свиња opala nekoliko puta, a od nekadašnjih 200.000 grla Srbija više ne izvozi ni jedno“, *Agropress*, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10172.html>

ју.¹⁰¹³ Међутим, у последњим деценијама деветнаестог века и све до истека прве деценије двадесетог века политичка клима оштре поларизације идеологија и „политичарења“ учинила је да развој српског села и институционално описмењавање становништва споро теку, што је условило и спору изградњу инфраструктуре, а самим тим и великог броја других институција у земљи. Насупрот томе, најистакнутији политички лидери и филозофи осамнаестог и деветнаестог века у Немачкој, Јапану или Северној Америци као што су били Фридрих Лист, Фукузава Јукићи, Александар Хамилтон или Данијел Рејмонд наглашавали су у својим делима да су само равномеран пренос знања и равномеран економски развој могли да покрену и остваре свеукупан развој њихових држава. Чак и они међу њима који су подржавали идеју јачања конкурентности и слободног тржишта стављали су интерес развоја економија својих држава испред свега осталог. Док су поменути водећи интелектуалци из развијених светских држава подржавали системски и равномеран развој привреде и науке у својим државама, у Србији је системски развијана врста политичара и бирократа који су се прилично цинично односили према члановима нижих друштвених слојева из којих су најчешће и сами долазили. Правник, историчар и писац Слободан Јовановић (1869-1958) је о тадашњем стању у српској култури и јавном животу писао: „Наша интелигенција није пресадила ниједан стран културан образац, нити је из културних елемената нашег народног живота израдила један оригинални образац... Ниједан од наших приповедача и драмских писаца није онако као Бернард Шо у Енглеској претресао општепримљена мерила вредности. Јамачно стога што, због недостатка културног обрасца, таква мерила вредности, с изузетком неких остатака патријархалних појмова, нису у нас постојала. Из свега... излази да у нас није било ни културног обрасца ни покушаја да се он изради. Та је празнина тим осетнија, што је културни образац нужна допуна у националном и политичком обрасцу, које смо имали више или мање

1013 Данас се вински туризам у Србији промовише од Александровца, Крушевца, Вршца до Књажевца, а карактеристичан пример винског туризма су Рајачке пимнице код Штубика у Неготинској крајини.

израђене.”¹⁰¹⁴ О значају установљавања традиционалних друштвених нормативних вредности потребних за успешно функционисање друштва, на сатиричан начин писали су и Јовановићеви претходници и савременици као књижевници и комедиографи Јован Стерија Поповић (1806-1856), Бранислав Нушић (1864-1938) или Радоје Домановић (1873-1908). Они су нагле и самим тим углавном неуспешне покушаје човека из нижег друштвеног слоја или унутрашњости да се уздигне у новој урбаној средини и упусти у битку за материјалну корист и друштвени статус, углавном у окружењу власти, описивали у својим приповеткама и комедијама, не устручавајући се да такву врсту људи отворено назову „покондиреним тиквама“ или „полуинтелектуалцима“.¹⁰¹⁵ Уз поменуте проблеме, касније у двадесетом веку дошло је и до нових проблема у развоју модерне Србије – до политичких удруживања и раздруживања са околним државама и до биолошког десетковања становништва у великим светским и регионалним ратовима на тим просторима. Неписмени и полуписмени сељаци из руралних подручја Србије нису могли да утичу на светске и локалне политичке моћнике који су одлучивали о покретању ратова на тим просторима, а самим тим и о њиховој судбини. Тако су сељаци, којима је најмање било у интересу да ратују, принуђени да остављају своја необрађена имања и годинама учествују у ратовима на њиховим просторима

1014 **Милош Немањић**, *На трагу српске интелигенције XIX. века – топографија и социографија*, стр. 156-159, цитирајући на страници 159 **Слободан Јовановић**, *Један прилог за проучавање српског националног карактера у XVI т. Сабраних дела. Из историје и књижевности*, књ. II, Београд, 1991, стр. 568. Такође видети **Слободан Јовановић**, *Један прилог за проучавање српског националног карактера*, Канада, Виндзор, 1964, стр. 34-42

1015 **Слободан Јовановић**, *Један прилог за проучавање српског националног карактера*: „Полуинтелектуалац је болесна друштвена појава, која је обелоданила две ствари: (1) да је за културни образац потребна допуна националног и политичког обрасца, што се нарочито осећа када утицај та два обрасца стане слабити – и (2) да школа која се ограничава на давање знања, без упоредног васпитавања карактера, није у стању спречити појаву таквог друштвеног типа као што је полуинтелектуалац.“ Такође видети **Јован Стерија Поповић**, *Покондирена тиква*, Просвета, 1968, Београд

и да тако у двадесетом веку дају „данак у крви“, како је то дефинисао агроекономист Здравко Шајатовић.¹⁰¹⁶

1016 **Здравко Шајатовић**, „Како су ташне и машинске претекле сељаци“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretekle_seljaka

РАЗВОЈ СРБИЈЕ У ДВАДЕСЕТОМ ВЕКУ

Учестали извештаји у средствима јавног информисања о умирању старих људи од глади и хладноће по селима у Србији на почетку двадесет и првог века показују да се и поред почетка масовног описмењавања српских сељака у двадесетом веку њихов животни стандард суштински није променио боље ни готово два века након заснивања Србије као модерне грађанске државе, без обзира на званичне површинске промене разних режима и идеологија у државној власти. Одлуке и активности државно-административног апарата и стратешки избори српских, регионалних и светских моћника одређене за Србију и државе у њеном окружењу у деветнаестом веку одразили су се касније на развој догађаја који је становништу ових подручја донео велике људске и материјалне губитке у двадесетом и на почетку двадесет и првог века. На неравномеран развој Србије у деветнаестом веку надовезало се у двадесетом веку укидање имена државе Србије као видљивог званичног обележја идентитета Србије и уништавање или маргинализација значајних елемената културног и националног идентитета Србије као што су употреба српског традиционалног писма на територији Србије у ратним периодима¹⁰¹⁷ или у мирним периодима у двадесетом веку материјално уништавање средњовековних градова као што је био град Жрнов на Авали који је од праисторије па све до тог чина био један од симбола економског просперитета

1017 **Luka Lazarević**, *Beleške iz okupiranog Beograda: (1915-1918)*, Prema izdanju iz 1919. priredio Zdravko Krstanović, Jasen, 2010, Beograd; **Горан Милорадовић et al**, “Ход у месту: пола века ломова и дисконтинуитета”, *Živeti u Beogradu* br. 6, Istorijski arhiv, Beograd, 2008., стр. 22.

и културног континуитета у историји Србије.¹⁰¹⁸ У основи, због недостатка демократичности у изградњи политичких капацитета пост-карађорђево Србије, као и због специфичне геополитичке позиције Србије, процес економског, образовног и културолошког пропадања и биолошког изумирања њеног становништва континуирано траје од званичног краја периода отоманске колонизације Србије све до данашњих дана, без обзира радило се о ратном или мирном периоду у историји земље.

Двадесети век Србија је почела уласком у Балканске ратове (1912-1913.) и уласком у Први светски рат 1915. године када су приликом преласка преко планина Албаније у правцу грчког острва Крф на челу са краљем Петром Карађорђевићем и државним врхом стотине хиљада војника регрутованих из свих слојева друштва, али највише из редова сељака, умрли у тешким мукама. За ту голготу-повлачење

1018 Средњовековни град Жрнов на Авали, за којег се претпоставља да га је обновио и користио и деспот Стефан Лазаревић у време своје владавине и који је подигнут на темељима праисторијских винчанских и античких топионица метала, миниран је и разрушен тридесетих година двадесетог века. Осим што је био познат као један од средишта праисторијске винчанске металуршке културе, Жрнов је био надалеко познат и као утврђење од важног историјског значаја, тако да је познати картограф **Ђакомо Гасталди** унео поред назива Београда још и име Жрнов („Жрново“) на карту Балканског полуострва из шеснаестог века. (**Верка Јовановић**, „Географске карте и планови Београда у путописним делима“, *Београд у делима страних путописаца – Belgrade in the Works of European Travel Writers*, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2003, стр. 34, http://www.balkaninstitut.com/pdf/izdanja/posebno/Beograd_u_delima.pdf). Уз сачуване фотографије Жрнова и илустрације Ђурђа Бошковића у часопису *Старинар* (**Ђурђе Бошковић**, *Град Жрнов*, *Старинар*, орган Српског археолошког друштва, Београд 1942.) град-археолошки споменик Жрнов овековечио је својим илустрацијама и познати путописац Феликс Каниц. (**Гордана Милошевић**, „Феликс Каниц, цртач архитектуре Београда и околине“, *Београд у делима страних путописаца*, стр. 260-261, http://www.balkaninstitut.com/pdf/izdanja/posebno/Beograd_u_delima.pdf.) Такође видети **Милина Ивановић Баришић**, „Наслеђе Авале“, *Зборник радова Етнографског института САНУ Спомен места – историја – сећања* бр. 26, Београд, 2009., стр. 178, цит. **Ђурђе Бошковић**, *Град Жрнов*, *Старинар*, орган Српског археолошког друштва, Београд 1942, 89; **Милина Ивановић Баришић**, „Наслеђе Авале: Спомен места – историја – сећања“, *Зборник радова*, књ. 26., Етнографски институт САНУ, Београд, http://www.etno-institut.co.rs/Zbornik/zbornik26/ivanovic-barisic_26.pdf, стр. 180-183.: Уместо некадашњих саборовања и вашара одржаваних на Ђурђевдан крај Жрнова, уведена је прослава Првог маја код Споменика незаном јунаку изграђеног на месту некадашњег утврђења Жрнов.

српске војске преко планина Албаније у Првом светском рату француски маршал Жозеф Жофр (Joseph Jacques Césaire Joffre, 1852-1931) изјавио је да је оно „у околностима у којима је извршено по страхотама превазишло све што је у историји до тада као најстрашније забележено.”¹⁰¹⁹ Двадесети век донео је народима на Балканском полуострву регионалне и светске ратове и удруживања и раздруживања држава и народа на том подручју првенствено по вољи државних и међународних политичких елита и. У вези са политичким идејама и сукобима својих домаћих и светских лидера и политичара сељаци у овим државама нису имали значајно право гласа и велики утицај, иако њима првима није било у интересу да ратују и да за време ратовања не обрађују своја имања. Након Балканских ратова у којима је учествовала и претрпела велике биолошке и материјалне губитке Србија је била ослобођена од вишевековне Османлијске власти, али и задужена, будући да је новац, уместо у изградњу инфраструктуре, саобраћајница, здравство, школство и пољопривреду, био потрошен на вођење ратова и опорављање земље од ратних губитака. С обзиром да је у том периоду милион српских војника ратовало око годину дана, за то време био је заустављен развој пољопривреде и уопште привреде у Србији.

У редовима српске војске у Првом светском рату (1915-1918.) учествовали су припадници свих друштвених слојева, од познатих писаца, сликара, занатлија и трговаца, до свештеника, министара и посланика народне скупштине. Ипак, највећи део те војске представљали су сиромашни сељаци. Поред чињенице да су били бројчано и војно слабији од противника који је надирао на њихову територију, српски војници су ратовали у Првом светском рату у периоду са изузетно тешким климатским приликама. Трагична последица Првог светског рата по Србију било је поновно биолошко десетковање њеног становништва, од којег се касније српско становништво није значајније опоравило. Након тешких битака на самом ратном фронту, приликом повлачења српске војске преко Албаније и дела Црне Горе до обала и острва

1019 Тањуг, „Данас 93. годишњица од почетка повлачења преко Албаније“, *Блиц*, 03. децембра, 2008. године, Београд; Никола Б. Поповић, *Срби у Првом светском рату – 1914-1918*, Архив Србије, 1998, Београд, Србија

Грчке 1915. године војно и санитарски оскудно опремљени војници препешачили су хиљаде километара по суровом планинским ланцима и масовно умирали у њима.¹⁰²⁰ Почетком 1916. године захваљујући дипломатској интервенцији руског цара Николаја Другог Романова изнемогли српски војници су превезени савезничким бродовима на острво Крф („Острво спаса“, како су га српски војници прозвали), а један део војника који је био упућен у правцу Северне Африце преживео је у Тунису захваљујући интервенцији француског адмирала Емила Гепрата. На малом острву Видо код грчког острва Крфа била је организована болница за најтеже српске рањенике, углавном најмлађе војнике, и оно је убрзо прозвано „острво смрти“. Због немогућности сахране умрли војници су били спуштани у море и то место је добило назив „Плава гробница“. То је и назив једне од песама у збирци *Песме бола и поноса* песника Милутина Бојића који је и сам лично присуствовао тим потресним догађајима и који је затим преминуо у болници у Солуну у Првом светском рату.¹⁰²¹ Из пијетета и поштовања према умрлим српским јунацима, грчки рибари наредних педесет година нису ловили рибу у том подручју.¹⁰²² Преживели српски војници су успоставили пријатељство са локалним становништвом острва Крф и спомен-костурница „Плава гробница“ и музеј „Српска кућа“ посвећени српским ратницима на острвима Крф и Видо постали су, уз српско војничко гробље на солунском гробљу Зејтинлику и другим српским спомен-костурницама у Грчкој и окружењу, временом својеврсно место ходочашћа српских и грчких званичних делегација, средњошколаца и туриста.¹⁰²³ Након периода опоравка на Крфу српски војници су успели да пробију

1020 „Ходочашће на Крф 1. део“, Предавање кустоса Српске куће Љубомира Сарамандића о догађајима приликом преласка Српске војске преко Албаније и догађајима приликом њиховог боравка на Крфу, <http://www.youtube.com/watch?v=CiRJ4of3oBw>

1021 „Милутин Бојић“, http://sr.wikipedia.org/wiki/Милутин_Бојић

1022 „Албанска голгота“, http://sr.wikipedia.org/sr-el/Албанска_Голгота; Петар Опачић, фељтон *Кројачи српске судбине*, 25. октобар, 2009., http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/feljtoni.120.html?item_id=699

1023 „Срби на Крфу“, <http://www.youtube.com/watch?v=eZLSy8uSGrY&feature=related>: Митрополит Србије, господин Димитрије, 1918. године: „Острво Видо постаће за будуће наше срећније нараштаје српски Јерусалим, збориште захвалних потомака.“

„Солунски фронт“ и да се врате кућама. Многи преживели војници били су по повратку у Србију занемарени у јавном животу, а неки од војсковођа и војника међу њима су завршили живот у нехуманим условима. Они преживели војници-инвалиди који су из Туниса враћени у Србију 1919. године нису могли да се искрцају у центру Београда „да се јавност не би узнемиравала“, тако да су при свом повратку кући били искрцани у селу Кијево код планине Авала. Сматра се да је у Првом светском рату умрло преко милион Срба, али још увек није тачно утврђен њихов број, јер многи преминули војници још увек нису достојно сахрањени и нису сачувана њихова имена и презимена. Многа гробља српских војника из Првог светског рата од Африке до Србије данас су заборављена и запуштена и сматра се да само у Северној Африци, поред постојећег српско војничког гробља у Тунису, постоје 1.483 гроба преминулих српских војника којима су изгубљена имена и презимена.¹⁰²⁴

Друга половина двадесетог века, након поновних огромних људских и материјалних губитака Србије у току Другог светског рата и у периоду после Другог светског рата, донела је пољопривредницима у Србији нове врсте компликација у облику нових идеологија, политичких и економских експеримената са пољопривредом и строге владавине бирократског апарата нововладајућих партија. Како је то окарактерисао социолог Драган Марковић, српски сељак није учествовао у политичком и јавном животу у другој половини двадесетог века: „Њега су организовали у политичке партије, али он нигде не води организације; он бира посланике, али су његови посланици људи који нису сељаци“.¹⁰²⁵ Сељак – пољопривредник био је политички статиста и објект политичке манипулације у функцији остваривања неких туђих интереса.¹⁰²⁶ Тако је и могло да се догоди да се након Другог светског рата у сеоским задругама по Србији чине разни политички експерименти, као што је био покушај имитирања

1024 Лука Николић, *Србија мајко, Србија маћехо*, Библиотека „Љубиша Ђенић“, Чајетина, 2010.

1025 Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 81, цитирајући Сретен Вукосављевић, *Листа са села*, стр. 192

1026 *Исто*, стр. 81

совјетских колхоза или покушај укидања нечије сопственим радом стечене својине у покушају да радне задруге без индивидуалног својинског субјективитета развију социјалистичку пољопривреду. Један проглас нове владе из 1949. године гласио је да су чланови сеоске задруге морали да уносе своју земљу у задруге, изузев окућнице, одричући се својине на тој земљи у корист задруге.¹⁰²⁷ Неке од задруга које су сељаци на тај начин основали и у њих унели своју имовину постале су пољопривредни комбинати које су пола века касније приватизовали домаћи или страни тајкуни.¹⁰²⁸ Након Другог светског рата било је предвиђено да сељачке радне задруге постану принудне заједнице оличене у управнику задруге као врховном заповеднику који је терао немотивисане задругаре да раде. Када такав покушај експресне колективизације није успео покушало се са постепеним подруштљавањем, односно подржављењем пољопривреде преко општих земљорадничких задруга чије је оснивање држава помогла уступањем државне земље и других одговарајућих средстава производње, тако да је у широкој кампањи већ до 1953. године било основано 3.124 задруга општег типа.¹⁰²⁹ Тако настале опште земљорадничке задруге биле су „више политички него економски посредник за повезивање приватних пољопривредних газдинстава са друштвеним (у суштини државним) сектором, јер се земљорадничка задруга, са стално запосленима у њој, „постепено трансформисала у привредно предузеће са радничким самоуправљањем.“¹⁰³⁰ У периоду социјализма пољопривредници су имали своје представнике у Привредним коморама, али је проблем био што су произвођачи и купци пољопривредних производа били у једном коморском телу.¹⁰³¹

1027 *Исто*, стр. 62-63, цитирајући *Главни задружни савез ФНРЈ*, Београд, 1949, чл. 30, према којем су „чланови задруге морали да уносе у задругу своју земљу, изузев окућнице, одричући се својине на тој земљи у корист задруге.“

1028 **Милош Лазих**, „Сјеничка сиријада – Балада о несрећном Муји“, *Илустрована Политика* бр. 2634, 9. јул 2009.

1029 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 65, цитирајући *Век и по сеоског задругарства*, стр. 26

1030 *Исто*, стр. 65, цитирајући Др **Борисав Динковић**, *Село на прекретници*, Раднички универзитет „Вељко Влаховић“, Суботица, 1975, стр. 72

1031 **Александар Бошњак**, Кад ће пољопривредници имати своју Пољопривредну комору?, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kad_ce_poljoprivrednici_imati_

Занемаривање села у процесу изградње модерне грађанске Србије у деветнаестом веку које се наставило и у двадесетом веку, за последицу је имало масовна пресељења становништва из села у веће градове у земљи. Тај процес се поготово одвијао у доба комунизма, када је сеоска сиротиња масовно долазила у градове и тамо постајала градска сиротиња. У новој средини материјална егзистенција (добивање посла, напредовање у послу, станови) тих новоформираних грађана увелико је зависила од одлука комесара и других партијских апартчика. То је отворило простор код бирократизоване елите и недовољно описмењеног становништва за нову стару појаву непотизма, корупције, малверзација и осталих појава створених у деветнаестом веку које су се наставиле под неокомунистичким и неолибералним режимом владања у политичком, културном и економском животу на овим просторима. Након бројних политичких и економских експеримената који су извршени над сеоским земљорадничким задругама у годинама након завршетка Другог светског рата, сеоска домаћинства се нису могла у потпуности издржавати од прихода из пољопривреде. Због тога се у земљи током педесетих и шездесетих година двадесетог века искристалисао један специфичан феномен „мешовитих сеоских домаћинства“. На трансформацију сеоских у „мешовита“ домаћинства утицала су два битна породична момента - 1) породични састав, при чему се један члан (обично мушкарац) запошљавао у локалној индустрији, а жена (п)остајала пољопривредница и домаћица, и 2) породична пројекција будућности (са/без наследника на селу).¹⁰³² Временом су се распадала и та мешовита сеоска домаћинства, у којима су се људи исцрпљивали двоструким радом у најближим локалним фабрикама и у властитом домаћинству, тако да су њихови наследници били принуђени да траже посао у већим урбаним центрима у земљи или у иностранству. Како је приметио социолог Драган Марковић, у случају да сељак није напустио сеоску средину у другој половини двадесетог века, њега је чекао мукотрпан

svoju_komoru

1032 **Мирјана Бобић**, „Савремена сеоска породица и домаћинство у Југославији“, *Становништво*, vol. 37, бр. 1-4, стр. 93-118, Институт друштвених наука, Београд, 1999, цитирајући Милић, 1979, 1981, 1986

физички рад, друштвена затвореност, социјална беда и препуштање властите судбине „доброј вољи“ купаца, дистрибутера и државне администрације који су у процесу трговинске размене постављени у монополску позицију у односу на сељака. Тако је сељак - производна али ипак слабија страна, био принуђен да прихвати и неравноправну трговинску размену, чиме се тржишна слобода претварила у тржишну принуду, а патријархално ропство у тржишно ропство.¹⁰³³ Један од карактеристичних примера за то су досадашњи изузетно скромни буџети влада за пољопривреду, уништавање сточног фонда,¹⁰³⁴ оптерећивање пољопривредника бројним препрекама административне, политичке и финансијске природе и занемаривање њихових образовних, здравствених, културних и економских потреба у држави.

Процес насељавања урбаних средина сеоским становништвом у годинама после Другог светског рата у Србији временом је утицао на стварање једног новог културолошког обрасца – стварала се нека врста „хибридног“ урбано-руралног човека, без обзира да ли је он живео на недовољно урбанизованим обронцима урбаних центара или у њиховим средишту. Процес неравномерне и неуравнотежене модернизације друштва пратио је проблем неодговарајуће асимилације тих људи у ново окружење, уз нерешен проблем очувања њиховог нагло прекинутог ранијег оригиналног културолошког обрасца у току тих имиграционих процеса.¹⁰³⁵ Пренос насушних знања са старијих на млађе генерације, као што је у прошлости био обичај у првобитној патријархалној заједници, био је после Другог светског рата замењен преносом знања путем средстава јавног информисања и других медија за пренос културних тековина и достигнућа савремене гло-

1033 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 46 - 52

1034 **Бета, Тањуг**, „ПКБ: Сточарство је у кризи“, 30. septembar 2010., http://www.b92.rs/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2010&mm=09&dd=30&nav_id=461985 : Последица досадашње политике развоја сточарства је таква да укупан број грла стоке у Србији у односу на расположиве обрадиве површине износи 0,3 грла по хектару, што је три пута мање него у државама-чланицама Европске Уније.

1035 **Владимир Цветковић**, *Социологија – Модерна рефлексија историјског збивања*

балне заједнице.¹⁰³⁶ Парадоксално је да су током последњих неколико деценија у средствима јавног информисања Србије слабо образовање, положај, статус и начин живота сељака били приказивани као узрок назадовања тог истог сељака, иако су они били такви као последица занемаривања државних власти у Србији. Упоредо са таквим негативним утиском у јавности о пољопривредницима у средствима јавног информисања, оним пољопривредницима који су остајали на селу, као и новопридошлим урбанизованим и полуурбанизованим дошљацима у градске средине, натурана је преко истих средстава јавног комуницирања једна нова квазиурална културолошка матрица као сурогат за њихову традиционалну сељачку културу. Карактеристичан пример за тако нешто у Србији је упорна понуда псеудо-етно песама са текстовима дискусбилног квалитета које тоналитетски, и ритмички не наликују на традиционалну народну музику. На ширем друштвеном плану, осим контакта са медијима масовне културе и јавног информисања, социјализујућу улогу сељака имала су локална сеоска културно-уметничка друштва, савремене културне манифестације као наставак традиционалних светковина, те спортске организације и сеоске спортске манифестације. Међутим, од друге половине двадесетог века постало је готово правило за сеоску породицу која има телевизор да вечери проводи уз радио и телевизију, уз разговор и читајући дневну и недељну штампу.¹⁰³⁷ Без великих временских и финансијских могућности да лично посети књижару, позоришну представу или концерт класичне, забавне или народне музике у оближњем граду или селу, сељак је ограничен на конзумацију садржаја понуђеног броја средстава за јавно информисање на локалном и државном нивоу, од којих су многи сумњиве квалитете што се тиче информативности, просвећивања и софистицираности. Тако је сељак сведен углавном на обичног конзумента у једносмерној културној размени „град овако замишља село“, „град овако представља село“ и „град подучава село“. На такав начин последњих неколико деценија оправдана је и неометано настављана културолошка сегрегација

1036 Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 95-99

1037 *Исто*, стр. 103-106

традиционалне сељачке културе. После Другог светског рата новонатурализовани сељаци-грађани нису системски помогли отварање образовних установа и институција културе у својим некадашњим родним крајевима. Они су запоставили развој сиромашних средина у којима су живели њихови преци и остали сународници, између осталог, и због потребе да се прво они сами изборе за образовање и опстанак себе и својих породица у новим урбаним срединама. Велику улогу у проблему занемаривања села у Србији одиграо је и неефикасан систем образовања који је погодновао појави масовног исељавања школованог кадра из земље. Институционални систем, али и друштвене нормативне вредности, једноставно нису били постављени тако да се у читавој земљи омогући равномеран привредни и културни развој. Млади образовани људи, који би у другачијем амбијенту били у стању да помогну у решавању бројних проблема у држави, укључујући ту и развој економије и културе у руралним подручјима због низа разлога су последњих неколико деценија напустили Србију и тражили посао у развијеним светским државама. Само у претходне две десетице око пет стотина хиљада школованих људи одселило се из Србије у иностранство.¹⁰³⁸ Како социолог Миле Ненадић примећује, на проблемима села и сељаштва, у што спада и дуготрајни процес исељавања младих људих из села, учева се да демократско образовање није решило однос урбаног и руралног друштва, јер оно није имало никаквог разумевања, па чак ни милости за друштва која не припадају породици индустријских друштава. У стварању образовне политике није забележено да су учествовали чиниоци сеоског друштва.¹⁰³⁹ Немогућношћу да се пољопривредници образују и промене неки деструктивни систем мо-

1038 „Одлив мозга највећи српски губитак“, Српска дијаспора – интернет новине српске, <http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=11377>: Оно што младе људе приморавало на одлазак из Србије су све тежи услови за живот, пад стандарда, мало слободних места који одговарају њиховим квалификацијама, српска политичка нестабилна арена, корупција и општа несигурност.

1039 Миле Ненадић, *Дух образовања*, цитирајући Lasch, 1986: 141: Према речима Ненадића: „И данас се многи проблеми неразвијених земаља могу решити путем образовања, али како не постоји демократско образовање сиромашних које би полазило од „културе сиромаштва“ него демократско образовање богатих које полази од „потрошачког

же да се у извесној мери објасни наставак (само)деструкције привреде и нарочито пољопривреде у земљи, односно досадашњи недостатак „аутономне стратегије привредне реформе“. ¹⁰⁴⁰ Осмишљавању стратегије економског и културног развоја руралних подручја, као и механизацији, сциентизацији, технологизацији и индустријализацији пољопривреде и села у унутрашњости Србије у будућности мора приступити пажљиво и плански, јер поставља се питање да ли исти они људи који су од својих урбаних средина направили пренасељене градове са ишараним фасадама, разрованим улицама и цестама и нерешеним питањима канализације и инфраструктуре у приградским насељима могу да плански и успешно изврше модернизацију пољопривреде и села у Србији. Наведени проблеми одсликавају амбивалентност геостратешког и културног идентитета урбаних средина које би требало да су покретачи развоја у Србији, односно износе на површину проблем несистемске и неравномерне модернизације многих градова у Србији. Поготово се на примеру Београда таква амбивалентност одсликава у чињеници да главни град кроз историју носи комплексно бреме геостратешке и економске атрактивности за матично становништво али и за моћне светске империје, уз паралелно ношење бремена потребе за (не) успешним управљањем остатком државе.

друштва“, све што се нашло изван круга урбаног и индустријског остало је необразовано.“

1040 **Живојин Ђурић**, *Модернизација и друштвене промене – Огледи из савремене социологије*, Институт за политичке студије, 2004, Београд, стр. 127

САДАШЊЕ ЛОШЕ СТАЊЕ У ПРИВРЕДИ И ПОЉОПРИВРЕДИ СРБИЈЕ

Статистички подаци из области пољопривреде говоре колико је она важна за развој једног друштва. Према таквим подацима у 2008. години један пољопривредник у Србији производио је храну за шест људи, у Румунији за осам, у Мађарској за девет, у Бугарској за шеснаест, у Италији и Аустрији за двадесет и двоје људи, у Француској за тридесет и петоро, а у Немачкој за чак четрдесет и пет људи.¹⁰⁴¹ Упркос значају који је пољопривреда имала и још увек има за развој једног друштва, парадоксално је да је човек који обрађује земљу у многим случајевима кроз историју остајао недовољно образован и занемарен у укупном политичком, културолошком и економском животу својих друштава и држава. И поред индивидуалних и здружених напора сељака да се у процесу развоја пољопривреде самоорганизују кроз историју, за пољопривреду Србије карактеристично је дуговековно непостојање значајно организоване и успешне аграрне политике и економије. Најважнији проблеми у пољопривреди одсликавају стање одговорности припадника свих друштвених слојева, нарочито интелектуалаца и припадника законодавне и извршне власти, за развој пољопривреде, а тиме друштва и државе у целини. Као по правилу, развијене државе имају развијену пољопривреду, почевши од развијених индустријализованих добара до давања могућности за успешан рад и предузетништво својим појединцима пољопривредницима. Тако, на пример, државе као Јапан, Кина и Кореја традиционално теже да пољопривреда буде заштићено подручје њихо-

1041 **Бранимир Гулан**, „Могућности демографског развоја села Србије“, 26. октобра, 2008. године, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10132.html>.

вих економских и политичких стратегија. У њима традиционални прехрамбени производи као што је пиринач, на основу субвенција, гаранција и заштите владе представљају неку врсту националног поноса становника ових земаља. У државама са успешном пољопривредом институције надлежне за развој пољопривреде дају подстицај производњи, преради и пласману тражених пољопривредних производа. Уз то, њихове институције надлежне за развој пољопривреде у сарадњи са институцијама из других ресора покушавају да побољшају квалитету живота пољопривредника изградњом добрих саобраћајних веза, инфраструктуре, електрификацијом, механизацијом и технологизацијом сеоских домаћинстава и оруђа за рад, те изградњом здравствених и образовних установа и установа за културу и спорт које сврсисходно омогућавају одрживи развој становништва у селима.

На жалост, у досадашњој модерној грађанској Србији нису постојали институционални капацитети за потребну помоћ пољопривредницима, јер држава није изградила функционалну друштвену матрицу припадника средњег слоја у Србији који би могли да сврсисходно пренесу своје знање сународницима и да успоставе одрживи политички, економски и културни развој у држави. Немоћ државе да успостави самосталну политичку и културну елиту и функционалну спрегу образовног и привредног система у Србији од времена заснивања модерне грађанске Србије у деветнаестом веку до данас одсликава се у чињеници да се и данас на преласку из двадесетог у двадесет и први век феномен „савременог јањичарства“¹⁰⁴² наставља на подручју економије и да се из Србије трајно одселило око пет стотина хиљада високообразованих стручњака. Према мишљењу научника Пјотра Капице наука једне државе је обезглављена ако из ње оде већ и педесет врхунских стручњака,¹⁰⁴³ а Србија је само иселјавањем своје високообразоване радне снаге, у чије је школо-

1042 У доба Отоманског царства млади дечаци из освојених хришћанских земаља су одвођени из својих родних крајева као вид редовног опорезивања са циљем да се направи верна робовска војска војника-јањичара и војних администратора. (О томе видети у **Tore Kjeilen**, „Devsirme“, <http://i-cias.com/e.o/devsirme.htm>). Међутим, у данашњим средствима јавног информисања у Србији израз „савремени јањичари“ употребљава се да означи особу из једне државе која ради за економске интересе других држава и међународних корпорација на штету економског интереса властите државе.

1043 „Одлив мозгова највећи српски губитак“, *Српска дијаспора – интернет новине себске*, <http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=11377>

вање уложено дванаест милијарди долара, изгубила значајан проценат биолошког прираштаја будућих генерација,¹⁰⁴⁴ још увек не постоји стратегија која би могла да прекине школовање кадрова за одлазак у иностранство и од 1990. године до данас стопа неписмености у земљи је и даље врло висока,¹⁰⁴⁵ У данашњим временима не постоји државна стратегија која може зауставити овакво лоше стање у политици, економији и култури државе, јер је држава, уз наведене проблеме, такође и на ивици дужничког ропства.¹⁰⁴⁶ Преко сто хиљада деце у данашњој Србији гладује и нема могућности да се школује,¹⁰⁴⁷ око милион људи нема посао,¹⁰⁴⁸ а самим тим не постоје ни повољни предуслови за обнављање репродукционе моћи

- 1044 **Танјуг**, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010. године. Такође видети **Бранимир Гулан**, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11423.html>: У селима живи 260.000 момака који нису засновали породице. Предвиђа се да ће четвртина садашњих села нестати релативно брзо, за две деценије, јер држава нема разумевања за решавање проблема демографског и економског изумирања села и потребно је хитно доношење стратегије развоја села, коју би доследно проводила свака власт без обзира на политичко опредељење.
- 1045 **Танјуг**, „Ректор Ковачевић: Србија је стара и необразована“, *Blic*, 13. 11. 2011.: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/289280/Rektor-Kovacevic-Srbija-je-stara-i-neobrazovana>: Ректор Београдског Универзитета Бранко Ковачевић напомиње да је Србија стара и необразована земља, јер док многе земље у свету имају од 40 до 60 одсто младе високообразоване генерације, у Србији има 40 одсто неписмених људи.“
- 1046 **Александар Микавица**, „Србија разговара: Може ли држава још да се задужи“, *Политика*, 31.10.2011., <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Srbija-razgovara-Moze-li-drzava-jos-da-se-zaduzi.sr.html>: Према мишљењу економисте Млађана Ковачевића узроци високе задужености данашње Србије и повећања државног дуга су корупција у јавним набавкама и недостатак умећа организације и управљања у држави. Такође видети **Suzana Lakić**, „Vlada bez plana za novi talas ekonomske krize“, *Blic*, 13. 11.2011., Београд: „Стручњаци тврде да Србији преостаје да се и даље задужује, и да је то начин на који може очувати запосленост, животни стандард и потрошњу.“
- 1047 **D. Zečević**, “Kuršumljija: Gladni bez narodne kuhinje”, *Novosti*, <http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:354769-Kursumljija-Gladni-bez-narodne-kuhinje>, 23. novembar 2011. и **Александра Бркић**, „Још има школе без тоалета и телефона“, *Политика*, 27. новембра 2008. године; **Бошко Ломовић**, „Пут до знања од 2.000 километара“, *Политика*, 22. март, 2008. године, Београд, Србија: У данашњој Србији многе сеоске школе немају основна средства за рад (компјутере, телефоне, итд., чак ни нужнике), а сеоска деца у просеку пешаче на путу до школе 2.000 километара годишње. **B. Stjelja**, „U Srbiji gladuje 150.000 dece“, *Novosti*, 15. novembar 2011.: Због раширене појаве глади, многа деца немају могућност ни да се школују.
- 1048 **Lj. Ivanović**, „U Srbiji i deca na kazanu“, 17. 11. 2011. *Vesti*, m Beograd, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Tema-dana/180113/U-Srbiji-i-deca-na-kazanu>: У Србији више од 700.000 људи живи испод границе сиромаштва, број незапо-

становништва и успостављање одрживог развоја у привреди државе.

Главни проблем у тренутном лошем стању привреде у држави је тај што је, како примећују економисти Божо Драшковић из Института за економске науке у Београду и социолог Зоран Видојевић, досадашњи такозвани *период транзиције* у Србији произвео пад опште производње и запослености, раст нетржишног задуживања земље без ефективног системског улагања у привреду и у оквиру ње у пољопривреду, уништавање домаће индустрије и раст сиромаштва државе и њених становника. Упркос томе, приметно је да до 2010. године такво стање у држави није било изложено јавној критици интелектуалне јавности, књижевника, културних радника или универзитетских професора, барем не медијски значајно пропраћено иоле озбиљној јавној критици.¹⁰⁴⁹ Због тога се може закључити да су не само институције система, него и целокупна интелектуална јавност Србије, додуше хендикепирана одласком њеног великог дела у иностранство у последње две деценије, зајалили у преносу знања и у пружању помоћи својим сународницима којима је то било потребно. Када се на почетку двадесет првог века покуша пронаћи константа развоја институција државе и друштва, политике, пољопривреде и економије у Србији од деветнаестог века до данас, може се приметити да су многи интелектуалци са ових простора били и још увек су усредсређени на изучавање и потенцирање разних „изама“, „изација“ и „зација“ и разних врста идеологија које су у одређеним историјским периодима преовладавале духовним миљеом ових простора и оставиле трага на развој људских права, културу, економију, политику и уопште развој друштва у целини на овом простору. Само понеки интелекту-

слених је скоро милион, а од 30.000 корисника народних кухиња сваки трећи је дете.

1049 **Ирена Радисављевић**, „Власт не види муку и незадовољство народа“, *Блиц*, 24. октобар, 2010. године, стр. 5, цитирајући економисту **Божу Драшковића**, такође видети **Ирена Радисављевић**, „Срамно је позивати сиромашне да стежу каиш“, *Блиц*, 27. 06. 2010.: Социолог **Зоран Видојевић** сматра да су лош систем градили видљиви и невидљиви страни и домаћи актери и да проблем система нису само политички лидери и партије, него и дилетантизам и корупција у друштву. Видојевић сматра да би системске промене требало да буду усмерене ка друштву знања, социјалне праведности, привредне ефикасности и уважавања човекове личности.

алци покушавају да изведу синтезу дијалектичких својстава тог развоја кроз прошлост и садашњост и да у том смислу направе научну прогнозу за будућност и понуде конкретна решења за проналажење одговарајућег институционалног уређења друштва које би омогућило достојанствен живот становника ових простора и одржив развој њихових локалних и државних заједница. Због свеукупног неодговорног приступа вршењу власти како у градовима, тако и по селима, за процес будуће модернизације пољопривреде и села у Србији ће бити потребан коректан избор ентузијаста и правих стручњака из одговарајућих струка који ће моћи да осмисле и остваре на одговарајући начин, уз сарадњу са локалним сеоским становништвом, стратегију оживљавања и препорода руралних подручја Србије. Такав процес подразумева реформе у институционализацији друштва и државе и решавање проблема преноса знања на садашње и будуће генерације. Тај процес подразумева и редефинисање обликовања и представљања културног обрасца у руралним подручјима. Како наводи социолог Миле Ненадић, не би било добро да социолози у вези са проблемима у систему образовања и обнови села „обрћу урбану доктрину и на место „урбане“ стављају „руралну“ идеологију.“¹⁰⁵⁰ Решење је у проналажењу равнотеже у представљању културног обрасца урбаних и руралних подручја подједнако и у доброј организацији планирања и пословања у стратегији равномерног развоја земље. Оно подразумева, пре свега, подржавање концепта преноса знања, културе, производње и креативности уместо концепта политиканства које је било карактеристично за културну, економску и политичку климу последњих неколико деценија и векова у Србији.

При планирању развоја пољопривреде у Србији мора да се има у виду да је Србија већим делом своје историје била аграрна земља. У њеним селима и данас живи готово половина становништва и од њега четрдесет процената чине млади људи. Крајем септембра 2010. године Привредна комора Ср-

1050 Миле Ненадић, *Нови дух образовања, Просвета, Београд, 1997*: Социолог Миле Ненадић сматра да се на крају индустријске епохе види да индустријски раст и социјални развој нису омогућили масама да боље разумеју модерно друштво, будући да ниво масовне културе није уздигнут и да није смањен јаз између богатих и сиромашних људи.

бије је објавила податак да се након више деценија економског и демографског пропадања у Србији гаси свако четврто село, а нарочито брдско-планинска села. На овај податак надовезује се податак да у данашњим селима Србије живи готово половина становништва, са око 40 одсто младих у држави, а од тог броја 60 одсто њих се не бави пољопривредом као основном делатношћу. У селима живи 260.000 момака који нису засновали породице. Села толико пропадају да се предвиђа да ће од њих 4.600, чак четвртина нестати релативно брзо, за две деценије. Према речима економисте Ђуре Стевановића, потребно је хитно доношење стратегије развоја села, коју би доследно проводила свака власт без обзира на политичко опредељење, као и ангажовање државе у стварању инфраструктуре и бољих услова за живот на селу. Србија је последња земља у региону која је донела *Стратегију руралног развоја – национални програм развоја пољопривреде и сеоских подручја* и та стратегија, по оцени стручњака, још увек постоји само на папиру.¹⁰⁵¹ Уместо тога, за разлику од својих колега пољопривредника у развијеним државама Европе, који су субвенционисани са око педесет милијарди евра годишње и заштићени бројним царинским и ванцаринским институционалним и ванинституционалним баријерама, пољопривредници у Србији, иако „латентно незапослени“, немају тих погодности, нити право да се јаве на завод за запошљавање, па не могу остварити било какав облик социјалних примања. Велики број њих, због немогућности да плате порез, а што је услов за кориштење подстицајних мера у пољопривреди, искључен је од добијања субвенција.¹⁰⁵² Право на субвенције, као правна лица, осим у ограниченом броју случајева, немају ни пољопривредне задруге, ни пољопривредна предузећа. Због тога је, према речима аграрног економисте Мила-

1051 **Тањуг**, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010. године, цитирајући председника Завода за проучавање села проф. др. **Ђуре Стевановића** на међународном научном скупу о животу на селу *Власински сусрети* у организацији *Српског удружења за социологију села и пољопривреду и Балканске асоцијације за социологију села*. О томе такође видети у **Бранимир Гулан**, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11423.html>

1052 **Здравко Шајатовић**, „Како су ташне и машинске претекле сељаке“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretekle_seljaka

дина Шеварлића, занимање пољопривредника постало најмање исплативо занимање и многи људи одустају од бављења пољопривредом.¹⁰⁵³ Уз то, пољопривредници се жале да су оптерећени великим бројем пореза, проблемом неодређеног тржишта и неодређености цена, препродавцима, кашњењима са исплатама за испоручену робу, недостатком противградне заштите и осталог оруђа, недостатком средстава за ефективну производњу и прераду прехранбених производа, немогућношћу да заштите усеве од природних непогода и осталим проблемима. Што се тиче сточарства, према извештајима Привредне коморе Београда укупан број грла стоке у Србији у односу на расположиве обрадиве површине износи 0,3 грла по хектару, што је три пута мање него у државама Европске Уније. Један од показатеља лошег стања у српском сточарству је и учешће вредности сточарске производње у укупној пољопривредној производњи од тридесет одсто, што је двоструко мање него у земљама Европске Уније.¹⁰⁵⁴ Слично је стање у свим гранама пољопривреде. Карактеристичан пример лошег положаја и статуса сељака-пољопривредника, уз све набројано, је и резултат недавне анкете једне невладине организације који открива да велики број младих људи на селу раније напушта средњу школу због недостатка финансијских средстава и мотивације. Старији људи на селу се за подршку најчешће обраћају Центрима за социјални рад и здравственим установама, а петина анкетираних је рекла да не знају којој институцији могу да се обрате у случају да им је по-

1053 **Вишња Вишњић, Јасна Глишић, Маја Михајловић, Радмило Марковић**, координатор **Зоран Мајдин**, „Велика депресија“, „Путеви и странпутице српске пољопривреде, *Време*, бр. 1010, 13. мај, 2010. године: Према речима аграрног економисте Миладина Шеварлића услови за субвенције су такви да је тешко и младима и старима да их добију. Систем је такав да се кредити тешко добијају, да сељак треба да измири обавезе према држави, да му домаћинство буде у одговарајућем стању и да уложи у механизацију, а и када све то обави, не може бити сигуран да ће заиста бити исплаћен. Шеварлић сматра да би пољопривредна производња била много успешнија када би се пољопривредници удруживали и заједнички наступали у производњи и тако постали конкурентнији у набавци потребних производа, смањењу трошкова и пласману производа на тржиште.

1054 **Бета**, *Пословни магазин*, „Сточарство Србије у кризи“, 30. септембра, 2010. године, <http://www.poslovnimagazin.biz/magazin/stocarstvo-srbije-u-krizi-30-2697>, цит. Званичник ПКБ **Младен Весели**

требна нека помоћ.¹⁰⁵⁵ У селима нема школа, амбуланти, понегде чак ни струје, што је довело до тога да је у последњих неколико деценија годишње села напуштало око 50.000 људи.¹⁰⁵⁶ То су само неке од бројних лоших последица неефикасне институционализације и поремећеног система друштвених вредности у Србији, због којих је сеоско становништво у последњих неколико деценија било принуђено да се иселјава из својих домова углавном према неколико преосталих већих урбаних центара у држави или у иностранство. У току тог континуираног процеса по селима су се неометано урушавале и замирале некадашње основне школе, задруге, месне заједнице, домови културе, цркве, библиотеке, производни погони, кафане, локалне светковине и вашари. Упоредо са тим процесом, процес комуникације људи из руралних подручја са локалним самоуправама и институцијама, а поготово са државним институцијама, отежан је због културног и политичког јаза између припадника друштвеног слоја пољопривредника и друштвеног слоја власти и администрације, као и због велике разлике у друштвеном развоју између урбаних центара и руралних подручја у земљи. Лоше постављени и спроведени политички системи и институционализација кроз историју су условили да су необразовани сељаци врло често бивали изманипулисани од стране разних појединаца и политичких и економских интересних група. Међутим, одговорност за спорост и местимично катастрофалне резултате цивилизацијског тока, односно за процес деаграризације и депопулације који се одвијао у Србији у последњих педесет година не може се тражити у назадности културолошке матрице и „непрочишћеном менталитету“ људи са ових простора, будући да се образовани људи из Србије у случају иселјавања у развијене државе углавном успешно уклапају у нове државе и доприносе њиховом научном и економском развоју.

1055 *Моја фарма – ваш водич кроз свет пољопривреде*, „У Србији сиромашно скоро 40 % сеоских домаћинстава“, четвртак, 18. фебруар, 2010., <http://www.mojafarma.rs/index.php/20100218699/Ruralni-razvoj/Novosti/u-srbiji-siromanostoro-40-odsto-seoskih-domainstava.html>

1056 **Р. Ж. Марковић**, „Алармантно: За 15 година нестаће још 700 српских села!“, *Press*, 19. 02, 2010., Београд: Према агроекономисти Миладину Шеварлићу, држава нема јединствену институцију која се бави развојем села и *Стратегијом руралног развоја* и *Стратегијом за спречавање сиромаштва* баве се појединачна министарства.

Основни разлог за стагнацију или назадовање руралних подручја у Србији је тај да домаће политичке елите од друге половине деветнаестог века до данас традиционално нису знале да се изборе са проблемом управљања државом која се због свог неповољног геостратегијског положаја кроз историју налазила уклештена између великих светских царстава и политичких сила. Лоша садашња ситуација у пољопривреди Србије је последица вишегодишњег и вишедеценијског политичког, економског и културолошког занемаривања развоја села и градова у унутрашњости Србије од стране локалних и државних институција, односно од стране локалне политичке, економске и културне елите до тог степена да се чак може говорити и о угрожавању људских права на живот и рад припадника једног друштвеног слоја у држави. Први и основни проблем са којим се данашњи пољопривредник, сељак, и уопште човек који живи у унутрашњости Србије суочава су тешкоће у савладавању основног образовања. Многа деца данашњих пољопривредника у руралним деловима Србије још увек уче у амбијенту који наликује на амбијент из деветнаестог века када је Уставом из 1888. године у земљу први пут уведено бесплатно основно школовање. Све до Другог светског рата многа села у Србији нису имала своје школе, те су деца ишла у најближе школе пешачећи дневно и по десетак километара.¹⁰⁵⁷ Данас на истеку прве деценије двадесет и првог века, у потрази за стицањем основног образовања, нека деца још увек пешаче у ретке преостале полупразне основне школе у селима, и то у просеку око 2.000 километара годишње. У многим основним школама још увек нема тоалета ни телефона, нити организованог школског превоза, а компјутери су још увек непознаница. При томе Министарство просвете још увек нема прецизних података у каквим условима уче та деца.¹⁰⁵⁸ Поменута деца – друштвени аутсајдери не предају се у својој жељи да се образују и на тај начин учине нешто од

1057 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 17; 26

1058 **Александра Бркић**, „Пешаци ђаци или учитељи“, *Политика*, 17. април, 2007. године; **Александра Бркић**, „Још има школа без тоалета и телефона“, *Политика*, 27. новембра 2008. године; **Бошко Ломовић**, „Пут до знања од 2.000 километара“, *Политика*, 22. март, 2008. године, Београд, Србија

својих живота, али неизвесно је каква ће бити њихова судбина по престанку основног школовања, без обзира да ли ће се одлучити за живот на селу или ће се даље школовати, тј. запослити у граду. Следећи велики проблем је тешко остварљива могућност даљег образовања и усавршавања у области пољопривреде, односно економије. Проблем је и како у досадашњем културном обрасцу уопштеног „школовања кадрова за извоз“¹⁰⁵⁹ стручно и институционално пронаћи и применити одговарајуће политичке, правне и економске мере за успешан развој пољопривреде и побољшање квалитета и стандарда живота пољопривредника. Према речима социолога Драгана Марковића, „систем класне и колонијалне експлоатације којој је сељак изложен, не подноси образованог и самосталног сељака, склоног међусобном повезивању и удруживању ради ослобађања од експлоатације и угњетавања. С обнављањем класне и колонијалне експлоатације слаби образовна активност, па и сама мотивација за образовање и ниво образованости се смањују и стручњаци напуштају село и пољопривреду.“¹⁰⁶⁰ Упоредо са лошим стањем у школама, и употреба информационо-комуникационих технологија у селима је на врло ниском нивоу, за разлику од развијених европских држава у којима ће за неколико година већина послова захтевати дигиталну писменост и употребу информационо-комуникационих технологија независно од сектора или величине предузећа. Будући да су у руралним подручјима Србије ионако отежани процеси основног образовања и запошљавања, локалне самоуправе и надлежне институције за развој предузетништва и оснивање откупних станица за пољопривредне производе и погона за њихову прераду и пласирање требало би да конкретним мерама помогну људима из руралних подручја да се баве разним врстама предузетништва у пољопривреди, занатству, шумарству, водопривреди, услужним делатностима или неком другом доступном им занимању.

Осим што је привреда уништена и школовање отежано, сектори здравства и социјалне помоћи у селима такође лоше

1059 **Сандра Гуцијан**, „У хиљаду евра“, Политика, 07. октобра, 2010. године, Београд

1060 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 26, цитирајући *Млади у пољопривреди и селу*, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд, 1981, стр. 31

функционишу. У случају болести или несреће људи из руралних крајева морају километрима да путују до домова здравља или станица хитне помоћи у најближим урбаним насељима. У средствима јавног информисања су у последњих неколико година велику пажњу изазвале и вести да старци умиру од глади и хладноће по селима јер се дешава да им Центри за социјални рад не исплаћују помоћ на време.¹⁰⁶¹

Тешки друштвени и материјални услови у којима живе пољопривредници у Србији одсликавају дубоку друштвену кризу кроз коју деценијама пролазе државни апарат и становници Србије подједнако. Прелазак двадесетог у двадесет први век и ратно „раздруживање“ бивше државне заједнице донело је народима и државама на Балканском полуострву велике биолошке и материјалне губитке, тако да су оне ушле у двадесет и први век хендикепиране ратним губицима, финансијским задуживањима и уништеним привредама. Многи одговорни људи на положајима, политичари, званичници, интелектуалци разних профила и запосленици у медијима нису имали могућности или нису били на висини задатка да покушају да спрече такав ток догађаја, тако да су ратни сукоби на Балканском полуострву на прелазу из двадесетог у двадесет и први век однели животе многих људи, проузроковали слабљење економске и производне моћи становништва, смањену стопу биолошког прираштаја и урушавање традиционалних друштвених нормативних вредности становништва на овом подручју. Због тога је потребно да управљачке и медијске елите сагледају властиту и туђе улоге у времену и простору у којем живе и који остављају будућим генерацијама иза себе. Препознавање дијалектичке константе развоја кроз историју, која подразумева успешно спајање прошлих времена са модерношћу нужно је у временима у којима је, према речима економисте и социолога Сема Вимстера, модерност према својој природи више заинтересована за перфекцију средстава која служе за остварење циља, него за дубоку

1061 **Б. Илић**, „Старица у Лесковцу умрла од глади!“, *Press*, Лесковац 12. јуна, 2010., **Б92**, „Старица у Добротину умрла од глади“, *Инфо, Вести*, 11. јун, 2010. године, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?dd=11&mm=06&nav_category=16&nav_id=438122&yyyy=2010, *РТС, Вести*, „Невреме у Србији однело три живота“, www.rts.rs/.../Nevreme+u+Srbiji+odnelo+tri+zivota.html

рефлексију њених последица по човечанство.¹⁰⁶² Пољопривреда је битна по опстанак човечанства без обзира на степен технолошког развоја и степен практичности живота који оно може да достигне. До сада је становницима руралних подручја погрешном политиком и неефикасношћу постојеће институционализације онемогућавано право на образовање, умеће, софистикацију, миран амбијент за рад и живот, напредак и уопште на одрживи развој њихових сеоских заједница. Због тога је нужно стварање стабилног институционалног концепта повезивања релевантних стручњака различитих профила и пољопривредника у сврху заштите животне средине пољопривредника, омогућавања њиховог сврсисходног образовања и развоја личности пољопривредника и модернизације њихових средстава за рад и сеоских домаћинстава. Од изнимне је важности у свакој држави, па тако и у Србији, да се читав овај процес одиграва у животном амбијенту у којем је пољопривредницима и њиховим породицама омогућен мир, стабилност и безбедност у њиховим животима.

1062 **Sam Whimster**, *Understanding Weber*, Routledge, London and New York, 2007, p. 270

ВАЖНОСТ АНГАЖОВАЊА ДРЖАВНИХ И ЛОКАЛНИХ ИНСТИТУЦИЈА ЗА РАЗВОЈ СЕЛА У СРБИЈИ

Новинар Бранислав Гулан, који дуги низ година истражује проблеме у српској пољопривреди, сматра да би политика развоја пољопривреде и развоја сиромашних области требало да буде трајно опредељење државе и да би она у почетку требало да буде координатор развоја појединих општина и финансијер оживљавања опустелих села.¹⁰⁶³ У прошлости, у Србији су биле осниване нахије или мале кнежине које су у руралним подручјима, као што је био обичај и у другим државама на различитим крајевима света, имале регистре и пописе становништва у старим црквеним књигама и локалним јединицама власти, те распоређивале дужности локалних становника. Тако се у Србији временом издвојила институција сеоског задружништва, заснованог на практичним активностима проистеклим из утврђених манира и обичаја заједнице. Мотиви за подизање нивоа квалитета живота у припадајућим локалним заједницама, било да се радило о обичним локалним становницима, бирократама или научницима који познају струку и стање на терену у тим заједницама, било је размишљање о добру будућих генерације. О таквом визионарству и ентузијазму сведоче и задужбине познатих научника и предузетника Мише Анастасијевића, Михајла Пупина, Јована Живановића, Јована Цвијића или Илије Милосаљеви-

1063 **Бета**, *Пословни магазин*, „Српско село – изумире“, 14. децембра, 2006. године, <http://www.poslovnimagazin.biz/magazin/privreda/srpsko-selo-izumire-30>-131

ћа – Коларца у својим родним местима и шире. У текућем тешком економском и културном периоду по државу могућа је обнова сличних тековина и институција, али свему томе је потребна и нека врста надградње у смислу пореских олакшица и других видова подстицања предузетништва, бољег образовања и развоја науке и уметности у одређеним локалним заједницама у Србији.

Мењање друштвене свести потребно је и у случају све актуелније заштите од климатских промена. Стратегија аграра треба да се развија имајући у виду текући проблем глобалног загревања и све учесталији проблем суша, пожара и поплава. У близини урбаних подручја, као и у подручјима где је још увек преостало сеоског становништва,¹⁰⁶⁴ развој аграрне индустрије додатно оптерећују врста и количине емисија загађујућих материја у ваздуху, тако да је потребно у стратегији за развој пољопривреде обратити пажњу на производњу и контролу индустријског ђубрива и на уградњу и контролу неопходних филтера за заштиту животне средине у постојећим и будућим фабричким постројењима, а што још увек није дефинисано правним документима, нити је локалном становништву предочена на одговарајући начин важност доношења и примене такве стратегије. Као што је најавио биогеограф Ђерод Дајмонд у својим књигама *Оружје, бактерије и челик* и *Крах – зашто нека друштва успевају или пропадају*, у двадесет и првом веку најважнији проблеми за опстанак држава и становништва биће проблеми наводњавања земљи-

1064 Бранислав Гулан, „Нестанак села гаси Србију“, *Актер*, 1. фебруар, 2010. године, <http://www.akter.co.rs/index.php/politikaprint/2183-nestanak-sela-gasi-srbiju.html>: За последњих педесет година из српских села у град се иселило осам милиона људи (у другим деловима света за такав процес било би потребно око сто педесет година). Масовни вишедеценијски неометани бег људи са села у веће градове и у иностранство мора да изазове чуђење, поготово када се узме у обзир званични податак из Националне службе за запошљавање о изузетно високој стопи незапослености и податка новинара Бранислава Гулана да би од десет радника који су остали без посла бар пет њих могло да нађе запослење у руралним деловима Србије, и то у пољопривреди (рагарству, сточарству, шумарству, ливадарству са пашњаштвом, воћарству, рибарству и домаћој преради пољопривредних производа), водопривреди, услужним делатностима (туризму, угоститељству, трговини), саобраћају, индустрији, банкарству, грађевинарству, занатству и појединим непривредним делатностима.

шта, пошумљавања, те превенција и заштита од загађивања планете и заштита од природних катастрофа као што су суше, пожари, поплаве, земљотреси и временске непогоде. Уз те проблеме, у Србији ће локалне самоуправе морати да реше додатне проблеме као што су лош квалитет надземних и подземних вода због изливања канализационих и отпадних вода и загађивања смећем (многи локални заводи упозоравају да у локалним јединицама нема одговарајуће контроле депонија смећа и пречишћавања вода, иако је пречишћавање законска обавеза¹⁰⁶⁵), те лош квалитет цеста, недовршене и ишаране фасаде у појединим срединама и слични проблеми. У процесу успешног образовања становништва о мерама заштите њихових основних људских и друштвених права, али и заштите физичких лица и природних и привредних добара од све учесталијих природних непогода локалне заједнице имају велику и значајну улогу. Припадници локалних и државних власти у дефинисању мера заштите природне околине морају да имају у виду да у данашњем и будућем времену потребно мењати набоље животне навике и свест локалних становника, подстицати развој стручних пројеката и истраживања о унапређењу квалитета живота у одређеним регионима, али и ослонити се на интуитивност и иновативност локалног становништва и омогућити им да се реализују у оквиру мера заштите на нивоу локалних самоуправа. Према речима футуролога Милана Николића, проблеми еколошке природе већ сада постају део стварности са којом се морају суочити садашње и будуће генерације становништва. У склопу општег глобалног загађења природне околине, ниво подземних вода у Србији већ је преполовљен у односу на период од пре две, три деценије, а може се очекивати и да ће у Србији до средине овог века просечне температуре порастати за неколико степени, да ће се смањити природна влажност тла и тиме смањити и пољопривредни приноси и да ће се повећати ерозија плодног земљишта и смањити резерве воде за пиће. Због тога Нико-

1065 **Блић**, “Колико су загађене реке у Србији – Нишава и Тимок“, 20. април, 2009. године: Због улива канализације у реке и депонија смећа уз саму обалу река Нишава и Тимок, а због нерешеног проблема индустријских и канализационих отпадних вода долази до помора риба у овим рекама и забране купања и употребе воде из њих

лић препоручује предузимање строгих државних заштитних правних и еколошких мера за превентиву и сузбијање еколошких и привредних проблема у будућности.¹⁰⁶⁶ Поједини агрономи сматрају да први и основни значајни корак у правцу побољшања садашње опште ситуације у пољопривреди и руралним подручјима Србије уопште може да представља доношење *Закона о пољопривредној комори* и оснивање Пољопривредне коморе.¹⁰⁶⁷ То налаже потребу и за правилним геополитичким и економским позиционирањем Србије у међународној заједници које би њеним становницима који живе и раде на геополитичкој „ветрометини“ укрштања различитих интереси светских сила омогућило континуирано миран амбијент за нормалан рад и живот и одрживи економски развој. У процесу опоравка и развоја пољопривреде и руралних подручја у Србији, уз доношење званичних уредби које би побољшале положај пољопривредника у друштву и потакле развој пољопривреде, било би пожељно да и стручњаци из друштвених и природних наука подједнако дају свој сврсисходан допринос у процесу увођења модерних технологија и механизације који би олакшали и унапредили живот пољопривредника и помогли остваривању њихових људских права на мир, сигурност, самоусавршавање и сврсисходно образовање. Покушаји да се институционално унапреди пољопривреда не могу да дају резултата ако не постоји узајамно поштовање међу учесницима тог процеса и стварна жеља да се положај и статус пољопривредника у друштву унапреди. Паралелно с тим, потребно је радити на проналажењу и дефи-

1066 **Политика**, Магазин *Политика*, „Између пустиње и раја“, 03. октобра, 2010. године: Социолог Милан Николић препоручује повећање површине земљишта која се наводњавају (сада то износи свега два одсто) и спречавање даљег загађења речних токова и подземних извора воде за пиће, као и спречавање ерозије земљишта, пре свега пошумљавањем, те садњу у домаћим истраживачким лабораторијама генетски модификованих биљних врста отпорних на сушу, као и строгу државну правну заштиту и регулативу коришћења извора воде за пиће и водотокове у будућности.

1067 **Александар Бошњак**, Кад ће пољопривредници имати своју Пољопривредну комору?, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kad_ce_poljoprivrednici_imati_svoju_komoru/, такође видети **Миладин Шеварлић**, „Развој српског аграра и села на економији знања, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/razvoj_srpskog_agrara_i_sela_na_ekonomiji_znanja

нисању друштвених нормативних вредности које би дале одговарајући подстицај и смисао таквом процесу у складу са простором и временом тог процеса и његовим крајњим резултатима. Због тога је потребно, не само кроз деловање институција, него и у ширем смислу, вратити значај и достојанство занимању пољопривредника и амбијенту у којем он живи и ствара. Достојанство те професије не би требало да је упитно у случају било каквог идеолошког погледа на уређење политичког и економског система. У том смислу неке од вредносних норми које би требало да се институционално промовишу у друштву биле би истицање значаја и нужности производње, односно предузетништва, рада и његовог одговарајућег вредновања, као и истицање и озваничавање потребе за штедњом енергетских ресурса у производњи и свакодневном животу. На првом *Међународном форуму о енергетском управљању на локалном нивоу* у Нишу обелодањено је да је Србија на последњем месту по енергетској ефикасности у Европи, те да она у просеку троши енергију два и по пута више него државе у свету и чак четири до пет пута више него државе у Европској унији. Учесници тог форума су указали да је неопходно увести енергетске менаџере (управнике), како би се подигла свест о рационалном коришћењу природних енергетских ресурса. *Закон о енергетској ефикасности*, којим је предвиђен подстицај за оптималан ниво у производњи и производњи енергената и заштити животне средине, морао би да правно усклади економску логику и социјално одговорну политику као што је то случај у развијеним државама.¹⁰⁶⁸ На први поглед парадоксално звучи хипотеза да би садашња тешка ситуација пољопривредника и припадника других друштвених слојева у полупустим руралним подручјима могла да се реши применом нових технологија у развоју села и руралне привреде и у развоју производње у руралним подручјима. Али, примена нових технологија у селу би придонела опстанку и олакшала садашњи тежак положај и омогућила бољи живот преосталом броју становника у њима. **Практичност, погодност и делотворност примене нових технологија**

1068 Бета, „Србија последња по енергетској ефикасности“, *Blic*, 18. септембра, 2010. године, Београд

би могли да помогну да се досадашњи процеси исељавања становништва из малих места у унутрашњости у градове, и из градова у иностранство, бар мало успоре и евентуално зауставе и усмере у супротном смеру. У том смислу потребно је информисати сеоске породице о савременим и јефтиним врстама примене технологије и механизације у свакодневном животу и раду помоћу средстава јавног информисања, али и помоћу модерније и конкретније делатности државних институција, пре свега локалних самоуправа којима та домаћинства припадају. Исто тако, у сврху омогућавања опстанка и одрживог развоја сеоског становништва потребно је информисати их о нарастајућој потреби за штедњом енергетских ресурса и заштитом животне околине. Србија је пуна професионалних и аматерских стручњака истраживача и проналазача који, због непостојања одговарајућег системског институционалног и медијског промовисања решења за ефикасну штедњу енергије и технолошке културе у широј јавности, информишу јавност путем интернета. Али, то још увек није доступан начин за информисање већине становника у забаченим руралним подручјима. Самим тим касни се са применом овакве врсте проналазака и технологија у сеоским домаћинствима, док су у развијеним државама света предузетничке иницијативе на подручју примене сунчеве енергије доспеле до нивоа експеримената са авијацијом и бродовима на соларни погон.¹⁰⁶⁹ У недостатку институционализоване помоћи државе становништву да се суочи са еколошким изазовима данашњице и сутрашњице, појављују се појединачне иницијативе да се широка јавност преко различитих средстава јавног информисања обавести о најновијим технолошким трендовима у свету и тако промовишу штедња енергетских ресурса и борба против угрожавања животне околине. На пример, академик, инжењер и еколог Вељко Милковић из Новог Сада први у Србији путем Интернета промовише један иновативни принцип дизајна пасивне соларне архитектуре који са најмање улагања остварује највеће уштеде енергије у стамбеним објектима. С друге стране, један кикиндски про-

1069 „Solar Impulse Takes Flight“, <http://solarpanelspower.net/solar-power/solar-impulse-takes-flight>

налазач и стручњак за информационе технологије Владимир Милетин такође преко Интернета намерава да бесплатно нуди прецизне прорачуне и објашњења својих личних проналазака пречишћавања воде помоћу сунца или припреме воћа и поврћа за јело без дима, загађивања и потрошње огрева.¹⁰⁷⁰ Такве иницијативе појавиле су се после објављених резултата научних истраживања о исплативости изградње технолошких постројења за производњу енергије помоћу обновљиве енергије сунца, воде и ветра у којима је закључено да непланска изградња оваквих постројења троши земљане и водне ресурсе, узрокује промене на земљишном рељефу и угрожава биодиверзитет, пејзаж, природно и културно наслеђе и пољопривредно обрадиво земљиште на подручју на којем су изградњена таква постројења. Показало се последњих година да у појединим европским државама нека од технолошких постројења за производњу енергије помоћу обновљиве енергије воде, сунца и ветра нису се уклопила на одговарајући начин у просторно и пејзажно планирање те области. Резултати истраживања су указала да је рад таквих постројења утицао на дотадашње профитабилне економске активности и на начин на који је природа функционисала на том простору. Технологија таквих постројења за добављање и примену енергије сунца и ветра користила је обновљиве ресурсе, али показало се да је у појединим случајевима изградња таквих постројења била штетна за околину.¹⁰⁷¹ Резултате тих научних истраживања потврдили су и правници указивањем да непланска изградња таквих технолошких постројења мења однос према пејзажу као симболу природног и културног наслеђа једног великог дела завичаја Европе.¹⁰⁷² За разлику од таквих примера, у свету и код нас постоје пространа земљишта равних необрадивих површина у ненасељеним или слабо насељеним подручјима која уз поштовање здравствених, еколошких и

1070 **Вељко Милковић**, <http://www.veljkomilkovic.com/index.htm>; **Драган Батинић**, „Ајвар од сунца, вода из пирамиде“, *Илустрована политика*, Број 2697, 23. септембар 2010.

1071 **Maria-Jose Prados**, „Renewable Energy Policy and landscape management in Andalusia, Spain: the facts“, *Energy Policy*, No. 38, 2010, стр. 6900-6909

1072 **Исто**, cit. **Council of Europe**, 2000, *European Landscape Convention*, CETS No. 176, Council of Europe, Strasbourg, p. 6901

правних стандарда могу да обезбеде успешан принос и пренос енергије из обновљивих ресурса, обезбеде исплатљивост њихове изградње и повећају број радних места међу локалним становништвом. У том смислу успешна примена нових технологија у производњи енергије из обновљивих ресурса значила би уштеду ресурса, заштиту природне околине и омогућавање одрживог развоја и побољшање живота локалног становништва. То захтева одговарајућу институционалну организацију и пажљиво одређен вид сарадње институција и становништва на локалном и државном нивоу у сврху проналажења успешних решења за еколошке и друштвене проблеме двадесет и првог века.

У данашњем тржишно оријентисаном друштвеном амбијенту мора да се уважава став декана Машинског факултета у Београду да „извоз десетак бродова колико се годишње изгради и извезе из Србије, доноси већу зараду него извоз пољопривредних производа.“¹⁰⁷³ Чињеница је и да су „носиоци“ раста ДБП (GDP) Србије сектори као што су финансијске услуге, посреднички послови, промет некретнина и слично. Али, чињеница је и да активност транзитне и услужне економије не мора да значи и поништавање производне економије, поготово зато што је, према речима агроекономисте Здравка Шајатовић, допринос сељака српском друштву такав да сељак остварује највећи извоз у привреди.¹⁰⁷⁴ Агроекономист Шајатовић сматра да се захваљујући активности сељака-пољопривредника у Србији ствара реална материјална корист и обезбеђује прехранбена сигурност државе. Уз то, сељак је и велики потрошач репроматеријала (семена, минералних ђубрива, горива, заштитних средстава, пољопривредне механизације, итд), те велики произвођач пољопривредних производа, генеришући развој бројних индустријских грана, пре свега прехранбене индустрије и трговине. Он је уједно и чувар трајних амбијенталних, историјских и културних вредности

1073 **Танјуг**, „Машински факултет школује најбоље мастере за бродоградњу“, *Политика*, 29. септембра, 2010. године

1074 **Шајатовић, Здравко**, „Како су ташне и машинске претекле сељаке“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretekle_seljaka

друштва, а у прошлости је био и стожер демографског опстанка друштва.¹⁰⁷⁵ Будући да проблем социјализације села и сељака потиче пре свега од чињенице да је сељак до сада био више објекат него субјекат друштвених промена,¹⁰⁷⁶ један од начина да се поврати смисао и достојанство сељака и свих људи у руралним подручјима јесте да се, уз оживљавање привреде, оживи и до сада занемарена културна компонента живота сељака, која је много вреднија, старија и садржајнија него што је до сада приказивана у јавности. Последњих година појавио се један интересантан културолошки феномен да поједини становници руралних подручја спонтано доприносе оживљавању културне компоненте својих живота појединачном или институционалном изградњом или рестаурацијом етно-кућа, етно-села и етнографских музеја. Такав феномен доприноси очувању и подизању нивоа културе становника руралних подручја, што, уз одговарајућу медијску и привредну подршку и сарадњу других институција, фирми и појединаца, може да допринесе и економском развоју тих подручја, уз одржавање и надградњу свих вредних аутохтоних тековина становника тих подручја. То подразумева не само неговање урушених нормативних друштвених вредности, него и материјалну конструкцију и реконструкцију институција и установа културе у руралним подручјима. Јер, како је сврху установа културе дефинисала антрополог Мери Буке, такве установе не представљају само прошлост и садашњост, него и обликовање перспективе будућности за будуће генерације.¹⁰⁷⁷ Неговање културе на неком подручју значи не само очу-

1075 **Шајатовић, Здравко**, „Како су ташне и машинске претекле сељаке“

1076 **Драган Марковић**, *Отварање и затварање србијанског села, села – до-стигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 100-115: Социолог Марковић решење проблема социјализације села и сељака види у некој врсти интегралне научно-технолошке, социјално-економске, друштвено-политичке и културне револуције чији би непосредни носиоци били и сељаштво и сви остали слојеви друштва. То би омогућило сељаку да не буде само корисник научних сазнања и готових технологија и наметнутих правних и економских решења, него и да сам унапређује пољопривредну производњу и начин живота на селу, да проналази и пласира нове технологије, креира економске стимулансе и организационе моделе и тако уноси прогресивне промене у свој начин живота.

1077 Mary Bouquet, *Academic anthropology and the museum: back to the future*, Berghahn Books, 2001

вање достојанства становника тих подручја, него и подстицај за развој економије и других грана друштвеног живота у руралним подручјима. Док би у случају замирућих општина на југу Србије сврсисходно отварање установа културе као што су атрактивно осмишљени и приказани историјски и етнографски музеји, етно-села, бање или образовне установе тек подстакло развој замрле привреде, у случају развијенијих подручја у Србији, као што су, на пример, неки делови западне Србије, сврсисходно отварање установа културе могло би да допринесе даљем расту већ постојеће економске добити у области туризма и пропратних привредних грана. Овакав став се уједно индиректно подудара са ставом многих савремених истраживача развоја пољопривреде и живота у руралним подручјима Србије, од социолога Милета Ненадића и Милутина Митровића, економисте Миладина Шеварлића, агронома Здравка Шајатовића до новинара истраживача Бранислава Гулана, да је у циљу заустављања процеса деаграризације и депопулације и подстицаја економском развоју руралних подручја у земљи потребно да се уважавају и негују аутентично културно наслеђе, традиција, обичаји и навике сељака и уопште људи из руралних подручја. У том смислу новинар Бранислав Гулан, сматра да би, по узору на развијене европске земље, будућа стратегија руралног развоја морала бити прилагођена локалним ресурсима и иницијативама.¹⁰⁷⁸ Унутар такве стратегије, сматра новинар Гулан, уместо досадашњег интендантског приступа селу и пољопривреди, где су сељаци били третирани као произвођачи јефтине хране, морала би да се створи концепција такозваног руралног развоја, која ће се темељити на демографским, природним, социо-културним и економским потенцијалима руралних

1078 **Бранислав Гулан**, „Перспективе руралних средина у Србији: Опанак и ципела“, *Poslovna politika* 36:11, 37-40, *Poslovna politika* AD-Izdavačko i konsalting preduzeće, 1/2007., цит. **Maxwell**, 2003: За успешан рурални развој потребно је да се испуни пет принципа – препознати могућности (потенцијале) диверзификованог руралног развоја сваке средине; утврдити одговорност за промене у прошлости и будућности у руралним подручјима; водити конзистентну политику смањења сиромаштва у руралним подручјима; убрзати процес децентрализације власти и јачати улогу и одговорности локалне самоуправе; изградити продуктиван сектор у руралном развоју који ће доприносити максимуму раста и смањењу сиромаштва.

подручја Србије. Један од значајних корака у том правцу била би израда студија изводљивости о побољшању пољопривреде у руралним подручјима и образовању пољопривредника у одговарајућим образовним установама, изградња добре инфраструктуре, изградња откупних станица и прерађивачких постројења за откуп, прераду и продају пољопривредних производа, као и изградња, рестаурација и очување здравствених, спортских установа и установа културе у тим занемареним подручјима. Новинар Бранислав Гулан у склопу стратегије за развој руралних подручја предлаже јединствен, интегрисан, модернизован и софистициран систем набавке и продаје прехранбених производа, за што је потребно омогућавање културног просвећивања и образовања пољопривредника, обезбеђивање њиховог социјалног (здравственог, пензионог и инвалидског) осигурања и инвестирање у саобраћајну и комуналну инфраструктуру сеоских подручја. Исти овакав став који за циљ има спречавање депопулације¹⁰⁷⁹ и деаграризације деле и социолог Милован Митровић,¹⁰⁸⁰ који сматра да популациона политика мора да буде део економске, социјалне, еколошке или културне (образовне) политике, као и социолог Миле Ненадић, који сматра да висок ниво образовања које је припремљено за локалне потребе гарантује останак у селу не само и првенствено сељака него и представника низа старих и нових професија. У том случају сељак се не би осећао „културним странцем глобалног друштва“, него би његово квалитетно основно и специјалистичко образовање било један „основни латерални ослонац“ и као такво оно би „гарантовало његов несметан развој и опстанак и у највећим кризама.“ Ови социолози и новинари деле исти став да је могуће да ће се, због свега онога што се данас дешава у градовима, у будућности појавити урбани егзодус према руралним подручјима.¹⁰⁸¹ Међутим, отварање и добро функционисање установа

1079 **Тањуг**, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010. године, Београд, такође видети **Бранимир Гулан**, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11423.html>

1080 **Милован Митровић**, *Српско село – Прилог социологији традиционалног српског друштва*, Matica srpska, Novi Sad, 1999

1081 **Бранислав Гулан**, „Перспективе руралних средина у Србији: Опанак и цицела“: Бранислав Гулан наводи да је брза и претерана деаграризација уме-

културе и других институција локалне самоуправе у неком руралном подручју не значи уједно да постоји могућност за одрживи развој тог подручја, све док у том крају није створена могућност да у њему, уз сељака пољопривредника, живе без већих проблема и неки уметник, занатлија, трговац, научник, инжињер, економист или правник на начин који не угрожава основне постулате живота и рада сеоских пољопривредника.

Да би се у будућности зауставио процес иселјавања и одумирања становништва у руралним подручјима, као и да би се подстакнуо процес доселјавања становништва незадовољног животом у граду у рурална подручја, потребно је да се у земљи изграде и обнове уништене привредне институције, да се изграде сврисходна инфраструктура, производна и прерађивачка привредна постројења, образовне, здравствене и спортске установе, туристичке „етно-куће“ и „етно-села“, сеоски историјски и етнографски музеји и други елементи стамбене и привредне културе у руралним подручјима. Позитивни резултати таквог процеса могу да произведу позитиван утисак у јавности о погодностима живота и рада у руралним подручјима. Поједина планинска, приобална и острвска деловима подручја Шпаније, Француске, Италије и других развијених држава која су у прошлости била неразвијена „периферна“ подручја доживела су временом економски процват због промоције њихових предности оличених у кључним појмовима „здравље“, „мир“, „традиција“, „понос“ или „нетакнуте природне лепоте“ у свести њихових становника и посетилаца. Нека од изразито економски успешних руралних подручја успешном економском политиком и промотивном кампањом повезана су чак са појмом „гламура“. У овим подручјима интуитивношћу локалног становништва, пажљивим просторним планирањем и заштитним правним мерама локалних и државних власти постигнуто је да се стамбени

сто раније аграрне пренасељености проузроковала другу крајност – индустријску и урбану пренасељеност. Прва је стари, а друга нови велики проблем српског друштва. Градски живот је скуп, несташица станова велика, фабрике су препуне сувишних радника (у Србији је око милион људи незапослено), док су у селима многе њиве тих истих људи необрађене (рачуна се на око 200.000 хектара) и добар део кућа стоји празан. Такође о томе видети **Миле Ненадић**, *Нови дух образовања, Просвета, Београд, 1997.*

објекти граде само по строго утврђеним параметрима у оквиру планова за уређење простора и пејзажа и планова за очување биодиверзитета.¹⁰⁸² Уз то, у многим светским развијеним државама локалне самоуправе и појединци подржавају своје локалне пољопривреднике давањем приоритета куповини њихових производа у свакодневном животу или увођењем у локалне школе ручкова са органском здравом храном коју су произвели локални пољопривредници,¹⁰⁸³ Велика је и важност институција за очување културног идентитета села не само као пружања креативног завештања будућим генерацијама у смислу споне између прошлости и будућности, него и као стварања могућности за ефектну економску активност карактеристичну за одређено географско подручје. У случају руралних подручја најчешће је економска активност везана за пољопривредну и прехранбену привредну грану. То је у случају стратегије туризма и економског развоја појединих пољопривредних региона у Француској помогло и на државном нивоу да Француска постане друга по реду извозна сила пољопривредних производа у свету и да се њена репутаци-

1082 Посебно је рурални туризам у Француској врло популаран у свету и од промоције француских *produits de terroir* (традиционална храна или пољопривредни производи одређеног географског или историјског порекла) пољопривредних производа и природних лепота у Француској подједнако имају користи пољопривредни произвођачи, угоститељи, стручњаци за кулинарство, историчари, етнографи, промотери културних вредности и попутних привредних грана, саобраћај, услужне индустрије, индустрије сувенира, одеће и обуће, итд. Али, чак и у таквом јединственом вишедеценијски подржаваном и негованом привредно-културном концепту повремено долази до протеста баш пољопривредника који представљају најважнију карикатуру тог јединственог концепта.

1083 **Fulvio Paolucci**, „Italian school lunches go organic, low-cost, local“ September 8, 2010, *Globalpost Online*, <http://www.globalpost.com/dispatch/education/france/100908/italian-school-lunches-go-organic-low-cost-local>, као и <http://foodnouveau.com/2010/10/07/travel/italy/10-new-things-i-learned-about-italy-food-culture/>: Политичари, кувари, стручњаци за кулинарство и уметници подржавају одржавање традиције пијаца живим. О сличним трендовима такође видети на примеру сеоских заједница у Великој Британији у **Rosie Cox**, **Moya Kneafsay** et al, „Constructing Sustainability Through Reconnection – The Case of Alternative Food Networks“, *Sustainable Rural Systems – Sustainable Agriculture and Rural Communities*, Ed. **Guy M. Robinson**, Ashgate Publishing, 2008. О тренду потражње за локалним прехранбеним производима у Сједињеним америчким државама видети **Stephen Morris**, *The New Village Green: Living Light, Living Local, Living Large*, New Society Publishers, 2007

ја заснива на луксузним производима и гастрономији.¹⁰⁸⁴ У случају успеха туристичке стратегије развијених држава као што су Јапан, Италија или Шпанија такође се види колико су пољопривреда и традиционално кулинарство важни за одрживи развој њихових локалних заједница.¹⁰⁸⁵ Тако локални прехрамбени производи представљају окосницу јеловника у аутохтоном туристичком концепту одседања у француским или италијанским традиционалним вилама или у јапанским традиционалним *ryokan* („преноћиште за путнике“) хотелима и мотелима.¹⁰⁸⁶

У последњим деценијама у Србији се појавио друштвени феномен институционалне, али и спонтане појединачне изградње такозваних „етно-села“, која представљају предмет све већег интересовања домаћих и страних туриста. Та етно-села, вајати, куће грађене у традиционалном стилу и заичајни музеји на карактеристичан начин представљају пример реконструкције културног идентитета одређених подручја. Они су уједно и драгоцен сведочанства о друштвеним културама без којих људи нису могли опстати и развијати се на тим просторима. Како је приметила инжињер Мила Вуковић, која је проучавала феномен изградње етно-села у последњим деценијама, туристи који посећују овакве „живе споменике културе“ не желе само да визуелно разгледају стамбене објекте у неком подручју, јер то због напретка технологије могу сами да ураде посредством интернета или других средстава за информисање и забаву, него желе да на лицу места упознају начин живота, обичаје или начин исхране становника одређених подручја. Уз упознавање архитектонских или

1084 Sarah Blowen, Marion Demossier, Jeanine Picard, (Ур.) *Recollections of France: memories, identities and heritage in contemporary France*, Berghahn Books, New York and Oxford, 2000, стр. 1-5; 146-147

1085 Anthony Rausch, „Capitalizing on Creativity in Rural Areas: National and Local Branding in Japan“, *Journal of Rural and Community Development*, 4, 2, 2009, стр. 65-76: „Брендирање“ локалних производа је оригиналан начин да се у земљи профитабилно повежу локални и регионални производи пољопривреде, рибарства и сточарства са туризмом, маркетингом, саобраћајем и уметничком понудом на државном нивоу и тако понуде тржишту.

1086 У склопу јапанских *ryokan* хотела и мотела обичај је да се гост окрепи у локалном извору термалне воде и да му се понуде кулинарски специјалитети карактеристични за то подручје у традицији локалног фолклорног амбијента.

геофизичких карактеристика одређеног подручја, туристима је подједнако битан и саживот са мештанима и покушај да се схвати њихов начин размишљања и начин живота и њихове древне мудрости.¹⁰⁸⁷ Тако један просечан туриста када уђе у традиционалне колибе преуређене у етно-музеје већ само из погледа на положај и стране света на којима су врата у старим сеоским кућама грађена, по врсти крова, зидова и украса сеоске куће, по броју и облику столица у просторији или по оруђу за рад у њој може да сазна о правилима кућне хијерархије некадашњих укућана, о веровањима, обичајима, навикама или уметничким склоностима људи који су живели у том простору и уопште о вишевековном традиционалном начину живота становништва у том крају. Међутим, како примећује инжињер Мила Вуковић, појам „етно“ мора се пажљиво и плански примењивати у сеоском амбијенту и традиционалном народном градитељству, јер је у неким случајевима приметан раскорак између псеудо-традиционалног градитељства и искрене љубави према традицији и културној заоставштини. Етно-села, куће и музеји као својеврстан вид (ре)инвенције музејске антропологије представљају серију изазова за академско проучавање и подучавање, могућност за туристичке и културне екскурзије, као и подстицај за креативан рад културних продукција у данашњим музејима.¹⁰⁸⁸

У Србији бројне прилике за успостављање профитабилне спреге локалног кулинарства, туризма, маркетинга и медијске промоције пружа чињеница да се кроз историју у њој традиционално узгајала и приправљала здрава и укусна органска храна. Данас се таква храна представља на готово свим традиционалним туристичким сеоским светковинама и вашарима широм Србије¹⁰⁸⁹. У етно-кућама таква храна се служи у амбијенту ручно тканих традиционалних ћилима, као што су, на пример, познати пиротски и пештерски

1087 Мила Вуковић, „Развој етно-села“, 10. јануар, 2008.; *AG Magazin – Arhitektura i gradevinarstvo* бр. 39, http://agmagazin.com/main/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=28

1088 Mary Bouquet, *Academic anthropology and the museum: back to the future*, Berghahn Books, 2001

1089 Стојан Тодоровић, „Пастирске свечаности под Миџором“, *Политика*, 14.05.2008., Београд

ћилими, са шарама и детаљима који су карактеристични за одређена географска подручја. У зависности од географског подручја по селима се праве чобански сир белмуж или сир качкаваљ, јагњећа чорба са Старе Планине, послastiце од малина из Ариља, пршут са Златибора, јела од хељде и сира из Пирота и многи други специјалитети.¹⁰⁹⁰ У склопу привредне, угоститељске, туристичке и трговачке понуде у будућности се могу осмислити и медијски шире промовисати и сачувани рецепти јела из куvara са двора краљева Милутина, Душана, Уроша и других чланова краљевске династије Немањић,¹⁰⁹¹ као и из других периода српске историје. Богата културна баштина српског народа, која је видљива већ и на самом примеру кулинарства и угоститељства, даје велике могућности да сељаци-пољопривредници у сарадњи са научницима, етнографима, етнологима, историчарима, антрополозима, мајсторима кулинарства, новинарима и медијским посленицима, стручњацима за маркетинг, привредницима, трговцима, дизајнерима, службеницима локалних самоуправа, разним локалним посленицима, туристичким организацијама на локалном и државном нивоу као и министарствима, замисле и остваре јединствену културно-гастрономско-туристичку понуду која би била интересантна не само за људе из Србије и дијаспоре него и за туристе и потрошаче широм света. То би могао да буде само један од значајних корака у враћању достојанства и смисла занимању пољопривредника и уједно у пружању могућности за ангажовање локалним и државним институцијама, фирмама и појединцима и свима заинтересованима за омогућавање културног и економског развоја руралним подручјима Србије. Да се оваква идеја не би свела само на појединачне успешне примере који су на-

1090 **Александар Ђирић**, „Пиротски качкаваљ праве Нишлије“, *Press*, 23. 09. 2008., Београд

1091 **Момир Чабаркапа**, „Царска трпеза Немањића“, *Вечерње Новости*, 5. avgust 2007., Београд: На двору Немањића, поред млека и млечних производа, пре свега сира и скорупа који су уз кисели купус аутохтони прехранбени производи из Србије, припремали су се риба и разне врсте воћа, поврћа, житарица и печења на аутохтон начин, уз зачине као што су мајчина душица, мирођија, каранфилић и пића као што је домаће пиво „аловина“ и медовина. Сачувани су и рецепти јела којима се хранило обично становништво – разне врсте хлеба од пшеничног или раженог брашна, чобански пасуљ, мед, печурке, купине, боровнице, дуд и разне врсте меса, воћа и поврћа.

стали као последица ентузијазма, врло је важно да се успешно израде студије изводљивости и осмисли маркетиншки и промотивни приказ овакве идеје, а пре свега да се предузму конкретни институционални потези у циљу побољшања стања у економији и култури у држави уопште. Пре тога, потребно је да се оствари иницијатива српских агроекономиста за обнављање некадашњег концепта удружених породичних, сеоских и регионалних пољопривредних задруга, произвођача, прерађивача и трговаца, као и иницијатива за оснивање пољопривредне коморе као кровне организације која би окупила сва удружења, асоцијације и савезе пољопривредних произвођача и стручњака из области попутних делатности за пољопривреду. Ова пољопривредна комора би требало да буде репрезентативна институција која ће дефинисати и заступати интересе пољопривредника, будући да су досадашње иницијативе Друштва аграрних економиста и других научно-стручних и пословних асоцијација према ресорним државним институцијама од локалне самоуправе до националног нивоа најчешће наилазиле на „зид ћутања“ и неспремност да се одговарајућим мерама економске политике и другим акцијама подстакне развој пољопривреде и села.¹⁰⁹²

У разматрању улоге локалних самоуправа у процесу одрживости и равномерности регионалног развоја и развоја локалне самоуправе у Србији кроз историју, уочљиво је да су за раније моделе локалне самоуправе по временским епохама биле карактеристичне велике међусобне супротности по питању политичке организације и демократизације и њихове независности у односу на централну државну власт.¹⁰⁹³ Постоје дуговековни разлози за то у смислу успоравања модернизацијског развоја на топографском и културном „раскршћу“ цивилизација, имајући у виду да је подручје Балканског полуострва, због многобројних ратова, империјалних завојевања карактерисало политичко, културно и географско

1092 **Миладин Шеварлић**, „Развој српског аграра и села на економији знања, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/razvoj_srpskog_agrara_i_sela_na_ekonomiji_znanja

1093 **Петар Матић**, „Развој локалне самоуправе у Републици Србији“, *Политичка ревија* бр. 3/2006, Институт за политичке студије, Београд, Србија, 2006, стр. 393-410

расејање народа.¹⁰⁹⁴ Прелазак из двадесетог у двадесет и први век, период када је на снагу ступио *Закон о локалној самоуправи* из 2002. године,¹⁰⁹⁵ донео је нове дилеме и проблеме у организацији и спровођењу модернизације и демократизације локалне самоуправе у Србији. Србија у тражењу формуле успешног уједначавања демократизације локалне и јавне власти, односно непосредне демократизације, коју поједини социолози и политиколози истичу као могућу смерницу за одрживост развоја локалних заједница,¹⁰⁹⁶ такође мора да реши проблеме демографске и социјалне природе које је још крајем деветнаестог века економиста и социолог Макс Вебер сматрао најважнијим факторима у економској политици једне државе.¹⁰⁹⁷ На почетку двадесет и првог века као најзначајније карактеристике и одреднице у актуелном и будућем планирању развоја локалних самоуправа у Србији уочавају се проблеми (односно последице) одумирања становништва, имиграције људи из руралних и мањих градских средина у свега неколико урбаних центара у Србији, као и емиграције најобразованијег дела становништва у иностранство.¹⁰⁹⁸ Уз постојећи проблем неравномерног развоја и незапослености

1094 **Живојин Ђурић**, *Модернизација и друштвене промене – огледи из савремене социологије*, Институт за политичке студије, Београд, Србија, 2004

1095 Нови Закон о локалној самоуправи у Републици Србији, објављен 25. фебруара 2002. године у *Службеном гласнику Републике Србије*, бр. 9/2002

1096 **Драган Марковић**, „Локална самоуправа у европским интеграцијама“, Политичка ревија бр. 1/2009, Институт за политичке студије, Београд, Србија, 2009, стр. 160-161: Социолог Марковић сматра да је за развој локалне привреде и њено укључивање у међународну поделу и размену рада изузетно важно да се путем изворног задругарства развија непосредна и еквивалентна размена и расподела према економској вредности и релативном доприносу новоствореној вредности, као и непосредна сарадња са страним задружним организацијама и другим привредним субјектима на равноправној основи. политичке студије, Београд, Србија, 2004

1097 **Richard Swedberg** (Ur.), *Essays in economic sociology By Max Weber*, Princeton University Press, USA, 1999

1098 **Д. Стевановић**, „Ван Србије 5.000 доктора наука“, *Politika*, 18. август, 2008. године: Појавиле су се назнаке институционалног обједињавања потенцијала матице и дијаспоре, оснивања центара за дијаспору при регионалним коморама и коришћења савремених инфо/телекомуникационих технологија за комуникацију са дијаспором. Међу великим бројем високообразованих људи из Србије који раде у технолошки најмоћнијим системима у свету има више од пет хиљада доктора наука, од којих многи раде у врхунским научним институцијама, што би могло да буде корисно у будућем преносу знања образованог дела становништва својим сународницима у матичној земљи.

становништва подједнако по градовима и селима, на велике разлике и неравномерност у развоју локалних самоуправа у урбаним и руралним срединама указују резултати најновијег истраживања демографа Владимира Никитовића из Центра за демографска истраживања Института друштвених наука. Према тим резултатима удео становништва Београда, Ниша и Новог Сада у укупној популацији државе, услед смањивања становника у пограничним регионима државе, поготово у источној, југоисточној Србији и у Банату, растао је више од 50 посто од почетка деведесетих година прошлог века, и дупло већом брзином од 2002. године наовамо.¹⁰⁹⁹ Уз то статистички подаци показују да око 200,000 деце у Србији живи на граници сиромаштва и неухрањености, са малим изгледима да ће се њихов статус у економском, културном и здравственом погледу поправити.¹¹⁰⁰ Велики проблем у свему овоме је чињеница да простор који се даје значају и активности локалних заједница који могу да помажу грађанима на разне начине је незаслужено мали у средствима јавног информисања у држави или је на неодговарајући или сувопаран начин представљен и приближен грађанима. Проблем је и у чињеници да грађани у великом броју случајева не познају правне одредбе које им омогућавају ангажман у деловању локалне самоуправе у њиховом непосредном окружењу, често из разлога што су они сами због свеопште садашње политичке ситуације, односно због незадовољства изборним системом или профилом попуњених партијских кадрова и вестима везаним за корупцију, непотизам и друге друштвене проблеме незаинтересовани за рад тих институција. Такође постоје проблеми у комуникацијском нивоу, стилу изражавања и самом приступу носиоца и преносиоца активности локалних самоуправа у тумачењу правних одредби помоћу којих грађани могу да остварују своја права и обавезе на нивоу локалних јединица. Правне

1099 **Н. Ковачевић**, „Београд, Нови Сад и Ниш – оазе у демографској пустињи“, *Политика*, 12. мај, 2009. године

1100 **Нада Ерац**, “У Србији 150.000 неухрањене деце“, *Blic*, 12.12.2007.године: У Србији живи око 150.000 неухрањене деце, а једна трећина деце предшколског узраста је анемична, резултати су истраживања који су представљени на округлом столу у Скупштини Србије. Чак 200.000 деце живи на ивици сиромаштва, а 15 одсто њих свакодневно користи цигарете. Најугроженија су ромска деца, затим деца избеглица, деца са сеоског подручја и деца незапослених родитеља.

одредбе помоћу којих грађани могу да остварују своја права и обавезе на нивоу локалних јединица, односно закони и други прописи, јавна овлашћења и управне радње, често су предочене грађанима неразумљивим лингвистичким и стилским изражавањем и тумачењем рада локалних самоуправа, што их обесхрабрује, подсећа на време седница и заседања бирократа из ранијих политичких система и не привлачи их да непосредно учествују у активностима својих јединица локалне самоуправе. Сходно томе дешава се да многи становници у руралним и у урбаним подручјима и не знају каква су њихова права по питању непосредног учешћа у раду локалних самоуправа,¹¹⁰¹ или осећају апатију према политичком и бирократском устројству и окружењу које је задужено да им уреди и олакша живот. Осим тог великог проблема лоше, непотпуне или непостојеће комуникације између становништва и њихових локалних самоуправа постоји и велики проблем споре, недовољне или непостојеће комуникације представника локалних самоуправа са државним институцијама и министарствима из различитих области друштвеног живота. Превладавајуће осећање апатије и бесперспективности грађана на почетку двадесетог и првог века у Србији, неравномеран развој, одумирање становништва и занемаривање привредних и културних потреба становништва у пограничним подручјима

1101 Према *Закону о локалној самоуправи*, облици непосредног учешћа грађана у остваривању локалне самоуправе су колективна грађанска иницијатива, збор грађана и референдум. „Законом и статутом утврђују се случајеви и начин на који се расписује референдум (Чл. 68 и 69). Јединица локалне самоуправе ради остваривања својих права и дужности и за задовољавање потреба локалног становништва може оснивати предузеће, установе и друге организације које врше јавну службу, у складу са законом и статутом, а може поверити обављање појединих од тих послова и уговором, правном или физичком лицу на основу јавног конкурса, уколико је то економичније и уколико пружа гаранције за бољи квалитет услуга (конкурвенцију) – Чл. 6. Ради задовољавања општих, заједничких и свакодневних потреба становништва на одређеном ужем подручју, јединица локалне самоуправе може да образује месну заједницу или други облик месне самоуправе, у складу са законом и статутом – Чл. 7 (на пример, јединице за координацију послова и интереса скупштине станара и контролу утрошка средстава од закупнине и других заједничких средстава, на одређеним локацијама, објектима и др.)“ Ове одреднице се у текућем тренутку борбе за заштиту околине од природних непогода могу односити на област напредне технологизације у области равномерне мелиорације и прочишћавања постојећих извора воде потребних за ту сврху, а уз то локалне самоуправе морају да омогуће давање непосредних савета и помоћ локалном становништву у вези са тим.

земље може да се превазиђе мењањем досадашњег концепта и успостављањем нових комуникацијских веза између становништва и припадника локалних и државних власти у циљу ефектног рада локалних и државних заједница за потребе свих грађана у друштву.

Према мишљењу социолога Драгана Марковића локална самоуправа је потпала под доминацију државне управе, те су се индивидуалност и друштвеност становништва отуђили у корист јачања индивидуалности и друштвености владајућих политичких елита. У том смислу социолог Марковић сматра да решење за људске индивидуе и људске заједнице нису ни једностраначка, ни вишестраначка владавина, већ демократско заједништво које би олакшало и унапредило живот и рад људима и придонело успешнијем провођењу транзиције и модернизације у процесу изградње институција локалне и државне власти.¹¹⁰² На то упућују и одреднице из европских правних докумената који се односе на учешће грађана у стварању здравих и квалитетних средина за живот и рад.¹¹⁰³ Према мишљењу социолога и правника Владана Станковића агробизнис би могао да буде начин пуне оптимизације пољопривредне производње фармерског типа, те би менаџмент служби у циљу остваривања пласмана на инострану тржишта у будућем планирању регионалног одрживог развоја морао да буде повезан са ефикасним службама локалне самоуправе које су способне да реше проблеме пољопривредне производње као што су застарела механизација, мањкање повољних кредита, недостатак система за наводњавање и непостојање ефикасних и прилагодљивих откупних станица.¹¹⁰⁴ Због тога је улога локалних јединица у државама богатим природним ресурсима као што је Србија изузетно важна, између осталих својих активности, и у процесу удружи-

1102 **Драган Марковић**, „Проблеми и перспективе развоја сеоске самоуправе“, *Политичка ревија* бр. 3 / 2006, стр. 518-519

1103 **Healthy Cities and urban governance**, http://www.euro.who.int/healthy-cities/introducing/20050202_4: „Асоцијација здравих градова Европе“; **Петар Матић**, „Модернизација система локалне управе у Србији - примена европских стандарда“, *Политичка ревија* бр. 1-2 / 2006, Институт за политичке студије, Београд, Србија, 2006, стр. 78

1104 **Владан Станковић**, „Локална самоуправа и равномеран привредни развој Србије“, *Политичка ревија*, бр. 3 / 2006, стр. 485

вања, организације и поспешивања пољопривреде и осталих пропратних грана у руралним крајевима. Текућа дилема међу појединим стручњацима о томе у којем правцу треба да се прави стратегија одрживог развоја, да ли у правцу развоја аграра или у правцу развоја нових информационих технологија, може да се реши принципом комплементарности у правцу уједначеног развоја оба ова подједнако важна сектора по одрживи развој државе. Као добар пример за то може да послужи повезивање развоја аграра са подстицањем градње нових технолошких система, као што су соларни системи, што се већ увелико ради у развијеним државама света, односно сарадња државних, регионалних и локалних јавних управа са стручним институцијама и фирмама које се баве пројектовањем и уградњом алтернативног система соларне енергије у јавним установама и домаћинствима.¹¹⁰⁵ Специфичне модернизацијске промене данашњег времена изнеле су на видело дилеме да ли у процесу прављења стратегије о развоју у некој држави треба да се примени модел децентрализације, регионализације, демократизације и слично. Процес децентрализације локалних јединица отвара многе дилеме, како објективне, тако и субјективне природе, везане за проблем образовања службеника који нису оспособљени за посебна истраживачка и управљачка знања и способности у вођењу процеса.¹¹⁰⁶ Без обзира на то на какав начин ће се у будућности организовати државна власт у Србији, у смислу санирања до сада утврђених проблема везаних за разлике у развоју по појединим регионима, мора се радити на ревитализацији живота и рада на селу, поготово у занемареним пограничним подручјима у држави. То може да се оствари успостављањем или оживљавањем разних грана привреде као што су ратарство и

1105 Градска влада Севилје, главног града Андалузије у Шпанији, одредила је 2003. године да свака нова или реновирана зграда мора да има уграђен соларни панел у сврху штедње енергије и очувања природног амбијента града.-

1106 **Teodor Antić**, „Centralna uprava i lokalna samouprava u Hrvatskoj: decentralizacija i demokratizacija“, <http://www.ijf.hr/FDI/antic.pdf> : На пример у случају локалних самоуправа у неким државама још увек постоји проблем недостатка кадровског потенцијала, општег документа или више докумената, тако да се активности у процесу децентрализације неретко „одрађују“ као технички задатак, а не као стратегијска активност.

сточарство, пчеларство, шумарство, отварањем лечилишта, етно-села и хотела, бања и разних туристичких атракција и манифестација на неком одређеном подручју. већ према могућностима и потребама становништва тог региона. У противном, према резултатима истраживања демографа Никитовића, за пет до десет година сеоски предели ће бити демографски готово опустели и наликоваће на мрежу „домова пензионера“, чији су становници немоћни да производе и омогућавају живот будућим генерацијама. Према најновијем истраживању Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, у Србији има деветнаест села са мање од десет становника и две стотине двадесет и шест села која имају мање од четрдесет становника старијих од шездесет година. Сектор популационе политике у Министарству за социјални рад и политику покушава да ревитализује расељена насеља и рехабилитује рађање, односно значајан прилив становништва у репродуктивном периоду у руралне локалне заједнице.¹¹⁰⁷ Неке развијене државе су сличан проблем решиле мењањем друштвене свести кроз помоћне механизме маркетинга, што је резултирало економским и културним процватом појединих њихових пограничних региона. У развијеним државама као што су Француска, Италија или Енглеска тренд запостављености села у друштву развијао се у супротном правцу од миграционих процеса на Балканском полуострву, за што добар пример представља маркетиншки концепт рекламирања региона Провансе у Француској у последње две деценије двадесетог века. Када је у Француској шездесетих година дошло до масовних миграција људи из села у градове и до одумирања мањих насеља у јужном делу Француске, на преласку из осамдесетих у деведесете године Французи су одлучили да посвете пажњу обнови опустелих подручја. Млади брачни парови су могли да по повољним ценама купе куће и имања, а држава је обезбедила изградњу путева и телекомуникационих веза. Сличан тренд и маркетиншки концепт о предностима живљења и стварања у дизајну, грађевинарству, козметичкој индустрији, туризму и угоститељству присутан је и у случају оживљавања малих градова и села о у планинским скијали-

1107 С. Р. “Опустела Србија – ни села, ни сељака“, *Политика*, 29. јул, 2008. године

штима и летовалиштима. Обично се у приказивању лепота тог краја посебна пажња придаје лепоти локалне традиционалне архитектуре и уопште дизајна који се традиционално примењује у том подручју, на бављење спортом и на специфичне културно-уметничке активности у тим подручјима, што сугерише једно стабилно, предвидљиво и за живот угодно друштво. Овакви маркетиншки потези влада најразвијених држава су разумљиви, ако се зна да је од давнина развој пољопривреде у руралним подручјима као по правилу потпомагао развој осталих привредних грана и доприносио целокупном развоју данашњих најразвијенијих држава света.¹¹⁰⁸ За разлику од успешних примена потицаја популационе политике и аграризације у развијеним државама у свету, у Србији се деценијама неометано одвијао процес иселјавања сеоског становништва у градске средине у потрази за бољим животом, остављајући живот на селу због ондашњих тешких услова, немогућности остваривања права на школовање и права на здравствене услуге, и због немогућности да пласирају своје производе на привредном тржишту. Многи од тих људи су у последње две деценије изгубили посао или морали да се преквалификују на постојећем тржишту рад. У решавању садашњег проблема незапослености, као и проблема преквалификације незапослених и запослених лица на тржишту рада, може да буде од велике помоћи развој урбаних и руралних локалних самоуправа, између осталог, и на организационом и комуникацијском нивоу деловања управних државних, општинских и месних органа. Нови послови, без обзира да ли се ради о забаченим крајевима са нетакнутим природним ресурсима, или о градским центрима, могли би да се односе на област основног и средњег школства, здравства, културе, социјалне заштите, заштите од природних непогода, на гра-

1108 **Алфред Клајнберг**, *Европска култура новог вијека* – Нацрт историје социјалног и културног развитака, Веселин Маслеса, Сарајево, СФР Југославија, 1959, стр. 224: У доба када је живео и радио Макс Вебер, у Немачкој је, на пример, између 1880. и 1910. године порастао принос пољопривредних прехранбених намирница од 70 до 92 %, број стоке порастао је у истом периоду просечно за 98 %, пораст пољопривредног и сточног приноса остварен је упркос чињеници да се број пољопривредног становништва видно смањило у држави, а обрадива површина била је само незнатно проширена.

Ђевинарство и архитектуру, односно екотектуру¹¹⁰⁹, на област индустрије расвете и искориштавања алтернативних извора енергије, као и на нове начине њиховог спајања са архитектуром, грађевинарством и информационим технологијама, затим на имплементацију традиционалне градитељске функционалности и естетике у нове стамбене објекте,¹¹¹⁰ био-екокозметику¹¹¹¹, рециклажу¹¹¹², узгој здраве хране, унапређење телекомуникационе и саобраћајне инфраструктуре, на изградњи и усавршавање инфраструктуре, на преко потребну естетску корекцију садашњег изгледа стамбених фасада и путева, прочишћавање река, језера, потока, чишћење депонија смећа, пошумљавање, порибљавање и засађивање нових сорти здра-

1109 *Кућа Стил*, “Екотектура”, мај 2002. године: Израз „екотектура“ је у употреби у Канади од 1993. године, и у себи сажима концепт очувања природног окружења, коришћења алтернативне енергије, рециклаже и нових технологија дрвених конструкција (природна динамика, здрави материјали, биолошки принципи и хумана ергономија, у складу са поштовањем културе и планетарних ресурса као потреба свих живих бића на планети.)

1110 **Снежана Тошева**, *Божидар Петровић: Кућа као отисак трајања*, Графопринт, Горњи Милановац, 2003: Према Јовану Цвијићу, знаменитом географу и антропологу који је, између осталог, проучавао и типове и типове кућа, у традиционалној архитектури на овим просторима постоје старовлашке брвнаре, моравске куће, мачванке, шумадинке, богатинке, ерделке и према пореклу градитеља осећанке, пироћанке и црногравке. О значају дрвета и шуме у архитектури, манирима, обичајима и веровањима у свеукупној култури и традицији у Србији видети у **Драган Боснић**, „Знаменита стабла у Србији“, *Политика*, 29. март, 2009. године.

1111 Догађа се да неки предузетнички подухвати, које локалних становници шредузимају у сарадњи са локалним општинама у забаченим пределима Србије, у почетку изазивају неверицу или подсмех околине. Тако, на пример, у саставу природног резервата Засавица код Сремске Митровице од 1.800 хектара, (са ретким врстама речних медуза, алги, птица, риба и сисара) у склопу узгајања аутохтоних врста животиња постоји и фарма балканских магарца (*equus asinus asinus*). Читав комплекс се финансира средствима општине Сремска Митровица, али и продајом производа направљених од ретког и скупоценог магарећег млека на фарми - од сапуна и крема за лице ручно прављених по француском рецепту, ликера по белгијском рецепту и кобасица по рецептури из Италије.

1112 **Небојша Радишић**, „На смећу изгубе два милиона динара месечно“, *Blic*, 12. мај, 2009: Према тврдњама директора крагујевачког ЈКП „Чистоћа“, сваког месеца се кроз отпад баца и око два милиона динара чистог профита, јер не постоји систематско сакупљање и прерада секундарних сировина. Тим стручњака у том предузећу почео је да припрема пројекте за рециклажу отпада који ће, ако држава схвати њихов значај и издвоји новац, доносити огромне уштеде, зараде и нова радна места и тако успешно спојити социјалну и еколошку компоненту бриге за развој и очување друштва и животне средине.

ве хране, затим на помагање културе предузетништва, отварање занатских радионица, и слично. У свему овоме од помоћи могу да буду нека занемарена искуства из прошлости, као што су различите врсте задужбинарства и оснивања разних врста фондова, стипендија, легата или образовних установа, како од стране јавне власти тако и истакнутих појединаца у друштву. Различите врсте задужбинарства су у Србији од краја деветнаестог и почетком двадесетог века доживеле процват, јер су о добру будућих генерација у том смислу мислили припадници свих друштвених слојева, без обзира да ли су били пољопривредници, научници или чланови краљевских породица.¹¹¹³

У свему овоме наведеном важно је да локалне заједнице успешније него до сада обавештавају грађане о њиховим друштвеним правима и дужностима и да тај однос буде комуникацијски успешан и усмерен на дугорочно одрживи развој локалних сеоских и градских заједница. У том смислу важно је континуирано информисање и образовање становника о савременим светским и локалним политичким, економским, еколошким и културолошким процесима и очување демократичности и поштовања њиховог културног и националног идентитета и људских и друштвених права. Да би се

1113 **Бранка Павловић**, *Поруке времена прошлих – Историја и традиција филантропије у Србији у XIX и XX веку*, Балкански фонд за локалне иницијативе, Београд, Србија, 2007: Још почетком средњег века српски владари, властела и верски великодостојници, угледавши се делом на византијске обичаје, подизали су задужбине, манастирима поклањали велике поседе за њихово одржавање, оснивали болнице, новчано помагали преписивање и украшавање рукописа. У модерној Србији, кнежевини и краљевини, од 1896. године задужбинарска традиција добила је правне подстицаје и савремену просветитељску мотивацију. Оснивачи фондова и задужбина, формираних најчешће при главним установама српске културе – Академији наука (Српска краљевска академија) и Универзитету (Великој школи) – били су људи из свих друштвених слојева – краљевске породице, успешни велетрговци и индустријалци, министри, професори, официри, владике, политичари, али и скромни српски земљорадници. Заједничко им је било то што су финансијску потпору културним друштвима, школским заводима и научним установама сматрали својом родољубивом обавезом. Оснивање задужбина је представљало улагање личног капитала за опште добро ради овековечавања сопственог имена, у нади да ће задужбина или фонд наставити недовршено културно предузетништво дародавца. Дародавци су завештавали отачеству своја имања, готов новац, као и различите колекције књига, слика или рукописа.

то остварило један од првих корака у том правцу било би мењање свести у читавом друштву у сврху подизања нивоа самопоштовања грађана и носилаца локалне власти подједнако у односу према својим припадајућим локалним заједницама.

Допринос појединаца функционисању и развоју локалних заједница којима припадају прилично верно одсликава систем моралних вредности и норми и политички капацитет друштва и државе за остварење самоодрживог развоја у будућности. За испољавање континуиране личне мотивисаности појединаца да активно учествују у раду и животу својих локалних заједница и других друштвених институција од великог значаја је препознавање личног идентитета и идентитета уже и шире заједнице којима они припадају. У том смислу упознавање догађаја из ближе и даље прошлости државне и локалне заједнице којима припада, може да помогне сваком појединцу да извуче поуке и инспирацију за обезбеђивањем мира, сигурности и напретка у свом пословном, привредном и животном амбијенту.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Avant, G. Rodney**, *A Mythological Reference*, AuthorHouse, 2005
- Avramović, Teodor**, *Recnik Slovar veliki nemecki i serbski (Deutsche und Illyrisches Wörterbuch)*. (1790/1791).
- Al-Araki, Abdel Magid**, *Glossary of Ibn Khaldun*, Oslo University College, May 2006 1. 7, ca <http://home.online.no/~al-araki/arabase2/ibn/oldkh/kterm003.html>
- Al-Araki, Abdel Magid**, "Ibn Khaldun: A Forerunner for Modern Sociology", *Discourse of the Method and Concepts of Economic Sociology*, University of Oslo, Oslo, Norway, 1983
- Agustí, Alemany**, *Sources on the Alans: a critical compilation*, Iss. 8, Vol. 5, BRILL, 2000
- Aelian**, *On Animals*
- "**Албанска голгота**", http://sr.wikipedia.org/sr-el/Албанска_Голгота
- Alinei, Mario**, *Origini delle Lingue d'Europa*. Vol 1: "La teoria della continuita", Il Mulino, Bologna, 1996.; Vol 2: "La continuita delle principali aree etnolinguistiche dal Mesolitico all'eta del Ferro", Il Mulino, Bologna, 2000
- Alinei, Mario**, *An alternative model for the origins of European peoples and languages : The Continuity theory*, "Le radici prime dell'Europa : Stratificazioni, processi diffusivi, scontri e incontri di culture", 27/28 ottobre 1999. Milan, Italy
- Angelov, B. St.**, *Iz starata balgarska, ruska i srbeska literatura II*, Sofia, 1967

Андрејић, Живојин, *Владари Трибала*, Центар за митолошке студије – Рача, Колор Прес, Лапово, 2000.

Andrejić, Živojin, *Sveti Znaci*, Mitološki Zbornik, Centar za mitološke studije Srbije, Rača, 2000.

„**Андрија Првозвани**“, http://sr.wikipedia.org/wiki/Андрија_Првозвани

Аничих, Г., „У средишту праисторијске индустрије“, 11. јануара, 2009. *Magazin, Politika*, <http://www.politika.rs/rubrike/Magazin/U-sredishtu-praistorijske-industrije.html>

Анонимни аутор, *Serbska beseda u latinskom pismu*, Franz Selch, Beč, 1860, Sveska I, „Illyrica“, str. 42-43, <http://sr.scribd.com/doc/25781253/Serbska-Beseda-u-Latinskom-Pismu>

Anonymous (opt. Sextus Aurelius Victor), *Origo Gentis Romanae*, (*The Origin of the Roman People*, Trans. in Eng.) http://www.tertullian.org/fathers/origo_01_trans.htm

Antić, Čedomir, „Један прилог политичком положају жене у Србији у XIX веку“, *Nova srpska politička misao*, br. 3-4, Београд, 1999.

Antić, Teodor, „Centralna uprava i lokalna samouprava u Hrvatskoj: decentralizacija i demokratizacija“, <http://www.ijf.hr/FDI/antic.pdf>

Антонић, Милош, „Историјат часописа *Пчелар*“, *Савез пчеларских организација Србије*, http://www.spos.info/subpages/istorijat/istorijat_casopisa.php

Антоновић, Милош, *Наративни извори за историју Европе, Средњи век*, Утопија, Београд, 2009.

Antonopoulos, John, “The great Minoan eruption of Thera volcano and the ensuing tsunami in the Greek Archipelago”. *Natural Hazards* 5 (2), 1992

Apollonius from Rhodos, *Argonautica*

Appian, *Bello Civile*

Appian, *Roman History*

„**Аргос**“, http://www.etymonline.com/index.php?term=Argus&allowed_in_frame=0

Arrian, *Anabasis Book*

Арсих, Радивоје, *Живот сељака у средњовековној Србији*, <http://www.field-archaeology.com/clanci/arsic/index.php>

Arheologija, Музеј у Вршцу, <http://www.muzejvrsac.org.rs/Arheologija/Arheologija.htm>

- Архиепископ Данило и други**, *Животи краљева и архиепискога српских*, (Ур. Туро Даничић), Загреб, 1866., превод Л. Мирковића, Београд, 1935.
- Асов, Александар**, “Атланти – Арии – Славјане. Историја и вера”, с. 313, Гранд фаир пресс, Москва, 2000.
- Acta Diurna**, Билтен Правног факултета Универзитета у Београду Број 33, април – август 2011, <http://www.ius.bg.ac.rs/bilten/Acta%20Diurna%2033%20za%20sajt.pdf>
- В 92**, „Старица у Добротину умрла од глади“, *Инфо, Вестни*, 11. јун, 2010. године, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?dd=11&mm=06&nav_category=16&nav_id=438122&yyuu=2010
- Baglini, Ezio**. *San pier d’Arena*, “Aurelia”, <http://www.sanpierendarena.net/Aurelia.htm>
- Bakker, Egbert J.**, *A Companion to the Ancient Greek Language*, John Wiley and Sons, 2010
- Banier, Abbé**, *Banier’s commentaries*, Ovid Illustrated: The Reception of Ovid’s Metamorphoses in Image and Text, Abbé Banier’s Ovid commentary Englished from Ovid’s Metamorphoses (Garth tr., Amsterdam, 1732), Explication of the Fifteenth Fable, [IV.xv Cadmus and Hermione into Serpents]
<http://etext.virginia.edu/latin/ovid/banier.html>
- Barber, E. J. W.**, “On the Antiquity of East European Bridal Clothing”, (Ed. Linda Welters), *Folk Dress in Europe and Anatolia: Beliefs about Protection and Fertility*, Berg, 199
- Baring & Cashford**, *The Myth of the Goddess: Evolution of an Image*, Penguin, London, 1993
- Barišić F.** „Prisk kao izvor za najstariju istoriju Južnih Slovena“, *Zbornik radova vizantološkog instituta*. I. 1952.
- Батинић, Драган**, „Ајвар од сунца, вода из пирамиде“, *Илустрована политика*, Број 2697, 23. септембар 2010.
- Backalov, A.**, “The Early Middle Ages, The Archaeological Treasures of Kosovo and Metohija from the Neolithic to the Early Middle Ages”, Gallery of Serbian Academy of Sciences and Arts, 90, Beograd, 1998.
- Bachinskaia, Nina Mikhailovna**, *Narodnye pesni v tvorchestve russkikh kompozitorov*. Edited by E. V. Gippius. Moscow: Muzgiz, 1962. Rimsky-Korsakov, Nikolai Andreevich. *Sto russkikh na-*

- rodnykh pesen* [One Hundred Russian Folksongs], op.24. St. Petersburg: Bessel, 1877
- „Beogradsko Četverojevanđelje“, <http://www.antikvarne-knjige.com/beogradsko-cetverojevanđelje>
- Berard, Victor**, *The Phoenicians and the Odyssey*, transl. M. L. Hopkins, cit. **Thevenot**, Book 4, 1902, http://dochop.com/images/Phoenicians_09.pdf
- Бета**, *Пословни магазин*, „Српско село – изумире“, 14. децембра, 2006. године, <http://www.poslovnimagazin.biz/magazin/privreda/srpsko-selo-izumire-30-131>
- Бета**, **Тањуг**, „ПКБ: Сточарство је у кризи“, 30. септембар 2010., http://www.b92.rs/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2010&mm=09&dd=30&nav_id=461985
- Бета**, „Србија последња по енергетској ефикасности“, *Blic*, 18. септембра, 2010.
- Bibić, Milorad Mosor**, „Joško Niskota: Maslina je kao majka, a loza je kao žena!“, *Slobodna Dalmacija*, Split, 29.03.2009.
- Бикић**, **Весна**, *Средњовековно село*, Креативни центар, Публикум, Београд, 2007.
- Bilbija, Svetislav**, *Staroevropski jezik i pismo Etruraca*, Biblioteka Slovenski istočnici, Miroslav, Beograd, 2000.
- Bilić, Tomislav**, „Some Northern Constellations used for Navigation in Antiquity“, *VAMZ*, 3.s., XXXIX 15–58, 2006
- Бјеладиновић-Јергић**, **Јасна**, „О српској народној ношњи у новонарошћем крају“, *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, 1999, iss. 63
- Благојевић**, **Милош**, *Земљораднички закон – средњовековни рукопис*, САНУ, Београд, 2007.
- Блиц**, „Колико су загађене реке у Србији – Нишава и Тимок“, 20. април, 2009.
- Bloch, Marc**, *Feudal Society*, trans. L.A. Manyon, 2 v., University of Chicago Press, 1961, U.S.A.
- Blowen, Sarah; Marion Demossier, Jeanine Picard**, (Ур.) *Recollecti- ons of France: memories, identities and heritage in contemporary France*, Berghahn Books, New York and Oxford, 2000
- Бобић**, **Мирјана**, „Савремена сеоска породица и домаћинство у Југославији“, *Становништво*, vol. 37, бр. 1-4, стр. 93-118, Институт друштвених наука, Београд, 1999.

- Bojišić, Valtazar**, *O obliku nazvanom inokoštian u seoskoj porodici Srba i Hrvata*, Beograd, 1884.
- Bodde, Derk**, "Types of Chinese Categorical Thinking", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 59, No. 2, American Oriental Society, University of Michigan, U.S.A., 1939
- Божанић, Снежана**, докторска дисертација *Чување простора: међе, границе, разграничења у српској држави од тринаестог до петнаестог века*, Одсек за историју, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, Србија, 2010.
- Војанин, Станоје**, *Zabave i svetkovine u srednjovekovnoj Srbiji od kraja XII do kraja XV veka*, Историјски институт САНУ, Посебна издања - књига бр. 49, Београд, 2005.
- Бојић, Милутин**, *Плава гробница*, <http://www.youtube.com/watch?v=Fk0UziUWJxo>
- Бојовић, Вујица**, *Век библиотеке у Пријеполу 1904-2004*, Библиотека Вук Караџић, Пријеполје, 2005. http://www.biblioteka-prijepolje.com/dokumenti/vek_biblioteke_1.pdf
- Vomman, Gianantonio**, *Storia Civile Ed Ecclesiastica Della Dalmazia, Croazia E Bosna: In Libri Dodici Compendiata : Alla Gloriosissima Veneta Illirica Nazione*, II, Locatelli, Venezia, 1775
- Бонев, Чавдар**, «Праславянските племена», Част IV (Л-Я), Институт по Балканистика при Българската академия на науките, Софија, 2010, <http://chavdarbonev.zvezdi.org/download/Proto-Slavs-04.pdf>
- Борстин, Данијел Ц.**, *Свет трагања*, Едиција Геопоетика, 2003.
- Боснић, Драган**, „Знаменита стабла у Србији“, *Политика*, 29. март, 2009.
- Боснић, Драган**, *Србија на извору*, Интерсистем, Београд, 2007.
- Voquet, Mary**, *Academic anthropology and the museum: back to the future*, Berghahn Books, 2001
- Bouché-Leclercq, Auguste**, *Histoire de la Divination Dans L'antiquite*, Editions Jérôme Millon, 2003
- Vonfante, G.**, "The Name of the Phoenicians", *Classical Philology*, Vol. 36, No1, Jan. 1941, Chicago University Press
- Бошковић, Стојан**, *Балканска питања, 1886-1905*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1906.
- Бошковић, Стојан**, *Историја света: за народ и школу*, Књига Прва, Историја старог века, Државна штампарија, Београд, Србија, 1866.

- Бошњак, Александар**, Кад ће пољопривредници имати своју Пољопривредну комору?, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kad_ce_poljoprivrednici_imati_svoju_komoru
- Бошњак, Милорад; Слободан, Јаковљевић**, *Обреновићи, сакривена историја*, ЛИО, Горњи Милановац 2006.
- Bowle, John E. (Ed.)**, *The Concise Encyclopedia of World History*, Hutchins of London, 1958
- Bratanić, Branimir**, “Uz problem doseljenja Južnih Slavena“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilište u Zagrebu*, Zagreb, 1951.
- Бркић, Александра**, „Још има школа без тоалета и телефона“, *Политика*, 27. новембра 2008.
- Бркић, Александра**, „Пешаци ђаци или учитељи“, *Политика*, 17. април, 2007.
- Brown, Edward**, *A Brief Account of some Travels in divers Parts of Europe*, Benj. Tooke, London, 1687
- Brown, Elizabeth A. R.**, “The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe”, *The American Historical Review* 79, American Historical Association, 1974
- Browne, Patrick T. J.**, “Cultivation of the Higher Self: William Smith Clark and Agricultural Education”, *Historical Journal of Massachusetts* No. 36. Westfield State College, Winter 2008
- Brukner, Bogdan**, “Vincanska kultura u prostoru i vremenu”, Rad muzeja Vojvodine, 2001-2003.
- Bryant, Jacob**, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, <http://www.scribd.com/doc/40071540/A-New-System-or-An-Analysis-of-Ancient-Mythology-3-Jacob-Bryant-1807>
- Bury, John Bugnell**, *History fo the later Roman emipre from the death of Theodosius I do the death of Justinian (A.D. 395 to A.D. 565)*, Macmillan and co., London, 1923
- Budimir, Milan**, „Pelasto-Slavica“, <http://ponude.biz/knjige/m/Milan%20Budimir%20-%20Pelasto-slavica.pdf>
- Budimir, Milan**, *Problem bukve i protoslovenske domovine*, Rad, JA-ZU, knj. 282, 5, Zagreb, 1951
- Burkert, Walter**, *Greek Religion*, Harvard University Press, 1985
- Burleigh, R; Zivanovic S.**, „Radiocarbon dating of a Cro-magnon population from Padina, Yugoslavia with some general recommendation for dating human skeletons“, *Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie* Bd. 70, H. 3, 1980

- Burnouff, Emile**, *Essaisur le Veda*, Paris, 1863
- Vahanyan, Vahan; Vahanyan, Grigori**, „The Intercultural relations between Old Europe and Old Armenia“, XXIII Valcamonica Symposium “Making history of prehistory, the role of rock art” 28 October - 2 November 2009, Capo di Ponte - Valcamonica, Italy, <http://www.iatp.am/vahanyan/articles/valcamonica1.pdf>
- Vasić, Miloje**, *Preistoriska Vinča I–IV*, Državna Štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1936.
- Vasic, Miloje**, „Southeastern Elements in the Prehistoric Civilization of Servia“, *Annual of the British School at Athens XIV*, 1908
- Велтман, Александар Фомич**, *Атила и Русија IV и V века*, <http://www.scribd.com/doc/8123521/-IV-V->
- Vesti**, “Ni traga od blaga”, 29.10.2007., Opština Negotin, http://www.negotin.rs/article.php?lg=sr&id_article=1028
- Византијски извори за историју народа Југославије, Књига I 1955; Књига II 1959**, Византолошки институт САНУ, Београд, Трећи том, 2007.
- Vinh Sinh**, *Phan Châu Trinh and his Political Writings*, Cornell University Press, Ithaca, 2009, U.S.A.
- „**Винчанска култура**“, http://sr.wikipedia.org/sr/Винчанска_култура
- „**Винчанско писмо**“, http://sr.wikipedia.org/wiki/Винчанско_писмо
- Вишњић, Вишња; Јасна Глишић, Маја Михајловић, Радмило Марковић**, координатор
- Влајинац, Милан**, „Бедба или заменица као мобарска и кулчарска работа у Срба средњег века“, Гласник Скопског научног друштва Скопље II, Скопје, 1926.
- Volanskii, T.**, *Pamjatniki pismenosti Slovjnan do rizdva Hristovoga*, Moskva, 1854, str. 3 (tab I, lb)
- Voo, Kui Shin; Sheeley, Rich; Hovee, Larry**, „Noah’s Ark hidden in the ancient Chinese characters“, *Journal of Creation* (Previously TJ) 19,2 (August 2005)
- Врзић, Никола**, „Све наше кашике“, *НИН* број 2748, Београд, 2003.
- (Ур. Мишо Вујовић)**, *Србија друмовима, пругама, рекама*, Принцип Бонарт Прес: Туристичка организација Србије, Београд, Чачак, 2007.

- Вукашиновић, Гвозден**, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukašinović>
- Вукићевић, Миленко**, *Карађорђе I, 1752-1804*, С.лобода, Београд, 1986.
- Вуковић, Мила**, „Развој етно-села“, 10. јануар, 2008.; *AG Magazin – Arhitektura i građevinarstvo* бр. 39, http://agmagazin.com/main/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=28
- Вукосављевић, Сретен**, *Историја сељачког друштва III – Социологија сељачких радова*, САНУ, Београд, 1983.
- Вукосављевић, Сретен**, *Писма са села*, Савремена школа, Београд, 1962.
- Vukchevic, Ivo**, *Rex Germanorum Populi Sclavorum*, University Center Press, 2001
- Гавела, Бранко**, *Протоисториски и антички Сингидунум*, Посебан отисак из Годишњака Музеја Града Београда, Књ. II, Београд, 1955.
- Гавриловић, Андра**, *Свети Сава – преглед живота и рада*, Биографски покушај, Београд, 1900.
- Гајић, Милован Р.**, „Флорни елементи флоре СР Србије“, *Вегетација СР Србије I*, (Ур.) *Сарић М.* САНУ, Београд, 1984.
- Gamgrelidz, Thomas V.,; Vjačeslav V. Ivanov**. The Early History of Indo-European Languages, *Scientific American*, March 1990, <http://rbedrosian.com/Classic/sciam1.htm>
- Ganshof, Francois-Lois**, *Feudalism*, trans. Philip Grierson, Harper&Row, New York, 1964, U.S.A.
- Gaster, M.**, *Ilchester Lectures on Greeko-Slavonic Literature and Its Relation to the Folk-Lore of Europe during the Middle Ages with two Appendices and Plates*, Trubner & Co., Ludgate Hill, 1887, London, <http://www.scribd.com/doc/57593159/Gaster-Moses-IIchester-Lectures-Greeko-slavonic-Literature>
- Gaston, Maspero**, *Historie ancienne des peuples d'orient*, Paris, 1894
- Gvoić, Ljubiša**, *Serbian Cultural Heritage in Kosovo and Metochia*, Novosti, JP „Železnica Srbije“, Београд, 2007.
- Gibbon, Edward; John Bagnall, Bury**, *The Decline and Fall Of The Roman Empire*, Volume 3, Wildside Press LLC, 2004

- Giljen, Nikola**, *Princeza Olivera, zaboravljena srpska Kneginja*, Fond "Princeza Olivera", Beograd 2009.
- Gilreath, James**, (Ур.), *Thomas Jefferson and the Education of a Citizen*, University Press of the Pacific, U.S.A, 2002
- Gilferding, Aleksandar**, "Drevnejshi period istorij Slavjan", *Vjestnik Evrop.*
- Gimbutas, Marija**, "Anza, ca. 6500-5000 B.C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe", *Journal of Field Archeology*, Volume 1, broj 1-2, 1974, Boston University for the Association for Field Archeology, <http://www.scribd.com/corvalan-guerra/d/75455594-Journal-of-Field-Archaeology-Vol-1-2-1974>
- Gimbutas, Maria**, "Deities and Symbols of Old Europe and Their Survival in the Indo-European Era: A Synopsis", *Sprung from Some Common Source: Investigations into the Prehistory of Languages*, (Ед. Sydney Lamb, E. Mitchell), Stanford University Press, 1991
- Gimbutas, Maria**, *The Balts*, Frederick A. Praeger Publishers, New York, 1963
- Gimbutas, Maria**, *The Goddesses and Gods of Old Europe: Myths and Cult Images*, University of California Press, 2007
- Govedarica, Blagoje**, „Rano bronzano doba na području istočnog Jadrana“, *Djela ANUBIH* 67, Sarajevo, 1989
- Grbić, Miodrag**, "Preclassical Pottery in the Central Balkans - Connections and Parallels with the Aegea, the Central Danube Area and Anatolia", *American Journal of Archaeology*, Vol. 61, No. 2, Apr., 1957
- Greek colonisation: an account of Greek colonies and other settlements overseas**, Vol. 2, **Tsetschlade, Gocha R.**, (Ed.) BRILL, 2008
- Green, M. J.** *Dictionary of Celtic Myth and Legend*, James and Hudson, London 1992
- Griffen, Toby D.**, *Deciphering the Vinca Script*, str. 23-24, <http://www.fanad.net/vincascript.pdf>
- Griffen, Toby**, "Toward a decipherment of Jela 1 and Jela 2", LACUS Forum XXX, : *Language, Thought and Reality*, (Ed.) G. Fulton, W.J. Sullivan & A. R. Lommel. 2004
- Grumeza, Ion**, *Dacia. Land of Transylvania, Cornerstone of Ancient Eastern Europe*, Hamilton Books, Maryland, 2009
- Grujičić, Nebojša**, „Najstariji rudnik u Evropi“, *Vreme* br. 554, 16. avgust, 2001., <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=294908>

- Група аутора**, (Ур.) **Калић, Јованка**, „Доба борби за очување и обнову државе (1371—1537)“, *Историја српског народа II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1982.
- Група аутора**, *Задужбине Косова – Споменици и знамења српског народа*, Епархија Рашко-Призренска, Богословски факултет з Београду, Призрен, Београд, 1987.
- Група аутора**, *Летњи кувар*, БИГЗ, Београд, 1978.
- Grčić, Mirko; Ljiljana Grčić**, “Genesis of the City Šabac and Origin of Its Name”, *Journal of the Geographical Institute “Jovan Cvijić”* 61(1) (85-105)
- Guest, Edwin**, *Origines Celticae (a Fragment) and Other Contributions to the History of Britain*, Ardent Media, 1883
- Гулан, Бранислав**, „Задругарство у Србији – између нестанка и опстанка“, 05. 07. 2010., *Актер Online*, <http://www.akter.co.rs/index.php/ekonomijaprint/2713-izmeu-nestanka-i-opstanaka.html>
- Гулан, Бранимир**, „Могућности демографског развоја села Србије“, 26. октобра, 2008. године, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10132.html>.
- Гулан, Бранислав**, „Нестанак села гаси Србију“, *Актер*, 1. фебруар, 2010. године, <http://www.akter.co.rs/index.php/politika-print/2183-nestanak-sela-gasi-srbiju.html>
- Гулан, Бранислав**, „Перспективе руралних средина у Србији: Опанак и ципела“, *Poslovna politika* 36:11, *Poslovna politika AD-Izdavačko i konsalting preduzeće*, 1/2007.
- Гулан, Бранимир**, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11423.html>
- Gundulić, Ivan**, *Osman*, Pjevanje Treće, http://sr.wikisource.org/wiki/Osman/3._pjevanje
- Гуцијан, Сандра**, „У хиљаду евра“, *Политика*, 07. октобра, 2010.
- Давидовић-Живановић, Софија**, „Прилог проучавању односа Сармата и Словена“, *Mementa Archaeologia et Eruditiva*, Академија Nova, Пешић и синови, Београд, 1999.
- Dalimila**, (*Nejstarsiceska rymovana kronika tak receneho*), Kapitola1: “Ot Babylonskevezeza o sedmidcadjayzcich“, (25), (30); Kapitola2: „O potatcejazyka ceskeho“ у *Nejstarsiceska rymovana kronika tak receneho Dalimila*, <http://www.scribd.com/doc/47305208/Dalimilova-hronika>
- Дамјановић, Радован**, *Српско-српски речник*, Прва свеска, Београд, 2003

- Dvornik, F.**, *The Slavs: Their Early History and Civilization*, American Academy of Arts and Sciences, New York, 1986
- Densusianu, Nicolae**, *Prehistoric Dacia*, <http://www.pelasgians.org/contents.htm>
- Densusianu, Nicolae**, *Prehistoric Dacia*, <http://www.scribd.com/doc/48054293/NICOLAE-DENSUSIANU-DACIA-PREISTORICA-VERS-ENGLEZA>
- Деретић, Јован**, *Александар, Велики, цар српски*, <http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Aleksandar-Veliki-Car-Srpski>
- Деретић, Јован**, *Античка Србија*, Темерин, Србија, 2000.
- Деретић, Јован**, *Културна историја Срба*, Народна књига, Београд, 2005.
- Дероко, Александар**, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Просвета, Београд, 1950.
- „Дестиникон“, <http://en.wikipedia.org/wiki/Destinikon>
- Detelić, Mirjana**, *Epski gradovi – Leksikon*, Balkanološki institut, Posebno izdanje 84, SANU, 2007.
- Descubes, A.**, *Nouveau Dictionnaire d' Histoire, de Geographie, de Mytologie et de Biographie*, Paris, 1880
- Detelić, Mirjana**, *Epski gradovi – Leksikon*, Balkanološki institut, Posebno izdanje 84, SANU, 2007.
- Dzino, Danijel**, PhD Thesis, Department of Classics, University of Adelatide, 2005, *Illyrian Policy of Rome in the Late Republic and Early Principate*, P. 156, cit. Vell. Pat.2.114.4., <http://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/37806/1/02whole.pdf>
- Diakonoff, I. M.**, *The Pre-history of the Armenian People, Predystoriia armianskogo naroda*, Erevan, 1968 (Transl. by Lori Jennings, Delmar, New York, 1984) <http://rbedrosian.com/Classic/diakph10.htm>
- Diamond, Jared**, *Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies*, W. W. Norton & Company, New York, 2005
- Diamond, Jared**, “Japanese Roots”, *Discover*, Vol. 19, No. 6, June 1998, New York, USA, 1998
- Diamond, Jared** *Collapse – How Societies Choose to Fail or Succeed*, Penguin Viking, New York, 2005
- Diaconescu, Mihail**, *Antologie de literatura daco-romana - An Anthology of Dacian-Roman Literature*, Bucuresti, Corifeu, 2007

- Димитријевић, Лаза**, *Како живи наш народ*, Инфинитас, Београд, 2010.
- Димитријевић, Стеван**, *Одношаји нећских патријараха с Русијом у XVII веку*, Глас СКА LVIII, Београд, 1922.
- Дил, Шарл**, *Историја Византије*, Логос Арт, Београд, 2008.
- Dill, Samuel**, *Roman Society in the Last Century of the Western Empire*, McMillan and Co., London, 1910
- Димитријевић, Лаза**, *Како живи наш народ*, Инфинитас, Београд, 2010.
- Димитријевић, Стеван**, *Одношаји нећских патријараха с Русијом у XVII веку*, Глас СКА LVIII, Београд, 1922.
- Dimitrijević, Stojan**, „Eneolitsko doba“, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, III, (Ur.) A. Benac, Svjetlost, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1979.
- Dimitrov, Peter A.**, *Thracian Language and Greek and Thracian Epigraphy*, Cambridge Scholars Publishing, 2009 (<http://www.scribd.com/doc/52101650/Thracian-Language-and-Greek-and-Thracian-Epigraphy>)
- “Distribution of European Y-chromosome DNA (Y-DNA) haplogroups by country in percentage”, http://www.eupedia.com/europe/european_y-dna_haplogroups.shtml
- Dius, Cassius**, *Roman History*
- Dobrašinović, Golub**, (Ur.), *Kopitar i Vuk*, Vukov sabor Tršić – Rad, Beograd, 1980.
- Dolci, Sebastiano**, *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine*. Dissertatio historico-chronologico-critica. Venetiis. MDCCLIV
- Donaldson, John William**, *Varronianus: A Critical and Historical Introduction to the Ethnography of Ancient Italy and to the Philological Study of the Latin Language*, London, 7 June 1811 – 10 February 1861, 21 Craven Hill, Hyde Park, London, 1852
- Dragašević, Jovan**, *Makedonski Sloveni*, Prometej, Novi Sad, 1995. (Ur. To http://www.rastko.rs/rastko-mk/istorija/opste/jdragasevic-makedonski_1.html)
- Dragić, Verica**, „Život na tragu bakra“, *Novosti*, 13. avgust 2006.
- Droysen, Johann Gustav**, *Historie de l'hellenisme*, E. Leroux, Paris, 1883-1885
- Drummond, William; Matthias, Thomas James**, *Origines: or, Remarks on the origin of several empires, states and cities*, Vol. 2, A. J. Valpy, 1825

- Du Halde, Jean-Baptiste**, *The general history of China*, J. Watts, London, 1741
- Du Cange, Caroli Du Fresne Domini**, *Illyricum Vetus & Novum*, Haredum Royerianorum, Posonii, 1746
- “Дупљајска колица”, http://sr.wikipedia.org/wiki/Дупљајска_колица
- Душанић, С. М.**; **Поповић, Д.**, *Приватан живот у српским земљама средњег века*, Слио, Београд, 1984.
- Dutton, Paul V.**, “An Overlooked Source of Social Reform: Family Policy in French Agriculture, 1936-1945”, *The Journal of Modern History*, Vol. 72, No. 2 (Jun., 2000), The University of Chicago Press, U.S.A.
- Дучић, Јован**, *Гроф Сава Владиславић*, Дерета, Београд, 1999.
- Ђаковић, Горан**, „Српска средњовековна трпеза“, *Агронпрес*, 15.03.2010., <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/12370.html>
- Ђенић, Милисав Р.**, *Златибор у прошлости*, Титово Ужице, 1983.
- Ђенић, Снежана**, *Златибор – културна и историјска баштина од праисторије до данас*, Библиотека „Љубиша Р. Ђенић“, Чајетина, 2009.
- Ђорђевић, Miroslav**, „Pravni transplanti i Srbijski gradanski zakonik iz 1844.“, *Strani pravni život*, 2008, iss. 1, Beograd
- Ђорђевић, Тихомир**, *Србија пре сто година - XIX. век*, Ethos, Београд, 2008.
- Ђорђевић, Мирослав**, „Увод у грађанско право“, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2004.
- Ђоровић, Владимир**, „Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка“, *Историјске свеске Српско наслеђе* бр. 3, март 1998.
- Ђоровић, Владимир**, *Историја Срба*, Ниш “ЗОГРАФ”, 2001.
- Ђоровић, Владимир**, *Историја српског народа*, Књига Прва, Глас српски, Арс либри, Бања Лука, Београд, 1997.
- Ђоровић, Владимир**, „Срби између Византије, Хрватске и Бугарске“, *Историја српског народа*, Књига Прва, http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/2_5_1.html
- Ђурић, Живојин**, *Модернизација и друштвене промене – огледи из савремене социологије*, Институт за политичке студије, Београд, Србија, 2004.
- Evans, Arthur John**, *Antiquarian Researches in Illyricum*, (Parts I. and II.), The Society of Antiquaries, Nichols and Sons, 25 Parlia-

- ment Street, Westminster, London, 1883, http://www.archive.org/stream/antiquarianresea00evan/antiquarianresea00evan_djvu.txt
- Ellis, Robert**, *The Armenian origin of the Etruscans*, Parker, Son, and Bourn, London, 1861
- Encyclopaedia Britannica; or, a dictionary of arts, sciences, and miscellaneous literature**, Vol. 14, (Ed. **Thomas Dobson**), Bell and Macfarquhar, Edinburgh, 1797
- Essays in economic sociology By Max Weber, Richard, Swedberg** (Ed.), Princeton University Press, USA, 1999
- Eschenburg, Johann Joachim**, *Manual of Classic Literature: The first six books of the Iliad of Homer, literally translated into English prose, with copious explanatory notes, and a preliminary dissertation on his life and writings*, Key and Biddle, 1836
- Eusebius**, *Church History*
- Živanović, S.** „A note on the anthropological characteristics of the Padina population“, *Zeitsch für Morph. Anthropologie*, 66/2, Stuttgart, 1975.
- Živanović, S.**, „Antropological Finds from the Serbien Necropol at Trnjane“, *Zbornik Narodnog muzeja IX-X*, 1979, pp. 159-175.
- Živanović, S.** „Rezultati antropoloških proučavanja skeleta iz grobova u nalazištu Trebenište“, *Balkanica XV*: 45-54, 1984.
- Живковић, Биљана**, „Стазе – српског постојања!“, 3.8. 2010., *Српска.ру*, <http://www.srpska.ru/article.php?nid=14788&sq=&crypt>
- Živković, Tibor**, *Gesta Regum Sclavorum*, II, Istorijски институт, SANU, Beograd; Manastir Ostrog, Nikšić, 2009.
- Živković, Tibor**, *Portreti srpskih vladara IX-XII*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2006.
- Живковић, Теофан**, *Србска народна црква на канонично-историчном темељу свом, с едним словом у додатку: побожност и народност*, Тиском браће Мађара, Манастир Бездин, Темишвар, Румунија, 1868.
- Жупанић, Нико**, *Срби Плинија и Птолемеја: Питање прве појаве Срба на светској позорници са историјског, географског и етнолошког становишта*, Зборник радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1924., <http://www.scribd.com/doc/15758157/Srbi-Plinija-i-Ptolomeja-oko-Crnog-mora>
- Жупанчић, Милан**, „Обитељска пољопривредна gospodarства и рурални развитак у Хрватској“, *Социологија села* 43, 165, Ин-

ститут за друштвена истраживања у Загребу, Загреб, Хрватска, 2005

- Ерац, Нада**, „У Србији 150.000 неухрањене деце“, *Blic*, 12.12.2007. Завичајни музеј Светозарева, Србија; <http://www.mgb.org.rs/sr/zbirke/pristorija/picture/pristorija/119-figurina>, Музеј града Београда, <http://www.virtuelnavinca.com/figurine-tip1-sc.html>
- Закон о локалној самоуправи у Републици Србији**, 25. фебруара 2002., *Службени гласник Републике Србије*, бр. 9/2002
- Законик Цара Стефана Душана**, *Бистрички рукопис*, Одељење друштвених наука, *Извори српског права, IV, књ. II*, САНУ, Београд, 1981
- Zaytzev, Yuriy**, „Neapolis Scythica – the Capital of the Kingdom of Skiluros“, http://www.pontos.dk/e_pub/Zaytzev.htm
- Zečević, Dragana**, „Bakar u kamenom dobu“, *Новости*, 31. oktobar 2007.
- Zečević, D.**, „Kuršumljija: Gladni bez narodne kuhinje“, 23. novembar 2011. *Novosti*
- Zivanovic D. S.**, „Radiocarbon dating of a Cro-magnon population from Padina, Yugoslavia with some general recommendation for dating human skeletons“,
- Zonaras, Hronika**, Ruski Prevod u Vokolomanskom Manastiru, Napectan u Ct 31 *Istor. I Drevn. Rus. U Moskv. Univ.* 1847.
- Zonarae, Joannis**, *Historica Annalum*, Patrologiae, Migne, Paris 1864, Tomus 134
- Zotović, Mihailo**, „Istorijska interpretacija – gvozdeno doba“, *Užice nekad i sad – najstarija prošlost*, <http://www.graduzice.org/userfiles/files/istorijskaintercijagvozdendoba.pdf>
- Ivanov, V.**, „The Early History of Indo-European Languages“, *Scientific American*, March 1990
- Ivanits, Linda J.**, *Russian Folk Belief*, M.E. Sharpe Inc, 1992, USA
- Ivanovic, M.**, „Tombstones and Inscriptions at Old Serbian Cemeteries and Church Sites in the Villages of Metohia Podgor and Hvosno“, *Recueil de Kosovo et Metohija I*, Academie Serbe des Sciences et des Arts, Beograd 1990
- Ivanović, Lj.**, „U Srbiji i deca na kazanu“, 17. 11. 2011. *Vesti*, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Tema-dana/180113/U-Srbiji-i-decana-kazanu>
- Ивановић-Баришић, Милина**, „Наслеђе Авале: Спомен места – историја – сећања“, *Зборник радова*, књ. 26., Етнографски ин-

- ститут САНУ, Београд, http://www.etno-institut.co.rs/Zbornik/zbornik26/ivanovic-barisic_26.pdf
- Ivić, Aleksa**, „Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima 1740-1880“, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda III*, Srpska Kraljevska Akademija, Beograd, 1926.
- Ivić, Pavle; Mitar Pesikan**, *The history of Serbian Culture*, Transl. by Randall A. Major, Porthill Publishers, Great Britain, 1995.
- „Између пустиње и раја“, 03.октобра, 2010. Магазин *Политика*, *Политика*
- Илић, Б.**, „Старица у Лесковцу умрла од глади!“, *Press*, Лесковац 12. јуна, 2010.
- Илић, Ненад**, Свети Сава: *Житије и слава Светог Саве првог српског архиепископа*, Манастир Ђурђеви Ступови, Рас, 2006
- Illyrio Serbica 1683-1715 (1723)**, Haus, Hof u. Staat. Archiv Wien, „Privileges of Emperors Leopold, Josef and Charles VI, and also of Her Royal Majesty Maria Theresa to glorious Illyrico-Rassian nation“, Prev. **Zhefarovic** и **Nenadovic**, Музеј Матика Српска, Novi Sad, 1745 (14.april, 1715.
- Њуов, Vasil**, „Aural and written communication and semiotic characteristics of the ancient macedonian language“, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici10-e.htm>
- Њуов, Vasil**, „Great Battles of the Ancient Macedonians“, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/index1-e.htm>
- Њуов, Vasil**, „Discoveries about the Literacy, Language and Culture of the Ancient Macedonians“, http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians/govrlevo_a.htm
- Њуов, Vasil**, „Macedonian alphabet and the peculiarities of the macedonian alphabets“, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici5-e.htm>
- Њуов, Vasil**, „Novi soznanija za pismenosta, jayikog I kulturata na drevnite Makedonci“, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians/lac.htm>
- Њуов, Vasil**, „Some synthetic characteristics of the ancient macedonian language - Pre - Vedic grave monument with inscription in ancient Macedonian writing and in an ancient Macedonian tongue“, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici9-e.htm>
- Њуов, Vasil**, „The wooden book with a macedonian inscription from 5.260 B.C. from the prehistoric lakeside settlement at the Kostur

- Lake”, <http://www.unet.com.mk/ancient-macedonians-part2/spomenici8-e.htm>
- Irving, Washington**, *The Complete Works of Washington Irving*, Baudry’s Library, Paris, 1834
- Ishida, Takeshi**, *Japanese Political Culture – Change and Continuity*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, New Jersey, 1996
- Isidore of Seviglia**, *Origin*
- Isić, Momčilo**, „Dete i žena u Srbiji između dva svetska rata”, *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, Biblioteka Helsinške sveske br. 23, Beograd, 2006.
- Isić, Momčilo**, *Seljanka u Srbiji u prvoj polovini 20. veka*, *Ogledi* br. 9, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Zagorac, 2008. Beograd
- Istrin, V.**, *Voznikovenije i razvitije pismja*, Moskva, 1965
- Ito, Mikiharu**, „Evolution of the Concept Kami“, <http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/cpjr/kami/ito.html>
- Ito, Hirobumi**, *The Constitution of the Empire of Japan, 1889*, Trans. by Ito Miyoji, “Tokyo: Igrisu-Horitsu Gakko, 22nd year of Meiji, 1889, Hanover Historical Texts Project, sc. Jonathan Dresner, Harvard University, “Commentaries On the Constitution of the Empire of Japan”, 1889, <http://history.hanover.edu/tests/1889con.html>.
- Јаковљевић, Ранко**, „Руси и Срби између Кладова и Сибира“, <http://www.rastko.rs/rastko-ru/delo/12802>
- Јаневски, Божин**, *Од античке Балбе до Валве*, Колубара, Ваљево, 1996.
- Jankovic, Djordje**, *Ravna Gora between Prizren and Strpce - The Oldest Known Serbian Archeological Find at the South of Serbia, Antiques of Kosovo and Metohija*, Book X, Provincial Institute for Preservation of the Cultural Monuments, Pristina, 1977.
- Јанковић, Ђорђе** „Археолошка истраживања на Косову“, <http://dostinika.com/istorija/168-2010-01-05-20-25-26.html>
- Janković, Đorđe**, „Ravna gora između Prizrena i Štrpca – najstarije poznato srpsko nalazište na jugu Srbije“, *Starine Kosova i Metohije* 10, Pristina 1997
- Đorđe, Janković**, „Svedočenja arheološkog nasleđa 4-11. stoleća Kosova i Metohije“, <http://www.arheologija.fr.gd/-k1-Latinicna-verzija-k2-.htm>

- Јанковић, Ђорђе**, „Slovenske osobine naselja poznorimskog doba na jugoistoku Panonije“, <http://www.rastko.rs/arheologija/djankovic/djankovic-naselja.html>
- Јанчић, Радиша**, *Моја маслина*, Службени лист Србије. Драслар, Београд, 2007.
- Јасић, Стојан**, „О златарима“, члан 169., *Душанов законик, Закони старог и средњег века*, Ауторско издање, Београд, 1968. <http://www.scribd.com/doc/8326000/Dusanov-zakonik>
- Јаčov, Марко**, „Les monastères de Fruška Gora à la limite de deux siècles (XVII-XVIII).“ *Западноевропски барок и византијски свет*. Зборник радова са научног скупа одржаног од 10. до 13. октобра 1989. Ур. Д. Медаковић. Београд: САНУ 1991
- Јевремовић, Ј.**, „Печат српског кнеза Стројимира“, *Глас Јавности*, 27.07.2006., Београд
- Јелаћа, Симо**, *Naseljavanje Srba na Balkan*, <http://www.scribd.com/doc/21727032/Dr-Simo-Jelaca-Naseljavanje-Srba-Na-Balkan>
- Јелаћа, Симо**, *Osam Milenijuma Srpskog Porekla*, <http://www.scribd.com/doc/13864091/Dr-Simo-Jelaca-Osam-Milenijuma-Srpskog-Porekla>
- Јиреček, Константин**, *Istorija Srba*, Naučna knjiga, Београд, 1952.
- Јиречек, Константин**, *Историја Срба*, Прва књига, ИРА „Промисла“, 1988.
- Јовановић, Верка**, „Географске карте и планови Београда у путописним делима“, *Београд у делима страних путописаца – Belgrade in the Works of European Travel Writers*, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2003., http://www.balkaninstitut.com/pdf/izdanja/posebno/Beograd_u_delima.pdf
- Јовановић, Слободан**, *Један прилог за проучавање српског националног карактера у XVI т. Сабраних дела, Из историје и књижевности*, књ. II, БИГЗ, Београд, 1991.
- Јовановић, Слободан**, *Један прилог за проучавање српског националног карактера*, Канада, Виндзор, 1964.
- Јовановић, Miroslav**, *Jezik i društvena istorija*, Stubovi kulture, Београд, 2002.
- Јовановић, Милка**, „Народна ношња у Србији у XIX веку.“ САНУ, Српски етнографски зборник, књ. 92, Београд, 1979.
- Јовановић, Драган**, „Откривање Европе“, *НИН*, бр. 2643, 23. август, 2001. године, Београд

- Јовановић, Александар**, “Prolog proučavanju inhumacije u Gornjoj Meziji I-III veka”, *Glasnik Srpskog arheološkog društva* br. 22, 2006.
- Јовановић, Слободан**, *Српско-бугарски рат: Расправа из дипломатске историје*, Дворска књижара Мите Стајића, Београд 1901.
- Јованчевић, Саша**, „Модернизација српског друштва у XIX веку”, *Политичка ревија*, бр. 1/2010, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Јовић, Момир**, *Срби пре Срба*, Краљево Доротеус 2002. Библиотека «Искон» Књига бр. 1, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>
- Jones, Christopher Prestige**, „Kinship Diplomacy in the Ancient World“, Harvard University Press, 1999
- Јоцић, Мирослава; Петко, Марјановић**, „Историја“, <http://www.prokuplje.org.rs/cms/lat/istorija>
- Justin**, *Ancient State of Macedonia*
- „Јустинијан лажни Словен“, <http://www.istorijskabiblioteka.com/art2:justinijan-lazni-sloven>
- Kalankatuyk, Moses of**, *The History of Aluank*, Book I, Chapter II, III, „Genealogy of Japeth’s Descendants“ (**Мовсес Каланкатуац**, *История страны Алуанк*, Ереван. Матенадаран. 1984.)
- Kalić, J.**, «Presto Stefana Nemanje,» / *The Throne of Stephen Nemanya/ Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 53-54 (Belgrade: Filološki fakultet, I 1987-1988)
- Kalić, Jovanka**, „Rascia - The Nucleus of the Medieval Serbian State“, *The Serbian Questions in The Balkans*, Faculty of Geography, University of Belgrade, 1995. <http://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/jkalic-raska.html>
- Качић-Миошић, Андрија**, *Разговори угодни народа словинског*, http://www.archive.org/stream/razgovorugodnin00miogoog/razgovorugodnin00miogoog_djvu.txt
- Kachur, V.**, *The Trans-Caucasion Migration of the Rusi Tribes*. Dublin, Ohio, 1972
- Kašanin, Milan**, *Srpska Književnost u srednjem veku*. Prosveta. Beograd. 1975.
- The Odes of John Keats*, Ed. by A.R. Weeks, W. B. Clive, London University Tutorial Press, 19?, <http://ia600304.us.archive.org/4/items/odesjohn00keatuoft/odesjohn00keatuoft.pdf>

- Kedrenos, George**, *Historiarum Compendium*, Ed. **Immanuel Bekker**, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 35-36, 2 vols, Berlin, 1838-1839
- Keyser, S. et al**, „Ancient DNA provides new insights into the history of south Siberian Kurgan people“, *Human Genetics*, Vol. 126, No. 3, 2009
- Kjeilen, Tore**, „Devsirme“, <http://i-cias.com/e.o/devsirme.htm>
- Кијевски, Нестор**, *Повесть временных лет, часть вторая*, Москва, Ленинград, 1950.
- Klaić, N.**, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1975, 232-239
- Клајнберг, Алфред**, *Европска култура новог вијека – Нацрт историје социјалног и културног развоја*, Веселин Маслеса, Сарајево, СФР Југославија, 1959.
- Kleineres conversations-Lexicon*, В. Fleischer dem jüng, 1815
- Klyosov, Anatole**, „DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the Y-Chromosome, Part II: Walking the Map“, *Journal of Genetic Genealogy*, 5 (2), 2009, <http://www.jogg.info/52/files/Klyosov2.pdf>
- Ковачевић, Н.**, „Београд, Нови Сад и Ниш – оазе у демографској пустињи“, *Политика*, 12. мај, 2009.
- Коерпен, Adolphus Louis**, *The world in the middle ages– An Historical Geography*, Appleton and Co., New York, 1854
- Константин Филозоф**, *Живот деспота Стефана Лазаревића*, Старе српске биографије XV и XVI века, Београд, 1936.
- Конт, Френсис**, *Словени*, Београд, „Филип Вишњић“, 1986.
- Кончар, Симеон**, *Прадомовина Срба*, <http://www.scribd.com/Страница/d/22589673-ПРАДОМОВИНА-СРБА-Симеон-Кончар>
- Koridakis, M.Z.**, *History of the Greek Language*, E.L.I.A., Athens 1999
- Kopitar, Bartholomäus**, *Glagolita Clozianus*, стр. 49-50, Prostat apud Carolum Gerold Bibliopolam, 1836
- Korpela, Jukka**, *Prince, saint, and apostle: Prince Vladimir Svyatoslavich of Kiev, his posthumous life, and the religious legitimization of the Russian great power*, Otto Harrassowitz Verlag, 2001
- Korunić, Petar**, „Nacija i nacionalni identitet: uz porijeklo i integraciju hrvatske nacije“, *Zgodovinski časopis* 57, 1-2 (127), 2003, Ljubljana, 2003.

- Константин Филозоф**, *Повест о словима (Сказаније о писменех) - Житије деспота Стефана Лазаревића*
- Костић, Цветко**, *Социологија села*, Издавачко-информативни центар студената Београд, 1975.
- Kotnik, Vlado**, "Opera, Myth, Society: How do they correlate?", *TRAMES – Journal of the Humanities and Social Studies*, Vol. 8, No. 3, 2004, Estonian Academy Publishers, Estonia
- „Куршумлија“**, *Упознај Србију*, <http://www.upoznajsrbiju.co.rs/mesto/kursumlija-63>
- Кућа Стил**, "Екотекура", мај 2002.
- Lazarević, Luka**, *Beleške iz okupiranog Beograda: (1915-1918)*, 1919. (Ур.Zdravko Krstanović), Jasen, 2010, Beograd
- Лазаревић, Небојша**, „Изградња спомен обележја Јелени-Анжујској, <http://www.jelena-anzujaska.com/info/kraljica.html>
- Лазаревић, Катарина**, „Od kneza Miloša Obrenovića do danas proizvodnja svinja opala nekoliko puta, a od nekadašnjih 200.000 grla Srbija više ne izvozi ni jedno“, *Agropress*, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10172.html>
- Лазова, Милева**, „Мушкото торзо никулец на Библијата“, *Македонско сонце*, бр. 501, 06.02.2004., Скопје, http://www.makedonskosonce.com/broervis/2004/sonce501.pdf/44_46_arheo.pdf
- Лазовић, Мишко**, *Приватни живот Срба пре модерних времена*, <http://www.scribd.com/doc/38424804/Miško-Lazović-Privatni-život-Srba-pre-modernih-vremena>
- Lakić, Suzana**, „Vlada bez plana za novi talas ekonomske krize“, *Blic*, 13. 11.2011.
- Лазих, Сима Лукин**, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас; Кратка повјесница Срба*, Штампарија Карла Албрехта, Загреб, 1894.
- Лазих, Милош**, „Сјеничка сиријада – Балада о несрећном Муји“, *Илустрована Политика* бр. 2634, 9. јул 2009.
- Latham, Robert Gordon**, *Opuscula – Essays Chiefly Philological and Ethnographical*, Williams & Norgate, London 1860
- Le Danois, Edouard**, *Le Rythme des Climats*, Payot, Paris, 1950
- Leake, William Martin**, *Travels in Northern Greece*, Вол. 3, J. Rodwell, New Bond Street, London, 1835
- Lebedynsky, Iaroslav**, *Les Sarmates : Amazones et lanciers cuirassés entre Oural et Danube*. Editions Errance, Paris, 2002

- Levy, G. R.**, *Southern Old Serbia - Stara Srbija - History & Ethnology*, Archive of the Russian Ministry For Foreign Affairs, Year 1712, Dec. 19, <http://www.pogledi.rs/makedonija/english/index.php>
- Leeming, David Adams**, *The Oxford companion to world mythology*, Oxford University Press, 2005
- Lemajić, Nenad**, *Srpska elita na prelomu epoha*, Istorijски архив Srem, Filozofski fakultet, Sremska Mitrovica-Novі Sad, 2006.
- Lempriere, John**, *Bibliotheca classica; or A classical dictionary*, T. Cadell, London, 1788
- Lemprière, John; Da Ponte, Lorenzo; Ogilby, John David**. *Bibliotheca classica, or, a dictionary of all the principal names and terms relating to the geography, topography, history, literature, and mythology of the antiquity and of the ancients, with a chronological table*, W.E. Dean, New York, 1838
- Lemprière, John**, *Lemprière's Classical dictionary of proper names mentioned in ancient authors writ large: with a chronological table*, Routledge, 1984
- Lenski, Noel**, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, University of California Press, 2003
- Lepsius, Richard**, *Letters from Egypt, Ethiopia and the Peninsula of Sinai*, London, Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, 1853
- Lessing Photo Archive**, <http://www.lessing-photo.com>
- Lewis, David Malcolm; Boardman, John**, *The Cambridge Ancient History: The Fourth Century B.C.*, Cambridge University Press, 1994
- Li, X et al**, "The earliest writing? Sign use in the seventh millennium BC at Jiahu, Henan Province, China", *Antiquity* 77, 2003
- Livy**, *History of Rome*
- Linforth, Ivan Mortimer**, "Two Notes on the Legend of Orpheus", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 62, (1931)
- Лола, Јована**, „Лазар Хребелјановић, Кнез Лазар – Цар Лазар“, *Православна вера*, 26. јун, 2011., http://pravoslanibiseri.blogspot.com/2011_06_26_archive.html
- Ломовић, Бошко**, „Пут до знања од 2.000 километара“, *Политика*, 22. март, 2008.
- Лопандић, Душко**, „Четири дана срамоте“, *Политикин Забавник* бр. 3013, Београд, 2009.

- Лопушина, Душан**, „Грозни – наше крви“, *Новости*, 17. decembar 2007.,
- Лорушина, Душан**, „Progon kneginje Jelene“, *Novosti*, Beograd, 24. decembar, 2007.
- Lord, John**, *Ancient States and Empires*, Book Three, *The Roman Empire*, Chapter XI – „The Wars with Jugurtha and the Cimbri. Marius.“, <http://www.readcentral.com/chapters/John-Lord/Ancient-States-and-Empires/006>
- Loudon, John Claudius**, *The Gardener's magazine and register of rural & domestic improvement*, Vol. 5, Longman, Rees, Orome, Brown and Green, 1839
- Lu, David John**, *Japan: A Documentary History*, M. E. Sharpe, New York, U.S.A., 1997
- Луковић, Милош**, „Трасе средњовековних путева на дурмиторском подручју“, *Зборник радова са научног скупа* (Плужине, 24–25. септембар 2006), *Беране: Свевиђе - манастир Заграђе* 2010., <http://www.eparhija.me/riznica/11/Scepan-polje-i-njegove-svetinje-kroz-vekove/Scepan-polje-i-njegove-svetinje-kroz-vekove-171-194.pdf>.
- Lukovic-Rjanović, Olga**, *Srbi ... Narod Najstariji*. 1990. Т I., Beograd. AIZ Dosije.
- Љушић, Радош**, Вожд Карађорђе, I-II, Смедеревска Паланка, 1993. (Београд 2000., 2003.): <http://www.scribd.com/doc/7710376/Rados-Ljusic-Karadjordje>
- Љушић, Радош**, *Кнежевина Србија (1830-1839)*, Београд, САНУ, 1986.
- Madgearu, Alexandru; Gordon, Martin**, *The wars of the Balkan Peninsula: their medieval origins*, Scarecrow Press, 2008
- Maenchen-Helfen, Otto**, *The world of the Huns: studies in their history and culture*, University of California Press, 1973
- Мајдин, Зоран** „Велика депресија“, „Путеви и странпутице српске пољопривреде, *Време*, бр. 1010, 13. мај, 2010.
- Maki, John M.**, *William Smith Clark: A Yankee in Hokkaido*, Hokkaido University Press, Sapporo, Japan, 1996
- Maksimović, Ljubomir**, „The ‘Byzantinisms’ of king Stefan Radoslav“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, SANU, iss. 46, SANU, 2009
- Mallory, J.P.** (1989). *In Search of the Indo-Europeans: Language, Archaeology, and Myth*. London: Thames & Hudson. p. 38f

- Malyarchuk, B.A.**, „Differentiation and Genetic Position of Slavs among Eurasian Ethnic Groups as Inferred from Variation in Mitochondrial DNA“, *Russian Journal of Genetics* 37 (12): 1437-1443, МАИК Nauka Interperiodica, December 2001
- Mantu, Cornelia-Magda** “Cucuteni–Tripolye Cultural Complex: Relations and Synchronisms with other Contemporaneous Cultures from the Black Sea Area”, *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, Iași, 2000
- Maretić, Tomo**, *Slaveni u davnini*, Naklada “Matice Hrvatske”, Zagreb, 1889.
- „**Маргумски натпис**“, <http://www.dijaspora.ch/sr/main/mostovi/zanimljivosti/margumskinatpis-print>
- Marinković, Mirjana**, „Kako ograničiti vlast samodržca“, *Istorijske sveske br. 11*, novembar 1998.; *Srpsko nasleđe*, <http://www.srpsko-nasledje.co.rs/sr-l/1998/11/article-7.html>
- Маринковић, Радивоје**, *Локална самоуправа*, Институт за политичке студије, Београд, 1998.
- Марковић, Р. Ж.**, „Алармантно: За 15 година нестаће још 700 српских села!“, *Press*, 19. 02, 2010.
- Марковић, Биљана**, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Вајат, Београд, 1999.
- Марковић, Драган**, *Отварање и затварање србијанског села, села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004.
- Markotic, Vladimir**, *The Vinca Culture*, University Press, Calgary, 1984; Vladimir Markotic, Starcevo and Vinca, Harvard University, U.S.A, 1962.
- Marcelin, Amijan**, *Amiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt. Recensuit rhythmicęque distinxit* С. U. Clark I. Berolini, 1910. XVII. R. 12, 13; XIX. R. II; превод у **N.Vulić**, „Ratovanje cara Konstancija u današnjoj Ваčkoј“, *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*. I-4. 1928.
- Marcellinus, Ammianus**, *Roman History*
- Милковић, Вељко**, „Самогрејна еколошка кућа – соларна земуница“, <http://www.veljkomilkovic.com/ЕкоКуца2.htm>
- Марковић, Драган**, „Локална самоуправа у европским интеграцијама“, *Политичка ревија* бр. 1/2009, Институт за политичке студије, Београд, Србија, 2009

- Марковић, Драган**, *Отварање и затварање србијанског села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004
- Марковић, Драган**, „Проблеми и перспективе развоја сеоске самоуправе“, *Политичка ревија* бр. 3 / 2006.
- Марковић, Драган**, *Село на маргинама политике*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Markotic, Vladimir**, *The Vinca Culture*, University Press, Calgary, 1984
- Massey, Gerald**, *The Natural Genesis*, Cosimo, Inc., 2007
- Матић, Петар**, „Модернизација система локалне управе у Србији - примена европских стандарда“, *Политичка ревија* бр. 1-2 / 2006, Институт за политичке студије, Београд, Србија, 2006.
- Матић, Петар**, „Развој локалне самоуправе у Републици Србији“, *Политичка ревија* бр. 3/2006, Институт за политичке студије, Београд, Србија, 2006.
- Матић, Петар**, „Генеза и развој локалне самоуправе у Србији“, *Зборник радова Србија: противречности политичког система*, Институт за политичке студије, Eseloge, Београд, 2011.
- Матовић, Драгана**, „Само име дедино“, *Новости*, 06. avgust 2009., Београд
- Maciejowski, Wacław Aleksander**, *Istoriā slavenski prava*, Matica srbska, 1856.
- Merlini, Marco**, „An Inquiry into the Danube Script“, Brukenthal National Museum Foreign Languages Publications, Alba Iulia, Romania: Editura Altip, 2009
- Merlini, Marco; Luca, Sabin Adrian**, *An Inquiry Into the Danube Script*, Vol. 33 Bibliotheca Brukenthal, Romania, Muzeul Brukenthal, Ed. Altip, 2009, „Conclusions. The Danube Script“ http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/Biblioteca_Brukenthal/XXXI-II/27%20Conclusions.pdf
- Mela, Pomponius**, *Geography*
- „**Meyers Konversationslexikon**“, <http://www.retrobibliothek.de/retrobib/seite.html?id=110410>
- Микавица, Александар**, „Србија разговара: Може ли држава још да се задужи“, *Политика*, 31.10.2011., <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Srbija-razgovara-Moze-li-drzava-jos-da-se-zaduzi.sr.html>

- Milanović, Miodrag**, *Istorijsko poreklo Srba*, Vandalija, Beograd, 2011.
- Milanović, Miodrag**, *Stari srpski vek*, Vandalija, Beograd, 2008.
- Milivojević, Uroš**, “Poroci cara Konstansa u istorijama četvrtog veka”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta br. 45*, 2008
- Милинковић, Михаило**, “Прилог проучавању тзв. ранохришћанских полијелеја у Србији“, *Зборник радова IX*, стр. 82, Девети научни скуп *Ниш и Византија*, 3-5. јун, 2010, Град Ниш, Универзитет у Нишу, Нишки културни центар, <http://www.ni.rs/byzantium/doc/zbornik9/PDF-IX/06%20Mihailo%20%20Milinkovic.pdf>
- Милојевић, Милош С.**, *Одломци историје Срба и српских – југославенских – земаља у Турској и Аустрији*, Прва свеска, Државна штампарија, Београд, 1872. (Обновљено издање, Графос, Панчево, 1996.)
- Милорадовић, Горан et al**, “Ход у месту: пола века ломова и дисконтинуитета”, *Živeti u Beogradu* br. 6, *Istorijski arhiv*, Beograd, 2008., стр. 22.
- Milosavljević, Boris**, „Basic Philosophical texts in Medieval Serbia“, *Balkanica*, XXXIX (2008/2009), Балканолошки институт, САНУ, Београд: <http://www.scribd.com/doc/50118164/Balkanica-XXXIX-2008>
- Milosavljević, Petar**, *Srpska pisma*, Ванја Лука: Besjeda ; Beograd : Ars Libri, 2006.
- Милошевић, Предраг**, „Српско село и крајолик у транзицији“, *Изградња*, vol. 61, iss. 8-9, 2007, Београд
- Милошевић, Гордана**, „Феликс Каниц, цртач архитектуре Београда и околине“, *Београд у делима страних путописаца*, http://www.balkaninstitut.com/pdf/izdanja/posebno/Beograd_u_delima.pdf.
- Митровић, Милован**, *Српско село – Прилог социологији традиционалног српског друштва*, Matica srpska, Novi Sad, 1999.
- „**Милош Обреновић**“, <http://www.znanje.org/i/i22/02iv02/02iv0220/defufnamilos.htm>
- „**Милутин Бојић**“, http://sr.wikipedia.org/wiki/Милутин_Бојић
- Mishew, Dimiter**, *The Bulgarians in the Past - Pages from the Bulgarian Cultural History*, Librairie centrale des nationalités , Rue Caroline, Lausanne, 1919

- Михаљчић, Раде**, *Лазар Хребелјановић - Историја, култ, предање*, БИГЗ, Београд, 1984.
- Мишић, Живојин**, *Моје успомене*, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1985.
- Мишковић, Јован**, *Косовска битка – војно-историјска расправа*, Краљевска Српска Државна Штампарија, Београд, 23. април, 1890., Београд, Србија, http://dc344.4shared.com/download/auDiB-WE/Jovan_Miskovic_-_Kosovska_bitk.pdf?tsid=20111117-140753-6ed7a2d6
- Моја фарма – ваш водич кроз свет пољопривреде*, „У Србији сиромашно скоро 40 % сеоских домаћинстава“, четвртак, 18. фебруар, 2010., <http://www.mojafarma.rs/index.php/20100218699/Ruralni-razvoj/Novosti/u-srbiji-siromano-skoro-40-odsto-seoskih-domainstava.html>
- Mommsen, Theodor**, *Die Unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850
- Mondo**, „Politika: Kako je Tesli odbijena stipendija“, 09. мај 2006., <http://www.mondo.rs/v2/tekst.php?vest=16481>, cit. **Molba Nikole Tesle za stipendiju**, Rukopisno odeljenje Matice srpske pod brojem M9823
- Monah, Dan**, „Religie si arta in cultura Cucuteni“, in Dumitroaia, Gheorghe (Rom.), [The first Cucuteni museum for Romania], Bibliotheca memoriae antiquitatis XV, Piatra-Neamt, Romania: Editura Foton, 2005.
- Mouravieff, Andrew Nicholaevich**, *A history of the Church of Russia* (1842), Trans. by R. W. Blackmore, John Henry Parker, Oxford, Great Britain, 1842
- Морача, Никола**, *Српске династије и владари*, <http://www.scribd.com/doc/26855401/Nikola-Moraca-Srbske-Dinastije-i-Vladari>
- Морошкин, Ф. Л.**, *Историко-критические исследования о руссах и славянах*, СПб., 1842
- Morris, Stephen**, *The New Village Green: Living Light, Living Local, Living Large*, New Society Publishers, 2007
- Mouravieff, Andrew Nicholaevich**, *A history of the Church of Russia* (1842), Trans. by R. W. Blackmore, John Henry Parker, Oxford, Great Britain, 1842
- Мосану, Петре**, „The Carpathian-Danubian-Pontic Space – the Geographical Area of the Birth of the Romanian Christianity, Annals of the University of Craiova – Series Geography, Vol. 11/2008

- Müller, Karl Otfried**, *Introduction to a Scientific System of Mythology*, Arno Press, 1978 (Ориг. Ayer Publishing, 1844)
- Munro, John H.**, “Early Modern Mercantilism Money, Economic Nationalism and the State in Early Modern Europe, Letter of Jean Colbert to Louis XIV, King of France”, *The Economic History of Early Modern Europe to 1914*, <http://eh.net/coursesyllabi/munro/3MERCANT2.pdf>.
- Murray, Alexander**, *History of the European Languages; or Researches into the Affinities of the Teutonic, Greek, Celtic, Slavonic, and Indian Nations*, Archibald Constable & Co. Edinburgh and Hurst, Robinson and Co. London, 1823, http://www.archive.org/stream/historyofeuropea02murr/historyofeuropea02murr_djvu.txt
- McGovern, William M.**, *The early empires of Central Asia: a study of the Scythians and the Huns and the part they played in world history, with special reference to the Chinese sources*, University of North Carolina Press, New York, 1939
- McDonell, Arthur Anthony**, *A Practical Sanscrit Dictionary, Digital Dictionaries of South Asia*, p. 351, <http://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/romadict.pl?query=surabh&display=simple&table=macdonell;Pokorny>, <http://indo-european.info/pokorny-etymology-dictionary/word/eng/swallow>
- McLaughlin; Raoul**, “Silk Ties: The Links Between Ancient Rome and China“, *History Today*, Vol. 58, January 2008
- „Names of the Serbs and Serbia“, http://en.wikipedia.org/wiki/Names_of_Serbia#Rascia
- „Народне ношње“, <http://www.opanci.com/nosnje.asp>
- Недељковић, Миле**, „Древни занати у Србији“, *Глас јавности*, 10. мај, 2001., Београд, 2001.
- Needham, Joseph**, “Biology and Biological Technology”, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Bray, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, Great Britain, 1984
- Needham, Joseph**, *Science and Civilization in China*, Ed. Francesca Braz, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, 1984
- Немањић, Милош**, *На трагу српске интелигенције XIX. века – топографија и социологија, Записи, Београд, 2008.*
- Ненадић, Миле**, *Нови дух образовања, Просвета, Београд, 1997.*
- Ненадовић, Константин Н.**, „Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа, врховног војводе ослободиоца и владара Србије, живот његови војвода и јунака као градиво за србску

- историју од године 1804. до 1813. и на даље сабрао“, Издање К. Н. Ненадовића, Штампарија Јована Н. Вернаја, Беч, 1883.
- „**Neolithic Vinca**“, “Excavations reveal ancient civilization with a sense of style: Neolithic Vinca proved to be a metallurgical culture”, <http://www.arheologija.fr.gd/Neolithic-Vinca-.htm>
- Nestor of Kiev**, *The Russian Primary Chronicle, Laurentian Text*. Trans. and Ed. by Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbo-witz-Wetzor, Cambridge, MA, The Mediaeval Academy of Ame-rica, 1953
- Нидерле, Лубор**, *Словенске старине*, <http://www.scribd.com/doc/58015755/1931-Словенске-Старине-Лубор-Нидерле>
- Niebuhr, Barthold Georg**, *Lectures on ancient ethnography and geo-graphy: comprising Greece and her colonies, Epirus, Macedonia, Illyricum, Italy, Gaul, Spain, Britain, the north of Africa, etc.*, Vol. 1, Walton and Maberly, 1853
- Никић, Момир**, *Језички корен Срба*, Српска књижевна задруга, БИГЗ, 2004.
- Николај Жички**, *Живот Светог Саве*, <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Zitija/SvSava/svsava.htm>
- Николић, Маја**, *Византијски писци о Србији (1402-1439)*, Визан олошки институт Српске академије наука и уметности, Посебна издања Књига 40, Београд, 2010.
- Николић, Маја**, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, *Зборник радова Византолошког института Србије*, XLIV, 2007.
- Николић, Д.**, „Словенско право“, <http://www.rastko.rs/rastko-ukr/istorija/dnikolic-slovenskopраво.html>
- Николић, Лука**, *Србијо мајко, Србијо маћехо*, Библиотека „Љуби-ша Ђенић“, Чајетина, 2010.
- Николић, Дејан**, *Српске краљице и царице*, Народна школа Ресав-ска школа, Деспотовац, 1998.
- 2005.
- Nikolić, Svetozar**, *Staroslovenski jezik II*, Trebnik, Beograd, 2001.
- Nica, M.**, Unitate și diversitate în culturile neolitice de la dunărea de jos = Unity and diversity of Neolithic cultures along the lower Danu-be, *Revista Pontica* vol. 30 (1997)
- „Нишка Епархија од 4. до 6. века, Наиссус – Ниш“, *Илустрована исто-рија Српске православне цркве*, 08. март 201., http://srpska-pravo-slavna-crkva.blogspot.com/2011/03/blog-post_8516.html

- Novaković, Relja**, *Gde se nalazila Srbija od 7-12.veka – istorijsko-geografsko razmatranje, problemi i znanja*, Narodna knjiga, Istorijski institut u Beogradu, 1981.
- Novaković, Stefan**, „Dissertatio Brevis ac Sincera Hungaris Auctoris de Gente Serbica perperam Rasciana dicta, ejusque meritis et fatis in Hungaria“, 1790, -/“Stefan Novaković Dissertatio brevis et sincera Hungari auctoris de gente Serbica, perperam Rasciana dicta, eiusque meritis ac fatis in Hungaria 1790. Denuo typis mandata, et in idioma Serbicum translata.“- „Razlog kratkij i instinityj Spisatelja Madjara o narodu srbskom, pogrešmo rascianskom nazvanom, i o njegovym zaslugama i prikluchenijama u Madjarskoj 1790. Prepečatan i na srbskij jezyk preveden“, Typogr. Mitropolitcko-Gimnazialna, 1860
- Новаковић, Стојан**, *Село*, Српска књижевна задруга, Београд, 1965.
- Novaković, Stojan**, *Srbi i Turci četrnaestog i petnaestog. veka*, Čupićeva zadužbina, Beograd, 1893.
- Novaković, Relja**, *Gde se nalazila Srbija od 7-12.veka – istorijsko-geografsko razmatranje, problemi i znanja*, Narodna knjiga, Istorijski institut u Beogradu, 1981.
- Новаковић, Реља**, *Карпатски и ликијски Срби – The Carpatian and Lycian Serbs*. Завод за србистику «Сардонија», у Чикагу и ИПА «Мирослав» у Београду, 1997.
- Новаковић, Реља**, *Срби и рајске реке: библијске “Четири рајске реке” и кавкаско- еуфратски Срби*, Библиотека Словенски источници, Супра либрос, Панчево, Мирослав Београд, 1995.
- Novaković, Relja**, *Srbi- ime Srbi kroz vreme i prostor*, IPA Miroslav, Beograd, 1993.
- Новаковић, Реља**, *Србин римски цар*, ИПА “Мирослав”, Београд, 1999.
- Новаковић, Нада**, „Теорије о настанку и структури породичних задруга“, *Становништво*, вол. 43, 1-4,
- Нови завет**, „Друга посланица Светог Апостола Павла Тимотеју“ (2. Тим. 4. 10); „Посланица Светог Апостола Павла Римљанима“ (15.19), *Јованова посланица* 4.9, *Свето криштење*, Матеј 3.16-17
- Norris, Stephen**, “Images of 1812: Ivan Terebenev and the Russian Wartime Lubok.” *National Identities* Vol. 7, Iss. 1, March 2005
- O’Rourke, Michael**, *The Byzantine Apogee, AD 976-1038*, Canberra, Australia, 2011

Obelisk iz Ksantosa. Zakonik pravnih, običajnih i moralnih načela Srba pre 2600-2800 godina, (R.D. Đorđević, Ur.), Prevod zakona Svetislav S.Bilbija, Edicija *Srpski koreni*, Serbona Niš, 2003

Ovidius, *Tristia Ex Ponto*

“Одлив мозга највећи српски губитак“, *Српска дијаспора – интернет новине сербске*, <http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=11377>

Omuki-Tierney Emiko, *Rice as self: Japanese identities through time*, Princeton University Press, 1993,

Опачић, Петар, фељтон *Кројачи српске судбине*, 25. октобар, 2009., http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/feljtomi.120.html?item_id=699

Орбини, Мавро, *Краљевство Словена*, Српска Књижевна Задруга, Београд, 1968., Прев. Здравко Шундрица, <http://www.zasve.net/biblioteka/sloveni/Kraljevstvo%20Slovena.pdf>

Орлић, Нађа, „Намештај са фресака“, *Магазин Политика*, *Политика*, 19. октобра, 2008.

Orosius, Paulus, *Seven Books of History Against the Pagans*, University of Liverpool Press, 2010

Острогорски, Георгије, *Привреда и друштво у Византијском царству*, Просвета, Београд, 1969 (1973).

(Ур.) **Павловић, Драгољуб; Радмила Маринковић**, *Из наше књижевности феудалног доба*, Библиотека Просвета, књига 102, Београд, 1975.

Павловић, Љубомир, „Како да се наш народ просвети“, *Шабачки гласник* 39, 11. јун, 1929.

Павловић, Миодраг, *Огледи о народној и старој српској поезији*, Просвета, Београд, 2000.

Павловић, Бранка, *Поруке времена прошлих – Историја и традиција филантропије у Србији у XIX и XX веку*, Балкански фонд за локалне иницијативе, Београд, Србија, 2007.

Пакибитија, *Свети великомученик цар Лазар*, http://www.pakibitija.com/index.php?option=com_content&task=view&id=532&Itemid=92

Paolucci, Fulvio, „Italian school lunches go organic, low-cost, local“ September 8, 2010, *Globalpost Online*, <http://www.globalpost.com/dispatch/education/france/100908/italian-school-lunches-go-organic-low-cost-local>; <http://foodnouveau.com/2010/10/07/travel/italy/10-new-things-i-learned-about-italys-food-culture/>

- Parović-Pešikan, M.**, *Najnovija istraživanja u Boki Kotorskoj s posebnim osvrtom na problem ilirskih i predilirskih veza s Egejom, Materijali SADJ*, 12, 1976
- Racurariu, Mircea**, „Romanian Christianity“, *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*, (Ed. **Ken Parry**), John Wiley & Sons, 2010
- Pausanias**, *Descriptions of Greece*
(Ed.) **Peregrine, Peter & Melvin Ember**, *Encyclopedia Of Prehistory*, Volume 4, Plenum Publishers, New York, 2001.
- Peričić, Marijana et al.**, „High-Resolution Phylogenetic Analysis of Southeastern Europe Traces Major Episodes of Paternal Gene Flow Among Slavic Populations“, *Molecular Biology and Evolution*, vol. 22, no. 10 (October 2005)
- Pesic, Radivoje**, „On the scent of Slavic autochtony in the Balkans“, *Casopis Matice Iseljenika Srbije Zavicaj*, Beograd, Godina XXXVI, Maj-August 1989
- Петар Велики, Грамата Србима**, 3. марта, 1711 у **Орфелин Захарије Стефановић**, *Житие и славные деяния государя Петра Великого, с приложением краткой географической и политической истории о российском царстве*, Венеция 1772, Россия 1774, cit. *Грамоты русского царя Петра I* от 03 марта 1711.
- „**Петар Гојниковић**“, http://sr.wikipedia.org/wiki/Петар_Гојниковић и http://en.wikipedia.org/wiki/Petar_Gojniković,
- „**Peter, Prince of Serbia**“, <http://sh.wikipedia.org/wiki/Duklja>
- Perović, Latinka et al**, *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006
- Petković, Vlad. R.**, *Stari srpski spomenici u Južnoj Srbiji*, 1924, http://www.rastko.rs/projekti/cm/1/vpetkovic-spomenici_1.html
- Petrović, Aleksandar**, *Arheografija naroda jugoistočne Evrope*, Miroslav, Beograd, 2006.
- Петровић, Александар М.**, *Кратка археографија Срба: Срби према списима старих повесница*, Нови Сад: Словенски институт, Сремски Карловци: Каирос, Нови Сад, 1995.
- Petrović, Aleksandar M.**, *Srpske starine, Opisi i tumačenja srpske povesnice*, Novi Sad, 2002, Elektronsko sažeto izdanje knjige “Pristorija Srba”, Pešić i sinovi, Beograd 2001, <http://www.rastko.rs/projekti/obzorja/povest/apetrovic-starine.html>

- Петровић, Петар Ж.**, „О Перунову култу код Јужних Словена“, *Гласник Етнографског института САНУ*, Вол. 1, Бр. 1-2, САНУ, Београд, 1952.
- Петровић, Жарко**, „Химна Карађорђовом устанку“, фељтон *Кад је музика ратовала*, *Глас Јавности*, 05.01.2003.
- Пешић, Радивоје**, *Велеска књига*, Пешић и синови, Београд, 2000.
- Пешић, Радивоје**, *Винчанско писмо*, Пешић и синови, Београд, 1995., <http://www.scribd.com/doc/52179974/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>
- Пешић, Радивоје**, *Винчанско писмо и други граматолошки огледи*, Pešić i sinovi - Beograd
- Dugan – Milano, 1995., <http://www.scribd.com/doc/22475999/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>
- Пешић, Радивоје**, *Завера порицања – предавања и записи 1985-1992*, Пешић и синови, Београд, 1996., <http://www.scribd.com/doc/23861009/Radivoje-Pešić-Predavanja-i-zapisi>
- Пешић, Миленко**, „Земља препуна светиња“, *Политика*, 24.02.2008., <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/srpskariznica/Zemlja-prepuna-svetinja.lt.html>
- Пешић, Радивоје**, *Оптужујем ћутањем – Записи и предавања (1982 -1992)*, Пешић и синови, Београд, 2001., <http://www.scribd.com/doc/46958335/Radivoje-Pesic-Optuzujem-Cutanjem>
- Пешић, Радивоје**, «Трагом аутохтоности Словена на Балкану», «, Катена Мунди 2, Београд 1992.
- Philostratus the Elder**, *Imagines*
- Пилиповић, Радован**, „Свети Ђорђе Кратовац – занатлија и новомученик“, *Православље* бр. 1062, 15. јун, 2011.
- Pilipović, Sanja**, „The Triad Zeus, Herakles and Dionysos: A Contribution to the Study of Ancient Cults in Upper Moesia“, *Balkanica*, XXXIX
- Пипер, Предраг**, *Увод у славистику I*, Јанус, Београд, 2000., http://www.rastko.rs/filologija/ppiper-slavistika_c.html
- Picken, Stuart D. B.**, „The Imperial systems in traditional China and Japan: A comparative analysis of contrasting political philosophies and their significance“, *Asian Philosophy*, Vol. 7, No. 2, 1997
- Piccolominei postea PII II papae, Aeneae Sylvii Europa**, cap. 1 = *Opera geographica et historica*, Helmstadt, 1707
- Plato**, *Critias*, Transl. by B. Jovett, The Internet Classics Archive, <http://classics.mit.edu/Plato/critias.html>

- Pleins, David J.**, *When the great abyss opened : classic and contemporary readings of Noah's flood* Oxford University Press, New York, 2010
- Pliny**, *Historia Naturalis*, <http://rbedrosian.com/Classic/strabo11b.htm>
Pliny, *Historia Naturalis*, iv.xiii.
- Pliny The Elder**, *Natural history*, G. Barclay, London, 1847, Book IV, Chapter III, Chapter VI
- Plutarch**, *Gaius Marius*, transl. by John Dryden, http://classics.mit.edu/Plutarch/c_marius.html
- Плутарх**, *Славни ликови антике II*, Матица Српска, Нови Сад, 1987.
- Plutarch**, *The Life of Alexander*
- Polybius**, *The Histories*
- Поповић, Томислав Ж.**, „Задужбина монаха Давида“, *Магазин Политика*, 05.10.2008., Београд, 2008.
- Поповић, Радомир**, *Кратак преглед српске цркве кроз историју*, Лирика, Београд, 2000., http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Istorija/SPCIstorijaPopovic/Lat_SPC02.htm
- Поповић, Јован Стерија**, *Покондирена тиква*, Просвета, 1968, Београд
- Поповић, Јустин**, „Житије преподобног и богоносног оца нашег Саве – првог Архиепископа Српског“, *Žitija Svetih, Светосавље - Библиотека*, <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/avajustin/zitijasvetih/ZitijaSvetih0114.htm>
- Поповић, Јустин**, *Житија светих – Житије и трудови преподобних отаца наших Методија и Константина, у монаштву Кирила, учитеља и просветитеља словенских, Светосавље*, <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/avajustin/zitijasvetih/ZitijaSvetih0511.htm>
- Поповић, Никола Б.**, *Срби у Првом светском рату – 1914-1918*, Архив Србије, 1998, Београд, Србија
- Porfirogenit, Konstantin**, *De administrando imperio*, VII; *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom II, Beograd, SANU, 1959.
- Porphyrogenitis, Constantine**, „On the Serbs and the country in which they live“, *De Administrando Imperio*, Ed. by **G. Moravcsik**, Transl. by **H. E. Jenkins**, Dumbarton Oaks, Center for Byzantine Studies, Harvard University, Washington D.C., 1967

- Prados, Maria-Jose**, „Renewable Energy Policy and landscape management in Andalusia, Spain: the facts“, *Energy Policy*, No. 38, 2010
- Првовенчани, Стефан**, *Сабрани списи*, Просвета и Српска књижевна задруга, Београд 1988., Едиција “Стара српска књижевност у 24 књиге”, Књига трећа
- Prehistory Knowledge**, “Neolithic facsimile to the classic Greek letters?”, <http://www.prehistory.it/fase2/grecia2.htm>
- Pribojević, Vinko**, *De origine successibusque Slavorum*, Venezia, 1532
- „Пријеполје“, <http://www.travel.rs/sr/srbija/gradovi/prijepolje-2>
- Prisci**, *Fragmenta*
- Pricot, Sent Mari**, *Les Slave Meridionauh*, Armand Le Shevalir, Paris, 1674
- Procopius**, *Bellum Gothicum*
- Procopius**, *De aedificiis*
- Procopius in Seven Volumes**, Transl. by H. B. Dewing, Vol. 4, W. Heinemann, London, Cambridge, Massachusetts, 1924
- Pseudo-Phrantzes**, Macarie Melissenos. *Cronica 1258–1481*, ed. V. Grecu, București 1966
- Ptolomy**, *Geography*
- P. С.**, “Опустела Србија – ни села, ни сељака“, *Политика*, 29. јул, 2008.
- Ravenatis Anonymi**, *Cosmographia*
- Radivojević, Miljana; Thilo, Rehren, Ernst, Pernicka, Dušan, Šljivar, Michael, Brauns, Dušan, Borić**, „On the Origins of Extractive Metallurgy: New evidence from Europe“, *Journal of Archaeological Science*, (19 June 2010)
- Радисављевић, Ирена**, „Власт не види муку и незадовољство народа“, *Блиц*, 24. октобар, 2010.
- Радисављевић, Ирена**, „Срамно је позивати сиромашне да стежу каиш“, *Блиц*, 27. 06. 2010.
- Радишић, Небојша**, „На смећу изгубе два милиона динара месечно“, *Блиц*, 12. мај, 2009.
- Радовановић, Бориша**, „О неким учесницима Другог Српског устанка 1815. године из Крагујевачког и Јагодинског окружја“, *Корени*, IV (2006.), Историјски архив Јагодине, Историјски архив Шумадије, Фонд: „Никола Милићевић-Луњевица”

- Radojčić, Svetozar**, *Portreti srpskih vladara u srednjem veku*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 1996.
- Radulescu, Adrian; Bitoleanu, Ion**, *Istoria Dobrogei*, Constanta, Ex Ponto, 1998
- Rajić, Jovan**, *Istorija raznih slavenskih narodov naipače Bolgar, Horvatov i Serbov...vo svet istoričeski proizvedenaja Joannom Raičem*, V Viene 1794.
- Рајс, Рудолф Арчибалд**, *Чујте Србу!*, Златоусти, Београд, 2008.
- Ракочевих, Селена**, „Развој урбанизма и традиционална игра“, *Фолклор* бр. 8, Арт График, Београд, 2005.
- Rambaud, Alfred**, *The History of Russia: From the Earliest Times to 1709*, Nova Science Publishers Inc., 2006
- Ранке, Леополд**, *Српска револуција*, Српска књижевна задруга, Београд, 1991.
- Rausch, Anthony**, „Capitalizing on Creativity in Rural Areas: National and Local Branding in Japan“, *Journal of Rural and Community Development*, 4, 2, 2009
- Dr **Rees's New Cyclopedia**, *The Monthly Review or Literary Journal*, Volume XL, R. Griffiths, A. Straban, Printers Street, London, 1797
- Reynolds, Susan**, *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford, University Press, Oxford, 1994
- Rives, J. B.**, „Phrygian Tales“, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 45, 2005
- Ridley C.; K.A., Wardle**, „Rescue Excavations at Servia 1971-1973: A Preliminary Report“ *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 74, 1979, pp. 185-230; M.
- Ристић, Милован**, *Стари Влах*, Туристичка штампа, Београд, 1963.
- Ricl, Marijana**, „Phrygian Votive Steles“, *Epigraphica Anatolica* 33, 2001
- Richardson, Gary**, „A Tale of Two Theories: Monopolies and Craft Guilds in Medieval England and Modern Imagination“, *Journal of the History of Economic Thought*, Volume 23, Number 2, 2001.
- Robinson, Therese Albertine Louise von Jacob**, *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations*, <http://www.hotfreebooks.com/book/Historical-View-of-the-Languages-and-Literature-of-the-Slavic-Nations-Therese-Albertine-Louise-von-Jacob-Robinson.html>

- Roller, Lynn E.**, “The Art of Writing in Gordion”, *Expedition* Vol. 31, No. 1, pp. 54/61, <http://www.penn.museum/documents/publications/Expedition%20PDFs/31-1/The%20Art.pdf>
- Rostovcev, Mihail**, *Istorija starog sveta –Grčka, Rim*, Familjet, Beograd, Srbija, 2004.
- Rotteck, Carl von; Peterson, Charles Jacobs**, *Rotteck's history of the world: from the creation to the present time, containing a general history of the rise, progress, revolutions, wars, events, etc., of all the nations of the earth. By Charles von Rotteck ... with continuations*, University of Michigan Library, Ann Arbor, Michigan, 2005
- Rocci, Lorenzo**, *Vocabolario Greco-Italiano*, Milano, Roma, Napoli 1943 (1970)
- PTC, Vestni**, „Невреме у Србији однело три живота“, www.rts.rs/.../Nevreme+u+Srbiji+odnelo+tri+zivota.html
- Rufus, Quintus Curtius**, *The history of the life and reign of Alexander the Great*, Vol. II 2, Samuel Bagster, London, 1809
- Ryan, William B. F., et al.**, “An abrupt drowning of the Black Sea Shelf”, *Geo-Eco-Marina*, 2/1997, 138: 119–126, National Institute of Maine Geology and Geo-ecology of Romania, <http://ocean-ridge.ldeo.columbia.edu/BlackSeaShelf/BlackSeaText.html>
- Rydberg, Viktor**, *Teutonic Mythology*, Stockholm, November 20, 1887., *Boudicca's Bard*, <http://www.boudicca.de/teut.htm>
- Saint Augustin**, *The City of God*, Book 18, Transl. by Marcus Dods, Hendrickson Publishers, 2009
- Samardžić, Dragana**, *Vojne zastave Srba do 1918*, Vojni muzej, Beograd 1983
- Свирчевић, Мирослав**, „Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. LII, св. 52, Београд, 2004.
- Sgambati, Emanuela**, „La storiografia italiana del Tre - Quattrocento e gli Slavi d'oltre Adriatico“, *Ricerche Slavistiche XXXVI/1989*
- Seneca, Thyestes**
- Serafimov, Pavel**, „Sitovo Inscription“, http://www.korenine.si/zborniki/zbornik06/serafimov_sitovo06.pdf
- Serafimov, Pavel**, *Celto-Slavic Similarities. Origins of Europeans Conference Journal 2006*
<http://www.korenine.si/zborniki>

Setton, Kenneth M.; Harry W. Hazard, Norman P. Zacour, *A History of the Crusades: The Impact of the Crusades on Europe*, Univ of Wisconsin Press, 1990.

Signs of Civilization, Међународни симпозијум у Новом Саду, 24 до 29 маја 2004., САНУ/ Institute for Archaeomythology, U.S.A. (Simpozijum „Znaci civilizacije“: „Platoneum“ SANU ogranak za Novi Sad i Institut za arheomitologiju SAD, 25-29. маја, 2004.)

Симеуновић, Драган, *Нововековне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије и Историјски архив Београда, Београд, 2000

Simocatta, Teofilact, *History*

“**Sintians**”, <http://en.wikipedia.org/wiki/Sinties>

Skilica, Jovan, *Kratka istorija, Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* (VIINJ) III, (Ur. **J. Ferluga**), 2007.

Sljivic, Branko, „Knochenfunde in einem prahistorischen Grab bei Trebenische“; *Z. Morph. Antrop.* XXXVII/2, Stuttgart 1935.

Смедеревско воће – Враново, „Враново 1994 – Сто година задруге“, <http://www.smederevskovoce.rs/sela.php?id=77&jezik=1>

Smekalova, T.N., „Coinage alloys of the Northern Black Sea littoral states“, The Danish National Research Foundation’s Center for Black Sea Studies, Paper delivered at the University of Aarhus 16 September 2002., http://www.pontos.dk/publications/papers-presented-orally/oral-files/Sme_coinage_alloys.htm.

Smith, William, (Ed.), *Dictionary of Greek and Roman Geography: Abacaenum-Hytanis*, Walton & Maberly, 1854

Smoot, Guy, *The Mitoses of Akhilleus*, M.A. Thesis, the Graduate School-New Brunswick Rutgers, The State University of New Jersey, 2008

Соколовска, Викторија, *Етничките Носители На Требенишката Некропола*, Музеј на Македонија, Скопје, Охрид, 1997

„**Solar Impulse Takes Flight**“, <http://solarpanelspower.net/solar-power/solar-impulse-takes-flight>

„**Списак српских владара**“, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Serbian_monarchs

„**Срби на Крфу**“, <http://www.youtube.com/watch?v=eZLSy8uS-GrY&feature=related>

Spencer, Herbert, *The Principles of Biology*, vol. 1, 1864, University Press of the Pacific, 2002

- Srejović, Dragoslav**, “Balkan i Anadolija u srednje i mlade kameno doba”, TIA Janus i Ars Libri i Kremen Beograd 2001 Biblioteka Lavirint, Knjiga 10 <http://www.rastko.rs/arheologija/srejovic/dsrejovic-anadolija.html>
- Срејовић, Драгослав**, *Илири и Трачани – о старобалканским племенима*, Српска књижевна задруга, Београд, 2002.
- Срејовић, Драгослав**, *Кад смо били културно средиште света*, TIA Janus, Ars libri и Кремен, Београд, 2001, Библиотека Лавиринт, Књига 10
- Srejović, Dragoslav**, „Kulture starijeg i srednjeg kamenog doba na tlu Srbije“, *Istorija srpskog naroda I*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994., <http://www.rastko.rs/arheologija/srejovic/dsrejovic-paleolit.html>
- Срејовић, Драгослав**, „Mezolitске основе неолитских култура у Јужном Подунављу“, *Искусства прошлости*, Арс Либри и Кремен, Београд, 2001
- Srejović, Dragoslav**, *Mezolitска religija*, <http://www.rastko.rs/arheologija/srejovic/dsrejovic-mezolit2.html>
- Станковић, Владан**, „Локална самоуправа и равномеран привредни развој Србије“, *Политичка ревија*, бр. 3 / 2006.
- Stanković, Mladen**, *Poslednja Vizantijska Carica Jelena Paleologina – Srpska princeza i monahinja Ipomonija*, Вашта Балкана (оригинално “Vodič za život“, бр. 2 , Новембар 2010, стр. 104-105), <http://www.bastabalkana.com/2012/03/poslednja-vizantijska-carica-jelena-paleologina-srpska-princeza-i-monahinja-ipomonija/>
- Stanojević, Željko**, *Кумрански списи -Dokaz verodostojnosti Biblije*, Metaphysica, 2009, стр. 21-22, http://www.cps.org.rs/Knjige/kumranski_spisi.pdf
- Станојевић, Станоје**, *Свети Сава*, Херес, Београд, 1998. (фото-типско издање из 1935.); *Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање*, САНУ, Београд, 1976.
- Станојловић, Мат.; Гајић, Мил. Ј.**, *Деспот Стефан Лазаревић – Историјска расправа*, Издање општине београдске, Царна радикална штампарија, Београд, 1894.
- Stančić, Mladen**, “Тајне млековода”, *Novosti*, 5. januar, 2009.
- Statius, Achilleid**
- Стевановић, Д.**, “Ван Србије 5.000 доктора наука”, *Politika*, 18. август, 2008.

- Стевановић, Миладин**, „Владавина мудре краљице“, фелтон, *Вечерње новости*, 11. јун, 2010. Београд, Србија, 2010.
- Стевановић, Миладин**, „Владарка и светитељка кнегиња Милица“, фелтон *Вечерње новости*, 22. март – 3. април, Београд, 2009.
- Стевановић, Миладин**, „Престоница крај Мораве“, *Вечерње новости*, 24. фебруар 2011. године, Београд, 2011.
- Stevanovic, Mirjana** “The Age of Clay: The Social Dynamics of House Destruction”, *Journal of Anthropological Archeology* 16, 1997
- Steele, William M.**, “Edo in 1868: The View from Below”, *Monumenta Nipponica*, Vol. 45, No. 2, Summer 1990
- Стефан Првовенчани**, *Сабрани списи*, Просвета и Српска књижевна задруга, Едиција «Стара српска књижевност у 24 књиге», књига трећа, Београд 1988.,
- Стефановић, Мирјана Д.**, *Кратки увод у историју српске културе*, Службени гласник, Београд, 2008.
- Stjelja, V.**, „U Srbiji gladuje 150.000 dece“, *Novosti*, 15. novembar 2011.: Због раширене појаве глади, многа деца немају могућност ни да се школују.
- Сто најзнаменитијих Срба*, (Ур.) **Звонимир Костић**, Принцип, Београд – Нови Сад, 2001.
- Стојадиновић, Миша**, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, Еселоге, Београд, 2012.
- Стојановић, Дубравка**, *Калдрма и асфалт – урбанизација и европеизација Београда 1890 – 1914*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2008.
- Стојановић, Љубомир**, *Старе српске повеље и писма* 1-1, 2, Београд, Сремски Карловци 1929, 1934.
- Стојановић, Љубомир**, *Стари српски записи и натписи*, Srpska kraljevska akademija, 1902.
- Стојановић, Љубомир**, (Ур.), *Стари српски родослови и летописи*, СКА, књ. XVI, Сремски Карловци 1927.
- Stojanović, Dubravka**, *Ulje na vodi - ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*, Peščanik, Čigoja, Beograd, 2010.
- Стојић, Милорад Ч.**, „Novi nalazi sa praiistorijskih lokaliteta u okolini Leskovca“, *Starinar*

2003-2004

Strabo, *Geography*

- Subašić, Boris**, „Ukradena istorija: Bez tapija nema ni Srbije“, *Novosti*, 17. novembar 2011., <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:353868-Ukradena-istorija-Bez-tapija-nema-ni-Srbije>
- Subašić, Boris**, „Ukradena istorija: Otimacina duga dva veka“, *Novosti*, 18. novembar 2011., <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:354054-Ukradena-istorija-Otimacina-duga-dva-veka>
- Subašić, Boris**, „Ukradena istorija: Srpska baština rasuta po svetu“, *Novosti* 16. novembar 2011 <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:353723-Ukradena-istorija-Srpska-bastina-rasuta-po-svetu>
- Suidae**, *Lexicon*, Tomus II, Oxonii, E Typographeo Academico, 1834, Ed. Ludolphum Kusterum, Thomas Gaisford, <http://ia600204.us.archive.org/7/items/suidaelexiconpos02kustuoft/suidaelexiconpos02kustuoft.pdf>,
- Sulimirski, Tadeusz**, *The Sarmatians (Ancient Peoples and Places)*, Thames & Hudson, London, 1970
- Summers, Amanda**, “The Birth of Bureaucracy”, *Archeology*, Vol. 65, No. 4, July/August 2012
- Surowiecki, James**, *The Wisdom of Crowds*, Anchor Books, 2005
- Shendge, Malati J.**, *The Language of the Harappans : From Akkadian to Sanskrit*, Abhinav Publications, 1997
- Shrimpton G. S.**, *Theopompus – the Historian*, McGill-Queen’s Press – MQUP, 1991
- “**Slavonian Antiquities**”, *The Foreign Quarterly Revue*, Vol. 26, October 1840., January 1841., (Am. Ed.), Jemima M. Mason, Corner of Broadway and Fine Street, New York, 1841
- Schönleben, Johann-Ludovic**, *Carniolia antiqua et nova, sive inclyti ducatus Carnioliae annales sacro-prophani*, Tomus I, Joann. Baptistae Mayr, 1681
- Scylitzes, Joannes**, *Ioannis Scylitzae Historiarum compendium*, Walter de Gruyter, 1973 (John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, (Org. by **John Wortley**), Cambridge University Press, 2010)
- Scylitzae, Ioannis**, *Synopsis historiarum*
- Syme, Ronald; Anthony Richard Birley**, *The Provincial at Rome: And, Rome and the Balkans 80 BC- AD 14*, University of Exeter Press, 2000
- Тањуг**, „Данас 93. годишњица од почетка повлачења преко Албаније“, *Блиц*, 03. децембра, 2008.

- Тањуг**, „Машински факултет школује најбоље мастере за бродоградњу“, *Политика*, 29. септембра, 2010.
- Танјуг**, „Rektor Kovačević: Srbija je stara i neobrazovana“, *Blic*, 13. 11. 2011.: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/289280/Rektor-Kovacevic-Srbija-je-stara-i-neobrazovana>
- Тањуг**, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010.
- Тарановски, Теодор**, *Историја српског права у немањихкој држави*, Први део, *Историја државног права*, Геца Кон, Београд, 1931.
- Тасић, Јелена**, „Сјаж и beda Ораховачког виногорја“, *Danas*, 21. фебруар, 2010.
- Tacitus, Cornelius**, *Historiae*
- Taylor, Thomas G.**, *Environment, race and migration: fundamentals of human distribution : with special sections on racial classification and settlement in Canada and Australia*, University of Toronto Press, 1945
- Теодосије**, *Житије Светог Саве*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 5, Просвета - Српска књижевна задруга, Београд 1988., http://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/teodosije-zitije_sv_save_c.html
- Тимотијевић, Мирослав**, „Меморијал ослободиоцима Београда 1806.“, *Наслеђе* 2004, iss. 5, <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1450-605X/2004/1450-605X0405009T.pdf>
- Тодоровић, Стојан**, „Пастирске свечаности под Мицором“, *Политика*, 14.05.2008.
- Togawa, Minako**, „Jomon Clay Figurines of the Kaminabe Site“, Kumamoto, *Bulletin of the International Jomon Culture Conference* Vol. 1, 2004
- Томић, Сања М.**, „Српски специјалитети који су освојили свет“, *Вести он лине*, 03. 10. 2010.
- Tommaso, Niccolò**, *Canti popolari: Corsi illirici*, Vol. IV, Girolamo Tasso, Venezia, 1842
- Топаловић, Живко**, *Себри и властела – Друштвени поредак у старој српској држави*, Српска књижевна задруга, Београд, 2002.
- Тошева, Снежана**, *Божидар Петровић: Кућа као отисак трајања*, Графопринт, Горњи Милановац, 2003.

- “Tračka religija i mitologija”, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, (Ur.) **Cermanović-Kuzmanović Aleksandrina; Dragoslav Sre- jović**, Savremena administracija, Beograd, 1992.
- Tringam Ruth; Bogdan Brukner, Barbara Voytek**, „The Oporo Pro- ject: A Study of Socioeconomic Change in the Balkan Neolithic”, *Journal of Field Archeology*, Vol. 12, No. 4, Winter 1985
- Трубачов, О. Н.**, *Етногенез и култура древнейших Славян*, Нау- ка, Москва, 1991.
- Трифуновић, Ђорђе**, *Очевици о великој сеоби Срба*, Багдала Кру- шевац, 1990.
- Тројановић, Сима**, *Главни српски жртвени обичаји – старин- ска српска јела и пића*, Просвета, Библиотека Баштина, Трећа књига, Београд, 1983.
- „**Troy / Wilusa / Ilium, Troy VIII**“, http://www.livius.org/to-ts/troy/troy_VIII-IX.html
- “**Turdash-Vinca Symbols**”, “The Karanovo and Gradeshnitsa Ta- blets (Bulgaria)”, “The Sacred Tablet from the village of Karano- vo”, *Pegasus Research Consortium*, http://www.thelivingmoon.com/46ats_members/Lisa2012/03files/Vadu_Rau_Stones.html
- The Gentleman’s magazine and Historical Chronicle*, From July-De- cember, 1830, Vol. c, Part the Second, (Ed. **Silvanus Urban**), „Antiquarian Researches”, J.B.Nichols and Son, London, 1830
- Thompson, Edward M.**, *Handbook of Greek and Latin Palaeography*, The International Scientific Series, Volume LXX, D. Appleton Company, New York, 1893, p. 9-10, <http://quod.lib.umich.edu/m/moa/APL0171.0001.001?rgn=main;view=fulltext>
- Threatte, Leslie**, *The grammar of Attic inscriptions*, W. de Gruyter, 1980
- Thucydides**, *History of the Peloponnesian War*
- Ćirić, Sonja**, „Biblioteka ponovo radi”, *Време* бр. 1080, 15. септем- бар, 2011.
- Ђирић, Александар**, „Пиротски качкаваљ праве Нишлије“, *Press*, 23. 09. 2008.
- Ђирковић, Сима**, *Историја српског народа, Књига прва*, Српска књижевна задруга, Београд, 1981
- Ђирковић, Сима; Божидар Ферјанчић**, „Преко преврата до пре- стола“, 09. август, 2005, *Новости*, Београд, 2005.
- Fabricius, Joannis Albertus**, *Bibliotheca græca: sive, Notitia scripto- rum veterum græcorum, quorumcunque monumenta integra, aut*

- fragmenta edita exstant tum plerorum e mss. ac deperditis*, Том 9, C. Liebezeit & T.C. Felginer, 1737
- Фајфрић, Жељко**, *Света лоза кнеза Лазара*, Јанус, 2000.: <http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/zfajfric-lazarevici.html>
- Фајфрић, Жељко**, *Света лоза Стефана Немање*, ДД Графоспрем и Србска православна заједница Шид, Шид, Србија, 1998.
- Farlatus, Daniele**, *Ecclesia Sirmiensis olim metropolis, в Illyrici Sacri, VII, Ecclesia Diocletiana, Antibarensis, Dyrrhachiensis et Sirmiensis cum earum suffragantes*, Coleti, 1817
- Ferrarius, Philippus; Michel-Antoine Baudrand** *Novum lexicon geographicum: in quo universi orbis, urbes, regiones ... flumina novis & antiquis nominibus appellata, suisque distantis descripta recensetur*, Homobonum Bettaninum, 1738
- Fileki, Irena**, „Towel in Traditional Life of Serbia“, Ethnographic Museum of Serbia, Belgrade, <http://www.etnografskimuzej.rs/e0202031.htm>
- Филозоф, Константин**, *Живот деспота Стефана Лазаревића*, Старе српске биографије XV и XVI века, СКЗ, Београд, 1936
- Fine, John Van Antwerp**, *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan, U.S.A., 1991
- Flaccus, Quintus Horatius**, *Odes*
- Flaccus, Valerius**, *Argonautica*
- Fortis, Alberto**, *Travels Into Dalmatia*, Ayer Publishing, (Reprint Arno Press, 1971)
- Franklin, Simon**, *Writing, Society and Culture in Early Rus*, C. 950-1300, Cambridge University Press, 2002
- Фукарек, Павле**, „Најстарија вегетација у Европи“, *Борба*, 12. јуна 1971. Београд
- Fukuzawa Yukichi**, *Autobiography of Fukuzawa Yukichi with preface to the Collected Works of Fukuzawa*, transl. by Kiyooka Eiichi, the Hokuseido Press, Japan, 1981
- Fukuzawa Yukichi**, *An Outline of a Theory of Civilization*, Trans. D. A. Dilworth & G. C. Hurst, Sophia University, Tokyo, 1973
- Fussell, G. E.**, „My Impressions of William Marshall“, *Agricultural History*, Vol. 23, No. 1, January 1949, the Agricultural History Society, U.S.A

- Haarmann, Harald**, *Early civilization and literacy in Europe: an inquiry into cultural continuity in the Mediterranean world*, Walter de Gruyter, 1996
- Haarmann, Harald; Marler, Joan**, *Introducing the Mythological Crescent: Ancient Beliefs and Imagery Connecting Eurasia With Anatolia*, Otto Harrassowitz Verlag, 2008
- Hamilton, H.C.; W. Falconer** (Ed.), *The Geography of Strabo*, „Book VII“, George Bell & Sons, London, 1903
- Hammond, N. G. L.**, *A History of Macedonia*. Oxford: Oxford University Press, 1972
- “**HaShem - The Name, The Two Stone Tablets**”, <http://hashemartworks.net/stone-tablets/two-stone-tablets/>
- Hvojkа, V.V.**, *Drevne obitateli*, Kiev, 1913.
- “**Healthy Cities and urban governance**”, http://www.euro.who.int/healthy-cities/introducing/20050202_4: „Асоцијација здравих градова Европе“
- Heirman, J. G. M.**, „Space in archaic Greek lyric: city, countryside and sea“, Amsterdam University Press, 2012
- Hellēnismos: mēniaia ethnikē epitheōrēsis*, „Thesaurus Graecae Linguae“, 1906
- Hempl, George**, *Mediterranean Studies, IV Etruscan, V Venetic*, Stanford University Press, 1932
- “**Herennius Etruscus**”, http://en.wikipedia.org/wiki/Herennius_Etruscus
- Herodot**, *History*
- Herodotus**, Vol. II, **W. Beloe**, (Transl., Ed.) F.C. and J. Rivington at al, London, 1821
- Heckel, Waldemar**, *Who's who in the age of Alexander the Great: prosopography of Alexander's empire*, John Wiley & Sons, 2006
- Hofmann, Johann Jacob**, *Lexicon universale, historiam sacram et profanam omnis aevi omniumque gentium*, Jacob Hack, 1698
- „**Hrišćanstvo na Balkanu**“, *Enciklopedija živih religija*, Nolit, Beograd, 2004.
- Hubbard, R.N.L.B.**, “Ancient Agriculture and Ecology at Servia”. *Annual of the British School at Athens*, Vol. 74, 1979
- Humboldt, Alexander Von**, *A Sketch of a Physical Description of the Universe*, Transl. by E.C. Ott and W.S. Dallas, F.L.S. Vol. V,

Harper & Brothers, 329&331 Pearl Street, Franklin Square, New York, 1859

„Ходочашће на Крф 1. део“, <http://www.youtube.com/watch?v=CiRJ4of3oBw>

„Hymn of Sibylla Erythraea“, *The Browning Cyclopaedia: A Guide to the Study of the Works of Robert Browning*, Atlantic Publishers & Distri, 1979

Hypolithus of Rome, *On the Twelve Apostles*

Calafeteanu, Ion, *The History of Romania*, <http://www.romania.org/romania/history1.html>

Canterbery, E. Ray, *A Brief History of Economics – Artful Approaches to the Dismal Science*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., Singapore-London, 2001

Carneiro, Robert Leonard *The Muse of History and the Science of Culture*, Birkhäuser, 2000

Cassius, Dius, *Roman History*, Book LI, 22,7; Epitome of Book LXVII

Цветковић, Владимир, *Социологија – Модерна рефлексија историјског збивања*, Институт за политичке студије, 1994.

Цвијић, Јован, *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва*, Српски етнографски зборник САНУ, књ. III, Београд, 1902.

Цвијић, Јован, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Сабрана дела, Књижевне новине, књ. 2, Београд, 1987.

Церовић, Љубивоје, *Срби у Румунији од раног Средњег века до данашњег времена*, Министарство Републике Србије за везе са Србима изван Србије“, Београд 1997.

Cesaumenus, *Strategicon*

Coles, John M.; Harding, A. F., *The Bronze Age in Europe: An Introduction to the Prehistory of Europe, C. 2000-700 BC*, Taylor & Francis, 1979

Comnena, Anna, *The Alexiad*

Corcella, A., “Dionisio Skytobrachion, i *phoinikeia* e l’ ‘alfabeto pelasgico’: Per una corretta interpretazione di Diodoro III.67.1”, “Atti dell’ Accademia di Scienze di Torino 120, 1984

Cox, Rosie; Moya, Kneafsay et al., „Constructing Sustainability Through Reconnection – The Case of Alternative Food Networks“, *Sustainable Rural Systems – Sustainable Agriculture and Rural Communities*, Ed. **Guy M. Robinson**, Ashgate Publishing, 2008

- Cramer, John Antony**, *A geographical and historical description of ancient Greece with a Map of Greece*, Vol. 1, Clarendon Press, Oxford, 1828
- Critobulos**, *Critobuli Imbriotae Historiae*, ed. D. R. Reinsch, Berlin — New York 1983
- Crossland, Ronald A.**, „Linguistic Problems of the Balkan Area in Late Prehistoric and Early Classical Periods”, (Ed. **John Boardman** et al.), *The Cambridge Ancient History – The Prehistory of the Balkans; The Middle East and the Aegena World, Tenth to Eight Centuries B.C.*, III Part 1, Cambridge University Press, 1982
- Curta, Florin**, *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700*, Cambridge University Press, 2001
- Chadwick, John**, *The Mycenaean World*, Cambridge University Press, 1976
- Chalcocondylae, Laonicus Atheniensis**, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL
- Chantraine, Pierre**, *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, Paris 1974-1980
- Charpentier, Jarl**, „The Original Home of the Indo-Europeans“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Вол. 4, Ис. 1, 1926
- Christensen, Arne Søby**, *Cassiodorus, Jordanes, and the History of the Goths: Studies in a Migration Myth*, Museum Tusculanum Press. The University of Copenhagen, Denmark, 2002
- Ch'ü, T'ung-tsu**, (1972). *Han Dynasty China: Volume 1: Han Social Structure*, Edited by Jack L. Dull. Seattle and London: University of Washington Press, 1972
- Chepreganov, Todor**, *History of the Macedonian People*, Institute for National History, Skopje, 2008
- Cunningham, William**, *Growth of English Industry and Commerce during the Early and Middle Ages* (1890), Cambridge, 5th ed. (1910) on line, McMaster
- Суприан, Роберт**, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I et II, Paris, 1852
- Чабаркана, Момир** „Царска трпеза Немањића“, *Вечерње Новосту*, 5. avgust 2007.

- Ѓаро Џмегаћ, Јасна**, “Dvije znanstvene paradigme u hrvatskoj etnologiji: Antun Radić i Milovan Gavazzi“ *Narodna umjetnost*, Vol. 32, br. 1, Zagreb, 1995
- Чилингиров, Асен**, *Филипи или Филипол*, <http://www.ivanstamenov.com/files/filipi.pdf>
- Чудинов, В. А.**, *О сербском камне с законима VIII века из Сирбины*, http://www.runitsa.ru/publications/publication_512.php
- Цајс, Франсис; Цајс, Цозеф**, *Живот у средњовековном селу*, Утопија, Београд, 2006.
- Шајатовић, Здравко**, „Како су ташне и машинне претекле сељаке“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretekle_seljaka
- Шафарик, Павел**, *О пореклу Словена по Лоренцу Суrowјецком*, (Прев. Стојанка Чекеревац, ориг. *Über die abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki von Paul Joseph Schaffarik*), Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, посебна издања књига 7, Нови Сад, 1998., <http://www.scribd.com/doc/2868779/Павел-Ј-Шафарик-О-пореклу-Словена>
- Ѓаšel-Kos, Marjeta**, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, *Arheološki vesnik* 44, 1993
- Шеварлић, Миладин**, „Развој српског аграра и села на економији знања, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/razvoj_srpskog_agrara_i_sela_na_ekonomiji_znanja
- „Šišatovac čeka neimare“, *Univerzitet u Novom Sadu*, <http://www.uns.ac.rs/sr/izleti/manastiri/sisatovac.htm>
- Шуберт, Габријела (Gabriella Schubert)**, “Франц Шерер о Београду и Србима“, *Београд у делима европских путописаца*, (Ур.) Ђорђе С. Костић, САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања 80, Београд, 2003.
- Шуица, Марко**, *Немирно доба српског средњег века – Властела српских обласних господара, Службени лист СРЈ, Ужице-Ружно*, 2000.
- Ѓumpeter, Jozef**, *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*, Plato, Београд, 1998.
- Шустер Шевц, Х.**, „О историји и географији етничког имена сорб/серб/сарб/срб(ин)“, *Зборник Матице Српске за филологију и лингвистику XXVII-XXVIII*; Нови Сад, 1984/1985.

- Шустер-Шевц Х.**, [H. Schuster-Šewc] Порекло и историја етними-
ма Serb, “Лужички Србин”, <http://www.rastko.rs/rastko-u/jezik/hsuster-srbin.html>
- Шћекић, Драшко**, *Сораби - историонис*, Саборна сфера, 3, Сфаи-
рос Тимор, Београд Подгорица, 1994.
- Webster's Online Dictionary*, <http://www.websters-online-dictionary.org>
- Wilkes, John J.**, *The Illyrians*, Blackwell Pub, 1992
- Wilkinson, J. Gardener**, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray,
Abermarble Street, London, 1848
- Williams, William**, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, J.
Seagrave, Chichester, 1789
- Winn, Shan**, *A Neolithic Sign System in Southeastern Europe, The Life
of Symbols*, ed. by Mary Le Cron Foster and Lucy Jayne Botscha-
row, Westview Pressm Boulder, Colorado, 1990
- Winn, Shan, M. M.**, 1981. Pre-Writing in Southeastern Europe: The
Sign System of the Vinča Culture ca. 4000 B.C. Western Publis-
hers, Calgary; 1973. The Signs of the Vinča Culture: an Internal
Analysis; Their Role, Chronology and Independence from Meso-
potamia. University Microfilms, Ann Arbor, Michigan
- Winn, Shan M. M.**, „A Neolithic Sign System in Southeastern Euro-
pe“, *The Life of Symbols*, Ed. by Mary Le Cron Foster and Lucy
Jayne Botscharow. Boulder, Colorado, Westview Press, 1990
- Whimster, Sam**, *Understanding Weber*, Routledge, London and New
York, 2007
- Whitcomb Jr., John C.; Henry M., Morris**, *The Genesis Flood: The
Biblical Record and Its Scientific Implications* Baker Pub Group,
1979
- Yamaji, Aizan**, “Oi, Kyodai bun!”, (“Oh, My Brothers”), *Dokuritsu
Hyoron*, Vol. 7, July 3rd, 1903, Tokyo, Japan

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.334.55(497.11)(091)

323.1(=163.41)(091)

323.174(497.11)

ШУЉАГИЋ, Сања, 1969-

Заснивање српског националног идентитета : политички и
културни аспекти развоја села у Србији / Сања Шуљагић. -
Београд : Институт за политичке студије, 2012
(Београд : Eseloge). - 414 стр. ; 24 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија: стр. 365-413.

ISBN 978-86-7419-248-1

- a) Село - Историја - Србија
- b) Национални идентитет - Срби - Историја
- c) Регионализација - Србија

COBISS.SR-ID 190573836

Сања Шуљагић

**ЗАСНИВАЊЕ СРПСКОГ
НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

9 788674 192481